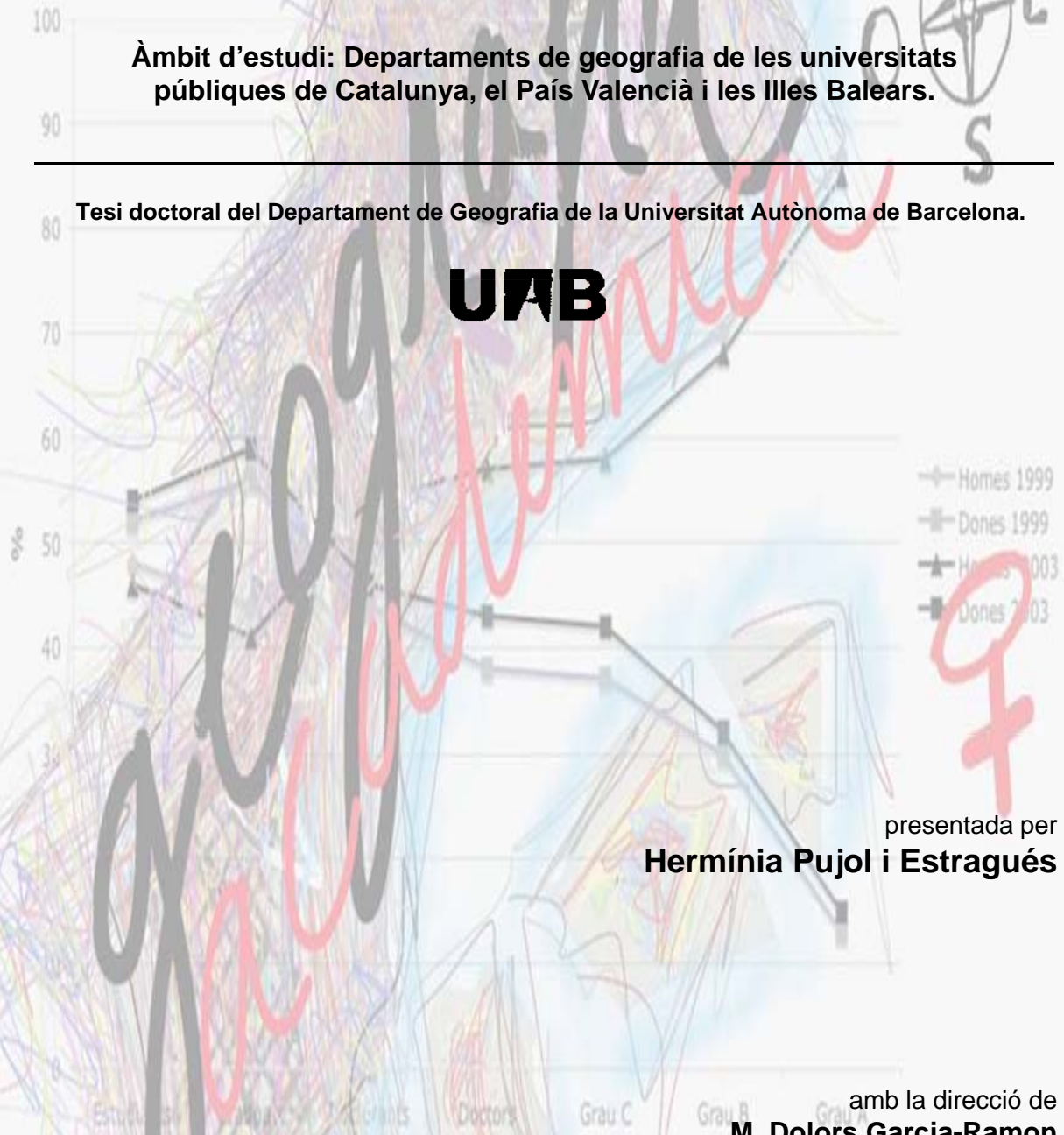

LA PRESENCIA DE LES DONES A LA GEOGRAFIA ACADÈMICA: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda.

Àmbit d'estudi: Departaments de geografia de les universitats
públiques de Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears.

Tesi doctoral del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

UAB

presentada per

Hermínia Pujol i Estragués

amb la direcció de

M. Dolors Garcia-Ramon

Bellaterra, 3 de març de 2011

Treball realitzat amb els ajuts a la recerca de l'Institut Català de les Dones (2006-2007) i
de l'Institut d'Estudis Catalans (2008-2010)

Tesi doctoral del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona.

LA PRESENCIA DE LES DONES A LA GEOGRAFIA ACADÈMICA: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda.

**Àmbit d'estudi: Departaments de geografia de les universitats públiques de
Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears.**

Hermínia Pujol i Estragués

direcció de
M. Dolors Garcia-Ramon

Bellaterra, 3 de març de 2011

Treball realitzat amb els ajuts a la recerca de l'Institut Català de les Dones (2006-2007) i
de l'Institut d'Estudis Catalans (2008-2010)

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

En memòria del pares i de les amigues que no han arribat als 50, la Núria i la Pili.

"A l'atzar agraeixo tres coses: haver nascut dona, de classe baixa i nació oprimida. I el tèrbol atzur de ser tres voltes rebel."

M. Mercè Marçal

Agraïments, dedicatòria o una mica d'història.

A les dones de la meva vida

Encara que sembla una dedicatòria, es tracta d'un agraïment a totes les dones que al llarg de la meva vida, en especial de la meva vida adulta, m'han acompanyat "tot fent camí", que diu la cançó dels *Esquirols*. Agraïment per l'estimació que n'he rebut, per tot allò que m'han ensenyat, pel què hem compartit, pel que m'han encoratjat, pel que m'han perdonat i, també, pel què m'han fet riure. Agraïment perquè elles m'han ajudat a créixer, a ser com sóc i a arribar fins aquí, per això estic contenta de tenir l'oportunitat, en aquest moment de presentació de la tesi doctoral, un treball d'investigació que representa una fita en l'entorn acadèmic, de donar-los-hi públicament les gràcies.

Permeteu-me, doncs, que en aquesta recerca, inscrita en els estudis de gènere, només em refereixi a elles: mare, germana, companyes, amigues..., perquè és d'elles que he après a tenir una mirada femenina sobre les coses, els comportaments, els valors, les actituds de les persones i a apreciar-ne les diferències.

No faré una llista de noms perquè tindria problemes en establir un ordre, per tant només citaré a les dues persones que més tenen a veure amb la realització d'aquesta recerca: la M. Dolors per la seva paciència no havent perdut mai "la fe" en mi i l'Anna pel seu suport, especialment en els darrers cinc anys, durant els quals ella ha passat pels diferents estadis de la carrera acadèmica que es descriuen a la tesi, com a jove i recent professora titular d'universitat i, darrerament, havent de conciliar la seva vida professional, familiar i personal pel fet que, fa ben poc, ha estat mare.

Finalment vull manifestar la meva gratitud a les professores i als professors que han tingut la gentilesa d'acceptar de fer les entrevistes en profunditat que conformen la part qualitativa del treball, en parlar de la seva vida personal, familiar i professional compartien no només les seves opinions sinó, sovint, els seus sentiments; i també a dues institucions i, amb elles, a les persones que en formen part i que m'han estat properes: la Universitat Autònoma de Barcelona i, de manera especial, el Centre d'Estudis Demogràfics, entre l'una i l'altra hi puc comptar quasi trenta-dos anys de la meva vida. Em sembla que no cal afegir res més.

Sobre els orígens d'aquesta tesi en Geografia.

Aquesta és una història molt llarga, que podríem dir que té els seus inicis quasi trenta anys enrere! Tot va començar el dia que vaig decidir que em calien uns bons coneixements de didàctica per poder fer una millor feina com a mestra d'escola.

Entre el 1977 i el 1982, havia realitzat la meva llicenciatura en història, especialitzant-me en l'època moderna. Les meves pràctiques professionals es limitaven a la lectura de lligalls del segle XVII a l'arxiu de la Corona d'Aragó amb l'ajut del meu tutor el professor Ricardo García Càrcel, o a la consulta dels amplis fons de la Biblioteca de Catalunya (zona d'investigadors) perquè volia fer una tesi sobre les despeses de la Generalitat de Catalunya durant la guerra dels Segadors, el títol provisional: *Entre la misèria i la glòria*.

Com que desseguida em van oferir una feina com a mestra d'escola, els preliminars de la tesi van quedar en un calaix i vaig començar la meva vida laboral a l'Escola Vedruna, a Barcelona. Jo no tenia ni idea de pedagogia ni de mètodes didàctics que em permetessin explicar de manera entenedora a una quarantena de nois i noies d'entre 10 i 13 anys de quatre cursos diferents, els continguts de l'assignatura de Ciències Socials, que és pel que havia estat contractada per la directora de l'escola.

El primer any vaig viure dels consells de mestres de debò, la Montse Àlvarez i la Maite Martín foren els meus referents, però en acabar el curs el juny, em vaig apuntar a les sessions de l'Escola d'estiu per a mestres Rosa Sensat. Al cap d'un parell d'estius, al programa hi vaig veure una assignatura titulada "Didàctica de la Geografia" que era impartida per Pilar Benejam, professora de la Universitat Autònoma de Barcelona. El curs em va entusiasmar i vaig decidir que el millor fóra seguir-lo de manera molt més aprofundida a la universitat, on amb el mateix títol i professora era impartit en el marc del segon cicle de la llicenciatura de Geografia. La meva llicenciatura d'Història em permetia matricular-me a qualsevol assignatura de segon cicle a la Facultat de Lletres, o sigui que en el moment de la matriculació vaig anar a fer les tutories corresponents per poder procedir a inscriure'm oficialment, em semblava que assistir-hi només d'oient no m'incentivaria a treballar-hi a fons.

El dia que vaig presentar-me a la universitat per les tutories em va atendre una catedràtica, tot un luxe, era la M. Dolors García Ramón, que en veure el meu expedient em va suggerir de matricular-me també a algunes de les assignatures obligatòries de primer cicle en Geografia que complementarien molt bé el curs que a mi m'interessava i així, si m'agradava l'especialitat, podria en pocs anys acabar sent una llicenciada en Geografia, atès que hi

havia assignatures comunes amb Història. Com que sempre m'havia agradat la "feina" d'estudiant, no m'ho vaig pensar massa i així va ser com vaig començar els meus estudis en Geografia i una segona etapa a la Universitat Autònoma de Barcelona, aquesta vegada en torn de nit, o sigui entre les 6 i les 9 del vespre, era la tardor de 1985.

Us estalvio tots els anys de llicenciatura en geografia, en els quals vaig gaudir molt de la majoria d'assignatures i de professors i professores que les impartien. Com que podia triar, ja que em sobraven els crèdits necessaris gràcies a la meva llicenciatura d'Història, vaig anar seguint les que més m'interessaven.

Passaré amb un parell de paràgrafs l'episodi que, de fet, va canviar la meva vida professional, i fou, la meva candidatura al Mestratge en Gestió Pública. Després de set anys fent de mestra em va semblar que l'experiència, tot i que havia estat molt enriquidora, arribava al seu final. Em va interessar molt l'anunci d'un nou mestratge que oferia la Universitat Autònoma de Barcelona en col·laboració amb ESADE, vaig pensar que era un bon complement a la meva nova especialitat, on la gestió del territori i dels recursos constituïen un dels eixos centrals. Fou acceptada la meva sol·licitud amb beca salari inclosa, que cal dir, vaig presentar avalada per dues cartes de recomanació de dos dels meus professors de la llicenciatura de geografia, ambdós directors d'instituts de recerca: l'Anna Cabré i l'Oriol Nel·lo, a qui vaig anar a veure per indicació d'una altra professora apreciada l'Helena Estalella.

Així fou com vaig deixar una feina amb contracte indefinit a temps complet i vaig passar a ser, per primera vegada a la meva vida i amb 29 anys, becària. Ara sí, que de "totes totes", la meva única feina era... estudiar. A Berlín havia estat enderrocat el mur, i la meva principal preocupació d'aquella tardor de 1989 fou si la nova professora de Ciències Socials, els en parlaria als meus antics alumnes o es limitaria a seguir el tema 3 o 4 del llibre de text sobre els mars i les costes espanyoles a cinquè, les zones climàtiques de la terra a sisè, l'edat mitjana a setè o la Revolució Francesa a vuitè curs d'Ensenyament General Bàsic.

En acabar el Mestratge en Gestió Pública i encara pendent de la presentació de la memòria final, l'Anna Cabré em va telefonar. Necessitava una gerent, se'n recordava de la meva candidatura al mestratge i em demanava si volia iniciar-me en el meu nou perfil professional al Centre d'Estudis Demogràfics, era el mes de febrer de 1991.

L'Anna Cabré és ben coneguda pels seus alumnes pel seu interès per llurs carreres acadèmiques, i com no podia ser d'altra manera, també s'interessà per la meva i al cap d'uns anys ja m'encoratjava a iniciar els cursos de doctorat en geografia. D'ella, més endavant, vaig anar "recollint" comentaris sobre el tema de la tesi altament inspiradors.

En aquesta etapa de doctorat, vaig tornar a tenir per professora a la M. Dolors García Ramón i amb ella vaig començar a interessar-me pel temes de gènere. El Grup Informal de Geografia i Gènere que dirigia, i que més endavant va acabar essent un grup de recerca reconegut com a Consolidat per la Generalitat de Catalunya, fou la primera escola de discussió d'aquests temes i de lectures al voltant d'aquesta perspectiva. Així, tot i que també m'atreien les qüestions de planificació i d'ordenació del territori, que havia treballat amb el professor Enric Lluch, vaig decantar-me per una tesina sobre un tema que interessava a la meva futura directora de tesis, i que ella mateixa em proposà: "La situació de les dones a la geografia acadèmica", un tema en el que ella havia treballat anys enrere i que volia reprendre actualitzant-ne les dades.

Vaig iniciar aquesta recerca a finals del 1998, la mort de la meva mare primer (el desembre de 1999), i del meu pare més tard (el març de 2002), van anar retardant-ne la lectura que finalment va tenir lloc el juliol de 2002. Aquest treball constituí el germen de l'actual tesi i la base de la part quantitativa que ha estat actualitzada i ampliada en el treball que ara presento, completada per una part qualitativa que representa la veritable novetat de la tesi. Aquesta part qualitativa no hagués pogut portar-la a terme –pel que fa a la transcripció i codificació de les entrevistes- sense els ajuts rebuts per part de l'Institut Català de les Dones (2006-2007) i l'Institut d'Estudis Catalans (2008-2010).

Però la veritable impulsora d'aquesta tesi ha estat la seva directora, la M. Dolors García Ramón, sigui perquè, com he dit, el tema l'interessa particularment, sigui perquè és una molt bona tutora dels seus i les seves alumnes, el cas és que va aconseguir que constituíssim un petit grup de recerca amb l'Anna Ortiz (inestimable col·laboradora en aquesta etapa), que presentéssim sengles projectes als organismes finançadors esmentats, i que jo, esperonada pel fet que calia presentar resultats al final de cada anualitat que marcaven aquests ajuts, em veiés obligada a no deixar de treballar-hi, encara que només fossin les tardes dels diumenges, al llarg dels darrers cinc anys que han cobert aquests projectes. De fet, fins i tot va aconseguir que, una vegada realitzat el treball de camp, "sacrifiqués" les vacances de l'estiu de 2009 per tancar-me literalment a bastir tota l'estructura de la investigació i fer-ne una primera redacció sobre la que finalment he pogut acabar de completar i polir la tesi de doctorat que ara presento.

El treball en equip fou especialment esperonador i va convertir el tema de la recerca en el centre de la meva atenció investigadora i, fins i tot, vital, pel fet de ser dona, i per tant especialment sensible a la perspectiva de gènere, però també per la meva relació amb la ciència i la universitat. La meva redacció dels resultats dels treball empíric eren seleccionats

per presentar en congressos de geografia, revisats i completats pels nostres tres punts de vista i finalment portats als fòrums internacionals per al seu debat, consideració i eventual publicació.

En definitiva, que si el lector o la lectora es pregunta com és que una persona de fora de l'acadèmia, encara que amb molta relació amb aquesta (ja que el Centre d'Estudis Demogràfics està fortament integrat a la universitat), amb una ocupació laboral que no és de recerca sinó de gestió de la recerca, i amb una especial atenció per no descuidar la seva vida personal (per com he procurat sempre de reservar un espai i un temps pels amics, pels viatges o per les activitats de tipus cultural), ha pogut acabar realitzant una tasca de l'envergadura d'una tesi doctoral, la resposta és: una bona direcció, uns estímuls encertats, una bona companyia i, sobretot, un interès personal pel què significa la recerca i el seu exercici, que m'ha portat a dedicar una part del meu esforç, del meu temps de lleure i de la meva atenció mental, dels darrers dotze anys, a aquest objectiu.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

“La búsqueda de la huella de la mujer en el primer milenio de la Universidad europea se resume en una sola palabra: nada. (...)”

¿Qué pueden esperar las mujeres de un mundo donde son los hombres quienes definen la esencia de lo humano, y por ende, de las mujeres? (...)”

Platón, que en su búsqueda de la esencia de lo humano es capaz de distinguir entre lo que ve y lo que podría ver, afirma que la mujer nunca podrá incorporarse a las tareas de la vida política si se le agobia bajo el peso de los trabajos domésticos, pero su posición fue sostenida en solitario (...)”

M. Ángeles Durán (1981, 53, 56 i 57)

“Geography is gendered differently than many of its social science cohorts (...) I argue that geography should be seen as a gendered space, and that within such a space gender equity policies can be seen as ‘boundary objects’ that mediate the tensions between conservatives who oppose equity programs and more progressive Geographers who support them. A key problem with equity programs arises in relation to the question of merit? And the way that it is constructed in masculinist terms that marginalize women geographers.”

Lawrence D. Berg (2002, 248 i 250)

“Algunos de los análisis acerca de la naturaleza del conocimiento científico, de la construcción de la ciencia moderna y de sus sesgos androcéntricos explicarían el alejamiento forzado de las mujeres de la actividad científica; todo ello es necesario pero no suficiente para analizar la situación actual en la que ya no existen impedimentos legales para el acceso femenino a la tecnología, sin embargo, persiste la discriminación para la mayor parte de científicas. Las mujeres no sienten la más mínima aversión por los ordenadores, ni están afectadas por ningún obstáculo epistemológico, o lo han superado, para dedicarse a la ciencia, pero habría que examinar como se desarrolla la actividad científica del día a día, quién elabora los “papers” y quién dirige los grupos de investigación, quién gestiona las subvenciones económicas, quién negocia la publicación en revistas científicas, cómo funcionan los “grupos de viejos amigos” de los que las mujeres están excluidas mayoritariamente, cuál es la política de los departamentos universitarios en lo referente a la promoción de sus miembros y un inmenso conjunto de factores relacionados con la situación de las mujeres en organizaciones masculinas, por historia y tradición, como es el caso de las comunidades tecno científicas.”

María Álvarez i Uxío Pérez (2008, 247-248)

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

SUMARI

Agraïments, dedicatòria o una mica d'història.	3
SUMARI.....	11
1. L'OBJECTE D'ESTUDI.	15
2. L'ESTRUCTURA, LA METODOLOGIA I LES HIPÒTESIS DE TREBALL.....	16
2.1. Les hipòtesis de treball i les preguntes de recerca.....	17
2.2. La cronologia i l'àmbit territorial.....	20
3. EL MARC DE L'ESTUDI.	21
SECCIÓ I	
L'ESTAT DE LA QÜESTIÓ.....	27
4. INTRODUCCIÓ.	29
4.1. L'estrany cas de la geògrafa absent.....	29
4.2. La necessitat d'estudis sobre el cas.....	32
5. ELS TREBALLS REALITZATS.	37
5.1. El nombre. L'accés.....	38
5.1.1. Els departaments de Geografia de les universitats dels EUA.	38
5.1.2. Els departaments de Geografia de les universitats canadenques.	47
5.1.3. Els departaments de Geografia de les universitats britàniques.	48
5.1.4. Els departaments de Geografia de les universitats espanyoles.	52
5.1.5. La situació en altres zones geogràfiques.	57
5.1.6. A tall de resum.	62
5.2. La categoria professional. La promoció.....	65
5.2.1. Desigualtats de permanència i de promoció.	66
5.2.1.1. L'entorn anglosaxó.....	66
5.2.1.2. Fora de l'entorn anglosaxó.....	75
5.2.2. Desigualtats salarials.	87
5.2.3. Consideracions finals.	96
5.3. La producció científica.....	101
5.3.1. L'entorn anglosaxó.	102
5.3.2. Fora de l'entorn anglosaxó	107
5.3.3. Algunes explicacions.	113
5.3.3.1. La literatura.....	113
5.3.3.2. L'opinió del professorat universitari del nostre entorn.	120

SECCIÓ II

EL TREBALL EMPÍRIC.....	125
6. LA INSTITUCIONALITZACIÓ DE LA GEOGRAFIA EN L'ÀMBIT UNIVERSITARI.	127
6.1. Els antecedents.....	127
6.2. El Pla Maluquer i la Llei de Reforma Universitària.....	131
II.I. L'ANÀLISI QUANTITATIVA.....	135
7. NOMBRE I CATEGORIA PROFESSIONAL.	137
7.1. Metodologia.....	137
7.2. El marc de referència.	138
7.3. Les diferències entre els departaments de geografia estudiats.	153
7.3.1. Les universitats públiques de Catalunya.	153
7.3.1.1. La Universitat de Barcelona (UB).	153
7.3.1.2. La Universitat Autònoma de Barcelona (UAB).	154
7.3.1.3. La Universitat de Lleida (UdL).	155
7.3.1.4. La Universitat Rovira i Virgili (URV).	155
7.3.1.5. La Universitat de Girona (UdG).	155
7.3.1.6. La Universitat Pompeu Fabra (UPF).	156
7.3.2. Les universitats públiques del País Valencià i de les Illes Balears.	158
7.3.2.1. La Universitat de València (UV).	158
7.3.2.2. La Universitat d'Alacant (UA).	158
7.3.2.3. La Universitat de les Illes Balears (UIB).	158
7.4. Diferències de promoció acadèmica i professional.	159
7.4.1. Exercici 1.	160
7.4.2. Exercici 2.	163
8. LA PRODUCCIÓ CIENTÍFICA.	167
8.1. Metodologia.....	168
8.1.1. Els indicadors.	168
8.1.2. El període analitzat.	173
8.1.3. Les revistes analitzades.	173
8.1.3.1. Revista de Geografia. (1967-2005).	173
8.1.3.2. GeoCrítica. (1976-1995).	174
8.1.3.3. Scripta Nova, Biblio 3W (1997-2008), Scripta Vetera i Aracne.	175
8.1.3.4. Notas de Geografía Física. (1979-1999).	176
8.1.3.5. Tàrraco. Cuadernos de Geografía. (1980-1995).	176
8.1.3.6. Documents d'Anàlisi Geogràfica (1982-2008).	177
8.1.3.7. Cuadernos de Geografía (1964-2008).	177
8.1.3.8. Investigaciones Geográficas (1983-2007).	178
8.1.3.9. Territoris (1998-2008).	178

8.2. Els principals resultats.	179
8.2.1. Sobre l'autoria.	179
8.2.1.1. Un domini dels geògrafs.	179
8.2.1.2. Una autoria individual.	181
8.2.1.3. Una important endogàmia.	182
8.2.2. Sobre l'àmbit territorial.	184
8.2.2.1. Una majoria d'articles sense localització geogràfica.	184
8.2.2.2. Un predomini del marc espanyol i del llatinoamericà.	186
8.2.3. Sobre els temes d'interès.	188
8.2.3.1. El paper destacat de temes de geografia urbana, pensament geogràfic i població.	188
8.2.3.2. Altres temes principals.	190
8.2.4. Sobre la llengua.	190
8.2.4.1. Un domini absolut del castellà.	190
8.2.4.2. Ús de la llengua original.	192
8.2.5. La periodització.	193
8.2.6. Ressenyes i notícies.	194
8.2.7. L'especificitat de les revistes del País Valencià i les Illes Balears.	195
8.2.8. Les revistes de Catalunya durant la primera dècada del nou mileni.	198
8.2.9. Algunes remarques des d'una perspectiva de gènere.	199
8.3. Tesis i tesines. Una dada complementària.	203
9. L'ENTORN PROFESSIONAL.	211
9.1. Les principals dades.	211
9.2. La percepció de les diferències de gènere.	219
II.II. L'ANÀLISI QUALITATIVA.	225
10. METODOLOGIA.	227
10.1. El perfil de les persones entrevistades.	230
10.2. Eixos principals de l'entrevista.	234
10.2.1. El guió d'entrevista.	234
10.2.2. La selecció de les persones entrevistades.	235
10.2.3. Realització de l'entrevista.	236
10.2.4. La transcripció i la codificació de l'entrevista.	236
10.2.5. L'anàlisi i la redacció dels resultats.	237
11. ELS PRINCIPALS RESULTATS.	241
11.1. La conciliació de la vida laboral i familiar a l'acadèmia.	243
11.1.1. El punt de vista femení.	248
11.1.1.1. Treballar a la universitat: el privilegi de la flexibilitat.	248
11.1.1.2. Malabaristes en l'ús del temps.	252
11.1.1.3. El sentiment de culpa i la manca de temps personal.	256
11.1.1.4. Restriccions de la mobilitat.	258
11.1.1.5. 'Calaixos oberts': organització i gestió de la llar i de la família.	260
11.1.1.6. La corresponsabilització dels marits o companys.	263
11.1.1.7. Trampejant la sobrecàrrega: estratègies per a la compatibilització.	268
11.1.1.9. Prioritats a la vida.	278

11.1.1.10. Les etapes més difícils en la conciliació família i feina.....	282
11.1.1.11. La docència, la recerca i la gestió amb càrrecs.	287
11.1.2. La percepció masculina.	290
11.1.2.1. La compatibilitat professional i familiar.	291
11.1.2.2. La carrera professional de les esposes.	297
11.1.2.3. Persones de suport.	298
11.1.2.4. El nivell de corresponsabilitat vista per ells mateixos.....	299
11.2. Cap a una masculinització de la geografia.....	305
11.2.1. L'alumnat.	306
11.2.1.1. La tecnificació i la professionalització de la disciplina.	307
11.2.1.2. Major facilitat en l'accés.	311
11.2.1.3. La geografia física, és cosa d'homes?	314
11.2.2. Els becaris i les becàries de doctorat.	317
11.2.2.1. Diferents ritmes biològics entre nois i noies.....	319
11.2.2.2. Diferència de capacitats, diversitat de valors.	323
11.2.3. La carrera professional del professorat.	327
11.2.3.1. Els càrrecs i les càrregues.....	330
11.2.3.2. Contraposició d'actituds, necessitats i interessos.....	333
11.2.3.3. Diferents models de carrera dins l'acadèmia.....	340
11.2.3.4. El sistema meritocràtic antagònic amb el cicle vital de les dones.	343
11.2.3.5. El sexisme i les possibilitats de promoció.	349
11.2.3.6. Mentors i/o influències.	360
11.2.3.7. La perspectiva de gènere en Geografia.....	365
12. CONCLUSIONS.	375
13. BIBLIOGRAFIA CITADA	389
Índex de taules.....	409
Índex de figures.....	411
ANNEXOS.	413
Qüestionari associacions professionals.....	415
Guió entrevistes en profunditat.	418
Taules anàlisi bibliomètrica.	420

“Las mujeres son animadas a convertirse en expertas en lavar frascos, sumar logaritmos y desempolvar especímenes... De hecho caben serias dudas acerca de si tendríamos miles de hombres de ciencia si todos los jóvenes ambiciosos y con talento se enfrentaran a las barreras con las que se enfrentan las mujeres hoy... Parece difícil, por ello, evitar la conclusión de que hay que tener en cuenta otros factores distintos a la descalificación sexual innata al intentar explicar la insignificancia de la proporción de las mujeres en el avance de la ciencia.”

Helen Hayes (1910)¹

1. L'OBJECTE D'ESTUDI.

L'objecte principal d'anàlisi d'aquest treball és el professorat universitari de geografia de l'entorn catalano-valencià-balear, i en particular, l'estudi de quina és la presència, la categoria assolida i la producció científica de les dones dins aquest col·lectiu. La recerca vol incorporar la perspectiva de la igualtat d'oportunitats entre homes i dones com a una aplicació de la transversalitat de gènere, de manera que les xifres de la primera part del treball empíric de caire quantitatiu, vindran acompanyades d'un treball qualitatiu, en un intent d'explicar-les segons la perspectiva dels seus i de les seves protagonistes. Volem veure, així, el punt de vista del professorat respecte al que significa la carrera professional dins l'acadèmia, en especial pel què fa a la genderització que comporta.

La genderització, en som conscients, no és exclusiva de la Geografia, però aquesta disciplina social, especialment masculinitzada, sembla que segueix una tendència a contracorrent respecte al major equilibri de sexes, que en les darrers anys es va aconseguint en els diferents àmbits de la ciència.

Per a l'anàlisi quantitativa s'han utilitzat les dades sobre el professorat referents als departaments o unitats de Geografia de nou universitats públiques de Catalunya, del País Valencià i de les Illes Balears (un total d'onze departaments els quals representen prop del 30% del total de departaments de la geografia de l'Estat Espanyol)²; també s'ha portat a

---

¹ Citat per PÉREZ SEDEÑO, 2007, 7.

² El 2008 es comptabilitzen 33 universitats i 37 departaments amb professorat de les tres àrees de coneixement en Geografia: Geografia Física, Geografia Humana i Anàlisi Geogràfica Regional (Col·legi de Geògrafs, 2010).

terme un treball bibliomètric basat en les revistes de geografia que es publiquen en aquestes mateixes universitats. Per a l'anàlisi qualitativa s'han realitzat 54 entrevistes en profunditat a 40 professores i 14 professors dels 11 departaments de geografia objecte d'estudi (el que representa, també, quasi un 30% del seu professorat numerari).

El punt de partida de la recerca fou la recopilació dels principals resultats aportats pels estudis realitzats en l'àrea anglosaxona, a partir de l'article de Wilbur Zelinsky (1973a), sobre l'absència de geògrafes en la tasca professional de la Geografia i en particular en els departaments universitaris d'aquesta especialitat.

2. L'ESTRUCTURA, LA METODOLOGIA I LES HIPÒTESIS DE TREBALL.

Les xifres del total de contingents mostren una incorporació creixent de les dones com a professionals dins l'àmbit universitari i de la ciència en general. Aquest increment va reduint lentament la distància que separa els percentatges de professores de l'equiparació de sexes que ja hi ha entre l'alumnat, però amaga la seva posició dins la carrera laboral, atès que el nombre de dones que ocupen els nivells més alts dins la jerarquia universitària o de les que ostenten càrrecs en els òrgans de govern és, encara, ínfim.

El treball pren la geografia acadèmica com a estudi de cas, en primer lloc perquè és el col·lectiu professional que més de prop coneixem, però sobretot perquè presenta una peculiaritat respecte a altres disciplines: les xifres que es difonen en els darrers anys mostren una tendència contrària a la general, és a dir, el nombre de dones, tant dins del professorat com, fins i tot, entre l'alumnat d'aquesta disciplina, tendeix a disminuir.

Les preguntes que ens fem sobre aquesta particularitat són diverses: és un fet cojuntural, atès que la geografia en el nostre país partia d'uns percentatges de presència de dones força elevats en comparació a les xifres que per els mateixos períodes hi havia a les universitats de l'entorn anglosaxó? És una tendència que obeeix a un canvi de paràmetres de la mateixa disciplina? Per què la Geografia és la ciència social més masculinitzada al nostre país i a la resta de països dels que tenim estudis al respecte, en particular els anglosaxons?

Per respondre a aquestes preguntes, però sobretot per analitzar el nivell de la genderització

de la carrera universitària del professorat en el marc d'aquest estudi de cas, es pendran com a mostra les xifres per als departaments de geografia de les universitats públiques de l'àmbit catalano-valencià-balear, emmarcant-les en el context espanyol i internacional, en base als treballs realitzats fins ara a altres universitats, principalment a les anglosaxones, ja que fou en aquest entorn on s'iniciaren els primers estudis.

Estructurarem el treball en dues grans seccions: en la primera secció exposarem un estat de la qüestió centrat en el context internacional –en particular en el món anglosaxó³- i en la segona secció, de caràcter empíric (i que constitueix la part principal de l'estudi), ens centrarem en el context catalano-valencià-balear. Dos, seran els grans apartats d'aquesta segona secció, ja que treballarem tant amb dades de tipus quantitatiu en base a diverses fonts (qüestionaris, webs, buidatge bibliogràfic, reculls estadístics), com amb dades de tipus qualitatiu en base a entrevistes en profunditat.

Menció especial requereix l'anàlisi qualitativa, ja que la introducció de temes de conciliació laboral i familiar o aspectes on es manifesten clarament biaixos sexistes, ens portarà a introduir al llarg de la pròpia anàlisi (i no en la primera part del treball en la qual se citen de manera majoritària els treballs fets des de la geografia), certs elements teòrics específics d'aquests qüestions. Seran necessàriament referències ni de lluny exhaustives, que s'utilitzaran per recolzar o contrastar als resultats de la nostra pròpia recerca.

Finalment cal mencionar la inclusió en els annexos d'un bon nombre de les taules analitzades per a l'estudi bibliomètric, ja que en el cos de la tesi només s'han referenciat uns quants resums dels resultats, atès el gran nombre de dades generades per les 3.928 referències (3.635 de les quals són articles i la resta notícies i ressenyes) en base als diferents indicadors utilitzats per a l'anàlisi.

2.1. Les hipòtesis de treball i les preguntes de recerca.

A l'apartat quantitatiu es contemplaran tres eixos d'anàlisi relatius al nombre, a la categoria i a la producció del professorat de Geografia de les universitats objecte d'estudi. Aquests tres eixos, constitueixen les principals qüestions a les que volem respondre, tot intentant trobar

---

³ Per l'exposició del context internacional es fa una recopilació de les principals dades aportades pels treballs publicats a partir de l'aparició de l'article de Wilbur Zelinsky (1973) sobre la geografia nordamericana, pel que la producció que el va seguir (entre els anys setanta i finals del noranta) feia referència especialment a l'entorn anglosaxó.

algunes explicacions a les desigualtats existents, per raons de gènere, en el marc de la societat occidental dels països desenvolupats.

Es tracta de veure fins a quin punt es compleixen les tres afirmacions fetes per Zelinsky (1973a/b i 1982) per a la Norteamèrica dels anys setanta i vuitanta, en el nostre entorn més proper i contemporani.

Les tres afirmacions a contrastar des del punt de vista de l'anàlisi quantitativa i que prenem a tall d'hipòtesis principals d'aquesta anàlisi són:

a. Relatiu al nombre. L'accés.

Hi ha un major percentatge d'homes que de dones entre el professorat dels departaments universitaris de Geografia (i també en la seva pràctica professional més àmplia). Malgrat que en el període d'estudis superiors hi ha una igualtat numèrica entre l'alumnat, un percentatge menor de noies graduades en Geografia arriba a doctorar-se, i quan ho fan, sol ser a unes edats més tardanes que els seus companys.

b. Relatiu a la categoria assolida. La promoció.

Les dones ocupen posicions jeràrquiques inferiors en l'organització acadèmica i, si aconsegueixen millors llocs, es promocionen més tard que els seus col·legues. Conseqüentment estan pitjor pagades, reben menys recompenses honorífiques dels seus superiors i exerceixen menys poder.

c. Relatiu a l'activitat científica. La producció.

Les geògrafes publiquen menys freqüentment, en menor quantitat i en suports de pitjor qualitat o difusió. Els temes als quals es refereixen els seus estudis tenen també una diferenciació de gènere.

En l'apartat de tipus qualitatiu, deixarem d'estudiar al professorat en el seu conjunt -homes i dones- per centrar-nos en les professores, tot i que s'ha entrevistat també a un cert nombre de professors, a manera de contrapunt. El segon gran apartat del treball empíric vol introduir un factor de tipus explicatiu a la situació de les dones a l'acadèmia i, en particular, de les geògrafes que exerceixen la seva vida professional a les universitats públiques del nostre entorn més immediat.

Dues seran les principals preguntes de recerca des del punt de vista de l'anàlisi qualitativa:

a. Està genderitzada la carrera professional de les geògrafes (i de les professores universitàries en general)? Si aquest és el cas, és atribuïble a les dificultats de conciliació entre la vida professional i la vida familiar? i/o a l'estructura patriarcal, més general, de la societat?

En les entrevistes en profunditat s'explora quines són les estratègies per conciliar l'entorn professional, familiar i personal, així com els efectes de les diferències de gènere (i si aquestes comporten alguna manca d'equitat), en un intent de trobar algunes explicacions a la baixa representació de les dones dins del col·lectiu objecte d'estudi. Es volen buscar algunes de les causes de la seva major dificultat de promoció i menor producció en termes comparatius als seus col·legues de professió, tot intentant seguir els tres eixos d'anàlisi de l'apartat quantitatiu.

b. S'està masculinitzant la geografia acadèmica espanyola?⁴. Si aquest és el cas, quines són les seves principals causes?

Es pregunta a les persones entrevistades quina n'és la seva percepció i es busquen arguments que ajudin a entendre la particularitat d'aquesta disciplina de les Ciències Socials, a contracorrent del que passa a l'àmbit de qualsevol de les altres disciplines científiques i de la mateixa disciplina a altres països.

Una masculinització que sembla que té lloc a tots els nivells, entre l'alumnat (aquí estaríem parlant també de l'accés) i entre el professorat, tant el que està encara en formació (amb efectes en l'accés i en la permanència), com el que ja ha guanyat una plaça funcional (aquí ens referim especialment a la promoció).

En aquest darrer cas, el del professorat funcional, es posa especial atenció al possible sexisme, derivat sovint de les relacions de poder que s'estableixen dins l'acadèmica. Aquestes com a incentivadores de les diferències de gènere, explicarien bona part de les desigualtats entre homes i dones i s'afegirien a la competitivitat creixent en el nou marc d'una universitat neoliberal (amb incidència en la promoció i en la producció). Un model de carrera basat en la meritocràcia i en una avaluació de la producció científica que no té en compte el cycle vital de les dones i que desincentiven a les professores en la seva progressió professional.

---

⁴ Dades obtingudes en d'altres departaments universitaris fora de l'àmbit catalano-valencià-balear mostren aquesta mateixa tendència.

2.2. La cronologia i l'àmbit territorial.

L'estudi empíric d'aquesta recerca ha estat realitzat en dues grans fases, la primera correspon a un primer treball realitzat a finals de la dècada dels noranta en base a dades quantitatives sol·licitades als departaments de geografia de les universitats públiques catalanes per al curs 1998/99, el buidatge bibliomètric de les revistes de geografia que s'hi editen, més un qüestionari enviat el 2001 als membres de les dues principals associacions geogràfiques a Catalunya: la Societat Catalana de Geografia (SCG) i l'Associació de Geògrafs Professionals de Catalunya (AGPC).

La segona fase és producte de l'ampliació d'aquell estudi amb una nova part qualitativa basada en entrevistes en profunditat, per la qual es comptà primer amb un ajut de l'Institut Català de les Dones (2006-07) i més tard amb un ajut de l'Institut d'Estudis Catalans (2008-10), amb els que es finançà, bàsicament, la transcripció i la codificació de les 54 entrevistes que s'analitzen en el treball que ara es presenta⁵. L'àmbit territorial que s'inicià en les sis universitats públiques catalanes on hi havia un departament o unitat de Geografia, es va acabar estenent a les del País Valencià⁶ i les Illes Balears, tot actualitzant les dades numèriques per tots els departaments pel curs 2008/09. També s'estengué el període de l'anàlisi bibliomètrica de les revistes explorades a la primera etapa, i s'amplià el nombre de revistes amb les publicades a les tres noves universitats incorporades. És per aquest motiu que, a la part quantitativa, les xifres se solen presentar per les sis o per les nou universitats depenent de si es vol tenir una visió de moment o de l'evolució en el període dels deu anys transcorreguts entre les primeres i les darreres dades recollides.

Necessàriament aquest llarg període, tot i que enriqueix la part comparativa de les dades, permetent dibuixar una evolució d'aquestes, també fa que en algun dels punts on no s'han pogut actualitzar per manca d'equivalència dels paràmetres establerts en la primera fase, es tingui la impressió d'estar analitzant unes dades ja antigues. El cert és, però, que com es pot veure en les xifres que sí han permès una actualització, els canvis durant aquests deu anys no han estat gaire importants a causa de l'estancament dels efectius del professorat.

---

⁵ L'equip de treball d'aquests dos projectes presentats a sengles convocatòries competitives d'ambdós instituts, estava encapçalat per la directora d'aquesta Tesi Doctoral, la Dra. M. Dolors Garcia Ramón, composant la resta de l'equip la Dra. Anna Ortiz i Guitart i jo mateixa. En el segon projecte també hi col·laborà el Dr. Abel Albet.

⁶ Tot i que també hi havia un total de set professors de geografia (cap professora) a la Universitat Jaume I de Castelló (el curs 2008/09), en el departament d'Història, Geografia i Art, aquesta universitat no va ser inclosa inicialment, a l'hora de les primeres entrevistes a profesores, per motius obvis; i més tard, la manca de temps ja no ens va permetre incorporar-lo.

"Realment el moviment feminista internacional, amb tota la seva diversitat entre països i cultures, ha representat un dels canvis socials més importants del segle XX: ha contribuït a la democratització de molts processos socials i polítics i ha canviat les coordenades a través de les quals observem el món que ens rodeja. Des de la política fins a l'acadèmica, la família i tota mena d'institucions, hem observat com la lluita de les dones i la perspectiva de gènere han transformat la realitat i, com a conseqüència, les polítiques i accions que ens ajuden a transformar-la. Han estat canvis profunds a tots nivells, des de l'àmbit individual i familiar al de les nostres comunitats i institucions, des dels pressupostos nacionals fins a la comptabilització del treball de les dones i l'anomenada 'transversalització' de la política econòmica, cultural i social. Però queden molts interrogants, dubtes i molta feina per fer."

Lourdes Benería (2006, 307)

3. EL MARC DE L'ESTUDI.

La subrepresentació de les dones dins el món universitari en tant que professionals no és exclusiva de la Geografia. Nombrosos estudis mostren l'absència total, primer (amb normatives clarament excloents), i la segregació, després, de les dones als diferents nivells de l'ensenyament i en particular dels superiors, i el seu confinament a les escoles primàries com a professionals docents.

Raons d'equitat social i de competitivitat econòmica imposen la necessitat de l'establiment sistemàtic de mesures d'acció que contrarrestin el conjunt de circumstàncies que obstaculitzen la professionalització de les dones i la seva promoció acadèmica i investigadora (ALCALÀ, 2005). Calen estratègies d'actuació, però per a dissenyar-les, són necessaris estudis de diagnòsi de la situació com el que volem realitzar per a la Geografia acadèmica.

La incorporació massiva de dones, com estudiants, a la universitat ha estat una de les principals transformacions de les darreres dècades en el nostre entorn, aquest accés no ha estat correspost, anys més tard, amb una proporció semblant de dones com a docents i investigadores. Elles representen una minoria a les categories més altes tant en l'entorn de l'acadèmia com a les institucions científiques a tots els països pels que tenim dades al respecte, semblaria que hi ha evidències de l'existència d'estratègies per mantenir i defensar uns privilegis i uns interessos específics per part dels homes (ROMITO, 2005).

En cap país de la Unió Europea el percentatge de dones entre el professorat numerari

universitari supera el 20% mentre que la seva presència a les aules és sempre superior al 50% (CONSELL ECONÒMIC I SOCIAL, 2007).

"La universidad es una de las instituciones con mayor peso en la sociedad que ha experimentado profundos cambios desde su origen hasta nuestros días, y por tanto es, al mismo tiempo, un referente y un reflejo de muchos aspectos de la realidad social en la que vivimos. La incorporación masiva de la mujer a la universidad forma parte de las importantes transformaciones sociales producidas en las últimas décadas del siglo XX. El ingreso femenino a la educación superior (tanto de estudiantes como de docentes), la incorporación a los procesos de creación del conocimiento y el consecuente acceso al trabajo remunerado con categoría profesional forman parte de estos cambios que se han desarrollado en un corto espacio de tiempo si atendemos a su magnitud" (SIMELIO/ROVETTO, 2008, 289-290).

Durant anys, la recerca sobre la construcció social de l'acadèmia ha mostrat que la producció del coneixement ha estat principalment portada a terme pels homes i que les dones n'han estat marginades; aquesta circumstància persisteix en l'actualitat, tot i l'existència de les noves polítiques d'igualtat (BLUMEN/GAR-GAL, 2006). En diferents disciplines arreu del món, la proporció numèrica de les dones i la seva categoria és sempre inferior a la dels homes. Els estudis s'han centrat en la seva docència, la seva productivitat, el seu paper dins la família, el seu distanciament de la cultura professional i la seva marginalització de temes rellevants per a les vides de les mateixes dones.

Als Estats Units els progressos de les dones en el món universitari van començar als anys setanta⁷ com a resultat de protestes organitzades per grups feministes, de nombrosos plets interposats per aquests col·lectius i finalment d'una legislació renovada, basada -en les darreres dècades- en polítiques d'igualtat de tracte i en procediments d'acció positiva que s'extingueren al Canadà⁸ i a Austràlia.

A Europa el procés va ser més lent i la qüestió de les dones i la ciència es va tractar per primera vegada als països nòrdics als anys vuitanta; a Alemanya, el primer informe nacional de promoció de les dones en el món científic no es publicà fins el 1989. En els anys noranta diferents països redacten documents destinats a la millora de la situació de les dones en

---

⁷ A principis de segle ja hi havia hagut un important debat sobre l'escassa presència de dones en el sistema científico-tecnològic nordamericà: a la dècada dels anys deu i vint, es van redactar alguns informes sobre la situació de les dones en la comunitat científica, com el de Susan Kingsbury (1911) o el de Charles H. Handschin (1911) o el de Gertrude Martin en els que es recollien dades sobre el nombre de professores universitàries. Aquests informes es van debatre públicament en diaris i revistes i van donar lloc a una polèmica sobre les dones en la recerca científica (PÉREZ SEDEÑO, 2007, 5). Janice Monk també fa referència en el seu homenatge a Susan Hanson, a aquest període tant important per l'emergència d'estudis feministes a la geografia (MONK, 2010).

⁸ Al Canadà durant la vigència de l'*Employment Equity Act* (1986-1998) el percentatge de professores universitàries va passar del 16,8% al 26,6% (BERG, 2002, 248).

relació amb la ciència (Regne Unit: *The Rising Tide* el 1994, Dinamarca: *Excellence in Research* el 1995, Finlàndia: *Women in Academia* el 1998, Alemanya: *Recommendations for Equal Opportunities for Women in Science* el 1998). A nivell comunitari la Comissió Europea organitzà dues conferències sobre dona i ciència el 1993 i el 1998, aquesta darrera donà lloc a la creació d'un Grup de treball de dones expertes en ciència de la Xarxa Europea d'Avaluació i Tecnologia (ETAN), a la redacció d'un Pla d'acció el febrer de 1999 (*Women and Science Action Plan COM*) i a dues resolucions del Parlament europeu i dels Estats membres el 20 de maig de 1999 (*Resolution women and sciences 8565/99*) i el 3 de febrer del 2000 (*Mobilising women to enrich European research PE284.656*), respectivament, en les que es reconeixia la gran pèrdua que suposava l'escàs nombre de dones als diferents nivells de la ciència. A partir de 1999 cada dos anys tenen lloc les Conferències Europees sobre Igualtat de Gènere a l'Educació Superior.

El Pla d'Acció de 2002 va establir la necessitat de establir una Plataforma Europea de Dones Científiques que es constituí el febrer de 2005 a Brussel·les (coneguda com EPWS) amb l'objectiu de millorar la participació de les dones en la ciència i augmentar el nombre de dones en llocs de direcció. Paral·lelament la Comissió va anar establint diferents grups per a l'anàlisi de les causes i efectes del problema així com per arribar a possibles solucions. El grup WIST (Dones en ciència i tecnologia), per exemple, va redactar un informe el 2006 on es denunciava la pèrdua de potencial des del punt de vista econòmic. També s'han publicat diferents reculls estadístics, entre els que destaca el *She figures, women and science, statistics and indicators* (des del 2003), el *Benchmarking policy measures for gender equality in science* editada el 2008 (COLLIGAN, 2009) o *Figlie di Minerva*, un informe sobre les carreres de les dones en les institucions de recerca italianes (PALOMBA, 2000).

Amb tot, les recomenacions dels organismes internacionals no han tingut massa ressò en els estats membres, i a la majoria dels països europeus, els avenços s'han produït més en els àmbits legislatiu i normatiu, que en l'aplicació de mesures concretes. La principal raó que se sol donar al respecte recau en el fet que l'accés al món del treball no ha modificat substancialment la càrrega de responsabilitat de les dones en l'esfera domèstica reproductiva. L'organització social de gènere segueix adoptant la forma de divisió sexual del treball assignant l'espai privat a les dones i l'espai públic als homes.

Així, a Espanya les primeres passes s'inicien amb la Llei de la Ciència de 1986 (*Ley 13/1986 de 14 d'abril de Fomento y Coordinación General de la Investigación Científica y Técnica*), que representà un gran progrés en la presència de les dones a la universitat, a excepció,

però, dels nivells més alts. Cal tenir en compte que a les universitats espanyoles el percentatge d'universitàries als anys quaranta era d'un 13%, als anys setanta arribava al 30% (en aquest moment les professores universitàries representen el 15%) i no és fins a la dècada dels vuitanta que arriben a uns percentatges molt propers a la igualtat (un 46%) acabant essent majoritàries el curs 1990-91 amb un 51% de l'alumnat universitari, però només un 30% de dones entre el professorat (PÉREZ SEDEÑO, 2007, 15 i 18). Els percentatges de les alumnes de nivell universitari per a 2000 arribaven al 53% (les graduades al 58%), mentre la mitjana de la unió europea era del 52% (essent 54% les graduades) (CRUE, 2000, 38). Davant d'aquestes xifres, l'informe de la CRUE diu textualment en presentar les xifres: "La mujeres se esfuerzan de manera que obtienen un rendimiento académico más elevado que los hombres, y completan los estudios secundarios y superiores en mayor número que ellos", el que ens diu força del pensament de qui redacta aquest text (!).

Ja en el segle XXI cal esmentar la iniciativa del Congrés dels Diputats sobre la Proposició no de Llei relativa a la millora de la situació de les dones en la ciència i la tecnologia (novembre de 2002) en la que es fan recomenacions de "realitzar estudis que posin de manifest les dades relatives a les aportacions de les dones espanyoles en recerca científica i tecnologia", el mateix any s'organitza el *Seminario Mujeres y Ciencia* promogut pel Ministeri de Ciència i Tecnologia i el febrer de 2006 es crea la Unitat *Mujer y Ciencia* del Ministeri d'Educació i Ciència amb l'objectiu específic d'incrementar la presència de les dones en l'àmbit científic. Actualment cal destacar les disposicions contingudes a la Llei Orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes.

En altres àrees menys avançades també s'ha donat un moviment, encara que minoritari i de certes èlits, en aquest sentit, a l'Àfrica sub-sahariana, la constitució de l'*Association of African Women for Research and Development* (AAWORD) el 1977, a Dakar, va marcar l'inici precoç de la institucionalització dels estudis de gènere al continent, tot i que el volum de les acadèmiques era ínfim (AWUMBILA, 2006). En aquesta zona només un 55% de les nenes estan matriculades a les escoles de primària. La universitat es veu com un producte de luxe i abunden les pràctiques discriminatòries (abusos sexuals, violència de gènere, prejudicis contra les noies per les seves aptituds acadèmiques, dominació masculina del coneixement, de la presa de decisions...) (MORLEY, 2006).

La Conferència Mundial d'Educació Superior, que va organitzar la UNESCO el 1998, es creà una guia de bones pràctiques per a promoure garanties de no discriminació en l'accés a la

universitat: la *International Good Practice Guide to Gender Equity in Higher Education*, la qual també s'ocupava de la necessitat d'extendre la formació universitària a les noies, atesa l'escassa presència d'aquestes en els nivells d'Educació Superior en els països no desenvolupats o en vies de desenvolupament, on no només els problemes econòmics, sinó també els prejudicis i les tradicions culturals aparten a les dones de l'acadèmia i les circumscriuen a l'esfera domèstica.

Cal destacar les iniciatives preses en alguns d'aquests països en el sentit de compatibilitzar el paper que s'atorga a les dones i la seva educació superior. Sovint, però, es tracta d'universitats molt elitistes on només hi tenen accés les classes més altes, és el cas de la Jinnah University for Women al Paquistán o la Banasthali Vidyapith a l'Índia. En ocasions algunes fundacions nacionals o internacionals, promouen iniciatives com la de la creació de la Ahfad University for Women al Sudan, una universitat privada no lucrativa que vol promoure la igualtat en l'educació de les dones lligada a una formació per atendre les necessitats de desenvolupament del país, un cas semblant al que s'aspira a fer des de la University of Cape Town a Sudàfrica, promoguda pel Forum for African Women Educators o l'Asian University for Women impulsada des d'una organització de Nova York per a la formació de dones que puguin ocupar llocs de lideratge polític, econòmic i socio-cultural al continent asiàtic (Boletín de Educación Superior, 2008).

Mentre, en els països desenvolupats d'occident, són les polítiques d'igualtat de tracte les que han reduït i fins han fet desaparèixer moltes de les formes directes o indirectes de discriminació de les dones que perviuen fins no fa gaires dècades: prohibició de llicenciar-se o d'optar a titulacions considerades de primera categoria, limitació en els percentatges de dones com alumnes a les universitats o fins l'obligació de deixar la feina en el moment de casar-se.

Es tendeix, però, a tractar a les dones com als homes i no a tractar igual a homes i dones, pel que se segueixen els patrons de vida i models masculins que acaben resultant discriminatoris per les dones. Així, per exemple, la importància en la promoció professional que es dona a les carreres ininterrompudes privilegia als candidats masculins que uneixen als mèrits l'experiència vista en nombre d'anys de servei, temps en el qual han pogut produir un major nombre de publicacions. Un tracte diferencial equivaldria a una major igualtat: tenint en compte les interrupcions per embaràs, privilegiar els mèrits o la qualitat més que la quantitat en les publicacions.

Les mesures d'acció positiva destinades a corregir alguns dels desavantatges als que

s'enfronten les dones, per poder permetre una major eficàcia en la competència per la promoció, han presentat distorsions i resultats no desitjables, però també han donat moltes oportunitats a l'encoratjar especialment a les dones (per exemple amb un major nombre de llocs inicials a la docència universitària o el recolzament de les que volen prosseguir la seva activitat científica després d'un temps d'absència, com és el cas del programa Daphe Jackson al Regne Unit) (ETAN, 2001, 4-26). Al nostre país, com a la resta d'Europa, un bon nombre d'universitats han elaborat plans per a facilitar la igualtat d'oportunitats entre homes i dones amb mesures que intenten reduir els biaixos de gènere existents en tot el procés de la carrera universitària, tant en els primers estadis, en el moment d'entrar a formar part de l'estructura del professorat, com, i sobretot, a l'hora d'avaluar els mèrits que calen per promocionar-se dins l'acadèmia:

"Lo status quo, infatti, non risponde a criteri di efficienza né di giustizia; l'uso della rete maschile di relazioni, il cosiddetto *old-boys-network* in alcune delle nostre istituzioni scientifiche è un anacronistico sistema di valutazione e allocazione delle risorse; il peso spesso attribuito al sesso nelle nomine e nelle promozioni non ha alcun senso in situazione moderne e, oltre ad essere di ostacolo al raggiungimento dell'eccellenza nella scienza, priva molte donne dei vantaggi della carriera scientifica di cui beneficiano gli uomini..." (PALOMBA, 2000, 11-12).

En les darreres tres dècades s'han creat també dins la disciplina geogràfica un munt d'organismes que volen vetllar perquè els canvis continuïn, les seves característiques són molt diverses, però els seus objectius similars, ens trobem amb grups d'estudi dins les associacions internacionals de la professió: la *International Geographical Union Commission on Gender and Geography*, *The Geographic Perspectives on Women and Sexuality* i els *Space Specialty Groups* dins l'AAG; el *Women and Geography Study Group* de la IBG, el *Canadian Woman and Geography Group*, la *Society of Women Geographers of Korea*; fins a altres grups que organitzen programes nacionals i locals, com el *Concerned Group on Race and Geography* o els *Supporting Women Geography* a Canada i als EUA. A nivell europeu, l'*Erasmus Gender and Geography Network*⁹ que va treballar durant 10 anys oferint cursos per estudiants de 6 universitats europees; als Països Baixos l'*Equal Opportunity Commission in Geography* de la Universitat d'Amsterdam que fa temps que està en actiu, la revista *Gender, Place and culture: A journal of Feminist Geography* que ha celebrat el seu quinzè aniversari. (MONK, DROOGLEEVER, RALEIGH, 2004, 87)

---

⁹ El Grup d'Estudis de Geografia i Gènere de la Universitat Autònoma de Barcelona, al què ens referirem més endavant, formava part d'aquesta xarxa.

SECCIÓ I.

L'ESTAT DE LA QÜESTIÓ.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

"It is not our desire to change needle and tread in women's hands into astrolabes and globes; neither do we consider it necessary that a woman should retreat to a room papered with maps and ornamented with globes... Their high moral standards allow them, in our view, to possess wide knowledge of geography, on condition that they do not attempt, through use of terms too coarse for a lady, to appear too eager a group of geographers. I am certainly willing to let them use such words as climate, zones, and so forth; but I do not want them to scare me stiff quoting longitude and latitude at me. Let them speak as much as they want about what they read in travelers' tales, and I will listen with pleasure. But I certainly do not want to see the day when a woman's knowledge of the earth equals that of men!"

William Cross (Membre de la *Royal Geographical Society*)
(1936-37)

4. INTRODUCCIÓ.

"There is a long history of exclusion of women from the institutions of geography"

Mike Crang (2003)

4.1. L'estrany cas de la geògrafa absent.

Wilbur Zelinsky, home i geògraf, encetà el 1973 un cert debat sobre la pràctica inexistència de dones en els departaments de geografia de les universitats dels Estats Units, tot mostrant que ocupaven posicions inferiors, eren més mal pagades, publicaven amb menys freqüència i pitjor que els seus companys, exercien molt menys poder i rebien menys recompenses honorífiques per part dels seus caps. El seu article, "The Strange Case of the Missing Female Geographer", publicat a *The Professional Geographer*, (ZELINSKY, 1973a) va ser un dels primers¹⁰ en qüestionar-se les desigualtats de gènere existents dins la pràctica de la geografia i en especial dins del marc acadèmic d'aquesta disciplina. A l'article, que encapçalà amb la cita de William Cross que reproduïm també aquí, es planteja el perquè la tasca professional de la geografia sembla reservada als homes, mentre les dones hi tenen

---

¹⁰ Ell mateix cita en un seu segon article publicat en el mateix número d'aquesta revista (ZELINSKY, 1973b) alguns precedents: Jessie Bernard (1964), Kay E. Leffler (1965); tot i que afegeix que són pràcticament els únics que s'ocupen del tema, ja que en els diferents articles apareguts sobre la història i els fets més significatius de la professió geogràfica als EUA, no s'hi troba quasi cap referència a la situació de les dones de manera diferenciada. Només arran de certa demanda de base, l'*Association of American Geographers* (AAG) nomenà un Comitè sobre la situació de les geògrafes, però en la data de la publicació del seu article, encara no havien elaborat cap informe.

un paper molt rar i quasi testimonial: "...the business of creating, writing, teaching, and administering serious geography has been overwhelmingly a male enterprise (...) and the pattern is not a matter of chance: it is systematic and structural" (ZELINSKY, 1973a, 102).

Zelinsky hi busca explicacions: es tracta d'un fet biològic, d'unes facultats innates diferencials per l'exercici de la geografia? o bé d'uns condicionants socials i culturals que obliguen a les dones a sacrificar les seves carreres professionals en favor, sobretot, de l'atenció a la família? Tant en aquest, com en altres articles posteriors es mostra plenament defensor de la segona hipòtesi:

"The weak showing of the female geographer does not necessarily reflect any inherent weakness of intellect or character. The immediate causes are the institutional rules, traditions and biases, usually unspoken and unwritten, of the organizations in which they are trained and employed" (ZELINSKY, 1973a, 104)

i a les pàgines de la revista *The Professional Geographer* (ZELINSKY, 1977) contesta contundentment les tesis del professor Wolf Roder sobre l'evidència de certes diferències biològiques¹¹ segons el sexe pel què fa a les "habilitats geogràfiques". També ho fa, en el mateix volum, la professora Mildred Berman, en total són poques pàgines, però recomanables per seguir la polèmica sobre aquesta disjuntiva¹².

Per Zelinsky la Geografia es presenta per les dones com una carrera professional descoratjadora ateses les poques possibilitats d'accés, les dificultats de permanència i les traves de promoció. Ofereix tres possibles raons per les quals les alumnes dels departaments de geografia no se sentirien atretes per continuar en aquesta disciplina com a professió:

a. El camp d'estudi no té un fort lligam amb les seves ocupacions tradicionals, contràriament al que passaria amb la demografia¹³, on s'estudien problemes relacionats amb la família, o l'antropologia que requereix del treball de camp de les dones per alguns estudis d'altres societats més o menys exòtiques.

b. Històricament l'exploració de nous territoris, el treball de camp geològic o el

---

¹¹ Aquesta línia d'estudi és també defensada actualment en parlar de les diferències de les carreres científiques d'homes i dones. Alguns teòrics assenyalen que els nivells de testosterona que sintetitzen els embrions masculins al tercer mes de gestació modulen el desenvolupament del cervell i els fan especialment aptes per al coneixement abstracte i l'orientació espacial: Baron-Cohen (2003), Summers (2005), Lawrence (2006).

¹² Roder (1977), Zelinsky (1977), Berman (1977b) i més tard Zelinsky, Monk, Hanson (1982).

¹³ Zelinsky cita el text redactat per Calvin F. Schmid, president de la *Population Association of America* sobre l'estat de la Demografia i dels demògrafs nordamericans, com a part del seu report per la reunió anual de l'Associació (*Population Index*, 1966, 32, 497-514).

muntanyisme en general, han estat activitats molt lligades a les facultats físiques masculines¹⁴.

c. La imatge donada a l'escola i en els mitjans de comunicació del que és més típicament femení, en la que no es trobaria la professió geogràfica.

Una quarta explicació, en forma de cercle viciós, és apuntada en l'article de 1982 (ZELINSKY, MONK, HANSON, 1982, 322-23): la manca de geògrafes dins el conjunt del professorat no donaria gaire expectatives, ni models, ni suport a les postgraduades, les quals també acabarien essent poques i treballarien amb certa frustració, pel que menys serien les que finalitzarien la tesi i menys encara les que aconseguirien formar part del professorat de Geografia en les universitats (argumentació que és apuntada reiteradament en els diferents treballs sobre el tema des de LEE, 1990 fins a BRINEGAR, 2001 o DROOGLEEVER, 2004) i també fora de la geografia¹⁵.

En aquest mateix article comenta que la proporció de geògrafes és més comparable als percentatges que es troben a les ciències físiques que no pas a les ciències humanes i socials, on la presència de les dones sol ser més nombrosa. I afegeix que es trasllueix més conservadorisme entre els professionals de la geografia (als EUA) que no pas entre els professionals d'altres ciències socials, en general, més progressistes. També apunta, que quan s'analitzen les recerques i els temes d'interès treballats des de la geografia, es troben més geògrafes especialitzades en camps com la cartografia o la geografia física que no pas en branques de la geografia humana en contra d'alguns tòpics que afirmen el contrari.

---

¹⁴ El paper dels primers geògrafs estava dominat per l'intrèpid explorador, pel topògraf de jungles i muntanyes i per l'oficial colonial que vivia en els punts més aïllats de l'Imperi Britànic. Els geògrafs no només eren homes de ciència, sinó també homes d'acció. Les dones estaven per tant doblement excloses, primer per què l'esfera racional els hi era negada i després perquè a més s'assumia que tenien també unes limitacions físiques que les feien incapaces pel treball de camp que requeria la geografia (BRACKEN/MAWDSLEY, 2004).

¹⁵ S'ha comprovat estadísticament com el model masculí de l'ensenyament superior influencia als altres sectors de l'ensenyament i als estudiants en particular. En les recomenacions de la Comissió Europea s'apunta: "Improved gender balance in the academic staff will have positive effects on recruitment of female students and research fellows" (European Communities, 2008, 5). Al Regne Unit les estadístiques de l'informe *Opportunity 2000*, per incrementar la quantitat i qualitat de la representació femenina en el mercat de treball, mostraven com a les universitats no es donaven les premises per un progrés en la promoció de les dones i es concluïa dient que aquest era un factor que acabava retroalimentant el sistema masculí a tots els nivells de l'ensenyament i en especial als estudiants: "The higher education sector inevitably influences the student population and has potential role-modelling effect. These factors mean that this sector must be exemplary in equal opportunity practice for staff and for student" (citat per BAGILHOLE, 2002, 20). Diferents treballs incideixen en aquest mal exemple, és el cas de l'article de Janet Finch que mostra com els acadèmics estan en una posició de poder que influencia no només el seu entorn sinó també la manera en que els joves professionals s'enfronten a les ambivalències de gènere. El què aquest jovent aprèn malgrat que hi hagi un acord sobre el mèrit com a principal motor de posicionament, és que les dones són altament menys valorades que els homes, malgrat la cultura oberta i lliberal de les universitats, el que veuen és que la majoria de persones amb autoritat i responsabilitat sobre ells, són homes. (FINCH, 2003, 134)

I és que, tot i que sovint s'associa de manera majoritària la geografia física a les característiques masculines (veure nota anterior citant a BRACKEN/MAWDSLEY, 2004), cal no oblidar que la geografia nord-americana va estar molt lligada en els seus orígens a la geografia física i això podria explicar part d'aquest biaix: i és que la geografia física tingué una importància rellevant des que el 1890 s'institucionalitzà la geografia en el món anglosaxó a la Universitat d'Oxford (UK) i en el període de principal creixement entre els anys vint i trenta del segle XX en què aparegueren un gran nombre de càtedres de geografia¹⁶.

4.2. La necessitat d'estudis sobre el cas.

Zelinsky manté des del principi que cal una anàlisi de la situació de les dones dins la professió geogràfica, tant pel poc reconeixement que es té de la seva vida científica en el marc de la geografia (aquest, diu, no sembla un tema d'interès ni pels geògrafs ni per les geògrafes¹⁷), com per l'èmfasi que s'hauria de posar per acabar amb les desigualtats de gènere en tots els camps, tot intentant de seguir les normatives legals, cada vegada més nombroses, com poc aplicades, al respecte.

Així doncs, predica amb l'exemple i comença a reunir i analitzar la informació sobre la situació de les geògrafes nord-americanes com una contribució a l'estudi sociològic de la Geografia: "...the various learned disciplines not only contain bodies of fact, theory, method, and other such of intellectual paraphernalia but they are also intensely human activities with a history and sociology". (ZELINSKY, 1973b, 151)

---

¹⁶ També les primeres geògrafes de les universitats britàniques van estar especialitzades en aquest camp: Mary Somerville (1780-1872) publicà dues obres fonamentals de Geografia Física, Marion Isabel Newbigin (1869-1934) formada com a biòloga destacà en la Geografia de les plantes i els animals, Alice Mutton (1908-1979) s'interessà per la Geografia regional i històrica d'Europa, d'Alice Coleman destaquen els seus mapes dels usos del sòl, Alice Garnett fou especialista en Climatologia, Marjorie Sweting en Geomorfologia kàrstica, Mònica Cole en Biogeografia, i finalment als EUA, la gairebé mítica Ellen Churchill Semple (1863-1932) introduí els plantejaments deterministes del seu mestre Ratzel. (GARCÍA-BALLESTEROS, 1982, 133-134)

¹⁷ En aquell moment ni tan sols les geògrafes que treballaven en el marc de corrents com la geografia radical, humanística i cultural, de la percepció... havien estat especialment preocupades per anàlisis que tinguessin en compte de manera diferenciada a les dones dins la disciplina o que es fixessin en els comportaments diferencials per sexe dins els estudis geogràfics. Amb la geografia feminista, aquestes temàtiques es comencen a tractar, però aquesta seria una altra qüestió que no abordarem en el present treball, és a dir, ens fixarem en els estudis que tracten l'estatus de les dones en la disciplina i no entrarem a parlar dels treballs realitzats des de la geografia sobre les activitats de les dones i les seves implicacions en l'espai o dels treballs que introdueixen un enfocament de gènere en la seva recerca. Algunes de les obres analitzades més endavant, sí que ho fan, ja que consideren que l'existència de treballs amb una perspectiva de gènere, està molt relacionada amb la participació de les dones en la vida professional de la geografia, i que a la vegada la seva participació, determina el nombre d'estudis d'aquesta mena. Aquí aquesta dimensió només la tractarem breument a la part qualitativa del treball, com a un paràmetre explicatiu més.

Utilitza com a font principal el directori de 1970 de l'*Association of American Geographers* (AAG). Ell mateix enumera alguns dels problemes que representa: no hi ha tots els/les geògrafs/es americans/es, inclou a centenars de membres no americans, i no tots els noms són identificables per sexe¹⁸. En canvi, però, li permet extreure uns primers resultats respecte a la ratio homes/dones, l'edat modal, l'estructura ocupacional i de formació (hi ha un alt percentatge de llicenciats en carreres diferents de la Geografia), la posició aconseguida en la disciplina (BS/BA –equivalent a una llicenciatura en ciències o en humanitats/art-, MS/MA –mestratge-, doctorat) i a la universitat (lectors, assistents, associats, *full professors* -equivaldrien als catedràtics-). També fa una anàlisi de les diferències salarials entre homes i dones (els ingressos dels homes són de 1000 a 2000 \$ superiors¹⁹) i dels càrrecs que ocupen. Finalment, pren com a mesura complementària el volum de publicacions, per sexe, aparegudes en les principals revistes geogràfiques dels EUA entre el 1921 i el 1971, per fer-ne una lectura des d'una perspectiva de gènere.

Els resultats del mencionat treball sobre aquestes fonts i algunes altres (com un qüestionari sobre els camps d'interès en Geografia que es feu als membres de l'AAG) es presentaran a continuació juntament amb els resultats d'estudis posteriors portats a terme per cert nombre de geògrafes, i algun geògraf, durant els anys següents: Mildred Berman (1977a), Barbara Rubin (1979), Linda McDowell (1979), Janet H. Momsen (1980) i, més tard, M. Dolors García-Ramón, Margarita Castañer i Núria Centelles (1988), sobre la situació de les dones als departaments de Geografia nordamericans, britànics, canadencs i espanyols respectivament, actualitzats per treballs més recents: Wilbur Zelinsky, Janice Monk i Susan Hanson (1982), Linda McDowell i Linda Peake (1990), David R. Lee (1990), Lisa Dumayne-Peaty i Jane Wellens (1998), Julie A. Winkler (2000), Falconer (2000), Sarah J. Brinegar (2001), Mike Crang (2003), M. Dolors García Ramon i Hermínia Pujol (2004) entre d'altres; i la introducció de dades sobre altres països: Joos Furtuijn Droogleever (2004), Janice Monk, Joos Furtuijn Droogleever i Clionadh Raleigh (2004), Judit Timar i Ildikó Fábíán Jelenszkyné (2004), Brenda S.A, Yeoh *et al.* (2004) o Nazmiye Özgüç (2006)²⁰.

---

¹⁸ Aquest aspecte és mencionat en altres treballs i cal esmentar que a aquesta dificultat s'hi afegeix que segons les fons o l'objecte d'estudi, ens podem trobar amb que només disposem de la inicial del nom de la persona. Aquest és un cas freqüent amb les cites bibliogràfiques de les publicacions, fins i tot en les que es tracten temes de gènere i que se suposa que haurien de tenir una especial sensibilitat en citar el nom complet per poder saber qui és qui escriu. En el nostre cas referenciem, sempre que el tinguem, el nom i els cognoms de tots/es els/les autors/es.

¹⁹ Ja en el moment en que Zelinsky escriu el seu article, hi ha abundant bibliografia sobre el tema, des de George F. Deasy (1948) fins Guy-Harold Smith (1960), A.E. Bayer i H.S. Astin (1968) o bé Michael A. La Sorte (1971).

²⁰ Janice Monk, Joos Droogleever i Clionadh Raleigh en la presentació de les actes sobre el *Symposium on International Perspectives on Gender Representation in Geography* organitzat per l'*Association of American*

Tots els estudis esmentats incideixen en les mateixes preguntes que Zelinsky, es troben amb dificultats semblants a l'hora d'analitzar les dades i utilitzen mètodes similars per a poder descriure quina és la situació de les dones en els departaments universitaris de Geografia, estenent-ho, en ocasions a la seva situació en altres àmbits d'exercici de la professió.

En gairebé tots els casos s'elaboren qüestionaris, més o menys detallats que es distribueixen als diferents departaments universitaris de Geografia i s'exploren les dades de diversos directoris i repertoris d'associacions professionals (a les quals, en algun cas, també s'envia un qüestionari que completi i matisi la informació). També s'utilitzen estudis interns elaborats per les mateixes associacions, com és el cas del realitzat pel *Comitè sobre la situació de les geògrafes* de l'AAG, al qual també ens referirem nosaltres; així com els reculls estadístics de les universitats o de serveis d'estadística de diversos nivells administratius.

Pel que fa a la producció científica s'és més o menys exhaustiu, bé utilitzant catàlegs de publicacions, bé repassant les principals revistes de Geografia. En algun cas també es fa una anàlisi bibliomètrica de les publicacions de les universitats o de les tesis lligides²¹.

Aquest mateix tipus de fonts són les que utilitzarem en el nostre treball per il·lustrar quina és la situació en els departaments de geografia analitzats, en especial els de la primera fase del treball pel període anterior a 2000, per al qual no es disposava de dades a través de sistemes de consulta virtuals, que actualment faciliten l'accés a les xifres que proporcionen les universitats en les respectives pàgines web.

Finalment, i abans d'iniciar el repàs a la literatura sobre l'objecte d'estudi que ens ocupa, volem manifestar que citem sovint al professor Zelinsky com a punt de partida i model dels treballs que esmentarem, encara que ell va escriure el seu primer article de referència sobre el tema a principis dels anys setanta, perquè aquesta no és una qüestió que hagi quedat

---

Geographers, la *Commission on Gender de la International Geographical Union*, la *Network for Learning and Teaching in Geography* i el *Journal of Geography in Higher Education*, a Los Angeles (Març 2002), fan un repàs a la bibliografia més recent sobre el tema i els mètodes de recerca emprats. Es destaca el recull editat per Linda Peake el 1989 sobre la situació de les dones en la geografia acadèmica de 21 països.

²¹ Tres treballs més recents presentats en el Seminari internacional *Geography and Gender Worldwide: Contesting Angloamerican Hegemony*, realitzat a Bellaterra, 22-25 de febrer de 2006, van en aquesta línia. Es tracta de les ponències d'Elisabeth Buehler de la Universitat de Zurich que ha realitzat un estudi bibliomètric de les tesis i articles publicats entre finals dels anys 70 i el 2000 en 19 revistes d'Alemanya, Àustria i la Suïssa germanòfona, però només comptabilitzant aquells que tracten alguna perspectiva de gènere des de la geografia; el treball de Dominique Creton sobre tesis doctorals i revistes dels departaments de geografia francesos i el realitzat per Jo Little per la Geografia britànica dels darrers 25 anys.

obsoleta. Resta molt per fer encara, sobretot en la línia de quantificació i visualització de les dades i de la situació de desigualtat, en la que també s'inscriu el present treball. Estudis molt més recents del mateix àmbit continuen donant resultats molt similars, tal com evidencien aquestes dos fragments citats per Linda Krefting (2003, 260 i 267) i un tercer de Bracken i Mawdsley, que semblen escrits pel mateix Zelinsky, tot i estar datats un quart de segle més tard:

"Not surprisingly, academic women reports lack of respect and authority, isolation and difficulty balancing work/family. Gender effects in academic employment reflect women's cumulative disadvantage, the result of having been disadvantaged to some extent at every stage in the academic career process". (JACOBS, 1996)

"In the USA women currently gain about 44% of doctoral degrees and a similar share of initial academic appointments. However, overall women hold about 33% of faculty positions and are slower earn tenure and be promoted to full professor. Academic achievements have lower salary payoff for women, and they earn less than men with comparable qualifications and accomplishments". (GERSICK *et al.* 2000)

"The formal origins of geography were shaped by the familiar range of patriarchal assumptions that acted to exclude women from universities and other institutions of science and learning in the nineteenth and early twentieth centuries. Central to these was the belief that women were incapable of sufficiently scientific thought, and that their proper sphere was that of the home (...) While much has obviously changed within British society and within the discipline, there remain entrenched gender biases in the institutional environment in terms of pay, promotion and working culture, and within epistemological arena of theory of knowledge". (BRACKEN, MAWDSLEY, 2004, 282)

I del primer article de Zelinsky parteix també el subtítol de la nostra recerca. Tal com acabem de veure el títol del mencionat article era *The Strange Case of the Missing Female Geographer*. La paraula anglesa *missing* té diferents acepcions en català, dues d'elles són: absent i desapareguda. Quan Zelinsky realitza el seu treball està parlant de l'absència de geògrafes a les universitats nord-americanes, en el nostre estudi constatem que en el cas de la geografia catalana (i presumim que també espanyola), a causa d'un recent procés de masculinització de la disciplina, la presència de geògrafes té una tendència a desaparèixer.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

"As a nation, we have become sensitive to the social handicaps of race and class but have remained quite insensitive to those imposed because of sex. Those women who have entered the top professional fields have had to have extraordinary motivation, thick skins, exceptional ability, and some unusual pattern of socialization in order to reach their occupational destinations. In their backgrounds one is likely to find a professional mother, an unusually supportive father, or dedicated and stimulating teachers."

Alice S. Rossi (1964, 1201)

"It is unfortunate that the AAG has been either unable or unwilling to assume leadership in ending the traditional pattern of sex discrimination that has characterized academic geography since its inception. It is troubling that redress must be sought through federal intervention. Yet, without a program of positive action, women in geography have no reason to believe that their representation as producers in the field will ever reach a level proportionate to their numbers as consumers".

Barbara Rubin (1979, 133)

5. ELS TREBALLS REALITZATS.

Janet Momsen en el seu article de 1980 sobre les dones dins la disciplina geogràfica al Canadà es preguntà, tot parafraçant a Barbara Rubin (1979): "fins quan les geògrafes estaran destinades a romandre com a consumidores i no com a productores dins la professió?" Fins quan, tal com demostren els resultats dels diferents treballs que presentarem tot seguit, les dones seran minoritàries dins el professorat dels departament de Geografia de la gran majoria d'universitats als Estats Units, al Canadà, al Regne Unit, a Espanya, a França..., mentre a les aules, l'alumnat, manté uns percentatges pràcticament igualitaris entre nois i noies? Efectivament, les xifres que anirem descobrint en els diferents estudis realitzats, no confirmen la visió extesa d'un món acadèmic objectiu i no discriminatori (WILLIAMS, BLACKSTONE I METCALF, 1974, 375), perquè un bon nombre de condicionants de caire subjectiu s'afegeixen a la simple enumeració de mèrits, a la seva avaluació i a les possibilitats d'aconseguir-los. Ordenarem seguidament els resultats dels diferents treballs segons els tres temes d'anàlisi i el seu àmbit geogràfic.

5.1. El nombre. L'accés.

5.1.1. ELS DEPARTAMENTS DE GEOGRAFIA DE LES UNIVERSITATS DELS EUA.

Començarem per les dades que ens dóna Zelinsky en els articles als quals ens hem referit. Com ell mateix diu en alguna ocasió, els resultats són penosos²² i això malgrat que a nivell de llicenciatura la presència de nois i noies és pràcticament equivalent. Vegem-ho. Les dades publicades en els diferents documents de l'AAG que analitza per a 1970 donen les següents xifres: set homes per cada dona membre de l'Associació, quinze homes per cada dona de l'AAG que declara tenir alguna vinculació amb l'acadèmia, vint-i-un homes amb títol de doctor per cada dona amb aquesta categoria, en resum, un cas per l'estudi.

TAULA 5.1. Membres de l'Association of American Geographers (AAG) 1970.

Membres	Total	Dones	% de dones	Ratio
Totes les categories	6249	793	12,69	7:1
Amb grau de doctor	1504	72	4,78	21:1
Amb grau de mestratge	2392	271	11,32	9:1
Vinculats a les universitats	2138	136	6,36	15:1

Font: ZELINSKY, 1973b, 152 i 157

Durant el període 1955-71 només 66 (o sigui el 6,1%) dels 1.083 doctorats en Geografia foren defensats per dones (ratio de 16:1). És cert que hi havia menys noies que acabaven els estudis de Geografia (es calculava que 1 de cada 4 o 5 estudiants era una noia), però només una de cada sis candidats ho era a mestratge i una de cada divuit candidats ho era a doctorat (amb una edat mitjana d'uns 5 anys superior per part d'elles). S'evidencia de forma clara una diferenciació cada vegada més gran entre homes i dones, a mida que avança el seu currículum docent i també professional: és el que en estudis més recents, s'anomena l'efecte tisora, i que veurem més endavant.

Mildred Berman (1977) i Barbara Rubin (1979) fan dues revisions posteriors d'aquestes xifres. Berman parla menys del nombre i més de la posició a la que arriben les dones, amb tot, en referir-se als qüestionaris que envia²³, esmenta a 950 geògrafes membres de l'AAG versus uns 6.000 geògrafs, i això per 1973, pel que sembla que la proporció de dones ha

²² En una d'aquestes ocasions es refereix no només als seus treballs sinó a altres estudis sobre el tema, entre els que ell destaca els de Leffler (1965) i Leach (1976).

²³ Berman basa el seu treball, de tipus més qualitatiu, en un qüestionari que envia a 950 dones de la AAG amb preguntes sobre possibles problemes en la seva carrera professional derivats de la maternitat, evidències de discriminació, tipus de contracte del que gaudeixen, entre d'altres. Més tard envia 1000 qüestionaris als assistents al congrés de 1975 de la AAG a Milwaukee, amb preguntes menys específiques, però que li han de permetre poder comparar la situació d'unes i altres.

crescut lleugerament desde 1970, del 12,7% al 13,6%, i dona uns percentatges per titulacions força més elevats que Zelinsky: del total de dones, el 26% tenen grau de Ph.D o Ed.D, el 51% de MA. o MS. i el 23% de BA. o BS., contra el 74%, 20% i 6% d'homes respectivament (en aquest darrer cas, els percentatges corresponen a una mostra del total de membres) (BERMAN, 1977a, 73).

Per la seva banda, Rubin, que repassa les mateixes fonts que Zelinsky, observa un cert creixement de les geògrafes que ocupen alguna plaça de titular en els departaments de Geografia i que el 1977-78 comptabilitza en un 4,4% (la Guia de graduats dels Departaments de Geografia dels EUA que publica anualment l'AAG, en ressenyava un 3,1% per a 1970). Pel que fa al llistat de tesis que publica anualment la revista *The Professional Geographer*, l'autora constata un augment superior: passen del 9,2% el 1971 (Ratio de 11:1) al 16,4% el 1977 (6:1), percentatge que com veurem més endavant, i que aquí avancem, continuarà pujant fins al 25% als anys noranta.

TAULA 5.2. Tesis de geografia llegides a les universitats dels EUA.

Període	Homes	Dones	Homes %	Dones %
*1920-1972	-	-	92,8	7,2
**1971	168	17	90,8	9,2
**1977	138	27	83,6	16,4
***1985-1995	-	-	75	25

(*BECKWITH, 1977, 405/**RUBIN, 1979, 126, ***WINKLER, 2000)

De tota manera denuncia el fet que mentre que la ratio de les doctorades augmenta, i les xifres que tenim per el període 1920-1972 així ho confirmen (BECKWITH, 1977, 404-405), la ratio dels llocs de treball als departaments es manté molt baixa²⁴.

TAULA 5.3. Membres de l'Association of American Geographers (AAG) 1973-1995.

Anys	Homes	Dones	Homes %	Dones %	% Doctors	% Doctores
*1973	6.000	950	86,4	13,6		
**1980	4.692	1179	79,9	20,1	53	18,7
***1995						28

(Font: Directoris anuals de l'AAG)

(*BERMAN, 1977a, 70/**ZELINSKY/MONK/HANSON, 1982, 320; LUZZADDER-BEACH/MACFARLANE, 2000, 413)

²⁴ Aquesta no és la situació que es dona en altres disciplines, on els percentatges són més equilibrats: els departaments d'Art, per exemple, tenen un 30,1% de doctorandes i un 20,5% de professores a temps complet o els d'antropologia amb un 26,6% de doctorats defensats per dones i un 18,6% de personal femení a temps complet. Això es deuria, segons Rubin, a que les associacions professionals d'aquestes disciplines, tenen directrius explícites per afavorir una major igualtat en les pràctiques d'ocupació (tals com la publicació dels censos dels llocs de treball atorgats anualment per sexe, raça, rang acadèmic i titulació, l'adopció d'estandars clars de selecció o comitès de queixes). Ella mateixa proposa a l'Association of American Geographers mesures semblants, però en aquest mateix article denuncia no haver estat escoltada.

Anys més tard la situació es manté, l'article de 1982 signat per Zelinsky, Monk i Hanson permet ser optimista pel que fa a increment de les geògrafes amb grau de doctor, les dades extretes del directori de l'AAG així ho mostren.²⁵ En canvi es continua constatant que les geògrafes que treballen a les universitats (i que suposen només el 9,6% dels membres de l'AAG) estan sobre representades en les places de no titulars, de temporals i a temps parcial, en els nivells acadèmics més baixos i en els departaments de Geografia menys prestigiosos (el 1979-80 només 3 geògrafes eren titulars a temps complet d'algun dels 56 departaments universitaris dels EUA que oferien doctorats en Geografia). Tarden més que els seus companys en promocionar-se i la mitjana dels seus salaris és sempre menor a categoria i experiència similars (ZELINSKY/MONK/HANSON, 1982, 320-321).

El 1990, David R. Lee publica una nova revisió i posada al dia del tema, en aquest cas l'autor va una mica més enllà i es proposa veure el nombre de geògrafs i geògrafes de les universitats nord-americanes segons la grandària i el prestigi dels seus departaments de Geografia. Les dades provenen, fonamentalment, d'una enquesta sobre la composició de 206 departaments de Geografia dels EUA i de la *Guia dels Departaments de Geografia dels EUA i Canadà* (1988-89) que publicà l'AAG. Identifica, per a 1988, un total de 1.859 homes i 200 dones (un 9,7%), membres dels departaments de Geografia d'aquestes universitats, és a dir una ratio de 9:1, el que representa un cert increment respecte a les dades dels anys setanta exposades per Zelinsky el 1973, però molt poc respecte les dades de principis dels vuitanta²⁶.

Hem actualitzat les dades en base a la Newsletter de l'AAG de setembre de 2009 per estendre'n l'evolució i la progressió experimentada a la dècada del dos mil és finalment d'una importància remarcable, si entre 1970 i 1988 l'increment és de menys del 4%, en els vint anys següents, de 1988 a 2008, l'augment del percentatge de geògrafes de la AAG vinculades a les universitats és de prop del 16%.

---

²⁵. L'augment respecte al 8,1% del directori de 1970 de *l'Association of American Geographers* pel que fa a les dones amb títol de doctor és molt més espectacular que l'augment en els percentatges de vinculació a la universitat que només experimenten un increment del 3,3%. Cal fer atenció a que el percentatge de 4,8% de doctores del directori de 1970 mostrat per Zelinsky el 1973, es referia al percentatge respecte al total de doctors i no respecte al total de dones membres de *l'Association of American Geographers*.

²⁶. Segons Lee, l'increment del percentatge de professores als departaments de geografia és equivalent, encara que en una proporció menor, al sofert en altres disciplines entre els anys 70s i finals dels 80s, i dona les següents xifres tot citant un treball de *l'American Sociological Association*: del 5 o 6% al 10% en els departaments de Geografia i del 12 al 20% en els departaments de Sociologia. (LEE, 1990, 208)

TAULA 5.4. Membres de l'AAG vinculats a les universitats dels EUA.

Anys	Homes	Dones	Homes %	Dones %
*1970	2.022	136	93,7	6,3
**1980	—	—	90,4	9,6
***1988	1.859	200	90,3	9,7
****1996			83,4	16,6
*****2008	1.651	586	73,8	26,2

Font:*ZELINSKY, 1973b, 158;**ZELINSKY/MONK/HANSON, 1982, 321;***LEE, 1990, 203; ****LUZZADDER-BEACH/MACFARLANE, 2000, 413;*****AAG, 2009

Lee fa una anàlisi segons la grandària dels departaments, distingint entre els petits, de menys de 6 professors (en troba 56 que representen un 27%), els mitjans, d'entre 6 i 14 professors (en troba 102 que representen un 49,5%) i els grans, de més de 14 professors (un total de 48 departaments que representen un 23%). També distingeix entre els de més o menys prestigi, segons una catalogació que té en compte la seva activitat (com ara les publicacions i el nombre de graduats) feta per Richard Morrill el 1980²⁷. Les dades que ens proporciona són les següents: 9,9% de geògrafes formen part del total de professorat dels departaments petits, 9,1% dels mitjans, 10,3% dels grans i 10,0% en els de prestigi. Com veiem, els resultats no semblen indicar grans diferències, contràriament al que afirmà Zelinsky en el seu moment tot indicant que només un 1,6% de geògrafes estaven vinculades a departaments de prestigi, és clar que les xifres de Lee corresponen quasi a 20 anys més tard (no disposem de les dades actualitzades per aquesta classificació).

Afirma per altra banda, que una tercera part dels departaments només tenen una sola dona (el primer treball d'en Zelinsky parlava del 25%) i que hi ha un bon nombre de departaments, al voltant del 40%, on no hi ha cap professora de Geografia (Zelinsky n'havia comptabilitzat el 66%), la qual cosa no sembla que sigui un gran estímulo per les joves estudiants.

També es fixa en les diferències percentuals dels graduats en geografia, per sexe, respecte a d'altres ciències socials i físiques. Els resultats continuen mostrant, tal com ho feien les xifres de Zelinsky el 1973, com la Geografia presenta un nombre menor de doctorats i mestratges defensats per dones respecte a la resta de ciències socials, i que, en canvi, són força més propers als de les ciències físiques.

²⁷ Segons els diferents indicadors fa també diferents classificacions, però les universitats que estan en els primers llocs solen mantenir-s'hi en tots els llistats: destaquen UCLA, Wisconsin, Minnesota, Berkeley Ohio St, Washington, Kansas, Clark, Georgia.

TAULA 5.5. Graduats en diferents disciplines de Ciències Socials.

Disciplina	Candidats a mestratge		Candidats a doctorat	
	Homes (%)	Dones (%)	Homes (%)	Dones (%)
Antropologia	93 (54,7)	77 (45,3)	156 (56,9)	118 (43,1)
Geografia	111 (76,0)	35 (24,0)	128 (87,7)	18 (12,3)
Història	251 (70,3)	106 (29,7)	534 (78,3)	148 (21,7)
Sociologia	127 (52,0)	117 (48,0)	202 (67,3)	98 (22,7)

(ZELINSKY, 1973b, 156) Font: Universitats nord-americanes, curs 1970/71.

TAULA 5.6. Graduats en diferents disciplines universitàries.

Disciplina	BA/BS		MA/MS		Doctorat	
	Homes (%)	Dones (%)	Homes (%)	Dones (%)	Homes (%)	Dones (%)
Geografia*	3.060 (70)	1.332 (30)	684 (65)	371 (35)	180 (73)	68 (27)
C. Socials**	103.826 (56)	81.338 (44)	12.739 (61)	8.069 (39)	3.903 (67)	1.903 (33)
C. Físiques**	32.864 (72)	12.599 (28)	8.922 (72)	2.776 (24)	5.814 (84)	1.110 (16)

(LEE, 1990, 205) Fonts: *AAG 1987, curs 1985/86. **Associació Nacional d'Educació 1989, cursos 1984/85 i 1985/86.

Les xifres més actualitzades de les que disposem pels EUA, són les recollides per Holden (1996) i que mostren que deu anys més tard, la situació era la mateixa respecte als menors percentatges de doctores en geografia (24%), mentre que havien incrementat els percentatges de les doctores en altres ciències socials, representant el 65% a psicologia, el 54% a antropologia, el 62% a sociologia, el 29% a ciències polítiques i el 25% a econòmiques.

I és que les noies solen acabar els seus estudis abans que els nois i busquen llocs de treball fora de la universitat, on hi veuen més possibilitats d'accés i promoció, així observem com a mida que avancem en la carrera formativa, hi ha una major deserció d'aquestes. El perquè aquesta deserció és més alta en el cas de la Geografia, que no pas a altres ciències socials, és apuntada succintament per alguns autors: l'aïllament, els prejudicis, la prepotència dels col·legues masculins i, fins i tot, comportaments sexistes al costat de discriminacions molt subtils, són algunes de les més repetides (comentaris semblants es desprenen de les entrevistes en profunditat realitzades per a la part empírica del nostre treball).

Lee se centra en el poc estímul que es dóna a les estudiants en Geografia que es graduen. Sosté que les noies solen tenir més dificultats per aconseguir un bon tutor entre els catedràtics, no participen tant en la vida social dels departaments (esports, viatges) i per aquest fet, estan més soles i desprotegides:

"Women's socialization teaches them to be 'polite' and not to interrupt others, which may be perceived in male-dominated seminars as evidence of ignorance or weak commitment to the field. The female student may be the victim of male hostility, sexist humor, paternalistic interaction styles, and other discriminatory behavior. If the staff of

the department has no females or supportive male professors, the complaints of female students may not receive serious attention." (LEE, 1990, 207)

L'autor està fent referència a dos dels factors més esmentats en la literatura posterior: la importància de les xarxes socials de treball i la tutorització o mentoratge per a la carrera futura de les graduades (ELG/JONNERGARD, 2003). Segons Lee, la Geografia no sol reclutar, entrenar, ni retenir a les noies i cita la sèrie de mites associats a les joves estudiants dels que parlen Golledge i Halperin en el seu informe de 1983 tals com que: són menys responsables que els homes en termes d'acabar el programa, ja que ho deixen perquè es casen o perquè tenen fills; que prefereixen anar cap a l'escola pública primària com a professores i que ja es fan prou concessions i innovacions en el marc de la professió per integrar-hi a les dones de manera específica. (GOLLEDGE i HALPERIN, 1983, 217)

A l'altra banda de l'Atlàntic, Linda McDowell (1982), quan fa la descripció de la situació que se sol donar en els departaments de geografia britànics (que exposarem en el següent apartat), comenta que les becàries pateixen la pressió de la recerca competitiva i extremadament crítica portada a terme pels homes forts del departament, que moltes becàries o ajudants acaben preparant el té, introduint dades o fent de cangurs, enlloc de realitzar treball de camp, anar a congressos o escriure ponències i comunicacions. Afegeix que les relacions individuals entre l'estudiant i els seus superiors són determinants. Les relacions de poder²⁸ i patronatge són inevitables, ens diu, i aquestes tendeixen a reforçar les desigualtats de gènere. Les dones han de lluitar contra la seva imatge de dedicació a las tasques relacionades amb l'atenció al nens i als ancians; i, finalment han d'evitar algunes insinuacions, diguem-ne deshonestes, o fins i tot poden patir assetjament sexual (MCDOWELL, 1992). La vigència d'aquest punt de vista també es pot trobar en llegir la part qualitativa del present treball, realitzada quinze anys més tard de l'article de la professora McDowell.

Quan Mildred Berman en els seus qüestionaris pregunta sobre possibles discriminacions a l'hora d'aconseguir plaça o en l'exercici de la professió, no sempre les respostes tenen a veure amb el sexe. Apareixen raons tan dispars com l'estil de vestuari o de pentinat que no agrada, els punts de vista polítics diferents, l'edat, la nacionalitat o la universitat on s'ha estudiat. Tant homes com dones coincideixen en dir que els solters sempre tenen pitjors salaris i menys beneficis corporatius.

---

²⁸ Respecte a les relacions de poder entre homes i dones, es pot consultar un resum fet per una doctoranda de sociologia, que se centra més en les relacions quotidianes de parella que no pas entre col·legues universitaris, però que és útil per tenir més referències del tema, ja que no és objecte del nostre treball aprofundir-hi (BOTÍA, 2010).

Sí que observa, però, que les noies i no els nois, es refereixen a les dificultats per aconseguir beques o ajuts durant la carrera, algunes diuen que van sentir respostes com "...un home ho necessita més..."²⁹. No solen parlar de discriminació sexual ni de problemes per compaginar la seva vida familiar i professional, però en canvi esmenten les dificultats que tenen per ascendir per la impossibilitat de negociar llocs millors.

Les dues darreres aportacions i corresponents xifres que repassarem pels EUA són les de Julie A. Winkler (2000) i Sarah J. Brinegar (2001). Winkler insisteix en les majors dificultats de les geògrafes a l'hora d'aconseguir una plaça en un departament universitari:

"Despite the discomfort of this issue and its accompanying vagueness, the differential outcome and treatment of women versus men in reappointment, tenure, and promotion should not be ignored in geography or other disciplines. When this process is viewed across departments, universities, and disciplines, and in terms of percentages rather than absolute numbers, a worrisome picture of differential outcome and treatment emerges". (WINKLER, 2000, 738)

Per ella el més important és el seu aïllament en els departaments, la seva poca socialització i la manca d'accés a les xarxes informals de relacions³⁰.

Brinegar, per la seva banda, creu que el lent progrés de les xifres cap a una major equiparació dels efectius d'homes i de dones dins els departaments de Geografia, es deu a la persistència de comportaments sexistes que devaluen els coneixements, habilitats i contribucions de les dones en benefici del manteniment dels estereotips masculins i dels seus privilegis. La manca de professores ajudaria a que aquest comportament es perpetuï:

"The survey data from doctorate departments indicate that the presence of female faculty influences the number of female students choosing to major geography. A positive correlation occurs between the number of female faculty and female students at every level in respondent department, supporting the importance of female faculty to the recruitment of female students. One could speculate that male bias is reduced in those departments with greater numbers of female faculty, thus creating a more positive environment for female students. In any case, more female role models and mentors are available to encourage the advancement of capable students." (BRINEGAR, 2001, 316-317)

Winkler parafraseja a Martha S. West (1995) i afirma que la presència de les dones a la universitat sembla congelada en el temps. Segons les dades d'aquesta autora el percentatge

---

²⁹ Mildred Berman en el seu article sobre la seva experiència personal a l'acadèmia també esmenta que se li va fer el mateix comentari (BERMAN, 1984,63).

³⁰ L'aïllament, juntament amb la manca de respecte i autoritat i les dificultats d'harmonitzar feina i família, són els tres factors que incideixen sobre les professores universitàries, segons el repàs que fa Krefting el 2003 dels diferents treballs sobre la situació de les dones a l'estructura universitària dels Estats Units. (KREFTING, 2003, 264 i ss.)

de dones que treballen a temps complet a les facultats nord-americanes, de les diferents especialitats, augmentà de 1920 a 1995 en un 5% (del 26% al 31%) mentre que el nombre de doctorades s'havia doblat en 13 anys (de 1981 a 1993). Pel que les apreciacions de proporcionalitat entre doctores i professores a mitjà termini que preveia Mary Frank Fox (1996), no es complirien: "women's representation on faculties, the thinking goes, will increase as more women enter graduate programs, complete Ph. D. degrees, obtain faculty positions, and mature and move through the professional ranks". Efectivament, sovint es diu que no es pot comparar el percentatge de postgraduades i de professores d'un mateix any acadèmic perquè pertanyen a generacions diferents. Caldria remuntar-nos als percentatges de la cohort de les actuals professores quan aquestes eren recent graduades per poder veure si les proporcions són equivalents a les que es donen entre els professors. Fent aquest exercici, les diferències es redueixen però es mantenen; com veurem més endavant que comenta Drooglever (2004) la demografia no explica tot el decalatge, equilibrar les diferències, no és només qüestió de temps.

Per la Geografia, estrictament, Winkler ens ofereix les següents dades: en el període de 1984/85 a 1994/95 un 25% dels doctorats de la disciplina foren defensats per dones (*Association of American Geographers* 1997) mentre que continuaven essent quasi inexistentes en els departaments de prestigi (aquí insisteix en la visió de Zelinsky que, com hem vist, va refutar Lee).

TAULA 5.7. Freqüència de dones en els departaments de geografia dels EUA (1997/98).

Nombre de dones en el professorat	BA/BS	MA/MS	PhD	Total
0	35	16	5	56
1	33	31	8	72
2	8	16	18	42
3	6	7	12	25
4	0	6	7	13
5	0	0	6	6
6	0	1	1	2

(WINKLER, 2000, 743)

Les xifres resultants d'un qüestionari, enviat per Brinegar, als departaments on s'imparteix tercer cicle en Geografia, mantenen per 1998 els percentatges del professorat femení amb plaça a temps complet per sota del 15%, tot representant el 48% del total de professores (els seus companys amb plaça representen el 70% del total de professors). Les dones són el 20% del total del professorat, lluny de les xifres properes al voltant de 40% de les noies

postgraduades a aquests mateixos departaments³¹ o del 31% de professores que West (1995) cita per totes les especialitats pocs anys abans.

TAULA 5.8. Departaments de geografia dels EUA amb doctorat (% de dones).

	Professores titulars	Professores no titulars	Estudiantes de doctorat	Estudiantes de mestratge
Deps. que han respost	14,6	36,1	37	40,1
Dep. que no han respost	13	26		
Tots els dep. dels EUA	11,1	28,2	35	36,9

(BRINEGAR, 2001, 313)

Font: pels departaments que no han respost al qüestionari: Guia de graduats dels EUA i Canadà 1998-99 (AAG 1998).

L'autora ens diu que només deu dels departaments que van respondre al qüestionari, tenien una professora amb plaça i set més no en tenien cap. I afegeix que si en aquests departaments que responen es detecta un baix nivell de geògrafes en exercici, les xifres dels que no responen semblen ser encara inferiors (segons les dades de la *Guia de graduats als EUA i Canadà 1998-99* publicada per l'AAG el 1998).

Per acabar, presentem en la taula següent les dades actualitzades en base a la Newsletter de l'AAG de setembre de 2009 que ja hem avançat, en part, més amunt:

TAULA 5.9. Membres de l'AAG segons el seu grau més alt d'estudis (2008).

Graus	Homes	Dones	% Homes	% Dones
BA/BS	939	648	59,17	40,83
MA/MS	1.660	1.215	57,74	42,26
Doctorat	2.840	1.196	70,37	29,63
Sense especificar	593	478	55,37	44,63
Total	6032	3537	63,04	36,96
Vinculats a les universitats	1.651	586	73,80	26,20

Font: AAG Newsletter (setembre de 2009). Hi ha 513 membres més dels que no se'n sap el sexe pel que no han entrat dins el recompte.

Si ho comparem amb la taula elaborada per Zelinsky amb les dades d'aquesta associació per a 1970, la diferència és abismal, és clar que estem parlant d'una evolució de 40 anys, però que de fet presenta un increment de les xifres que no trobem amb cap altre període anterior, encara que sigui de 40 anys enrere. Si el 1970 la ratio Homes/Dones membres de l'AAG era de 7:1, ara és de 1,7:1 (a manca de saber el sexe del 513 membres que han quedat fora del recompte, com especifiquem al peu de la taula), és a dir que el percentatge

³¹ Aquesta autora també ens dóna xifres extretes del *Digest of Education Statistics* (2000) on s'observa l'increment progressiu de les noies amb mestratge i doctorat: des de percentatges del 13% i 6% respectivament el 1963 a percentatges del 35% i 33% el 1997. Fa notar que, a més, les noies que es doctoren en geografia són menys que les que ho fan en la resta de les ciències socials en conjunt (38%) i encara menys que els percentatges totals del grau de doctorat (41%) (BRINEGAR, 2001, 315-316).

de dones ha passat del 12,7% al 36,9%. El nombre de doctores també ha experimentat un creixement notable, d'una ratio de 21:1 a una de 2:1, és a dir del 5% de dones entre els membres doctors, a un 30% i, en una proporció semblant, el nombre de professores universitàries ha passat del 6,3% al 26,2%, és a dir una ratio H/D de 2,8:1, quan als anys setanta estava en 14,9:1.

Aquestes xifres ens permeten veure com l'evolució experimentada en tot el període que abraça la nostra revisió de l'estat de la qüestió de l'objecte del nostre treball (des de les dades presentades per Zelinsky fins a l'actualitat), tendeix a l'increment de la presència de les dones dins la geografia en general i dins l'acadèmica en particular. Una tendència que es dona a l'entorn anglosaxó i en el conjunt dels països estudiats, i que, com veurem més endavant, en el nostre país es comença a invertir.

5.1.2. ELS DEPARTAMENTS DE GEOGRAFIA DE LES UNIVERSITATS CANADENQUES.

Pel Canadà fou Janet Momsen qui envià un qüestionari als membres de la *Canadian Association of Geographers* i una enquesta als departaments de Geografia de les universitats per intentar veure quina era la situació de les geògrafes, en especial, en comparació a les xifres que es donaven pels EUA. L'escenari que es dibuixà, en la mateixa línia, fou encara pitjor: menys noies que nois acabaven les seves tesis doctorals en nombres absoluts i relatius, la proporció de professores als departaments de Geografia era d'un total del 6,2%, trobant-se els percentatges més baixos a les universitats que impartien programes de doctorat.

TAULA 5.10. Departaments de geografia de les universitats canadenques (1978/79).

Professorat	Universitats amb programes de doctorat		Universitats amb només programes de mestratge		Universitats sense programes de Postgraduat		Total universitats	
	H	D (%)	H	D (%)	H	D (%)	H	D (%)
Total	355	16 (4,3)	113	14 (11,0)	89	7 (7,3)	557	37 (6,2)
Estudiants	H	D (%)	H	D (%)	H	D (%)	H	D (%)
Major	1073	678 (38,7)	232	144 (38,3)	467	248 (34,7)	1772	1070 (37,7)
MS/MA	433	183 (29,7)	97	65 (40,1)	—	—	530	248 (31,9)
Doctorat	188	37 (16,4)	—	—	—	—	188	37 (16,4)

(MOMSEN, 1980, 367)

Altres treballs sobre l'entorn universitari canadenc ens aporten algunes dades complementàries. Així Claire Lapointe (1998) ens proporciona percentatges de l'augment gradual de les professores a les universitats del Québec, on, entre 1973 i 1995 haurien

passat de ser el 13,5% a representar un 21,3%. Segons l'autora aquesta arribada de dones a les universitats, hauria comportat canvis: adopció de programes d'igualtat, reglaments sobre les baixes de maternitat i paternitat, desenvolupament de serveis de guarderies, feminització de títols i de llocs de treball.

Gisèle Yasmeeen (2002) quan es pregunta sobre el perquè de la subrepresentació de les dones (i també d'altres grups més enllà del de l'home blanc heterosexual) a les universitats canadenques, conclou amb dos tipus d'explicacions: per una banda, parla de l'ambient fred de l'acadèmia (seria per aquest motiu que se solen reclamar departaments veritablement col·legiats, oberts, tolerants, on la gent amb experiències diverses sigui valorada) i, per l'altra, s'esmenten les incompatibilitats que per les dones tenen la quantitat d'hores de càrrega docent i administrativa amb les obligacions familiars (YASMEEN, 2002, 242). Berg (2002) destaca especialment la presència d'un model masculí a la geografia universitària al Canadà i ens dóna les següents xifres per a 2001: són noies el 58,9% dels graduats en geografia, un 52,3% de mestratge, però només 36,1% de doctorat i finalment representen el 26,2% dels qui obtenen plaça a la universitat (BERG, 2002, 252).

5.1.3. ELS DEPARTAMENTS DE GEOGRAFIA DE LES UNIVERSITATS BRITÀNIQUES.

Linda McDowell (1979), respecte a les universitats britàniques, també troba uns resultats semblants als esmentats fins ara sobre l'acabament dels estudis i l'assoliment de graus superiors³². Així, malgrat que la proporció de noies que estudien Geografia és, a finals dels setanta, més elevada que la mitjana global de noies que estudien a les universitats britàniques (42% als departaments de Geografia i 35% a la mitjana global), el percentatge de les que arriben a completar els seus estudis disminueix: a grau de mestratge el 71,4% dels nois i 28,6% de les noies; a grau de doctor el 73,2% dels nois i 26,8% de les noies.

Les xifres són molt més rotundes quan veiem el professorat universitari dels departaments de Geografia: només un 8,3% són dones que representen, en canvi, el 44,4% del total de professorat a temps parcial i només el 7,3% del professorat a temps complet. Paral·lelament el 43% dels departaments de Geografia no tenen cap professora titular a temps complet en plantilla.

---

³² McDowell, el 1979, utilitza pel seu treball un qüestionari que envia als departaments de geografia i en el que s'interessa per la situació del professorat i de l'alumnat d'aquests departaments. També analitza dues de les revistes més emblemàtiques del país i n'extreu la següent conclusió: no és que les geògrafes publiquin menys sinó que el seu percentatge correspon al de la seva presència dins la professió, menor a la dels seus col·legues.

A principis de la dècada dels vuitanta, l'estudi de Johnston i Brack (1983) sobre l'entrada i la promoció en el mercat de treball acadèmic, dóna pel conjunt del professorat universitari britànic un 10% de professores, i per la disciplina geogràfica un 11,4%³³. S'afegeix que aquestes xifres representen una important davallada respecte als anys trenta en que les geògrafes representaven el 16,8% del professorat i als anys quaranta el 30,4%, però als anys cinquanta ja són només el 8,5% i els anys seixanta el 7,9%. Semblaria que a les universitats britàniques tingué lloc, en aquest període, una important masculinització de la Geografia, de la qual no se n'apunten les causes. Als anys vuitanta, però, les xifres de l'alumnat eren comparables a les del nostre entorn: el 42% dels universitaris són noies³⁴ (el 42,7% als departaments de Geografia) mentre que un de cada cinc llocs de recerca i docència és obtingut per una dona, essent en un 60% un contracte de curta durada.

Al cap de deu anys del seu primer treball, Linda McDowell, ara amb la seva col·lega Linda Peake, actualitza el seu estudi i envia un nou qüestionari als departaments de Geografia³⁵, a les escoles superiors i a les politècniques on s'ofereixen especialitats de Geografia: encara un 97% del professorat és constituït per homes.

TAULA 5.11. Professorat dels departaments de geografia del Regne Unit.

Tipus contracte	Homes	Dones	%Dones (1988)*	%Dones (1978)**
Temps complet	591	43	6,8	7,3
Temps parcial	19	15	44,1	44,4
Temporals	9	7	43,8	---
Total	619	65	9,5	8,3

(McDOWELL, 1979, 152)** i (McDOWELL/PEAKE, 1990, 25)*

McDowell parla de les responsabilitats familiars com a un factor explicatiu important:

"Without a detailed comparison of age, qualifications and length of time in departments it is difficult to attribute this to either discrimination against women on the part of predominantly male appointment and promotion boards or to a lack of ambition on the part of women academics themselves. In addition, many women academics have competing family responsibilities whereas men tend to acquire an unpaid and often highly skilled assistant on marriage, as the prefaces to a large number of books make abundantly clear. Women are left holding the baby and collating the index as their spouses climb the academic ladder." (McDOWELL, 1979, 152-153)

³³ El percentatge és resultat de l'enquesta al professorat universitari de geografia que exploten els autors, enquesta en la que sobre un total de 1.106 enquestats només hi ha 126 professores. (JOHNSTON i BRACK, 1983, 110).

³⁴ Deu anys més tard les noies representen el 61% de matrícules en Humanitats, 71% en Ciències de l'Educació, 77% en Medicina. Només en les carreres de Ciències experimentals (25%) i les Tècniques (15%) els percentatges són inferiors a un terç de noies (EUROSTAT, 2001, 88).

³⁵ Les autores manifesten que aquest qüestionari enviat a 103 institucions (amb una resposta del 78%) representa una millora respecte a l'anterior: tots els departaments saben el nombre de nois i de noies matriculats, a l'anterior molts departaments no tenien les dades desagregades per sexe.

En canvi Williams *et al.* citats per Johnston i Brack (1983), com més endavant veurem que farà Winkler, afirmen que les dificultats de combinar la vida acadèmica i familiar, amb les tasques d'esposa i mare, no són el principal problema, sinó més aviat el fet que la professió en conjunt és dominada pels homes i per tant els afavoreix. Però McDowell a l'article de 1990 continua donant els mateixos arguments i constata a les enquestes una falta d'autoconfiança, de suport de la família, tot i que també es parla d'una experiència descoratjadora a les aules, on el professorat és predominantment masculí. De fet es reconeix que no s'ha preguntat mai directament el perquè no escullen els departaments de Geografia per desenvolupar les seves carreres professionals, per veure si és que ja no hi postulen o bé que no hi són acceptades.

Com altres autors i autores, McDowell i Peake fan referència a les polítiques que afavoreixen la igualtat d'oportunitats, als programes d'acció positiva per esborrar el biaix de gènere que comencen a instaurar-se en la darrera dècada, tant a nivell general com en els propis departaments de Geografia britànics, constaten que, malgrat això, es continua observant un predomini dels professors als departaments de Geografia (més del 90%), més de la meitat dels llocs a les politècniques i a les escoles superiors (*colleges*) i quasi totes les posicions de poder a la disciplina. Segons les autores un dels principals obstacles pel canvi és que les mateixes universitats neguen que hi hagi discriminació:

"One of the most entrenched barriers faced by policy makers in universities is the belief deeply held by most academics and senior administrative staff that firstly, discrimination does not happen in universities: elsewhere perhaps, but not in the academic sector. Secondly, the academic belief is prevalent that even if other discriminate, their university does not." (WILSON/BYRNE, 1987, 27, citats per McDOWELL/PEAKE, 1990, 27-28)

Per altra banda, segons els seus comentaris a les enquestes, nois i noies aspiren a tenir-ho tot: carrera, matrimoni, família, però les noies anticipen que serà difícil de compaginar i que requerirà sacrificis, mentre que els nois no fan cap esment de les possibles dificultats.

TAULA 5.12. Estudiants de geografia de les universitats del Regne Unit.

Grau	Homes	Dones	%Dones 1988*	%Dones 1978**
Llicenciatura	3.709	2.872	43,6	41,9
Mestratge	177	97	35,4	28,6
Doctorat t/parc.	59	31	34,4	20
Doctorat t/comp.	290	135	31,8	31

** (McDOWELL, 1979, 152) i * (McDOWELL/PEAKE, 1990, 22)

De fet, segons les autores, les noies parlen de la carrera professional però pensen en una feina concreta que els permeti la seva independència econòmica. En el temps que ha passat

entre els dos articles, el que més ha millorat, encara que no de manera massa destacable, són els percentatges sobre el grau assolit per l'alumnat de Geografia.

Aquesta millora es continua observant quasi deu anys més tard segons les xifres de Dumayne-Peaty i Wellens (1998) que mostren unes proporcions de postgraduats/des en Geografia i de post doctorats/des en període de formació del 60% i del 40%, respectivament:

TAULA 5.13. Estudiants de recerca als departaments de geografia del Regne Unit (1996).

Especialitat	Postgraduats		Post doctorats	
	Homes (%)	Dones (%)	% Homes	% Dones
Geografia Física	357 (63)	213 (37)	58	42
Geografia Humana	261 (55)	214 (45)	63	37
Sense definir	25 (89)	3 (11)	—	—
Total	643 (60)	430 (40)	60	40

(DUMAYNE-PEATY/WELLENS, 1998, 199)

Però la millora també s'observa dins les plantilles de les universitats britàniques. Malgrat que els resultats continuen evidenciant que les dones estan subrepresentades en totes les àrees de la Geografia i a tots els nivells de la carrera, trobem, en les dades que ens donen Dumayne-Peaty i Wellens, un increment del 13,7% i del 12,5% respecte a les xifres recollides per McDowell el 1979 i per McDowell/Peake el 1990 respectivament:

TAULA 5.14. Personal de plantilla dels departaments de geografia. Regne Unit (1996).

Especialitat	Homes	Dones	% Homes	% Dones
Geografia Física	399	107	79	21
Geografia Humana	392	118	77	23
Sense definir	34	6	85	15
Total	825	231	78	22

(DUMAYNE-PEATY/WELLENS, 1998, 198)

En canvi les dades que mostren treballs posteriors indiquen que la tendència al creixement continua, però de forma molt més lenta (CRANG, 2003).

TAULA 5.15. Professorat dels departaments de geografia del Regne Unit.

Període	Homes	Dones	% Homes	% Dones
1994/95	827	180	82,1	17,9
2000/01	925	245	79,1	20,9
2004	704	211	76,9	23,1

(CRANG, 2003, 1712; BIRNIE *et al.*, 2005, 254)

Crang ens parla de la dura tasca del professorat universitari en la nova universitat neoliberal de principis del segle, contínuament angoixat per la manca de temps. A la universitat cal temps per la docència, temps per la recerca, temps per la tutorització, temps per escriure

articles, temps per la gestió, temps per la sol·licitud de projectes (amb uns resultats positius d'un 20% dels que es presenten i per tant amb una sensació de pèrdua de temps de la feina feta per tots els projectes desestimats), i a més, en les darreres dècades temps per omplir els qüestionaris sobre el temps que es dedica a la feina (les *timesheet*) en el marc de l'avaluació a la que ha de sotmetre's:

"The last decade or two in British academia have seen a large expansion in student numbers, growing pressure to conduct and publish research, alongside new regulatory and administrative regimes designed to render these activities transparent and auditable. The impact of audits is not only in terms of performance anxiety but as a time burden." (CRANG, 2007, 509)

Aquesta seria una de les causes de la menor presència de dones, ja que per ell el tema de la conciliació entre vida familiar i professional, és central.

"Balancing demands to be a carer and have an academic career raises an unequally gendered set of issues. Some of these issues are broad policy issues of childcare provision and parental leave, that vary nationally and are outside academia. Some are compounded by specific effects within the academy. So increasing numbers of British academics are turning to fractional contracts to balance the overall demands of work with caring tasks. (...) Thus in North America we might see the clashing of the tenure clock with women's desires to have children, resulting in families being postponed until tenure is secured and with little maternity pay, the timing of births to coincide with the start of summer vacations." (CRANG, 2007, 511)

L'exigència cada vegada més gran de l'acadèmia, descoratja en general a homes i a dones, però són elles les que encara tenen el paper principal en l'esfera privada i reproductiva, en la que hi ha aspectes que no es poden delegar.

5.1.4. ELS DEPARTAMENTS DE GEOGRAFIA DE LES UNIVERSITATS ESPANYOLES.

Les universitats espanyoles foren estudiades en un treball realitzat el 1984 per Margarita Castañer i Núria Centelles, sota la direcció de M. Dolors García-Ramón, i els resultats van ser més favorables que els observats a l'àmbit anglosaxó. En els departaments de geografia espanyols també hi ha un domini numèric dels homes sobre les dones, els uns i les altres representen el 67% i 33%, respectivament, però aquestes xifres queden lluny de les ofertes pels treballs analitzats pel mateix període i fins per períodes posteriors en els països de parla anglesa.

Les autores ho expliquen en base de dues causes principals: una menor rigidesa del món acadèmic espanyol enfront l'anglosaxó i una institucionalització més recent dels departaments de Geografia al nostre país, que hauria facilitat l'accés de les dones a llocs

docents. El nombre d'universitàries era prou important quan es crea la llicenciatura de Geografia com per atendre les necessitats de la nova especialitat i, per altra banda, aquestes es podien mantenir en una situació més precària.³⁶ En un article posterior signat ara també per García Ramón *et al.* (1988), s'afegeix que també ho facilità la gran expansió de la universitat durant els anys setanta que permetia un accés, pel què fa al seu professorat, menys selectiu, però alhora en llocs més precaris.

El treball també utilitzava les dades d'un qüestionari enviat als diferents departaments de Geografia de les universitats espanyoles i constatava que, en termes relatius, el professorat femení era més jove que el masculí, així mentre que eren poques les universitats on no hi havia professores d'entre 20 i 45 anys, en moltes no n'hi trobaven en la franja d'edat compresa entre el 45 i els 60 i en cap no hi havia professores de més de 60 anys (les dades són pel curs 1983-84).

TAULA 5.16. Professorat. Departaments de geografia de les universitats espanyoles (1983/84).

Edats	20-30 anys	31-45 anys	46-60 anys	<60 anys	Total
% Homes	23,4	64,4	9	3,2	67
% Dones	30,2	59,5	10,3	0	33

(GARCÍA-RAMÓN, CASTAÑER/CENTELLES, 1988, 309)

En contrast, l'alumnat de segon cicle de Geografia representava, en aquestes mateixes universitats, una proporció del 47,1% pels nois i 52,9% per les noies. Aquesta proporció davalla en parlar dels doctorats: un 76,3% d'homes defensaren la seva tesi de doctorat envers un 23,7% de dones, en canvi el nombre de postgraduades que presenta la seva tesina³⁷ és més elevat: 43,9% de nois i 56,1% de noies, el que sembla indicar que malgrat iniciar una certa carrera de recerca, les noies no continuarien per aquest camí i abandonarien la universitat (Taula 5.17).

Si comparem aquestes xifres amb les del conjunt del sistema universitari espanyol, ens trobem amb uns percentatges més baixos: entre un 26,8% i un 29% de matriculades entre els anys 1986 i 1993. Cal tenir en compte però, que les carreres més tècniques (en especial enginyeria i arquitectura), fan disminuir els percentatges, ja que les xifres per les àrees

³⁶ Aquestes argumentacions estarien properes a les donades per la professora M. do Carmo Fonseca de la Universitat de Lisboa en parlar de les raons per les quals a Portugal hi ha un important percentatge de catedràtiques (el 30,7% a la Universitat de Lisboa), i que es refereixen als baixos salaris del professorat universitari i a la manca d'infraestructures abans de 1990, que van comportar la preferència dels homes per treballs millor retribuïts (ETAN, 2001,9).

³⁷ La tesina és el que ara s'anomena memòria de Tercer Cicle o de recerca, complementària als cursos d'aquest nivell, però que en l'època que es realitzà el treball, representava un treball d'investigació un cop acabada la llicenciatura sense haver de realitzar cursos d'especialització.

d'Humanitats i de Ciències Socials són més elevades: al voltant del 35%, en conjunt i del 47% les alumnes matriculades al tercer cicle universitari (GARCÍA DE CORTÁZAR i GARCÍA DE LEÓN, 1996, 181-183).

TAULA 5.17. Alumnat dels departaments de geografia de les universitats espanyoles (1984).

Universitats	% Homes			% Dones		
	Estudiants	Tesines	Tesis	Estudiants	Tesines	Tesis
Alcalà d'Henares	61,9	—	—	38,1	—	—
Alacant	29,6	43,6	100	70,4	56	0
Autònoma Barcelona	53,6	33,3	33,3	46,4	50	66,7
Autònoma Madrid	32,4	50	100	67,6	50	0
Barcelona	51,9	60,6	81,1	48,1	39,4	18,9
Cadis	—	—	—	—	—	—
Canàries	50	—	—	50	—	—
Complutense Madrid	38,6	31,9	85,7	61,4	68,1	14,3
Córdoba	60	50	100	40	50	0
Extremadura	62,5	72,8	75	37,5	27,2	25
Granada	41,6	—	—	58,4	—	—
Lleó	54,8	—	—	45,2	—	—
Màlaga	60	—	—	40	—	—
Múrcia	36,6	—	—	63,4	—	—
Navarra	28,1	38,1	72	71,9	61,9	27,3
Oviedo	39,5	—	—	69,5	—	—
País Basc	—	—	—	—	—	—
Palma de Mallorca	53,8	—	—	46,1	—	—
Salamanca	—	—	—	—	—	—
Santander	49,2	—	—	50,8	—	—
Santiago	59,7	—	—	40,3	—	—
Sevilla	51,2	—	—	48,8	—	—
Tarragona	70	—	—	30	—	—
València	47	58,8	54,5	53	41,2	45,5
Valladolid	58,2	—	—	41,2	—	—
Saragossa	45,6	—	—	54,4	—	—
Total	47,1	43,9	76,3	52,9	56,1	23,7

(GARCIA-RAMON/CASTAÑER/CENTELLES, 1988, 313)

L'estudi dirigit per Albet i Lluch (1998) realitzat en base als departaments de Geografia de les universitats públiques catalanes donava unes xifres encara més equilibrades, tant pel professorat com per les tesis presentades, que també superarien la mitjana dels percentatges oficials (ICD/IDESCAT) pel conjunt de l'ensenyament universitari a Catalunya, és clar que estem parlant de deu anys més tard³⁸. Amb tot les xifres mostrarien la mateixa tendència a una deserció progressiva a mida que avança la carrera universitària de les alumnes.

³⁸ De fet, si analitzem les dades del treball de Garcia Ramón *et al.* (1998) només per les universitats catalanes, el percentatge de geògrafes baixaria al 23,1% (sobretot per "culpa" de la Universitat de Tarragona on ho hi havia cap professora al departament de geografia), sense aquest departament les xifres serien també superiors a la mitjana espanyola, del 34,7%.

TAULA 5.18. Professorat de geografia de les universitats públiques de Catalunya (1996).

	UAB	UB	UdG	UdL	UPF	URV	TOTAL
Homes	34 (55,7)	28 (59,6)	13 (68,4)	8 (80)	2 (100)	11 (68,7)	96 (61,1)
Dones	27 (44,3)	19 (40,4)	8 (31,6)	2 (20)	0 (0)	5 (31,3)	61 (38,9)

(LLUCH/ALBET et al., 1998, 49)

TAULA 5.19. Tesis presentades als departaments de geografia de Catalunya (1990/96).

Universitats	Homes	Dones	% Homes	% Dones
UAB	10	10	50	50
UB	36	21	63,2	36,8
UdL	1	1	50	50
Total	47	32	59,5	40,5

(LLUCH/ALBET et al., 1998, 35)

TAULA 5.20. Alumnat matriculat a les universitats públiques de Catalunya.

Període	Homes	Dones	% Homes	% Dones
1986/87	61.843	61.473	50,2	49,8
1990/91	69.286	71.567	49,2	50,8
1994/95	81.340	89.721	47,5	52,5
1995/96	82.491	92.278	47,2	52,8
1996/97	82.043	93.262	46,8	53,2
1997/98	82.789	97.821	45,8	54,2
1998/99	85.983	101.750	45,8	54,2
Total	545.775	607.872	47,3	52,7
2006/07**	59.383	77.421	43,4	56,6

*(ICD/IDESCAT, 2001, 171) **DIUE, 2009 (dades difoses per internet).

TAULA 5.21. Alumnat graduat a les universitats públiques de Catalunya.

Període	Homes	Dones	% Homes	% Dones
1987/88	8.456	6.183	57,8	42,2
1989/90	9.564	7.008	57,7	42,3
1994/95	11.775	9.365	55,7	44,3
1995/96	13.209	10.129	56,6	43,4
1996/97	14.417	10.806	57,2	42,8
1997/98	15.416	10.733	59	41
Total*	72.837	54.224	57,3	42,7
2006/07**	7.205	10.353	41	59

*(ICD/IDESCAT, 2001, 171) **DIUE, 2009 (dades difoses per internet).

Així veiem com el percentatge de noies matriculades a les universitats públiques de Catalunya augmenta en els darrers 20 anys quasi un 7% passant del 49,8% al 56,6%, que aquestes acaben amb més èxit que els seus companys, graduant-se un 59% de noies el

curs 2006/07, però que, en canvi, el nombre de tesis presentades és sempre percentualment menor al dels nois.

TAULA 5.22. Tesis presentades a les universitats públiques de Catalunya.

Període	Homes	Dones	% Homes	% Dones
1990/91	503	270	65,07	34,93
1994/95	518	249	67,54	32,46
1995/96	576	323	64,43	36,13
1996/97	598	309	65,93	34,07
1997/98	522	344	56,99	37,55
1998/99	521	369	58,54	41,46
Total	3.238	1.864	62,91	37,08

(ICD/IDESCAT, 2001, 171)

I que això és així per les diferents especialitats, tot i que en les de ciències socials és on trobaríem els percentatges més baixos després dels de Ciències (Enginyeria i arquitectura tenen unes pautes totalment diferents, com ja s'ha comentat més amunt).

TAULA 5.23. Alumnat matriculat a les universitats de Catalunya per especialitats (2006).

	Homes	Dones	% Homes	% Dones
Humanitats	7.325	13.614	34,98	65,02
Ciències	5.058	7.282	40,99	59,01
Ciències de la salut/esport	3.678	7.800	32,04	67,96
Ciències Socials	25.089	40.715	38,13	61,87
Enginyeria i Arquitectura	18.233	8.010	69,48	30,52
Total	59.383	77.421	43,41	56,59

Font: Departament d'Innovació, Universitats i Empresa (dades difoses per internet 2009)

TAULA 5.24. Alumnat graduat a les universitats de Catalunya per especialitats (2006/07).

	Homes	Dones	% Homes	% Dones
Humanitats	747	1.732	30,13	69,87
Ciències	555	1.042	34,75	65,25
Ciències de la salut/esport	633	1.218	34,20	65,80
Ciències Socials	2.813	5.298	34,68	65,32
Enginyeria i Arquitectura	2.457	1.063	69,80	30,20
Total	7.205	10.353	41,44	58,56

Font: Departament d'Innovació, Universitats i Empresa (Dades difoses per internet 2009)

Cal destacar que, quan les dades se'ns presenten per llicenciatures, els percentatges més baixos de noies matriculades es troben a Ciències Físiques (27,5%), Ciències de la Informació (37%), Ciències Auditorials i Financeres (41%) i Geografia (42,7%). A tota la resta d'especialitats les alumnes superen sempre el 45% i arriben a representar el 77,3% a

Antropologia social, el 82,3% a Psicopedagogia i el 85% a Traducció i Interpretació (ICD/IDESCAT, 2001, 168).

Així doncs, els percentatges de les alumnes de geografia a finals dels noranta estaven per sota de totes les carreres de Ciències (a excepció de la Física), totes les d'Humanitats, Ciències de la Salut i la majoria de Ciències Socials i Jurídiques -deixant fora les especialitats tècniques d'Enginyeria i Arquitectura- i no només per Catalunya sinó també pel conjunt de l'Estat Espanyol, on el curs 1998/99, les alumnes de Geografia representaven el 40,7% del total, trobant-se la mitjana de tots els estudis universitaris de primer i segon cicle en el 53,1%, i els de tercer cicle en el 50,69% (CIDE/Instituto de la Mujer, 2001, 91-101).

TAULA 5.25. Alumnat matriculat a les universitats de Catalunya i de tot Espanya.

	Catalunya 1998	Catalunya 2006	Espanya 1998	Espanya 2005
	%Dones*	%Dones**	%Dones***	%Dones****
Humanitats	69,5	65	63,6	63,3
Ciències	56,4	59	54,2	58,9
Ciències de salut/esport	70,5	67,9	71,4	75,8
Ciències Socials	59,6	61,9	60,8	63,3
Enginyeria i Arquitectura	25,6	30,5	26,3	27,6

*Dades ICD/IDESCAT, 2001, 169

** Dades DUIE (difós per internet www.duie.cat), 2009

*** Dades CIDE/Instituto de la Mujer, 2001, 94

****Dades UMYC-INEBASE (difós per internet www.mec.es/ciencia/umyc), 2005

Les xifres per a la primera dècada del segle XXI seran les que caldrà comparar amb els resultats de la part empírica del nostre treball, però està clar que comença a apuntar-se una certa masculinització de la Geografia i que els seus percentatges estan lluny de la mitjana, i més encara si les comparem amb les de les ciències socials i de les humanitats.

5.1.5. LA SITUACIÓ EN ALTRES ZONES GEOGRÀFIQUES.

Estudis més recents amb el mateix enfoc han estat realitzats en diversos països. En el cas de les universitats dels Països Baixos fa temps que destaquen els estudis de gènere de la professora Droogleever. En un darrer treball seu de 2004 també realitza un recompte del professorat dels departaments de geografia humana, planificació i demografia de quatre universitats dels Països Baixos (els especialistes en geografia física solen estar en departaments de ciències de la terra) i les xifres estarien molt a prop de les de l'àmbit anglosaxó: 81% d'homes envers el 19% de dones, mentre que els percentatges de l'alumnat estan en el 65% i 35% respectivament (però amb un 58% de doctorandes enfront un 42% de doctorands).

Per veure com la geografia té un comportament diferent també fa un recompte de la resta de departaments d'aquestes mateixes universitats, els percentatges són uns altres: 77% d'homes i 23% de dones entre el professorat mentre hi trobem un 59% de nois envers un 41% de noies entre els estudiants de doctorat i un 51% envers un 49% entre els de mestratge.

Acaba mostrant les dades per cohorts: els percentatges de dones nascudes abans de 1950 són menors respecte als seus col·legues de la mateixa cohort que no pas les dones nascudes després de 1951, els percentatges pel primer grup són 88% envers 12%, mentre que en el segon són de 74% envers 26%. L'autora, però, remarca que només una part de l'explicació de la baixa representació de professores està en la demografia, no només cal esperar que arribin les noves generacions per tenir una major representació, ja que pel que fa a les categories superiors, l'edat no és explicativa.

Nazmiye Özgüç (2006) fa una anàlisi de la geografia acadèmica a Turquia, on es va donar un gran creixement del professorat universitari en les darreres dècades del segle XX. El 2005 hi ha al país 74 universitats, 43 d'elles creades als anys noranta, pel què l'autora recalca especialment aquest gran increment de l'oferta universitària de les darreres dècades (el personal acadèmic passa de 28.114 membres el 1989, a 60.129 el 1994 i, a 82.096 el 2005) a l'hora d'explicar la important presència de dones: el 2005 representen el 38,3%, mentre que el 1960 suposaven només el 19% del professorat.

TAULA 5.26. Professorat de les universitats de Turquia.

Període	Homes	Dones	% Homes	% Dones
1998/99	39.303	20.826	65,4	34,6
2004/05	50.662	31.434	61,7	38,3
Total	89.965	52.260	63,3	36,7

(ÖZGÜÇ, 2006). Font: ÖSYM-Student Selection and Placement Center . 2000 and 2005. 1998-1999 and 2004-2005 Academic Year Higher Education Statistics, Ankara.

En el seu treball, es basa en les 17 universitats on hi ha un departament de geografia (més un nombre variable d'universitats amb alguna secció de geografia o amb cursos d'aquesta matèria). Els resultats del recompte que hi realitza mostren que en l'àmbit de la geografia acadèmica turca també hi ha un important domini masculí, tot i que, com hem vist amb les dades anteriors, les dones són molt presents en altres àrees de coneixement. I és que també a Turquia la geografia ha estat tradicionalment lligada a estereotips masculins: hi dominen els estudis de geografia física on hi ha un pes important del treball de camp i per altra banda fou una disciplina lligada inicialment a la geologia.

Així no només trobem un percentatge inferior de professores, en especial si tenim en

compte el nombre d'alumnes (un 21,5% de professores enfront d'un 41% de noies estudiants), sinó que també observem una diferent distribució territorial. Elles es concentren en les universitats de les àrees metropolitanes: un 46,9% del total d'acadèmiques es troben en 10 universitats de les àrees metropolitanes, un 37% de les quals en les tres grans ciutats del país (d'aquestes 42,1% a Istanbul, 24% a Ankara i 30,4% a Esmirna), en la resta no hi trobem cap professora o només una.

TAULA 5.27. Professorat dels departaments de geografia de les universitats de Turquia.

Període	Homes	Dones	% Homes	% Dones
2000/01	155	41	79,1	20,9
2001/02	152	40	79,2	20,8
2002/03	146	41	78,1	21,9
2003/04	141	39	78,3	21,7
2004/05	150	41	78,5	21,5
2005*	174	53	76,7	23,3

(ÖZGÜÇ, 2006) Font: OSYM ÖSYM-Student Selection and Placement Center. 2000-2001, 2001-2002, 2002,2003 and 2004-2005 Academic Year Higher Education Statistics, Ankara. *Darreres dades recollides per l'autora.

La peculiaritat de la Geografia respecte a les ciències socials es constata també a Israel. En un treball d'Orna Blumen (2002) sobre les geògrafes a les universitats d'Israel entre 1984 i 1998 es parla d'un cert augment de la representació de geògrafes dins el professorat fins arribar a un 8,2%, un nombre similar al de les facultats de ciències i enginyeries (excepte el cas de la biologia), mentre que el seu pes en el conjunt de les ciències socials era de 20,9% i del 20,4% en el conjunt del professorat acadèmic.

La mateixa autora en un treball posterior ens dóna algunes dades més que ens permeten completar la situació a aquest país de l'àrea mediterrània. El 1996 les dones representaven el 46% de la força de treball a Israel, en les ocupacions relacionades amb l'àmbit acadèmic i científic aquesta representació era d'un 48%, però només un 20,4% ocupaven posicions permanents (BLUMEN/BAR-GAL, 2006, 343). En canvi les dones es troben en un 50% entre l'alumnat, fins i tot en el nivell de doctorat, pel que veiem que la situació de la geografia és realment paradigmàtica.

En el *Symposium on International Perspectives on Gender Representation in Geography*, de Los Angeles (2002) es presentaren dades corresponents als departaments de geografia de llocs tant distants i diferents en cultura i història com són Hongria i Singapur.

A Hongria, per la seva història, cal tenir en compte dos tipus de qüestions: els canvis en l'estatus social i econòmic de les dones comparat amb el dels homes en el període de

transició del socialisme al capitalisme, per una banda, i els canvis en l'estructura, en el desenvolupament i les teories de la geografia com a disciplina durant aquest període, per l'altra.

"The economic transition has not only failed to improve the position of females within geography in higher education but has impaired it in certain respects. The legal establishment of democracy by itself has not resulted in a meaningful discussion of women's interests. Neither has it led to the recognition of women's disadvantageous position within geography" (TIMAR/JELENSZKYNÉ, 2004 102).

D'acord amb la ideologia marxista que va prevaldre a Hongria des dels anys quaranta i amb la declaració d'igualtat de gènere de la constitució de 1949, es va aconseguir l'ocupació quasi total de les dones, ajudades per un sistema de guarderies institucionalitzat, i el seu accés a l'educació va créixer considerablement. De tota manera la diferència salarial i la diferència per categories hi predominava igualment i aquesta segregació horitzontal i vertical també es dona a la geografia:

"The proportion of women at universities training high school geography teachers (and professional geographers, geologists, meteorologists, cartographers) is lower than at teacher training colleges training elementary school teachers, whose jobs have become feminized and, as consequence, devalued. The proportion of female geography majors in full-time university education is much lower than in less prestigious, work-based correspondence training, which is easier to access and to complete, for example when on childcare leave" (TIMAR/JELENSZKYNÉ, 2004, 104).

Les dades del sistema universitari hongarès pel període 1999-2002 són d'un 37,8% de professores en llocs a temps complet, el 13,4% en la categoria *Full Professors*, mentre que en els departaments de geografia (ciències de la terra en les seves universitats) els percentatges són del 21,1%, (11,4% de professores en la categoria de *Full Professors*). Pel que fa a l'alumnat: les graduades en geografia representen 35,5%, mentre que la mitjana es troba en el 41,7%.

La tendència actual, a Hongria, porta cap a una disminució de les dones en els diferents llocs de la vida pública, ja que amb la transició al capitalisme els temes d'igualtat de gènere no han estat prioritaris. Com a resultat, actualment el percentatge de dones a les institucions públiques és menor. També a l'acadèmia. Fins el 2000 amb l'adhesió d'Hongria al Grup de Helsinky no es començaren a fer accions relacionades amb la igualtat de gènere però aquestes accions no han arribat encara a la geografia. Les raons que s'apunten són diverses:

- a. Durant dècades han disminuït el nombre de classes de geografia tant a l'ensenyament primari com del secundari, amb la qual cosa també ha disminuït la

demanda de mestres en aquesta especialitat;

b. El domini de la geografia econòmica ha menystingut molts aspectes de la geografia humana i els estudiants de doctorat sovint descobreixen temes en les universitats de l'Europa Occidental que mai havien pensat que podien ser considerats com geogràfics. Un bon nombre de paradigmes de la geografia no havien estat mai estudiats en el context socialista. La geografia feminista està mal vista. Els mètodes qualitatius també havien estat apartats de la disciplina; i

c. La posició de les dones tractada com una exèrcit de reserva en el mercat de treball durant l'època de l'estat socialista, s'ha perpetuat pels interessos de l'economia capitalista i de la pervivència del patriarcat. Tant la segregació horitzontal com vertical en el mercat de treball així com la subrepresentació de les dones en la política es reflecteixen en les desigualtats de participació en l'educació superior (TIMAR/JELENSZKYNÉ, 2004).

A Singapur fou la *Women's Charter* de 1961 la que va donar dret de vot a les dones i va reconèixer la igualtat de drets civils en diferents àmbits, essent una de les principals fites aconseguïdes en el procés d'independència. L'estat però continua veient a les dones com a dominants en l'esfera domèstica amb responsabilitats com a mestresses de casa i mares dels seus fills. Malgrat això s'ha promogut la participació de les dones en el mercat de treball per afavorir el creixement econòmic i la seva participació ha passat del 21,6% el 1957 al 54,3% el 2000. La retòrica sobre la igualtat d'oportunitats entre homes i dones no ha arribat encara a la universitat on de fet la presència de dones ha anat disminuint els darrers anys, del 6% el 1990 al 3% el 1997.

A l'únic departament de Geografia existent a la Universitat Nacional de Singapur, creat el 1928, la primera dona autòctona que va ocupar un lloc a temps complet com a professora (en la categoria de lectora) s'hi incorporà el 1969. Fins el 1986 no s'incorpora cap altra professora (exceptuant les visitants o expatriades que participaven en la docència a temps parcial o temporalment). El 1970 amb la implementació del servei militar obligatori pels nois de 18 anys, el nombre d'estudiants va decaure i les noies foren majoritàries a molts departaments. A geografia suposaven entre un quart i un terç del total dels estudiants. També dins el professorat hi hagué un increment de geògrafes, les quals el 2002 representaven un terç del conjunt (7 dones de 21 membres a temps complet). Al llarg dels darrers anys també s'han implementat diferents normatives destinades a "progressar cap a una neutralitat de gènere" (YEOH/HUANG, 2004).

Com a últim apunt mostrem dades per Itàlia, on sembla que la geografia no té una connotació masculina tan elevada i, com altres ciències socials, presenta uns percentatges de dones a l'acadèmia més elevats que no pas la mitjana.

Disposem de dades per als departaments de geografia italians en base al treball de Caterina S. Imarisio (2007), que exposa les xifres fins i tot per zones geogràfiques (la presència de dones va augmentant de nord a sud del país), i que mostra uns percentatges de professores al voltant del 37%.

TAULA 5.28. Professorat dels departaments de geografia de les universitats italianes.

Període	Homes	Dones	% Homes	% Dones
1996	364	201	64,4	35,6
2004	482	294	62,1	37,9

(IMARISIO, 2007, 220)

Segons Imarisio aquests percentatges són més elevats que els que es donen en altres departaments universitaris i dins la mitjana estatal, pel que aquí no estaríem parlant d'una disciplina especialment masculinitzada.

5.1.6. A TALL DE RESUM.

La comptabilització d'efectius de diferents departaments de països anglosaxons i espanyols, juntament amb els d'altres indrets de la geografia mundial ben diversos, mostra que la subrepresentació de les dones dins la geografia acadèmica continua essent un realitat, tot i un augment dels percentatges des de l'estudi realitzat per Zelinsky. Aquest fet no seria tan remarcable si no s'hi afegís la peculiaritat de tractar-se d'un cas atípic en comparació a la resta de ciències socials i humanes.

Els diferents estudis incideixen en el fet que l'equiparació cada vegada més important entre nois i noies de l'alumnat universitari de Geografia, no s'està traduint en el corresponent increment dels percentatges de professores a mitjà termini. Els progressos observats des de la realització dels primers estudis fins a l'actualitat, han estat lents i encara es troben molt lluny de la paritat, en especial en les universitats anglosaxones. En el cas espanyol i en el turc la major entrada de dones a les universitats, en aquestes dècades que estudiem, no ha estat motivada per causes estrictament relacionades amb una major promoció de les dones en el món universitari sinó per l'expansió d'aquest àmbit.

Així hem vist que als EUA les xifres dels membres de l'associació que aglutina als

professionals de la Geografia, l'AAG, passen de 12,7% de dones el 1970 al 13,6% el 1977, al 20,1% el 1980, i al 36,9 el 2008; mentre que, al mateix temps, només un 6,3% (1970), 9,6% (1980), 9,7% (1988) i un 26,2 el 2008, estan vinculades a les universitats. Aquesta darrera xifra és la que mostra els avenços més importants i té lloc en els darrers 20 anys.

És veritat que de la primera xifra de professores amb plaça de titular que ens facilita Zelinsky el 1970, d'un 3,1%, a la darrera recopilada per Brinegar el 1998, del 11,1%, hi ha un progrés, però també ho és que aquestes dades es troben encara lluny dels percentatges de candidates a doctorat de Geografia el 1970: 12,3%, el 1985: 27% o el 1998: 35%. Dades, que per altra banda, resulten baixes si les comparem amb les candidates a doctorat, pels mateixos anys, en Antropologia (43,1% el 1970), en Sociologia (22,7% el 1970), en Història (21,7% el 1970) o en Ciències socials (33% el 1985) als EUA, per exemple.

Les xifres pel Regne Unit no són millors, tot i que a les darreres dècades tenen un progrés més sensible que als EUA. Aquí es passa de percentatges de professorat femení del 8,3% (1978) i 9,5% (1988) al 22% (1996); mentre que les candidates a doctorat passen del 25,5% (1978) i 33,1% (1988), al 40% (1996). Tenim menys dades pel Canadà, però amb una relació semblant: per a 1980 el 6,2% del professorat universitari de Geografia era constituït per dones, enfront d'un 16,4% de noies en el cicle de doctorat.

En canvi, a les universitats espanyoles les xifres són força més elevades: el 33% de dones als departaments de Geografia el 1984 envers d'un 56,1% de tesines i d'un 23,7% de tesis llegides per noies aquell mateix any. Dades encara millors són les que trobem a les universitats catalanes per a 1996: 38,9% del professorat és constituït per dones. Aquesta situació sembla que respon a la tardana institucionalització de la Geografia a Espanya, que coincidí amb una major incorporació de les dones al món universitari. En una línia semblant es trobarien Itàlia i Singapur (33% el 2002, 38% el 2004), amb uns números més minsos Hongria i Turquia (21% el 2001, 23% el 2005). El cas d'Itàlia amb uns números superiors (36% el 1996 i 38% el 2004) sembla apartar-se del domini masculí tradicional a la disciplina.

L'explicació que es dóna de manera més reiterada és la que fa referència a una professió dominada tradicionalment pels homes, la qual cosa els afavoriria reproduint comportaments i models masculins que es traduirien en una discriminació positiva per ells, de manera que es dibuixaria un cercle viciós difícil de superar: la manca de dones entre el professorat no concediria expectatives, ni suport a les llicenciades, poques serien les que continuarien la seva carrera universitària, i d'aquestes, una bona proporció es descoratjaria per les traves que trobaria pel camí, i, si aconseguien doctorar-se, encara més poques tindrien la

possibilitat d'entrar a formar part del professorat. L'aïllament d'aquestes dones als seus departaments i les dificultats de compaginar l'àmbit professional i familiar són, juntament amb factors relacionats amb les polítiques universitàries de cada país, però també amb comportaments sexistes per la tradicional ostentació del poder masculí en aquest àmbit, els que explicarien les diferents realitats.

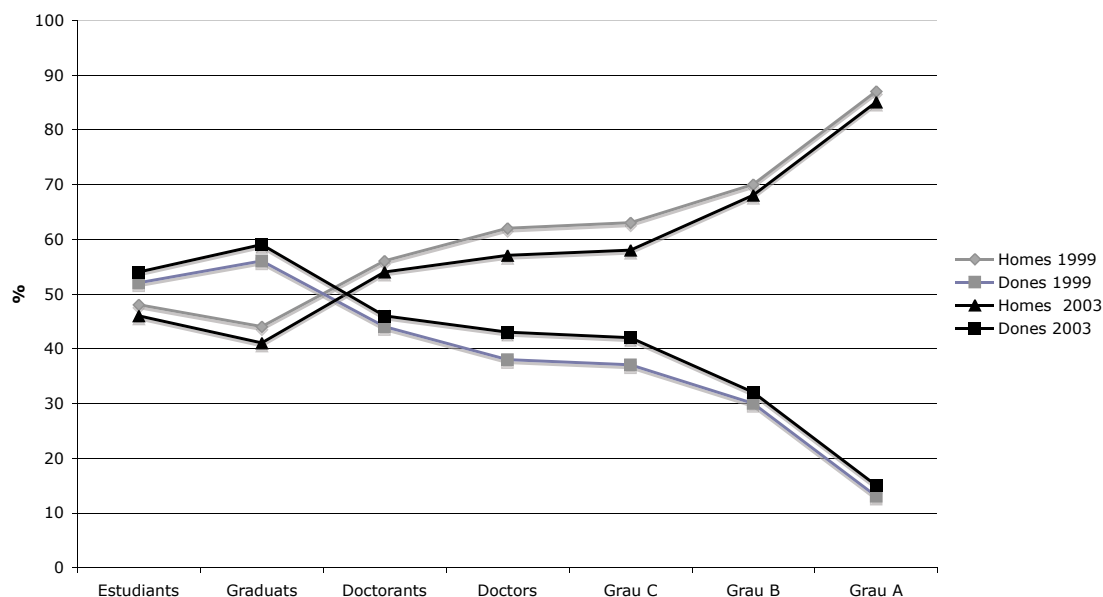
En els darrers anys, l'augment de la competitivitat de l'anomenada universitat neoliberal, que porta a una major exigència pel que fa a la dedicació a la carrera professional, sobretot en temps dedicat al rendiment de comptes i a l'avaluació continuada, descoratja especialment a les dones que continuen tenint el paper principal en les tasques reproductives i de cura dins l'àmbit domèstic.

5.2. La categoria professional. La promoció.

En el mercat laboral són els homes els que ocupen majoritàriament els llocs de més prestigi i millor pagats. Aquesta situació que ja fa dècades es vol anar atenuant amb l'establiment d'una legislació igualitària, es manté encara avui, als inicis del segle XXI, si no de "iure", sí de "facto".

A les universitats la presència de dones en les categories més altes és també minoritària. Les dades mostren que tot i que ja fa un parell de dècades que les noies realitzen estudis universitaris en un percentatge més alt que els nois, que es graduen també en uns percentatges més elevats i amb millors notes de mitjana; a mida que avança la carrera acadèmica i s'inicien els estudis de doctorat, les proporcions s'inverteixen; un major nombre de nois acaba el doctorat, una proporció encara més gran respecte a les noies accedeix a places universitàries, i una vegada dins l'estructura, són ells els que majoritàriament van accedint als llocs més alts en la carrera professional³⁹.

FIGURA 5.1 Carrera acadèmica típica. Unió Europea (25 països)

Font: Eurostat Education Data (European Communities, 2008a, 17)

És el fenomen que mostra el gràfic en forma de tisora que apareix en els anàlisis d'un bon

³⁹ Sembla com si, una vegada graduats, tingui lloc una mena de miracle, elles que tenien més èxit en els estudis i semblaria que haurien una carrera professional de més volada, van perdent posicions, mentre que ells desenvolupen, de sobte, les seves potencialitats i assoleixen els millors llocs en proporcions molt més elevades.

nombre d'universitats, però que també tenim de manera "harmonitzada" per tots els països de la Unió Europea (WIDMER, 2008. 89). Els diferents estadis corresponen al nombre d'estudiants i de graduats en el període equivalent a la llicenciatura per als diferents països europeus, el mateix pel període equivalent als estudis de doctorat, i finalment a tres diferents graus dins la universitat que s'han "harmonitzat" amb les lletres C, B, A i que representen els llocs de menor a major importància.

El gràfic mostra les dades per al 1999 i el 2003, en aquest curt període de temps sembla que hi ha un cert acostament de les línies de la carrera professional en les etapes inicials, que van acompanyades d'un increment del nombre de les alumnes i de les graduades, però que mantenen la distància en les dues categories acadèmiques més altes. En el cas d'Espanya, la presència de dones doctores ha crescut del 36% al 49% en els darrers vint anys, durant el mateix període, les professores titulars han crescut del 30 al 39%, però només de l'11% al 18%, les catedràtiques. L'escenari és semblant als EUA (amb un 40%, 34% i 19% en categories equivalents) i a la resta d'Europa (amb un 45%, 36% i 18% respectivament) segons les dades publicades el 2009 per la National Science Foundation i per la Comissió Europea (BAGUES/ZINVEVA, 2010).

5.2.1. DESIGUALTATS DE PERMANÈNCIA I DE PROMOCIÓ.

No citarem aquí la nombrosa bibliografia editada en les darreres dècades sobre "Dones i ciència" on aquest tema és central, sinó que situarem el nostre punt de mira molt més concretament, en el que s'ha dit sobre i des de la geografia, tot i que algunes referències de caire més generals, seran imprescindibles.

5.2.1.1. L'entorn anglosaxó

Pel què fa a la geografia Zelinsky observà que als EUA l'edat mitjana en que accedien als principals graus universitaris era de 32, 40 i 47 anys pels homes i 39, 50 i 58 anys per les dones, el que comportava, també, importants diferències salarials per sexes. Diferències que s'evidencien quan veiem els llocs que ocupen: un 41,2% de les dones, membres de l'AAG, es mantenen en els grups inferiors dels nivells universitaris, juntament amb un 20,7% d'homes als mateixos nivells, i un 13,2% de dones ocupen els llocs superiors, en contraposició a un 29,4% dels seus col·legues. També elles acaben abans la seva carrera professional: un 25,4% dels homes membres de l'AAG de més de 65 anys es classificava com a jubilat, mentre que les dones de la mateixa edat ho feien en un 38,6% (ZELINSKY,

1973b, 152-154).

Les dades que el mateix Zelinsky, amb Monk i Hanson, publiquen el 1982, mostren que la tendència a l'alça es lenta: durant el 1971/72 només 37 de 144 departaments, (o sigui el 32%) tenien una o més dones entre el seu personal, el 1979-80, son el 39% (57 departaments d'un total de 146). Per 1971-72, de les 54 dones que hi exercien, 17 eren *Full professor*⁴⁰ o associades (el 31,5%), 28 eren assistents o lectores (la resta no s'esmenta quina categoria tenen), pel 1979-80 trobem 42% de *Full professor* o associades (34 sobre 80), mentre només 3 dels 146 departaments estaven presidits per una dona, pel que segons Zelinsky la reproducció del sistema masculí estava assegurada:

"The material brought forward thus far strongly suggests a pyramidal hierarchy within American academic geography, with the prevalence of maleness increasing steadily as one ventures more closely toward the summit. Furthermore, the overwhelmingly male character of the upper strata of the edifice, the control tower, so to speak, that is so decisive in terms of the production of new ideas and apprentice scholars and in the diffusion of basic attitudes, would seem to guarantee the self-perpetuation of the present quasi-equilibrium system with only the remotest prospect for a basic reorientation of the roles of the sexes originating spontaneously from within the profession" (ZELINSKY, 1973b, 159)

Tampoc l'AAG s'ha caracteritzat per incloure representants del sexe femení en els seus òrgans directius: en els seus primers 76 anys d'existència només una dona havia estat elegida presidenta.

Les xifres que proporciona Lee (1990) uns anys més tard, no milloren gaire la situació, en especial quan afegeix les dades sobre el treball a temps parcial portat a terme pel 19% de les professores i només pel 7,5% dels professors o les referents a l'estabilitat laboral, fetes públiques per un estudi de l'AAG de 1983, on només 20 dones continuaven al mateix departament cinc anys després d'una primera anàlisi, envers 125 homes (el 53% i el 63% respectivament del total), pel que sembla que s'oferirien menys places a les professores que als professors. El mateix treball afirmava que van obtenir la plaça per la qual es presentaven un 53% de les dones enfront d'un 76% dels homes. Lee conclou dient que les xifres suggereixen clarament una discriminació pel que fa a la promoció de les dones. Si hi ha un

---

⁴⁰ Es mantindrà la denominació d'alguns dels escalafons ja que no sempre és clara l'equivalència amb les nostres categories dins la universitat i tampoc entre categories d'universitats britàniques o nordamericanes on no significa el mateix un lector o un associat. Tampoc es distingeix sobre el tipus de vinculació, si és funcional o contractual. En el cas de les universitats espanyoles, aquesta vinculació era prou clara (amb la LOU) i de fet només hi havia una figura amb caràcter contractual, que era la d'ajudant, amb el nou marc legislatiu de la LRU, aquestes han crescut, i a partir de 2002 comencem a trobar noves figures contractuales: col·laboradors, agregats, lectors... tal i com comentarem més endavant a l'apartat corresponent, referent a l'entorn català. Amb tot es pot considerar la categoria de *Full Professor*, com la més alta, equivalent, tal com s'ha dit més amunt, a la de càtedra de les nostres universitats.

27% de graduades de doctorat i un 21% de professors assistents, no pot ser que en els escalafons superiors es mantingui un domini tan aclaparador d'homes, ens diu.

TAULA 5.29. Membres de la AAG vinculats a les universitats, segons categoria.

Categoria	1970		1988-89		1988-89		1988-89	
	Homes	%col.	Dones	%col.	Homes	%col.	Dones	%col.
Lectors	418	20,7	66	41,2	54	3	17	11
Assistents	603	29,8	40	29,4	351	21	61	40
Associats	407	20,1	22	16,2	468	28	50	32
Titulars o <i>Full prof.</i>	594	29,4	18	13,2	806	48	26	17

(ZELINSKY, 1973, 158 i LEE, 1990, 207)

Aquest domini no sembla haver variat massa a finals dels anys noranta, els resultats que ens aporta Winkler (2000) només presenten una millora en els percentatges pel que fa als nivells d'*assistant professor*, de prop d'un 14% des de les dades donades per Lee, mentre que al nivell de *full professor* la millora del percentatge no arriba al 5%.

TAULA 5.30. Dones en els departaments de geografia de les universitats dels EUA (%)

Període	Assistentes	Associades	Full Professors
1970	6,20%	5,10%	2,90%
1988-89	14,80%	9,70%	3,10%
1997-98	28,30%	17,20%	8,00%

(ZELINSKY, 1973, 158; LEE, 1990, 207 i WINKLER, 2000, 744)

Aquests percentatges no difereixen massa del que, pel conjunt del professorat universitari dels Estats Units, mostra un informe de la *National Science Foundation* per a 1993 (NATIONAL SCIENCE FOUNDATION, 1996),

TAULA 5.31. Professorat a temps complet segons els anys d'experiència (EUA, 1993)

Categories professionals	%col. Total	% col. Homes	%col. Dones
<i>Full professor</i>	47,5	51,5	27,2
Menys de 7 anys	3,1	2,7	0
7 a 12 anys	10,4	11,6	7,8
més de 13 anys	70	71,7	55,1
Professor/a associat	28	27,3	31,7
Menys de 7 anys	11,3	13	6,9
7 a 12 anys	52	53,5	46,9
més de 13 anys	25,4	23,8	39,3
Professor/a assistent	24,5	21,3	41,2
Menys de 7 anys	85,9	84,2	90,3
7 a 12 anys	37,3	34,9	45,3
més de 13 anys	4,6	4,5	5,6

(NATIONAL SCIENCE FONDATION, 1996,10)

on veiem que no tenim gaire evidències que el temps d'exercici de la professió millori massa la situació de les dones respecte als seus companys de departament, ja que les diferències persisteixen malgrat els anys d'experiència.

Per altra banda, Winkler observa com les professores de Geografia continuen dominant en els programes inferiors de BA/BS i MA/MS, en detriment de la seva participació en els programes de doctorat, tot i que aquesta proporció s'inverteix en el cas de les professores amb plaça, percentualment amb més presència en els programes de doctorat.

TAULA 5.32. Professorat de geografia de les universitats dels EUA, 1997/98.

Programa	% Assistent		% Associat		% Full Professor	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
BA/BS	30	58,2	30	31,3	40	10,5
MA/MS	24,7	53,6	28	25,4	47,3	21
Ph.D.	18	38,2	27,3	34	54,7	27,8
Total	23,3	47,7	28,2	30,5	48,5	21,8

(WINKLER, 2000, 745)

TAULA 5.33. Professores en els departaments de geografia dels EUA (curs 1997/98).

Programa	% Assistent	% Associat	% Full Professor
BA/BS	23,6	14,3	4
MA/MS	30,2	15,3	8,2
Ph.D.	30,6	20,5	9,5
Total	28,3	17,2	8

(WINKLER, 2000, 744)

Linda McDowell (taula 5.34) també comprova que, a les universitats britàniques, les dones tenen les proporcions més altes d'efectius, el 84,4%, a l'escalafó més baix, i menors, el 6,8%, en la categoria més alta: enfront del 12% pels seus col·legues (McDOWELL, 1979, 151-152).

Tampoc es troben en càrrecs que permetin canviar les orientacions dels col·lectius presidits: només hi havia hagut una presidenta de l'*Institute of British Geographers* (IBG), el 1996 en la persona de Alice Garnett, i en el seu consell de govern hi havia hagut una escassa presència de dones. La principal publicació de l'IBG (*Transaccions*) mai havia estat editada per cap geògrafa. L'explicació que ens dona la troba en el fet que hi havia molt poques dones entre els membres sèniors de la disciplina, la majoria tenen contractes temporals o a temps parcial que no els hi permeten pujar d'escalafó, mentre que els retalls econòmics del període conservador no haurien ajudat gens (McDOWELL/PEAKE, 1990, 26).

Les dades que publiquen Johnston i Brack acaben de dibuixar la situació per als anys vuitanta: les possibilitats d'arribar a tenir plaça de *reader* en un departament de geografia són: per un home d'1 per cada 7,4, les d'una dona d'1 per cada 14, i només un 4,3% de dones ocuparia algun càrrec d'aquest tipus (JOHNSTON/BRACK, 1983, 110).

Les xifres mostren, a més, una certa reculada de la situació laboral de les geògrafes en les dècades dels vuitanta (i noranta, com veurem) tant pel que fa a la categoria assolida com respecte al tipus de contracte:

TAULA 5.34. Professorat dels departaments de geografia del Regne Unit a temps complet.

Categoria	1978				1988			
	Homes	%col.	Dones	%col.	Homes	%col.	Dones	%col.
<i>Professors</i>	69	12	3	6,7	107	17,3	3	5,3
<i>Readers</i>	64	11,1	4	8,9	51	8,2	4	6,1
Lectors/es	442	76,9	38	84,4	461	74,5	58	88,6

(McDOWELL, 1979) i (McDOWELL/PEAKE, 1990)

TAULA 5.35. Professorat dels departaments de geografia del Regne Unit (temporalitat).

Tipus de contracte	1978				1988			
	Homes	%	Dones	%	Homes	%	Dones	%
Temporals	—	—	—	—	9	56,6	7	43,4
Temps parcial	10	55,6	8	44,4	19	55,9	15	44,1
Temps compl.	575	92,7	45	7,3	591	93,1	43	6,9

(McDOWELL, 1979) i (McDOWELL/PEAKE, 1990)

Per la seva banda, Crang (2003) i més endavant Birnie *et al.* (2005) ens mostren que la tendència continua, tot i que s'apunta una certa recuperació en les xifres de 2000/01 i de 2004. És per aquest motiu que Crang aplica al cas de la geografia, el concepte apuntat per Greenfield *et al.* (2002) per a la situació de les dones en la ciència en general, i és que els lents progressos portarien a parlar d'una "canonada amb pèrdues" en relació a la promoció femenina, més que d'un "sostre de vidre", l'altra metàfora estesa en referir-se als entrebancs per a la promoció femenina als nivells més alts de la carrera professional.

TAULA 5.36. Professorat dels departaments de geografia del Regne Unit (categories).

Categoria	1994/95				2000/01			
	Homes	%col.	Dones	%col.	Homes	%col.	Dones	%col.
<i>Professors</i>	116	14	8	4,5	215	23,3	20	8,2
<i>Readers</i>	247	29,9	29	16,1	260	28,1	65	26,5
Lectors/es	464	56,1	143	79,4	450	48,6	160	65,3

(CRANG, 2003, 1712 Elaboració pròpia a partir de les dades de l'autor)

De tota manera, Crang és dels que pensen que la millora de percentatges en el nivell de postgraduades s'acabarà traduït a llarg termini en un augment del nombre de professores per un efecte cohort.

Les dades que aporta de Brooks (1997) sobre l'acadèmia al Regne Unit ens mostren que per a principis dels noranta la situació de les dones en les universitats d'Anglaterra i Gales en general, era pitjor que a la de la geografia en particular.

TAULA 5.37. Personal acadèmic de les universitats d'Anglaterra i Gales, 1991.

Categoria	Homes	Homes (% col.)	Dones	Dones (% col.)
<i>Professors</i>	4466	95 (12,4)	232	5 (2,1)
<i>Readers</i>	8095	88 (22,4)	1008	11 (9,2)
Lectors/es	20484	73,5 (56,7)	7368	26,5 (66,8)
Altres	3113	56,3 (8,6)	2421	43,7 (21,9)
Total	36158	76,6 (100)	11029	23,3 (100)

(BROOKS, 1997, 22)

El treball sobre els departaments de Geografia física a les universitats britàniques de Dumayne-Peaty i Wellens (1998) mostrava la mateixa tendència a finals de la dècada dels noranta per aquesta especialitat, ja que malgrat el nombre de doctorats era molt més proper a la igualtat, la consecució de places i la promoció era encara precària. Les professores dominen la part baixa de la jerarquia i es manté la davallada en la proporció de les que tenen plaça a temps complet: de 5,3% (xifra aportada per McDowell i Peake per 1988) a 4%, i de la proporció de *readers* de 6,1% a 5% (DUMAYNE-PEATY i WELLENS, 1998, 202).

Només s'observen increments en les categories de recent creació, en aquell moment, derivades dels retalls pressupostaris de les universitats britàniques i que inclouen categories encara més precàries on hi són majoritàries les dones: professores assistents post doctorals i tutores a temps complet. La seguretat i el salari d'aquests llocs és inferior als de *lecturer*.

TAULA 5.38. Professores de geografia física. Universitats del Regne Unit, 1996.

Edats	%	Categoria	%	Data entrada	%	Temps	%	Durada	%
21-30	28	<i>Professor</i>	4	1970s	8	Parcial	2	Permanent	80
31-40	41	<i>Reader</i>	5	1980s	10	Complet	92	1r any	4
41-50	23	<i>Senior Lec.</i>	25	1990s	82	Altres	6	2n any	4
51-60	7	<i>Lecturer</i>	57					3r any	4
més 60	1	Altres	9					No espec.	8

(DUMAYNE-PEATY i WELLENS, 1998, 202-203)

TAULA 5.39. Professorat dels 15 doctorats de més prestigi als EUA en G. Física (1995/96).

Categoria	Homes	% Homes	Dones	% Dones
<i>Professors</i>	43	53,8	2	15,4
Associats/es	23	28,7	3	23,1
Assistents/es	14	17,5	8	61,5
Total	80	83,7	13	16,3

(LUZZADDER-BEACH/MACFARLANE, 2000, 412)

Dos anys més tard, Luzzadder-Beach i Macfarlane (2000) publiquen les xifres per la Geografia física als EUA. Les autores proven com la manca de professores no respon

exclusivament a unes menors proporcions de doctorats femenins. Fan comparacions entre cohorts de diferent sexe tenint en compte els anys transcorreguts des de la lectura de les tesis i els d'experiència laboral i, les xifres continuen mostrant com, per exemple, un 30% dels homes i un 18% de les dones de la mateixa cohort es troben a la categoria d'associats. El mateix passa si es fixen en els percentatges del professorat amb plaça estable per una mateixa cohort: un 9% de les dones i un 30% dels homes. En alguns casos troben millores significatives dins d'una mateixa cohort pel que fa a la promoció, però les desigualtats entre cohorts es mantenen.

També Janet Momsen (1980) ho corroborava pel Canadà, les geògrafes ocupen sempre els llocs més baixos de la jerarquia universitària: 7,1% de professores a temps complet i el 61,9% de professores a nivell de *instructor*. Zelinsky, Monk i Hanson donaven uns percentatges a nivell global pel mateix curs: del 6,2% de professorat femení amb només un 2,9% amb plaça de titular. Berg (2002) ens actualitza les dades per a 1999.

TAULA 5.40. Professores dels departaments de geografia del Canadà.

Professores (%)	<i>Instructor</i>	<i>Assistant/Assoc.</i>	<i>Professor</i>	Total (#)
*1978	62	30,9	7,1	42
**1999	----	85,4	14,6	89

(*MOMSEN, 1980, 368; **BERG, 2002, 250)

En tant que dada complementària pel Canadà, tenim l'article de Claudine Baudoux (1998), on mostra els resultats d'un estudi sobre el personal quadre, amb dades sobre el conjunt del professorat, de les universitats quebequeses en base a un qüestionari enviat a 1.122 homes i 323 dones, i la resposta d'un total de 776 homes i 230 dones.

TAULA 5.41. Personal quadre i professorat amb càrrecs de les universitats canadenques.

	Acadèmics				Caps administrat.			
	Nivell 1	%	Nivell 2	%	Nivell 1	%	Nivell 2	%
Homes	204	85,36	336	83,58	100	71,43	159	70,67
Dones	35	14,64	66	16,42	40	28,57	66	29,33
Total	239	100	402	100	140	100	225	100

(BAUDOUX, 1998, 159)⁴¹

Aquí s'evidencia el poc pes de les dones en els càrrecs dels departaments, tant de serveis com acadèmics essent, això sí, sempre més nombroses en els de pitjor categoria, també en

⁴¹ Per la categoria d'"acadèmics" el nivell 1 representa el professorat que ocupa càrrecs com el de president o presidenta, rector o rectora, director o directora d'escola universitària, vicerectories o deganats. El nivell 2 representa a càrrec de degà o degana adjunt, director o directora de departament o de centre de recerca. Pel que fa a la categoria d'"administratius", el nivell 1 correspon als directors o directores de servei, secretaris o secretàries generals si no és ocupat per algun membre del professorat, el nivell 2 serien funcionaris en llocs de sotsdirecció o adjunts.

nombres relatius respecte als homes.

Els Països Baixos mostren unes xifres encara més extremes per a principis del nou mil·lenni: un domini encara gairebé absolut de *Full professors*: 95% d'homes, o sigui només dues dones d'un total de 43 professors en la màxima categoria. Si ho comptabilitzem respecte al total del professorat, trobem que també només representen un 5% a l'escalafó més alt⁴² (envers al 24% dels homes sobre el total de professors).

TAULA 5.42. Professorat quatre departaments de geografia humana dels Països Baixos (2002).

Categoria	Homes	% Homes	Dones	% Dones
<i>Full Professors</i>	41	24,12	2	4,87
Associats	24	14,12	4	9,76
Assistents	82	48,24	24	58,54
Altres	23	13,53	11	26,83
Total	170	80,57	41	19,43

(DROOGLEEVER, 2004, 135)

L'autora ens comenta que als Països Baixos la geografia humana té una tradició molt orientada al servei públic, la majoria de graduats treballen en organismes públics o com a consultors d'institucions de diferent nivell, nacional, provincial o municipal en planejament, habitatge, transport i comunicacions, temes de medi ambient, economia, societat... Molts *Full professor* pertanyen als comitès consultius d'aquestes organitzacions i són entrevistats pels mitjans de comunicació de manera habitual. Pràcticament tots són homes, només alguna dona, que no és *Full professors* ha aconseguit tenir també una imatge pública. Així, la majoria de *Full professors* treballen a temps parcial a la universitat degut a les seves tasques en organismes públics fora de l'acadèmia (DROOGLEEVER, 2004), pel què, en aquest cas, trobem més homes que dones en aquesta tipologia, a priori, més precària, com veurem més endavant.

Els percentatges de professorat amb dedicació a temps parcial, en els països anglosaxons, és significativa i sempre "a favor" de les dones, però no a causa de la seva dedicació a altres ocupacions de prestigi fora de l'acadèmia. BIRNIE *et al.* (2005) en el seu treball publicat a *Area* en realitzen un estudi a fons⁴³. En el moment de la seva anàlisi troben un total de 49

⁴² Veiem que també als Països Baixos els percentatges de les geògrafes estan per sota de la mitjana, les dades que aporten Benschop i Brouns (2003, 198), mostren que les dones en la categoria de *Full professor* a les universitats holandeses era del 7% el 2000. Les autores opinen, respecte a aquest tema, que la imatge emancipada de la societat holandesa, no es correspon amb la realitat, atesa la persistència de segregació horitzontal i vertical, les diferències de salaris i el fet que els homes dediquin més temps al treball remunerat i les dones al de cura. Curiosament un article sobre les universitats sueques també fa referència, a aquest fet en un país que és considerat progressista, on només un 14% de les professores es troba en la categoria més alta (ELG/JONNEGARD, 2003).

⁴³ Els autors fan una anàlisi del professorat que hi ha als departaments de Geografia del Regne Unit que està treballant a temps parcial, tant en contractes a termini com indefinits. Les dades provenen d'una enquesta feta en

contractes d'aquest tipus, 31 dones i 18 homes. La majoria han treballat anteriorment amb un contracte a temps complet i la raó majoritària per al canvi d'estatut resulta ser el de tenir cura dels fills (18 dones i 1 home) que representen el 38% dels casos (i un 58% de les dones).

Els autors ens diuen que la proporció de personal a temps parcial disminueix amb la senioritat ja que trobem un percentatge del 8% de lectors en aquesta situació i només un 3% en la categoria de *professors*. Un 58% de les persones amb dedicació parcial tenen entre 41 i 60 anys (58% de les dones i 35% dels homes) i només el 24% entre els 25 a 40 anys (32% de les dones i 11% dels homes), l'única franja d'edat on ells dominen és la de majors de 61 anys (3% de dones i 13% d'homes) però cal dir que aquests semblen coincidir amb el nombre superior d'homes que es troben en aquesta situació per prejubilació (3% de les dones i 33% dels homes al·leguen aquesta causa) (BIRNIE *et al.*, 2005, 253).

Es pregunten per les raons de la disminució de contractes a temps parcial a mida que es puja de categoria i tres són les principals explicacions que hi troben:

- a. Hi ha una menor proporció de dones a les categories superiors;
- b. Reflecteix les dificultats que tenen les geògrafes per promocionar-se;
- c. Són el resultat de la decisió per part de les dones de treballar de manera fraccionada durant els anys en que tenen els fills petits, moment en que efectivament elles són més joves i, per tant, també es troben en categories més juniors.

Pel que fa a les conseqüències d'aquests tipus de contractes, a banda de les de tipus salarial⁴⁴, se n'esmenten de diferents tipus, la majoria d'elles relacionades amb una menor promoció i disminució de privilegis dins l'acadèmia:

- a. Qui té contractes a temps parcial està en una situació de feblesa respecte als altres, i les relacions de poder poden ser exercides amb més força cap a aquestes persones, majoritàriament, dones.

---

el 2004 a 66 departaments (un 78% del total del país).

⁴⁴ Se cita l'article recent de S. Stephens (2004) on es reitera el fet que els salaris continuen essent sistemàticament inferiors per les dones. Per altra banda es constata que les dones que treballen a temps parcial guanyen una mitjana del 40% menys per hora que els homes que ho fan a temps complet al RU, així com el fet que aquesta modalitat de treball és exercida per un 58% de les dones treballadores i només per un 10% dels homes en actiu al Regne Unit (segons el Cens del 2001 "Census Key Statistics for Local Authorities Offices for National Statistics").

"All too often, in fact, fractional working can be seen as a problem or weakness at a number of levels. For example, although on paper the fractional contract is a simple arrangement of less work for less money (and reduced pension), in practice, fractional workers are also confronted by an altered balance of power and changed perceptions of managers and colleagues, which may be much more significant. (...) The social or domestic circumstances which often lead academics to request a fractional post (e.g. a demanding care role) may also imbue the contractual re-arrangement with this distortion of power, placing the request in a regressive worked where the strong (men) look after the weak (women) who will be forever grateful" (BIRNIE et al., 2005, 255);

- b. No sempre s'adequa a les exigències de la feina: en el cas de la geografia, cal tenir en compte la importància del treball de camp, que no sol entendre de ser-hi a temps parcial, més aviat es tracta de sortides de 7 dies les 24 hores, pel què sovint la jornada a temps parcial només consta sobre el paper del contracte;
- c. Pel que fa a la recerca, aquesta tampoc se sol mesurar pel nombre d'hores de dedicació, sinó pel nombre d'articles publicats;
- d. La consecució de reconeixements personals també es pot veure mermada: major dificultat en aconseguir ajuts a la recerca, invitacions per intervenir en congressos, en consells avaluadors de revistes... "Grants and external recognition of research, are both key to promotion in many institutions, of course." (BIRNIE et al., 2005, 257)⁴⁵;
- e. També pot tenir conseqüències per al departament en quan a l'avaluació de la RAE (Research Assessment Exercise)⁴⁶ que es fa pel conjunt del professorat i que tot i que la reglamentació de 2004 deia que calia tenir en compte casos individuals, enlloc no mencionava explícitament el treball fraccionat, ni els permisos per maternitat o per malaltia, a l'hora de considerar qüestions d'igualtat d'oportunitats.

5.2.1.2. Fora de l'entorn anglosaxó.

A Espanya les coses no són diferents, ja que a principis dels anys vuitanta només hi havia una catedràtica de Geografia a tot l'Estat d'un total de 23 places de catedràtic numerari;

---

⁴⁵ De la mateixa opinió en són altres autors: "How part-time work affects career progressions is itself a tangled issue and it is perhaps indicative of the normative assumptions about academic underrepresented in winning research grants, and the key factors identified were that women who had taken career breaks and/or had a domestic responsibilities were less likely to apply, and that women tended to occupy junior grades which were less likely to be successful" (CRANG, 2003, 1715) tema que reprèn Robyn Dowling (2008) en fer un repàs del que s'anomena la universitat neoliberal.

⁴⁶ Sistema d'avaluació instaurat en les universitats britàniques. Els departaments que obtenen millors qualificacions són els que es recompensen amb partides pressupostàries més grans per la recerca i la contractació de nou professorat. En general s'és crític amb la RAE, sobretot en com es fa, però es considera que l'avaluació de la productivitat és bona. El problema és que cada departament escull cada 5 anys uns quants professors (els més productius) per formar part de la mostra de la RAE i això origina molts problemes d'exclusió (valoració dels que estan en grups de recerca més forts, els seniors) i molts acadèmics tenen dificultats en ser inclosos en la mostra, especialment les dones, la qual cosa és dolent per la seva vida acadèmica (SHELTON, 2005). David Knights i Wendy Richards (2003) fan una anàlisi des del punt de vista de gènere d'aquest sistema d'avaluació pels resultats de la RAE de 1996 (KNIGHTS/RICHARDS, 2003, 220 i 231-234).

només 5 agregades numeràries de Geografia d'un total de 19 i 7 professores adjuntes d'un total de 30; és a dir, que el 1980 les dones només representaven el 16,6% del total de professorat de Geografia de les universitats espanyoles (GARCÍA BALLESTEROS, 1982,138-139).

Un estudi específic sobre les catedràtiques d'universitat a Espanya, fet anys més tard, (GARCÍA DE CORTÁZAR i GARCÍA DE LEÓN, 1996 i 1997) recorda com aquestes continuen essent minoria en totes les facultats (un 10% del total del cos de catedràtics), concentrant-se principalment en les d'Humanitats (15,9%) i Ciències Socials (11,1%). Constaten, tot i que no parlen del cas de les geògrafes en particular, que en 48 de 166 àrees de coneixement no hi ha cap catedràtica, en altres 76 només n'hi ha entre 1 i 5, en 31 entre 5 i 10 i només en 13 àrees de coneixement hi troben més de 10 catedràtiques. En total representen 555 catedràtiques d'universitat per 700.000 alumnes i poc més de 20.000 professores per al curs 1992-93.

En un treball posterior presenten la progressió de les dades i inclouen les xifres de les catedràtiques de Geografia de les universitats espanyoles (10 catedràtiques i 53 catedràtics) o sigui un 15,8% de les càtedres eren ocupades per dones⁴⁷.

TAULA 5.43. Càtedres als departaments de geografia de les universitats espanyoles.

Geografia Humana	1990*	%	2005**	%
Homes	36	81,8	48	82,8
Dones	8	18,2	10	17,2
Geografia Física				
Homes	17	89,5	17	85
Dones	2	10,5	3	15
Anàlisi Geo/Regional				
Homes			31	78,5
Dones			8	20,5
Totals				
Homes	53	84,1	96	82,1
Dones	10	15,9	21	17,9

*GARCÍA DE CORTÁZAR ET AL. (1997), **UMYC (2007)

Un informe més recentment difós pel Ministerio de Educación y Ciencia, i realitzat per la *Unidad de Mujer y Ciencia* d'aquest ministeri (UMYC) ens actualitza encara més les dades i ens dóna una idea de les magnituds per la Geografia, que podem contrastar amb les del sistema universitari en general. D'aquesta manera es veu que a la Geografia es parteix de

⁴⁷ Les xifres que es donen per a la Unió Europea (dels 25 països) entre 1999-2003 són d'un 15,3% per l'equivalent a la categoria de càtedra, la relació de països l'encapçalaria Rumania amb un 29% de dones a la màxima categoria i en darrer lloc trobaríem a Malta amb un 2,3%, de la resta, els països millor situats serien els escandinaus (WIDMER, 2008). A tall de comparació trobem: 2 catedràtiques i 20 catedràtics a Antropologia (20%) o bé 5 catedràtiques i 69 catedràtics a Sociologia (7%).

percentatges superiors, però la tendència al creixement és relativa en les àrees existents, només una nova àrea de coneixement, en aquest cas l'Anàlisi geogràfica regional representa un increment al total, ja que l'augment de l'àrea de Geografia física es deu a una única professora, amb tot aquestes xifres relacionen només els percentatges de càtedres entre sí; a tall de comparació amb dades d'altres departaments cal tenir en compte el pes d'aquests percentatges respecte a altres categories (vegeu taula 5.47).

TAULA 5.44. Nombre de càtedres a les universitats espanyoles (1994-2007).

	1994*	%	1997*	%	2000*	%	2007**	%
Homes	3.876	90	4.287	86	5.457	88	-	86
Dones	421	10	674	14	720	12	-	14
Totals	4.297	100	4.961	100	6.177	100	-	100

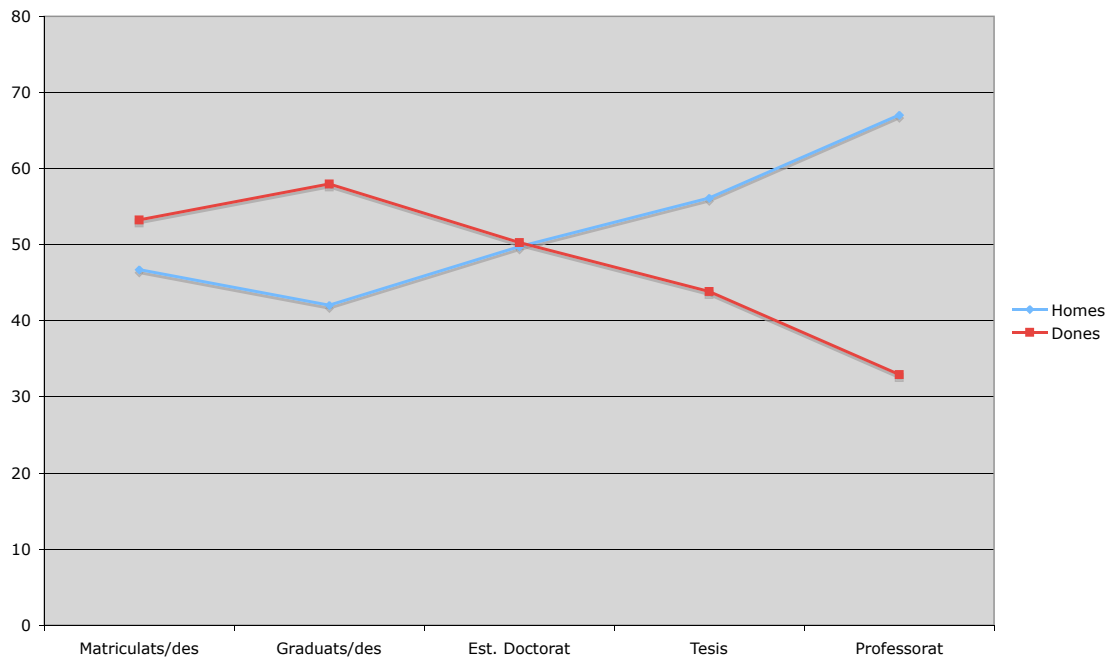
Font: Consejo de Universidades* i (MIYARES, 2008)**

Segons les autores es troben més catedràtiques en àrees noves, sovint reduïdes, on és més fàcil poder-hi entrar, en contraposició a les més clàssiques, dominades pels homes. També observen que les catedràtiques han arribat a aquesta categoria en els darrers anys, mentre que els catedràtics són molt més veterans: el 45,7% de les catedràtiques té cinc o menys anys d'antiguitat, els catedràtics de la mateixa antiguitat no arriben al 30%. Són doncs més novelles i per tant tenen menys pes en les decisions i menys possibilitats d'influir en les àrees de coneixement.

Sembla que és a les universitats més recents, on encara no s'ha pogut establir una xarxa prou forta com per afavorir uns o altres candidats i a les universitats més grans, on hi ha un major nombre d'especialitats i carreres (sobretot de contingut humanístic i social) i potser un major cosmopolitisme científic, on hi trobem una proporció de catedràtiques més alta. La geografia a Espanya es va veure afavorida per un efecte semblant, en tractar-se d'una disciplina institucionalitzada més recentment que la resta, i per tant, sense una estructura de poder massa forta.

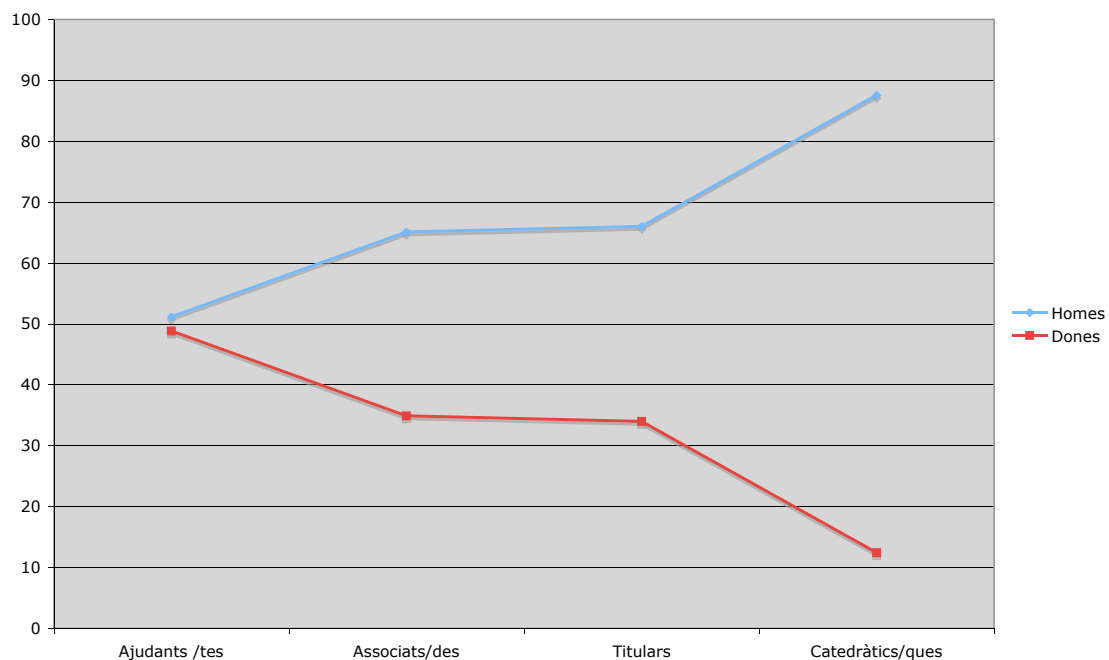
L'anomenat efecte tisora al què ens hem referit més amunt és també evident en les xifres de les universitats espanyoles. Les dades i els gràfics que ens mostren Pérez Sedeño et al. (2007) són clares: també tenim un major nombre de noies matriculades a les diferents disciplines, encara un percentatge més alt es gradua, però una menor proporció respecte als nois, inicia els estudis de doctorat. Ells completen en proporcions més altes les seves tesis i aconseguen una plaça dins el professorat. La promoció una vegada dins la plantilla universitària continua essent favorable als homes fins arribar a la càtedra, on ells són majoria.

FIGURA 5.2. Alumnat i professorat de les universitats espanyoles, 1999/2000.

(PÉREZ SEDEÑO *et al.* 2007, 88)

FIGURA 5.3. Professorat de les universitats espanyoles per categories, 2000/01.

(PÉREZ SEDEÑO *et al.* 2007, 86)

Més recentment, Alicia Miyares (2008) comptabilitzava una catedràtica per cada 8,3

professores titulars i en canvi un catedràtic per cada 2,3 professors titulars, dades que mostren que ni respecte a la pròpia representativitat a l'acadèmia hi ha una paritat. Aquest desequilibri només es pot explicar, segons l'autora per biaixos de gènere favorables als homes en primar la investigació masculina i invisibilitzar o devaluar la producció acadèmica i investigadora de les dones. Només la participació activa d'aquestes en la presa de decisions pot fer canviar paulatinament aquesta situació (MIYARES, 2008, 65).

Aquesta participació en els òrgans de poder és encara llunyana, i és que les dones també estan subrepresentades en els alts nivells de la jerarquia universitària; a Espanya les trobem en un 28,9% dels càrrecs de vicerectorat, però el percentatge de deganes, directores d'Escoles Tècniques Superiors o de departament no arriba al 17%. S'observa, en coincidència amb García de León, que també és a les universitats menys consolidades on hi ha un major nombre de dones en càrrecs electes (20%), mentre que el nombre de càrrecs unipersonals és menor a les fortament institucionalitzades (16%). Miyares atribueix la poca consolidació de les dones en càrrecs electes de les universitats històriques, a la xarxa de recolzament que es teixeix al voltant d'un candidat o d'una candidata. En aquestes universitats les línies de recerca estan més consolidades i són més resistents a la innovació, d'aquesta manera les dificultats al reconeixement acadèmic de les dones i a la cessió de la presa de decisions en mans d'una dona, són més grans⁴⁸.

En el cas específic de la geografia, en el curs 1983/84 només dues geògrafes formaven part d'algun dels equips de rectorat de les 25 universitats espanyoles estudiades per Castanyer i Centelles (1985); cal dir que els seus companys tampoc hi estaven massa representats: trobem un total de cinc geògrafs més en aquests equips. Pel que fa als deganats, només 13 universitats integraven algun geògraf, les autores en troben un total de 20, dels quals només quatre eren de sexe femení. Finalment, dels 37 càrrecs de responsabilitat a nivell departamental, només 8 corresponien a dones. Així doncs en resulta que només un 20,4% del professorat de Geografia exercia algun càrrec universitari i d'aquest un 20,7% eren dones i un 75,3% homes.

Si situem aquestes dades en el marc de les universitats públiques catalanes, les xifres no són millors: IZQUIERDO, *et al.* (1999) mostren que per a 1997, només el 23,9% del total de

---

⁴⁸ Hi ha nombrosa bibliografia que sustenta aquestes mateixes idees. Carme Martínez Costa, per exemple, en un article sobre l'accés a les càtedres de les universitats politècniques en cita una bona mostra. Les xarxes informals i el poder són dos elements que tenen un paper molt important en la percepció i la valoració de l'excel·lència. Les activitats d'aquestes xarxes poden directa o indirectament reduir les oportunitats de les dones per arribar als llocs més alts de la universitat i així la discriminació es produeix sota formes sofisticades i invisibles que són difícils d'identificar i d'eliminar (MARTINEZ COSTA, 2008).

càrrecs d'aquestes universitats estava en mans de dones, cap d'elles rectora (només un 10,8% d'aquestes dones es trobava dins dels equips rectorals, on suposaven el 29,4% del conjunt) i la majoria estaven concentrades en càrrecs de sots deganat (les facultats estan dirigides per homes, només hi ha un 24,5% de deganes) o de direcció de departaments (tot i que aquesta direcció també està monopolitzada pels homes que ocupen aquest càrrec en un 78,1% dels casos).

TAULA 5.45. Distribució dels càrrecs a les universitats públiques catalanes (1997).

Càrrecs	Dones			Homes		
	#	% fila	% col.	#	% fila	% col.
Rector/a	0	0	0	7	100	1,6
Vicerector/a	15	29,4	10,8	36	70,6	8,1
Degà/na	13	24,5	9,4	40	75,5	9
Sots degà/na	35	28,9	25,2	86	71,1	19,5
Director/a d'ETS	0	0	0	10	100	2,3
Sotsdirector/a d'ETS	4	10,8	2,9	33	89,2	7,5
Directora/a d'EU	6	33,3	4,3	12	66,7	2,7
Sotsdirector/a d'EU	13	31	9,4	29	69	6,6
Director/a Depart.	53	21,9	38,1	189	78,1	42,8
Total	139	23,9	100	442	76,1	100

(IZQUIERDO *et al.*, 1999, 43)

El desglossament d'aquestes dades no es presenta per especialitats sinó per àrees de coneixement, pel que no podem veure si el professorat de Geografia mostra diferències respecte a la resta de les Ciències Socials, d'on sembla que provenen un bon nombre de les dones amb càrrecs, juntament amb les Humanitats.

TAULA 5.46. Distribució dels càrrecs per àrees de coneixement, (1997).

Àrea de coneixement	Dones			Homes		
	#	% fila	% col.	#	% fila	% col.
Humanitats	41	38,3	29,5	66	61,7	14,9
Ciències	16	19	11,5	68	81	15,4
Ciències de la Salut	27	36	19,4	48	64	10,9
Ciències Socials	42	25,6	30,2	122	74,4	27,6
Arquitectura/Enginyeria	13	8,6	9,4	138	31,4	31,2
Total	139	23,9	100	442	76,1	100

(IZQUIERDO *et al.*, 1999, 45)

Un darrer treball publicat per Tomàs *et al.* (2008) fa un recompte del número de rectores, caps de departament, deganes, vicerectores... de quatre universitats catalanes i s'assisteix a diferents reunions d'òrgans de decisió diversos. Les conclusions mostren que malgrat s'observa una presència creixent de les dones en els òrgans de govern universitaris, la seva visualització segueix essent menor a la dels homes. La universitat no és pionera en la

representació de càrrecs de gestió i poder femenines, que de fet són més nombrosos en el sector secundari. Les causes serien tant estructurals com culturals. La carrera professional i l'edat, l'experiència en la gestió, les responsabilitats familiars o l'atenció a terceres persones, serien algunes de les causes que explicarien la seva menor participació en òrgans de govern. De fet s'observa que les característiques sociodemogràfiques de les dones que es troben en els òrgans de poder solen venir determinades per tractar-se de dones d'edat avançada (en tot cas una mitjana d'edat superior a la dels homes), i amb els fills ja grans.

Pel que fa a l'estil de direcció, les dones farien menys intervencions però aquestes serien més directes i concises, buscarien més el diàleg i el consens, serien més pragmàtiques i es preocuparien tant pels aspectes relacionats amb els processos com en el contingut de la presa de decisions, la qual cosa afectaria positivament la participació. De fet es diu que a les reunions liderades per dones hi ha una major participació tant de dones com d'homes. També semblaria que elles tendeixen més a no sentir-se representatives, els homes quan intervenen ho fan representant un grup, mentre que les dones solen manifestar-se en termes de "en la meua opinió, des de la meua perspectiva..." (TOMÀS *et al.*, 2008, 200).

Si ens fixem en la categoria professional que ocupen, continuem amb la mateixa tònica que s'observa en les universitats anglosaxones: el major percentatge de professores es concentra en els nivells més baixos, i en el cas de la geografia, a més, en lloc de veure's una tendència cap a una major igualtat de la situació, aquesta és inversa, tal i com mostren en les xifres del Ministerio de Educación y Ciencia (UMYC) per a 2005.

TAULA 5.47. Professorat de geografia de les universitats públiques espanyoles.

Categoria	1984*		2005**	
	Homes %	Dones %	Homes %	Dones %
Catedràtic/a	18,4	6,9	18,4	3,7
Professor Titular	41,1	33,9	43,2	34,7
Encarregat de curs/Altres	40,5	59,2	38,4	61,6

*(GARCIA-RAMON, CASTAÑER/CENTELLES, 1988, 309) i **UMYC (2007)

TAULA 5.48. Professorat de les universitats públiques espanyoles, curs 2007/08.

Categories	Homes	Dones	Homes (% col.)	Dones (% col.)
Catedràtic/a	8.988	1.355	86,90 (9,14)	13,10 (3,79)
Titular Universitat	28.243	10.514	72,87 (28,73)	27,13 (29,38)
Catedràtic/a Escola Un.	1.981	636	75,70 (2,02)	24,30 (1,78)
Titular Escola Univers.	11.426	4.739	70,68 (11,62)	29,32 (13,24)
Altres	47.666	18.539	72,00 (43,49)	28,00 (51,81)
Total	98.304	35.783	73,31 (100)	26,69 (100)

Font: INE, dades difoses per internet 2009.

A tall comparatiu, presentem també les dades pel professorat de totes les especialitats a les universitats espanyoles, per un parell de cursos més tard.

En canvi les xifres que aporten per Catalunya, l'equip de Lluch i Albet, per a mitjans dels anys noranta, milloren el panorama pel que fa a la presència de dones. Una situació però que, com veurem en l'actualització de les dades elaborada per aquesta tesi, canviarà progressivament aproximant-se més a la situació de les universitats espanyoles, a causa de la tendència a la masculinització detectada per a les darreres dècades. Tendència que també que s'està produint als departaments de la resta de l'estat, atès el tipus de causes que sembla que l'estan motivant i que veurem més endavant.

TAULA 5.49. Professorat de geografia de les universitats públiques catalanes.

	UAB	UB	UdG	UdL	UPF	URV	Total (%)
Homes	1	6	1	1	0	2	11 (68,7)
Dones	4	1	0	0	0	0	5 (31,3)
Total CU	5	7	1	1	0	2	16
Homes	8	16	3	2	1	4	34 (64,2)
Dones	7	7	4	0	0	1	19 (35,8)
Total TU	15	23	7	2	1	5	53
Homes	2	0	0	1	0	1	4 (28,6)
Dones	4	3	1	1	0	1	10 (71,4) ⁴⁹
Total TEU	6	3	1	2	0	2	14
Homes	3	1	6	0	1	1	12 (57,2)
Dones	6	2	1	0	0	0	9 (42,8)
Total AJ	9	3	7	0	1	1	21
Homes	16	5	1	4	0	1	27 (67,5)
Dones	2	6	2	1	0	2	13 (32,5)
Total AS	18	11	3	5	0	3	40
Homes	4	-	2	0	0	2	8 (61,5)
Dones	4	-	0	0	0	1	5 (38,5)
Total FPI	8	-	2	0	0	3	13
Homes	34 (55,7)	28 (59,6)	13 (61,9)	8 (80)	2 (100)	11 (68,7)	96 (61,1)
Dones	27 (44,3)	19 (40,4)	8 (38,1)	2 (20)	0 (0)	5 (31,3)	61 (38,9)
Total	61	47	21	10	2	16	157

(LLUCH/ALBET, 1998, 49)⁵⁰

Tots els percentatges observats per files superen el 30%, però si ho observem per columnes, les geògrafes ocupen una plaça de catedràtica en un percentatge respecte al total de professores del 8,2% (*versus* un 11,5% dels homes en la mateixa categoria), plaça de titulars d'universitat en un 31,1% (*versus* un 35,4% els seus col·legues), plaça de titulars d'escola universitària en un 16,4% (*versus* un 4,2%), plaça d'ajudants en un 14,8% (*versus* un 12,5%), contractades com associades o bé en algun cas professores emèrites el 21,3%

⁴⁹ A la Geografia catalana hi ha un alt percentatge de professores en aquesta categoria, que en el moment de la recollida de dades era la més baixa amb caràcter estable i no requeria titulació de doctor/a. Sembla, segons la taula anterior, que no és un cas generalitzable a tot Espanya, ni, segons la taula següent, al conjunt d'especialitats a les universitats catalanes.

⁵⁰ CU: Catedràtic d'Universitat, TU: Titular d'Universitat, TEU: Titular d'Escola Universitària, AJ: Ajudant, ASE: Associat o Emèrit, FPI: Becari dels programes de Formació de Personal Investigador.

(respecte al 28,1% dels professors) i un 8,2% de becàries dels programes de formació de personal investigador (respecte a un 8,3% de nois).

Es tracta d'una situació de desigualtat similar a la que ens mostren les dades pel conjunt del professorat de les universitats públiques catalanes (Taula 5.50), la qual és qualificada per alguns autors, com a paradigmàtica d'una desigualtat social clara en donar-se una segregació vertical (ocupen un percentatge més baix de càtedres), una desigualtat econòmica (tenen els salaris més baixos) i una segregació ocupacional o horitzontal (en haver-hi una desigual concentració segons les àrees de coneixement) (IZQUIERDO *et al.*, 1999,101-125). Dades similars són donades per altres estudis sectorials de les universitats espanyoles.⁵¹

TAULA 5.50. Professorat de les universitats públiques de Catalunya (1997).

Categoria	Dones			Homes		
	#	% fila	% col.	#	% fila	% col.
CU	168	14,2	4,1	1.013	85,8	12,2
TU	1.074	31,6	26,1	2.329	68,4	28,1
CEU	74	33,6	1,8	146	66,4	1,8
TEU	706	41,9	17,2	977	58,1	11,8
Altres	2.090	35,7	50,8	3.764	64,3	46,1

(IZQUIERDO *et al.*, 1999, 106-07)

Situació que, de tota manera, i si ens atenem als percentatges que ens proporciona la publicació de l'ICD/IDESCAT, ha anat evolucionant cap a una tímida promoció, encara que una mica erràtica, de les professores del conjunt de les universitats públiques de Catalunya.

TAULA 5.51. Professores de les universitats públiques de Catalunya (1990-1998) en %.

Curs	1990/91	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99
CU	10,4	13,23	13,4	13,4	14,2	14,9
CEU	29,1	31,6	33,3	32,2	33,5	33,9
TU	27,9	30,2	30,9	30,8	31	31,3
TEU	40,8	40,2	40,3	41,5	42,5	41,3
Ajudantes	39	45	46	48	50,5	49,4
Associades	25	27,7	31,1	29,3	32,2	29,7

(ICD/IDESCAT, 2001, 173)

Molt més tangencialment sabem alguna cosa de les universitats franceses a través de l'obra

⁵¹. Muñoz (2006) per a la Universitat de Granada, o Carrera, *et al.* (2008, 305) per les universitats públiques gallegues, tot i que, en aquest cas les xifres són més equilibrades, per a 1989: un 13,5% de catedràtiques, un 41% de professores titulars i un 30% d'associades (tenint en compte que els percentatges pel que fa al nombre total es trobava entorn el 30,55% de professores a la universitat de A Coruña i el 36,75% a la de Santiago, amb una relació de nombre de professores/nombre d'estudians de 1/28 i de professor/estudiants de 1/11).

dirigida per Daniel Dory *et al.* (1993) on a partir de materials de l'Observatori de la Geografia i dels Geògrafs i del Laboratori Intergeo de la CNRS, així com d'enquestes fetes *ad hoc*, s'analitzen els professionals de la Geografia francesa (i també francòfona), el seu perfil, el seu treball i els seus interessos. Els resultats se centren molt poc en la perspectiva de gènere, però esporàdicament es trasllueix de l'estudi alguna dada com, per exemple, que entre els grups de recerca de les universitats franceses (enquesta realitzada el 1991) hi havia una dona per cada cinc homes i que la gran majoria es trobava entre els 41 i els 60 anys, o que entre els professors de secundària que impartien la Geografia, els historiadors eren "els més joves i els més nombrosos, els geògrafs els més vells, menys feminitzats i minoritaris, i els de lletres els més vells, més feminitzats i menys formats en Geografia" (DORY, *et al.*, 1993, 172).

Zelinsky, Monk i Hanson (1982) havien fet un breu apunt sobre les universitats franceses on semblaria que la situació respecte a les anglosaxones seria millor, ja que durant la postguerra haurien quedat llocs vacants. Però el percentatge de professores titulars d'universitat no superava el 10% del total, mentre que les estudiants de Geografia representaven la meitat de l'alumnat, nombre elevat si es té en compte que les xifres que es consideraven per als anys 60, eren només del 25%.

Per Itàlia, Imarisio (2007) ens dóna una evolució de les xifres, on el més destacable és l'increment en la màxima categoria, partint però d'uns percentatges molt baixos (els percentatges són presentats sobre el total del professorat).

TAULA 5.52. Professorat dels departament de geografia de les universitats italianes.

Categoria	1996		2004	
	% Homes	% Dones	% Homes	% Dones
Ordinari	26	4	20	5
Associat	22	9	18	13
Investigador	19	16	15	14
Professor	3	1	9	6
Total	70	30	62	38

(IMARISIO, 2007, 220)

A l'altre extrem del Mediterrani, ens trobem que a Turquia les coses no són gaire diferents. La nova llei de l'ensenyament superior el 1997 va millorar la ratio homes/dones per una reestructuració general de programes i departaments que va facilitar l'accés a les dones, però ha estat més la fragilitat del sistema (canvis polítics, incertesa de les places públiques, baixos salaris...) el que ha contribuït de forma més eficaç a feminitzar el sector. Tot i això, la qüestió de la promoció de les professores és encara precària, tal com comenta la mateixa

autora:

"The hierarchical status of female staff was worse than their numerical representation: there were only two female professors and six associate professors (the highest ranks). Personal inquiries show the numbers and share grew slightly in mid-2005 to a total of 53 (23.3 per cent). Women have the highest share in instructors/specialists positions but these are the temporary appointments which do not lead to higher positions. Currently women are mostly (around 40 in total) employed at the levels of 'assistant professor' and 'research assistant' which are lower and also non-permanent positions; they both are relatively easier to obtain but can lead to higher ranks." (ÖZGÜÇ, 2006)

TAULA 5.53. Professorat dels departaments de geografia de les universitats turques.

Professorat	2000-01	2001-02	2002-03	2003-04	2004-05	2005*
Homes	20	21	23	22	24	28
Dones	2	2	2	2	2	5
<i>Full Professor</i>	22	23	25	24	26	33
Homes	19	14	11	13	13	18
Dones	4	3	4	5	6	7
Professorat associat	23	17	15	18	19	25
Homes	47	57	58	61	67	74
Dones	16	16	16	14	15	16
Professorat assistent	63	73	74	75	82	89
Homes	53	48	44	36	38	48
Dones	12	12	12	12	13	21
Assistents de recerca	65	60	56	48	51	69
Homes	16	12	10	9	8	7
Dones	7	7	7	6	5	4
Instructors/especialistes	23	19	17	15	13	11
Homes	155	152	146	141	150	174
Dones	41	40	41	39	41	53
Total	196	192	187	180	191	227

FONT: OSYM ÖSYM-Student Selection and Placement Center . 2000-2001, 2001-2002, 2002,2003 and 2004-2005 Academic Year Higher Education Statistics, Ankara.

* Darreres dades recollides per l'autora (ÖZGÜÇ, 2006).

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

"Although some institutions may not intentionally pay women less than comparable men, is they are less able to attract men than women during budgetary downturns, more women will be hired at lower salary levels, depressing women's average salaries. Salary inequities may also result from the practice of individualized bargaining. If men receive more simultaneous offers than women because of discriminatory practices at other institutions, men may be better able to negotiate a higher initial salary. In addition, if men are more comfortable than women negotiating a higher starting salary and employers view men's negotiations as more acceptable because of male breadwinner ideologies, women may settle for lower starting salaries"

Marcia L. Bellas, Neal P. Ritchey i Penelope Parmer (2001, 165).

"Mind the gap, pay discrimination between male and female scientist"

Titular de *The Economist* (9 de setembre de 2006)

5.2.2. DESIGUALTATS SALARIALS.

En relació al tema de la promoció, cal fer esment a la qüestió dels salaris diferencials. Zelinsky, com s'ha comentat, ja hi feia referència en el seu article de 1973, on afirmava que les diferències salarials constatades per un estudi de finals dels anys quaranta, encara eren vigents a principis dels anys seixanta i aquestes diferències eren valuades en una mitjana de 1.000 a 2.000 dòlars entre els salaris percebuts per homes o dones⁵².

Mildred Berman ho tracta en el seu article de 1977, tot esmentant l'informe del butlletí de la AAUP sobre el salari dels membres de 1.548 col·legis i universitats, i n'apuntava les principals diferències, no es tractaria tant d'un salari diferent per uns o per les altres, sinó més aviat de dificultar la promoció de les dones i per tant la seva millora retributiva:

"...the very fact that the differentials exist for all ranks and classes of institutions with a single exception is strong presumptive evidence that women are in weaker bargaining positions than men in the academic marketplace, and are forced to accept inferior bargains. (...) In virtually all public institutions and in many private institutions that have formal salary structures the discriminations does not take the form of paying a woman a lower salary than a man when she is in the same step of the same rank, but it does take the form of not moving her up through the steps and ranks as quickly. In the

---

⁵². En el seu article citava dos treballs situats en els anys quaranta i en els anys setanta (ZELINSKY, 1973b, 158-159): "The most irrevocable factor affecting the salary of a geographer is the sex of the individual (...) Mere biological accident lowers the average salary of the female geographer by from \$1,000 to \$2,000 below that of the typical male geographer" (DEASY, 1948); "(...) salary discrimination lays most heavily on women devoted to an academic career. They find themselves faced with the subtle hindrance of a widening salary gap as they advance up the academic ladder. The recognition of this inequity and all it implies in terms of acceptance into sociology could discourage women of ability from staying on in the profession as productive, full-time practitioners" (LA SORTE, 1971).

sciences, salaries increased with years of academic employment about twice as rapidly for men as for women. Another important factor is their retention of many women in the position of lecturer or instructor." (AAUP Bulletin, 1975, 119)

Berman extreu de la seva enquesta resultats concrets on s'observa com les categories extremes són les més divergents: un 21% del total de les dones es troba entre les categories superiors, mentre que s'hi situen un 53% dels homes, al contrari, un 55% de les dones es troba en les inferiors *versus* un 20% dels homes i, si s'analitza els de major salari es pot veure com les dones solen estar fora de la universitat, pel que semblaria que dins l'administració pública la discriminació és menor:

TAULA 5.54. Salari anual dels membres de col·legis i universitats dels EUA.

%	Més de \$20.000	\$16.000-\$19.999	\$12.000-\$15.999	\$8.000-\$11.999	Menys de \$8.000
Homes	33	20	24	8	12
Dones	8	13	22	29	26

(BERMAN, 1977a,73)

TAULA 5.55. Perceptors de més de 20.000 \$ per edat (col·legis i universitats dels EUA).

Edats	Homes (PhD.)	Total Homes	Dones (PhD.)	Total Dones
60-69	6	6	2	6
50-59	20	22	2	7
40-49	20	21	3	8
30-39	12	13	0	3

(BERMAN, 1977a,73)

TAULA 5.56. Salari anual dels membres de col·legis i universitats dels EUA, per categories.

Homes	Amb Ph.D. Salari	# H	Anys d'exper.	Total Salari	# H	Anys d'exper.
Full Professor	\$18.880	54	16	\$18.880	54	16
Associat	\$16.000	37	6,8	\$16.040	38	9,5
Assistent	\$12.900	40	2,6	\$12.800	48	4
Instructor	\$14.000	1	8	\$7.400	10	1,6
Dones	Amb Ph.D. Salari	# D	Anys d'exper.	Total Salari	# D	Anys d'exper.
Full Professor	\$18.240	16	18,8	\$17.660	18	20,7
Associat	\$14.620	16	12,4	\$15.360	22	13,3
Assistent	\$11.620	27	4	\$11.000	50	5,2
Instructor	—	—	—	\$7.040	38	1,7

(BERMAN, 1977a,74-75)

Per altra banda, si s'analitza el grau d'experiència, es pot veure com aquesta no afavoreix a les professores ja que guanyen menys que els seus companys amb menys experiència a

tots els nivells acadèmics; tampoc sembla que tenir o no tenir grau de doctor faci millorar el nivell salarial de les dones.

Vint anys més tard, Winkler continua trobant les mateixes desigualtats salarials dins el món universitari nord-americà i en el seu article fa un repàs a nombrosos treballs sobre el tema:

"Discrepances exist at all professorial ranks, although the largest differences occur at the rank of full professor (WEST, 1995; WINKLER *et al.*, 1996; SOSIN *et al.*, 1998). Even within the distinguished professor rank, where academic honors are based on research achievement, large salary discrepancies are found between men and women (OLSEN *et al.*, 1995). Importantly, the gender-based wage gap does not appear to be diminishing. West (1995) documented the fact that female full professors were earning 89% of the salaries of males in 1982 and 88% in 1995. In both 1982 and 1995, women assistant professors were making 93% of the salaries of their male colleagues at that rank. A wage gap exists even after controlling for productivity (ORNSTEIN *et al.*, 1996; BLACK *et al.*, 1998)" (WINKLER, 2000,739)⁵³.

Apunta que les diferències són majors dins el món universitari que no pas fora d'ell i cita el seu propi article sobre els salaris dels científics amb grau de doctor que es dediquen a la ciència atmosfèrica en laboratoris de l'administració pública o de la indústria privada, on la mitjana de salari entre homes i dones és equitativa, mentre que els professors a temps complet de la universitat tenen unes diferències salarials de fins a \$18.000 (WINKLER, *et al.*, 1996).

Altres xifres respecte als salaris diferencials segons les categories universitàries i el sexe, provenen de l'estudi de la *National Science Foundation* de 1996,

TAULA 5.57. Retribucions salarials del professorat universitari als EUA, 1993.

Ocupació	Llicenciat		Grau de mestratge	
	Homes	Dones	Homes	Dones
Totes les ocupacions	\$25.000	\$20.000	\$39.000	\$33.700
Programació i matemàtiques	\$31.200	\$30.000	\$40.000	\$37.400
Ciències de la vida	\$23.000	\$21.000	\$29.800	\$28.000
Ciències Socials	\$20.000	\$18.000	\$31.000	\$25.600
Enginyeries	\$33.500	\$33.600	\$40.000	\$41.000
Gerència i direcció	\$28.600	\$22.800	\$44.000	\$35.000

(NATIONAL SCIENCE FONDATION, 1996,12)

el qual sosté, que tot i que els salaris inicials d'homes i dones són similars tant en l'entorn dels graduats en enginyeries com en ciències, les diferències augmenten a mida que passa

⁵³ Winkler cita un bon nombre de treballs que sostenen aquesta discriminació salarial i que complementen els citats, anys abans per Zelinsky: Olsen, Maple, Stage (1995); Ornstein, Stewart (1996); Ashraf, (1996); Sosin, River i West (1998); Toutkoushian (1998). També Krefting (2003) completa aquestes cites amb les de Jacobs (1996), Toutkoushian, (1999) i Valian (1998).

el temps, el que trasllueix dos tipus de causes: una pitjor promoció de les dones o un endarreriment en la seva progressió cap als llocs més alts de l'escalafó.

A l'informe es constata que les dones solen ser minoritàries en els llocs més ben pagats com, per exemple, els d'especialistes en matemàtiques o programadors informàtics, i en canvi, són majoritàries en els que els salaris són menors, com és el cas dels de Ciències socials i Ciències de la vida.

El 1993 entre els enginyers i doctorats en ciències que treballaven a temps complet, la mitjana salarial pels homes era de \$63.600 i per les dones de \$50.200. Els autors de l'informe intenten justificar les causes d'aquesta diferència salarial ja sigui pels anys d'experiència des de l'obtenció del doctorat, per l'especialitat escollida, per les característiques de la feina o de la persona contractada respecte a la feina, per l'especificitat de la institució contractant i per les opcions preses en un moment determinat, el resultat és que encara es troben amb \$1.400 de diferència sense una explicació plausible:

TAULA 5.58. Factors explicatius de les diferències salarials doctors i enginyers (EUA, 1993).

Factors explicatius	Diferència salarial	% de casos on s'hi ha observat
Anys des de l'acabament del doctorat	\$3.200	24,3
Especialitat	\$1.500	11,2
Característiques del/la contractat/da	\$2.500	18,7
Característiques del contractant	\$1.300	9,9
Tipus de treball	\$2.000	14,9
Eleccions fetes al llarg de la vida professional	\$1.400	10,6
Total explicat	\$11.900	89,6
Diferència no explicada	\$1.400	10,4

(NATIONAL SCIENCE FONDATION, 1996,13)

Altres dades sobre les diferències salarials a les universitats dels EUA, ens la proporciona un enèsim informe publicat a la web <http://www.aaup.org/wrepup.htm>, on es diu que per 1998 les diferències salarials del personal docent de les universitats que impartien programes de doctorat era del 9,4% superior pels homes a nivell de catedràtic, un 6,2% a nivell de titular, un 7,5% a nivell d'associat i un 5,7% a nivell d'instructor, diferències que s'havien observat de manera constant des de 1975.

Per les universitats britàniques tenim una nota distribuïda també per internet, signada pel professor Lawrence Berg, a primers de març de 2001, sobre un article d'una publicació virtual, *l'International Journal for Critical Geographies*, on ens diu que les xifres en relació als salaris de les professores d'universitat a temps complet al Regne Unit, mostren que a l'any

2000 continuaven essent d'una mitjana de 572 lliures esterlines a la setmana inferiors a la dels seus col·legues, la qual cosa sobre una mitjana salarial bruta de 669 lliures setmanals pels homes, volia dir una diferència del 17%.

No tenim dades sistemàtiques respecte a altres països, però, un informe sobre la política científica de la Unió Europea realitzat per la Comissió Europea recomana seguir l'exemple dels Estats Units i presentar una major transparència en la informació de les retribucions del professorat universitari, ja que s'observa una important manca de dades sistematitzades (ETAN, 2001, 18). També en aquest treball es parla de l'anomenat "Informe Bett" encarregat al *Comité independent d'avaluació sobre els salaris i condicions en l'educació superior* de 1999 al Regne Unit, el qual demostra l'existència de diferències salarials significatives a tots els nivells de la jerarquia universitària i s'afegeix que les dades d'Eurostat mostren que 25 anys després de la *Directiva sobre la igualtat de retribució*, segueixen existint unes diferències salarials del 25% entre homes i dones a la Unió Europea (ETAN, 2001, 90).

Eurostat sí que sol mostrar xifres sobre "pay gap" però pel conjunt de l'economia i no només pel sector universitari, tot i que en alguns informes divulgatius de la Comissió Europea, van apareixent dades escadusseres com, per exemple, que hi ha un 12% de diferències salarials en les posicions més altes de recerca a Eslovènia, o el 24% a les universitats d'Estònia. També es mencionen alguns estudis com el realitzat per Sara Connolly, amb una enquesta a 7000 científics i científiques amb el següent resultat: existeixen diferències salarials entorn a les 1500 lliures esterlines l'any, entre homes i dones acadèmics en ciència, enginyeria i tecnologia; i fins a 4000 lliures de diferència en una mateixa categoria. L'edat, l'experiència i altres factors explicarien el 77% del "forat", però el 23% restant s'atribueix a la discriminació (EUROPEAN COMMISSION, 2008b, 21). Palomba també hi fa referència en parlar de les universitats italianes, tot i que no ho quantifica (PALOMBA, 2000, 167).

Pel que fa a les universitats espanyoles, tenim un estudi sobre les postgraduades de la Universitat Pública de Navarra⁵⁴ on es publiquen algunes xifres salarials per al 74,1% de nois i el 68,3% de noies que tenen treball remunerat en el moment que se'ls passa el qüestionari en que es basa l'estudi, i on observem evidents desigualtats; és clar que cal remarcar que aquí es parla de totes les ocupacions d'aquests postgraduats i no només dels que es troben treballant dins el professorat universitari.

---

⁵⁴ Les autores exploten un qüestionari enviat als titulats i titulades de la Universitat Pública de Navarra entre el 1994 i 1999, són un total de 5.914 nois i 9.595 noies, és a dir uns percentatges del 38% i 62%, respectivament.

TAULA 5.59. Salariis postgraduats/es de les universitats públiques de Navarra, 1994-1999.

Pessetes brutes mensuals (equivalent euros)	Homes	Dones
Menys de 70.000 (Menys de 420 €)	24,3	75,7
70.001 a 100.000 (420 a 600 €)	31,4	68,6
100.001 a 150.000 (600 a 900 €)	28,0	72,0
150.001 a 200.000 (900 a 1200 €)	35,4	64,6
200.001 a 250.000 (1200 a 1500 €)	48,0	52,0
Més de 250.000 (més de 1500 €)	60,7	39,3

(BERGAZA/SÁNCHEZ, 2000)

Elles malgrat que ocupen els pitjors llocs per categories i tenen menys contractes indefinits, mostren uns nivells de satisfacció laboral similars als dels seus companys i no sembla que se sentin especialment discriminades a l'hora de promocionar-se. La qüestió resulta més greu, quan continuem llegint i constatem que les noies solen acabar amb millors qualificacions que els nois i que no hi ha grans diferències pel que fa als seus coneixements d'idiomes o d'informàtica, i encara que un 10% més de noies ha realitzat cursos complementaris durant o després d'acabar la carrera.

TAULA 5.60. Ingressos anuals del professorat de les universitats públiques catalanes, 1997.

Ingressos (convertits de pessetes a euros)	Dones			Homes		
	#	% fila	% col.	#	% fila	% col.
Més de 33.000 €	88	13,1	4,6	585	86,9	13,5
30.000-33.000 €	80	15,7	4,2	428	84,3	9,9
27.000-30.000 €	380	30,9	20	851	69,1	19,7
24.000-27.000 €	790	32,1	41,5	1668	67,9	38,6
21.000-24.000 €	565	41,8	29,7	788	58,2	18,2
Total universitats	1903	30,6	100	4320	69,4	100

(IZQUIERDO, 1999, 109)

Per Catalunya tenim les dades proporcionades pel treball d'IZQUIERDO *et al.* (1999) on, malgrat no disposar de dades individualitzades ni poder tenir en compte les dades respecte als ingressos per nombre de trams de qualitat de la docència o la recerca, i haver hagut d'estimar l'antiguitat, es constaten les mateixes desigualtats.

Cal recordar que la proporció de professores funcionàries l'any en que s'extreuen aquestes dades (1997) era del 30,4%, en canvi representaven el 41,8% del professorat numerari amb els ingressos més baixos i el 13,1% del professorat amb els ingressos més alts.

Les dades que mostren Villarroya *et al.* (2009, 45-49) en la seva anàlisi del professorat de les universitats públiques catalanes, no parlen de salaris, però tot i que no troben diferències significatives pel què fa al tipus de contracte (temporal o indefinit) entre homes i dones, si

que constaten que elles aconseguixen l'estabilitat laboral a una edat més avançada, han estat investigadores principals en percentatges menors i en projectes menys internacionals i presenten una menor proporció de sexennis de recerca, tot ells aspectes importants a l'hora de configurar el nivell salarial.

A manera de sistematització del tema prendrem les dades i els resultats d'un treball sobre l'aplicació d'un model d'increment individual aplicat a les diferències salarials entre 1985 i 1995 per una mostra de 306 professors i professores d'una universitat nord-americana publicat l'any 2001 per Marcia Bellas, Neal Ritchey i Penelope Parmer. Les autores consideren que les diferències salarials a l'acadèmia s'expliquen en part per les diferències entre la carrera acadèmica i professional d'homes i dones i en part pel propi sistema universitari, fins i tot comenten que algunes pràctiques aparentment neutrals tenen efectes desavantatjosos per a les dones:

"This gender gap in faculty salaries is explained in part by differences in the average characteristics of women and men. On average, women have fewer years of experience, are less likely to hold a Ph. D., and publish less than men. Women predominate in lower-paying fields and are also concentrated at teaching-oriented institutions. Yet, even after taking such characteristics into account, a portion of the gender gap in salaries remains. (...) institutional practices may also contribute to the gender gap in earnings. Such practices may include discriminations in hiring and initial salary setting, as well as gender inequities in raises and promotions."
(BELLAS/RITCHEY/PARMER, 2001, 163-164).

Els resultats numèrics del seu estudi mostren que la diferència mitjana de salari en el punt de partida (1985) entre homes i dones és de 8.475\$ més per part dels homes; amb un 75% de doctores respecte a un 82% de doctors. Troben un mateix percentatge d'homes i dones que comencen la seva carrera a la universitat com a professors assistents (un 60%) però, en canvi, els homes entren com a *Full Professors* amb una proporció deu vegades més gran que les dones, mentre que les dones tenen quasi el doble de propensió a ser contractades com a instructores o lectores que no pas els homes. Elles tenen tres vegades més possibilitats de ser contractades per un departament d'educació mentre que ells tenen vuit vegades més possibilitats de ser contractats en un departament d'enginyeria i tres més en un de dret, la qual cosa també condiciona el nivell de salaris.

Una segona anàlisi de les dades intenta fer una regressió que controlï altres variables externes al propi salari. El resultat és que les dones, pel sol fet de ser-ho guanyen de mitjana 2.085\$ menys que els seus col·legues, és a dir, que les variables esmentades representarien tres quartes parts de la diferència trobada inicialment. No queden clares quines són les qüestions que explicarien aquests dos mil dòlars, però segurament farien

referència a l'establiment del salari inicial, les diferències de mercat de l'especialitat, la mobilitat i altres esmentades a la primera anàlisi.

L'estudi mostra, també, que tant els homes com les dones amb els salaris més alts tendeixen a deixar la universitat. En intentar veure'n les causes troben que les professores abandonen majoritàriament perquè solen rescindir el seu contracte i els professors abandonen majoritàriament perquè es jubilen. Pensen que un major nombre de dones marxa perquè són elles les que segueixen als seus marits en la promoció professional a altres llocs, més que no pas ells a les seves esposes. Però segurament també per efectes de factors d'expulsió de la mateixa acadèmia que no ofereix unes condicions favorables per les dones. És interessant de reproduir-ne la classificació que les autores fan d'aquestes diferències.

Pel que fa al nivell de salari trobem dos nivells de diferències:

- a. Diferències a nivell individual: es tractaria de factors com la major dificultat per doctorar-se, el que comportaria concentrar-se en les categories inferiors i menys pagades; o el cas de major dificultat en adquirir algunes qualificacions que també es traduirien en menor salari. Comenten que la pràctica de pagar menys a una dona per iguals mèrits que un home és il·legal i que ha disminuït molt, però que de segur no ha desaparegut. En tot cas les evidències mostren que les dones i les fites a les que arriben estan devaluades en relació a les dels homes i el que ells aconsegueixen. Elles estan subrepresentades en les universitats de més prestigi, en determinats camps i en determinades categories. Alguns estudis mostren que les diferències salarials són menors entre els més joves i majors entre els més sèniors. Aquest fet pot ser degut al diferent tracte institucional d'homes i dones en les seves carreres i la progressió dels seus salaris.
- b. Diferències a nivell del mercat i de capacitat de negociació de les unes i dels altres: els camps en que es concentren homes i dones també formen part de la justificació de les diferències salarials, el professorat d'enginyeries és majoritàriament masculí, el professorat de llengua és majoritàriament femení, el valor de mercat d'una i altra ocupació és diferent i a més els primers tenen moltes més oportunitats lucratives en el món no acadèmic.

Pel que fa a l'increment d'aquest salari troben diferents factors relacionats amb:

- c. La mobilitat: Com més ofertes externes tingui un tipus d'especialitat més fàcilment obtindrà increments salarials per no perdre professionals fora del món acadèmic. Aquí és important com està valorada aquesta especialitat, però també el fet que els

homes tenen més possibilitats de buscar fora altres ofertes per la consideració que es té de la carrera del marit com a prioritària (les autores citen un gran nombre de publicacions que ho avalen). Per altra banda, les dones acadèmiques solen tenir menor propensió a estar casades i les que ho estan solen tenir molta més propensió que els homes a casar-se amb un altre professional, sovint també un acadèmic. La mobilitat de les dones sol ser pitjor perquè les parelles d'ells no solen ser professionals o no estan empleades; mentre que sovint les parelles d'elles són professionals que prioritzen les seves carreres, sobretot si són acadèmics i, si considerem que elles solen tenir pitjors salaris, és econòmicament molt més coherent que segueixin als seus marits en les carreres professionals d'ells.

- d. La promoció: les dones no només es concentren d'entrada a les categories més baixes sinó que també tarden més en promocionar-se (les autores citen, també, un bon nombre de publicacions que ho avalen). L'escassetat de dones en els llocs més alts i en les posicions de poder segurament també expliquen una part d'aquesta promoció més lenta. Per altra banda, les dones són valuades per homes i segons estàndards masculins.
- e. Les oportunitats per ocupar llocs de poder: els homes tenen molta més facilitat que les dones per aconseguir posicions de poder tant a l'acadèmia com a qualsevol lloc. Aquestes posicions solen tenir unes retribucions addicionals que compensen les responsabilitats i en algunes institucions es pacta que aquests estipendis siguin permanents, fins i tot quan ja no s'ocupa el càrrec, i si no és així, cal considerar que el fet d'haver estat en una posició de poder, els facilita negociar increments salarials.
- f. Els mèrits pagats: Hi ha pocs estudis sobre aquest tema, però també en aquest cas es donen diferències de gènere alhora d'atorgar aquests "mèrits pagats". Les avaluacions i les pràctiques institucionals no són neutrals i si ho són a vegades perjudiquen a les dones. Hi ha universitats que reparteixen aquests incentius als departaments que aconseguen un major pressupost, aquests solen ser els de les disciplines més prestigioses i més masculinitzades. Com que les dones solen tenir en menor proporció les característiques que les institucions recompensen, aquestes tenen uns salaris pitjors que creixen amb menor proporció.

És cert que en el nostre entorn universitari el tema de la negociació de salaris diferencials no existeix, mentre que a les universitats nordamericanes aquest és un fet usual, però sembla que també ho és el que les dones són més reticents a fer-ho (BERMAN, 1984, 63).

5.2.3. CONSIDERACIONS FINALS.

En el tema de la promoció se sol parlar de termes com el del sostre de vidre (*ceiling glass*) que descriu l'invisible fre a l'ascens de categoria o com el de la canonada que té pèrdues (*leaky pipeline*) que descriu la relació entre un nivell i un altre al llarg de la trajectòria acadèmica. Gràficament també es parla de l'efecte tisora que descriu la davallada en els percentatges de dones en els diferents nivells de la carrera professional (doctora, professora ajudant, titular, catedràtica), contràriament al que passa amb els percentatges del contingent d'homes en cadascuna d'aquestes categories.

Les dades per la geografia ho evidencien en tots els treballs realitzats. Zelinsky ja mostrava com elles es promocionaven a una edat més tardana que els seus col·legues i no assolien, en uns percentatges comparables als de la seva presència a la universitat, el mateix nombre de places de la màxima categoria.

Els treballs posteriors comptabilitzen un cert progrés, però menor al què es dona en l'accés i la permanència de les professores a l'acadèmia; essent més nombroses en els departaments més petits o de menys prestigi dels Estatus Units. Són majoritàries als llocs a temps parcial, freqüents a l'entorn anglosaxó, el que reforça les dificultats de promoció, en aprofundir la seva situació de feblesa respecte als òrgans de poder i l'aïllament de les seves vides professionals.

Les xifres parlen per si soles, prenem una mostra de l'exposat fins ara: el 1970 als Estats Units, només el 2,9% de les professores universitàries de geografia ocupaven la categoria més alta (*Full professor*). Vint anys més tard, suposaven el 3,1% i no és fins a finals de la dècada dels noranta que arriben al 8%, mentre que a principis d'aquesta, representaven el 27,2% pel conjunt de totes les especialitats en aquesta màxima categoria. La progressió dels percentatges al Regne Unit és similar, tot i la davallada en els anys de retallades econòmiques en el sector públic: 6,8% el 1978, 5,3% el 1988, 4,5% el 1995 i 8,2% el 2001, en la màxima categoria de *Professor*.

A Espanya el nombre de catedràtiques de geografia respecte al total de càtedres era del 10% el 1990 i el 18% d'aquesta categoria el 2005, superant la mitjana de les càtedres ocupades per dones a les universitats espanyoles (14%), gràcies a una institucionalització tardana de la disciplina, que va possibilitar la promoció de professores, quan aquestes ja tenien una certa representació numèrica als departaments i quan les estructures de poder no estaven prou consolidades. Però si tenim en compte el total del professorat, el seu pes cau

al 6,9% el 1984 i al 3,7% el 2005!

En aquests òrgans de decisió i poder, les dones encara hi són més escasses, el que redunda en les seves dificultats de promoció, ja que és on es reglamenten els paràmetres d'avaluació dels mèrits que permetran l'accés i el reconeixement personal de cadascú que opta a una plaça superior.

Per altra banda, aquesta menor representació a les categories més altes, juntament amb el seu accés tardà a aquests nivells i el menor reconeixement de la seva tasca científica, sobretot en el cas de les que ocupen llocs a temps parcial (on són majoritàries), comporta salaris inferiors als dels seus col·legues masculins. Molts estudis han intentat de quantificar els factors explicatius de les diferents retribucions entre homes i dones, però sempre hi ha una part del total difícil d'argumentar en base al tipus de contracte, la categoria, l'especialitat, l'experiència, el grau on s'exerceix la docència..., i que sembla atribuïble a una desigualtat d'oportunitats clarament sexista vinculada a la valoració diferencial entre homes i dones, tot i que també s'apunten factors vinculats a les responsabilitats familiars i a l'atenció a terceres persones, que recauen principalment en les dones.

Però és l'avaluació, la valoració de la tasca docent i investigadora del propi sistema universitari, la que dificulta la progressió de les professores sota pràctiques aparentment neutrals que les hi resulten desfavorables. Perquè a la universitat, la promoció està lligada al reconeixement de l'excel·lència acadèmica, i la valoració d'aquesta excel·lència és susceptible de ser parcial i subjectiva. Les crítiques a aquest sistema són nombroses, en destaca sobretot el fet que el procés de selecció i promoció es basa en el judici d'altres acadèmics:

"While in the very early stages of an academia career the views of senior staff in the employing organization may be particularly important, for the most part it is the judgements of peers and senior figures nationally and internationally which really counts. To describe this as patronage perhaps undervalues the care with which most senior academics make such judgements about the work of others; nonetheless there is a critical element in promoting academic careers –or not- which lies outside the gift of the employing organization. If progress is ever to be made in promoting more women to senior levels, the power of disciplinary groupings is a key factor; it is evident that some disciplinary organizations have taken this issue very seriously while others seem not to be particularly concerned." (FINCH, 2003, 134)

Recentment diverses teoritzacions han desenvolupat una tipologia sobre la igualtat d'oportunitats, unes aspiren a formes d'organització neutres des del punt de vista del gènere, altres reconeixen que les experiències de les dones són diferents a les dels homes. Es donen enfocaments que tenen en compte de manera especial l'accés a l'acadèmia, o que es

preocupen més per les relacions de poder, i, fins i tot, per les formes de justícia social (UNTHERHALTER, 2006).

Un dels aspectes que més dificulta la valoració objectiva de l'excel·lència acadèmica és que aquest concepte està basat en la visibilitat i en el reconeixement, i no només el talent i el mèrit. Sabem que les dones tenen una menor visibilitat, una menor participació a les xarxes acadèmiques o d'altre tipus i això va en detriment del nivell de relacions formals o informals que aquestes puguin tenir amb altres grups de poder o influents en l'àmbit acadèmic. Una visibilitat que també està basada en unes normes masculines:

"The argument is that the gaze of appraisal tends to define visibility in terms of a male norm. In universities this norm defines the academic as a 'productive unit, entrepreneurial, efficient, goal oriented, focused on identifiable, quantitative output' Those that do not conform to such norms of performance find it increasingly difficult to fit it" (WILSON/NUTLEY, 2003, 306)

El concepte de mèrit, per altra banda, tampoc és neutre i està basat en una trajectòria a temps complet i ininterrompuda, que no té en compte les pauses de la tasca reproductiva que assumeixen les dones de manera indelegable. A més a més, el mèrit es valora bàsicament en funció dels resultats de la recerca i les dones estan més orientades a la docència i, sovint, a temes de recerca que no atrauen grans subvencions (BROOKS, 1997; PALOMBA, 2000; RUSHING, 2002; BERG, 2002, KNIGHTS/RICHARDS, 2003; WILSON/NUTLEY, 2003; MARTINEZ COSTA, 2008).

"In general there was a feeling that the norms used for judging performance were predominantly male, particularly the expectations of long working hours, an uninterrupted career, the single-minded focus on research, and a 'devil may care attitude'. These norms were not considered to reflect the day-to-day work experiences of women. For this reason, their contributions tended to be marginalized, under-valued and treated as 'other'" (WILSON/NUTLEY, 2003, 312).

Les universitats són estructures molt complexes, on hi ha multitud d'ocupacions, i en aquest context la imatge que es reproduïx per a les joves generacions no encoratja gens el progrés d'una cultura igualitària. Les secretàries són dones, els tècnics són homes i entre el professorat les dones són menys valorades que els homes; malgrat la cultura oberta i liberal que se les hi suposa, el que es veu és que la majoria de persones amb autoritat i responsabilitat són homes (FINCH, 2003). L'acadèmia és encara un territori governat per homes amb una cultura masculina on la majoria de dones, si compten, compten menys, i les dones que hi triomfen sovint assumeixen maneres de ser masculines (REAY, 2004).

És per això que se sol denunciar aquesta aparent contradicció entre la ideologia liberal i els objectius igualitaris de l'acadèmia amb la realitat d'uniques carreres competitives, jerarquizades

i dominades pels homes:

"Evidence from the UK and elsewhere points to the fact that institutions of higher education are masculinist institutions, with limited and rigid career patterns for academic women. Such evidence indicates a clear contradiction between the model of the academic community characterized by equality and academic life within these institutions." (BROOKS, 1997, 1)

I en aquesta avaluació i valoració de les aportacions científiques de la carrera professional del professorat universitari (que reprendrem a la part qualitativa del treball), les publicacions són un dels principals aspectes a quantificar. Per això aquest, també ha estat un dels paràmetres a tenir en compte a l'hora d'analitzar la presència i el paper de les dones a la geografia acadèmica. Vegem en l'apartat següent, que ens en diu la literatura sobre la producció científica de les geògrafes.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

"Numerous studies have found that female scientists publish at lower rates than male scientists, and research efforts to explain this gender gap have been largely unsuccessful"

Yu Xie i Kimberlee Shauman (1998, 847)

"Publish or perish"

5. 3. La producció científica.

A tall d'introducció comentarem que nivell internacional els estudis bibliomètrics són els que des de més aviat van incorporar la variable gènere. La constatació més generalitzada fou que la productivitat de les dones era menor en diferents especialitats científiques. Villarroya *et al.* (2009) fan un repàs de la literatura publicada sobre el tema que així ho manifesta, treballs com els d'Astin (1969), Hamovitch i Morgensten, (1977), Cole i Zuckerman (1984 i 1987); Bellas i Toutkou-Shian (1999), entre altres, mostraven que els homes publicaven, en terme mig, gairebé el doble de documents que les dones ens els primers dotze anys de la seva carrera científica (període en el qual els percentatges de dones que no publicaven cap document, doblava al dels homes).

Alguns estudis realitzats sobre àmbits concrets de la ciència, apunten però que, malgrat una productivitat menor, les publicacions de les dones solen ser més citades, el que mostraria que es tracta d'articles d'una alta qualitat, tot i que els treballs de màxim impacte solen estar signats per homes (LONG, 1992; SONNERT/HOLTON, 1996; SYMONDS *et al.* 2006; BORREGO, *et al.* 2009). Aquestes diferències podrien obeir a una manera diferent de fer ciència, es diu que les dones mostren una major cautela a l'hora de publicar, que elles manifesten majors dificultats quant a l'acceptació dels seus treballs, en tractar-se d'un espai dominat pels homes, elles tindrien menors oportunitats de coautoria i menors relacions amb els editors, el que comportaria una major necessitat de presentar articles molt elaborats.

Altres estudis, en canvi, no troben diferències significatives entre homes i dones, seria el cas dels treballs de Ward i Grant (1995); Xie i Shauman (1998 i 1999); Lewison (2001), Sax *et al.* (2002), Gallivan i Benbunan-Fich (2006), Tower *et al.* (2007), tot i que, aquest darrer analitza les sis revistes més prestigioses del món, és clar que en el seu cas té en compte el percentatge de dones present al sistema acadèmic.

5.3.1. L'ENTORN ANGLOSAXÓ.

En Geografia, ja fou Zelinsky qui qualificà la producció científica com el paràmetre més rigorós que es podia prendre per constatar la situació de les dones dins la disciplina. Analitza, per una banda, una publicació sobre bibliografia geogràfica (LEWTHWAITE, *et al.*, 1970) i per l'altra, les revistes més importants dels EUA en aquesta temàtica: *Geographical Review*, *Annals de l'Association of American Geographers*, *Economic Geography*, *Professional Geographer* i *Journal of Geography*. En el primer cas identificà 1.402 signatures, de les quals un 4% corresponien a dones, un percentatge lluny del 12,7% que representaven, per exemple, les geògrafes membres de l'AAG el 1970⁵⁵, però més proper al percentatge de doctores d'aquesta associació (4,8%) o al de les vinculades a les universitats (6,4%).

TAULA 5.61. Nombre d'articles en les principals revistes de geografia dels EUA.

Període	<i>Geogr. Review</i>		<i>Annals of AAG</i>		<i>Ec. Geography</i>		<i>Pf. Geographer</i>		<i>Jr. of Geography</i>	
	H	D (%)	H	D (%)	H	D (%)	H	D (%)	H	D (%)
1921-30	357	5 (1,4)	82	6 (6,8)	112	9 (7)	–	–	297	151 (33,7)
1931-40	406	17 (3,9)	105	2 (1,9)	265	27 (9)	–	–	1128	250 (18,1)
1941-50	373	18 (4,6)	126	1 (0,8)	250	30 (11)	2	0 (0)	398	133 (25,1)
1951-60	299	6 (2,0)	214	5 (2,3)	250	4 (1,5)	196	9 (4,4)	445	181 (28,9)
1961-71	284	12 (4,0)	435	12 (2,7)	307	5 (1,6)	434	24 (5,3)	474	50 (9,6)
Total	1719	58 (3,2)	962	26 (2,6)	1184	75 (6)	632	33 (5,0)	2842	665 (18,9)
*1972-80	203	17 (7,7)	314	21(6,3)	255	10 (4)	302	22 (6,8)	302	32 (9,7)

(ZELINSKY, 1973b, 161), *(ZELINSKY/MONK/HANSON, 1982, 324)

En el segon cas (sense tenir en compte les ressenyes de llibres, o les notícies, els obituaris breus i altres notes curtes que no suposaven cap recerca), es trobà amb percentatges del 2,6% al 6% al llarg d'un període de 51 anys, a excepció del *Journal of Geography* que tenia els percentatges més alts, tot i que experimenta una forta davallada de les autories femenines en la darrera etapa estudiada, coincidint amb una millora de la seva qualitat (segons ens diu el mateix autor) a causa de canvis en les polítiques editorials. També argumenta el mateix motiu per explicar la forta davallada dels percentatges d'articles signats per dones en la revista *Economic Geographer*:

"The unannounced, but obvious, improvement in the quality of *Economic Geography* that began in 1951 is reflected in the dramatic plummeting of the rates for females

⁵⁵. Compara aquests resultats amb els obtinguts en el camp de la Demografia on les dades per a 1965 foren de 16,5% de dones membres de la *Population Association of America* i un 8,1% de referències en llibres i articles d'una bibliografia seleccionada com la millor de la disciplina (ZELINSKY, 1973b, 160).

authorship, from 1,7% during de 1940's to values averaging 1,5%, or well below even the AAG figures, during the past two decades. Similarly, the distinct upgrading of the *Journal of Geography* over the past dozen years has been accompanied by a drop of some two-thirds in the frequency of female authorship" (ZELINSKY, 1973b, 160).

Deu anys més tard les xifres havien millorat per algunes de les revistes, però no pel conjunt, cap percentatge superava el 10% de contribucions signades per dones.

Les dades que troba Brinegar per a 1998 i per les dues principals revistes de la disciplina als EUA (*The Professional Geographer* i *Annals de l'AAG*) s'acosten al 20%, en correspondència a la proporció de professores als departaments de Geografia que imparteixen programes de doctorat, en la mateixa data (BRINEGAR, 2001, 314).

El 1979, Linda McDowell, per la seva banda, analitza dues de les principals revistes britàniques més importants (*Transaccions* i *Area*) tot fent una tasca semblant a la de Zelinsky.

TAULA 5.62. Nombre d'articles en les principals revistes de geografia del Regne Unit.

<i>Transactions</i>		A (%)	B (%)	C (%)	D (%)	E (%)
Anys	Total	Homes	Dones	Mixte	Desconegut	D / A i B
1974	27	63	7	—	30	10
1975	37	73	3	—	24	4
1976	36	58	6	—	36	9
1977	29	63	3	3	31	5
1978	35	63	6	—	31	3
Totals	164	64	5	1	30	7
<i>Area</i>		A (%)	B (%)	C (%)	D (%)	E (%)
Anys	Total	Homes	Dones	Mixte	Desconegut	D / A i B
1974	48	73	4	4	19	5
1975	54	66	2	4	28	3
1976	49	72	8	2	18	10
1977	49	65	6	2	26	9
1978	56	70	2	2	26	3
Totals	256	69	4	3	24	6

(McDOWELL, 1979, 153)

En les principals revistes britàniques els percentatges que ens dóna McDowell, fent un exercici semblant al dels seus col·legues nordamericans, són també propers als de la representació de les dones dins la professió, i cita l'article de Blackstone i Fulton (1974) com un més dels que constaten el fet que no és que les dones publiquin menys, sinó que publiquen proporcionalment a la seva presència en les universitats britàniques.

Amb la finalitat de comparar les revistes espanyoles amb les d'altres països, Centelles i Castanyer van fer un buidatge d'algunes d'aquestes revistes per períodes una mica més recents que els anteriors, els resultats per les revistes anglosaxones continuen mantenint la barrera del 10-12%, mentre que les dues revistes de fora d'aquest àmbit, *Erodoto* (Itàlia) i *Herodote* (França) tenen uns percentatges més elevats: d'un 25,6% i 16,3%, respectivament.

TAULA 5.63. Nombre d'articles en les principals revistes de geografia de diferents països.

Revistes/Anys	Total	A (%)		B (%)		C (%)		D (%)		E (%)	
		Homes	Dones	Homes	Dones	Mixta	Desconegut	Desconegut	D/Ai B	D/Ai B	
Antipode (EUA) 1969-84	362	75,6	9,5	4,5			10,3			10,5	
Geographical Review 1974-84	301	82	9	4			4			10	
Professional Geographer 1974-84	392	84	6	3			7			7	
Area (UK) 1974-84	451	60,1	4,6	2,4			32,4			7,2	
Espace Geographique 1972-84	350	84,2	12,1	2,3			1,4			13,1	
Erodoto (Itàlia) 1979-82	39	69,3	25,6	5,1			0			28,6	
Herodote (França) 1977-82	172	82,5	16,3	1,2			0			22,8	
Transactions 1974-78 i 1981-84	297	58,6	5,4	0,7			35,1			8	

(CASTANYER i CENTELLES, 1985, 132-138)

Si trobem diferències en la quantitat, és difícil de saber què passa amb la qualitat, tot i que es podria pensar que en quantificar les principals revistes ja s'està fent una mesura de qualitat, però és més accessible veure si també en les temàtiques que es treballen s'hi observen particularitats segons el sexe de qui escriu.

La qüestió de quins temes tracten homes i dones i de si hi ha importants diferències de gènere, és un aspecte que de manera més central o perifèrica també tracten la majoria de treballs, els quals analitzen no només les temàtiques dels articles que es publiquen des de l'acadèmia, sinó també de les recerques que es realitzen i de les ponències que s'exposen en congressos, i és que es considera com a una part important de la tasca professional en geografia, relacionada a la vegada amb qüestions de poder: "Context remains important, not only in what women choose to do but in what men choose to do (or not do), shaped by labour markets and the influences of power figures, as well as cultural and political circumstances" (MONK, *et al.*, 2004, 87).

Amb aquest propòsit, Zelinsky analitzà el qüestionari que es feu pel directori de l'AAG i que ofería la oportunitat de llistar un màxim de tres temes d'interès. Del total de 14.286 temes

d'interès, 5.636 eren citats per geògrafs i 793 per geògrafes, això representava una mitjana de 2,53 temes per càpita pels homes i de 1,72 per les dones. Pel que fa a les matèries, les geògrafes s'interessaven més per la Cartografia, la Geografia física i per temes propers a l'Antropologia i la Botànica, mentre que semblaven tenir poca predilecció per la Geografia urbana, econòmica o les qüestions de metodologia (ZELINSKY, 1973b, 162).

L'informe del Comitè sobre la posició de les dones de l'AAG recollit per Reginald Golledge i William Halperin (1983), confirma només en part aquestes apreciacions. En els programes de postgraduats, es constata que el mite que proclama que les noies defugen les àrees quantitatives no és cert, ja que es troba força equilibri entre el sexe de l'alumnat de les diferents àrees. Les dades que mostren són les següents: les alumnes representen un 40% en Cartografia, un 20% en Geografia física, un 30% en Geografia urbana (aquí hi hauria discrepàncies), un 40% en Biogeografia (i d'aquestes un 20% en àrees relatives al medi ambient), un 20% en Geografia econòmica i teoria de la localització, un 33% en mètodes quantitius i un 50% en Geografia de la població (GOLLEDGE i HALPERIN, 1983, 217-218).

Pel que fa a les especialitats Joos Droogleever ens dóna les següents dades pels Països Baixos: els homes serien majoritaris en temes de Planejament (65%), Geografia econòmica (62%), Geografia política i regional (61%), Estadístiques i GIS/cartografia (68%), mentre les professores dominarien en temes de Geografia urbana (58%), la Demografia i Estudis de desenvolupament (63%). "Technique, mathematics, money and power are male-dominated domains in geography, while culture, human relations and human life are more female domains" (DROOGLEEVER, 2004, 137-38).

Si ens centrem en els temes de geografia física disposem del treball fet per DUMANYNE-PEATY/WELLENS (1998) amb el seguiment de 44 dones de l'especialitat de Geografia Física, un 84% de les quals publiquen entre 1991 i 1996 una mitjana de 3,9 publicacions per persona i any, un percentatge molt proper al que es considera la mitjana habitual entre els autors. Respecte a la revista amb major nombre de publicacions, la *Earth Surface Processes and Landforms*, informen que el 30% dels articles signats per dones tracten sobre Geomorfologia, el 15% sobre Hidrologia, el 5% sobre Biogeografia i en menor proporció sobre Climatologia, i afegixen que el 48% de les professores de Geografia física publiquen activament a les revistes del sector.

El treball de Luzzadder-Beach i Macfarlane (2000) també analitza les diferències de gènere pel què fa als temes de recerca en els que treballen les geògrafes. Dels sis grans camps

genèrics que presenten a la seva enquesta a professorat de geografia física, homes i dones coincideixen en els tres de més representació però amb un ordre i pes diferent: elles treballen més en biogeografia (28%) i ells en geomorfologia (35%), seguida de molt a prop per climatologia (33%); mentre que elles també treballen (encara que en percentatges menors) en aquests altres dos camps i en hidrologia (on ells hi tenen un percentatge més petit). En els resultats d'un segon qüestionari on calia escollir tres temes d'una llista de 48 subespecialitats utilitzada en els congressos anuals de l'AAG, hi predomina la geomorfologia (41%) i la climatologia (40%) com a temes preferits pels homes, mentre que el medi ambient, ho és per les dones (30%), tot i que ells també el trien amb un percentatge similar (35%). Les autores conclouen en que sí hi ha diferències de temàtica per raó de gènere, nosaltres afegiríem que poc importants.

Tampoc amb el tipus de recerca més aplicada o més teòrica hi ha una gran disparitat entre homes i dones, ells identifiquen el seu treball com predominantment aplicat o empíric en un 76% i elles en un 72% mentre que el 24% i el 28% restants s'inclina per la recerca més teòrica.

Elles pensen, en una molt més gran proporció que els seus col·legues (70% a 50%), que la interdisciplinarietat és un dels factors més importants del seu treball, també per elles un dels aspectes més frustrants de la seva feina és la competició per aconseguir fons per a la recerca. Significativament un nombre major de dones opina que el procés de publicació d'un article i la manca de comunicació amb els companys de departament són font de les majors decepcions. Finalment, destaquen el fet que, contra el que se sol pensar respecte a la geografia física, elles consideren central el treball de camp i els mètodes quantitius (superen els percentatges dels geògrafs), mentre que ells treballen més en els mètodes de laboratori.

En aquest sentit, és interessant la defensa que d'aquesta especialitat i d'aquesta metodologia, fan dues geògrafes angleses, Louise Bracken i Emma Mawdsley (2004), que porten a terme justament el seu treball de camp en àmbits tant diferents com Espanya, Yorkshire o l'Índia. Segons elles s'ha estigmatitzat la geografia física com a un àrea hipermasculinitzada mentre que els canvis de les darreres dècades mostren que els antics condicionants estan desapareixent. La imatge d'una recerca que comporta una gran activitat, llargues estades en llocs remots i inhòspits amb una vestimenta i un equipament especialitzats, formant part d'equips predominantment masculins on hi domina una cultura varonil (amb begudes fortes i acudits verds), és del tot superficial, ens diuen. És cert que hi

ha algun d'aquests condicionants, però també ho és que les coses han canviat molt i la duresa no és la mateixa.⁵⁶

Apunten diferents factors que explicarien el canvi en la primacia masculina en l'àrea de geografia física: per una banda el desenvolupament tècnic facilitaria molt la feina (les imatges per satèl·lit, les simulacions per ordinador, el GIS i altres mitjans electrònics possibiliten una recollida de dades molt més còmode); per l'altra, s'apunta que no totes les recerques cal fer-les en llocs remots, sovint una estada d'un dia un cop per setmana o mensualment, és suficient per la recollida de dades, i això per dones amb càrregues familiars o altres raons que no els hi permetin ser fora de casa durant setmanes o mesos, és essencial per portar a terme la seva recerca.

Les autores afegeixen que les jerarquies que es creaven en els grups d'homes que feien treball de camp comportaven sovint el menyspreu de les poques dones que hi intervenien, mentre que actualment, aquests grups són cada vegada més variats, amb més dones i amb més joves investigadors en diferents etapes de la seva carrera, el que comporta un treball més cooperatiu, més igualitari, que beneficia molt més la feina tant de les dones com de molts dels homes. Quant a la forma física necessària per poder aguantar condicions adverses del temps o del relleu, se'ns diu que també és una qüestió que pot ser superada, ja que hi ha multitud de llocs on no cal fer front a aquesta mena de condicions extremes, i sovint la qüestió no és tenir capacitat per superar proves físiques sinó tenir capacitat per fer les anàlisis científiques que facin falta, pels quals les dones estan tan capacitades com els homes.

5.3.2. FORA DE L'ENTORN ANGLOSAXÓ

Les dades que tenim sobre les principals revistes de geografia espanyoles foren recollides per García-Ramón, Castanyer i Centelles (1985 i 1988). En la seva anàlisi descarten també les referències bibliogràfiques i les notícies sobre congressos. Les sèries de les diferents revistes abarquen períodes diversos, però el conjunt aplega uns percentatges inferiors al

---

⁵⁶ Cal esmentar aquí l'article de Cathy Whitlock sobre la satisfacció del treball de camp en la geografia, el qual, amb un cert to d'humor acompanya de fotos on es veuen unes geògrafes enfangades fins més amunt dels genolls amb un somriure d'orella a orella. Acaba el seu article amb aquesta frase: "If you aren't having fun in the field, you're doing something wrong. Fieldwork is one of the great rewards of the discipline, and it counterbalances long, sometimes tedious hours in the lab." (WHITLOCK, 2001, 25).

20% pel que fa a les aportacions signades per dones, i menys del 5% les signades per autors d'ambdós sexes.

TAULA 5.64. Nombre d'articles a les revistes de geografia espanyoles.

Revista	Total articles	% Autors (H)	% Autores (D)	% H/D
Estudios Geográficos	216	81,1	16,3	2,6
Geographicalia	51	72,1	20,7	7,1
Doc. Anàlisi Urbana	17	100	0	0
Doc. Anàlisi Territor.	7	28,6	71,4	0
Doc. Anàlisi Metodol.	15	60	26,7	13,3
Doc. Anàlisi Geograf.	21	52,4	23,8	23,8
Geocrítica	49	98	2	0
Revista de Geografía	118	78	22	0
Notas de Geog. Física	37	75,4	21,9	2,7
Cuadernos Inv. Geog.	73	82,2	13,7	4,1
Cuadernos Geográf.	58	79,7	23,7	0
Papeles del Dep. Geo.	21	47,6	38,1	14,3
Revista Estudios Geo.	77	90,7	6	0
Trabajos de Geografía	30	83,4	6,6	10
Eria: Revista Geográf.	17	85,8	14,2	0
Anales de Geografía	58	69	27,6	3,4
Revista de Est. Andal.	19	88,9	11,1	0
Investigaciones Geo.	21	74,9	19,4	5,6
Revista de Arte, G, H.	20	74,2	18,1	7,7
Tarraco: Cuad. Geog.	31	87,1	12,9	0
Revista Cat. Geograf.	43	95,4	4,6	0
Lurralde. Inv. Espacio	76	85,5	9,2	5,3
Total	1075	76,82	18,64	4,54

(CASTANYER/CENTELLES, 1985, 114-127)

Com podem veure en la Taula 5.64, el pes de les geògrafes és desigual segons les revistes, desigualtat que no sembla lligada a l'especificitat temàtica de cada revista⁵⁷. Destaca per

⁵⁷ Hi trobem la revista *Estudios Geográficos* (1970-83) (CSIC) on dominen els articles de geografia humana, *Geographicalia* (1977-83) amb estudis de geografia humana on destaquen els de població i anàlisi de localització espacial de serveis; *Documents d'Anàlisi Urbana* (UAB) (1974-75); *Documents d'Anàlisi Territorial* (UAB) (1975-76) amb articles d'orientació teòretico-quantitatius; *Documents d'Anàlisi Metodològica* (UAB) (1977-81); *Documents d'Anàlisi Geogràfica* (UAB) (1982-1984) amb articles de pensament geogràfic, anàlisi territorial, estudis agraris; *Geocrítica* (UB) (1976-83) amb moltes traduccions d'autors estrangers i articles d'autors espanyols molt innovadors; *Revista de Geografía* (UB) (1970-81) amb aportacions sobre teoria de la geografia; *Notas de Geografía Física* (UB) (1979-82) amb articles sobre el territori català; *Cuadernos de Investigación Geográfica* (Colegio Universitario de Logroño) (1975-82) amb temes de geografia física; *Cuadernos Geográficos* (Universidad de Granada) (1971-80) amb articles tant de geografia física com humana relacionats amb Andalusia; *Papeles del Departamento de Geografía* (Universidad de Murcia) (1970-82); *Paralelo 37, Revista de Estudios* (1977-83) sobre treballs de temes agraris; *Trabajos de Geografía* (Universidad de las Islas Baleares)

sobre de totes *Documents d'Anàlisi Territorial*. Cal remarcar, però, que estem parlant de dos únics números amb un total de 7 articles, raó per la qual no se la pot considerar massa representativa. La revista que la segueix, *Papeles del Departamento de Geografía* de la Universitat de Múrcia, tampoc representa un volum gaire important d'articles, un total de 21 durant poc menys d'una dècada. Pel que de seguida ens trobem amb percentatges per sota del 25% de representació femenina. No sempre hi ha relació, segons les autores, entre el percentatge de participació de les dones en les revistes d'un departament i el nombre de professores d'aquest departament, tot i que sol coincidir una major participació de professorat femení amb universitats amb un alt percentatge de professores, com seria el cas de Barcelona, Madrid o València. La majoria dels articles solen tenir un àmbit d'estudi local, àmbit en el qual, ens diuen que hi dominen els treballs signats per dones, les quals tindrien poca inclinació per temes de pensament geogràfic o de temàtica general, i un major interès per temes relacionats amb la Població i la Geografia urbana.

En un estudi posterior sobre la pràctica de la geografia a Espanya, M. Dolors García, Joan Nogué i Abel Albet (1992) ressegueixen l'evolució temàtica i conceptual de les revistes acadèmiques de Geografia en el període comprès entre 1940 i 1988, tot ampliant-ne el nombre, i hi observen un predomini dels temes de Geografia humana (51% del total)⁵⁸ seguits pels de Geografia física (23,65%)⁵⁹ i pels de concepte i mètode (15,75%), així com una majoria d'articles amb un àmbit d'estudi cenyit al territori espanyol (68% del total dels articles de Geografia humana i un 70% dels de Geografia física), representant entre el 70 i el 89% a partir dels anys 1960s, enfront de menys d'un 10% d'articles d'àmbit territorial no espanyol a partir dels anys 1970s.

Més recentment, Canosa *et al.* (2004)⁶⁰ ens donaven també algunes xifres respecte a

---

(1977-80); *Eria, Revista Geográfica* (1980-83) (Universidad de Oviedo) amb predomini dels estudis sobre el sector industrial i agrari a Astúries; *Anales de Geografía de la Universidad Complutense* (1981-83) amb treballs sobre qüestions urbanes i de població; *Revista de Estudios Andaluces* (1983-84); *Investigaciones Geográficas* (universidad de Alicante) (1983-84) amb predomini de treballs de geografia física; *Norba, Revista de Arte, Geografía, Historia* (1980-83) amb estudis de geografia física i econòmica; *Tarraco: Cuadernos de Geografía* (1980-82) amb predomini dels temes de geografia física; *Revista Catalana de Geografía* (1978-82) amb articles sempre referits al territori català; *Lurralde, investigación y espacio* (Instituto Geográfico Vasco) (1979-1983) amb temes de població, ciutat i medi ambient.

⁵⁸ Hi destaquen els que tracten qüestions de geografia rural (11,48% del total), geografia històrica (8,40%) i geografia de la població (8,23%), arribant entre tots tres a representar el 55,10% del total dels articles de geografia humana.

⁵⁹ On hi predominen els articles referents a geomorfologia, els quals representen el 50,34% dels treballs de geografia física i el 11,91% del total.

⁶⁰ El treball es realitza a partir de la informació continguda en les memòries de recerca de 27 universitats amb dades per a 2000, 2001 i 2002 i una mostra de 19 revistes. És interessant de veure les xifres del volum d'articles per tenir una referència comparativa: el número mitjà de publicacions és de 1350 anuals, o sigui unes 30 publicacions per departament i any (equivalents a 1,6 publicacions/investigador/any); un 9,5% en forma de llibres,

l'anàlisi d'un cert nombre de revistes espanyoles (sense distinció de l'autoria per sexe): un 64% dels articles estaven firmats per un sol autor, un 23% per dos autors i un 13% a tres autors o més, la majoria d'ells entre membres del mateix departament o de departaments molt pròxims⁶¹; un 14,1% dels articles tractaven temes de Geografia física, un 47,2% de Geografia humana, un 21,8% els constituïen el que ells anomenaven "estudis geogràfics complexes" (de caire aplicat) i un 16,9% "estudis transversals" (didàctica, teoria i mètode, pensament, gènere). Pel que fa a l'àmbit geogràfic és majoritària la referència al territori espanyol: un 72,5% dels articles (un 11,7% tenen una referència internacional i un 15,1% no tenen una referència expressa), dels quals un 56% ho fan a una escala sub regional, comarcal o local. Segons els autors al nostre país hi ha una dependència tradicional entre la localització del departament i el territori objecte de la major part de la recerca. El manteniment d'aquesta forta vinculació seria, en part, resultat de la política oficial d'ajuts a la recerca que porten a terme les Comunitats Autònomes i que afavoreix l'estudi del propi territori (CANOSA *et al.* 2004, 133-136).

TAULA 5.65. Principals temes tractats per articles signats per dones a les revistes espanyoles.

Temes	1940-1986	1974-2008*
Geografia física (general)	19,2	4,1
Climatologia	7,2	2,8
Geomorfologia	9,5	4,1
Biogeografia	9	1,7
Altres de geo. física	4,5	3,4
Geografia Humana (general)	8,6	7,2
Població	21	11,7
Rural	13,6	5,3
Industrial	11,6	2,1
Urbana	26,3	13,1
Serveis	16,3	12,9
Històrica	7,8	4,1
Política	1,6	4,7
Altres de geo. humana	17,6	9,5
Teoria i metodologia	8,9	9,1
Altres	9,3	3,8

(GARCIA-RAMON, *et al.*, 1988, 311) i avenç de resultats (*).

Però tornant a la temàtica i ja que aquests treballs citats, entren en el detall, presentem la

un 32,2% capítols de llibre, un 33,2% articles i un 25,1% ponències o comunicacions en Actas a congressos.

⁶¹ Només 13 dels 509 articles analitzats estaven signats per autors de diferents departaments i altres organismes.

taula (5.65), on hem avançat a tall de comparació alguns dels resultats de la part empírica del nostre treball que més endavant comentarem àmpliament. Cal destacar l'àmbit estrictament mediterrani d'aquesta darrera selecció de revistes. Les principals diferències es trobarien en un menor tractament de temes de Geografia física i una major tractament de Teoria i Mètode, mentre que sí que es mantenen els majors percentatges pel que fa a Població, Geografia Urbana i Serveis, així com els de Geografia Humana en general.

El punt intermedi, pel que fa al moment de l'anàlisi que representa l'estudi de Canosa, *et al.* (2004), fa que sigui interessant de veure el detall temàtic. Segons les seves dades i els seus comentaris, els percentatges més alts referents a temàtiques com Geografia rural (11,2%), Geografia urbana (8,3%), Anàlisi socio-econòmica del territori (8,4%) o Història del pensament geogràfic (7,5%), mostra un panorama investigador consolidat. Destaquen l'equilibri entre les tres branques principals de geografia física (la geomorfologia, la biogeografia i la climatologia) amb un 5% en cada cas. Dins la Geografia Humana, a banda dels ja ressenyats (i que comptabilitzats només dins aquest apartat de geografia humana tindrien uns percentatges més elevats: Rural un 23,8%, Urbana un 17,5%), destaca la Geografia històrica (13%) i la Geografia de la població (9%) (CANOSA *et al.*, 2004, 138-139).

Sobre la distribució per sexes, García Ramon *et al.* (1992) mostren uns percentatges menors dels articles signats per dones (un 13,6% per dones), tot i que s'observa una progressió des del 0% entre 1940 i 1944 al 20,2% entre 1985 i 1988. Pel que fa a la temàtica i a l'àmbit territorial dels treballs, es reafirmen les conclusions dels anteriors treballs, ja que les dones escriuen majoritàriament sobre aspectes de Geografia urbana, rural o de la població, i en conjunt, més sobre Geografia humana (60,63%) que no pas física o conceptual. En quant a l'àmbit de l'estudi, també es troben percentatges més elevats de treballs a nivell local, en concret un 28,10% dels articles escrits per dones són de caire local, versus el 12,50% dels escrits per homes (GARCIA-RAMON/NOGUÉ/ ALBET, 1992, 45-48 i 52-53).

La qüestió de les diferències de gènere pel que fa a la temàtica de les recerques en geografia, fou també analitzada per Orna Blumen i Yoram Bargal en un recompte de les ponències de 32 congressos anuals de la Societat Geogràfica Israelita entre 1990 i 2004. Els resultats mostren que les geògrafes se centren més en temes relacionats amb les humanitats i les ciències socials i menys en temes propers a les ciències naturals. Destaca amb un 15% la Planificació territorial, a continuació la docència (12%) l'Ecologia i el Medi ambient (11,3%), la Geomorfologia (9,5%), Política i societat (9,4%), Història (7,7%), Climatologia (6,5%), GIS (5,7%), mentre que Turisme, Habitatge, Gènere, Economia,

cartografia i altres, estaven per sota del 5,1%. Més d'una quarta part de les comunicacions de les dones pertanyen a les àrees amb una orientació pràctica: planificació i docència. Una cinquena part inclouen subàrees de Geografia física. La resta (fins poc més de la meitat de comunicacions) no tenen una clara classificació de gènere, n'hi ha tantes de geografia física com de geografia humana. Quasi un 48% de les comunicacions estan associades als camps dominats pels homes (BLUMEN/BAR-GAL, 2006, 348).

Si es classifiquen les comunicacions amb 15 subàrees ens trobem com les 8 primeres es podrien qualificar com les més feminitzades per ser les dones les autores majoritàries (geografia del gènere i docència són les més destacades) i dues com masculinitzades (GIS i cartografia), altres tres poden dir-se com força igualitàries pel l'equilibri entre homes i dones que les tracten (geografia econòmica, habitatge i geomorfologia). És interessant constatar que en els darrers anys la planificació (una altra àrea de tipus pràctic) es va feminitzant; i és que, a Israel els estudis d'ecologia i de medi ambient estan molt associats a les àrees de planificació i de biologia, que estan força feminitzades, sobretot per la incorporació de no geògrafes als departaments de geografia.

En el treball sobre els departaments de Geografia de les universitats catalanes, dirigit per Lluç i Albet (1998), s'exploren les revistes editades per aquests departaments o molt lligades al seu professorat, els percentatges són potser els més alts vistos fins ara, sobretot pel que fa a la revista *Documents d'Anàlisi Geogràfica* de la Universitat Autònoma de Barcelona, *Revista de Geografia* de la Universitat de Barcelona i *Papers de Demografia* del Centre d'Estudis Demogràfics, que superen el 30% d'autoria femenina.

TAULA 5.66. Nombre d'articles en revistes de geografia de Catalunya, 1990/96.

Revista	Any fundació	Homes #	Dones #	Mixta #	Homes %	Dones %	Mixta %
Doc. d'Anàlisi Geogràfica	1974	50	61	12	40,65	49,59	9,76
Espai-Temps	1988	11	3	0	78,57	21,43	0
Geo-Crítica	1976	14	2	0	87,5	12,5	0
Notes de Geografia Física	1979	82	29	9	68,33	24,17	7,5
Papers de Demografia	1984	35	26	20	43,21	32,1	24,69
Rev. Catalana de Geografia	1978	58	22	15	61,05	23,16	15,79
Revista de Geografia	1967	21	12	2	60	34,29	5,71
Tarraco	1980	25	3	1	86,21	10,34	3,45
Treballs de la SCG.	1984	175	48	15	73,53	20,17	6,3

(LLUCH/ALBET, 1998, 51)

Ja més recent és el treball d'Enric Ramiro (2005) sobre les revistes de Geografia de les

universitats valencianes: *Cuadernos de Geografía* de la Universitat de València, *Investigaciones Geográficas* de la Universitat d'Alacant i *Millars, Espai i Història* de la Universitat Jaume I de Castelló. Les xifres són prou eloqüents, especialment si es té en compte que el nombre de dones dins el professorat del Departament de Geografia de la Universitat de València –presa com exemple- arriba a uns percentatges entorn el 43% entre 1988 i 2000, lluny del que representen com autores.

TAULA 5.67. Nombre d'articles a les revistes de geografia de les universitats valencianes.

Autoria	Cuadernos de Geo.		Investigaciones Geo.		Millars, espai i Història*	
	Nombre	%	Nombre	%	Nombre	%
Homes	210	46,2	138	58	29	69
Grup d'homes	40	8,8	47	19,7	12	28,6
Dones	98	21,5	35	14,7	1	2,4
Grup de dones	14	3,1	2	0,8	0	0
Mixte	93	20,4	16	6,7	0	0
Total	455	100	238	100	188	100

(RAMIRO, 2005, 143 i 151)

*Només es comptabilitzen els articles de Geografia i no els d'Història i Art

El tema sobre qui publica més en grup o individualment s'evidencia en les xifres recents que se'ns donen pel conjunt de publicacions a tot l'estat per a la darrera dècada del segle XX: un 62% d'articles signats per més d'una dona i un 38% signats de manera individual per una dona envers el 83% d'articles signats per un grup d'homes i per tant només un 17% de manera individual (FECYT, 2007).

5.3.3. ALGUNES EXPLICACIONS.

5.3.3.1. La literatura.

Sax *et al.* (2002) repassen la literatura sobre el tema tot constatant que es coincideix en la menor productivitat de les dones, però no en les seves causes. Els factors explicatius són diversos: respecte a la seva activitat professional (elles dedicarien més temps a la docència i a les tutories que no pas a la recerca, estarien menys presents en les universitats més orientades a la investigació), els seus compromisos amb la llar i la família (també elles dedicarien més temps que els homes a les tasques domèstiques i familiars), tot i que alguns articles evidencien com també alguns homes decideixen deixar l'acadèmia o escollir posicions temporals a causa de les responsabilitats familiars.

En el seu treball, els factors com el matrimoni, els fills, o els pares d'edat avançada són

examinats juntament amb d'altres factors personals i ambientals que d'altres recerques han mostrat que influeixen en la productivitat, tals com l'edat, el tipus d'institució, el departament, les motivacions intrínseques per conduir una recerca o l'estrès del treball. Els resultats mostren que estar casat no és rellevant en la productivitat de les dones, mentre que estar casat s'associa amb majors publicacions pels homes. Troben que les dones amb fills dependents tenen menys productivitat que les dones sense fills dependents mentre que, entre els homes, el tenir fills dependents, també, està associat amb una major productivitat⁶².

Les variables familiars van contribuir poc o gens a la predicció de la productivitat d'un departament, el que va ser més important van ser les variables professionals com la categoria acadèmica⁶³, el salari, l'orientació cap a la recerca i el desig pel reconeixement. La productivitat pot elevar la categoria i el salari, mentre que una categoria més alta i un major salari proporcionen el nivell de recursos i la seguretat a la feina que serveix per reforçar la productivitat. Així també variables professionals (NAKHAIE, 2002)⁶⁴ i de reconeixement, precedirien a la productivitat: és a dir, les dones publicarien menys en part perquè no les guia el desig a produir nombroses publicacions i rebre elogis professionals, elles, més que els homes, veuen la carrera acadèmica com "una oportunitat per al canvi social", pel què, segons els autors, és molt possible que el temps que no dediquen a publicar el dediquin a projectes o activitats relacionades amb l'impacte social.

Altres factors, com el pertànyer a departaments més especialitzats en la investigació, són esmentats com a rellevants a l'hora de produir més resultats publicables, de fet, una recerca sobre aquest aspecte conclou amb la constatació que les dones d'aquests departaments eren més productives que els seus col·legues masculins, mentre que les dones que

---

⁶² La incidència dels fills en la productivitat diferencial de les dones, el que també se n'ha anomenat *productivity puzzle*, és objecte d'estudi des dels anys setanta (HAMOVITCH/ MORGENSTERN, 1977). KYVIK (1990) afirmava que només les dones amb fills menors de deu anys, veien afectada la seva productivitat. En aquesta línia, Steven Stack (2004) des d'un punt de vista molt quantitatiu analitza 8 trams d'edat diferents (d'aquests fills) i en comptabilitza la seva incidència sobre la productivitat d'onze mil recent doctorats. Conclou que no és un predictor molt fort, però sí rellevant. També Borrego *et al.* (2009) se centren en aquest col·lectiu sense trobar diferències de productivitat per raons de sexe, sinó més aviat ressalten la importància de la producció prèvia a la lectura de la tesi com a un factor més interessant que no pas el gènere.

⁶³ Aquest és un dels factors que destaca com a més rellevant el treball de Bordons *et al.* (2003), en analitzar la producció del personal del CSIC. Atès que aquests nivells més alts estan ocupats majoritàriament per homes, aquesta variable redundaria en la seva major productivitat. Per altra banda, la menor productivitat de les dones, acaba essent decisiva per la seva promoció (LONG, 1993).

⁶⁴ Aquesta professora de la Univesitat de Windsor al Canadà analitzà la productivitat del professorat tenint en compte tota la seva carrera professional i els tres anys anteriors a l'estudi. La menor productivitat de les dones era molt evident en el primer cas, però no en el segon, pel que es constataria que el cicle vital de les dones afectaria la seva productivitat. Amb tot destaca altres factors de caire professional com a decisius en la valoració: la categoria professional, anys trascorreguts des de la lectura de la tesi, el tipus d'universitat a la que es pertany, etc.

pertanyien a departaments més orientats a la docència, produïen menys que els professors del mateix departament (ROTHAUSEN-VANGE, *et al.* 2005).

Des de la geografia, quatre són les principals explicacions que es donen per la baixa producció de les geògrafes, tot i que els percentatges de les seves publicacions no sempre estan massa per sota del seu pes dins la disciplina:

- a. Una primera parlaria de la dificultat de compaginar la vida professional i familiar que manifesten la majoria de les dones treballadores i que, en aquest àmbit, també tindria la seva importància. Aquesta explicació no és defensada per tothom, com ja hem vist i veurem des de la geografia en parlar dels principals estudis que en fan esment.
- b. La segona, tindria més consens i es referiria a un major aïllament i un menor accés a les xarxes informals d'intercanvi de recursos que faciliten una major publicació.
- c. La tercera, seria una conseqüència de l'anterior, elles adoptarien un estil de recerca que buscaria la perfecció per evitar al màxim la crítica i per tant en reduiria la producció, es tractaria de potenciar una major qualitat en detriment de la quantitat.
- d. La darrera tindria també a veure amb una major càrrega respecte als seus col·legues, en aquest cas major càrrega docent, administrativa i de tutorització en detriment de la recerca i la seva difusió.

Respecte a la influència del matrimoni, i sobretot, de la maternitat, en la producció científica, la literatura sobre les diferents disciplines, com hem comentat, mostra resultats molt diversos: mentre que uns estudis indiquen que els fills, sobretot quan són petits, influeixen negativament en la productivitat de les investigadores (Kyvik, 1990; Kyvik i Teigen, 1996; Stack, 2004), altres no constaten diferències substancials (Cole, 1979; Coles i Zuckerman, 1984; Sax *et al.* 2002; Fox, 2005) i fins i tot aquest darrer observa que les dones amb fills en edat preescolar tendeixen a ser més productives que aquelles que no en tenen o bé ja els tenen a l'escola. Pérez Sedeño (1996), en un estudi sobre dones matemàtiques, va observar que les dones amb parella i descendència produïen igual que les solteres, i que aquelles tenien els moments més alts de producció durant els embarassos i en els mesos posteriors al part. També Wenneras i Wold (2000) mostren com en països molt avançats (Estats Units, Finlàndia i Noruega) les investigadores amb fills són més productives.

En el nostre entorn, els treballs signats per Garcia-Ramon *et al.* (1992) i Ramiro (2005) coincideixen en la importància del paper de les dones dins la família a l'hora de parlar de la

seva producció, en especial aquest darrer, però també ens demanen que no perdem de vista els percentatges de professores dels departaments universitaris, i que fem una correlació entre el seu contingent i el nombre d'articles signats per elles, això ens portarà a tenir –en alguns casos- una visió menys dramàtica dels baixos percentatges de publicació.

També fan esment, com hem vist més amunt, a les temàtiques que tracten les geògrafes i que consideren són diferencials, sobretot en l'àmbit territorial i metodològic: "cenyides a una especialització en qüestions clàssiques, amb metodologies tradicionals i sobre àrees accessibles i de reduïda escala", ho relacionen amb qüestions de gènere, és a dir, al paper que, dins la societat occidental analitzada, s'assigna a les dones i les restriccions espacials i temporals que aquest comporta a l'hora de realitzar qualsevol treball de recerca (GARCIA-RAMON/NOGUÉ/ALBET, 1992, 54-55).

Winkler (2000), en canvi, és de les que no atribueix la baixa productivitat a una major dedicació a la família. Ens diu que s'ha vist⁶⁵ que les dones solteres publiquen també poc i sovint, menys encara que les casades⁶⁶, que homes i dones amb fills estan el mateix nombre d'hores a les facultats i que no sembla que les dones es dediquin més als serveis dels departaments o a la docència o que tinguin motivacions diferents a les dels seus col·legues; però sí que s'ha observat que, quan es pregunta a les dones perquè no publiquen, elles parlen de sentiments d'exclusió, de marginació, d'aïllament intel·lectual i social, de desconexió i d'accés limitat als recursos.

Així doncs, aquesta autora defensa la segona i tercera de les raons per argumentar la menor productivitat femenina, és a dir, que les dones tenen menys accés a les xarxes⁶⁷ on es generen i s'avaluen les idees, on circulen els recursos materials i humans, on s'intercanvien coneixements i avantatges. Elles estan poc integrades en els seus departaments i en les seves disciplines i no reben la informació informal que els homes obtenen a través de normes de negociació invisibles dins l'estructura social de la universitat. Aquest aïllament dins el departament i aquesta marginació en el sistema social de l'acadèmia, comporta una

---

⁶⁵. Cita a una part de la literatura existent en aquell moment: COLE I ZUCKERMAN (1987); SONNERT I HOLTON (1995); SONNERT I HOLTON (1996); LONG (1992); SCHNEIDER (1998); DAVIS I ASTIN (1990); YENTSCH I SINDERMAN (1992).

⁶⁶. DAVIS I ASTIN argumenten que l'estatus de casades permet que siguin vistes pels seus col·legues homes com a menys "perilloses" i això comporta una major socialització que redunda en una major producció. També el fet d'estar casades pot comportar un major estímul i encoratjament per part dels seus marits, sobretot les que estan casades amb un altre acadèmic. COLE I ZUCKERMAN (1987) troben que aquestes darreres són les que més publiquen.

⁶⁷. Susan Hanson ens proporciona una abundant bibliografia sobre la importància de les xarxes per a poder competir en el sistema de meritocràcia de la Universitat (HANSON, 2000).

manca de contactes per poder identificar i trobar col·laboradors⁶⁸, fins i tot becaris⁶⁹. Per altra banda és possible, ens diu, que les dones siguin reticents a col·laborar amb un home per por a no ser prou considerades per ell, i tampoc creguin molt millor treballar amb altres dones per por de ser titllades de feministes.

Per Pastor *et al.* (2010) seria la conuinació dels diferents factors el que influiria en les trajectòries professionals de les dones, inclouen les càrregues domèstiques i reproductives i la disponibilitat de temps com a factors que escapen a l'organització formal de la Universitat, però destaquen especialment la importància que el col·lectiu de dones analitzat en el seu treball dóna a l'existència de grups informals en la promoció:

“Però també hi apareixen amb força els factors organitzatius i la pròpia lògica de l'organització, on el poder simbòlic i indirecte condiona el context d'actuació dels grups, en aquest cas dels grups significatius de dones i d'homes. El treball d'aquests col·lectius a la Universitat es troba recorregut per les lògiques de control i apropiació de recursos i decisions, lògiques en les quals les dones són escassament presents, lògiques que determinen l'accés i les trajectòries professionals.” (PASTOR *et al.* 2010, 478)

Leahey (2006) va observar, en el cas de la sociologia i la lingüística, que el major grau d'especialització dels homes en la seva activitat investigadora revertia en uns nivells superiors de productivitat científica. Això seria així perquè les xarxes professionals i estratègiques de col·laboració dels homes són molt més àmplies i diverses, faciliten les col·laboracions i, per tant, reforcen la seva experiència en una o poques àrees d'especialització; mentre que les xarxes professionals de les dones, més reduïdes i homogènies anirien en detriment d'aquesta col·laboració⁷⁰ i de retruc de la seva productivitat.

L'aïllament intel·lectual i social de les dones afectaria a la seva productivitat investigadora ja que com a reacció adoptarien un estil de recerca que comportaria menys productivitat, essent massa perfeccionistes en els seus mètodes de treball, sostenint la màxima de "més

---

⁶⁸. Per Svein Kyvik i Meri Teigen (1996) la manca de col·laboració juntament amb tenir fills petits serien els dos factors explicatius de la menor producció tant d'homes com de dones.

⁶⁹. Yentsch i Sindermann (1992) exposen que els becaris solen considerar que un professor els podrà ajudar millor en la seva carrera professional que no pas una professora, i que els nois solen trobar-s'hi malament treballant amb una dona.

⁷⁰ Les pràctiques de col·laboració que han estat analitzades a través dels índexos de coautoria i de la freqüència de documents signats en col·laboració i en solitari, mostren la menor tendència de les dones a treballar en col·laboració (FECYT, 2007); sobretot amb col·legues estrangers, segurament per la menor predisposició a viatjar segons comenta el treball de LEWINSON (2001), però tampoc amb altres científics del propi departament, el què segons KYVIK/TEIGEN (1996) tindria un impacte negatiu en la productivitat de les dones, però no en la dels homes. La rellevància dels contactes internacionals obtinguts sovint amb la participació en congressos a l'estranger, és posada de manifest per PRPIC (2002) que ho considera el principal factor explicatiu de la menor productivitat científica de les dones.

qualitat, menys quantitat" i volent abastar massa. En definitiva, que les dones serien més sensibles a les crítiques i per tant intentarien escapar-ne fent un treball sense fissures però en canvi més laboriós⁷¹.

També fora de la Geografia, el treball de Fox, en base a una enquesta feta a 5000 estudiants i membres de facultats de cinc disciplines de ciències als Estats Units, mostrava com efectivament elles serien molt més prudents que els seus companys a l'hora de publicar els resultats de les seves recerques:

"Women in science exercise more care, caution and attention to detail in their publications and that they are more likely to confirm and integrate research findings before releasing them for publication. (...) There is a broader consideration here, and that lies in the meaning of difference. It is not the mere difference in the style of one group or another in science that is critical. In fact, men as a group and women as a group can and do differ widely in their practices (FOX, 2001, 661)"

Fox assenyala, ja en un treball anterior els perills de l'aïllament social de les dones que no estaven dins les xarxes acadèmiques i socials:

"If women are constrained within the social networks of science, in departments or in the larger communities of science, this restricts their possibilities not simply to participate in social circle but, more fundamentally, to do research, to publish, to be cited, to show the marks of status and performance in science." (FOX, 1991, citat el 2001, 660).

En aquesta mateixa línia s'expressa María José Alonso (a GARCIA de LEÓN *et al.*, 2001), en parlar de la carrera acadèmica de les dones en el marc de les universitats espanyoles, quan ens diu que la promoció està molt lligada a la possibilitat de generar-se un estatus i que aquest es basa en la productivitat científica, la qual està frenada per l'organització del treball en xarxes i cercles informals de col·legialitat i poder del que les dones es veuen excloses o infrarepresentades, en reproduir-se dins la universitat les mateixes diferències basades en els rols socials que dominen en la resta d'àmbits.

"Estos mecanismos provocarían la exclusión de las mujeres de muchas de las etapas del proceso científico, las relaciones informales, las colaboraciones o las co-autorías, y en la escasa atención prestada por sus colegas varones hacia su trabajo al no ser juzgadas por ellos en base a criterios de excelencia sino por sus percepciones intelectuales como mujeres. Pero esa menor productividad puede leerse también desde el efecto de la legitimación de cierto conocimiento científico que monopolizan estos círculos informales." (GARCIA de LEÓN *et al.*, 2001, 76)

Les publicacions, afegeix, són molt sensibles a la legitimació i necessiten especialment dels canals oberts pels grups informals. Per la professora Alonso s'exigeix més a les dones a

---

⁷¹ L'estudi de SONNERT/HOLTON (1996) sobre les biòlogues demostrava que això feia que publicuessin menys però que fossin més citades: 24,4 citacions de mitjana per les dones, contra 14,4 pels homes.

l'hora de difondre els seus estudis, i tot i coincidir amb el fet que són les casades les que tenen major producció científica (en especial les que estan casades amb un altre acadèmic), defensa, el fet que les responsabilitats familiars pesen especialment sobre les dones repercutint en el temps destinat a projectes de recerca, publicacions i altres activitats al marge de la docència.

En els darrers anys una altra argumentació sobre la menor productivitat giraria entorn de la major dedicació de les dones a tasques de gestió i de servei que no voldrien ocupar els seus col·legues pel fet que resten temps a la recerca, fins i tot es comenta que aquestes tasques de servei són reconegudes com tasques de cura, típicament femenines i per tant defugides pels homes (HANSON, 2007).

Deu anys abans Ann Brooks (1997) ja afirmava que elles solen estar en comitès de tota mena (de direcció d'estudis, de tutorització, de consultories, d'admissions d'alumnes...), n'anomena *housekeeping functions*, però no en els principals òrgans de decisió. Aquests llocs a més, no serveixen ni tampoc ajuden a les dones en les seves carreres ni en la seva promoció, més aviat al contrari, ja que els prenen energia per publicar i fer recerca (BROOKS, 1997). Aquesta postergació als llocs inferiors de l'escala acadèmica també incideix en la productivitat: Álvarez i Campabadal (2003) van comprovar com el nivell de productivitat avançava a mesura que s'ascendia en l'escalfó, tal com ja apuntava el treball de Bordons *et al.* (2003) al que ens hem referit a l'inici d'aquest apartat.

Finalment, i en aquest cas, en el treball sobre la carrera de les professores feta a les universitats públiques de Catalunya, (CARREÑO *et al.* 1998) trobem una conjunció de les dues postures. A les entrevistes que realitzen constaten una important insatisfacció de les professores pel que fa a la recerca "tant perquè és una feina solitària, amb poques ocasions de *feed-back*, com per l'escassetat de medis, que la converteix en una experiència frustrant atesa la dificultat per mantenir equips estables de recerca" (CARREÑO *et al.*, 1998, 82). Les dones entrevistades destaquen la manca de referents anteriors, la inexistència d'iguals, manifesten la seva sensació d'aïllament dins els departaments i, denuncien relacions interessades i d'instrumentalització per part dels seus col·legues o fins conflictes jeràrquics, de gènere i un important paternalisme masculí. Aquestes apreciacions vindrien a incidir en aquesta manca de socialització a la que es referien Winkler i Alonso, però també s'observa, en altres comentaris, sobre renúncies que han fet en la seva vida privada, com els és difícil separar-la de la seva vida professional i això comportaria "insatisfacció, sensació de buidor i fins manca d'autoestima", afirmacions que mostrarien com les dificultats de conciliació de la

vida laboral i familiar tenen un pes important.

Per altra banda, la universitat neoliberal⁷² exigeix una avaluació continua de la recerca, la docència i la difusió científica, i aquest és un dels paràmetres que s'avaluen de manera preeminent, menysvalorant la docència i la formació de nous investigadors, aspectes que eren la clau de volta de l'acadèmia fins les darreres dècades del segle XX. James Sidaway (2000) en un treball sobre aquesta nova universitat va entrevistar a 40 acadèmics britànics (entre 1993-95) i la qüestió de la comercialització fou un dels grans temes que va emergir sobre els canvis a la vida acadèmica. La producció acadèmica avaluable ha convertit la ciència en quelcom comercialitzable, a més excel·lència més recursos. Tot i que aquesta percepció ja la tenien alguns acadèmics de fa 40 anys. El primer article *d'Antipode* ja sentenciava: "A society which measures man's worth in terms of volume of publications accumulates is no less rich than one which measures his work in terms of dollars amassed" (STEA, 1969, 1).

Des de les ciències socials aquesta avaluació ha estat especialment contestada, l'objectivitat de les ciències pures és aquí més difusa, les grans revistes reconegudes internacionalment en el món de les ciències experimentals, no tenen una correspondència en les branques més humanes. En parlar de la trajectòria acadèmica, moltes professores, parlen d'aquest tema en aquests paràmetres crítics, sobretot pel fet d'estar fora de l'àmbit anglosaxó que és el que mesura la qualitat.

5.3.3.2. L'opinió del professorat universitari del nostre entorn.

En aquesta mateixa línia, i atès que en les entrevistes en profunditat portades a terme per a l'elaboració de la part qualitativa d'aquesta Tesi doctoral, es feia una pregunta relativa específicament a les causes de la menor productivitat d'homes i dones, es recull a continuació, de manera excepcional, el punt de vista del professorat universitari del nostre entorn sobre aquest tema. Diem excepcional, pel fet que no era el propòsit primer entrecreuar una i altra part, però en una primera redacció de la part qualitativa, ens vam adonar que tenia més sentit integrar aquí, les explicacions que ens donaven les persones entrevistades com a complement del què en diu la literatura, que no pas en la part qualitativa, on els principals eixos de treball giren més entorn a l'accés, permanència i promoció de les dones dins l'acadèmia, en els esmentats dos eixos relatius a la conciliació

---

⁷² Com hem comentat en una nota anterior, Robyn Dowling fa un repàs d'algunes de les característiques d'aquest nou model d'universitat que valora particularment la competitivitat, la producció i la productivitat, i on els models ango-americanos són els predominants (DOWLING, 2008).

de la vida familiar i la carrera professional de les professores, per una banda, i al caràcter masculinitzat de la disciplina, per l'altre.

Ens interessava doncs l'opinió de les persones entrevistades, per veure si les seves explicacions corroboraven o refutaven les causes d'una inferior publicació de les professores en comparació al seus col·legues, exposades en aquesta primera part del treball, si estaven d'acord en l'existència de xarxes informals que facilitin la publicació, si d'aquestes xarxes en solen estar excloses les professores, si aquesta activitat era de les més afectades per la major atenció, per part d'elles, a la família, entre altres.

Respecte a l'avaluació, l'opinió generalitzada és que en les ciències socials és important el coneixement de l'entorn immediat, i això no queda assegurat pel comitè avaluador de revistes de caire internacional. Es diu que sovint, per estar publicat en anglès un mateix article sembla més científic, i potser ningú ha pogut contrastar el que s'hi diu per desconeixement d'aquest entorn. Efectivament, com que la majoria de revistes de prestigi pertanyen a l'entorn anglosaxó, cal un bon domini d'aquesta llengua per publicar-hi, mentre que es menystenen revistes de caire més local o regional:

"Yo creo que es un error. Sobre todo lo de las revistas estas, porque al final te das cuenta que son todo familias y contactos, y este con este... es la perversión del sistema. Utilizamos índices anglosajones para medirnos a nosotros mismos, ellos tienen todas sus revistas y nosotros no tenemos ninguna revista del ámbito mediterráneo, del ámbito latinoamericano... no entra ninguna. Tú compites con ellos y ellos siempre tienen las de ganar, porque las nuestras no están en ningún lado. Yo no creo que sean ni mejores ni peores, tienen un público diferente y una repercusión diferente.

(Cèlia, menor de 45 anys, soltera, sense fills, TU)

Una de les professores es queixa especialment d'aquesta "normativa absurda" de valorar les publicacions estrangeres per fer carrera, justament en el seu entorn, a Ciències de l'Educació on imparteix Geografia, on el què compta són les experiències portades a la pràctica a les escoles:

"Clar, en el moment en que va començar aquesta normativa absurda de que si tu publiques un article al Harvard Education Review, et donen uns punts per la teva carrera docent o acadèmica... Però els mestres que tenim al voltant no el llegiran mai de la vida aquest article! I per tant, no serveix absolutament de res! És a dir, l'impacte que diuen que té que publicuis al Harvard Education Review és un impacte absurd! Sí que potser el llegirà un a Singapur i li agradarà molt, però la feina que nosaltres fem aquí ha de tenir impacte a les escoles que tenim i als mestres que tenim al costat, no als de Singapur!

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

Pel què fa a les xarxes informals que permeten la publicació en revistes de prestigi, també ho creuen així algunes de les professores entrevistades, tot i que no totes estan d'acord en que les dones estiguin fora de les xarxes, però sí que les xarxes existeixen i són primordials. La Ginesta opina que si elles no hi són, no és perquè sigui difícil estar-hi, sinó perquè tenen menys temps "per fer passadissos", podem veure que és una opinió que es pot estendre a totes les franges d'edat i categories:

"...això que demanàveu de les xarxes informals, aquestes estan a l'abast de qualsevol, no estan restringides als homes o a les dones. Ara bé, per utilitzar-les has de tenir temps per treballar-les perquè es basen en relacions socials i has de tenir temps d'anar a congressos i de fer passadissos.. I normalment les dones anàvem tot el dia així, que no tens temps de dedicar-te a fer "public relations".

(Ginesta, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, TU)

"Yo creo que da igual que seas hombre o mujer, necesitas que alguien te envíe el artículo por tí... o sea, funciona así. (...) necesitas un mentor que conozca a alguien dentro del círculo de la revista y lo coloque. Son contactos. (...) Yo tengo la percepción de que estoy fuera de la red, y hay gente que lo cuestiona a lo mejor porque está dentro y no se da cuenta."

(Cèlia, menor de 45 anys, soltera, sense fills, TU)

"Però en general jo penso que més que pel fet de ser dona, és perquè les dones es mouen menys i tenen menys contactes. Les publicacions ... almenys les internacionals, moltes han sigut per contactes. Contactes d'anar a congressos, d'estades fora... Jo per mi, també penso que (...) sobretot un s'ha de moure i ha de fer xarxes. És la manera més fàcil de publicar. I de que et coneguin!"

(Sara, més de 61 anys, casada en segones núpcies, amb fills, CU)

"Yo creo que una red de contactos en la red de profesores universitarios es factor decisivo para prácticamente todo. Pienso que los profesores universitarios nos movemos mucho por cuestiones de estás conmigo, contra mí, te conozco, te llamo, te recomiendo, me han dicho... todo esto. Pero también tengo la idea de quien vale también puede. Me gusta pensarlo así. Me gusta pensar que cuando uno vale y lo que escribe vale, llega."

(Berta, menor de 45 anys, soltera, amb fills, COL)

Els professors entrevistats es manifesten en termes similars. Alguns només reconeixen la importància de tenir contactes per publicar en les revistes de més alt nivell o a les internacionals:

"A veure hi ha una sèrie de revistes, les revistes que són molt top, top, que aquestes sí que no n'hi ha prou amb ser molt bo. S'ha de tenir algun contacte. Crec jo, eh?"

(Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

"Doncs sí, sí, sí. Els contactes són importants (...) no coneixent una mica la teva trajectòria sí que ho és. Són importants els contactes internacionals, per

publicar internacionalment els contactes són molt importants."

(Isaac, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

També la importància de moure's, que deien les professores, és apuntat pels geògrafs, anar a congressos, publicar-hi les ponències, parlar-ne amb altres congressistes que treballen en temes semblants, parlar amb el professor de prestigi que a més està en un comitè editorial:

"Són estratègies. Sí que necessites conèixer com a tot arreu. (...) Anant a congressos internacionals, has de publicar les teves ponències i anar-hi a buscar el senyor que és el bandera... Portar una còpia del que has presentat i ensenyar-ho a les persones que són importants a cadascuna d'aquestes bandes, ja està, no és tan difícil."

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

Fins i tot, sentim a dir que el què no es paga per amistat es paga amb diners. Sembla doncs, que es pot pagar perquè una publicació estigui molt citada! Si fos així, potser a aquest nivell hi tindrien el mateix accés homes i dones, però com que tornem a parlar de qüestions de poder, d'ocupar els llocs estratègics... doncs aleshores els homes continuarien tenint millors oportunitats:

"Yo estoy convencido que existen redes y familias académicas y como en todas las familias la incorporación de los miembros viene mucho "de la mano de". Y que entres "de la mano de" en muchos foros te abre muchas puertas. Para las publicaciones, y para los sexenios de investigación y para ser catedrático y por eso no me merece mucho respeto que la investigación se plasme por escrito ni que haya un índice de citación. Son cosas que si no se pagan por amistad, se pagan con dinero. Tú puedes pagar que tu publicación esté muy citada. Me parece uno de los grandes absurdos de la universidad hoy en día. (...) Lo que no te podría asegurar es si en estas redes funcionan mejor los hombres o las mujeres. Sí que creo que el mundo en este sentido ha sido de los hombres durante mucho tiempo y como con todas las redes sociales hasta que no te integras y eres alguien dentro de ella transcurre una inercia de tiempo importante. Durante muchos años han sido los hombres los que han ocupado las partes altas de esta jerarquía. Hay esas redes de poder académico."

(Darío, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

Quant a les restriccions derivades de la doble presència en l'esfera professional i familiar i de les majors responsabilitats en les tasques reproductives per part de les dones, o dels factors diferencials pel que fa a les càrregues de docència i de gestió en detriment de la recerca i de la seva difusió, aquestes seran tractades en l'apartat corresponent a la part qualitativa d'aquesta tesi, pel que conclourem aquí aquest apunt del nostre treball empíric.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

SECCIÓ II.

EL TREBALL EMPÍRIC.

**EL CAS DELS DEPARTAMENTS DE GEOGRAFIA
DE LES UNIVERSITATS PÚBLIQUES DE CATALUNYA,
EL PAÍS VALENCIÀ I LES ILLES BALEARS**

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

---

6. LA INSTITUCIONALITZACIÓ DE LA GEOGRAFIA EN L'ÀMBIT UNIVERSITARI.

"És un fet desgraciadament prou conegut l'estat llastimós en què es troba l'ensenyament de la geografia a casa nostra, des de l'escola primària a la Universitat. N'hi ha prou a considerar el fet paradoxal que els encarregats de l'ensenyament de la geografia als instituts i altres centres similars surten de les aules universitàries sense haver seguit un sol curs de geografia (...). De fet, doncs, la geografia és l'única disciplina fonamental inexistent a la universitat espanyola. (...) Per això propugnem un ensenyament complet de la ciència geogràfica, independent dels estudis històrics, els quals en la mesura que els fos necessària podrien aprofitar-se dels ensenyaments geogràfics."

Eduard Fontserè (citat per SOLÉ i SABARÍS, 1989, 34)

6.1. Els antecedents.

A Espanya s'imparteix la geografia en els nivells primari i secundari des de mitjans del segle XIX, però no és fins a finals de la primera meitat del segle XX que s'institucionalitza en l'àmbit universitari. Fins aleshores només trobem algunes càtedres de geografia, convocades de manera subsidiària a altres especialitats tant de ciències com de lletres⁷³, un breu parèntesi d'intercanvi científic amb la geografia europea, durant la II República, i poc més (GARCIA RAMON, NOGUÉ, ALBET, 1992, 250). És fora de la universitat on trobem treballs de recerca de caràcter geogràfic estimulats, sovint, per qüestions de caràcter polític o administratiu⁷⁴ i estudis relacionats amb moviments vinculats a l'excursionisme⁷⁵, que en alguns llocs -com a Catalunya- tenen un fort component nacionalista⁷⁶.

⁷³. Al segle XIX la geografia havia estat enquadrada dins els ensenyaments de ciències juntament amb la geometria o el càlcul, i a la universitat s'impartia sota assignatures com "Cosmografia", "Física del Globus", "Geodèsia", "Fitologia" o "Geografia Botànica".

⁷⁴. Entre els que cal destacar, com veurem per Catalunya, tots els referits a l'ordenació del territori, que amb Pau Vila tingueren el seu principal representant; i a nivell de l'Estat Espanyol, els de caràcter geopolític referits, sobretot, a la qüestió colonial.

⁷⁵. Cal destacar aquí el paper important que va desenvolupar el Centre Excursionista de Catalunya com a precursor de la geografia moderna amb la figura també de Pau Vila com a col·laborador entusiasta. Al centre s'hi impartiren seminaris i conferències destinades al coneixement del territori, algunes d'elles a càrrec de destacats professors i investigadors catalans i estrangers, els quals també difongueren els seus coneixements en una altra institució que tingué un paper igualment encomiable per la geografia de l'època, en especial durant la postguerra, ens referim a l'Institut Francès de Barcelona. (SOLÉ I SABARÍS, 1989, 31-46).

⁷⁶. Aquest és un fenomen prou extès, ja que la institucionalització de la geografia a l'ensenyament universitari a l'Europa decimonònica, fou deguda en gran part a les estretes relacions entre l'ensenyament de la geografia i els

A Catalunya els projectes vinculats a l'ordenació del territori que encarrega el Govern de la Generalitat a partir de finals de 1931, aporten una considerable vitalitat a la disciplina⁷⁷. El novembre de 1935 es creà la Societat Catalana de Geografia⁷⁸, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per iniciativa del Dr. Eduard Fontserè i presidida per Pau Vila. Malgrat que la seva primera junta era constituïda bàsicament per geògrafs (Pere Blasi, Lluís Solé i Sabarís, Enric Ribes i Virgili i Josep Iglésies) tenia un important component interdisciplinari⁷⁹ i una ferma voluntat d'atorgar a la geografia un caràcter de disciplina independent.

Una de les primeres iniciatives de la Societat Catalana de Geografia fou la de presentar al Ministre d'Instrucció Pública una proposta per a la creació d'estudis específics de geografia a la Universitat de Barcelona. El projecte de llicenciatura en geografia presentat per Fontserè, basat en assignatures de ciències i de lletres que ja s'impartien a aquesta universitat, mostrava la voluntat d'institucionalitzar la geografia en un context de precarietat. Aquesta iniciativa també fou presentada al recent constituït patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, el qual encarregà a Eduard Fontserè i a Pere Bosch-Gimpera una "rearticulació del projecte presentat sobre la llicenciatura de Geografia en relació amb les Facultats de Ciències i de Filosofia, i la seva elevació al Patronat per a la seva aprovació definitiva", però no prosperà per l'esclat de la Guerra Civil espanyola⁸⁰(SOLÉ I SABARÍS, 1989, 34-35).

Fins el 1940, doncs, podem parlar d'una geografia vinculada a la pràctica professional però sense cap institucionalització universitària. La postguerra obliga a l'exili forçós de bona part dels geògrafs professionals i a la depuració de l'àmbit acadèmic, tant de persones com de continguts. Amb tot, el nou règim franquista veu la geografia com una forma de difusió de la ideologia imperant i d'exaltació patriòtica, juntament amb la història, i en potencia el seu ensenyament descriptiu i acrític (en el pla d'estudis nacional de 1944 la Geografia apareixia vinculada a les facultats de Filosofia i Lletres amb quatre assignatures auxiliars de la

---

diferents projectes nacionalistes. (NADAL, 1991, 5-20).

⁷⁷. Aquest interès manifestat pels governs catalans havia estat constatat amb la creació el 1914, per part de la Diputació de Barcelona, del Servei Cartogràfic de Catalunya, el qual, el 1919 passà a dependre de la Mancomunitat de Catalunya, època en què el seu director, l'enginyer de camins Manuel Ferrer de Fransols, mantingué nombrosos contactes amb el Service Géographique de l'Armée i amb l'Institut de Géographie de la Sorbona, seu de la geografia possibilista francesa (NADAL, 1991, 12).

⁷⁸. Precedent d'aquesta societat fou la Societat de Geografia Comercial de Barcelona, fundada el 1909 per iniciativa del Foment del Treball Nacional amb l'objectiu de recolzar les inversions catalanes a l'estranger. Organitzà el 1913 el II Congrés Espanyol de Geografia Colonial i Mercantil (NADAL, 1991, 11-12).

⁷⁹. El seu caràcter interdisciplinari era avalat per la presència d'especialistes en arquitectura i història de l'art com Puig i Cadafalch, lingüïstes com Joan Coromines, historiadors com Carreres i Candi o naturalistes com Faura i Sans o Josep R. Bataller.

⁸⁰. Per aprofundir en el paper de la Societat Catalana de Geografia des dels seus inicis es poden consultar els articles de Josep Iglésies (1989,) Francesc Nadal i Piqué (1991), Joan Tort i Donada (2000).

Història).

El 1940 es creà un centre oficial que donà un gran impuls a la recerca en geografia: l'Institut Juan Sebastian Elcano, presidit pel professor Eloy Bullón, amb seus a Madrid, Barcelona i Saragossa. L'Institut editava la revista *Estudios Geográficos*, organitzava reunions científiques, concedia anualment premis a les millors tesis doctorals i treballs de recerca, i disposava de biblioteca especialitzada. La primera càtedra en Geografia a la que accedeix el professor José Manuel Casas Torres, data del 1944 i del 1951 la segona, amb el professor Manuel de Terán, la primera càtedra ocupada per una dona no serà guanyada fins el 1967⁸¹, amb la professora Miralbés Bedera, vinculada a l'escola del professor Casas Torres i especialitzada en Geografia Humana, mentre que a l'Institut Juan Sebastián Elcano cal esperar també als anys seixanta per trobar la primera col·laboradora científica (GARCÍA BALLESTEROS, 1982, 138-139).

A les universitats espanyoles dels anys quaranta només hi havia entre l'alumnat un 13,5% de noies⁸², mentre que als EUA durant la mateixa dècada aquest percentatge és del 39,4%; en la dècada dels cinquanta es comptabilitzaven un 4,6% de professores universitàries (als EUA representaven el 28,3%) concentrades a les categories més baixes, aquestes són les xifres: 650 catedràtics, 47 professors auxiliars, 677 professors adjunts i 24 professores adjuntes, 283 professors especials i 46 professores en la mateixa categoria i 390 encarregats de curs al costat de 34 professores en aquest darrer nivell (MORCILLO, 1990, 472).

A partir de 1940 comença a ritme lent l'expansió del professorat universitari de geografia de forma paral·lela amb l'augment de l'alumnat de batxillerat. Als anys cinquanta trobem 8 professors catedràtics de geografia a les facultats de lletres i 4 a les de ciències. El 1945 hi havia 200.000 alumnes de batxillerat i 40.000 estudiants universitaris, el 1960 aquests havien passat a ser 60.000 (GARCIA-RAMON *et al.*, 1992, 35).

D'aquesta manera, entre els anys quaranta i seixanta del segle XX, l'àmbit universitari de la geografia s'anà consolidant i es passà d'una dotzena d'assignatures a més d'un centenar

---

⁸¹. Cal tenir en compte que a Espanya fins el 1888 no trobem les primeres dones a la universitat, i encara sota dures restriccions, després de tota una dècada en què un reduït nombre de pioneres insisteix amb nombroses instàncies davant els òrgans competents de l'època. El total d'universitàries que arriben a matricular-se a la Universitat de Madrid, l'única on podien realitzar els estudis, durant el darrer terç del segle XIX, és de 44, de les quals 33 es llicenciaren i 7 acabaren les seves tesis (FLECHA, 2001).

⁸². A Espanya la paritat entre l'alumnat universitari no arriba fins a les darreries del segle XX, les estadístiques del Consejo de Universidades mostra que fins el curs 1986/87 no s'arriba a la xifra del 50% de noies universitàries (GARCÍA DE LEÓN, 2001).

que s'impartien a les noves Facultats de Geografia i Història, o en els departaments/seccions especialitzats de Facultats de Lletres. El Departament de Geografia de la Universitat de València, que en un primer moment s'havia fundat com a seminari, fou el primer que va publicar una revista pròpia: *Cuadernos de Geografía*, el 1964⁸³.

A Catalunya cal destacar, en l'àmbit extra universitari, la reorganització, el 1947, de la Societat Catalana de Geografia sota la presidència de Josep Iglésies i l'elaboració de la gran obra geogràfica dirigida per Lluís Solé i Sabarís⁸⁴ a partir de 1953: *Geografía de Catalunya*, que aglutinà a gran nombre dels millors geògrafs catalans de l'època, entre ells, el professor Lluís Casassas i Simó. Dins la universitat, els professors Enric Lluch i Martín i Joan Vilà i Valentí foren els que impulsaren l'activitat geogràfica i una revista que comença a publicar la Universitat de Barcelona el 1967: *Revista de Geografía*, la qual difongué els nous enfocaments crítics de la geografia a Catalunya. Fou Vilà i Valentí qui dirigí el primer Departament universitari de geografia a aquesta universitat, en el qual es formaria la primera promoció de geògrafs de tot l'Estat, el curs 1971/1972, amb un equip de professors entre els que destacaren Salvador Llobet, Maria de Bolós i Horacio Capel. Mentre, el 1969, Enric Lluch iniciava els estudis de geografia a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Tant en una com en l'altra universitat, es van anar introduint els nous corrents i metodologies geogràfiques⁸⁵ que substituïren a la geografia descriptiva que s'havia portat a terme a les universitats espanyoles fins aquell moment, i que havia fet quasi desaparèixer la pràctica professional de la geografia: planificadors territorials, urbanistes... són figures gairebé inexistentes en l'Espanya franquista dels anys quaranta, cinquanta i seixanta del segle XX.

A partir de la Universitat de Barcelona foren creats grups de geògrafs a Ciutat de Mallorca (1968) entorn del professor Bartomeu Barceló, a Tarragona (1972) amb el professor Lluís M. Albentosa, i a Lleida (1976); a partir de la Universitat Autònoma de Barcelona, a Girona (1972) (VILÀ VALENTÍ, 1991, 36).

---

⁸³. Anterior a aquesta data trobem tres publicacions d'organismes no universitaris: el *Boletín de la Real Sociedad Geográfica* (nascut el 1876), la mencionada *Estudios Geográficos* publicada des del 1940 per l'Institut Juan Sebastian Elcano, i, *Geographica*, publicada des del 1954 pel Consejo Superior de Investigaciones Científicas. (GARCIA-RAMON, et al, 1992, 36)

⁸⁴. A banda de la seva obra concreta, cal remarcar la importància que pels estudiosos de la geografia de l'època de la postguerra representà la figura del professor Solé Sabarís així com el seu amic i company el professor Pierre Defontaine, aleshores director de l'Institut Francès, en tant que entusiastes difusors de la geografia europea del moment (amb una important biblioteca personal) i d'un "esperit geogràfic" entre els seus alumnes. (LLOBET, 1989, 51-54 i SOLÉ I SABARÍS, 1989, 31-46).

⁸⁵. A la influència de la geografia vidaliana francesa, segueix a finals dels seixanta la influència anglosaxona, però no entrarem aquí a parlar d'aquests corrents i metodologies, ni tampoc gaire més en els noms propis dels professors que les difongueren perquè depassaria el marc del present treball.

6.2. El Pla Maluquer i la Llei de Reforma Universitària.

L'anomenat Pla Maluquer (1968) que el degà de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona aconseguí que aprovés el Ministeri d'Educació espanyol, comportà un pla d'estudis molt innovador que permetia als departaments oferir assignatures de la seva especialitat en els tres darrers anys de carrera. Aquesta possibilitat comportà que el 1972 es gradués en el Departament de Geografia d'aquesta universitat, la primera promoció de geògrafs i geògrafes, de la què ja hem parlat més amunt, i això impulsés també, el creixement del conjunt del professorat universitari de geografia (GARCIA-RAMÓN et al., 1992, 43).

La Constitució de 1978, ja en el període democràtic, amb una nova estructura político-administrativa de l'Estat en 17 Comunitats Autònomes, amb competències en urbanisme i producció cartogràfica, comportà un nou impuls de la geografia professional, fins que també fou inclosa aquesta especialitat en el cos de funcionaris de la Generalitat de Catalunya el 1988 (DOGC, 959, 29/2/88).

Pel què fa a l'àmbit universitari, és durant la segona meitat dels anys vuitanta que a Catalunya s'inicia un procés de forta renovació, degut per una banda a l'autonomia de les universitats i per l'altra a l'assumpció de competències en matèria de política universitària per part de la Generalitat de Catalunya. El principal element d'aquest procés el constitueix la Llei de Reforma Universitària, coneguda com la LRU, aprovada el 1983 (Llei orgànica 11/1983 de 25 d'agost), que és la llei orgànica que establirà l'estructura marc de les universitats espanyoles i la distribució competencial entre les diferents Administracions Públiques.

La LRU reserva a l'Estat la fixació dels principis generals que ordenen el sistema universitari, a la Generalitat la concreció de l'estructura universitària catalana i la dotació de recursos econòmics, i a cada universitat, li dóna autonomia per regir el seu funcionament i gestionar els seus recursos. Aquesta llei, i tota la normativa que la desenvolupa, definia la configuració bàsica de les universitats, els seus elements estructurals (Departaments, Centres, Facultats, Escoles Universitàries, Instituts Universitaris, Escoles Tècniques Superiors) i els seus òrgans de govern (Consells de Departament o d'Institut, Juntes de Facultat o d'Escola amb els seus càrrecs unipersonals corresponents: Degans/es, Directors/es...) tots ells elegits de forma democràtica pels diferents sectors de la comunitat universitària que integrin.

La LRU, per altra banda, atorga un valor menor a la docència i una major importància a la recerca i a les publicacions com a paràmetre objectiu per avaluar la producció acadèmica i mesurar l'activitat científica. Aquests criteris han estat consolidats per les lleis posteriors, la Llei Orgànica d'Universitats (LOU Llei orgànica 6/2001 de 21 de desembre) i la Llei d'Universitats Catalanes (LUC Llei orgànica 1/2003), i han representat una major segregació per sexe de les desigualtats en l'accés i la promoció del personal docent investigador (PDI), propiciant un abandonament més gran de les seves carreres científiques per part de les dones, dificultant el seu procés d'inserció i consolidació laboral. Els mecanismes que regeixen l'acadèmia han mantingut així la seva marcada masculinitat secular, passant a ser, a més, els que avaluaran l'accés, la permanència i la promoció del professorat:

“Algunos estudios han probado de manera fehaciente que las mujeres profesionales se encuentran sometidas a un fenómeno de sobre selección y, como consecuencia de ello, que las que permanecen en el sistema universitario constituyen unas élites discriminadas teniendo en cuenta el cúmulo de obstáculos que deben salvar y el precio, o costes diferenciales respecto a los hombres que supone una vida profesional de alto nivel de exigencia para las mujeres, siguiendo un modelo masculino ‘irracional’ con respeto al reparto y el ejercicio del poder”. (SIMELIO/ROVETTO, 2008, 290-91)

Aprovada la LRU s'inicien, el febrer de 1985, els traspassos en matèria d'universitats a la Generalitat. En aquell moment Catalunya comptava amb tres universitats públiques: la Universitat de Barcelona (la més antiga de les tres, ja que tot i tenir el seu origen recent a la primera meitat del segle XIX, representava la continuació dels estudis universitaris instaurats a Barcelona al segle XV i suprimits per Felip V el 1717), la Universitat Autònoma de Barcelona (creada el 1968 i instal·lada a partir de 1971 a Bellaterra, en una zona no urbana on es creà un campus que concentrarà fins a l'actualitat la majoria dels seus ensenyaments) i la Universitat Politècnica de Catalunya (nascuda el 1971 com Universitat Politècnica de Barcelona, orientada als estudis en el camp de l'arquitectura i la tecnologia). Les tres universitats tenien centres adscrits fora de Barcelona⁸⁶, uns 120.000 alumnes i poc més de 6.000 professors

Una nova etapa comença amb la constitució d'alguns d'aquests centres adscrits en noves universitats. És el cas de la Universitat de Girona, la Universitat de Lleida i la Universitat Rovira i Virgili, a Tarragona, que entraren en funcionament el curs 1992/1993, el curs anterior ho havia fet una altra nova universitat, la Pompeu Fabra. En aquest període de temps l'alumnat havia passat dels 120.000 als 165.000 estudiants i el professorat de 6.000 a

---

⁸⁶. La Universitat de Barcelona a Lleida, a l'Hospitalet del Llobregat, a Vic, a Tarragona, a Reus; la Universitat Autònoma de Barcelona, amb seu a Bellaterra, tenia centres a Girona, a Vic, a Sabadell, a Barcelona, a Lleida; i la Universitat Politècnica de Catalunya a Terrassa, Manresa, Girona, Igualada, Lleida i Tarragona.

8.000 membres, amb un increment del 23% a la Universitat de Barcelona i a la Universitat Politècnica de Catalunya i del 33% a la Universitat Autònoma de Barcelona (GELONCH, 1992, 186).

Al País Valencià la llei que ordena i coordina actualment el seu sistema universitari data del 9 de febrer de 2007 (Llei 4/2007), un sistema que és integrat per cinc universitats públiques: La Universitat de València-Estudi General, la Universitat Politècnica de València, la Universitat d'Alacant, la Universitat Jaume I de Castelló i la Universitat Miguel Hernández d'Elix; i dues de privades: la Universitat Cardenal Herrera i la Universitat Catòlica de València San Vicenç Màrtir. Només les tres primeres integren departaments de geografia.

Aquesta llei també segueix els principis de foment de la recerca a un nivell igual o superior al de la docència, diu en el seu preàmbul:

"La actividad investigadora es inseparable del conjunto de actividades universitarias. De hecho, puede decirse que la legitimidad del proceso de formación está en que el profesor esté en alguna vaguardia del conocimiento ya sea de la investigación más básica, la aplicada o incluso de lo concerniente a la realidad social y económica, pues difícilmente puede enseñarse aquello que sea ajeno al rigor de la ciencia y al compromiso con la sociedad. De todos, el instrumento científico es el más preciado y la herramienta más legítima porque es consustancial con la Universidad, ya que la universidad es un ámbito natural de creación de ciencia." (Llei 4/2007)

A les Illes Balears l'organització institucional del sistema universitari és reglada per la Llei 2/2003 de 20 de març, que abasta la Universitat de les Illes Balears, el Consell Social de la Universitat de les Illes Balears i el mateix Govern de les Illes Balears, en tot allò que es refereix a les polítiques universitàries.

Cal destacar que tota aquesta legislació fa un esment especial a l'avaluació de la quantitat i qualitat de l'ensenyament i de l'excel·lència de la recerca, així com de la necessitat de donar resposta a les demandes de la societat, d'aquí la creació de Consells Socials universitaris.

A Espanya la Geografia que s'ensenyava tradicionalment dins les carreres de Filosofia i Lletres, i des de 1974 a les de Geografia i Història, estava lligada majoritàriament a uns estudis pensats per a formar docents d'ensenyament secundari. Quan el curs 1993/94, amb els nous plans d'estudis, la llicenciatura de Geografia i Història es fragmenta en quatre llicenciatures independents: Història, Història de l'Art, Història d'Amèrica i Geografia, el nombre de matriculats en les 13 universitats on es va començar a impartir l'especialitat arribaven a un total de 913. El curs 1998/99, ja eren 26 les universitats que oferien Geografia, aquell curs els nous matriculats pujaren a 2.140, mentre el nombre total

d'alumnes a tot Espanya era de 7.781.

Aquesta inclusió dins els estudis de Filosofia i Lletres primer i d'Història després, feu possible que en produir-se la fragmentació hi hagués un nombre suficient de professorat especialitzat com perquè la majoria d'universitats espanyoles poguessin oferir aquesta "nova" titulació, que a més, coincidí amb el moment de major creixement de l'alumnat universitari a Espanya. Només algunes universitats sense tradició en estudis de lletres o algunes de les noves no ofereixen actualment aquesta llicenciatura i la geografia s'inclou en la titulació d'Humanitats, seria, per exemple el cas de la Universitat Pompeu Fabra (BURRIEL DE ORUETA, 2004, 20-21).

II.I. L'ANÀLISI QUANTITATIVA.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

---

7. NOMBRE I CATEGORIA PROFESSIONAL.

Ramsay i Letherby sociòlogues a una universitat anglesa, afirmaven que el creixement de l'educació universitària als anys setantes i vuitantes del segle passat havia afavorit la incorporació d'un major nombre de dones com a docents en aquest àmbit, però que aquestes havien continuat essent majoritàries en els llocs més baixos i més precaris, i tot citant a Knights and Richards, 2003, escriuen:

"It is possible to argue that the expansion of higher education in the 1980s and 1990s benefited women more than men in that in 1995 there were two and a half times more women in the system than in 1970/71 (Abbot and Wallace, 1997). Yet men remain in privileged positions: it is still difficult for women who work in higher education to get their research funded and published and in both "new" and the "old" universities women academics remain in a very small minority, representing only 25% of full – time staff, historically and to date women have been concentrated in lower grades and in less secure posts. Recent reports also suggest that women academics are severely underpaid and represent only a minority of professors and top managers." (RAMSAY/LEATHERBY, 2006, 23)

Aquesta és també la tendència a les universitats espanyoles en general i als departaments objecte del nostre estudi en particular.

7.1. Metodologia.

Tal com hem comentat a la introducció, en referir-nos a les dues etapes d'elaboració del nostre treball, aquest s'inicià amb l'anàlisi dels departaments de geografia de les universitats públiques de Catalunya⁸⁷; posteriorment s'estengué als de les universitats públiques del País Valencià i de les Illes Balears, actualitzant les dades pels departaments de Catalunya. Aquest fet circumstancial, ha permès poder disposar d'una evolució de les xifres, per aquests departaments, que permeten aprofundir en la tesi de la masculinització dels efectius, i, a la vegada, estendre el treball a un major nombre de departaments, en un període més recent, per a constatar l'extensió d'aquesta masculinització més enllà de l'àmbit més proper⁸⁸.

---

⁸⁷ Uns primers resultats d'aquest treball han estat ja publicats: García-Ramón i Pujol (2004).

⁸⁸ De fet, per constatar que no es tractava d'un fenomen purament català, es feu una breu recopilació de dades en

Tant en la primera recollida de dades, com en la segona, s'envià un qüestionari als diferents departaments de Geografia de les universitats estudiades, ja que, tot i que en els darrers anys les universitats solen tenir accessibles a les seves pàgines web les dades sobre el professorat, aquestes no sempre estan actualitzades. En els casos en que s'ha utilitzat la informació a partir d'internet, s'ha contrastat posteriorment en alguna de les entrevistes personals realitzades en cadascuna de les universitats.

Així, doncs, iniciarem l'exposició d'aquesta part quantitativa amb les dades referides als departaments de geografia de les universitats públiques de Catalunya, i les referenciem amb les dades d'aquestes mateixes universitats per totes les seves disciplines, amb la finalitat de mostrar-ne la diferent tendència pel que a l'estructura per sexe, que és aquí la que ens interessa, tant a nivell del nombre com de la categoria. És el que en la primera part mostràvem en l'apartat relatiu a l'accés i la promoció, per a diferents àmbits dels països desenvolupats, inclosa Espanya.

El període que abarquen aquestes dades es troba en el marc del ple funcionament de la Llei de Reforma Universitària (LRU), aprovada el 1983 i en concret a partir del moment (1992) en què es completa la xarxa de les 7 universitats del sistema universitari públic de Catalunya: la Universitat de Barcelona (UB), la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC), la Universitat Pompeu Fabra (UPF), la Universitat de Girona (UdG), la Universitat de Lleida (UdL) i la Universitat Rovira i Virgili (URV). La LRU marca sens dubte una forma d'actuació que incideix (igual que ho farà en endavant la nova Llei d'Organització Universitària, vigent des de 2002), en el reclutament i la promoció del professorat universitari, pel que el nostre treball es pot considerar també com una bona aproximació als seus efectes.

7.2. El marc de referència.

Les xifres amb les que hem treballat per establir un marc de referència corresponen a les d'aquestes universitats per mitjans dels anys noranta, i mostren com l'entorn universitari català, després d'un primer moment de creixement lent, experimenta una expansió considerable entre el curs 1994/95 i el curs 1997/98, amb un augment dels efectius de poc més del 10% i una taxa de creixement anual acumulatiu que, de continuar amb aquest ritme

---

altres departaments de geografia espanyols (a la Universitat de Santiago de Compostela, la Universitat de Sevilla i la Universitat Complutense de Madrid), que donaren resultats similars.

passaria a doblar el total del professorat en 18,7 anys (CABRÉ *et al.* 2001).

Les dades que tenim actualitzades per 2006, mostren que la situació no ha variat massa, pel que la tendència de creixement que s'apuntava en aquell període s'ha reduït considerablement, sobretot per una davallada en l'entrada de nous estudiants, producte de la baixa natalitat de les darreres dècades a Catalunya. Així si comptabilitzem l'evolució dels primers anys del segle XXI, veiem com la taxa de creixement anual acumulatiu ha passat a ser de 2,67%, el què vol dir que ara el temps per doblar els efectius passaria a ser de 26,3 anys.

TAULA 7.1. Evolució del professorat de les universitats públiques de Catalunya (1994-1998).

Curs	UB	UAB	UPC	UPF	UdG	UdL	URV	Totals
1994-1995	3.708	2.471	2.131	600	671	544	681	10.806
1995-1996	3.989	2.621	2.188	703	681	616	785	11.583
1996-1997	4.091	2.668	2.231	726	704	624	759	11.803
1997-1998	4.149	2.725	2.242	725	760	640	809	12.050

(CABRÉ, AJENJO, BLANES, 2001, 30)

TAULA 7.2. Evolució del professorat de les universitats públiques de Catalunya (1999-2006).

Curs	UB	UAB	UPC	UPF	UdG	UdL	URV	Totals
1999-2000	3.954	2.541	2.247	727	664	267	818	11.218
2000-2001	4.057	2.581	2.258	726	801	188	833	11.444
2001-2002	4.126	2.776	2.422	755	823	194	955	12.051
2002-2003	4.311	2.791	2.507	812	940	168	1.002	12.531
2003-2004	4.267	2.822	2.611	836	936	185	1.077	12.734
2004-2005	4.230	2.908	2.526	841	959	183	1.098	12.745
2005-2006	4.265	3.082	2.500	900	973	172	1.250	13.142

(AQU, 2007)

Als departaments de Geografia, aquesta progressió encara va ser més elevada (a excepció de la Universitat de Lleida) i, entre el curs 1992/93 i el curs 1998/99, l'increment d'efectius pujava a un 74% amb un creixement anual acumulatiu molt alt, del 12,1%, el que suposaria doblar els efectius en 6 anys. Aquest creixement s'ha mantingut, però a un ritme molt més lent. Si prenem les xifres del curs 2008/09 (amb les dades recollides a la segona etapa d'aquest treball) veiem que la taxa de creixement anual acumulatiu ha passat a ser del 3,73% el què voldria dir doblar els efectius en 18,9 anys.

TAULA 7.3. Professorat geografia de les universitats públiques de Catalunya (1992-2009).

Curs	UB	UAB	UPF	UdG	UdL	URV	TOTAL
1992-1993	36	35	0	14	12	9	106
1993-1994	38	42	0	17	12	11	120
1994-1995	39	48	1	17	12	13	130
1995-1996	41	55	1	21	11	14	143
1996-1997	50	61	2	21	10	16	160
1998-1999*	46	57	2	27	10	18	160
2008-2009*	68	92	2	32	14	37	245

(LLUCH/ALBET, 1998, 46-48) i Elaboració pròpia a partir de les dades dels dos qüestionaris als Dep. de Geografia de les Universitats Públiques de Catalunya*.

Però el fet diferencial més destacable del professorat dels departaments de Geografia, respecte al conjunt del sistema universitari de Catalunya, és la seva progressiva masculinització, contràriament a la major equiparació de sexes pel total del professorat universitari: de 38,9% professores de Geografia el 1996 a 35,6% el 1999; i aquesta tendència també s'observa entre l'alumnat de Geografia: de 52,4% el 1984 al 40,7% el 1999 a Espanya⁸⁹ i el 42,7% a Catalunya.

Així si pel conjunt de disciplines tenim una relació de masculinitat el curs 1994/95 de 2,22:1 i el curs 1997/98 de 2,07:1, amb una entrada en aquest darrer any a la universitat com a personal dels diferents departaments de 1,6:1, i amb una relació equivalent entre alumnes i professores pel mateix curs; en els departaments de Geografia, aquesta ratio passa de 1,80:1 el curs 1996/97 a 1,81:1 el curs 1998/99 i continua pujant fins al 2,14:1 el curs 2008/09. Tot i que en algunes universitats originalment molt masculinitzades hi trobem un descens de la ratio, això no fa variar la tendència general, encara que la suavitza (taula 7.5.).

TAULA 7.4. Relació de masculinitat a les universitats públiques catalanes (1994-1998)

Curs	UB	UAB	UPC	UPF	UdG	UdL	URV
1994-1995	1,7	2,1	5,1	2,1	2,2	1,8	1,8
1995-1996	1,6	2	4,9	2,1	2,2	1,6	1,7
1996-1997	1,6	2	4,9	2	2,3	1,6	1,9
1997-1998	1,6	1,9	4,8	2,2	2,2	1,6	1,8

(CABRÉ, AJENJO, BLANES, 2001, 32)

⁸⁹ Els percentatges de l'alumnat universitari espanyol es mantenen al voltant del 50% de nois i noies dels de mitjans dels anys vuitanta del segle passat. Una equiparació força tardana (entre 1940-1945 el percentatge de noies matriculades a una universitat espanyola estava entorn del 13%) però en una progressió força ràpida (un 19% entre 1956-1960 i un 30% el 1968). (ALMARACHA, *et al.* 2001)

TAULA 7.5. Relació de masculinitat als departaments de geografia, 1996-2009.

Curs	UB	UAB	UPC	UPF	UdG	UdL	URV
1996-1997*	1,5	1,3	–	2	1,6	4	2,2
1998-1999**	1,4	1,4	–	2	2	9	3,5
2008/-2009**	2	1,9	–	2	1,7	3,7	3,6

*(LLUCH/ALBET, 1998, 46-48) i **Elaboració pròpia a partir de les dades dels qüestionaris als Dep. de Geografia de les Universitats Públiques de Catalunya (fase I, fase II).

En l'estructura d'edats aquesta tendència també es fa palesa. Les dades pel conjunt del professorat universitari de Catalunya el curs 1997/98 mostraven unes ratios de 1:1 entre els 23/24 anys, de 3:1 als 56 anys i de 7:1 als 66 anys, mentre que als departaments de Geografia, el curs 1998/99, la ratio per als menors de 30 anys era de 2,2:1, pels de 31 a 45 de 1,8:1, pels de 46 a 60 de 1,7:1 i pels majors de 61 anys de 2:1. L'esperable hagués estat tenir una relació de masculinitat més alta per les edats més madures, en reducció a les edats més joves, i aquí es dona gairebé el contrari, i és una tendència que continua en el mateix sentit, ja que les darreres dades del curs 2008/09 mostren una ratio de 1,4 pels majors de 61 anys en augment fins a 2,7 pels de 31 a 45 anys, tot i una davallada en els menors de 30 anys.

TAULA 7.6. Departaments de Geografia de les universitats públiques de Catalunya (1998-1999)

Edats	HOMES	H%	DONES	D%	H/D
<30	11	6,875	5	3,125	2,2:1
31-45	53	33,125	29	18,125	1,8:1
46-60	35	21,875	21	13,125	1,7:1
>61	4	2,5	2	1,25	2:1
Totals	103	64,38	57	35,63	1,8:1

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels qüestionaris enviats als Departaments de Geografia de les Universitats Públiques de Catalunya.

TAULA 7.7. Departaments de Geografia de les universitats públiques de Catalunya (2008-2009)

Edats	HOMES	H%	DONES	D%	H/D
<30	33	13,47	18	7,35	1,8:1
31-45	63	25,71	23	9,39	2,7:1
46-60	53	21,63	24	9,8	2,2:1
>61	18	7,35	13	5,31	1,4:1
Totals	167	68,16	78	31,84	2,14:1

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels qüestionaris enviats als Departaments de Geografia de les Universitats Públiques de Catalunya.

Tant la Llei d'ordenament universitari (LOU, 2001) com la Llei d'Universitats de Catalunya (LUC 2003) han canviat, en els darrers anys la forma d'accés a la universitat, la qual cosa

pot haver comportat efectes de gènere en la convocatòria de places per les habilitacions a les diferents categories professionals, l'oferta de places en les diferents universitats o els contractes no funcionaris de lectors/es i agregats/agregades, col·laboradors/es⁹⁰. Caldrà veure-ho en la perspectiva d'uns quants anys més enllà.

Si ens fixem en l'estructura professional pel conjunt de professorat universitari de Catalunya a finals del s. XX (taula 7.1.), es mantenen els patrons mostrats fins ara a la primera part del treball: ratios de 9:1 el 1989/90 fins a 6:1 el 1997/98 en els nivells més alts, de càtedra i de 1,5:1 i 1:1, respectivament, per la categoria més baixa, d'ajudantia, el què representa uns percentatges de professores molt més elevat en aquests escalafons.

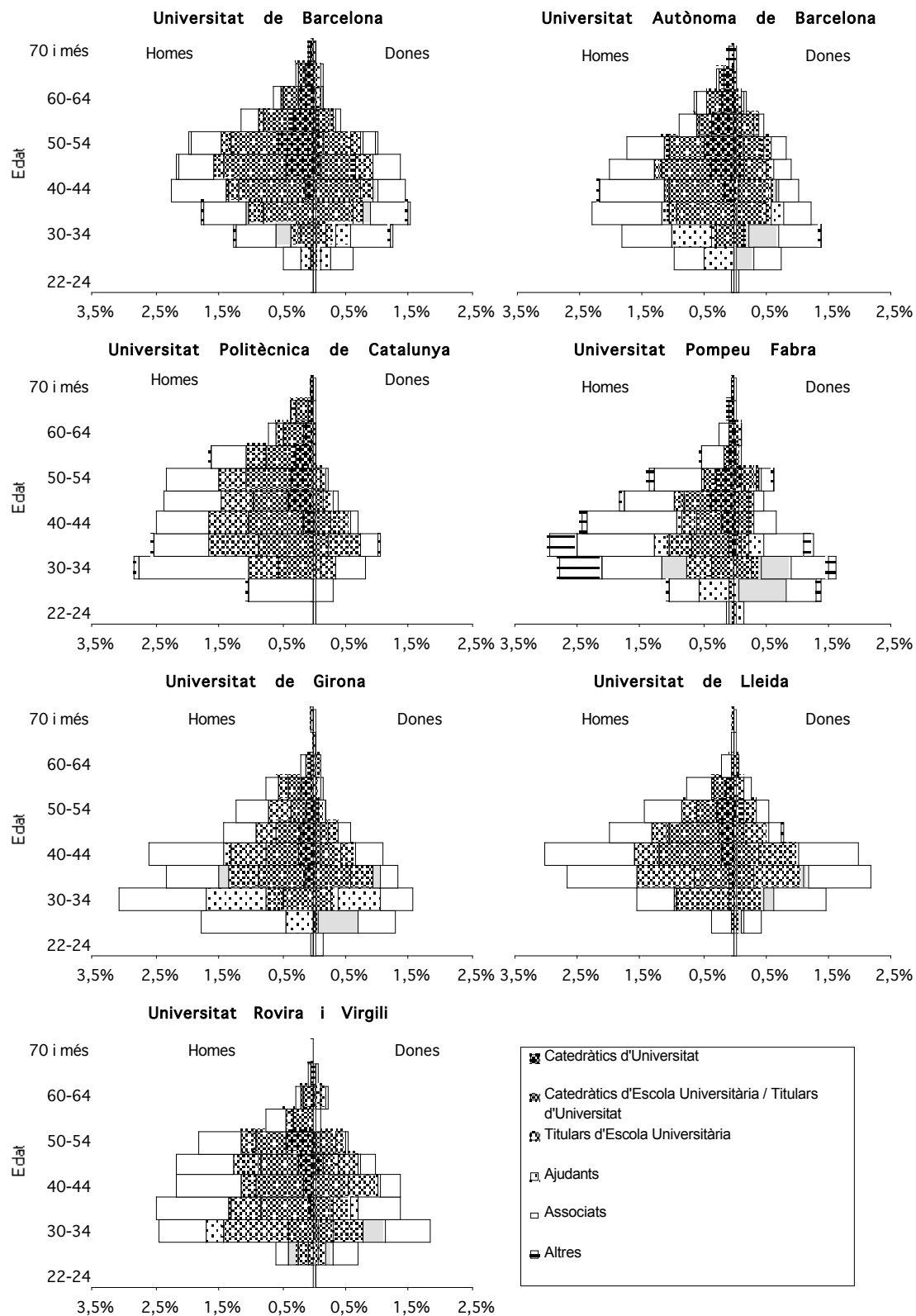
El grup de catedràtics i catedràtiques (CU) està estabilitzat en un 10%, els catedràtics i catedràtiques d'Escola Universitària (CEU) en un 2%, i el grup de professorat Titular d'Universitat (TU) en un 27%. Per altra banda els professors i professores Titulars d'Escola Universitària (TEU), els professors i professores ajudants i el professorat associat tenen variacions més notables, bé per promoció, bé per augment d'aquests efectius per polítiques contractuals diverses de les diferents universitats. Així veiem que disminueixen els TEUs (sobretot per promoció a TUs i perquè no s'obren noves places d'aquest nivell) i els ajudants; mentre que augmenten fortament els associats (que no comporten funcionarització). La categoria més nombrosa és, doncs, la d'Associat (que sembla que augmenta sobretot a costa de la d'Ajudant) amb un 38% del conjunt del professorat. El següent grup són els TUs que juntament amb els CEUs representen un 29,7% del total. Els TEUs arriben a un 14% i el CUs a un 10%, el nombre més reduït és el d'ajudants amb un 7%. L'1,3% restant del total de professors són visitants o emèrits (CABRÉ/AJENJO/BLANES, 2001).

Mentre, pels departaments de Geografia (figures 7.2. i 7.3.), les ratios d'una i altra categoria (càtedra i ajudantia) són de 2:1, el què evidencia un percentatge important de professors joves també en la darrera categoria, això no desvirtua però, la nostra constatació d'una pitjor posició de les professores, ja que en la de Titulars d'Escola Universitària hi trobem una proporció molt alta de dones (ratio 0,27:1) distribuïdes en les franges d'edat centrals i un nombre d'homes menor, tots en la franja d'edat més jove.

---

⁹⁰ La llei d'universitats de Catalunya (LUC 2003) estableix que les universitats poden contractar amb caràcter temporal o permanent professorat col·laborador d'acord amb el què estableix la Llei Orgànica d'Universitats (LOU 2001). Pel què fa al professorat lector la LUC estableix que és un professor ajudant doctor contractat en la fase inicial de la seva carrera per un màxim de 5 anys. Finalment estableix dues categories de professorat contractat doctor amb caràcter indefinit: professor agregat i professor catedràtic, que el futur caldrà classificar-les juntament amb les categories de funcionari TU i CU, però actualment el seu nombre reduït o inexistent fa que hàgim optat per una categoria d'altres on hi hem encabit totes aquestes noves figures.

FIGURA 7.1. Professorat de les universitats públiques catalanes en funció de la seva categoria

(CABRÉ/AJENJO/BLANES, 2001, 34)

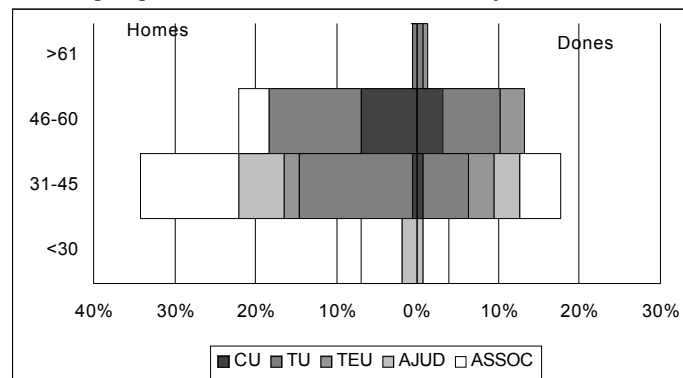
Aquesta categoria, tot i no ser la més baixa pel què fa al professorat contractat, sí que ho és

respecte al professorat amb plaça estable o funcionari, ja que no exigeix ser doctor (tal com s'ha comentat en un apartat anterior). En els departaments de geografia, doncs, les proporcions tenen un ordre similar però unes magnituds diferents.

El grup més nombrós en aquests departaments és, però, el dels TUs amb un 38,75%, seguit, ara sí, pel professorat associat amb un 28,75%, a continuació, amb el mateix percentatge, els CUs i el professorat ajudant amb un 11,25% i, finalment, el grup més minoritari: el dels TEUs amb un 8,75%. Els emèrits representen el 1,25%. Cal fer un esment particular al fet que la categoria d'associat, a banda de no respondre sovint a la idea inicial que comportava aquest tipus de figura⁹¹, amaga també molts substituïts que només cobreixen la plaça durant el temps d'absència del professorat funcionari, a vegades la proporció de substituïts pot arribar a ser de més del 50% del total dels associats.

FIGURA 7.2. Professorat de geografia. Universitats de Catalunya, curs 1998/99.

Font: Qüestionari als Departaments de Geografia de les sis Universitats Públiques de Catalunya. Elaboració pròpia.

Pel curs 1998-99, ens trobem una piràmide amb una base constituïda totalment per ajudants (si no tenim en compte els associats que de fet hi serien majoritaris), seguida per TUs i ajudants, alguns TEUs i algun CU (amb un bon nombre encara d'associats), després comencen a incrementar-se els CUs, mantenint-se elevat el nombre de TUs, ja no trobem cap ajudant i molt pocs TEUs (disminueix el nombre d'associats), finalment a dalt de tot de la piràmide no hi trobem cap CU, i sí una majoria de TUs i una minoria de TEUs. Aquesta

⁹¹. La figura d'associat està destinada a vincular a la universitat a professionals que exerceixen la disciplina fora de l'àmbit universitari i que aporten la seva experiència pràctica al món de l'ensenyament per aproximar més la teoria a la tasca concreta a desenvolupar professionalment. La definició que en feia el Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya era exactament: "Són professionals de reconegut prestigi que desenvolupen la seva activitat principal fora de la universitat i que la universitat contracta a temps complet o parcial per tal de completar l'activitat docent de la universitat" (GELONCH, 1992, 91), a la pràctica aquests professionals són una minoria, les seves places estan ocupades per professors joves que completen la càrrega docent dels funcionaris i per professors substituïts que són contractats temporalment sota aquesta categoria. En els darrers anys i a partir de l'aprovació de la LOU, aquesta irregularitat s'està reduint dràsticament.

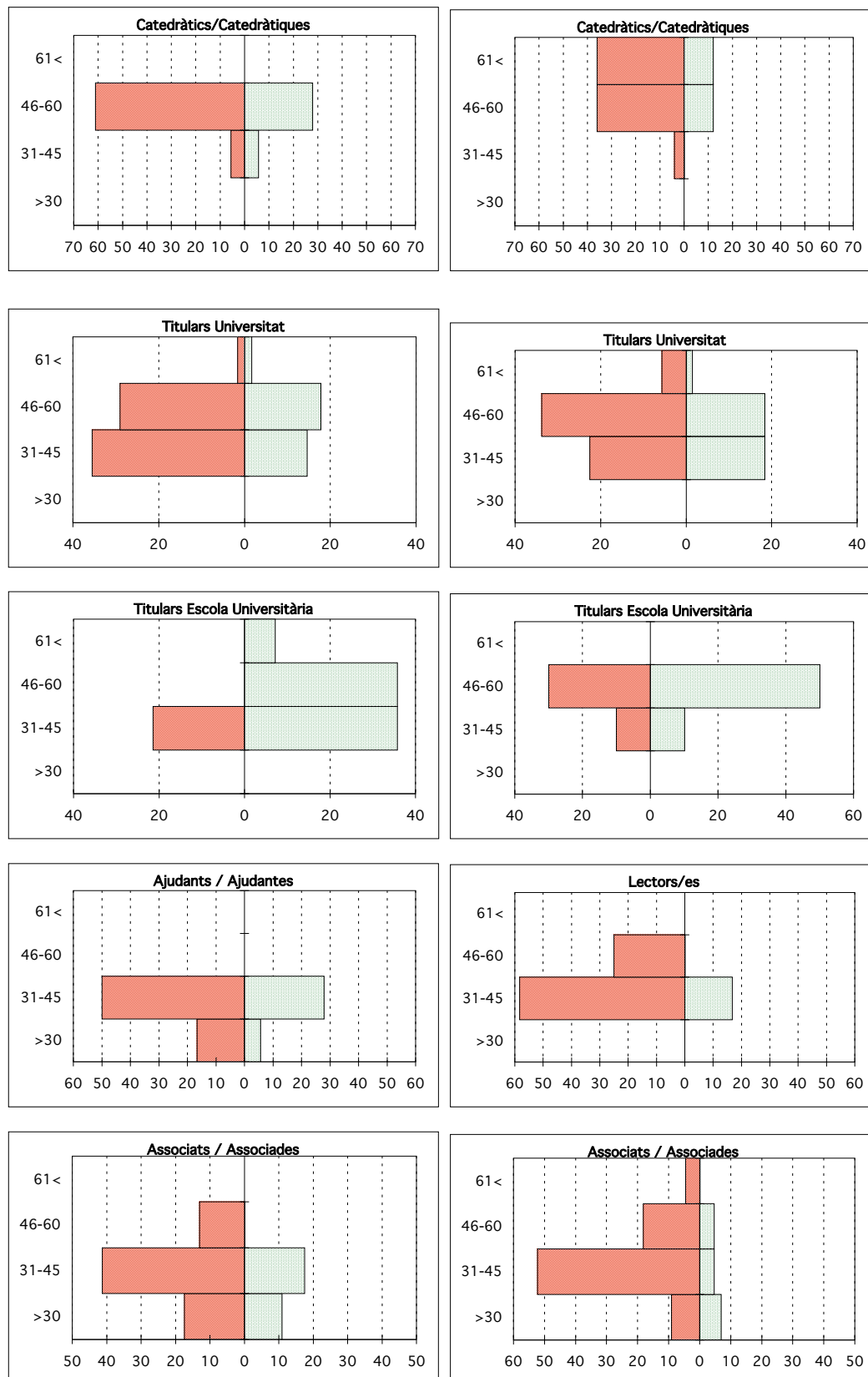
absència de catedràtics de més de 60 anys ve donada pel caràcter relativament jove de la geografia com a disciplina universitària a Espanya.

Les dades concretes incloent la diferenciació per edat i sexe són:

- a. franja de menors de 30 anys: 23,52% d'ajudants, 17,64% dels quals homes i 5,88% dones, serien el 100% si no tinguéssim en compte els associats que constitueixen aquí el 76,47% restant dels quals 47,05% són homes i 29,41% dones (aquí es trobaria el major nombre d'associats-substituts als què ens hem referit més amunt);
- b. franja de 31 a 45 anys: un 37,80% de TUs, 26,82% d'homes i 10,97% de dones (constituïrien el 56,4% si no tinguéssim en compte els associats, que aquí són el 32,92% amb un 23,17% de d'homes i un 9,75% de dones), seguits d'un 17,07% d'ajudants amb el 10,97% d'homes i el 6,10% de dones (serien el 25,49% del total sense els associats), i un 9,73% de TEUs, 3,65% dels quals homes i 6,10% dones (el 14,55% sense els A) i finalment una petita proporció del 2,43% de CUs amb igual proporció d'homes que de dones (serien el 2,82% sense els/les associats/des);
- c. franja de 46 a 60 anys: continuen tenint més pes els TUs amb un 29,29% dels quals 18,18% són homes i 11,11% dones (constituïrien el 31,2% del total sense els associats que aquí representen el 6,06% tots ells homes), seguits dels CUs amb un 16,16% (aquesta és la franja d'edat on tenen un volum més elevat) amb un 11,11% d'homes i un 5,05% de dones (serien el 17,18% si no tinguéssim en compte els associats), finalment una petita proporció de TEUs, en concret, un 5,05% (5,4% sense les associades) totes elles dones. Aquí ja ha desaparegut totalment el professorat ajudant;
- d. franja de més de 61 anys: no hi trobem cap CU, els TUs representen el 66,66% amb equilibri entre homes i dones i els TEUs un 33,33%, tot dones. No hi ha cap professor o professora associats.

Així, i resumint per categories professionals el curs 1998/99 trobem 12 catedràtics de geografia envers 6 catedràtiques, pràcticament tots ells en unes edats compreses entre els 46 i 60 anys; 41 professors titulars d'universitat i 21 professores del mateix nivell, en aquest cas els grups d'edat en els que són majoritaris es troben intercanviats: un 52,4% de les TU es troben a la franja d'edat entre els 46 i 60 anys, mentre que el 53,7% dels seus companys han arribat a aquesta categoria en la franja d'edat anterior, és a dir entre els 31 i els 45 anys.

FIGURA 7.3. Professorat del departaments de geografia de Catalunya per categoria (%).

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels cursos 1998/99 (a l'esquerra) i 2008/09 (a la dreta).

Si fins aquí les proporcions han estat properes a la meitat de professores que de professors, en la categoria dels TEU hi ha una majoria aclaparadora de dones: un total d'11 per només 3 professors titulars d'escola universitària, tots ells a la franja més jove i quasi totes elles entre els 46 i 60 anys, pel que sembla que no arribaran a promocionar-se com a TU, tal i com es constatarà en les dades de 2008/09, on el nombre és menor però de major edat, tal i com veurem més endavant.

TAULA 7.8. Professorat de geografia de les universitats de Catalunya, 1998/99.

	UB		UAB		URV		UdL		UdG		UPF		Total		H/D
	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	
CU	6	1	1	4	2	0	1	0	2	1	0	0	12	6	2:1
TU	15	8	10	9	4	1	5	0	6	3	1	0	41	21	2:1
TEU	0	3	2	5	1	1	0	0	0	2	0	0	3	11	0,3:1
AS	4	5	17	3	5	2	3	1	4	2	1	0	34	13	2,6:1
Ajudants	2	2	3	3	2	0	0	0	6	1	0	0	13	6	2,2:1
Total	27	19	33	24	14	4	9	1	18	9	2	0	103	57	1,8:1

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del qüestionari enviat als Departaments de Geografia de les Universitats Públiques de Catalunya.

En la categoria d'ajudant hi tornem a trobar una relació de 2,2 a 1, en concret 13 homes per 6 dones, tots ells i elles a les franges de 31-45 i en menor proporció (menys del 25%) en la de menys de 30 anys. Finalment, en la categoria d'associats trobem com augmenta la relació de masculinitat 34 associats per 13 associades, és a dir una relació de 2,6. Estan concentrats en la franja dels 31 a 46 anys, però també en la franja inferior, i en el cas dels homes, també en la superior (un 18,2%). Les dades dels becaris són parcials, ja que no tots els Departaments les van comptabilitzar, tenim 18 nois i 7 noies, majoritàriament a la franja de menors de 30 anys (tot i que un 28,6% de les noies està a la franja superior).

En l'actualització de les dades del primer qüestionari, deu anys més tard, s'accentua la tendència cap a la masculinització d'efectius. La categoria de CU continua tenint un domini masculí, però ara triplica el nombre d'homes per dona, mentre que a la de TU s'ha reduït l'índex de masculinitat, en part, segurament, pel pas d'algunes geògrafes TEU a TU, disminuint així la feminització de la categoria TEU.

A la taula de 2008/09 s'han comptabilitzat juntament amb els TU, la nova categoria d'agregat/da (AG) ja que tot i que no és una plaça funcional, té un caràcter de contracte indefinit i suposa una categoria equivalent que coexisteix amb la de la funció pública. La categoria d'associats/ associades ha augmentat espectacularment la seva masculinització igual que la nova categoria de Lector/a (Lc) que, en aquest cas ve a substituir la d'ajudant

(podríem de fet establir una certa equiparació, ja que també té un caràcter temporal, però en canvi ha hagut de passar per un procés de concurs d'habilitació pública).

TAULA 7.9. Professorat de geografia de les universitats públiques de Catalunya, 2008/09.

	UB		UAB		URV		UdL		UdG		UPF		Total		
	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H/D
CU	11	1	3	4	2	0	2	0	1	1	0	0	19	6	3,2:1
TU	12	9	16	9	3	2	2	2	9	5	2	0	44	27	1,6:1
TEU	0	3	1	2	2	0	1	1	0	0	0	0	4	6	0,7:1
AS	8	2	6	0	18	2	0	0	5	3	0	0	37	7	5,3:1
Aj/Lect	2	0	4	0	1	1	1	0	2	1	0	0	10	2	5,0:1
Subtotal	33	15	30	15	26	5	6	2	17	10	2	0	114	48	2,4:1
B	9	5	11	5	2	2	0	0	3	2	0	0	25	14	1,8:1
Altres	1	0	19	6	1	1	4	0	0	0	0	0	25	7	3,6:1
Emèrit	2	3	0	6	0	0	1	0	0	0	0	0	3	9	0,3:1
Total	45	23	60	32	29	8	11	3	20	12	2	0	167	78	2,1:1

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del qüestionari enviat als Departaments de Geografia de les Universitats Públiques de Catalunya i a les seves pàgines web de 2009.

Finalment s'ha afegit una categoria d'altres⁹² on hi figuren totes aquelles persones que es troben en situacions temporals, cas dels becaris i tota mena de substituïts a temps parcial, el nombre més important d'aquest grup es troba a la Universitat Autònoma de Barcelona, on hi ha un bon nombre de becaris de diferent tipus (FPI, FPU, de projecte) i substituïts del professorat en situacions diverses (sabàtic, estades a l'estranger, menció de qualitat, direcció d'instituts de recerca...) que tenen reducció de càrrega docent. Aquesta categoria està poc masculinitzada ja que es tracta de places molt més precàries, pel què si la féssim fora del recompte, la relació de masculinitat encara seria més alta, és clar que també hi ha inclòs el professorat emèrit, i en aquest cas també la Universitat Autònoma de Barcelona presenta la peculiaritat de tenir un bon nombre de professores emèrites, el què de fet converteix aquesta categoria amb la més feminitzada de les universitats catalanes en l'actualitat. Vegem a continuació el detall per universitats.

Les dades concretes incloent la diferenciació per edat i sexe amb percentatges sobre cada grup d'edat i no pel conjunt, com està representat a la piràmide, de manera que ens permet tenir un altre paràmetre de magnitud, són:

- a. franja de menors de 30 anys: 45,10% de becaris i 23,53% de becàries, i una petita proporció d'altres categories, 11,76% d'homes i 5,88% D;

⁹² Per al recompte de 1998/99, si apareix aquesta categoria, hi consten els becaris, però no sempre es comptabilitzen ja que no es va poder disposar de les dades d'aquesta categoria per a totes les universitats

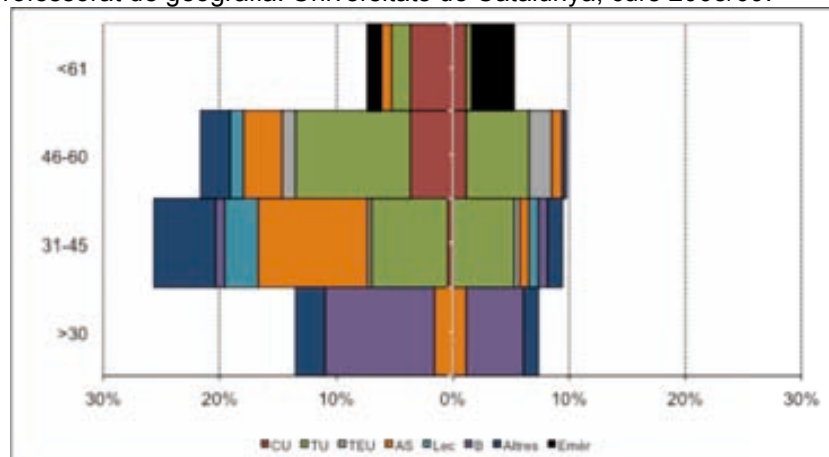
- b. franja de 31 a 45 anys: un 1,16% de catedràtics (cap catedràtica), en canvi trobem les dues categories següents força equiparades en efectius (18,6% de TU homes i 15,12% de dones i un mateix percentatge d'homes i dones TEU amb el 1,16%), les categories d'associats i d'altres es troben en aquesta franja d'edat totalment masculinitzades (26,7% d'homes i el 2,33% de dones per als associats/es i 15,12% d'homes i 3,49 de dones per a la categoria d'altres), aquí trobem el major nombre de la nova categoria de lectors (8,14%) però només un 2,33% de lectores (finalment hi ha un parell de becaris que passen dels 30 de cada sexe i que representen un 2,33% cadascun;
- c. franja de 46 a 60 anys: continuen tenint més pes els TUs amb un 31,17% dels homes i 15,12% de dones, seguits dels CUs amb un 11,68% d'homes i un 3,89% de dones, un menor nombre d'associats que en la franja d'edats anterior encara que una mica menys masculinitzada (10,39% d'homes i 2,59% de dones), un cert nombre de lectors (3,89%) i cap lectora, el major nombre de TEUs amb un 3,89% d'homes i 6,49% de dones (pel què per la franja d'edat que es troben difícilment promocionaran essent majoritàriament dones), i finalment alguns altres professors (7,79%) i professores (1,29%) amb contractes de caire temporal;
- d. franja de més de 61 anys: a diferència de fa 10 anys en què no hi havia cap CU, ara hi trobem el mateix nombre que a la franja d'edats anterior tant en homes com en dones encara que sobre el total d'efectius d'aquesta edat les proporcions siguin diferents: un 29% de catedràtics i un 9,68% de catedràtiques, seguits en proporció pels TUs (12,90% d'homes i 3,23% de dones), un parell de professors associats (6,45%) i el total del professorat emèrit (9,68% d'homes i 29,03% de dones) molt feminitzat.

Així doncs, per categories professionals el curs 2008/2009 trobem 19 catedràtics de geografia envers 6 catedràtiques, pràcticament tots ells a les dues franges d'edat de més edat; 44 professors titulars d'universitat i 27 professores del mateix nivell, ells majoritàriament a la franja d'edat 46-60 i elles repartides entre aquesta i la de 31-45. També les ratios TU/CU per homes i dones són clarament diferenciades, entre els homes trobem 2,3 TU per cada CU, mentre que entre les dones la ratio és pràcticament el doble, de 4,5⁹³.

---

⁹³ En aquest cas es tracta de ratios comparables per exemple a les que es donen a la Universitat Autònoma de Barcelona, on des del 1996 al 2007 s'han mantingut unes ràtios similars d'entorn a 2 TU per catedràtic i de 4 a 5 TU per catedràtica. (Extret del *Segon Pla d'acció per a la igualtat entre dones i homes a la Universitat Autònoma de Barcelona, 29008.2012*).

FIGURA 7.4. Professorat de geografia. Universitats de Catalunya, curs 2008/09.

Font: Qüestionari als Departaments de Geografia de les Universitats Públiques de Catalunya. Elaboració pròpia.

També 10 anys més tard ha disminuït la proporció de professores TEU i d'aquesta categoria hi trobem només 4 professors i 6 professores majoritàriament a la franja d'edat 46-60 anys. En canvi hi ha un bon nombre de professorat molt més masculinitzat en categories no permanents: 10 lectors i 2 lectures, 23 associats i 7 associades, 25 homes i 7 dones a la categoria d'altres, més 25 becaris i 14 becàries. Finalment esmentar el nombre de professorat emèrit, amb 3 homes i 9 dones.

TAULA 7.10. Professorat de geografia de les sis universitats públiques de Catalunya.

	Curs 1998/99					Curs 2008/09				
	Homes	Dones	Total	%Dones	Ratio	Homes	Dones	Total	%Dones	Ratio
CU	12	6	18	33,33	2,00	19	6	25	24,00	3,17
TU/AG	41	21	62	33,87	1,95	44	27	71	38,03	1,63
TEU	3	11	14	78,57	0,27	4	6	10	60,00	0,67
AS	34	13	47	27,66	2,62	37	7	44	15,91	5,29
AJ/Lc	13	6	19	31,58	2,17	10	2	12	16,67	5,00
Subtot.	103	57	160	35,63	1,81	114	48	162	29,63	2,38
Altres	18	7	25	28,00	2,57	53	30	83	36,14	1,77
Total	121	64	185	34,59	1,89	167	78	245	31,84	2,14

Font: Elaboració pròpia, qüestionaris enviats als Departaments de geografia.

Atès l'alt nombre de percentatges per les diferents categories en les diverses franges d'edat i ambdós sexes, farem a continuació un intent de síntesi per a tenir una visió més concreta de la situació general descrita en aquest apartat:

Quant al nombre i a la composició del professorat, si els efectius del conjunt de les universitats públiques de Catalunya experimenten, durant la dècada dels 90, un creixement

destacable que representa un increment anual acumulatiu del 3,7%, el professorat de geografia supera àmpliament aquestes taxes i se situa en un 12,1%. És aquesta entrada important de nous efectius el què explica la major representació de les dones dins el personal docent d'aquests departaments catalans (així com als departaments de geografia de tot l'Estat) respecte als departaments de geografia de les universitats anglosaxones (tal com s'ha observat a la primera part d'aquest treball).

En canvi, si la relació de masculinitat pel conjunt del sistema universitari català tendeix a l'equilibri (encara que sigui a un ritme lent), en els departaments de geografia s'observa una inversió d'aquesta tendència en els darrers anys, tot i partir d'una major equiparació ja que no hi ha el pes de la UPC. Així es passa d'una ratio H/D de 1,92:1 a 2,14:1 si tenim en compte el conjunt del professorat, i de 1,81:1 a 2,38:1 si excloem els becaris, el professorat emèrit i les categories englobades en el grup "altres". Fins i tot si només tinguéssim en compte el més reduït nombre de professorat funcionari també aquesta relació de masculinitat augmenta passant de 1,47:1 el curs 1998/1999 a 1,72:1 el curs 2008/09.

Quant a la categoria assolida, hi ha, pel conjunt del sistema universitari, un clar predomini dels professors en el nivell més alt de la carrera universitària, el de catedràtic, amb una relació de masculinitat d'entre el 8,98 el curs 89/90 i el 6,6 el curs 94/95 (també és la categoria més envellida, com era d'esperar). Aquest predomini és molt menor en el nivell següent, però també és el grup menys nombrós, el de catedràtic d'escola universitària (tendeix a desaparèixer), on la relació és de 2,3 i de 2,1, pels mateixos anys. La categoria intermèdia, de titulars d'universitat, presenta uns nivells similars amb una relació del 2,9 i del 2,3, mentre que la de titulars d'escola universitària, que no requereix tenir títol de doctor per accedir-hi, presenta una situació més equilibrada entre homes i dones, aquí la relació de masculinitat es redueix al 1,4. A mida que baixen dins les categories professionals universitàries aquesta equiparació augmenta i pel nivell d'ajudant trobem una total igualtat, són també els més joves.

Als departaments de geografia les proporcions, per categories, són similars, encara que no tan extremes, ja que les magnituds són molt inferiors. Així trobem el doble de professors que de professores a nivell de catedràtic el curs 1998/99, però deu anys més tard passen a ser més del triple, mentre hi ha una petita reducció de les distàncies entre professors i professores amb plaça de titular d'universitat.

El curs 1998/99 la categoria de titular d'escola universitària està dominada per les professores i en una franja d'edat elevada (46 a 60 anys) el què suposa una manca de

promoció cap a nivells superiors i més ben remunerats, tal com es constata el curs 2008/09 on la majoria es troben en el grup d'entre 46 i 60 anys i només una menor de 45 anys (tot i que cal recordar que actualment es tracta d'una categoria a extingir). El 1998/99 a la categoria d'ajudant hi tornem a trobar el doble d'homes que de dones, és la categoria més jove, la del primer accés, juntament amb els becaris que hem exclòs de l'anàlisi per tenir situacions molt diverses i dades incompletes, però de considerar-los elevarien encara més la relació de masculinitat d'aquests departaments.

Pel curs 2008-09, la categoria d'ajudant ha desaparegut (molts d'ells han passat a ser associats i associades, titulars o alguna de les noves categories de professors/es contractats: col·laboradors/es, lectors/es o agregats/es). Tenim encara pocs casos d'aquestes noves categories de contractats indefinits i temporals, hem assimilat la de lector a la d'ajudant (a tall comparatiu, tal com ja hem comentat més amunt) i el domini dels geògrafs sobre les geògrafes és aclaparador (ratio de 5:1). Caldrà esperar a veure'n l'evolució, però l'inici és totalment descoratjador per una eventual equiparació dels efectius, sobretot si tenim en compte que es tracta de la "cantera" de nou professorat i que tampoc la masculinització d'aquestes categories dins la geografia no es correspon a les proporcions que es donen en el conjunt dels departaments universitaris, on, per exemple, la relació de masculinitat dels lectors és de 1,2:1, tal com podem veure en la taula que reproduïm a continuació i que fa referència a les noves tipologies de professorat contractat i no a les de tipus funcional.

TAULA 7.11. Professorat contractat, Llei 1/2003 de 19/02 d'Universitats de Catalunya, 2006/07.

Categories	Homes	Dones	% Homes	% Dones	H/D
Catedràtics	9	2	81,82	18,18	4,50
Agregats	169	101	62,59	37,41	1,67
Lectors	291	240	54,80	45,20	1,21
Col·laboradors Permanents	219	105	67,59	32,41	2,09
Col·laboradors Temporals	85	102	45,45	54,55	0,83
Associats	3.648	2.144	62,98	37,02	1,70
Altres	162	102	61,36	38,64	1,59

Font: DIUE (web 2009)

Amb tot aquesta taula ens permet de veure com l'única categoria on dominen les dones, és la més precaritzada, és a dir la del col·laboradors temporals, ja que la categoria d'altres comprèn professorat emèrit, visitant i altres situacions excepcionals.

7.3. Les diferències entre els departaments de geografia estudiats.

Si entrem amb una mica més de detall en la situació que es dona a cadascuna de les universitats on s'imparteix l'àrea temàtica de Geografia, veurem que les diferències més substancials apareixen entre les universitats més antigues i les de nova creació, però cadascuna d'elles trasllueix la seva pròpia història.

7.3.1. LES UNIVERSITATS PÚBLIQUES DE CATALUNYA.

7.3.1.1. La Universitat de Barcelona (UB).

La Universitat de Barcelona està estructurada en dos departaments de geografia diferenciats, el de Geografia Humana i el de Geografia Física i d'Anàlisi Regional. En el Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona (UB-H)⁹⁴ ens trobem (el curs 1998/99) amb un col·lectiu de 19 membres que formen part del professorat, 9 homes i 10 dones o sigui una ratio pràcticament igualada de 0,9: 1. Es tracta de 3 catedràtics (CU), 6 professors i 4 professores titulars d'universitat (TU), 3 professores titulars d'escola universitària (TEU), 2 professores associades a temps parcial (AS) i 1 professora ajudant (AJ).

En el Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional de la Universitat de Barcelona (UB-F/R)⁹⁵ ens trobem amb un col·lectiu (el curs 1998/99) de 27 membres, 18 homes i 9 dones, que representen el 66,6% i el 33,3% del total respectivament o el que és el mateix una relació de 2 a 1. Es tracta de tres catedràtics i una catedràtica, 9 professors i 4 professores titulars d'universitat, 4 professors i 3 professores associats a temps parcial, un professor i una professora ajudant, un professor emèrit.

Si agreguem les dades pels dos departaments amb la finalitat de fer-los comparables amb la resta d'universitats, tenim un total de 46 membres, 27 homes i 19 dones, el que representa el 58,7% de professors i el 41,3% de professores, amb una relació de 1,4:1.

---

94. El Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona (UB-H) començà a impartir la llicenciatura de Geografia el curs acadèmic 1969/70 com a Departament únic de Geografia.

95. En aquest Departament es començaren a impartir els estudis de Geografia el curs 1992/93 i els estudis de tercer cicle el curs 1995/96.

Les xifres dels dos departaments per al curs 2008/09 són molt semblants a les que tenia el departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional, és a dir un 66,18% d'homes i un 33,82% de dones, o sigui que en conjunt s'ha experimentat una certa masculinització del professorat. Es tracta d'un total d'11 catedràtics i una catedràtica, 12 professors i 9 professores TU; 3 professores TEU; 8 associats i 2 associades; 2 lectors; 9 becaris i 5 becàries; dos professors i dues professores emèrits, més un altre professor en una categoria indeterminada. La ratio H/D ha passat a ser de 1,9:1.

7.3.1.2. La Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)⁹⁶.

El professorat del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, el 1999, es composava de 57 membres, 33 homes i 24 dones, que representen el 57,89% i el 42,11% respectivament o el què és el mateix una proporció similar a la de la UB de 1,4 a 1. Hi trobem 1 catedràtic i 4 catedràtiques, 10 professors i 9 professores titulars d'universitat (TU), 2 professors i 5 professores titulars d'escola universitària (TEU), un professor emèrit, dos professors i 3 professores ajudants (AJ), 17 professors i tres professores associats (AS).

Les xifres per 2009 també comporten una certa masculinització ja que ens trobem amb un 65,22% d'homes envers un 34,78% de dones⁹⁷, tot i que les magnituds són molt superiors (60 i 32 respectivament) sobretot per l'alt volum dels professors substituïts, col·laboradors de projectes... que hem comentat més amunt. Ara el nombre de catedràtics (3) s'ha anat equiparant amb el de catedràtiques (4), 16 professors i 9 professores TU (els nombre d'homes d'aquesta categoria quasi ha doblat mentre en nombre de professores s'ha mantingut igual), en canvi ha disminuït el nombre de dones TEU en relació als seus companys (un home i dues dones). Tant lectors com associats són tots homes (4 i 6); hi ha més del doble de becaris (11) que de becàries (5) i més del triple d'associats (19 i 6). En canvi només hi ha professores emèrites⁹⁸. Així la ratio H/D puja de 1,4:1 fins a 1,9:1 com a la Universitat de Barcelona.

---

⁹⁶ En el Departament de Geografia d'aquesta universitat es començaren a impartir els estudis de Geografia el curs 1969/70 i els estudis de tercer cicle el curs 1986/87.

⁹⁷ La UAB comptava el curs 2007/08 d'un 38% de dones en el professorat (en progressió ascendent des d'un 36% el 2003, per exemple), un 61% entre l'alumnat de grau i un 56% entre el de doctorat (havent estat un 70% de les titulacions). (Extret del *Segon pla d'acció per a la igualtat entre dones i homes a la Universitat Autònoma de Barcelona, 2008-2012*).

⁹⁸ Cal fer notar que es tracta de professores emèrites força atípiques. La majoria de professorat emèrit solen ser catedràtics, mentre que en aquest departament hi ha un bon nombre de professores titulars d'universitat que han aconseguit aquesta categoria en jubilar-se.

7.3.1.3. La Universitat de Lleida (UdL)⁹⁹.

El professorat de l'Àrea de Geografia del Departament de Geografia i Sociologia de la Universitat de Lleida és constituït, el 1999, per un col·lectiu de 10 membres, 9 homes i 1 dones, que representen el 90% i el 10% del total respectivament o el que és el mateix una relació de 9 a 1. Hi trobem un catedràtic, cinc professors titulars d'universitat, tres professors i una professora associats a temps parcial.

El 2009 el nombre de professors ha augmentat en 4 (11 homes i 3 dones), el que vol dir uns percentatges del 78,57% envers el 21,43%, el que representa una disminució de la masculinització respecte als deu anys anteriors, però encara molt per sobre de les xifres de les universitats "grans". La relació de masculinitat queda en 3,7:1.

7.3.1.4. La Universitat Rovira i Virgili (URV)¹⁰⁰.

El professorat de geografia del Departament d'Història i Geografia de la Universitat Rovira i Virgili, on actualment la Geografia està en procés de constitució d'una unitat departamental separada, és integrat el 1999 per 18 professors (14 homes i 4 dones), que representen el 78% i el 22% respectivament del total o el què és el mateix una relació de 3,5:1. Hi trobem dos catedràtics, quatre professors i una professora titulars d'universitat, un professor i una professora titulars d'escola universitària, 5 associats i dues associades a temps parcial i dos professors ajudants.

Els percentatges per a 2009 són molt similars tot i l'augment considerable d'efectius (29 professors i 8 professores) però la rati augmenta lleugerament a 3,6:1. Destaca el fet que aquest increment es deu a un gran nombre d'associats (18 homes i 2 dones).

7.3.1.5. La Universitat de Girona (UdG)¹⁰¹.

El professorat de geografia del Departament Geografia, Història i d'Història de l'Art de la Universitat de Girona era integrat el curs 1998/99 per 27 membres, 18 homes i 9 dones, que representen el 67%% i el 33%% respectivament del total o el què és el mateix una relació de 2:1. Hi trobem 2 catedràtics i 1 catedràtica, 6 professors titulars d'universitat i 3 professores del mateix nivell, 2 professores titulars d'escola universitària, 4 associats i 2 associades a

---

⁹⁹. En el Departament de Geografia i Sociologia d'aquesta universitat es començà a impartir la llicenciatura de Geografia el curs acadèmic 1993/94.

¹⁰⁰. En el Departament d'Història i Geografia d'aquesta universitat es començà a impartir la llicenciatura de Geografia el curs acadèmic 1993-94, abans s'expedien títols de Llicenciat en Història General i Geografia.

¹⁰¹. En el Departament de Geografia, d'Història i d'Història de l'Art d'aquesta universitat es començà a impartir la llicenciatura de Geografia el curs acadèmic 1993-94 i els estudis de tercer cicle el curs 1996/977.

temps parcial i 6 professors, 1 professora ajudants.

El curs 2008/09 les xifres tendeixen a una major equiparació: 62,5% d'homes i 37,5% de dones amb una ratio d'1,7:1, aquest fet es deu principalment en la desaparició dels ajudants, que han passat en part a la categoria de TU (9 homes i 5 dones) i a la seva substitució per un nombre encara molt menor de lectors (2) i lectores (1).

7.3.1.6. La Universitat Pompeu Fabra (UPF).

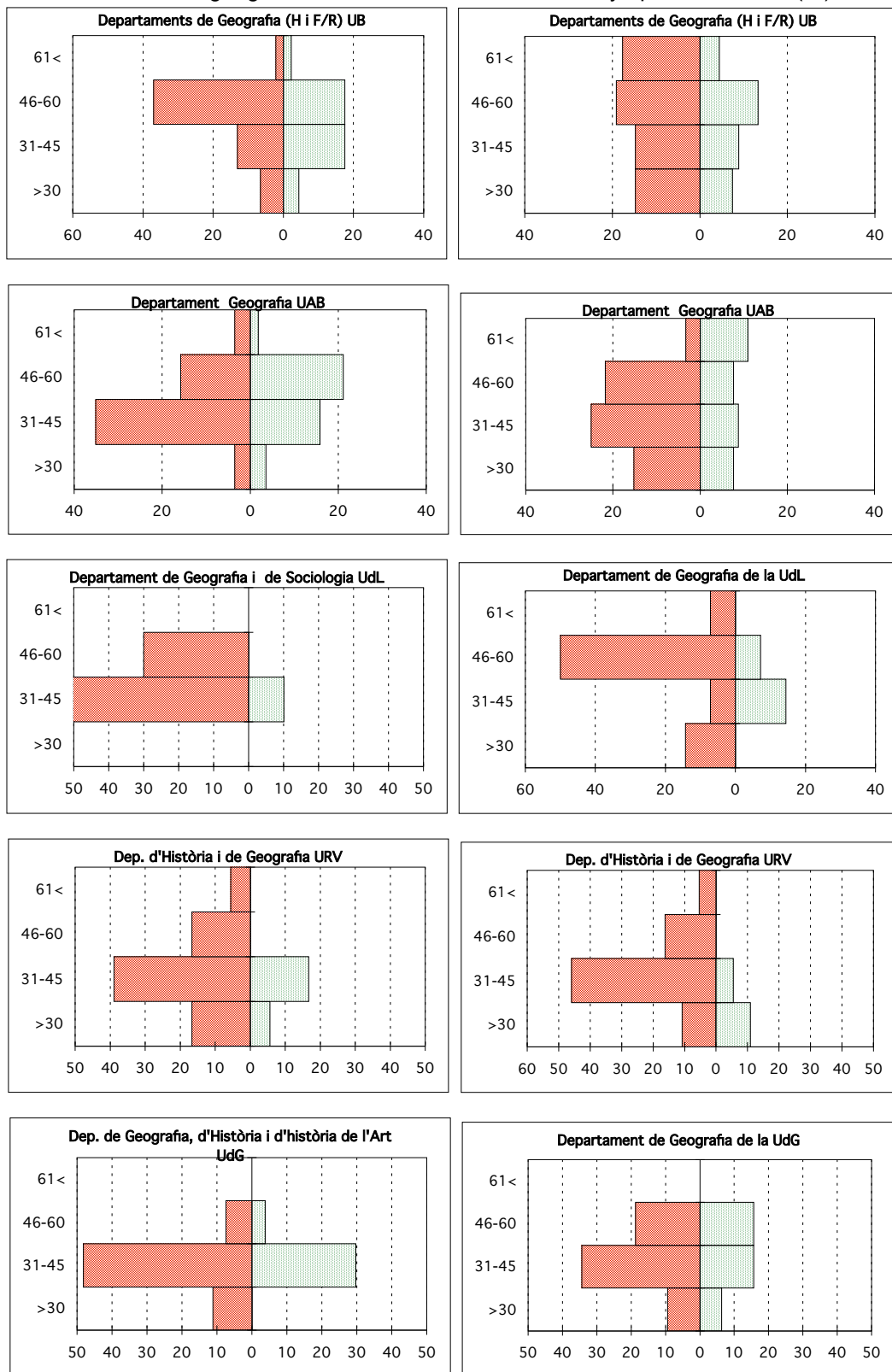
El professorat de geografia del Departament d'Humanitats de la Universitat Pompeu Fabra era integrat el curs 1998/99 per dos professors: un professor titular d'universitat i un professor ajudant, cap professora integra aquest reduït equip. El curs 2008/09 el professor ajudant ha passat a titular però no hi ha hagut un augment d'efectius.

En conjunt ens trobem, doncs, amb sis departaments o seccions/unitats de Geografia (no hi comptem el Departament d'Humanitats de la Universitat Pompeu Fabra) amb uns perfils força diferents, però que potser podríem agrupar en dos grans conjunts més una excepció. Per una banda, les dues universitats "mares", les grans, la Universitat de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona, amb un pes considerable del grup femení del professorat (tot i que en davallada) i un pes important, i en augment, dels grups de més edat.

Les dues altres universitats: la Universitat de Lleida i la Universitat Rovira i Virgili, es trobarien molt més masculinitzades i amb una estructura d'edat més jove (tot i l'envelliment de la de Lleida) ja que totes elles en un principi foren delegacions de les dues universitats deganes.

I finalment, la Universitat de Girona, la que considerem més excepcional, ja que tot i tenir una estructura més propera a les universitats més joves, les seves homòlogues, té un professorat molt més feminitzat i d'això en té una bona part de responsabilitat el fet de ser "filla" de la Universitat Autònoma de Barcelona, que, com hem vist, és la que també té una estructura més feminitzada, en especial en el moment en què es va constituir el Departament de Geografia a Girona, dins la recent creada Universitat que fins aquell moment depenia del rectorat de la Universitat Autònoma de Barcelona. A continuació introduïm les altres tres universitats analitzades en la segona fase del treball, pel què en aquest cas no podem fer una anàlisi de l'evolució, però sí del moment.

FIGURA 7.5. Professorat de geografia de les universitats de Catalunya per edat i sexe (%)

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels cursos 1998/99 (a l'esquerra) i 2008/09 (a la dreta). Qüestionaris enviat als Departaments de Geografia.

7.3.2. LES UNIVERSITATS PÚBLIQUES DEL PAÍS VALENCIÀ I DE LES ILLES BALEARS.

7.3.2.1. La Universitat de València (UV).

El Departament de Geografia de la Universitat de València està adscrit a la Facultat de Geografia i Història i consta de tres àrees: Geografia Física, Geografia Humana i Anàlisi Geogràfica Regional. El seu professorat, el 2009, es compon de 40 membres, 23 homes i 17 dones, que representen el 57,5% i el 42,5% respectivament o el què és el mateix una proporció 1,35 a 1. Hi trobem 4 catedràtics i 2 catedràtiques, 12 professors i 10 professores titulars d'universitat (TU), 1 professor i 1 professora titulars d'escola universitària (TEU), un professor emèrit, quatre professors (2 homes i 2 dones) d'altres categories a temps parcial (AL) i 3 becaris i 2 becàries.

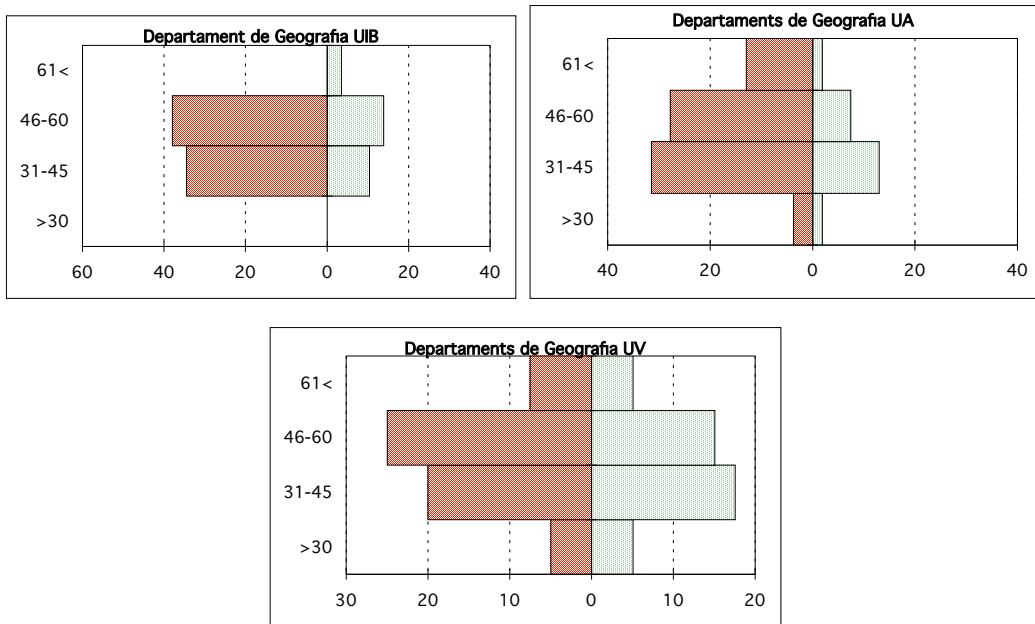
7.3.2.2. La Universitat d'Alacant (UA).

A la Universitat d'Alacant la Geografia està estructurada en dos departaments, el d'Anàlisi Geogràfica Regional i Geografia Física constituït el 1984, que engloba les dues àrees de coneixement que donen nom al departament i el de Geografia Humana, creat el 1986, que engloba tres àrees de coneixement: Geografia Humana, Urbanística i Ordenació del territori i Didàctica de les Ciències Socials. El professorat dels dos departaments, el 2009, es compon de 54 membres, 41 homes i 13 dones, que representen el 75,93% i el 24,07% respectivament o el què és el mateix una proporció 3,6 a 1. Hi trobem 13 catedràtics i només 1 catedràtica d'escola universitària; 7 professors i 7 professores titulars d'universitat (TU); 7 professors i 1 professora titulars d'escola universitària (TEU); 6 professors associats (AS); cinc professors d'altres categories a temps parcial (AL), 3 lectors i 1 lectora, i 3 becàries. Cal fer notar el gran nombre de catedràtics respecte a la resta del professorat, una situació del tot atípica en el sistema universitari.

7.3.2.3. La Universitat de les Illes Balears (UIB).

El Departament de Ciències de la Terra de la Universitat de les Illes Balears està adscrit a la Facultat de Filosofia i Lletres i agrupa les àrees de l'antic departament de Geografia, Geografia Humana, Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Territorial. El seu professorat, el 2009, es compon de 29 membres, 21 homes i 8 dones, que representen el 72,41% i el 27,59% respectivament o el què és el mateix una proporció 2,6 a 1. Hi trobem 2 catedràtics i 1 catedràtica; 1 catedràtic i 2 catedràtiques d'escola universitària; 8 professors i 1 professora titulars d'universitat (TU), 3 professors titulars d'escola universitària (TEU), 6 professors i 4 professores associades (AS) i un professor d'altres categories a temps parcial (AL).

FIGURA 7.6. Professorat de geografia per edat i sexe, curs 2008/09.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels qüestionaris enviats als Departaments de Geografia de les Universitats del País Valencià i les Illes Balears.

La tipologia d'aquestes altres tres universitats del País Valencià i les Illes Balears no sembla tenir un denominador comú. La Universitat de València estaria propera al model de les universitats "grans" de Catalunya, amb una equiparació de sexes més alta encara. En canvi la Universitat d'Alacant, més gran en nombre d'efectius que l'anterior, seguiria el model de les universitats de Lleida i Rovira i Virgili, amb la diferència de tenir una estructura molt més consolidada i amb un gran nombre de catedràtics, com ja hem comentat (en tocaria un per cada 4 professors, de fet hi ha el mateix nombre de catedràtics que del total de professores als departaments de Geografia). Finalment, la Universitat de les Illes Balears, tot i ser més petita, seguiria aquest mateix model, amb la diferència que aquí hi ha el mateix nombre de professors titulars que el total de professores del departament de Geografia).

7.4. Diferències de promoció acadèmica i professional.

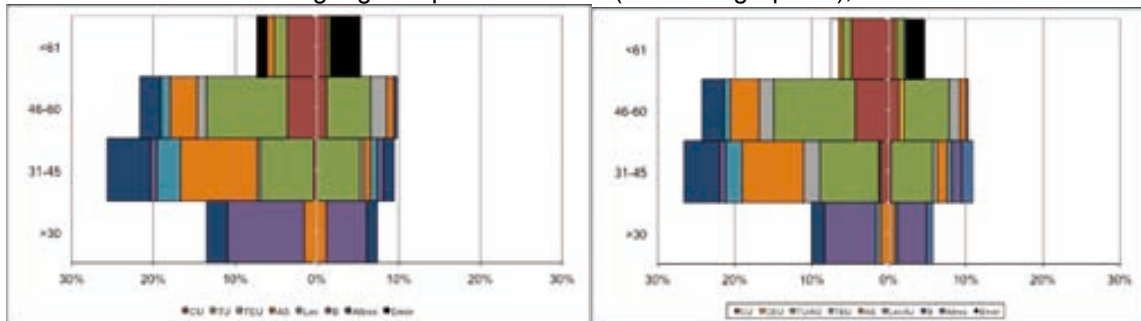
En aquest darrer capítol de l'apartat volem fer un parell d'exercicis gràfics, un primer grafiant les categories del professorat per sexe i edat de les nou universitats estudiades, les sis de Principat de Catalunya més les dues del País Valencià i la de les Illes Balears, per separat i de manera conjunta. I un segon exercici sobre una mostra d'aquest professorat tenint en compte les possibles diferències existents segons la cohort a la que es pertany, el fet de tenir o no tenir fills i el sexe, a l'hora de llegir la tesi o d'aconseguir una plaça estable dins l'acadèmia.

7.4.1. EXERCICI 1.

Per començar podem observar que la piràmide d'edats per categories professionals corresponent només a les sis universitats catalanes que hem mostrat més amunt, és molt similar en forma i proporcions a la què resulta d'afegir-hi els efectius de les altres tres universitats.

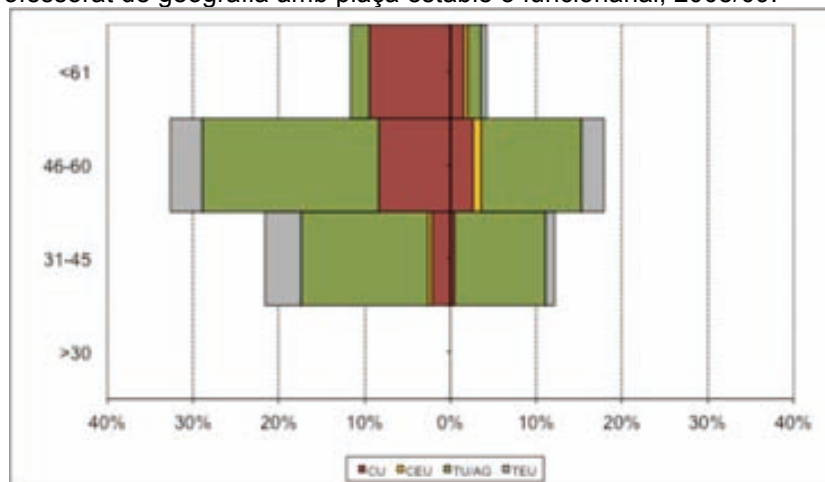
FIGURA 7.7. Professorat de geografia per sexe i edat (diferent agrupació), 2008/09.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels qüestionaris enviats als Departaments de Geografia de les sis universitats catalanes (esquerra) i de les nou universitats dels Països Catalans (dreta).

Vegem a continuació les mateixes dades només per les categories funcionarials:

FIGURA 7.8. Professorat de geografia amb plaça estable o funcional, 2008/09.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels qüestionaris enviats als Departaments de geografia de les nou universitats estudiades.

Si les comparem amb les què hem vist en parlar només de les universitats catalanes, observarem que les diferències són mínimes, pel que podríem dir que les conclusions que havíem anat extraient de l'anàlisi de les primeres sis universitats, no es veuen desmentides en incorporar-hi les tres noves institucions analitzades.

TAULA 7.12. Professorat de geografia de les nou universitats públiques, 2008/09.

	>30	31-45	46-60	<61	Total	>30	31-45	46-60	<61	Total	%D	H/D
CU	0	4	16	18	38	0	1	5	3	9	19,15	4,22
CEU	0	1	0	0	1	0	0	2	1	3	75,00	0,33
TU/AG	0	28	39	4	71	0	20	22	3	45	38,79	1,58
TEU	0	8	7	0	15	0	2	5	1	8	34,78	1,88
AS	4	29	14	2	49	3	5	3	0	11	18,33	4,45
Lec/AJ	2	8	3	0	13	1	2	0	0	3	18,75	4,33
B	25	3	0	0	28	14	5	0	0	19	40,43	1,47
Altres	6	17	10	0	33	3	5	1	0	9	21,43	3,67
Emèr	0	0	0	4	4	0	0	0	9	9	69,23	0,44
Total	37	98	89	28	252	21	40	38	17	116	31,52	2,17

Font: Elaboració pròpia. Qüestionaris enviats als Departaments de Geografia de les 9 Universitats estudiades.

Si ho comparem amb les xifres que teníem per l'elaboració de les piràmides corresponents als efectius de les sis universitats catalanes per al mateix curs 2008/09, veurem que les principals diferències es troben en una major masculinització en les categories funcionals de Catedràtics i Catedràtiques i de Titulars d'Escola universitària, i en una menor feminització de la categoria de Titular d'Universitat.

Les categories de lector, associat i becari, en canvi, tenen una menor masculinització i fan baixar la taxa de masculinitat, tot i que es compensen per unes ratios una mica més elevades a les altres categories a temps parcial i amb la d'emèrits.

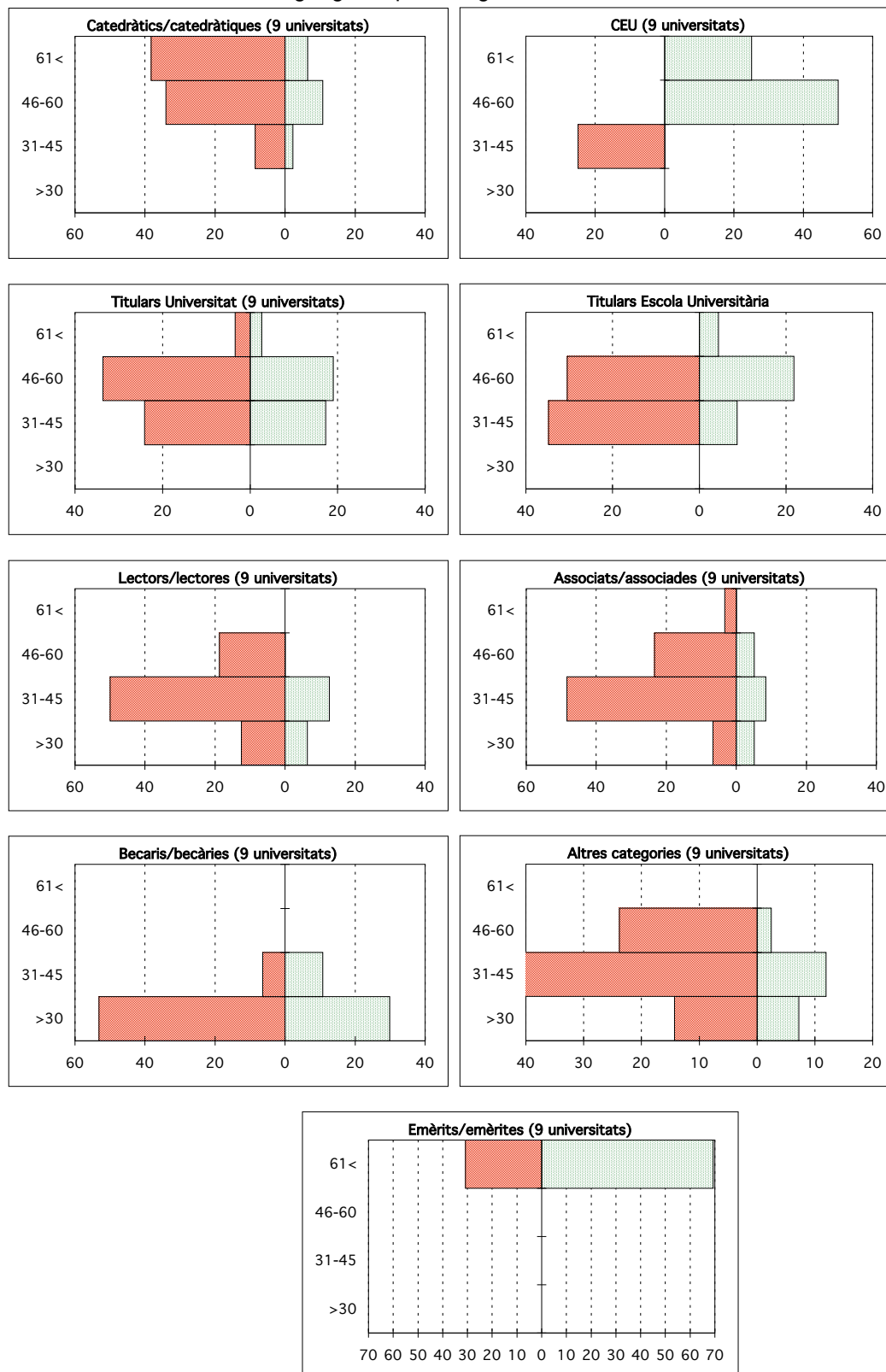
El resultat, però, són unes ratios de 2,17 pel total d'efectius (considerant el professorat dels onze departaments de les nou universitats analitzades) i de 2,14 si només tenim en compte els departaments de geografia de les sis universitats públiques catalanes, les quals representen un 67% del total dels efectius.

TAULA 7.13. Professorat de geografia de les sis universitats públiques, 2008/09.

	>30	31-45	46-60	<61	Total	>30	31-45	46-60	<61	Total	%D	Ratio
CU	0	1	9	9	19	0	0	3	3	6	24,00	3,17
TU	0	16	24	4	44	0	13	13	1	27	38,03	1,63
TEU	0	1	3	0	4	0	1	5	0	6	60,00	0,67
AS	4	23	8	2	37	3	2	2	0	7	15,91	5,29
Lec	0	7	3	0	10	0	2	0	0	2	16,67	5,00
B	23	2	0	0	25	12	2	0	0	14	35,90	1,79
Altres	6	13	6	0	25	3	3	1	0	7	21,88	3,57
Emèr	0	0	0	3	3	0	0	0	9	9	75,00	0,33
Total	33	63	53	18	167	18	23	24	13	78	31,84	2,14

Font: Elaboració pròpia. Qüestionaris enviats als Departaments de Geografia de les 6 Universitats estudiades.

FIGURA 7.9. Professorat de geografia per categories, curs 2008/09.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels qüestionaris enviats als Departaments de Geografia de les nou Universitats estudiades.

7.4.2. EXERCICI 2.

Atès que les dades foren demanades directament dels Departaments de geografia de les universitats, hem pogut aconseguir informació de l'any de lectura de la tesi, any d'obtenció de la plaça funcional, i si té o no té fills, per un bon nombre de persones¹⁰². En funció d'aquestes dades s'ha aplicat un dels gràfics de representació que s'utilitzen en demografia, per poder veure si les diferències per sexe, edat i tenir o no tenir descendència, que s'intueixen a primer cop d'ull en veure les xifres, es poden demostrar i constatar gràficament.

S'ha optat per un gràfic que mesura esdeveniments en el temps, és el gràfic de supervivència Kaplan-Meier. Aquest gràfic mostra la supervivència dels individus fins experimentar un fet determinat, en el nostre cas llegir la tesi o guanyar una plaça universitària. Quan el fet succeeix es considera que l'individu "mort" (desapareix del gràfic on encara hi ha tots els individus que no han passat per aquesta fita). Així les corbes van decreixent començant des d'1 ("tots vius" o sigui ningú ha llegit la tesi o ha guanyat la plaça) fins arribar a 0 al final de l'exploració de tots els casos (en el moment que ja tothom ha "mort", ha llegit la tesi o ha obtingut la plaça).

S'han fet tres combinacions diferents per aquests dos "esdeveniments" una primera segons el sexe (home-dona), una segona segons la cohort a la que es pertany (nascuts abans o després de 1960) i una tercera segons la descendència (si es tenen fills o no).

La hipòtesi de partida seria que els homes llegeixen la tesi o bé obtenen una plaça a la universitat abans que les dones, els de les generacions més joves ho fan abans que els de les generacions més antigues i que els que no tenen fills abans que els que en tenen (en aquest cas no s'ha diferenciat entre homes i dones perquè el nombre de casos era molt petit).

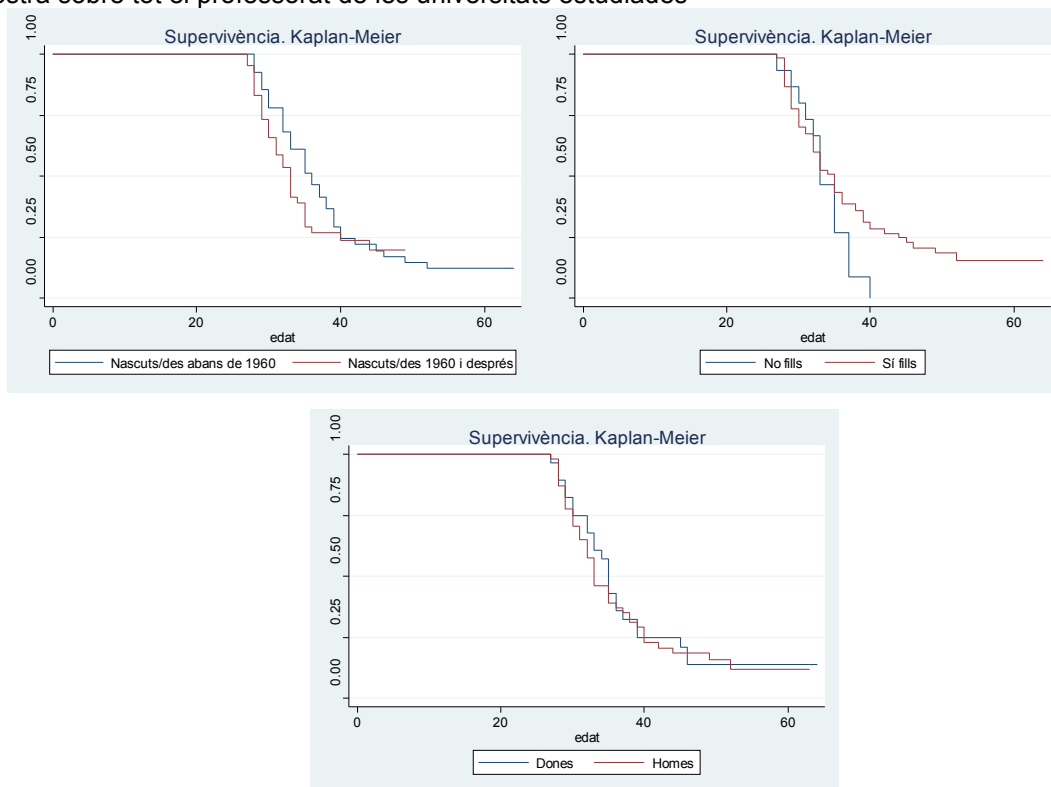
Quan a la tesi, els resultats són clars i coincideixen amb els esperats pel què fa a generacions, els més joves fan una carrera acadèmica més d'hora. Pel què fa a la influència de la paternitat o maternitat, la situació no és tan clara en els primers anys (abans dels 30) i passa a ser rellevant a partir dels 30, però aquí el fet d'incloure-hi indistintament homes i dones pot emascarar els resultats.

---

¹⁰² Encara que no es va aconseguir aquesta informació per al total del professorat, el percentatge del nombre de persones sobre les que en disposàvem representava una mostra suficient per poder realitzar l'anàlisi que presentem.

Finalment, pel què fa al sexe, les diferències no són tan clares, només al voltant dels trenta anys, ells s'avançarien en el temps (és clar que es tracta de l'edat clau per una lectura de tesi), però per a la resta del període aquesta dimensió no sembla ser rellevant. Seria, doncs, la hipòtesi menys constatada.

FIGURA 7.10. Supervivència Kaplan –Meier fins la lectura de la tesi. Per cohort, fills o no i sexe. Mostra sobre tot el professorat de les universitats estudiades

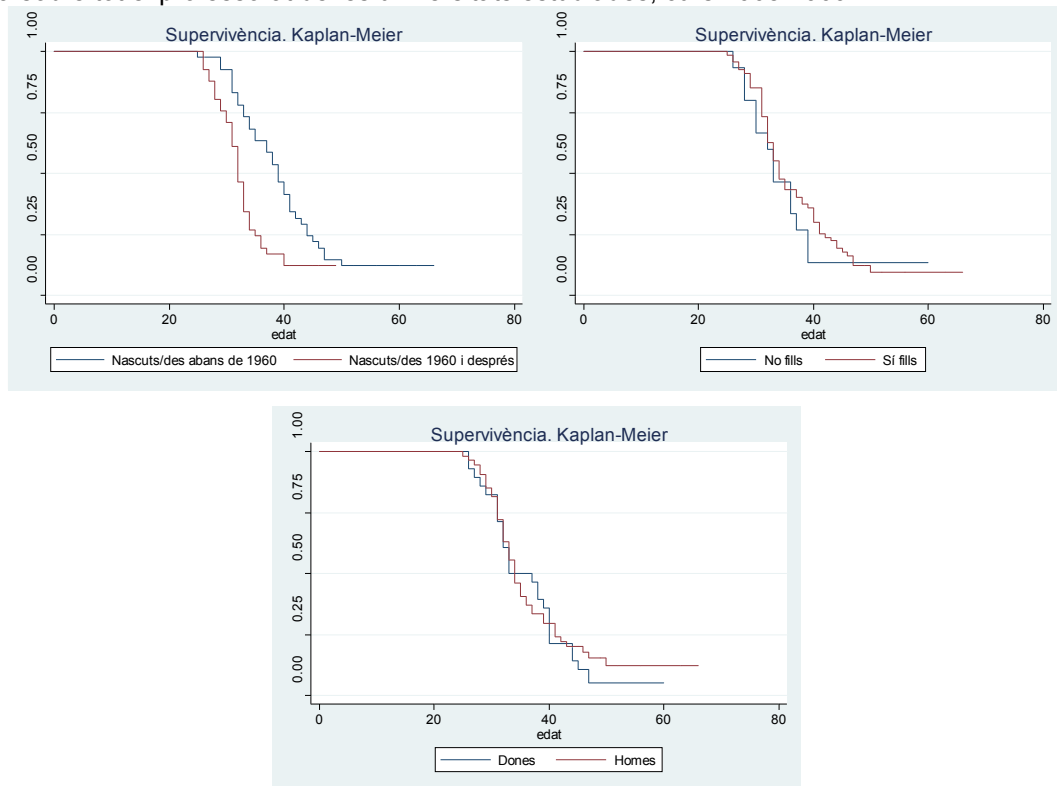
Font: Dades facilitades pels Departaments de Geografia de les universitats estudiades.

Quan a l'obtenció de plaça, els resultats tornen a ser clars i coincideixen amb els esperats pel què fa a generacions, clarament els més joves es promocionen en la seva carrera professional més d'hora. Pel què fa a la influència de la paternitat o maternitat, la situació és més clara que en el cas de les tesis, aquí sí que els que no tenen fills es promocionen abans que els que han estat pares o mares.

Finalment, pel què fa al sexe, aquesta seria la situació menys clara, en els primers anys, o sigui entre els més joves hi haurien casos de tot, entre els trenta i els quaranta es promocionarien abans ells que no pas elles, en arribant als quaranta hi torna a haver un repartiment entre els uns i les altres, per tornar a avançar-se elles passats els quaranta però ja no tindria aquí massa interès perquè els casos que queden són també molt residuals. De

tota manera continuaria essent la hipòtesi menys constatada¹⁰³.

FIGURA 7.11. Supervivència Kaplan Meier fins obtenir plaça funcional. Per cohort, fills o no i sexe. Mostra sobre tot el professorat de les universitats estudiades, curs 2008/2009.

Font: Dades facilitades pels Departaments de Geografia de les universitats estudiades.

Cal destacar, en relació a aquests aspectes, que un endarreriment en l'obtenció de places, com ja observava Zelinsky, no només afecta la carrera professional de les persones, estrictament, sinó que també comporta subseqüents diferències salarials que perduren al llarg del temps, ja que, tot i que el cas espanyol es troba lluny del nord-americà pel domini del funcionariat a l'acadèmia, si que té unes repercussions econòmiques per l'obtenció o no de trams de recerca¹⁰⁴, de docència o de gestió, la facilitat per obtenir convenis de recerca... que tenen a veure amb una carrera més o menys precoç.

¹⁰³ Una nota de premsa difosa per l'INE (2010) sobre una enquesta preferia especialment als doctorats, es diu que la mitjana d'edat per a doctorar-se a Espanya és de 35 anys pels homes i 33 per les dones. S'afegeix, però, que la durada mitjana dels cursos de doctorat és de 5,9 anys, essent els més dilatats en el temps, els de Ciències Socials i els d'Humanitats: 6,5 i 6,8 anys respectivament.

¹⁰⁴ En un treball sobre els homes i les dones a la ciència espanyola publicat per l'Institut de la Mujer (GARCIA, ARRANZ, *et al.* 2006, Citat per SANTOS, *et al.*, 2008) es constata com a mida que augmenten els trams de recerca el percentatge de dones es va reduint, fins el punt que, en el moment de l'estudi, no hi havia dones amb sis trams d'investigació.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

---

8. LA PRODUCCIÓ CIENTÍFICA.

El segon gran aspecte que volem analitzar, a banda del nombre i la categoria assolida pel professorat de geografia, és el de la producció científica. L'estudi de la producció científica del professorat de Geografia de les vuit universitats amb departaments de geografia¹⁰⁵, atenent a aquella que es publica en les revistes que s'hi editen¹⁰⁶ ens permet fer una primera aproximació a quines són les temàtiques i l'àmbit territorial de la recerca geogràfica que es realitza (tot i que també entren en el recompte articles d'autors que no formen part del col·lectiu que s'estudia, és el cas sobretot dels llatinoamericans vinculats a la Universitat de Barcelona).

Com a marc comparatiu i introductori, ens referirem aquí a l'informe de VILLARROYA, *et al.* (2009) ja que analitzen la producció científica del professorat de les universitats públiques catalanes (gairebé el mateix àmbit de les revistes de geografia que s'analitzaran en el present estudi), tot i que el seu treball no es basa en els articles de les publicacions periòdiques d'aquestes universitats, sinó en el nombre de publicacions indexades en l'*ISI Web of Knowledge* de tot el professorat que va aconseguir el grau de doctor entre 1990 i 2005. Els resultats mostren que no hi ha diferències significatives entre la productivitat d'homes i dones ja que la mitjana d'articles publicats per any, tenint en compte la totalitat de la trajectòria científica és similar, ni tampoc s'observen diferències en les citacions que reben els articles publicats per homes i dones. Però una anàlisi més detallada constata que la producció dels uns i les altres no és tan paritària: la proporció de dones sense cap article és més elevada que en el cas dels homes; les dones publiquen menys articles en la fase post doctoral de la seva carrera. Pel què fa a l'autoria, elles publiquen significativament més articles amb el seu director de tesi que els homes; la mitjana i la mediana d'autors dels articles publicats per homes i dones és similar i, les dones publiquen una proporció més alta d'articles com a únic autor respecte als homes.

---

¹⁰⁵ La Universitat Pompeu Fabra no edita cap revista de geografia ni té un departament d'aquesta especialitat, tot i que, com hem vist ha estat inclosa en el recompte del professorat de geografia.

¹⁰⁶ Un recompte en base als curricula del professorat escapava de les nostres possibilitats. Per altra banda segons les dades de Canosa, Frochoso i Muñoz (2004) el 80,6% de les publicacions del professorat de geografia de les universitats espanyoles es realitza en revistes nacionals, pel què ens ha semblat que l'anàlisi de les revistes editades per les universitats objecte d'estudi constituïen una bona mostra de la producció científica del professorat d'aquests departaments de geografia.

Vegem a continuació, quins patrons diferencials trobem en les publicacions periòdiques dels departaments de geografia analitzats, on publiquen un gran nombre del professorat d'aquests mateixos departaments, pel què representen la geografia institucional de l'entorn català.

8.1. Metodologia.

L'estudi bibliomètric que s'ha fet respon, doncs, a un intent de veure quina és la recerca que es difon a través de les revistes que editen els departaments (o seccions) de geografia de les universitats públiques analitzades. S'han resseguit les temàtiques i els àmbits territorials que s'hi estudien, s'ha mesurat el pes que hi representa la tasca del professorat del propi departament i, sobretot i principal, s'ha volgut copsar si hi ha diferències segons el sexe de les persones que signen aquests articles. L'eina informàtica que s'ha utilitzat per a la comptabilització dels articles ha estat el programa estadístic SPSS.

8.1.1. ELS INDICADORS.

Per fer aquest buidatge s'han pres cinc indicadors corresponents a la caracterització de l'autor o bé autora: sexe, autoria (si escriu de forma individual o compartida), institució a la qual pertany (si és o no del propi departament), la llengua original amb què escriu, i si ha estat traduïda al català o al castellà; i quatre indicadors referits al contingut (sempre prenent com a informació primera i sovint única, el títol): àmbit geogràfic que abraça -tot precisant l'àrea territorial- i la temàtica que tracta, tot fent una doble classificació en distingir un tema principal i un de secundari, així per exemple, si es parla del creixement de la població dins les zones urbanes ho classificarem com a "població" en tant que tema principal i "geografia urbana" com a tema secundari (classificació que no deixa de ser subjectiva, és clar) i que a l'hora de la comptabilització s'ha tingut en compte com a complement de la informació que donava el tema principal.

Tal com s'ha dit, no hem entrat a llegir el contingut dels articles, pel que la majoria d'aquests indicadors s'han basat quasi exclusivament en el títol que els encapçala, tot i que en algunes ocasions, i si hem disposat d'aquesta informació, s'han repassat les paraules clau, per aclarir algun dubte.

Per l'indicador sexe s'han comptabilitzat tots els articles signats per un o més geògrafs com

a *home*, els signats per una o més geògrafes com a *dona*, i els signats de manera conjunta per geògrafs i geògrafes com a *mixta*, a tots aquests darrers hi corresponia la característica d'*autoria compartida* juntament amb els signats per més d'una persona del mateix sexe.

TAULA 8.1. Classificació emprada en el buidatge bibliomètric.

SEXE	AUTORIA	UNIV.	IDIOMA	TRAD.	TERRITORI	QUIN	TEMÀTICA
Home	Individual	UAB	Català	Original	Món global	Catalunya	Humana general
Dona	Compartida	UG	Castellà	Trd. Cat.	Món zonal	Barcelona	Població
Mixte		UB	Anglès	Trd. Cast.	Món estatal	Pirineu	Rural i pesca
		URV	Francès		Món local	Espanya	Indústria energia
		ULL	Italià		Estatal	Europa	Econom/activitat
		UPF	Portuguès		Nacional/reg	EUA	Urbana
		UPC	Alemany		Provincial	Amèrica Llatina	Transports i comunicacions
		Inst. Catalana	Altres		Comarcal	Canadà	Turisme i oci
		Univ. Espanyola			Municipal	Àfrica	Ordenació territorial
		Inst. Espanyola			Sense localització	Àsia	Serveis
		USA/Canada				Oceania	Política
		UK				Europa sud	Històrica
		Univ. europea					Física general
		Univ. Llatino-americana					Climatologia
							Geomorfologia
		Inst. Extranjera					Biogeografia
		Resta					Medi Ambient
							Geo. del risc
							Concepte i metode
							Docència /didàctica.
							Tècniques geogràf.
							Altres

La universitat o institució a la que pertany l'autor o l'autora de l'article, ha estat consignat sempre com el lloc on es troba quan el publica, és a dir que una professora de la UAB que actualment treballa a la UdG serà classificada a la UAB en els seus primers articles aquí i a la UdG en els seus darrers allí, i un becari predoctoral o post doctoral que realitza la seva estada a la UB tot i que prové d'una universitat llatinoamericana, per exemple, se'ls classificarà a la UB i no a la universitat d'origen (aquest és precisament un cas molt freqüent dins *Scripta Nova* on publiquen molt doctorands provinents de la xarxa de docència i recerca

que aquest departament té amb Llatinoamèrica), però si es tracta d'un professor llatinoamericà que ha vingut a participar en un cicle de conferències o a fer una estada curta, ha comptat com a membre de la seva universitat d'origen.

Quant a la llengua, s'ha tingut en compte la llengua en la què ha estat escrit l'article per l'autor o autora, amb el complement de referenciar si en la publicació s'ha conservat la llengua original o bé si s'ha fet una traducció al català o al castellà.

Respecte al contingut s'ha fet una doble classificació: zonal i temàtica, seguint aquí, en bona part, la que fou utilitzada per GARCÍA RAMÓN, NOGUÉ i ALBET (1992), ja que ens ha semblat útil el fet que ja hagués estat aplicada en una anàlisi bibliomètrica de característiques semblants i ja s'hagués demostrat la seva operativitat. Ens permetrà a més poder establir comparacions amb els seus resultats llavors i els nostres ara, quasi vint anys més tard d'aquella explotació bibliomètrica, i que han estat presentats succintament a la primera part del nostre treball, on hem avançat alguns dels resultats del què exposarem a continuació.

En veure quin àmbit territorial es tractava, s'ha diferenciat el món entès com el conjunt del planeta (on s'han inclòs tots els treballs que fan referència a territoris fora de l'Estat Espanyol i on s'ha diferenciat les diverses escales: per una banda les grans àrees terrestres, estats, regions dins els estats i municipis i, per l'altra, l'Estat Espanyol, distingint els estudis que tractaven de tot l'Estat, de regions dins l'Estat, de comarques dins la regió, o bé de municipis dins la comarca.

Així n'ha resultat la següent classificació:

- a. Món global: estudis de perspectiva planetària, per exemple "el creixement mundial de la població".
- b. Món zonal: estudis que abarquen alguna de les grans divisions físiques, culturals o socioeconòmiques, per exemple "el creixement de la població als països subdesenvolupats".
- c. Món estatal: quan l'estudi es refereix a un sol estat (a excepció d'Espanya), per exemple: "el creixement de la població a l'Afganistan".
- d. Món regional: estudis que compreguin alguna zona intraestatal o interestatal però de dimensions reduïdes fora d'Espanya: "el creixement de la població del delta del Meckong".
- e. Món local: estudis sobre espais municipals o un element físic de caire molt localitzat fora d'Espanya, per exemple: "el creixement de la població de Tijuana".

La mateixa dinàmica però dins l'Estat Espanyol, és la seguida per aquest segon àmbit territorial, així tenim els següents nivells:

- a. Estatal: comprendria els treballs sobre el conjunt de l'Estat, per exemple: "el creixement de la població espanyola".
- b. Nacional o regional: en el cas que es parli d'una de les nacions, comunitats autònomes o regions naturals que superin o no coincideixin amb la divisió provincial, per exemple: "el creixement de la població catalana" o el "creixement de la població de les ribes del riu Ebre".
- c. Provincial: en el cas d'estudis sobre una província o una àrea superior a una comarca dins la província, per exemple "el creixement de la població a la província d'Osca o de les colònies tèxtils del riu Llobregat".
- d. Comarcal: en el cas d'estudis que facin referència a una comarca administrativa, com en el cas de Catalunya, o bé natural, o agrupacions de municipis d'un àmbit semblant, per exemple: "el creixement de la població de l'Àrea Metropolitana de Barcelona" o "de Los Monegros".
- e. Municipal: en el cas d'estudis municipals o de fenòmens naturals molt localitzats, per exemple "el creixement de la població de Vigo".

Finalment s'ha contemplat una categoria sense localització per a tots aquells articles que no fan referència a cap àmbit territorial, es tractarà de treballs teòrics, conceptuals o metodològics.

A la vegada, i completant aquesta classificació territorial, s'ha volgut prendre nota també de quins llocs concrets es parlava en aquests estudis d'àmbits diferents, és per això que s'hi ha afegit un segon indicador territorial que fa referència a l'espai concret d'estudi: *Barcelona*, *el Pirineu* (s'ha inclòs per l'abundància d'articles que en tracten de manera específica), *Catalunya*¹⁰⁷, *Espanya* (coincident en l'àmbit Estat Espanyol/estatal), *Europa*, (distingint per una banda l'Europa del Nord, Centre i Est de l'Europa del Sud) *Canadà*, *Estats Units d'Amèrica*, *Llatinoamèrica*, *Àfrica*, *Àsia* i *Oceania*.

Per la classificació temàtica, s'han pres *items* molt convencionals però a la vegada molt funcionals, que no requereixen massa explicació perquè ja són prou explícits. Així per l'àrea temàtica de geografia humana s'ha referenciat: *geografia de la població*, *geografia rural* (incloent les tasques econòmiques marítimes i fluvials), *geografia urbana*, *activitat/economia* (pels articles que no feien referència a un sector en concret sinó a les activitats econòmiques

---

¹⁰⁷. En haver realitzat aquest buidatge bibliomètric en dues etapes, una primera només per les universitats catalanes i una segona extenent-lo a les universitats del País Valencià i les Illes Balears, tot mantenint la codificació de la primera etapa, no es té el detall de l'àmbit provincial, comarcal o municipal al què es refereixen els articles de les revistes revisades a la segona etapa, com el tenim per les primeres quan fan referència a *Catalunya*, *Barcelona* o el *Pirineu*. És a dir que per les revistes del País Valencià i les Illes Balears, molts articles sortiran com Espanya en tant que genèric, quan es refereixen a *València*, *Castelló*, *Alacant* o *Mallorca*.

en general, aquí n'hi trobem dels que també podríem classificar de geografia del gènere, ja que fonamentalment tracten les diferències de gènere pel que fa a la participació d'homes i dones en l'economia, també s'hi han inclòs articles sobre desenvolupament econòmic), *geografia de la indústria i de l'energia, serveis*, incloent les activitats terciàries, però excloent les activitats d'*oci i turisme* i les lligades a *transports i comunicacions*, per trobar que tenien un paper destacat i això en feia necessària la diferenciació; és el mateix cas que els estudis sobre *ordenació i divisió del territori*, respecte a *geografia política* (més restringida a temes sobre qüestions d'organització política, geografia electoral, geopolítica), i *geografia històrica*, a més d'un apartat per la *geografia humana general* (quan eren estudis amplis que implicaven diferents aspectes de la geografia humana).

Per l'àrea temàtica de geografia física s'han referenciat: *climatologia, geomorfologia i hidrologia, biogeografia i paisatge* (vegetació, fauna, aspectes biològics del territori), *medi ambient i ecologia* (integrant la dimensió social i econòmica a la biològica), *geografia del risc* (tenint en compte que s'han trobat un bon nombre de treballs que es catalogaven com a tals, els hem diferenciat dels anteriors) i *geografia física general*, que com en el cas de la humana, contempla els estudis que abracen conjuntament els diferents aspectes de la geografia física.

Finalment els *ítems* que han presentat algun problema a l'hora de fer-ne el recompte, han estat sobretot els referents a conceptes, mètodes i tècniques de la geografia. És el cas de *Pensament geogràfic*, que ha englobat tots els articles que feien referència a la teoria, història i sociologia de la ciència geogràfica, conceptes i mètodes, biografies, estats de la qüestió i, fins i tot, bibliografies temàtiques, i que potser hagués requerit compartimentar-lo i així afinar una mica més en els temes tractats, veure si predominava una o altra escola, o si es feia seguiment més o menys exhaustiu d'uns o altres paradigmes. També s'han comptabilitzat de manera conjunta els articles referits a Sistemes d'Informació Geogràfica (SIG) i a Cartografia dins de *Tècniques en geografia* i això ha fet impossible destriar el pes d'uns o altres, tot i que manifestament són més nombrosos els segons que no pas els primers, almenys en conjunt, altra cosa seria veure'n l'evolució temporal, i encara més, en el cas dels més recents en Cartografia per veure si integren tècniques de SIG, com sol ser el cas.

Completa la classificació un *ítem* sobre *Ensenyament i didàctica* de la geografia i un *altres* per referenciar tots aquells articles que no es podien encabir enlloc més: algun sobre toponímia, signes convencionals o aspectes que tenen a veure amb altres disciplines però

que a vegades són tractats per la geografia.

8.1.2. EL PERÍODE ANALITZAT.

El període analitzat és el comprès entre l'aparició de la revista estudiada (la que inicia primer la seva activitat és *Cuadernos de Geografía*, el 1964, seguida de *Revista de Geografía*, el 1967, i les darreres, les de caire electrònic: *Scripta Nova* i *Biblio 3W* que comencen a editar-se el 1997 i *Territoris* el 1998) fins els números publicats dins de 2008¹⁰⁸. Aquest període de més de quaranta anys (1964-2008) permet, en els vint anys centrals (1978-1998), una anàlisi comparativa entre un major nombre de revistes en el mateix moment (ja que *Notas de Geografía Física* i *Tárraco* deixen de publicar-se a finals dels anys noranta amb motiu de l'inici de la segona època de *Revista de Geografía*, i *GeoCrítica* passa el testimoni a *Scripta Nova*).

8.1.3. LES REVISTES ANALITZADES.

Es fa a continuació una breu descripció de cadascuna de les revistes dels departaments de geografia estudiats per contextualitzar el buidatge bibliomètric. En primer lloc es relacionen les revistes de les universitats catalanes, fruit de la primera etapa de l'estudi, i a continuació les de la resta dels Països Catalans.

8.1.3.1. *Revista de Geografía*. (1967-2005)¹⁰⁹.

Comença a editar-se el 1967 sota la direcció del Dr. Joan Vilà Valentí amb un Consell de redacció dominat en un principi per homes (cinc homes i una dona), més endavant hi anem trobant algunes dones més, la relació més òptima és de quatre dones i tres homes. En els darrers números s'hi menciona un Consell assessor compost per deu homes i tres dones. Deixà de publicar-se el 1999 amb un volum doble que abarcava 1998/99, però reapareix el 2002 en una anomenada segona època en què el Consell de direcció és format per un total de 6 professors, ara no només de la Universitat de Barcelona, sinó també de la Universitat de Lleida i de la Universitat Rovira i Virgili, que s'incorporen com a editores de la revista en aquesta seva segona etapa en la que només apareixen 4 números més (entre 2002 i 2005).

---

¹⁰⁸ De fet el procés es tanca a principis de 2009 per poder codificar el darrer número de 2008 que en algunes revistes malgrat aparèixer a principis de l'any següent tenen data de l'anterior.

¹⁰⁹ Publicació del Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona (UB) i en una segona època, també del Departament de Geografia i Sociologia de la Universitat de Lleida (UdL) i de la Unitat de Geografia de la Universitat Rovira i Virgili (URV) a Tarragona.

La revista s'estructura en una primera part dedicada als *Articles*, una segona a la *Informació i documentació*, on hi trobem sobretot notícies de congressos, però també articles més curts i una darrera part a la *Bibliografia*, on es fan reculls bibliogràfics sobre algun tema o autor determinat. Les notícies en aquest cas s'han computat a part, mentre que els estats de la qüestió o les bibliografies temàtiques s'han incorporat al còmput dels articles. La llengua emprada, de manera majoritària, és el castellà, en tant que idioma original o com a traducció de llengües estrangeres.

8.1.3.2. GeoCrítica. (1976-1995).¹¹⁰

Aquesta revista que comença a editar-se el 1976, sota la direcció del Dr. Horacio Capel i amb un Consell de redacció integrat per set homes més. Consta d'un seguit de números monogràfics fins a 100 (número editat el 1994) amb un colofó el 1995, el número 101, en què el director fa un repàs de tota la història de la revista. La llengua emprada, de manera majoritària, és el castellà, en tant que idioma original o com a traducció de llengües estrangeres.

Cal destacar-ne com a peculiaritat el seu interès en temes d'història del pensament geogràfic¹¹¹ i l'alt percentatge de números obra del seu director (16%), de contribucions de professors/es estrangers/es (37%) -mentre que només en trobem un 6% de la resta de l'Estat Espanyol- i sobretot de professors/es o becaris/es vinculats/des al propi departament (41%). No hi ha cap article que faci referència a una perspectiva de gènere de la geografia, i només cinc de les 101 referències són signades per geògrafes (quatre d'elles de la UB i una en signatura compartida amb autores d'altres universitats).

A partir del 1997 la revista *GeoCrítica* entra en una nova etapa a través de la difusió dels seus números per la xarxa Internet i la creació d'una pàgina Web que integra una nova revista que assegura la continuïtat de *Geo Crítica*, tant per la seva direcció, com pels seus continguts i orientació, es tracta de la revista *Scripta Nova*, més dues altres noves revistes: *Biblio 3W* i *Aracne*, i una sèrie: *Scripta Vetera*, totes elles electròniques, és a dir, sense editar en format paper.

---

¹¹⁰. Publicació Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona (UB).

¹¹¹. De manera explícita des del seu primer número es va voler dedicar a ser un instrument crític de les concepcions teòriques dominants en Geografia humana i a difondre'n els debats interns, en especial les tendències científiques vigents als països anglo germànics, tot posant també un cert èmfasi en la geografia històrica i la didàctica de la geografia.

8.1.3.3. *Scripta Nova*, *Biblio 3W* (1997-2008), *Scripta Vetera* i *Aracne*.¹¹²

Scripta Vetera recull una sèrie de textos (articles, informes i també llibres) publicats amb anterioritat i que són difosos per aquesta nova via, mentre que *Aracne* fa una selecció crítica dels recursos existents a la *World Wide Web* relacionats amb temes de geografia i ciències socials. Es tracta sobretot de l'anàlisi de les pàgines web d'institucions tan diverses com poden ser *Le Monde* o el *Financial Times* fins a l'Institut Cartogràfic de Catalunya o l'*American Association of Geographers* o *GeoNotas* de la Universitat Estatal de Maringá al Brasil, passant per la recopilació per temes, com seria el cas dels moviments migratoris mundials, la guerra dels Balcans, els premis Nobel o les fonts d'investigació sobre el Brasil. Cal dir que aquestes revistes electròniques encara mantenen el predomini absolut dels homes en els seus Consells de redacció. Degut al seu caràcter heterogeni ni una ni l'altra han estat incloses en l'anàlisi.

Pel què fa a *Scripta Nova*¹¹³ (1997-2008) i *Biblio 3W*, (1997-2008) podem parlar d'una revista en dues, ja que *Scripta Nova* seria la continuació de *Geo Crítica* (mantenint un article per número), complementada amb l'afegit d'un apartat de ressenyes que el constituïria *Biblio 3W*, la diferència més important amb l'anterior seria el seu caràcter exclusivament electrònic, però amb el seu corresponent Dipòsit Legal i un ISSN.

Aquesta revista es dirigeix explícitament a un públic espanyol i llatinoamericà, pel que només edita articles en castellà o portuguès (tot i que accepten treballs en català, gallec i italià, per considerar-les llengües de fàcil comprensió per la "comunitat iberoamericana") i declara tenir un caràcter interdisciplinari tal i com ho manifesta en el seu subtítol: *Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, amb una clara aposta per la vessant social de la geografia. Entre 2000 i 2008 hi ha 8 col·loquis anuals que representen uns 150 articles anuals (979 en total) que s'han referenciat separatament per poder fer-ne una anàlisi diferenciada ja que altrament el seu pes distorsionava el conjunt d'articles objecte del nostre estudi. Així en farem referència explícita quan s'introdueixin en el recompte.

El seu complement de ressenyes, *Biblio 3W*, es dedica a facilitar resums i crítiques de llibres, però també s'hi publiquen bibliografies temàtiques, novetats bibliogràfiques i estats de la qüestió sobre temes concrets (mantenint sempre el format d'un article per número). Degut a la seva temàtica serà referenciada també a part amb les notícies i ressenyes referenciades

---

¹¹² Publicacions electròniques del Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona (UB).

¹¹³. Podeu trobar una anàlisi de la revista i de les seves publicacions a CAPEL, Horacio; RODRIGUES, Paulo Roberto i UEDA, Vanda (2001)

de DAG i *Revista de Geografia*.

8.1.3.4. *Notas de Geografía Física. (1979-1999).*¹¹⁴

Apareix el curs 1979/1980 en el si del Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona sota la responsabilitat dels equips de geografia física de Climatologia, Biogeografia i Geomorfologia. El seu objectiu, segons es diu en una nota introductòria, és el de recollir els treballs fruit de l'activitat quotidiana del Departament.

Els primers números tenen una edició molt senzilla i no esmenten cap Consell de Redacció. A partir del número 7, de 1982, es passa a un format de revista impresa (abans es tractava de fotocòpies relligades). Cada número consta d'un nombre divers d'articles, entre quatre i sis els primers anys i entre deu i dotze alguns dels darrers números dobles.

La seva vocació inicial de ser un vehicle de difusió dels treballs dels equips de geografia física del Departament, fa que fins el número 19 de 1990 no hi hagi aportacions externes. A partir d'aquest moment hi comencem a trobar articles d'autors d'altres universitats catalanes i espanyoles principalment. Això farà que la mitjana d'articles signats en equip i la mitjana d'articles signats per professors de la pròpia universitat sigui més elevada que a les altres revistes.

8.1.3.5. *Tàrraco. Cuadernos de Geografía. (1980-1995).*¹¹⁵

Començà a editar-se el 1980, vuit anys més tard de constituir-se la Delegació universitària de la Universitat de Barcelona a Tarragona, el curs 1971/72, sota la direcció del Dr. Lluís Miquel Albentosa Sánchez (el 1992 hi figura el professor Diego López Bonillo).

S'estructura de manera molt similar a la *Revista de Geografia*, en tres apartats: *Artículos*, *Información* i *Bibliografía*, afegint-s'hi també una referència a les tesis i tesines llegides durant el període a què fa referència el número. La llengua emprada, de manera majoritària, és el castellà, en tant que idioma original o com a traducció de llengües estrangeres i hi trobem un monogràfic, el número 8, escrit íntegrament en francès.

Cal esmentar que quasi tots els articles es refereixen a l'àrea del Camp de Tarragona, a la ciutat de Tarragona, a la costa de Tarragona o a la província de Tarragona; i que el professorat que hi participa pertany a una de les línies presents a aquesta Delegació, i

---

¹¹⁴ Publicació de l'Àrea de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional de la Universitat de Barcelona (UB).

¹¹⁵ Publicació de la Delegació Universitària de la Universitat de Barcelona a Tarragona (en l'actualitat Universitat Rovira i Virgili).

després també majoritàries a la URV, impulsades pel seu director: els estudis de Climatologia i de la que en deriven estudis medi-ambientals, i també en temes d'anàlisi de la població i en determinades qüestions agràries.

8.1.3.6. *Documents d'Anàlisi Geogràfica (1982-2008)*.¹¹⁶

La revista *Documents d'Anàlisi Geogràfica*¹¹⁷ comença a editar-se el 1982 i representa la "fusió" de tres sèries¹¹⁸ que des de 1974 es publicaven de manera força irregular. És dirigida des dels seus inicis per la Dra. M. Dolors García Ramon del Departament de Geografia de la UAB, que a partir del núm. 30, el 1997, passa a formar part del Consell Assessor, desapareixent la figura de la Directora i mantenint-se només la dels Editors.

Aquesta revista està estructurada en diferents parts, que han evolucionat al llarg del temps, però que bàsicament es componen d'una primera dedicada als articles de fons, els quals, en ocasions, constitueixen dossiers monogràfics, d'una segona que anomenen *Notes i documentació* on hi ha articles més curts i notícies de reunions professionals diverses; aquesta segona part és la que ha experimentat més canvis, desdoblant-se en els últims anys amb un apartat anomenat *Estats de la qüestió i documentació* i un altre de *Notícies* (incloent alguna vegada una miscel·lània) i una tercera part de *Ressenyes*. La llengua emprada, de manera majoritària, és el català, en tant que idioma original o com a traducció de llengües estrangeres¹¹⁹ i en ocasions també del castellà. També en aquest cas les notícies i les ressenyes són referenciades a part.

8.1.3.7. *Cuadernos de Geografía (1964-2008)*.¹²⁰

Fou fundada el 1964 per Antonio López i Vicenç M. Rosselló. Es defineix com una revista acadèmica dirigida a professionals de la geografia i altres disciplines afins. El seu principal objectiu és la publicació d'articles inèdits de recerca referida principalment al territori valencià, però també a altres àmbits. Inclou aportacions de caire teòric i metodològic sobre l'especialitat geogràfica. Conté també notes, informacions i ressenyes. La seva periodicitat és semestral i disposa d'avaluadors externs.

---

¹¹⁶. Publicació del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i de la Secció de Geografia de la Universitat de Girona (UG). La Universitat de Girona figura com a coeditora des del 1994 (amb el número 25) consolidant així el llarg bagatge de col·laboració que ja s'havia portat a terme durant el període en que era filial de la UAB. En aquest moment es reforça la direcció amb dos editors un de cada universitat.

¹¹⁷. Podeu trobar una anàlisi de la revista a VILLANUEVA, *et al.* (2007).

¹¹⁸. Es tracta de Documents d'Anàlisi Urbana (de la que se'n publicaren 3 números), Documents d'Anàlisi Territorial (2 números) i Documents d'Anàlisi Metodològica en Geografia (2 números).

¹¹⁹. Expressament en els seus objectius declara que està oberta als investigadors de tot el món.

¹²⁰ Publicació del Departament de Geografia de la Universitat de València.

Actualment tant la directora com la secretària i cap de redacció són dones: Concepción Domingo i M. Dolores Pitarch, però de les 20 persones que conformen el consell de redacció i el consell assessor només hi ha dues dones més.

Hem fet el buidatge de tots els articles des del 1964 fins el 2008. En quant a la metodologia, cal tenir en compte que en aquesta revista no s'especificava la universitat de l'autor/a i hi poden haver errors en aquest *ítem*.

8.1.3.8. *Investigaciones Geográficas (1983-2007)*.¹²¹

Des dels seus inicis la revista ha estat dirigida pel professor Antonio Gil Olcina. La seva periodicitat fou anual entre 1983 i 1994 (números 1 al 12), des d'aleshores fins al número 27 el 2002, passà a tenir un caràcter semestral, a partir d'aquell moment es publica trimestralment. S'estructura entre tres grans apartats: *Articles d'interès geogràfic*, *Notícies i Comentaris*, i *Ressenyes bibliogràfiques*. Garanteix la seva qualitat un Consell Assessor Extern integrat per 6 catedràtics i una catedràtica.

La llengua emprada és majoritàriament la castellana. Se n'ha analitzat només la part dels articles, els autors dels quals no mencionen la seva universitat o institució d'adscripció, pel què no ha estat possible integrar aquesta dada a l'anàlisi per a les autories que no figuraven en el quadre de professorat de la Universitat d'Alacant.

8.1.3.9. *Territoris (1998-2008)*.¹²²

Aquesta revista dóna continuïtat a les tasques editorials d'altres dues revistes publicades anteriorment: *Trabajos de Geografía* i *Treballs de Geografia*, d'aquesta mateixa universitat. De fet, es tracta de dues etapes d'una mateixa revista (1971-1992), que canvià la llengua de la seva capçalera. En la primera etapa fou dirigida per Bartomeu Barceló i la segona per Climent Picornell.

També la revista *Territoris* és dirigida en una primera etapa per Bartomeu Barceló, en aquesta, es tractava de números monogràfics. A partir del número 4, s'enceta una segona etapa, sota la direcció de Pere J. Brunet Estarellas, amb un caràcter diferent, impulsant, d'una banda, un tipus de miscel·lània i, una altra, de caràcter monogràfic.

---

¹²¹ Publicació de l'Institut Universitari de Geografia de la Universitat d'Alacant.

¹²² Publicació del Departament de Ciències de la Terra de la Universitat de les Illes Balears.

8.2. Els principals resultats.

S'han referenciat i analitzat un total de 3.928 entrades¹²³, que corresponen a nou revistes de les quals se n'ha comptabilitzat només els articles (ni notes, ni notícies, ni ressenyes): 434 de *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 248 de *Revista de Geografia*, 324 de *Scripta Nova*, (més 979 articles dels 8 col·loquis també referenciats), 96 de *GeoCrítica*, 144 de *Notas de Geografía Física*, 70 de *Tarraco*, 561 de *Cuadernos de Geografía*, 378 d'*Investigaciones Geográficas* i 72 de *Territoris*, més 329 de *Biblio 3W*, la revista de ressenyes, així com 140 notícies del *DAG* i de *Revista de Geografia* i 109 ressenyes de *DAG*. D'un total de 44 articles no s'ha pogut saber el sexe de l'autor o autora pel que no s'han pogut comptabilitzar, ja que el sexe és la variable que s'utilitza a totes les taules. Vegem-ne els principals resultats de l'anàlisi.

8.2.1. SOBRE L'AUTORIA.

8.2.1.1. Un domini dels geògrafs.

Una primera dada a explorar, del total de referències, és la del sexe de l'autor: 2.466 o sigui un 63,5% dels articles són signats per un o més homes, 1.089 o sigui un 28% per una o més dones i 329 o sigui un 8,5% tenen autoria mixta.

Documents d'Anàlisi Geogràfica i *Scripta Nova* són les que tenen uns percentatges més alts de participació de les dones entorn del 35%: 55,8%(H), 34,8%(D), 9,4%(M) i 56,9%(H), 34,9%(D) 8,2% (M) respectivament. En el cas de *Scripta Nova*, si n'excloem els articles dels col·loquis, aquest percentatge baixa la 25,6% d'autoria femenina. A l'altre extrem hi trobem *GeoCrítica* (4,2%) seguida, tot i que de lluny per *Investigaciones Geográficas* i *Tarraco* (entorn del 13%): 75,4%(H), 13,8%(D) i 10,8%(M) en el cas de *Investigaciones Geográficas* i 87,1%(H) i 12,9%(D) en el de *Tarraco*. La resta de revistes tenen una contribució femenina d'entre el 19,4% (*Territoris*) i el 27,5% (*Cuadernos de Geografía*).

Cal remarcar, però, que si excloem del recompte total *Biblio 3W* (de ressenyes), les notícies i les ressenyes de *DAG* i *Revista de Geografia* i els articles dels 8 col·loquis d'*Scripta Nova* i ens quedem només amb els articles de les 9 revistes (amb un nombre total de 2.327 referències), la representació de signatures femenines baixa al 23,8% ja que tant en els

---

¹²³. El detall de part de les taules elaborades són consultables als annexos en diferents agrupacions, en alguns casos en percentatges per files enlloc de per col·lumnas (tal com es comenten) per veure'n les diferències.

col·loquis, com en les ressenyes la participació de les geògrafes és, proporcionalment, més gran.

L'evolució temporal de les referències tendeix a una major participació de les dones però amb molts alts i baixos, així, entre 1964 i 1973 (abans de l'aparició de *Documents d'Anàlisi Geogràfica*) ens trobem amb una participació de les dones com a autores entre el 0 i el 13%. El 1974 excepcionalment puja al 50% amb un 41,7% d'autories signades per homes i un 8,3% de mixtes), però fins aquí el nombre total d'articles no passava de la vintena anual. A partir d'aleshores la participació femenina va augmentant (al voltant del 20,9% entre 1979-83 a 25,7% entre 1994-1998). El període de 1999 a 2003 és el què registre un major nombre d'articles signats per dones (34,1%), i a partir d'aquest moment comença una davallada que es correspondria amb la masculinització de la disciplina que hem anat observant (30,5% entre 2004-2008).

Si intentem aquesta periodització per cadascuna de les revistes, la tendència és semblant però molt més erràtica. En el cas de la primera època de *Revista de Geografia*, el nombre d'articles anuals és de 4 a 16, a excepció de 1969 que se'n publiquen 24, pel què els percentatges estan fets sobre un nombre molt petit de casos. A la segona època el nombre d'articles encara és menor.

Podríem dir el mateix de la revista *GeoCrítica*, aquí el número de casos és també escàs (entre 1 i 6 articles anuals), però en canvi la participació de les autores és pràcticament nul·la, tal i com ja s'ha comentat en la presentació de la revista: només 4 en els 19 anys d'edició de la revista, el què representa el 4,2% del total.

A *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, trobaríem una primera època amb un bon nombre d'autores, entre el 1982 i el 1987 amb percentatges del 23 al 50% (a excepció del 1986), una segona època de 1988 a 1992, amb percentatges més baixos, del 10 al 25% i un darrer període a partir de 1993 en el que es recuperarien els percentatges del principi, i que ara estarien entre el 23,1 i el 35,7%, amb una punta el 1995 del 77,4%. El darrer període és de davallada de les signatures femenines que baixen al 34,5% entre 2004 i 2008.

Investigaciones Geográficas té un inici amb percentatges autoria femenina força elevats (33%) però sobre un nombre ridícul d'articles (9 en total entre 1979 i 1983), en la resta de períodes de 4 anys els percentatges no pugen del 16% (1989-1993) i es troben en el 12% en la darrera etapa (2004-2008) on el nombre d'articles es troba entre els 60 i 80 per període quadriennal).

Les xifres de *Cuadernos de Geografía* són les més constants i d'una major equiparació en nombres relatius, a excepció d'un període amb un pes molt baix de les signatures femenines el 1969-1973 (15%), la resta de períodes aquestes es mantenen entre el 23 i el 34%.

La resta de revistes tenen pocs anys de publicació i no sembla rellevant intentar perioditzar-ne cap tendència, que per altra banda no s'hi observa.

En conjunt aquestes dades ens mostren que en el nostre país la producció de les dones no és més baixa que la dels homes, sinó que es troba propera a la seva representació dins la disciplina. Recordem les dades exposades anteriorment: tant pel què fa només a les sis universitats de Principat o a les nou del conjunt dels Països Catalans, les xifres de percentatge de professores de geografia es mouen entre el 34,2% el curs 1998/99 i el 31,8% el curs 2008/09 en els departaments del Principat, o el 31,5% aquest darrer curs, si prenem les nou universitats. Els percentatges d'autoria femenina en les revistes editades per les mateixes universitats es troben entre el 24 i el 28% si tenim en compte tot el període d'anàlisi (o sigui des de 1964) però del 30% si tenim en compte el darrer període analitzat (2004-2008), pel què no semblaria que les xifres de producció i de presència en aquests departaments estigués molt allunyada.

8.2.1.2. Una autoria individual.

Un 75,4% dels articles tenen una autoria individual i un 24,6% compartida. Un 82,2% dels autors i un 83,1% de les autores signen en solitari els seus articles. La resta de treballs són signats de forma compartida amb altres companys o col·legues del mateix sexe. Només un 8,6% del total dels articles tenen autoria mixta. De tots els articles signats per més d'un autor, en un 46% es tracta d'homes sols, en un 20% de dones soles i en un 35% d'homes i dones, pel què sembla que aquestes tendeixen a compartir el treball de publicació amb companys o col·legues de l'altre sexe.

Per revistes, el major percentatge d'articles signats de manera conjunta l'ostenta *Territoris*, segurament perquè domina la voluntat de presentar publicacions del propi departament producte de treballs conjunts: 69,4% dels articles són signats de forma individual i el 30,6% compartida. La segueixen *Cuadernos de Geografía* que presenta un 71,5% d'autoria individual i un 28,5% de compartida (43,75% homes, 22,5% dones i 33,75% mixta). A *Investigaciones Geográficas* les xifres són 71,4%, 28,6% i d'aquests el 59,3% homes sols, només un 2,8% dones soles i en canvi un 32,2% mixta (segurament aquest baix percentatge d'autoria de dones soles es deu a l'alt nombre d'homes als departaments de la Universitat d'Alacant que fan difícil un grup de dones soles publicant). A *Scripta Nova* el 74,5% dels

articles (inclosos els dels col·loquis) són d'autoria individual i 25,5% compartida (41,8% homes sols, 26% dones soles i 32,2% mixtes. A *Notas de Geografía Física* el 74,3% d'articles són signats de manera individual, un 25,7% de forma conjunta (59,5% només homes, 5,4% només dones, 35,1% mixta). *Documents d'Anàlisi Geogràfica* presenta un 76% d'articles d'autoria individual i un 24% de compartida (36,5% només homes, 24% només dones, 40,5% mixta).

Amb els percentatges més baixos de treballs col·lectius trobem la *Revista de Geografia* que publica un 84,7% d'articles d'autoria individual i un 15,3% de compartida (44,7% només homes, 7,9% només dones, 47,4% mixta). A *GeoCrítica* hi trobem un 84,38% d'articles signats individualment i un 15,62% de forma compartida (93,3% només homes i un 6,7% mixta -de fet un sol article-). A l'extrem oposat es troba *Tarraco* on tots els articles menys un són signats de forma individual i aquell és signat per autors masculins.

Finalment pel què fa a notícies i ressenyes a *Biblio 3W* hi trobem un 82,1% d'articles signats per una sola persona i un 17,9% de forma conjunta (50,9% per homes, 20,3% per dones i 28,8% mixtes); i entre les notícies de DAG i *Revista de Geografia* hi trobem un 62,1% d'autoria individual i un 37,9% de compartida (35,9% homes, 20,8% dones i 33,4% mixtes).

8.2.1.3. Una important endogàmia

Almenys la meitat dels articles són signats per autors de la mateixa universitat on es publica la revista, però els percentatges per revistes pugen fins al 81,3%. En són la principal excepció les dues revistes electròniques de la Universitat de Barcelona: *Scripta Nova* i *Biblio 3W*, que tenen un important nombre d'autories llatinoamericanes. Aquest fet es deu al bon nombre de postgraduats que estan realitzant estudis de Tercer Cicle en aquesta universitat, estades que són propiciades per una potent xarxa establerta amb Llatinoamèrica, que s'estén no només a la docència sinó també a la recerca, i que per tant també afavoreix les aportacions de professors/es d'universitats llatinoamericanes, facilitades pel seu suport electrònic.

Per la seva part la revista *Territoris* té també un nombre baix d'aportacions de la Universitat de les Illes Balears (un 22,2%) mentre que predomina l'autoria d'altres universitats de la resta d'Espanya. De tota manera domina la mostra un 60% d'autors i autores que pertanyen a les universitats que publiquen les revistes analitzades, destacant el 19% d'autories d'universitats llatinoamericanes i un 14% a altres universitats espanyoles. Si fem l'exercici de treure *Scripta Nova* del recompte total, la participació d'autories procedents d'universitats llatinoamericanes baixa al 4,7% mentre que pràcticament es manté el percentatge d'autories

provinents de la Universitat de Barcelona.

Vegem-ho amb més detall per ordre de més a menys endogàmia: *Notas de Geografía Física* és el cas més endogàmic: el 81,3% (67,5% són homes, 25,6% són dones i 6,8% són mixtes) dels articles són signats per membres de la Universitat de Barcelona i un 11,1% de les autories corresponen a professorat d'altres universitats espanyoles fora de Catalunya.

Tàrraco presenta un 75,7% d'autories de membres de la pròpia universitat i de la universitat "mare", la Universitat de Barcelona, (76,9% i 92,5% d'homes, 7,5% i 23,1% de dones respectivament). Destaquen el 7,1% de signatures pertanyents a membres d'altres institucions catalanes (80% d'homes, i 20% de dones) i el 8,6% d'universitats espanyoles (66,7% d'homes i 33,3% de dones).

El 68% de les autories de *Cuadernos de Geografía* són de la Universitat de València (60% H, 30% de dones i 10% M). Lluny destaquen els articles signats per professors/es d'altres universitats espanyoles amb un 16,6% (59% H, 26% D, 15% M). I encara un bon nombre d'aportacions de la Universitat d'Alacant amb un 9,3% del total.

Un 67,3% dels autors i autores de la *Revista de Geografía* pertanyen a la pròpia universitat de publicació de la revista (la Universitat de Barcelona) d'aquests un 70,6% són homes, un 23,4% dones i un 6% tenen autoria mixta. Destaquen el 8,9% d'autories provinents d'altres institucions catalanes (86,4% homes, 4,5% dones i 9,1% mixta) i el 7,3% d'autors/es d'altres universitats europees (66,7% H, 22,2% D, 11,1% M).

GeoCrítica té un 59,4% d'articles signats per membres de la pròpia universitat, i en destaca el 19,8% de signatures de persones provinents d'universitats europees (100% homes), així com el 8,3% de nord americanes (100% homes).

Un 57,7% dels articles d'*Investigaciones Geogràficas* estan signats per professors de la pròpia universitat (77% H, 15% D i 8% M). En segon lloc destaquen les aportacions d'altres universitats espanyoles amb un 24% (72% H, 16% D i 8% M), i molt poques aportacions de professors/es de la Universitat de València.

A *Documents d'Anàlisi Demogràfica*, el 51,4% de les signatures pertanyen a professors de la Universitat Autònoma de Barcelona o de la Universitat de Girona (49% i 57,7% H, 38,5% i 30,8% D, 12,5% i 11,4% M respectivament). Aquí el què destaca són el bon nombre d'articles d'autors i autores d'universitats europees que representen el 10,4% (52,3% H, 38,6% D, 9,1% M).

La revista *Territoris* aplega només un 22,2% d'autories de la pròpia universitat (87,6% H, 6,3% D i 6,3% M), mentre que el 40,2% provenen d'altres universitats espanyoles (83% H, 10% D i 7% M).

A *Scripta Nova* (s'inclouen els articles dels col·loquis), tal com hem comentat més amunt, només el 16,4% dels autors/es són de la Universitat de Barcelona (58% H, 41% D, 1% M) i el 44% d'universitats llatinoamericanes (50% H, 41% D i 9% M), a banda, destaca per sobre de la resta, el 14% d'autories d'universitats espanyoles (61% H, 26% i 13% M).

Finalment *Biblio 3W*, té un 29,5% de les signatures d'autors i autores pertanyents a la Universitat de Barcelona (66% H, 25% D, 9 M), el 24% a universitats i institucions llatinoamericanes (62% H, 33% D i 5% M) i un 20% a universitats espanyoles (68% H, 30% D i 2% M).

Sembla general el fet de primar la publicació dels membres de la pròpia universitat o d'una mateixa xarxa de docència i recerca (en el cas de les dues revistes electròniques del Departament de Geografia Humana de la Universitat de Barcelona). Es constata que hi ha molt poc intercanvi entre les dues universitats "grans": la Universitat de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona, tot i que s'observa una major apertura de la publicació d'aquesta darrera vers el professorat de la Universitat de Barcelona, que no pas en sentit invers, ja que és *Documents d'Anàlisi Geogràfica* la que presenta una menor endogàmia, i per tant una major apertura exterior com també ho mostra el percentatge d'articles d'origen europeu. La mateixa asimetria entre universitats es dona entre la Universitat de València i la d'Alacant, essent molt més endogàmica, com hem vist, aquesta darrera. Els percentatges per sexes es mantenen desiguals, i quan són més propers, es tracta sempre d'un nombre molt reduït d'articles comptabilitzats.

8.2.2. SOBRE L'ÀMBIT TERRITORIAL.

8.2.2.1. Una majoria d'articles sense localització geogràfica.

Un 25,8% dels articles no tenen una localització geogràfica. Es tracta en la majoria dels casos d'articles de pensament, conceptes i mètodes o estats de la qüestió. La resta dels articles abasta sobretot àmbits restringits: estats (si agreguem els articles referits a estats arreu del món i a l'Estat Espanyol, trobem que representa el segon percentatge en importància: el 20,4%), seguit de molt a prop de l'àmbit local a nivell estatal (10,8%) i a nivell mundial (10,1%), i dels municipis (9,7%), en menors percentatges, zones mundials,

comunitats autònomes, províncies, comarques i amb molt menys articles sobre el món zonal o de forma global.

Per sexes, no sembla que hi hagi grans diferències, però sí que descobrim una menor importància dels articles que no tenen localització per part de les geògrafes (un 21,5% de les autores en signen articles respecte a un 28,5% dels autors) i en canvi tenen uns percentatges més elevats, en concret el doble que en el cas dels homes (14,9% envers el 7,3%) en els que es refereixen al món local (però, idèntics percentatge a nivell d'Espanya municipal) mostrant un cert menor interès per l'àmbit comarcal, Espanya a nivell nacional, regional o provincial i per àmbits zonals a nivell mundial, però les diferències aquí són poc significatives.

Si ens fixem en cadascuna de les revistes veiem que a *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, *Revista de Geografia*, *Biblio 3W* i sobretot a *GeoCrítica* dominen també els articles sense localització geogràfica (34,6%, 39,5%, 43,7% i 79,2% respectivament), per tant serien revistes on es dóna especial importància a la teoria i el pensament geogràfic; mentre que a *Cuadernos de Geografía*, *Investigaciones Geográficas i Territoris* més del 25% dels articles es refereixen a les seves àrees properes dins de l'item Espanya provincial. A *Tàrraco* i *Notas de Geografía Física* és l'àmbit comarcal el dominant (28,6% i 29,9%). Serien revistes centrades més amb una geografia regional, el que seria el mateix cas de la revista *Scripta Nova*, tot i que els articles d'aquesta estarien localitzats fora d'Espanya i per tant englobats sota l'item de món estatal i local (25% i 24% respectivament).

L'àmbit espanyol a nivell comarcal o municipal ocupa el segon lloc a *Revista de Geografia*, *Cuadernos de Geografía i Investigaciones Geográfica*, en aquestes dues darreres en percentatges similars a Espanya nacional/regional. Només a *Documents d'Anàlisi Geogràfica* hi té una certa importància el món estatal (a excepció del cas ja esmentat de les revistes amb abundància d'articles sobre Llatinoamèrica).

El que domina en els articles sobre una àrea determinada és l'aproximació local davant de la global, l'estudi de petites àrees per sobre de les grans zones, i això és especialment vàlid per a les geògrafes, però també pels geògrafs que publiquen en les revistes referenciades. Amb tot, per sexes, no sempre són elles les que tenen uns percentatges més alts en àmbits més petits com en el cas de *Tàrraco* on un 31% dels homes escriu sobre un àmbit comarcal (envers un 11% de dones), mentre que un 33% de dones ho fa sobre un àmbit municipal (envers un 15% dels homes); ja que a *Investigaciones Geográficas* i a *Territoris* hi ha un major percentatge de dones que d'homes que s'ocupen d'àmbits emmarcats en Espanya nacional/regional (de l'ordre del 25% envers el 15%); i a *Documents d'Anàlisi Geogràfica* són

elles les que dominen en el món estatal i local doblant els percentatges dels seus col·legues. De fet si ens fixem en la taula pel conjunt de referències que reproduïm en els annexos¹²⁴, trobem que *Món estatal* ocupa el segon lloc amb un 17,1% de signatures femenines enfront d'un 9,9% de masculines, seguit de *Món local*, amb un 12,1% (amb 14,9% D i un 7,3% H), mentre que Espanya municipal amb un percentatge global similar del 10,8% del total de referències, hi tenen el mateix pes proporcional homes i dones.

Cal destacar, finalment, que si fem l'exercici de treure totes les referències de *Scripta Nova*, el percentatge d'articles sense localització puja al 31,6%, mentre que augmenten els referits a Espanya i disminueixen clarament els corresponents a Món local i estatal.

8.2.2.2. *Un predomini del marc espanyol i del llatinoamericà.*

En parlar de l'àmbit territorial es va voler prendre una segona dada, tal com ja s'ha comentat a la metodologia, corresponent al lloc concret objecte d'estudi. Així ens trobem amb un 60% dels articles que esmenten una referència territorial tracten sobre Espanya, a un o altre nivell seguit d'un 28,5% de referències sobre Llatinoamèrica i molt més lluny, en tercera posició sobre algun lloc d'Europa amb un 8,6%.

Com que en una primera fase del treball es van només analitzar les revistes de les universitats del Principat desagregant les referències a algun lloc de Catalunya, a Barcelona o al Pirineu, també tenim el pes que dins del total d'aquest 60% representen aquests articles: Catalunya un 9%, Barcelona un 5%, el Pirineu un 1%, i la altres territoris dins l'Estat Espanyol el 45% restant.

Si fem l'exercici d'analitzar separatament les revistes del Principat veurem com els percentatges de les referències sobre Catalunya augmenten (mentre que en segon lloc i mantenint-se al mateix nivell trobem les de la resta d'Espanya i les de Llatinoamèrica, en aquest darrer cas hi tenen un paper destacat d'*Scripta Nova* i, en menor proporció, de *Biblio 3W*, com era previsible). Així doncs per les 1.316 referències de les 6 revistes editades a les universitats públiques del Principat, un 34% d'articles fan referència a Catalunya (7,3% dels quals a Barcelona en particular i 2,6% al Pirineu); mentre que les referències a Espanya i Llatinoamèrica arriben en ambdós casos al 24%, seguides a menys de la meitat (12,6%) de les que se centren en alguna zona de la resta d'Europa. Cap de les altres localitzacions no passen del 1,5% cadascuna.

---

¹²⁴ S'ha optat per posar les taules analitzades en annex atès el gran nombre de dades que es descriuen i la claredat del format que ja presenta el programa estadístic SPSS que s'ha utilitzat per a l'anàlisi.

Si el què fem, és aïllar les tres revistes de les universitats del País Valencià i les Illes Balears, ens troben en què entre les 1.011 referències, el 92,5% ho són sobre algun lloc d'Espanya, seguides molt lluny per un 5,4% de la resta d'Europa. Pel què els tems sobre Llatinoamèrica i Europa tindrien un pes més destacat en les revistes del Principat, o el què és el mateix, la importància dels articles sobre Espanya, hi és menor.

Però tornem a l'anàlisi del conjunt de revistes, excloent ara les 979 referències de les comunicacions als 8 col·loquis d'*Scripta Nova*, la revista de ressenyes *Biblio 3W* i la resta de notícies i ressenyes referenciades de *DAG* i *Revista de Geografia*, el resultat que considerem més depurat per veure sobre quins territoris es treballa el professorat de geografia de les universitats objecte del nostre estudi seria el què segueix a continuació i pel què també en veurem les diferències per sexe. El domini dels articles sobre Espanya continua essent important (77,3%), però dins d'aquest augmenta el pes de les referències sobre Catalunya (16,3%) i Europa (8,6%), mentre disminueixen les que ho fan sobre Llatinoamèrica (11,4%). La resta de localitzacions no arriben al 1% cadascuna.

Si distingim per sexes l'ordre és el mateix, però els homes tracten amb un major percentatge temes relatius a Catalunya (12,6% envers 9,3%) i Espanya (61,6% envers 57,5%), mentre que les dones escriuen més sobre Llatinoamèrica (14,3% envers 10,6%) i Europa (10,8% envers 8,3%). Barcelona apareix més ens els articles de les geògrafes (5% envers 2,4%), però en canvi els geògrafs tenen un major nombre d'articles que fan referència al Pirineu (1,8% envers 0,3%). És a dir que ells tractarien àmbits més amplis però més propers, mentre que elles quan treballen a aquesta escala ho fan respecte a espais més llunyans; i quan es tracten àrees locals, elles se centren a la ciutat de Barcelona i ells en àrees de muntanya com el Pirineu¹²⁵. És curiós observar la importància dels temes sobre el Pirineu pels geògrafs de Catalunya i no tant per les geògrafes, potser es tracta aquí d'un element lligat a les qüestions de gènere en relació a una major predisposició a l'excursionisme o a la muntanya, o simplement a què tenen més disponibilitat per treballar en aquest terreny.

Si ens fixem en les diferents revistes, *Revista de Geografia*, *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, *Notas de Geografía Física i Tarraco* coincideixen en el major protagonisme de Catalunya com a àmbit d'estudi (47,3%, 43,6%, 56,1% i 76,5% respectivament), mentre que per *Scripta Nova* i *Biblio 3W* el majors percentatges es troben en territori llatinoamericà (59% i 36% respectivament). A *GeoCrítica*, l'àmbit més estudiat és l'espanyol (50%) seguit de l'uropeu

---

¹²⁵ Com hem comentat a l'apartat metodològic, el fet de no haver ampliat els *items* a les ciutats de València o Alacant, fa que hàgim perdut aquesta informació, però en canvi augmenta la importància dels petits percentatges que trobem en les referències sobre Catalunya.

(25%) i del llatinoamericà (20%). Espanya ocupa un segon lloc a *Revista de Geografia* (22,6%), a *Notas de Geografía Física* (19,3%), a *Tarraco* (13,72%), a *Biblio 3W* (32,9%) i també a *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, aquí juntament amb l'Europa (al voltant del 20% cadascun), i mentre Llatinoamèrica també és important per la *Revista de Geografia* (19,1%), no ho és tant per *Documents d'Anàlisi Geogràfica* (9,8%), el mateix que Barcelona (15,1% a *Revista de Geografia* i 5,7% a *Documents d'Anàlisi Geogràfica*) i al revés que les terres del Pirineu (6,4% a *Documents d'Anàlisi Geogràfica* i 1,4% a *Revista de Geografia*, però representa un 8,8% dels articles de *Notas de Geografía Física*).

A *Cuadernos de Geografía i Investigaciones Geográficas* és Espanya la que acapara més del 90% de referències, mentre que en segona posició hi trobem Europa amb prop del 5%. Territoris segueix una tendència similar, però aquí el pes d'Espanya és menor (78%) i el d'Europa major (12%).

Així, podem dir que les revistes del Principat i les Illes Balears tindrien un major nombre d'articles sobre localitzacions fora de l'Estat Espanyol, mentre que les del País Valencià se centren sobretot en estudis sobre Espanya; que les revistes especialitzades en geografia física solen tractar d'espais més propers; que quan aquests són tractats per les dues principals revistes de la Universitat de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona, a la primera hi destaquen estudis urbans del seu entorn immediat, mentre que a la segona hi ha una tradició d'estudis sobre el Pirineu. Finalment, que mentre a *Scripta Nova* hi trobem moltes referències sobre Llatinoamèrica, la seva homòloga en ressenyes, *Biblio 3W* se centra més en el territori espanyol; i que tractant altres localitzacions fora de l'Estat Espanyol, són *GeoCrítica*, *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, i *Territoris*, per aquest ordre, les que es decanten més per Europa, mentre que *Revista de Geografia* ho fa més per Llatinoamèrica.

8.2.3. SOBRE ELS TEMES D'INTERÈS.

8.2.3.1. El paper destacat de temes de geografia urbana, pensament geogràfic i població.

Pel què fa als temes d'interès hi destaquen amb un percentatge semblant els treballs relatius a geografia urbana, població i pensament geogràfic, teoria i mètode, que compten amb un 10-11% del total de les publicacions ressenyades. La resta de temes tractats, a excepció de geografia rural i activitat propers al 7%, i temes d'ordenació del territori i de geografia física (geomorfologia i climatologia) amb un 5,6%, 4,5% i 4,4%, no arriben al 3%. Com a tema secundari destaca la geografia històrica (15%), en segon lloc la geografia política, la geografia urbana, la geografia humana general i els geografia econòmica (entorn el 9%).

Si tornem a fixar-nos només en les revistes de l'àmbit de Catalunya, veiem un cert increment dels temes teòrics i de pensament geogràfic (14,8%) seguits dels de geografia urbana (10,5%) i els de població (8,4%). Com a tema secundari també hi trobem la geografia històrica (17,3%) i la geografia urbana (11,5%). Si el què desagreguem són les revistes del País Valencià i les Illes Balears, el primer lloc l'ocupen els temes de població (13,3%), seguits dels de geomorfologia (12,3%), els de Climatologia (10,9%) i els de geografia rural (9,3%), mentre geografia urbana i geografia física general es troben entre el 6,5 i el 7%. Com a tema secundari comparteixen percentatges propers al 16% la geografia física general, la geografia de la població i la geografia històrica.

Tornant a l'anàlisi del conjunt de revistes, excloent ara les 979 referències de les comunicacions als 8 col·loquis d'*Scripta Nova*, la revista de ressenyes *Biblio 3W* i la resta de notícies i ressenyes referenciades de *DAG i Revista de Geografia*, tal com hem fet en tractar l'àmbit territorial, observem que comparteixen primer lloc, però amb percentatges menors, la geografia de la població (10,7%) i els temes de pensament (10,1%), mentre que en una segona posició entre el 6 i el 8% trobem la geografia rural, la geografia urbana, climatologia, geomorfologia i geografia econòmica. Pel què fa al tema secundari destaca la geografia històrica (16,1%) seguida de la geografia humana (11,1%) i la geografia física (10,3%) de caire general.

Per sexes observem com el pes dels temes de pensament geogràfic és menor en el cas de les publicacions de les geògrafes (8,3% D i un 11,5% H), i en canvi és contraposat per una preferència per qüestions d'activitat (9,6% D envers 5,1% H), població (11,8 D% i 9,6 H%), turisme (4,9% D envers 3,8 H%), geografia econòmica (9,6% D envers 5,1% H) i divisió i organització del territori (4,7 D% i 3,4% H). Constatem també una major inclinació dels homes cap a estudis sobre climatologia (7,2% d'homes envers 5,5% de dones), biogeografia (4,6% d'homes envers 2,2% de dones), medi ambient (3,5% d'homes i 2,4% de dones) i didàctica/ensenyament (4,2% d'homes i 3,5% de dones).

Sembla que es constata la idea que les dones tenen una major preferència per temes de geografia humana i els homes per temes de geografia física i sobretot per qüestions referents a la teoria i al mètode, al pensament geogràfic. En canvi la idea que els temes de didàctica i docència estan més vinculats a les dones i els de divisió i organització territorial als homes, quedaria desmentida pels resultats d'aquests dades, tot i els baixos percentatges que estem comparant.

Per revistes, i pujant la mitjana general, trobem un predomini de temes de pensament a la

revista *GeoCrítica*, tal com era d'esperar segons la seva filosofia d'edició ja esmentada més amunt, amb un 46,9% dels articles, seguida de *Revista de Geografia* amb un 23,9% i de *Biblio 3W* amb un 21,3%.

8.2.3.2. Altres temes principals.

Finalment, volem destacar altres temes principals que predominen a les diferents revistes analitzades. A *Tarraco* el pes es reparteix a parts iguals entre els articles de climatologia i els de ecologia/medi ambient, amb un 17,1% del total, seguits dels treballs que es refereixen a geografia urbana i a turisme, amb un 8,6%. A *Scripta Nova* el percentatge més alt és el de transports i comunicacions (18,5%) seguit del de població (12,5%). A *Cuadernos de Geografía* hi destaquen temes de geomorfologia (16,4%) seguits dels de població (15,9%). A *Investigaciones Geográficas* els de climatologia (13,5%) i *Territoris* el percentatge més rellevant és el que correspon als articles sobre climatologia (22,2%) i geomorfologia (19,4%). A *Documentos d'Anàlisi Geogràfica*, hi predominen els ensenyament i didàctica (12,2%), seguits dels de geografia urbana (11,2%), rural (10,5%), pensament (9,7%) i d'activitat (8,2%). *Notes de Geografia Física*, inventariada en darrer lloc, feu pujar els percentatges de climatologia, geomorfologia i biogeografia, en detriment dels de població, per exemple, que van decaure. A *Revista de Geografía* els percentatges més alts, després dels temes de pensament, es troben entre els temes de climatologia (10,1%), geografia urbana (9,3%), biogeografia/paisatge (8,1%), geomorfologia/hidrografia (6,8%) i geografia rural (6,1%); mentre que a *GeoCrítica* són els de geografia històrica (13,5%), geografia política (7,3%) i ensenyament/didàctica (6,3%).

8.2.4. SOBRE LA LLENGUA.

8.2.4.1. Un domini absolut del castellà.

La llengua emprada majoritàriament a les publicacions del professorat dels departaments de geografia de les universitats públiques de Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears i dels autors i autores que es convida a publicar en les revistes que aquests departaments editen, és el castellà, amb un percentatge del 70,9%. Aquest percentatge no és més alt degut al pes de *Documentos d'Anàlisi Geogràfica*, l'única revista on el català hi té un pes més important, amb el 46,3% dels articles (el castellà hi ocupa el segon lloc amb el 28,6% del total).

El castellà és la llengua més emprada a *Investigaciones Geográficas* amb un 99% (i un 0%

d'articles en català), a *Cuadernos de Geografía* amb un 88%, a *Tarraco* amb un 86%, a *Biblio 3W* amb un 82%, a *Revista de Geografía* amb un 81%, a *GeoCrítica* amb un 72% (i un 0% d'articles en català), a *Scripta Nova* amb un 71%, a *Notas de Geografía Física* amb un 66% i a *Territoris* amb un 51%.

El català ocupa un segon lloc en el percentatge general de les publicacions amb un 12%, el portuguès el tercer amb un 10% seguit de lluny per l'anglès (4%) i el francès (2%). Si només prenguéssim les publicacions de Catalunya aquest percentatge del català pujaria al 20%, el del castellà recularia al 63% i el portuguès al 3,5% (en aquest cas exclouem del recompte els 8 col·loquis de *Scripta Nova*); en canvi destacarien l'anglès (9%) i el francès (3%). Mentre que si prenem les tres revistes del País Valencià i les Illes Balears, el percentatge del castellà passa al 89% i el del català al 9%, no arribant a l'1% cap de les altres llengües.

Per sexes, veiem que si tenim en compte totes les referències, les geògrafes publiquen menys en castellà (66,8% D envers 73,2% H) i més en portuguès (13,9% D i 7,8% H) el que sembla indicar que un major nombre de dones es troben en el col·lectiu llatinoamericà que escriuen a *Scripta Nova*, de fet si trèiem les 1.303 referències d'aquesta revista el percentatges d'aquesta llengua baixen a 3,2% D i 1,7% H; mentre que els de l'ús de la llengua castellana pugen a 65,8% D i 72,5% H, pel què per veure quina seria la proporció intermèdia exclouent només, com hem anat fent més amunt les referències dels col·loquis i també les de les ressenyes i notícies, el percentatges passarien a ser de 70,5% de dones i 76,3% d'homes que escriuen en castellà i 2,5% de dones i 1,9 d'homes que escriuen en portuguès.

En tots els casos, malgrat la variació dels percentatges, continua essent vàlida l'afirmació inicial, que s'explica perquè són elles les que publiquen més en català amb una diferència que va des de 1% en el primer cas, fins el 5% en el segon supòsit, al 3% en el darrer cas de totes les revistes només amb les referències dels articles. Aquesta diferència es deu al pes de les 1.172 referències de les revistes de Catalunya, ja que en l'agregat de les del País Valencià i les Illes Balears són elles les què publiquen més en castellà i menys en català tot i que només amb una diferència de 2 punts en els dos casos, mentre que en l'agregat de les revistes del Principat els percentatges són de 17,8% d'homes i 23,4% de dones que escriuen en català, 65,7% d'homes i 56,2% de dones que escriuen en castellà mentre que pel portuguès tenim els mateixos percentatges entorn al 3,5%. En aquest darrer agregat destaca la importància de les publicacions en anglès, sobretot per part de les geògrafes (7,9% d'homes i 13% de dones), una llengua en la què només hi trobem un total de 8 articles

d'entre els 1.011 que s'han referenciat en l'agregat de les revistes del País Valencià i les Illes Balears.

Per revistes, podem completar el ja comentat amb els percentatges de les llengües estrangeres utilitzades en idioma original (molt pocs articles, com veurem, han estat traduïts). L'anglès supera el 15% a *GeoCrítica* (15,6%) i a *Documents d'Anàlisi Geogràfica* (18,4%), arribant al 45,9% en l'apartat de ressenyes de *DAG*, mentre que a la resta de revistes els percentatges estan per sota del 3% a excepció de *Territoris* on arriben al 9,7%. A *Notas de Geografía Física* no hi ha cap article escrit en llengües no espanyoles, tampoc en les notícies de *DAG* o de *Revista de Geografía* i a *Cuadernos de Geografía* en tenim només un amb anglès, mentre que a *Investigaciones Geográficas* en trobem només dos en Itàlia.

Així doncs, *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, que és l'única que ostenta el seu nom en català des de la seva aparició (*Territoris* ho fa posteriorment), presenta una major part de treballs en aquesta llengua, el què no vol dir que tingui que un caràcter poc internacional, sinó més aviat al contrari, ja que també és una de les que publica més articles amb l'anglès com a llengua original. Aquest fet ja quedava palès en la tipologia de revistes segons la receptivitat a les influències estrangeres que van fer García Ramón, Nogué i Albet (1992, 62-64), on es mostrava que *Documents d'Anàlisi Geogràfica* tenia l'índex més elevat d'articles forans respecte al total de revistes espanyoles, de caràcter acadèmic, en geografia. El percentatge de cites de llibres i d'articles en anglès era de 40,7%, lluny del 25,5% de *Revista de Geografía* del 15,9% de *GeoCrítica* i del 13,8% de *Tarraco*.

8.2.4.2. Ús de la llengua original.

Un 96% dels articles és publicat en la seva llengua original. Només en un 2,5% dels casos es tracta d'una traducció al castellà i en un 1,5% del total s'ha detectat que es tracta d'una traducció al català. No trobem diferències significatives per sexes pel que fa a la llengua original, en quan a les traduccions, aquestes s'han realitzat en un major percentatge al català en articles signats per dones (1% d'homes i 3% de dones) i a la inversa en el cas de les traduccions al castellà (3,2% d'homes i 1,4% de dones).

Per revistes veiem un major nombre de traduccions a *GeoCrítica* amb un 26% de traduccions al castellà, a *Documents d'Anàlisi Geogràfica* amb un 11% de traduccions al català i un 10% al castellà, que no pas a *Tarraco*, *Cuadernos de Geografía* o a *Biblio 3W* amb el 100% d'articles en versió original, a *Scripta Nova*, *Investigaciones Geográficas*

ambdues amb un 0,5% de traduccions o a *Revista de Geografia* amb un 93% d'articles en la seva llengua original.

8.2.5. LA PERIODITZACIÓ.

Presentem a continuació quina ha estat l'evolució dels percentatges d'autoria de les geògrafes al llarg del temps de les revistes que tenen una història més llarga, tot observant que s'hi pot també entreveure la masculinització que s'ha iniciat en els darrers anys i que també es manifesta a nivell de producció científica.

TAULA 8.2. Nombre d'articles signats per geògrafes per períodes quinquenals (%).

Període	DAG	Revista de Geografia	Scripta Nova	Cuadernos de Geografía	Investigac. Geográficas	Territoris	Totes les revistes
1964-1968		16,67		30,77			18,75
1969-1973		12,28		15,15			12,75
1974-1978		30,23		29,17			25,64
1979-1983	29,41	11,54		33,90	33,33		20,90
1984-1988	25,00	25,00		28,57	15,79		22,93
1989-1993	25,35	25,00		28,99	16,25		24,86
1994-1998	44,34	26,92	22,58	26,05	9,33	5,56	25,74
1999-2003	43,06	12,50	37,69	22,92	13,58	28,57	32,90
2004-2008	34,52	25,00	32,57	33,33	11,84	22,50	30,60
Total	34,79	20,97	35,00	27,45	13,76	19,44	28,13

Font: Elaboració pròpia a partir del buidatge bibliomètric de les revistes mencionades.

TAULA 8.3. Articles signats per geògrafes per tres grans períodes (%).

Període	Revista de Geografia	Cuadernos de Geografía	Investigac. Geográficas
1964-1978	19,73	25,03	
1979-1993	20,52	30,49	21,79
1994-2008	21,47	27,43	11,58

Font: Elaboració pròpia a partir del buidatge bibliomètric de les revistes mencionades.

La tendència, en conjunt, és cap a l'alça, per establir-se entorn del 20 a 25%, un darrer increment a finals de la dècada dels noranta i un inici de davallada a principis de la dècada dels dos mil. En el cas de *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, *Scripta Nova* i *Territoris*, aquesta tendència és semblant, mentre que *Revista de Geografia*, *Cuadernos de Geografia* i *Investigaciones Geográficas* semblen tenir unes fluctuacions, que en el cas d'aquesta periodització no tenen una evolució clara, però si fem uns talls més grans en el temps, si que (a excepció de *Revista de Geografia* que manté un lleuger augment de la participació de les dones) les altres dues mostren la mateixa tendència general: en el cas de *Cuadernos de*

Geografía es passa del 25,03% entre 1964 i 1978, a 30,49% entre 1979 i 1993, a 27,43% entre 1994-2008, en les dues darreres etapes els percentatges de la participació de les signatures femenines a *Investigaciones Geográficas* són: 21,79% i 11,58%.

8.2.6. RESSENYES I NOTÍCIES.

Un cert comentari a part, mereix el buidatge de les notícies i de les ressenyes de *Documents d'Anàlisi Geogràfica* (DAG) i *Revista de Geografía*, encara en aquest cas no s'ha fet de manera exhaustiva, no s'inclouen les corresponents a *Biblio 3W* perquè en tenir format de revista s'han inclòs en els recomptes generals. En total s'han analitzat 140 entrades pel què fa a notícies d'aquestes dues revistes i 109 pel què fa a l'apartat de ressenyes de DAG. En ambdós casos destaca una major participació de les geògrafes respecte al seu pes en la mitjana com articulistes, en especial en el cas de les notícies amb un 34,3%.

TAULA 8.4. Revistes estudiades per sexe, nombre d'articles i període analitzat.

Revistes	Homes	Dones	Mixte	Nº d'articles	Període
DAG	55,76	34,79	9,45	434	1982-2008
Revista de Geografía	71,77	20,97	7,26	248	1976-2005
GeoCrítica	94,79	4,17	1,04	96	1976-1994
Tarraco	87,14	12,86		70	1980-1995
Notas de Geo Física	72	21,13	6,87	144	1979-1995
Scripta Nova	56,96	34,82	8,22	1.303	1997-2008
Cuadernos de Geografía	62,92	27,45	9,63	561	1964-2008
Investigaciones Geográficas	75,39	13,76	10,85	378	1983-2007
Territoris	69,44	19,44	11,12	72	1998-2008
Subtotal	71,80	21,04	7,16	3.306	
Biblio 3W	67,48	27,35	5,17	329	1997-2008
Ressenyes DAG	71,56	22,94	5,5	109	1983-1998
Subtotal	69,52	25,15	5,34	438	
Total	71,38	21,79	6,83	3.744	
Notícies DAG/Revista de Geo	49,29	34,28	16,43	140	1967-1998

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del buidatge bibliomètric.

En el quadre s'han separat el nombre d'articles analitzats dels corresponents a les ressenyes comptabilitzades i encara s'han tornat a separar les notícies de dues de les principals revistes que constitueixen una mostra d'aquest tipus de contribucions. Aquestes separacions permeten veure com els percentatges de masculinització de les ressenyes són similars als dels articles, però en canvi les notícies tenen una major feminització, es tracta

se'ns dubte d'escrits menors que fan referència a un acte, un obituari, etc.

Podem veure doncs que en total ens trobem amb una participació pel què fa als articles signats només per homes d'un 71,8% i pel què fa als signats per dones del 21%, mentre que s'hi afegim les ressenyes hi ha un lleuger augment de la participació de les dones (també en aquest cas es tracta de contribucions de menor entitat) que passen a tenir una representació del 21,8%, si hi afegim les contribucions en forma de notícies, el percentatge de participació puja al 34,28% equivalent a la seva proporció dins els departaments de Geografia.

Pel què fa la temàtica de ressenyes i notícies, aquesta es troba repartida entre pensament geogràfic (26,2%), geografia rural (12,3%), seguides dels de població i geomorfologia, ambdós amb un 9,2% i superant en tots aquests casos la participació masculina que es publica en percentatges menors de manera molt repartida entre els diferents temes, destacant lleument els articles de pensament (16%) seguits dels de geografia urbana, política i medi ambient, amb un 8,7% cadascun.

Pel què fa a la localització geogràfica destaquen les referències sobre Europa amb un 40,3% dels casos, seguides per les de Catalunya (27,3%) i les de Llatinoamèrica (15,6%) i les d'Espanya amb un 13%, escrites en castellà (40%), català (30%) o anglès (20%); sempre, a excepció d'un sol cas, en la seva llengua original.

La participació de les geògrafes ha experimentat un creixement al llarg del temps passant d'un 8,3% el període 1969-1973 a un màxim el període 1989-1993 del 37,9% i iniciant una davallada el període següent fins un 24,2%.

8.2.7. L'ESPECIFICITAT DE LES REVISTES DEL PAÍS VALENCIÀ I LES ILLES BALEARS.

Tot i que hem anat fent certa referència per separat a aquestes revistes, volem també fer-ne un esment apart de tipus recopilatori, ja que el buidatge de les revistes editades a les universitats de València, Alacant i les Illes Balears incorpora poques particularitats pel què fa a les grans tendències: predomini de l'autoria masculina, individual, endogàmica...; però hi ha algunes diferències respecte a les magnituds: amb més presència del castellà, major localisme dels articles... en especial en les revistes del País Valencià.

S'han referenciat 1.011 entrades, 72 per *Territoris*, 561 per *Cuadernos de Geografía*, 378 per *Investigaciones Geográficas*, pel què el major pes de les valencianes fa que sovint hàgim de fixar-nos separatament en la revista de les Illes que presenta unes

característiques més properes a les de Catalunya.

Pel què fa al sexe de l'autor/a, *Territoris* és la que es troba més propera a la mitjana de les revistes del Principat amb un 69,4% d'autoria masculina i 19,4% per dones, mentre que la revista de la Universitat de València, *Cuadernos de Geografía* seria la més feminitzada (63% d'articles signats per homes i 27,5% d'articles signats per dones) i *Investigaciones Geográficas* la més masculinitzada (amb un 75,4% d'homes i 13,8% de dones).

Les revistes d'aquestes universitats tenen en general una major proporció d'articles d'autoria mixta (10,6% de mitjana) i també d'autoria compartida, el 32,3%, és a dir el doble que la mitjana de les revistes editades al Principat. A excepció de *Cuadernos de Geografía*, també són les dones les que tendeixen a publicar prioritàriament de forma individual, en especial a *Investigaciones Geográficas* amb un 94,2%, el què contrasta amb el 76,6% d'autoria individual femenina a *Cuadernos de Geografía* (la xifra de *Territoris* és del 85,7%).

A excepció de *Territoris* (amb només un 22% de signatures de la pròpia universitat), les altres dues segueixen la tendència endogàmica que hem descrit més amunt. En particular *Cuadernos de Geografía*, on el 68% dels articles estan signats per professorat de la pròpia universitat, prop d'un 10% per professorat de la Universitat d'Alacant i un apreciable 17% per autors i autores d'altres universitats espanyoles. A *Investigaciones Geográficas*, en canvi, no hi ha tantes aportacions del professorat de la Universitat de València, mentre que és més important la publicació per part d'autors i autores d'altres universitats espanyoles (els signants de la pròpia universitat superen el 57%).

Fora de Catalunya el nombre d'articles sense localització (per tant de caire més teòric) és molt menor, en cap cas majoritària. Es tractarien d'uns estudis més locals, més descriptius, d'una geografia més tradicional. Aquí l'àmbit més estudiat és el de caràcter provincial amb poc més del 23% de mitjana en les tres revistes, el regional (17,2%) seguit del municipal (16,9%) i el comarcal (15,6%) destaquen a *Investigaciones geográficas*; el municipal (22,5%) i regional (19,6%) a *Cuadernos de Geografía*; mentre que a la revista *Territoris* ocupen el segon lloc els articles sense localització geogràfica (18,1%) i queden per un tercer lloc els d'àmbit regional (13,9) o municipal (12,5%).

Per sexes, la prioritització seria la mateixa amb uns percentatges lleugerament diferents a *Cuadernos de Geografía*, però a *Investigaciones Geográfiques*, l'àmbit més tractat per les dones és en primer lloc el regional (25%), seguit del comarcal (19,3%) i no és fins al tercer lloc que hi trobem el provincial (17,3%). A *Territoris* destaca el fet que elles tracten un alt

percentatge àrees de caire estatal de la resta del món (21,4%), al mateix nivell que els àmbits espanyols de caràcter regional, mentre que no són destacables el nombre d'articles sense localització que cal atribuir majoritàriament als geògrafs. Tant *Territoris* com *Investigaciones geográficas* s'inscriuen en el mateix tipus de comentaris que s'han fet sobre el món local quan ens referim a les revistes del Principat, en destacar un major interès de les dones pels àmbits locals a nivell mundial (12,2% de dones i 5,4% d'homes a *Territoris* i 5,8% de dones i 1,5% d'homes a *Investigaciones geográficas*) i de les àrees municipals dins d'Espanya (10% de dones i 8,6 d'homes a *Territoris* i, 24% de dones i 22,4% d'homes a *Investigaciones Geográficas*). En canvi sí que a totes tres hi ha un menor interès per articles de pensament, de teoria, o sigui sense localització, del què parlàvem més amunt per les revistes catalanes, en especial, tal com ja hem esmentat, a la revista *Territoris*.

Pel què fa a la localització de l'estudi, aquí potser és on trobem les diferències més importants. En primer lloc, cal destacar l'escàs pes que hi tenen les àrees llunyanes, un 90,6% dels articles de *Investigaciones Geográficas* ens parlen d'algun lloc d'Espanya (majoritàriament del País Valencià), un 93% dels articles de *Cuadernos de Geografía* fan el mateix, en ambdós casos Europa ocupa el segon lloc amb un baix 3%. La revista *Territoris* no és tant etnocèntrica i el percentatge d'articles dedicats a l'àmbit més proper baixen al 73,7%, Europa és tractada per un 10,5% d'articles i Llatinoamèrica per un altre 7%.

Si ens fixem en les diferències de gènere veiem que en el cas de les dones hi ha una menor polarització, i tot i que també el territori d'estudi prioritari a les revistes valencianes és Espanya (entre el 91 i el 93%), Europa (entre el 4 i el 6%) hi té una certa importància, sobretot a la revista *Territoris* amb un 15%, el mateix percentatge que Llatinoamèrica (els articles d'àmbit espanyols tenen els percentatges més baixos, un 61,5%).

Els temes més tractats per les tres revistes difereixen força, en el cas de *Cuadernos de Geografía* dominen els temes de geomorfologia i de població (al voltant del 16%) seguits de la geografia rural (prop del 10%). En percentatges menors, i que representen una quarantena d'articles cadascun, trobem articles sobre activitat, geografia històrica i pensament geogràfic (entre el 6 i el 7%). A *Investigaciones Geográficas* destaca lleugerament la climatologia (13,5%) seguida d'articles sobre població, geografia rural i activitat (entre el 8 i el 10%) per acabar amb un cert nombre d'articles sobre turisme/oci, divisió/organització del territori o biogeografia/paisatge (al voltant del 6%). A *Territoris* en canvi destaquen especialment els estudis sobre climatologia, seguits pels de geomorfologia (entre el 20 i el 22%), més lluny ens queden els percentatges dels articles sobre població

(prop del 14%) i turisme/oci, divisió/ordenació territorial o pensament geogràfic amb un menor pes (entre el 5,6 i el 8,3%).

El gènere sembla que juga un cert paper en la temàtica dels articles a *Territoris*, on les dones destaquen especialment pels què fan referència a la població (35,7%) mentre que els homes se centren en la climatologia i la geomorfologia (30 i 22% respectivament) tot i que no estem parlant d'un nombre gaire elevat d'articles. En canvi a *Cuadernos de Geografía* són ells els què destaquen pel nombre d'articles sobre població, tot i que també elles hi dediquen un alt percentatge dels títols publicats. a *Investigaciones geográficas* no es constaten grans diferències d'ordre.

Finalment hem de dir que el castellà és en aquestes revistes encara més predominant que a les del Principat. A *Investigaciones Geográficas* és la llengua utilitzada a excepció de dos articles en italià. A *Cuadernos de Geografía* representa el 87,5% juntament amb el català (12,3%) i un article amb anglès. A *Territoris* el pes del català és una mica més alt (36,1%), el castellà és també majoritari (51,4%) i set articles en anglès i 2 en italià completen el panorama lingüístic. Aquí els homes escriuen més en castellà que les dones (56% d'homes i 35,7% de dones) mentre que a *Cuadernos de Geografía* és al revés (84,4% d'homes i 91,6% de dones). Pràcticament no hi cap article traduït, dos a *Territoris*, dos més a *Investigaciones geográficas* i cap a *Cuadernos de Geografía*.

8.2.8. LES REVISTES DE CATALUNYA DURANT LA PRIMERA DÈCADA DEL NOU MILENI.

Aprofitant que la primera etapa del treball, en la què només s'estudiaven les revistes del Principat acabava el 1999 i havent-ne fet una primera anàlisi, volem completar aquesta descripció amb un repàs dels principals canvis que han suposat la darrera dècada que s'ha referenciat en aquesta segona etapa. Dues són especialment les revistes que mereixen aquesta revisió per l'elevat nombre de les noves referències i perquè continuen en plena activitat: *Documents d'Anàlisi Geogràfica* que ha passat de 278 a 434 referències, i *Scripta Nova* de 100 a 324 (1.303 si tinguéssim en compte els 8 col·loquis que descartarem aquí). En canvi *Revista de Geografia* va tenir una petita reaparició entre el 2003 i el 2005 que ha suposat només 16 noves referències; mentre que *Tàrraco i Notas de Geografía Física* van deixar de publicar-se. Les dades es donen, però, pel conjunt.

El percentatge de participació femenina ha pujat del 23,7% al 25,4%, (a *Documents d'Anàlisi Geogràfica* ha augmentat quasi dos punts i a *Scripta Nova* un punt i mig). En canvi hi ha una

disminució pel què fa a l'autoria individual del 85% al 80% actual. Les dones que abans signaven més en solitari (un 92,2%) ara ho fan quasi en els mateixos percentatges que els homes entorn del 86%, en canvi l'autoria compartida ha passat del 15 al 20%.

Quan a les referències territorials també baixa el nombre d'articles sense localització (35% enlloc dels 40% comptabilitzats en la primera etapa), tot i que continuen sent els geògrafs els que tenen un major percentatge de participació en temes teòrics. S'incrementa el pes de l'àmbit estatal a un 20% (agregant món estatal i Espanya tot l'estat) quan abans estava a l'entorn del 15%.

Quan a la localització dels treballs hi ha un manteniment per l'estudi de Catalunya, però puja el d'Espanya, el de Llatinoamèrica i el d'Europa no mediterrània. Pel què fa al pes d'homes i dones en cadascuna d'aquestes àrees, podem dir que es manté un major pes dels homes per temes del Pirineu o de muntanya, i per Catalunya en general, de les dones per Barcelona i Llatinoamèrica, mentre que participen en percentatges semblants en els estudis sobre Europa no mediterrània, ja que aquest àmbit continua essent més estudiat per les geògrafes.

Pel què fa a temes tractats cal destacar el descens de temes relatius a pensament geogràfic (del 20% al 15%), potser per aquesta tendència dels darrers anys cap a una geografia més aplicada, més professionalitzada, tal com es veurà en la part qualitativa d'aquest treball. Disminueix el pes dels temes relatius a geografia física (geomorfologia, climatologia) sens dubte per la desaparició de la revista més especialitzada (*Notas de Geografía Física*) i de *Tàrraco*. Augmenten en canvi els temes de població, geografia urbana, geografia rural o didàctica. La resta de temes no superen el 5% de representativitat.

Per sexes, elles continuen treballant més en qüestions relacionades amb la població, activitat i turisme, mentre que ells continuen tenint un major pes en el tractament del medi físic (medi ambient, ecologia, biogeografia i paisatge) i en els de pensament geogràfic.

Finalment, el domini del castellà com a idioma científic es manté en el 63% però baixa l'ús del català en tres punts i mig, tot i que continuen essent elles les qui més l'empren. Per altra banda augmenta l'ús de l'anglès i el portuguès, mentre que disminueix el del francès.

8.2.9. ALGUNES REMARQUES DES D'UNA PERSPECTIVA DE GÈNERE.

Les apreciacions sobre el menor nombre de publicacions signades per dones que es

constata a nivell de totes les universitats dels països anglosaxons, de les què s'ha parlat a la primera part, són ara constatades pels resultats del buidatge de les revistes de les universitats públiques catalanes. Tot i que aquí, tal i com també ja es veia a la primera part, amb les dades aportades per treballs anteriors, aquesta menor contribució de les geògrafes a la producció científica, no seria tan manifesta si es té en compte el seu nivell de representativitat dins d'aquestes universitats. De fet, estariem parlant d'una "subpublicació" del 7 al 10% a nivell global, ja que com acabem de veure el nombre de signatures femenines està entre el 21 i el 28% mentre que el percentatge de professores a les nou universitats estudiades es troba en el 31,5% (curs 2008-2009). De tota manera volem recordar que no sempre, malgrat en nivell d'endogàmia, els autors pertanyen a aquestes universitats, i per altra banda que si prenem el percentatge del darrer període per al global de les revistes (30,6%), ens trobem que estem molt a prop d'igualar la seva presència a les universitats atenent exclusivament aquest període ressenyat.

Les geògrafes, igual que els seus companys, signen els seus articles en solitari (entorn del 82% d'homes i de dones), però al contrari que ells, si comparteixen el seu treball, ho fan en percentatges més alts amb col·legues de l'altre sexe, més que no pas amb altres geògrafes, és clar que potser és degut a la seva menor presència, és a dir, tenen més homes que dones per triar a l'hora de fer recerques conjuntes i publicar-les.

Entre els autors i autores de la pròpia institució en què es publica la revista, és on trobem unes xifres més properes a la mitjana pel què fa als percentatges de publicació entre homes i dones (això sempre a excepció de les publicacions, que com *GeoCrítica* o *Tàrraco*, s'aparten ja de partida d'aquesta mitjana). Si l'autoria és externa, els percentatges es desequilibren encara més a favor dels homes, sobretot en el cas d'articles signats per membres d'institucions catalanes no universitàries.

Si ens referim estrictament a les revistes del Principat, trobem uns percentatges més elevats d'articles d'àmbit local entre les geògrafes, que a vegades poden ser fins el doble dels percentatges dels seus companys (món local o Espanya municipal), però en canvi tampoc aquests mostren uns percentatges massa elevats pel què fa a articles que abastin el món globalment (amb percentatges similars als de les seves col·legues), a grans zones del món, a l'Estat Espanyol, a Espanya a nivell provincial o a Catalunya, amb percentatges lleugerament superiors als de les seves companyes, i fins i tot es troben una mica per sota pel que fa a articles sobre el món a nivell d'estats o a Espanya a nivell provincial.

Tant ells com elles centren els seus estudis a Catalunya en uns percentatges elevats (més

els homes que les dones) i a Llatinoamèrica i Espanya (més les dones que els homes). La resta de percentatges i el seu ordre és similar, a excepció de dos casos: els articles sobre Barcelona, clarament de domini femení i els articles sobre el Pirineu, amb un domini masculí pràcticament exclusiu. En aquest punt si que es compliria el tòpic que situa a les dones de manera predominant a l'àmbit urbà i als temes socials, i als homes a àmbits més "difícils" en l'accés i als temes de caràcter físic.

Pel què fa al conjunt de les revistes es manté el predomini de les signatures femenines pel què fa al món local, però en canvi a Espanya municipal els percentatges d'homes i dones s'igualen. Són ells els que es refereixen més a l'àmbit espanyol i elles al llatinoamericà. Ha quedat per veure si hi ha una major representació de doctorandes llatinoamericanes o professores que publiquen a *Scripta Nova*, o es tracta efectivament d'una major tendència de les geògrafes per aquesta àrea geogràfica.

Pel què fa a la temàtica dels articles que apareixen a les revistes de geografia de les universitats públiques catalanes, hi dominen clarament els articles sobre pensament geogràfic, concepte i mètode, potser perquè aquí hi hem encabit un ventall molt ample de qüestions, però en tot cas, el seu pes hi és important, i ho és tant per homes com per dones, tot i que els percentatges d'aquests són de quasi el doble. La resta de temes ressenyats són força equivalents a excepció dels següents: les geògrafes tracten amb un percentatge més elevat qüestions relatives a població, activitat, turisme i oci i temes de geografia històrica, a més de temes sobre ordenació del territori; els geògrafs destaquen en qüestions relacionades amb la biogeografia, el medi ambient i la didàctica de la geografia.

Pel conjunt de les revistes, en canvi, perd importància el pes dels articles de pensament, que es troben en percentatges similars als que tenen transports/comunicacions i població (més elles que ells), amb percentatges menors hi trobem geografia rural (més ells que elles), geografia econòmica, geografia humana general i ordenació del territori (més elles que ells).

Si, finalment, fem una agrupació de les diverses temàtiques, les diferències entre homes i dones es difuminen, tant pel que fa al tema central dels articles, com al secundari. Els percentatges mostren el predomini per part de les dones per temes de geografia humana i el dels homes per temes de geografia física, i metodològics, però amb unes xifres molt properes. L'agrupació de les àrees geogràfiques objecte d'estudi, sembla donar un lleuger protagonisme a les dones en les àmbits locals i als homes en articles de teoria i mètode, sense localització, però les xifres són encara més pròximes que en les temàtiques.

TAULA 8.5. Temes tractats en els articles analitzats.

Revistes	Tema principal				Tema secundari			
	Homes	Dones	Mixta	Total	Homes	Dones	Mixta	Total
Geografia Humana	56,3	66,9	58,7	59,5	58,5	67,4	61,3	61,2
Geografia Física	18,8	13	24,1	17,6	16,3	10,6	21,5	15,2
Concepte i mètode	11,3	9,1	5,9	10,2	3,5	4,2	1,9	3,6
Tècniques, didàctica...	8,6	6,9	9,3	8,2	5,4	5	4,5	5,2
Geo. Històrica	5	4,1	2	4,5	16,3	12,8	10,8	14,8

Font: Elaboració pròpia.

TAULA 8.6. Àmbits geogràfics tractats en els articles analitzats.

	Homes	Dones	Mixta		Homes	Dones	Mixta
Món global i zonal	9,5	9,6	6	Espanya	65	49,6	59,1
Món estatal	18,8	24,2	18,7	Europa	8,5	9,3	6,9
Món local	43,2	44,7	55	Llatinoamèrica	23,2	36,6	30,4
Sense localitz.	28,5	21,5	20,3	Resta del món	3,3	4,5	3,6

Font: Elaboració pròpia.

Tampoc, pel que fa a l'àmbit geogràfic ni a la temàtica, s'observen grans diferències respecte a treballs anteriors ressenyats a la primera part del treball, a excepció feta, potser, d'aquesta relativització pel que fa al tractament de temes locals per part de les dones i globals per part dels homes, o uns majors percentatges en termes relatius dels temes d'ordenació del territori i de geografia del risc per part de les geògrafes o de la didàctica de la geografia per part dels geògrafs, temes que semblarien –a priori– i si tenim en compte altres estudis, tenir connotacions de gènere oposades.

8.3. Tesis i tesines¹²⁶. Una dada complementària.

Els diferents treballs analitzats a la primera part esmenten la producció de tesis doctorals com una de les dades a considerar a l'hora de quantificar i valorar l'accés de les dones a la carrera professional universitària dins el camp de la geografia.

Al report de la recerca a Catalunya en geografia i demografia (LLUCH/ALBET, *et al.* 1998, 35) es comenta que les tesis doctorals evidencien "els resultats de la recerca feta ja que són exponent de l'orientació contemporània de la ciència geogràfica a Catalunya (grau d'innovació, àmbit i temàtica d'estudi, etc.)...", així, fer-ne un seguiment, ens porta a veure mestratges i escoles configurades pels diferents directors d'aquestes tesis o dels seus departaments. Les xifres que es donen en aquest informe pels anys 1990-1996 són: 79 tesis, 47 defensades per homes i 32 per dones, 57 d'elles de la UB (36 homes i 21 dones), altres 20 de la UAB (10 i 10) i 2 de la UdL (1 i 1), en conjunt un 40,51% de tesis defensades per dones. Pel que fa a les escoles o temàtiques es refereixen a la concentració d'estudis sobre biogeografia i estudis de paisatge, de climatologia, i sobretot, d'història del pensament geogràfic i geografia històrica a la UB, així com a treballs de demografia i de geografia de la població relacionats amb el nucli d'investigadors del Centre d'Estudis Demogràfics, a la UAB.

El 2004 Manuel Valenzuela presenta al Congrés de la IGU les dades sobre els estudis de Tercer cicle de les universitats espanyoles entre 1983 i 2004, en l'apartat en que fa una anàlisi de les tesis produïdes (a partir de la font de catalogació TESEO)¹²⁷, els resultats són força decebedors: malgrat una bona oferta de programes de doctorat a la majoria d'universitats, les tesis finalment lligides són poques i van en disminució: mentre que el bienni 1999-2000 es llegeixen 49 tesis cada any, el següent bienni (2001-2002) el nombre de tesis es redueixen a la meitat en ambdós anys, amb un mínim el 2002 de 22 tesis. Segons l'autor aquesta disminució es deu a les escasses expectaves que s'obren als doctors en Geografia tant a les universitats com als centres de recerca. El què resulta interessant de la seva anàlisi és que les xifres es mostren per comunitats autònomes; segons aquest treball, Catalunya produeix el 26,7% de les tesis i la Comunitat Valenciana el 9,6% del total (VALENZUELA, 2004, 99), amb la qual cosa podem dir que les universitats

---

¹²⁶. La tesina era el pas previ per a l'elaboració de la tesi, no sempre representa un primer estadi de la tesi, però si en un bon nombre de casos entre les persones que acaben doctorant-se. Actualment la memòria de doctorat és un requisit més del programa de doctorat estructurat en cursos i aquest treball de recerca.

¹²⁷ Inventari individualitzat de les tesis lligides a les universitats espanyoles per cursos acadèmics amb dades desde 1976 (<http://www.mce.es/TESEO>). Cada tesi té un ficha pròpia en la què es recullen dades sobre el doctorant, la tesi i el departament on s'ha realitzat.

incloses en la nostra anàlisi són de les més dinàmiques del panorama espanyol.

Un treball d'uns anys més tard (VILLARROYA *et al.*, 2008a i 2008b) analitza una mostra de les tesis presentades a Espanya entre 1990 i 2004 per totes les especialitats, veient el sexe de la persona doctorant, de qui dirigeix la tesi i del tribunal que la jutja. S'observa una progressiva equiparació de la productivitat en ambdós sexes, una direcció de tesis majoritàriament realitzada per homes i una forta correlació entre el sexe del doctorant i el sexe del director: ells solen tenir directors, elles directores o una codirecció mixta. La major part de tribunals que avaluen les tesis estan compostats per homes, només un 1% de les presidències són ocupades per dones (aquestes representen el 14% del total de membres dels tribunals) i hi sol haver més dones al tribunal quan qui dirigeix la tesi és una dona o es tracta d'una doctoranda. Les xifres que donen són les següents: 34,21% de tesis llegides per dones (de 36,37% inscrites) el curs 1985/86 i 46,75% (54,25% inscrites) el curs 2005/06¹²⁸.

Un any més tard publiquen un informe sobre les universitats públiques catalanes on analitzen una mostra¹²⁹ de 1.501 tesis doctorals, presentades entre 1990 i 2005. Per formar part de la mostra calia constar en algun dels directoris d'aquestes universitats, per la qual cosa, es tracta d'una bona representació de les tesis d'una part del professorat de les mateixes. Les xifres d'aquesta mostra van posar de manifest que entre la primera data i la darrera hi havia una equiparació creixent de les tesis d'ambdós sexes, des d'un 22% de tesis defensades per dones el 1991 al 49% el 2005 (a mitjana del període es troba en un 38,2%). Pel què fa a la direcció, no es veu ni de lluny aquesta tendència a l'equiparació, i per tot el període trobem que un 77,9% de les tesis, foren dirigides per homes, 16,1% per dones i el 6% van tenir una codirecció mixta. Només en un 11% dels casos els tribunals foren presidits per dones. En comparació en el seu estudi per tot Espanya, es pot veure un menor nombre de tesis defensades per dones a Catalunya (38% respecte al 43,8%) però en canvi un percentatge molt superior de presidents de tribunals (en el cas espanyol era d'un 1%).

Les dades presentades per Canosa, Frochoso i Muñoz, pel període 2000-2002, mostren una davallada de la lectura de tesis. Segons aquest treball es produïrien una mitjana de 0,91 tesis per departament i 0,08 tesis per investigador estable amb capacitat per dirigir-les, el que suposa una producció més aviat exigua que també atribueixen a la pràctica congelació de les plantilles del professorat universitari de geografia (en un moment de disminució del nombre d'alumnes matriculats), tot i que la nova reglamentació del Tercer Cicle amb la

---

¹²⁸ Aquest increment en un període similar a l'analitzat per Valenzuela (2004) fa pensar que, una vegada més, la Geografia té una evolució contrarorrent a la de la tendència general.

¹²⁹ El total de tesis presentades en aquest període a les set universitats públiques catalanes fou de 13.175 (61% d'homes i 39% de dones).

possibilitat de tenir una certa acreditació com a investigador amb la presentació de treballs de menor envergadura que permeten l'obtenció d'un Diploma d'Estudis Avançats (DES) pot, segons els autors, haver influït també amb la deserció dels postgraduats abans de emprendre una tesi doctoral (CANOSA, *et al.*, 2004, 126)

L'exploració feta pel present treball abraça un període més llarg que els anteriors, però només sobre les dades de dues universitats: la Universitat de Barcelona i la Universitat Autònoma de Barcelona, que si tenim en compte les dades presentades per VILLARROYA *et al.* (2009, 26) suposarien el 75,35% de la producció de tesis realitzada a les universitats públiques catalanes. Es basa en la publicació de la relació de tesis de doctorat feta a la *Revista de Geografia* de la UB, un llistat que apareix en la web del Departament de Geografia Humana de la UB i en un buidatge de la base de dades del Departament de geografia de la UAB sobre tesis i també sobre tesines.

En el cas de la UB tenim dades pel període 1968-1991 i el recompte que se n'ha fet contempla el sexe de la persona que defensa la tesi i el sexe de qui la dirigeix, així es presenten uns percentatges segons els següents binomis: HH (doctorant i director), DH (doctoranda i director), HD (doctorant i directora), DD (doctoranda i directora). El total de les tesis presentades en aquest període a la UB fou de 83, amb 60 doctorands (72%) i 23 doctorandes (28%) que foren dirigits per 73 directors (88%) i 10 directores (12%). Cal tenir en compte que, així com qui defensa la tesi, òbviament, és cada vegada una persona diferent, o sigui tenim 83 doctorands o doctorandes, hi ha un bon nombre de tesis dirigides pel mateix director o directora, i en aquest cas cal destacar que 32 de les tesis foren dirigides pel mateix professor (38,5% del total, 44% del total de les tesis dirigides per homes), mentre que altres sis foren dirigides per la mateixa professora (7% del total, 60% de les tesis dirigides per dones). El llistat de la web del Departament de Geografia Humana de la UB ens completa la sèrie per aquest departament fins el 2001. De 1992 a 2001 es llegeixen 28 noves tesis, 15 defensades per dones i 13 per homes, només una és dirigida per una directora, les 27 restants són dirigides per directors (en onze casos pel mateix professor, el 39% del total).

TAULA 8.7. Tesis presentades als Departaments de Geografia de la UB, 1969-2001.

	Homes (%)	Dones (%)	HD (%)	HH (%)	DH (%)	DD (%)
Tesis UB (1)	60 (72)	23 (28)	6 (7)	53 (65)	20 (23)	4 (5)
Tesis UB-H (2)	13 (46)	15 (54)	0	13 (46)	14 (50)	1 (4)
Total	73 (66)	38 (34)	6 (5)	66 (59)	34 (31)	5 (5)

Font: Elaboració pròpia. Dades de les seves publicacions i webs.

1.Període 1969-1991 (tots dos departaments); 2. Període 1992-2001 (Dep. Geografia Humana).

TAULA 8.8. Tesis presentades al Departaments de Geografia de la UB, 1969-1998.

Període	Homes (%)	Dones (%)	HD (%)	HH (%)	DH (%)	DD (%)
1969-1991	59 (72)	23 (28)	6 (7)	53 (65)	19 (23)	4 (5)
1992-1998	26 (62)	16 (38)	9 (21)	17 (41)	14 (33)	2 (5)
Totals	87 (69)	39 (31)	15 (12)	70 (56)	33 (27)	6 (5)

Font: Qüestionaris enviats als Departaments de Geografia, webs i publicacions d'aquests departaments.
(HD: doctorand i directora, HH: doctorant i director, DH: doctoranda i director, DD: doctoranda i directora)

En el recompte de les tesis del Departament de Geografia de la UAB per a tot el període 1981-2007 cal tenir en compte que entre 2003 i 2007 hi ha un total de 10 tesis dirigides per dos directors de diferents sexe, per tant correspondria la nomenclatura de M (mixta), però en tractar-se de tan pocs casos, s'han omès del recompte que apareix en el quadre següent i que mostra la relació Doctorant/director, esmentada més amunt.

TAULA 8.9. Tesis presentades al Departament de Geografia de la UAB, 1981-2007.

Període	Homes (%)	Dones (%)	HD (%)	HH (%)	DH (%)	DD (%)
1981-1995	14 (45)	17 (55)	6 (19)	8 (26)	9 (29)	8 (26)
1996-2002	20 (67)	10 (33)	7 (24)	13 (43)	0	10 (33)
Totals	34 (54)	27 (46)	13 (21)	21 (33)	9 (17)	18 (29)
1981-2007	59 (59)	41 (41)	20 (22)	33 (36)	11 (12)	26 (29)

Font: Elaboració pròpia. Dades proporcionades pel Departament de Geografia de la UAB.
(HD: doctorand i directora, HH: doctorant i director, DH: doctoranda i director, DD: doctoranda i directora)

El model de direcció de tesis de la UAB es configura com a molt diferent del que sembla la mitjana per tot Espanya (segons les dades de VILLARROYA *et al.*, 2008, 161), mentre que el de la UB s'hi acostaria molt més. En el cas de la UAB el pes de les directores marca clarament la diferència malgrat la creixent masculinització dels doctorands.

TAULA 8.10. Doctorands/des (a les abscisses) i directors/es (a les ordenades) en percentatges.

	Tesis UAB (1981-2007)			Tesis UB (1969-1998)			Tesis Espanya (1990-2004)		
	Home	Dona	Mixta	Home	Dona	Mixta	Home	Dona	Mixta
Homes	33	20	6	56	12	0	83	11	6
Dones	11	26	4	27	5	0	72	18	10
Total	44	46	10	83	17	0	78	14	8

Font: Elaboració pròpia en el cas de la UAB i UB, VILLARROYA *et al.* 2008, pel cas espanyol.

En el cas del Departament de geografia de la UAB hem obtingut les dades també de quasi tots els membres dels tribunals, en total 185 dones (el 36,06%) i 328 homes (63,94%) o sigui uns percentatges força propers als de la representació de les geògrafes als departament universitaris. Fins a 1996 aquests tribunals estaven integrats per 7 persones, a partir d'aquesta data han estat integrats per 5 persones. Just a partir de la finalització del nostre

recompte el 2008 van passar a estar integrats per tres persones.

En la primera etapa només trobem tres casos amb un tribunal integrat totalment per homes (només en un dels casos es jutjava una dona), cap a la inversa; sis amb només una dona i dos amb només un home.

En el segon període, trobem 12 tribunals integrats només per homes (en quatre dels casos jutjaven a una dona), envers només un d'integrat exclusivament per dones i on qui defensava la tesi era una dona; 16 tribunals hi havia només una dona i en 8 només un home, pel què aquí també sembla incidir-hi la masculinització dels darrers anys, tot i ja partir, en aquest cas d'una alt percentatge de tribunals amb una relació d'homes més alta encara que a les aules.

TAULA 8.11. Tesis presentades al Departament de Geografia de la UAB, períodes.

Període	Doctorant/doctoranda				Director/directora				Mixta	%
	Homes	%	Dones	%	Homes	%	Dones	%		
1981-1990	7	43,75	9	56,25	10	62,50	6	37,50		
1991-2000	18	58,06	13	41,94	14	45,16	15	48,39	2	6,45
2001-2007	34	62,96	19	35,19	20	37,04	25	46,30	8	14,81
Totals	59		41		44		46		10	

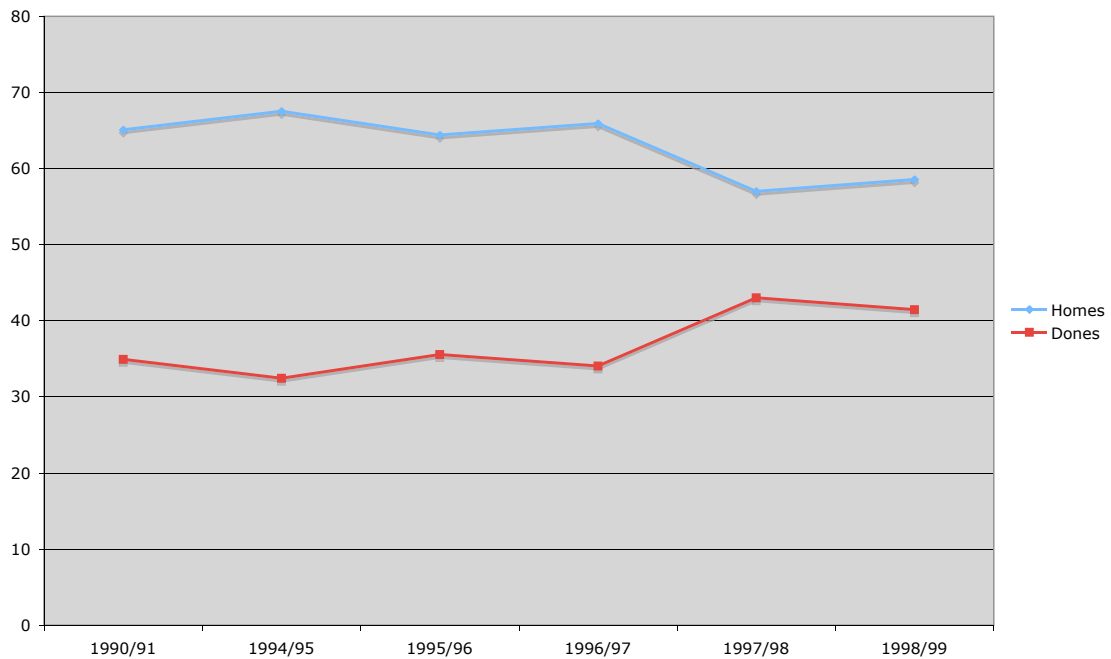
Font: Elaboració pròpia. Dades proporcionades pel Departament de Geografia de la UAB.

El fet més destacable d'aquestes dades és l'evolució a la UB cap a una major feminització del total de doctorands, tenint en compte que les dades parteixen de més antic, aquesta seria l'evolució més esperable. A la UAB les xifres de doctorandes ja comencen més altes que no pas les que tenim per la UB, ja hem vist que es tracta d'una universitat amb una major presència de professores, però el què no segueix la tendència "universal" (vegem com exemple la tendència en el total dels departaments de les universitats públiques catalanes a la taula que es presenta a continuació), és que a partir del quinquenni 1991-95 (caldría fer diferents agregacions per afinar-la), el nombre de doctorandes comença a decreixer, i de fet aquesta és la tendència que trobem per a la sèrie de tres períodes que hem separat (els dos primers quinquennals i el tercer triennal, fins al final del nostre recompte, però amb un nombre total de tesis molt més elevat pel què la representativitat està assegurada).

Aquest descens és molt menys accentuat pel què fa a les directores de tesi, segurament per aquesta important presència de professores a la UAB, i en especial de catedràtiques durant bona part del període estudiat, a diferència de tota la resta de departaments de Geografia de les altres universitats.

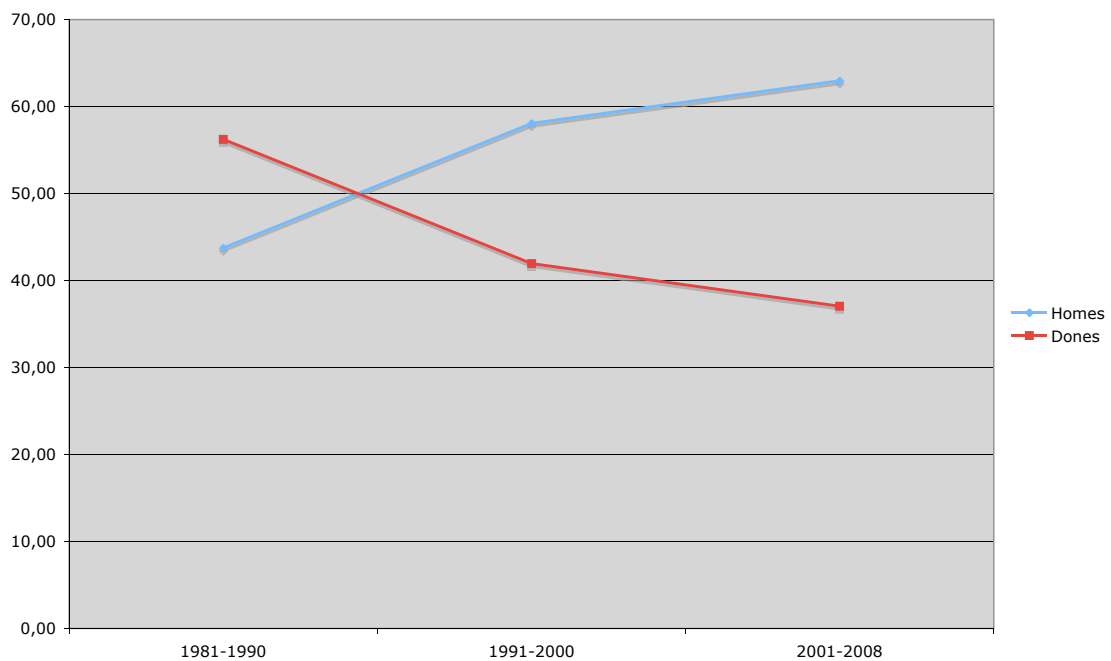

FIGURA 7.12. Tesis universitats públiques catalanes (percentatges per sexe).

Font: ICD/IDESCAT, 2001,171

FIGURA 7.13. Tesis de geografia UAB (percentatges per sexe).

Font: Elaboració pròpia.

A continuació presentem el detall de les xifres pel total de les universitats públiques

catalanes.

TAULA 8.12. Tesis de doctorat presentades a les universitats públiques catalanes.

Curs	Homes	Dones	Homes %	Dones %	Total
1998/99	521	369	58,54	41,46	890
1997/98	522	344	56,99	37,55	866
1996/97	598	309	65,93	34,07	907
1995/96	576	323	64,43	36,13	899
1994/95	518	249	67,54	32,46	767
1990/91	503	270	65,07	34,93	773
Totals	3238	1864	63,46	36,54	5102

Font: ICD/IDESCAT, 2001,171

En disposar també del títol de les tesis per a tot el període s'ha fet també un buidatge de tipus bibliomètric per veure com evolucionaven els temes, quins són els més tractats i sobre quines àrees.

Destaquen, de manera especial, el nombre de tesis sobre població (30%), segurament per l'estreta vinculació que amb el departament de Geografia de la UAB, hi té el Centre d'Estudis Demogràfics (no només els professors del departament especialitzats en Demografia i Geografia de la Població que hi estan vinculats dirigeixen tesis al departament, sinó també alguns investigadors propis del Centre també ho fan). Segueixen a força distància els treballs sobre geografia rural (14%). Tant amb un com amb altre tema destaquen els percentatges de les dones superiors als dels homes (31% envers 29% en el primer cas i 17% i 12%, en el segon). Ells en canvi semblen ser els únics interessats en estudis de Medi ambient/Ecologia (12%). Finalment afegir que elles destaquen per sobre d'ells en el seu interès pel Turisme/oci (12%) i Activitat (10%), i ells pels temes de pensament geogràfic (9%). Cal afegir aquí, que una bona part de l'explicació de la preponderància d'alguns d'aquests temes es deu a l'actiu grup d'estudis en Geografia i Gènere, perspectiva aquesta que, tradicionalment, ha treballat justament en temes de geografia rural, econòmica i turisme.

El treball de Valenzuela amb les tesis del quadrienni 1999-2002 mostra que dominen les tesis de Geografia Humana (el 44,5%), envers les de Geografia Física (26,7%) i Anàlisi Geogràfica Regional (13,7%). Completen el total un 9,6% de Medi Ambient i un 5,5% en Tècniques instrumentals (VALENZUELA, 2004, 99). Els percentatges que ens mostren Canosa, Frochoso i Muñoz estan en la mateixa línia però encara amb un pes més important de la Geografia Humana (63,80%), respecte a la Geografia Física (12,3%), la Regional (22,3%) o a temes de concepte i mètode (1,6%) (CANOSA *et al.*, 2004, 125).

Pel què fa a les àrees d'estudi, l'àmbit regional i el comarcal a nivell espanyol són els dos més tractats (21 i 24% respectivament). Per sexes les dones s'inclinen de manera majoritària per l'àmbit estatal i regional dins Espanya (17 i 21% respectivament); mentre que els homes ho fan d'una manera més clara encara per l'àmbit comarcal i el regional (32 i 20% respectivament). Pel què si suméssim aquests percentatges als de l'àmbit municipal ells tractarien aquestes àrees en un 45% envers un 25% de les dones. En canvi elles s'inclinarien per estudis d'àmbits més grans, potser perquè per aquest espai se solen utilitzar dades publicades, amb una major facilitat d'accés per a les dones, que no pas els espais petits que solen comportar més altes dosis de treball de camp. Si suméssim el regional a l'estatal, veuríem que elles el tracten en un 38% i ells amb un 27%. Si encara hi afegíssim els estats a nivell mundial les xifres encara es diferenciarien més: 50% elles, 34% ells.

A l'hora de veure quin és el marc concret de la tesi trobem el percentatge més alt en treballs sobre Catalunya, Barcelona i el Pirineu (68%), essent el Pirineu el tema menys tractat per elles mentre que en el cas d'ells iguala als percentatges d'estudis dedicats a Barcelona (11% en ambdós casos). Elles s'inclinen molt més per Espanya com estat i a Llatinoamèrica (22% en ambdós casos). Cal fer notar que es tracta de tesis defensades a la UAB, on no existeix la xarxa docent amb Llatinoamèrica que té la UB, pel què encara té més interès aquest predomini dels països llatinoamericans en aquestes tesis.

Finalment podem establir una certa evolució en aquests temes i en aquestes àrees en base a fer un recompte per a tres períodes: 1981-1990, 1991-2000 i 2001-2007. Pel què fa a població l'evolució és creixent tant entre els homes com entre les dones (14, 22, 35% ells i 12, 15, 50% elles), i és que el doctorat en Demografia adscrit al Departament de Geografia es va iniciar el curs 1994/95 (la primera doctora en Geografia del Departament amb perfil d'estudis de població data de 1989). Quan als temes de geografia rural, malgrat mantenir-se el número de tesis més o menys estables, la seva proporció en el darrer període, amb un nombre total de tesis major, disminueix. En canvi els temes de Medi ambient, en el cas d'ells, i de Turisme així com Activitat, en el cas d'elles, experimenten una progressió. Finalment, les qüestions de Pensament geogràfic, en el cas d'ells, que eren els què en tractaven, experimenten una clara disminució als llarg dels tres períodes (43, 6, 3% respectivament).

9. L'ENTORN PROFESSIONAL.

A manera de preàmbul de la part qualitativa del treball farem un breu repàs dels resultats del qüestionari enviat als membres de les associacions de geògrafs de Catalunya com a referent del col·lectiu del que formen part el professorat de geografia vinculat a les universitats.

A la part quantitativa del treball empíric, hem vist els efectius de geògrafes i geògrafs que exerceixen dins la acadèmia i volem saber ara dins quin col·lectiu de professionals s'insereixen. Tal com es fa en alguns dels estudis anglosaxons, extraurem aquesta dada de les associacions professionals de que formen part. Amb aquest propòsit, fou distribuït a principis de 2001 un qüestionari entre els membres de les dues associacions que, en aquell moment, agrupaven aquest col·lectiu a Catalunya: la Societat Catalana de Geografia i l'Associació de Geògrafs Professionals de Catalunya, per a la realització de la memòria de doctorat (PUJOL, 2002) que va precedir el treball que ara es presenta. L'anàlisi de les respostes a aquest qüestionari, a banda de precisar el perfil de professionals de la geografia que treballen dins i fora de l'acadèmia, ens permetrà introduir la perspectiva de caire qualitatiu emprada en aquesta segona part del treball, ja que el qüestionari, a més d'establir algunes dades, tals com la data de naixement, la de llicenciatura, la de lectura de tesi..., també contenia algunes preguntes d'opinió que tenien a veure amb l'entorn personal i professional (vegeu en annex).

9.1. Les principals dades.

La Societat Catalana de Geografia (SCG) es creà el 1935 com a filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i des de la seva reorganització el 1947 fins avui, ha estat l'associació de referència per la geografia a Catalunya. La seva història es pot seguir a través de la seva publicació: *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*¹³⁰.

L'Associació de Geògrafs Professionals de Catalunya es va constituir l'any 1988 fruit de la iniciativa de geògrafs i geògrafes que treballaven fora del marc docent i desenvolupaven

---

¹³⁰. Per un major detall vegeu Enric Bertran González (2000).

tasques professionals tant en l'administració pública com en el sector privat¹³¹. Aquest fet podia haver portat a desestimar l'AGPC per al nostre propòsit, però la constatació, que un bon nombre de professionals que estan ocupats tant en tasques de docència com de recerca en les universitats i altres centres docents, també pertanyien a aquesta societat, i el fet que prop d'un 28% dels membres de l'AGPC també ho eren de la SCG, feu estendre la distribució del qüestionari també a aquesta associació. Una primera actualització de les dades per aquest col·lectiu a 2007 es van fer en base a les pàgines web d'aquestes associacions. S'ha realitzat encara una darrera actualització per a gener de 2011 sobre l'arxiu dels membres de la Delegació del Col·legi de Geògrafs a Catalunya (DCGC), creat el 1999 sota els auspicis de l'AGPC amb la qual, de fet, hi treballa actualment de manera conjunta.¹³²

Els comentaris que es faran a continuació per les dues associacions es basen en les respostes de prop del 30% dels seus membres (amb el complement d'algunes dades en base als directoris complets). Com es pot veure els percentatges d'homes i de dones de la mostra es mantenen força propers als que es refereixen als totals per cadascun dels dos col·lectius.

Si observem la variable de sexe tenim en les dades més recents percentatges d'efectius al voltant del 64% i el 36% d'homes i dones respectivament per la SCG, del 60 i 40% per l'AGPC i de 63% i 37% per la Delegació del Col·legi de Geògrafs a Catalunya, crida l'atenció que en ambdós casos, la tendència en el temps és cap a una major desigualtat i no a l'inrevés, com és el cas en les associacions anglosaxones, on per contra, cal recordar, la presència de les dones era molt inferior. Curiosament, malgrat això, les ratios Homes/Dones de les associacions catalanes i les de les nordamericanes han acabat confluint entorn del 1,7:1.

---

¹³¹. El 30 d'abril de 1988, quatre geògrafs que treballaven a la Diputació de Barcelona, organitzaren una "Primera Trobada de Geògrafs Professionals de Catalunya", a partir de la qual sorgí la junta gestora de la nova associació, que de primer s'anomenà "Associació de Tècnics Geògrafs de Catalunya". En Xavier Mateu i Llevadot en feu una ressenya en el *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles* (MATEU, 1988).

¹³². Durant la dècada dels noranta, l'AGPC desenvolupa tasques diverses amb l'objectiu de consolidar la geografia professional al nostre país, convertint-se també en una de les impulsores del Col·legi de Geògrafs a l'Estat Espanyol. Des del moment de la seva creació a l'any 1999, el Col·legi de Geògrafs treballa a Catalunya de manera conjunta amb l'AGPC, col·laboració que es fa més estreta a partir de l'any 2002, quan comença a funcionar la Delegació del Col·legi de Geògrafs a Catalunya (DCGC). El conveni de col·laboració signat entre ambdues entitats recull els acords per tal de desenvolupar activitats conjuntes i coordinar el treball del Col·legi i l'AGPC (extret de la web del Col·legi de Geògrafs www.geografs.com). Per una major informació sobre el procés de constitució, definició o objectius del Col·legi de Geògrafs i per extensió, de la seva delegació a Catalunya, podeu consultar Tarroja (2004).

TAULA 9.1. Membres de la Societat Catalana de Geografia (SCG)

Fonts	Homes	%	Dones	%	Total	Rati
Directori 2000	270	60,7	175	39,3	445	1,54:1
Mailing 2001	256	62,6	153	37,4	409	1,67:1
Web 2007	278	63,9	157	36,1	435	1,77:1

Font: Elaboració pròpia a partir de les fonts mencionades.

TAULA 9.2. Membres de l'Associació de Geògrafs Professionals de Catalunya i de la Delegació del Col·legi de Geògrafs a Catalunya.

Fonts	Homes	%	Dones	%	Total	Rati
AGPC Directori 1995	86	52,4	78	47,6	164	1,10:1
AGPC Mailing 2001	113	57,9	82	42,1	195	1,38:1
DCGC Web 2007	189	60	126	40	315	1,50:1
DCGC Arxiu 2010	288	63,2	168	36,8	456	1,71:1

Font: Elaboració pròpia a partir de les fonts mencionades.

TAULA 9.3. Membres de l'AAG (Association of American Geographers).

	Homes	%	Dones	%	Total	Rati
Zelinsky 1970	5.456	87,3	793	12,7	6.249	6,88:1
Berman 1977	6.000	86,4	950	13,6	6.950	6,31:1
Zelinsky <i>et al.</i> 1982	4.692	79,9	1.179	20,1	5.871	3,97:1
Butlletí de l'AAG 2008	6.032	63,0	3.537	37,0	9.569	1,71:1

(Font: Directoris anuals de l'AAG)

(Zelinsky, 1973b, p. 152/Berman, 1977a, p. 70/Zelinsky/Monk/Hanson, 1982, p. 320)

Les dades que ens aporta el qüestionari són: l'estructura per edats, el lloc de residència, la situació familiar i algunes dades de caràcter formatiu i professional, tals com: la data de lectura de tesi, les temàtiques que hi estudien (tant per la tesi com per la memòria de doctorat) o el seu lloc de treball actual i l'anterior, així com, el seu nivell salarial. Tindrem, doncs, una idea força precisa del col·lectiu objecte de la nostra anàlisi.

Pel què fa a l'edat, veiem com els membres de la SCG tenen una estructura més envellida que no pas els de la AGPC, tal i com era d'esperar al tractar-se d'una societat molt més antiga. Aquests darrers són clarament majoritaris a la franja d'edat entre el 30 i els 45 anys, mentre que a la SCG el major pes es troba en la de 46 a 64 anys, tot i que hi ha una gradació més suau respecte a la resta de grups d'edat. Si ens fixem en les dones, les disparitats són especialment importants ja que tenen un pes important en el grup d'edat de menys de 30 anys a l'AGPC i són minoritàries en el de 46-64; mentre que a la SCG els seus efectius es distribueixen de manera homogènia entre els grups de 30-45 anys i de 46-64, i són minoritàries en el de menys de 30 anys, sense guardar similitud amb els percentatges per edat dels seus col·legues, ja que els geògrafs de la SCG són majoritaris en la franja 46-64 i els de l'AGPC en la de 30-45, mentre que a ambdós associacions tenen un pes semblant en el grup de menys de 30 anys.

TAULA 9.4. Estructura per edats dels membres de les dues societats catalanes (%).

Grups d'edat	SCG 2001*			AGPC 2001*			DGCG 2010**		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
<30	18,8	6,4	14,1	19,3	26,3	22,2	24,3	20,2	22,8
30-45	24,2	40,4	26,4	63,3	63,2	64,5	54,5	55,4	54,8
46-64	41,7	40,4	44,6	15,5	10,5	11,1	14,9	15,5	15,1
>65	15,3	12,8	14,9	3,9	0	2,2	0,7	3,5	1,7
S/dades							5,6	5,4	5,5

Font: Qüestionari enviat a les associacions de geografia catalanes* i arxiu de la Delegació Catalana del Col·legi de Geògrafs**. Elaboració pròpia.

No disposem de l'actualització de l'estructura per edats per la SCG, però si, d'alguna manera, de l'AGPC a través dels membres del jove Col·legi de Geògrafs on es troben la majoria de socis d'aquesta associació professional i on també hi ha membres de la SCG. Hi observem una major equiparació de sexes per edats, però en canvi, el major percentatge de dones joves de l'AGPC ha cedit sis punts, mentre que ha augmentat la dels seus col·legues. Deu anys més tard, doncs, l'estructura per edats de les geògrafes ha passat a estar més envellida.

La majoria de membres d'ambdues associacions viuen a Barcelona ciutat o a la seva província (al voltant d'un 81%), mentre que la resta es troben a la província de Tarragona (sobretot els de la SCG) o a la de Girona (sobretot els de l'AGPC) i en molta menor proporció a la de Lleida, la resta d'Espanya o d'Europa.

TAULA 9.5. Lloc de residència dels membres de les societats de geografia, 2001 (%).

Lloc	SCG			AGPC		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Barcelona	41,2	44,7	42,4	48,3	50,5	49,2
Prov. Barcelona	42,4	32	38,6	32,3	32,7	32,5
Prov. Tarragona	8,2	6,4	7,6	6,1	1,8	4,3
Prov. Girona	2,4	6,4	3,8	6	12,1	8,6
Prov. Lleida	1,2	2,1	1,5	2,6	1,8	2,4
Resta Espanya	2,4	4,2	3,1	4,7	—	2,6
Resta Europa	2,4	4,3	3	—	0,9	0,4

Font: Qüestionari enviat a les associacions de geografia catalanes. Elaboració pròpia.

Una majoria dels membres d'ambdues associacions viuen en parella, amb fills –sobretot els de la SCG- o sense fills –sobretot els de l'AGPC- (un 69%), en ambdós casos hi destaca el domini dels homes amb fills en contraposició de les dones, que malgrat viure en parella en una proporció molt més alta, no en tenen. La resta viuen o bé sols (sobretot els homes de l'AGPC i les dones de la SCG) o bé amb familiars (sobretot els homes de la SCG i les dones de l'AGPC). Aquí quedaria molt reflexa da l'estructura d'edat de cadascuna de les associacions. Però en ambdós col·lectius el nombre d'homes que viu en parella i fills és superior al nombre de dones en aquesta situació.

TAULA 9.6. Situació de convivència dels membres de les societats de geografia, 2001 (%).

Amb qui conviu	SCG			AGPC		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Sol	4,7	12,8	7,6	19,2	5,3	13,3
Parella s/fills	30,6	31,9	31,1	19,2	42,1	28,9
Parella a/fills	40	34	37,9	50	26,3	40
Amb fills s/parella	3,5	6,4	4,5	3,8	5,3	4,4
Amb familiars	14,1	8,5	12,1	3,8	10,5	6,7
Amb amics	1,2	2,1	1,5	3,8	5,3	4,4
Parella a/fills/fam.	4,7	4,3	4,5	—	5,3	2,2
Altres	1,2	—	0,8	—	—	—

Font: Qüestionari enviat a les associacions de geografia catalanes. Elaboració pròpia.

En el perfil acadèmic hi ha algunes diferències a destacar: mentre que el 100% dels socis de l'AGPC són llicenciats o llicenciades en geografia, només un 76,5% dels membres de la SCG ho són en aquesta especialitat i un 5,3% (tot homes) no són llicenciats. La història d'ambdues associacions explicaria aquest fet.

Per altra banda, mentre que entre els associats i les associades de la SCG hi trobem un 24% de doctors/es, a l'AGPC només en comptabilitzem un 9% si ens fixem en el directori¹³³. Aquest fet es pot explicar per una banda per una major joventut dels membres de l'AGPC i, per l'altra, per una major integració en l'àmbit universitari dels membres de la SCG. Hi ha un percentatge més alt de doctores que de doctors si tenim en compte els nombres relatius, en canvi el període esmerçat en la presentació de la tesi doctoral respecte a l'any de llicenciatura és força més elevat en el cas d'elles. La mitjana de temps transcorregut des de l'obtenció de la llicenciatura fins a tenir el títol de doctorat en el cas dels membres de la SCG és de 10 anys pels homes i 15 anys per les dones. Aquest període s'ha anat escurçant a mida que ens anem acostant a les generacions més joves, ja que si els nascuts als anys quarantes tardaven en defensar la tesi entre 12 i 17 anys, ells, i entre 18 i 28 anys, elles; més endavant els períodes s'escurcen i trobem intervals de 3 a 9 anys per ells i de 5 a 10 per elles, sempre sobre un nombre reduït de casos a comptabilitzar. En quant a l'any d'obtenció d'aquesta categoria respecte a l'any de llicenciatura per part dels socis de l'AGPC, s'observa que els doctors tarden una mitjana de 8,33 anys en ser-ho, mentre que les doctores arriben a una mitjana de 11,37 anys; de fet la majoria d'homes observats obtenen el seu títol de doctors amb 7 anys (hi ha dos casos que fan pujar la mitjana perquè van tardar 12 i 18 anys respectivament) i la majoria de dones, en canvi, necessita entre 9 i 14 anys per doctorar-se (no hi ha cap cas per sota dels 9).

¹³³. Aquestes xifres pujarien si tinguéssim en compte les respostes al qüestionari, però la disparitat és tanta que les hem cregut poc representatives.

A les dades que tenim pels col·legiats en Geografia a 2010 no s'hi esmenta la data de tesi, només sabem la de llicenciatura ja que per col·legiar-se cal aportar el títol, pel que aquestes dades només ens permeten veure l'estructura per edat i sexe.

Pel que fa a les temàtiques dels treballs de tercer cicle, tant de memòries com de tesis, hem intentat veure si hi ha diferències de gènere en els temes estudiats i quins eren aquests temes. No hi ha una gran dispersió en la temàtica (tot i que parlem d'un reduït nombre de casos): geografia rural i medi ambient/ecologia (més ells que elles), geografia urbana i ensenyament/didàctica de la geografia (més elles que ells), però també geografia històrica, ordenació del territori i temes de mobilitat (tant elles com ells) -les dades es refereixen sobretot a la SCG-. Si afegim aquí els temes per els quals manifesten que tenen interès¹³⁴ destaquen els referits a l'ordenació territorial (més ells), sistemes d'informació geogràfica (una mica més elles, sobretot pel major pes que hi té entre les geògrafes de l'AGPC) i, en menor percentatge, medi ambient (més ells), geografia urbana (més elles) i biogeografia (tant ells com elles).

Quant a les àrees geogràfiques que més interessin als membres d'ambdues associacions, destaca per sobre de totes Catalunya (més ells que elles), amb molt menor percentatge les àrees locals, en concret Barcelona, i àrees locals d'Europa i d'Espanya (més elles que ells), les àrees de muntanya (sobretot ells), i també Àsia i Llatinoamèrica (sobretot elles).

Unes i altres dades mostren el que ja hem vist en el capítol anterior, és a dir, que no és tan evident, com a vegades es pensa, que homes i dones tractin temes diferents, des de metodologies dispars: tant els uns com les altres s'ocupen de qüestions relacionades amb la geografia física i humana; i en camps com la biogeografia, la cartografia (amb els SIG inclosos) i l'ordenació del territori, hi ha un percentatge de geògrafes superior al seu pes dins la disciplina. En quant als enfocaments quantitius o qualitius i al nivell d'anàlisi global o local, no tenim prou dades que permetin assegurar que ells prefereixen els primers i elles els segons, tot i que sí que hi ha una tendència en aquest sentit lligada, segurament, en aquest cas, a restriccions de gènere, en tant que les dones tindrien més dificultats a causa de la compaginació entre la seva vida laboral i familiar per realitzar treball de camp, fer llargues estades fora de casa..., pel què un estudi acotat en l'espai, o més proper, o amb disponibilitat de dades estadístiques, seria més abordable per part d'elles. Aquests resultats són, a la vegada, força congruents amb els observats en l'anàlisi bibliomètrica.

---

¹³⁴ . Tenint en compte la suma de les dues primeres opcions, de les tres que podien enumerar.

No hi ha grans diferències entre els dos col·lectius en quant al tipus de vinculació laboral, és clar que hi ha un bon nombre d'associats que pertanyen a totes dues societats, però si que s'observen disparitats quan ens fixem en els seus llocs de treball: els associats de l'ACGP estan ocupats de manera força equilibrada entre l'administració pública local -en primer lloc-, les empreses de serveis -en segon i la universitat en tercer, mentre que les associades ho estan a l'Administració pública autonòmica o central i en la universitat i, amb un percentatge més baix (tant ells com elles) a un centre de recerca (sobretot l'Institut Cartogràfic de Catalunya). Per la seva banda els socis de la SCG es troben principalment en empreses de serveis -en primer lloc-, l'ensenyament preuniversitari -en segon- i a l'Administració autonòmica o central i a la Universitat -en tercer-; mentre que les sòcies es troben exercint majoritàriament a la universitat o a l'Administració pública autonòmica o central, havent treballat abans en una altra empresa privada (ells) i, en l'ensenyament secundari o una empresa de serveis (elles).

Gairebé la meitat (al voltant del 45%) dels geògrafs i de les geògrafes a Catalunya han obtingut plaça de funcionaris, ja sigui a la universitat (sobretot els membres de la SCG, però també un alt percentatge dels de l'AGPC), a l'Administració Pública local, autonòmica o central (sobretot els de l'AGPC) i a l'ensenyament preuniversitari (els socis de la SCG). Si agreguem les dades veiem que són les dones les que majoritàriament treballen a l'àmbit universitari. Aquest és un aspecte que desmenteix el predomini de les dones a l'ensenyament secundari (a no ser que les que hi treballen com a geògrafes no s'hagin associat a cap d'aquestes entitats professionals, i que els seus col·legues, si que ho hagin fet). És cert que moltes de les dones que actualment declaren la seva ocupació a la universitat, relacionen l'anterior en l'ensenyament preuniversitari. Això potser suggeriria una major promoció per part d'elles.

TAULA 9.7. Lloc de treball dels membres de les societats de geografia, 2001 (%).

Lloc de treball	SCG			AGPC		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Universitat	14,5	48,6	28,3	20,5	24,1	21,8
Centre de recerca	3,6	2,7	3,3	14,8	16,7	15,5
Ensenyament secundari	23,6	13,5	19,6	4,5	3,7	4,2
Administració pública autonòmica/central	18,2	16,2	17,3	10,2	25,8	16,2
Administració pública local	10,9	5,4	8,7	26,1	16,7	22,5
Empresa de serveis	27,3	8,1	19,5	22,7	13	19
Altres	1,8	5,4	3,2	1,1	-	0,7

Font: Qüestionari enviat a la SCG i a l'AGPC. Elaboració pròpia.

Un altre grup important (al voltant del 38%) és contractat laboral en els mateixos àmbits i en empreses de serveis (força igualats els percentatges dels associats de l'AGPC i de la SCG)

o en Centres de Recerca (especialment els de l'AGPC si es considera l'Institut Cartogràfic de Catalunya com a tal). Només un 6% són treballadors per compte pròpia (més ells que elles a ambdues associacions), i la resta són estudiants o bé es declaren aturats (més elles que ells) o jubilats (només ells).

TAULA 9.8. Vinculació laboral dels membres de les societats de geografia, 2001 (%).

Tipus de vinculació	SCG			AGPC		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Funció pública	32,9	57,4	41,7	45,8	55,7	49,4
Contractació laboral	38,8	23,4	33,3	44,8	37,9	42,2
Treball per compte pròpia	7,1	4,3	6,1	8,3	5,2	7,1

Font: Qüestionari enviat a la SCG i directori de l'AGPC. Elaboració pròpia.

Sembla que hi ha una tendència en la progressió de la vida professional a passar del sector privat al públic: si un 70% dels socis està, en l'actualitat, en el sector públic, en la seva feina anterior es trobaven entre un 45% (AGPC) i un 60% (SCG) en el privat, pel que la trajectòria professional s'iniciaria en el mercat laboral de l'àmbit privat o en el públic però amb contracte laboral i després es prepararien unes oposicions per una plaça dins la funció pública.

TAULA 9.9. Sector d'ocupació dels membres de les societats de geografia, 2001 (%).

	SCG		AGPC	
	Homes	Sector Públic	Sector Privat	Sector Privat
Lloc de treball actual	63,6	36,4	63,6	36,4
Lloc de treball anterior	35,6	64,4	53,3	46,7
	Dones	Sector Públic	Sector Privat	Sector Privat
Lloc de treball actual	78,4	21,6	76,5	23,5
Lloc de treball anterior	42,9	57,1	55,6	44,4

Font: Qüestionaris enviats a la SCG i a l'AGPC. Elaboració pròpia.

Finalment, pel que fa als nivells salarials, ambdues societats mostren un comportament similar, respecte a un menor poder adquisitiu de les dones, i en el cas de l'AGPC, els salaris són, en conjunt menors que els dels socis de la SCG, fet explicable per la seva estructura d'edats més jove i, per tant, amb una carrera professional menys madura. Vist en conjunt, però, no hi ha una correspondència d'una major joventut de les geògrafes que expliqués uns menors ingressos salarials, sinó més aviat al contrari. Cal tenir en compte que hi ha un petit percentatge de dones (i cap home), que manifesta realitzar una jornada a temps parcial.

Amb tot cal dir que les majors diferències s'observen entre els membres de l'AGPC, ja que si agrupéssim les dues categories superiors i les dues inferiors, els percentatges per a les dones serien de 61,1% en la franja inferior i 16,7% en la superior, mentre que els seus col·legues es trobarien repartits de manera molt similar en els tres diferents nivells (entorn del 33%).

TAULA 9.10. Nivell de salaris dels membres de les societats de geografia, 2001.

Euros	SCG			AGPC		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Menys de 9.000 ¹³⁵	10,6	12,8	11,4	11,5	22,2	15,9
9.000 a 18.000	20	19,1	19,7	23,1	38,9	29,5
18.000 a 30.000	40	36,2	38,6	30,8	22,2	27,3
30.000 a 42.000	15,3	23,4	18,2	19,2	16,7	18,2
Més de 42.000	14,1	8,5	12,1	15,4	-	9,1

Font: Qüestionari enviat a la SCG i directori de l'AGPC. Elaboració pròpia.

Voldríem remarcar el fet que aquestes diferències salarials no es correspondrien en absolut amb la percepció d'igualtat salarial que tant ells com elles manifesten en les preguntes obertes del qüestionari, tal com veurem a continuació en una segona part més qualitativa de l'anàlisi, i és que una cosa són els salaris fixats segons categoria, i l'altra, el salari total percebut en afegir-hi trams de recerca, retribucions per treballs externs, o altres, que sol ser el que marca la diferència. Ja hem vist a la primera part del treball, que aquesta és una tendència generalitzada en tots els àmbits en que s'ha estudiat.

9.2. La percepció de les diferències de gènere.

El qüestionari incloïa unes preguntes de caràcter obert que plantejaven les possibles limitacions que podia haver comportat per la seva carrera professional tenir persones al seu càrrec (ascendents o descendents) i la seva opinió o constatació, en el seu entorn, de diferències entre els geògrafs i les geògrafes pel que fa al seu salari, la seva promoció professional, els seus temes d'interès o altres. Les respostes tenen clares diferències de gènere, producte de les diferents posicions d'homes i dones, tal com observarem a continuació.

Pel que fa a les qüestions relacionades amb la conciliació laboral i familiar, un total de 35 homes de l'SCG no responen a la qüestió referent a les conseqüències que comporten les responsabilitats familiars i 18 diuen senzillament que "no" (han dificultat la seva carrera professional), en un dels casos s'especifica que no es tenen persones al càrrec. Sobre els que responen més àmpliament, la majoria afirmen que sí que representen certes limitacions, alguns matisen que no tant per ells com per les seves dones, altres comenten que han hagut de triar una feina estable enlloc d'arriscar-se amb altres opcions (en algun cas es manifesta que això ha fet que no poguessin dedicar-se a ocupacions relacionades amb la geografia per

¹³⁵ S'ha fet la conversió a euros tot i que en el qüestionari original (vegeu annex) encara es feia referència a les pessetes, la moneda de curs legal en el moment de distribuir el qüestionari.

estar mal retribuïda la feina o per ser difícil fer-hi una carrera professional).

Els que clarament expressen alguna dificultat concreta deixen entreveure que es deriva del fet d'haver de compartir responsabilitats a "rajatabla" -sic!-, altres comenten que si es dedica més temps a la família no se'n pot dedicar tant a la feina, en dos o tres casos es parla de la limitació pel que fa a les estades a l'estranger o fora de casa, un parell de casos més ens diuen que la veritable limitació a la seva vida fou la guerra civil i, en un cas, l'exili. Un bon nombre, en canvi, afirmen que no ha estat una limitació sinó que ben al contrari, ha suposat "un enriquiment personal", "un suport físic i moral", "un estímul", "un ajut", "un plaer".

Cap de les poques dones que manifesten el sentit positiu de compartir la seva vida en parla des d'aquest punt de vista, sinó que més aviat diuen que per elles la família ha estat prioritària, que ha dificultat la seva carrera professional, però que ha estat una opció personal i gratificant: "sí, he sacrificat certes oportunitats per atendre responsabilitats familiars, però ha estat una opció meua, no una imposició", de fet s'assumeix com quelcom natural: "cal acceptar-ho, a la vida hi ha limitacions", "em va caldre adaptar-me a les circumstàncies, però no estic segura que m'hagués anat millor en un altre cas", "compartir la vida amb algú suposa acomplir alguns reptes personals però també renunciar a d'altres per objectius comuns".

Només dotze dones no responen a la pregunta i tan sols set diuen "no" (ha dificultat la meua carrera professional) sense més comentaris. La resta pensa que sí que suposa una menor disponibilitat, un condicionament del tipus de feina i de la jornada laboral. Alguna manifesta que hauria agraït un major suport per part de l'Administració Pública, alguna altra matisa que ha estat més important el pes dels pares grans que no pas el dels fills petits. En alguns casos es parla explícitament del pes de la doble jornada laboral i una d'elles comenta que va veure estroncada la seva carrera com estudiant recent llicenciada en optar per formar la seva pròpia família.

En el cas de l'AGPC, quasi un 50% dels homes no responen, prop d'un 25% responen només que no i la resta fa comentaris respecte a limitacions o complicacions: "la família complica en alguns casos les tasques professionals", "limita les possibilitats de carrera professional", bé perquè no poden dedicar prou hores a la professió, bé per problemes econòmics que fan triar altres vies més ben remunerades que la geografia, bé per problemes de major mobilitat. En un cas es parla de la incompatibilitat d'horaris entre el món professional i escolar, en un altre de problemes d'adaptació d'horaris i dedicació en néixer el seu fill, tot reconeixent que ha afectat més a la seva esposa.

Curiosament un bon nombre de dones (més d'un 60%) no responen tampoc a la pregunta, cap d'elles, en canvi, diu que no li hagi afectat. Totes les respostes parlen de que efectivament les responsabilitats familiars han dificultat la seva carrera professional i acadèmica, en un cas es diu que malgrat això, aquesta ha estat una opció personal i assumida, en un altre es parla de la conveniència de promoure ajuts familiars per poder compaginar millor els horaris de feina i els dedicats a la família i en un altre que les limitacions s'han circumscrit als primers anys de la vida dels seus fills, però no més endavant.

Quant a les diferències salarials i de promoció, per part dels membres de la SCG hi ha gran unanimitat en manifestar que dins el sector públic en general i en el món de l'ensenyament i universitari en particular, no hi ha diferències. Alguns afegixen que en el sector privat sí que se n'hi observen però que en tot cas solen ser diferències no tan lligades al salari com a les facilitats de promoció, d'accés a càrrecs de responsabilitat, que comporten aleshores les diferències salarials. La resposta "ho desconec" és també força emprada i el simple "no", també.

Si ens fixem en el que responen homes i dones, també hi trobem, però, algunes diferències. Un total de 18 homes no contesten a aquesta qüestió, mentre que no ho fan quatre dones, una vintena d'homes diu que desconeix el tema i no pot opinar, només quatre dones diuen el mateix, 21 homes i 13 dones responen taxativament que no hi ha diferències, en canvi, per 20 homes i 10 dones, no hi ha diferències en el sector públic o en l'àmbit de l'ensenyament, i, finalment, mentre que només sis homes pensen que sí que hi ha discriminació salarial, són 16 les dones que comparteixen aquesta opinió.

En el casos en que els homes diuen que no hi ha diferències de promoció, se sol respondre que aquesta depèn de les capacitats de la persona i no del seu sexe, o també de la situació familiar, de les motivacions, de les oportunitats i fins i tot de la vocació. Les geògrafes solen, en canvi, comentar que les dones tenen una carrera més lenta i que les diferències importants estan en les dificultats majors per aconseguir càrrecs de responsabilitat. Les que opinen clarament que sí que hi ha discriminació, parlen que "se les valora i promociona menys", de "les diferències *normals* com a conseqüència de les discriminacions de gènere" o bé que "les dones sempre ho tenim més difícil: hem de ser altament eficients i eficaces en camps massa dispersos i això afecta al rendiment personal". Algun dels geògrafs opina que els homes accedeixen més fàcilment als càrrecs perquè "tenen una major qualificació tècnica" o perquè "es valora més la imatge masculina" en llocs de comandament.

A l'AGPC tots els homes coincideixen a dir que no hi ha diferències salarials entre homes i dones, almenys en el sector públic -remarquen alguns-, en un cas s'afegeix que en el privat sí, en un altre es diu que no "llevat la *tradicional* discriminació de la dona que hi ha arreu" i en un darrer, que al seu parer "la relació gènere/salari ha d'estar vinculada a les aptituds de cadascú".

Algunes de les dones també afirmen que no hi ha diferències, encara que gairebé totes matisen: "no és el meu cas, però poden donar-se", "no en tinc constància, però segur que hi són en alguns sectors", "espero que no", "no crec que hi hagi diferències de salari ni de carrera, el que si sol passar és que a l'hora de la contractació se sol triar abans a un home, potser perquè encara es manté el vell tòpic que és l'home qui ha de tenir el poder econòmic dins la família", "no, en els casos que conec", "tant homes com dones estan poc reconeguts", "no ho sé, però és estrany que la ratio d'estudiants nois/noies, s'inverteixi en el camp professional". La resta responen afirmativament: "en general els homes cobren més que les dones en qualsevol professió", "el món professional encara està molt masculinitzat, no es pren seriosament a les dones", "els tècnics docents no cobren tots el mateix, hi ha especialitats més ben pagades que d'altres i casualment les dones fan les feines menys remunerades", "els homes poden compatibilitzar millor casa i treball i tenir ingressos extres".

Els homes tampoc consideren que hi hagi diferències en la carrera professional, solen contestar amb un no esquètic o bé afegint que "tothom s'ha d'esforçar", "no en l'àmbit que conec", "no, s'escull el millor preparat" o "casualitat". Només en uns quants casos es diu que hi ha diferències: "les dones solen renunciar abans per dificultats familiars", "les càrregues familiars poden influir en situar altres prioritats davant la carrera de les dones", "les geògrafes que conec gaudeixen de les mateixes oportunitats laborals, però és cert que a l'hora de tenir una família és generalment la dona (geògrafa o no) qui hi surt perdent professionalment" i "les dones renuncien sovint a la promoció per una major dedicació a la família". En un darrer cas es manifesta que no es troba pertinent la pregunta per conèixer el perfil del geògraf i conclou dient que hi ha diferències "però la societat és com és i tots en som culpables".

Tan sols tres dones manifesten que no hi ha diferències: "no he trobat cap discriminació per ser dona", "les universitats estan obertes a tothom" i "a la universitat depèn de les aptituds personals no del sexe". La resta sol fer referència a les limitacions lligades a les responsabilitats familiars o a la dinàmica pròpia del mercat de treball: "el mercat laboral és qui decideix", "costa més consolidar el lloc de treball", "es valora més l'opinió masculina i es

prefereix tractar amb un home en l'adjudicació de projectes de recerca i en càrrecs de responsabilitat a la universitat", "probablement les mateixes diferències que hi ha en la resta del món laboral" o bé diuen que sí, que les "dones estan en desavantatge", sense donar cap altra explicació.

Veurem que moltes d'aquestes apreciacions tant sobre la conciliació entre vida laboral i familiar com sobre carrera professional, més àmpliament comentades, són les mateixes que apareixen a les entrevistes en profunditat que analitzarem tot seguit en aquesta segona part, de fet el qüestionari constituí una bona base per a la confecció d'algunes de les preguntes que es van plantejar en el guió que es va utilitzar. Les diferències entre homes i dones que aquí s'evidencien, són les que van portar a estendre les entrevistes a un cert nombre de professors, a fi de no quedar-nos amb una sola visió de la mateixa realitat.

Finalment, quant a les possibles diferències respecte als temes d'interès, l'arquetip que defineix com a més femenins els temes de geografia humana o socials i més masculins els temes de geografia física o les qüestions més tècniques com els sistemes d'Informació geogràfica, es present en les respostes dels homes de la SCG però també de les dones (hi ha un estudiant que, en canvi, diu que observa el contrari). Uns quants geògrafs manifesten que els temes de gènere interessaven només a les dones, un comenta que aquest qüestionari n'és un exemple i un altre que és una "obsessió" que tenim les dones. Unes quantes geògrafes, en canvi, posen més èmfasi, en les majors dificultats de desplaçament, al tenir un major grau d'implicació en les obligacions familiars, la qual cosa impedeix poder estudiar regions llunyanes o realitzar el treball de camp que exigeix més l'especialitat de Geografia Física.

A l'AGPC tant homes com dones, o bé no responen, o bé diuen que no creuen que hi hagi diferències o bé que ho desconeixen. Només un home diu que sí, que hi ha diferències en el cas de l'interès per la geografia del gènere i una dona, en el mateix sentit, diu que les geògrafes són més sensibles a la perspectiva de gènere en geografia.

Deixarem aquí les respostes al qüestionari, que com veiem ja apunten unes certes diferències de gènere pel que fa a l'experiència professional d'homes i dones, per entrar a continuació plenament en l'anàlisi del discurs de les persones entrevistades que conformen el nucli d'aquesta segona part del treball.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

II.II. L'ANÀLISI QUALITATIVA.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

"La bondad de las técnicas cualitativas reside en que gracias a ellas se accede al conocimiento de la realidad mediante el análisis del discurso social y de las representaciones simbólicas verbales, donde los sujetos de la investigación expresan deseos, necesidades, carencias, valores e intereses, que se dan en una situación concreta experimentada, y en un entorno específico."

Eulalia Pérez Sedeño (2007, 25)

10. METODOLOGIA.

Entrem aquí de ple a l'apartat d'aquesta segona part del treball empíric, en el que introduïm l'anàlisi qualitativa. Si en el punt anterior, hi havia una petita pinzellada del que opinaven els membres del col·lectiu de geògrafs i geògrafes en base a les respostes a una pregunta oberta del qüestionari sobre el seu perfil acadèmic i professional, ara ens proposem ampliar-ne l'aspecte afegint a les dades numèriques de la primera part empírica, la valoració de les pròpies persones implicades respecte als factors que explicarien la menor presència de les dones en la disciplina i les possibles explicacions sobre el context que pot haver portat cap a la masculinització que s'està donant als departaments del nostre entorn més immediat.

En geografia, els mètodes qualitatius han aconseguit en els darrers anys una maduresa i un protagonisme creixent gràcies al treball constant, la profunda reflexió i els nombrosos articles publicats en revistes especialitzades per geògrafs/es feministes, socials i culturals. Aquesta vessant qualitativa, que cada vegada més és utilitzada en aquest àmbit (FALCONER, 2000), resulta d'una riquesa explicativa que no sempre tenen les xifres per si soles, i és que les tècniques qualitatives tenen una trajectòria molt fructífera en la recerca en ciències socials i en especial en els estudis de gènere.

Sovint s'ha identificat l'enfocament de gènere en geografia amb la metodologia qualitativa, quan aquest enfocament, igual que altres corrents d'investigació utilitza tècniques quantitatives, qualitatives i/o complementàries. No seria la metodologia la que definiria la també anomenada geografia feminista, sinó el fet de ser coherent amb els objectius feministes tenint present les implicacions ètiques de la recerca i la seva capacitat d'influir en el canvi social i de gènere (PRATS, 1998, 315). En el nostre cas, no cal dir que ens guia sobretot l'objectiu d'entendre el perquè de la poca presència de les dones en la geografia, i

per extensió, en l'acadèmia, i, en especial, en els llocs de major jerarquia –i per tant, de poder- de la universitat contemporània, quan les dones són majoria des de fa ja dècades entre les darreres generacions de postgraduats dels països desenvolupats.

Atès que un dels factors explicatius més rellevants és el que apunta cap a la desigualtat d'oportunitats entre homes i dones, s'incideix de manera particular en la vessant de la conciliació de la vida laboral i familiar dins l'acadèmia. La flexibilitat d'horaris i de responsabilitats faria innecessari parlar de desigualtats de gènere en aquest entorn? O aquestes subsisteixen malgrat el caire aparentment més laxe per a la millor compaginació de tasques professionals i familiars? Quins factors dificulten que les dones ocupin en majors percentatges les categories més altes de la geografia acadèmica? Què en restringeix la seva producció? Quin paper hi juguen les noves regles del què s'anomena la universitat neoliberal? Es tractaria, doncs, de tornar-nos a preguntar sobre l'accés, la promoció i l'activitat científica diferencial d'homes i de dones en l'acadèmia i buscar respostes explicatives:

“Los estudios cualitativos permiten conocer la realidad analizando el discurso social y las representaciones simbólicas verbales, donde los sujetos de la investigación expresan deseos, necesidades, carencias, valores e intereses, que se dan en una situación concreta experimentada, y en un entorno específico. En el caso de las mujeres, al analizar y evaluar sus necesidades hay que centrarse en las que producen las propias relaciones sociales, comunitarias, productivas y, debido al papel social que se les asigna, reproductivas y de cuidado.” (PÉREZ SEDEÑO, 2009, 102)

Aquí els treballs que es prendran com a referència seran els de Janice Monk, que a partir del seu article “The Women were always welcome at Clark” publicat el 1995, porta més d'una dècada treballant en aquesta metodologia per reconstruir el paper de les dones a la Geografia acadèmica nordamericana (MONK, 2004a i b, 2006, 2010), tot i que els seus estudis sobre el tema vénen encara de més lluny (MONK, 1989) o (ZELINSKY, MONK, HANSON, 1982).

La metodologia qualitativa s'emmarca dins la teoria fenomenològica, perspectiva teòrica que estudia els fets socials des del punt de vista de l'experiència subjectiva de les persones amb la finalitat de conèixer com aquestes defineixen i interpreten el seu entorn quotidià. Aquesta metodologia, basada en tècniques qualitatives (entrevistes en profunditat, observació participant i històries de vida, entre d'altres) ha estat la teoria analítica que ha donat més respostes a una geografia preocupada, entre altres temes, pels llocs i la vida quotidiana (GARCÍA BALLESTEROS, 1998). Al nostre país, el Grup d'Estudis de Geografia i Gènere de la Universitat Autònoma de Barcelona ha portat a terme excel·lents reflexions i acurats estats

de la qüestió sobre la metodologia qualitativa en la geografia del gènere (BAYLINA, 1997, 2004; CABALLÉ, 1997; PRATS, 1998).

L'objectiu principal de la nostra recerca ha influït directament, doncs, en l'elecció d'aquesta anàlisi qualitativa com a explicativa dels resultats obtinguts en la part quantitativa de l'estudi. La tècnica qualitativa escollida ha estat l'entrevista en profunditat semiestructurada, ja que ens permet apropar-nos al tema des d'una perspectiva de gènere i conèixer de primera mà les opinions i experiències de les geògrafes entrevistades i també d'alguns dels seus col·legues. Aquest tipus d'entrevistes té avantatges sobre les enquestes o qüestionaris tancats, i també sobre les discussions de grup, perquè permet integrar els aspectes cognitius, afectius i de comportament dins d'un context social concret i una experiència vital determinada, és a dir, l'entrevista es fa a un individu que se sent part d'un grup social i dóna el seu punt de vista generalitzat d'aquest grup (PÉREZ SEDEÑO, 2007, 26).

Les protagonistes d'aquesta part qualitativa són les dones, és del seu discurs d'on en volem extreure explicacions explícites o implícites¹³⁶; però com a contrapunt s'ha volgut també donar veu, encara que fos, de forma testimonial a alguns homes, col·legues de les entrevistades, no només per veure si confirmaven o refutaven les impressions o afirmacions de les seves companyes de departament, sinó també per poder analitzar quin és el seu discurs, si és o no molt evident una diferent visió d'un mateix entorn, tal com s'apuntava en l'anàlisi de les preguntes obertes del qüestionari esmentat en el preàmbul, d'aquesta part del treball, en presentar l'entorn professional del col·lectiu objecte d'estudi.

S'han realitzat 54 entrevistes, a un total de 40 dones i 14 homes de les 9 universitats estudiades, el que suposa un 28,4%, del total, ja que estem parlant del col·lectiu del professorat amb plaça d'aquestes universitats, o sigui un total de 190 persones, el curs 2007/08, moment en el qual s'han portat a terme la majoria d'entrevistes. Aquest percentatge pujaria al 38,7% si només consideréssim les entrevistes realitzades a les 6 universitats catalanes, on el total de funcionaris és de 106 pel mateix curs¹³⁷.

Les persones entrevistades pertanyen a diferents generacions, diferent categoria professional, diferent situació familiar (amb parella o sense, amb fills de diferents edats, o sense) prou representatius del conjunt del professorat de les universitats objecte del nostre

---

¹³⁶ Beltrán (1998) afirma que el llenguatge no és només un instrument per investigar la societat, sinó l'objecte propi d'estudi (citada per BOTÍA, 2010, 133).

¹³⁷ Cal notar que en aquests totals hi ha algun professor agregat que no és funcionari (tot i que es una categoria de caràcter estable), però de moment es tracta d'un nombre tan reduït que s'ha desestimat separar-lo.

estudi. Recordem, a continuació, l'estructura d'aquest professorat analitzat àmpliament a la part quantitativa del treball.

TAULA 10.1. Professorat de geografia de les universitats estudiades (curs 2007/2008)

	Conjunt de les 9 universitats					Conjunt de les 6 universitats				
	Homes	Dones	Total	% D	Rati	Homes	Dones	Total	% D	Rati
CU	38	9	47	19,2	4,2	19	6	25	24,0	3,2
CEU	1	3	4	75,0	0,3					
TU/AG	71	45	116	38,8	1,6	44	27	71	38,0	1,6
TEU	15	8	23	34,8	1,9	4	6	10	60,0	0,7
Total	125	65	190	34,2	1,9	67	39	106	36,8	1,7

Font: Elaboració pròpia amb les dades obtingudes de les pròpies universitats.

S'ha entrevistat a totes les catedràtiques (menys una) actualment en actiu, més a algunes actualment jubilades; a un 24% dels catedràtics (9 de 38), al 56% de les professores titulars (25 de 45), al 7% dels professors titulars (5 de 71) i al 25% de les professorres titulars d'escola universitària (2 de 8).

10.1. El perfil de les persones entrevistades.

El treball de camp es va realitzar entre els mesos de febrer de 2007 i gener de 2009. Primer, durant el 2007, en el marc de l'ajut obtingut pel projecte presentat a l'Institut Català de les Dones, que finançà la transcripció i codificació de les 24 primeres entrevistes realitzades només en universitats públiques de Catalunya; i la resta entre el 2008 i principis del 2009 amb l'ajut del segon projecte presentat a l'Institut d'Estudis Catalans, que finançà la transcripció i codificació de les altres 30 entrevistes extenses, en aquesta ocasió a tres noves universitats, tal com ja ens hem referit anteriorment.

L'estudi s'ha basat, doncs, en 54 entrevistes en profunditat a professores i alguns professors de geografia de nou universitats públiques de Catalunya, del País Valencià i de les Illes Balears¹³⁸. Hi ha un major nombre de persones entrevistades de la Universitat Autònoma de Barcelona (20)¹³⁹ i de la Universitat de Barcelona (12), i un nombre menor de les altres universitats: cinc de la Universitat de València, cinc de la Universitat d'Alacant, cinc de la

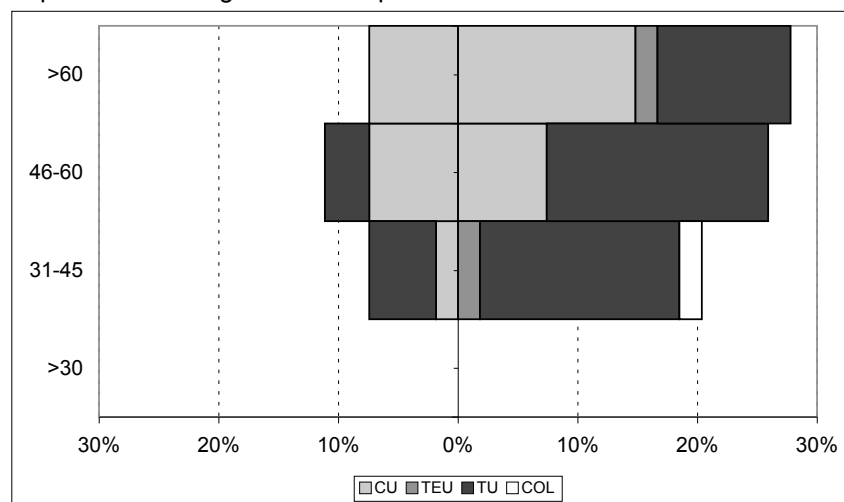
¹³⁸ Segons les xifres presentades per Canosa *et al.* (2004), estariem analitzant el 21,4% de les universitats espanyoles on s'imparteix Geografia (42 universitats amb 45 departaments dels que 34 estan constituïts per personal adscrit a les àrees de coneixement de la Geografia (Anàlisi Geogràfica Regional, Geografia Física i Geografia Humana); i el 9,2% del professorat amb plaça de tot l'Estat Espanyol.

¹³⁹ En el cas d'aquesta universitat, la raó que explica l'alt percentatge és degut a que, en pertànyer al seu col·lectiu, el coneixement del context i de les persones entrevistades, permet interpretar millor les seves històries de vida i enriqueix el treball posterior a les entrevistes.

Universitat de Girona, tres de la Universitat de les Illes Balears, dos de la Universitat de Lleida, una de la Universitat Rovira i Virgili i una de la Universitat Pompeu Fabra. En relació a l'edat, i per tal de considerar a diferents generacions de professionals, s'han entrevistat onze dones i quatre homes menors de 45 anys, quinze dones i set homes d'entre els 46 i els 60 anys i catorze dones i tres homes de més de 61 anys.

Les persones entrevistades són totes elles funcionàries, menys una que té una relació contractual com a col·laboradora¹⁴⁰. Per categories tenim dotze catedràtiques i nou catedràtics d'universitat, trenta titulars d'universitat (25 dones i 5 homes) i dues professores titulars d'escola universitària. Pel que fa a la seva situació civil en el moment de l'entrevista, 26 dones estan casades o viuen en parella (algunes d'elles havent sofert una separació prèvia) mentre que tots els homes estan casats; catorze viuen soles, ja sigui perquè són solteres, separades o divorciades sense parella (no és la situació de cap dels homes)¹⁴¹.

FIGURA 10.1 Grups d'edat i categories de les persones entrevistades.

Font: Elaboració pròpia.

És curiós, o potser rellevant, de constatar que entre les dones de més de 45 anys les úniques que són solteres són tres catedràtiques, i que de les 9 catedràtiques restants només dues continuen casades amb el seu primer marit, la resta estan separades o divorciades, encara que alguna d'elles s'hagi tornat a casar o cohabitit actualment. Pel que sabem, cap dels matrimonis dels professors entrevistats ha tingut un trencament definitiu.

¹⁴⁰ No era la persona amb qui s'havia pensat, però per diverses circumstàncies, entre elles un malentès amb la professora de la universitat que coordinava els contactes, fou entrevistada i s'ha inclòs també, atès el seu especial perfil de dona menor de 40 anys que era l'edat de les persones més joves entrevistades.

¹⁴¹ Aquesta situació no sembla peculiar de la geografia, ja que en l'enquesta al professorat de les universitats públiques catalanes realitzada per VILLARROYA, et al. (2009), les dones presentaven en una proporció més elevada l'estat de soltera o de divorciada.

Quan a la seva maternitat/paternitat, 29 dones tenen fills/es i 11 no en tenen, tots els homes, a excepció d'un, tenen fills (vegeu la taula). Es considera destacable el fet que les catedràtiques són les que tenen una fecunditat més baixa en general i en especial entre les persones entrevistades de més de 45 anys, mentre que no és el cas dels catedràtics.

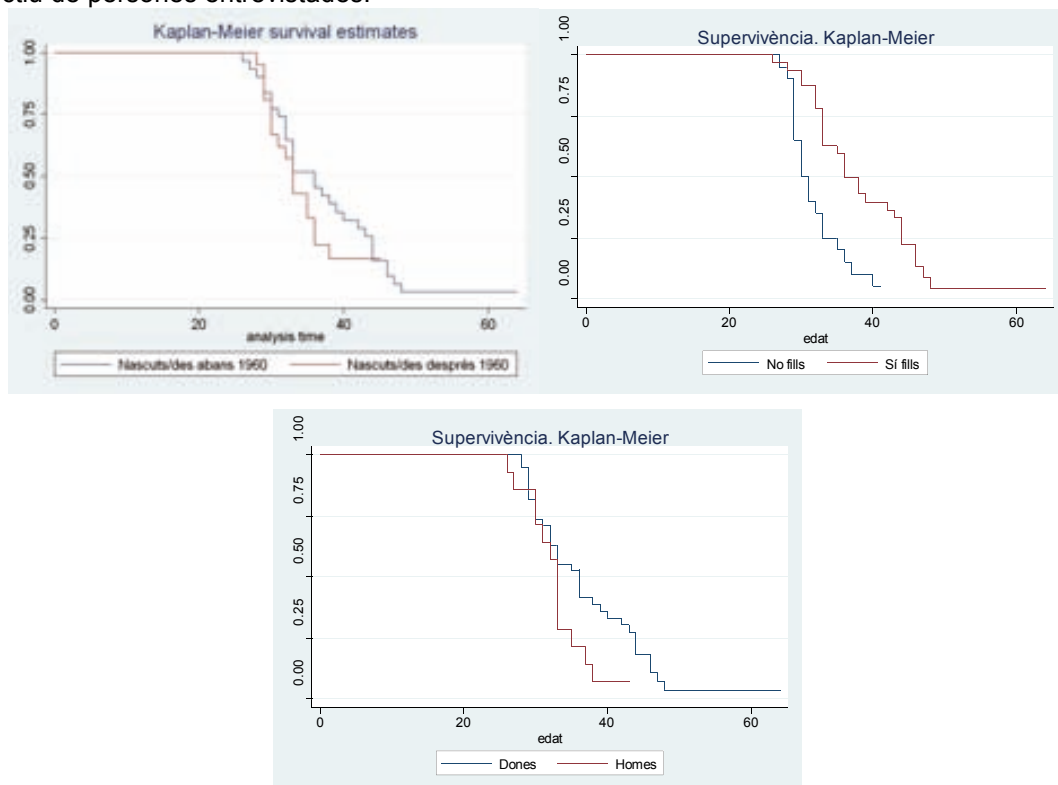
TAULA 10.2. Perfil de les persones entrevistades.

Edat	Categoria professional					Situació de convivència				Maternitat/paternitat			
	TU		CU		Total	Amb parella		Sense parella		Amb fills		Sense fills	
	D	H	D	H	Total	D	H	D	H	D	H	D	H
Menors de 45 anys	11	3	0	1	15	4	4	7	0	5	4	6	0
Entre 46 i 60 anys	10	2	5	5	22	14	7	1	0	13	7	2	0
Majors de 61 anys	7	0	7	3	17	7	3	7	0	11	2	3	1
TOTAL	28	5	12	9	54	25	14	15	0	29	13	11	1

Font: Elaboració pròpia.

En aquest punt i per acabar de definir el perfil de les persones entrevistades, es farà un exercici semblant a l'utilitzat a la part quantitativa:

FIGURA10.2. Supervivència Kaplan Meier fins la lectura de la tesi. Per cohort, descendència i sexe. Col·lectiu de persones entrevistades.

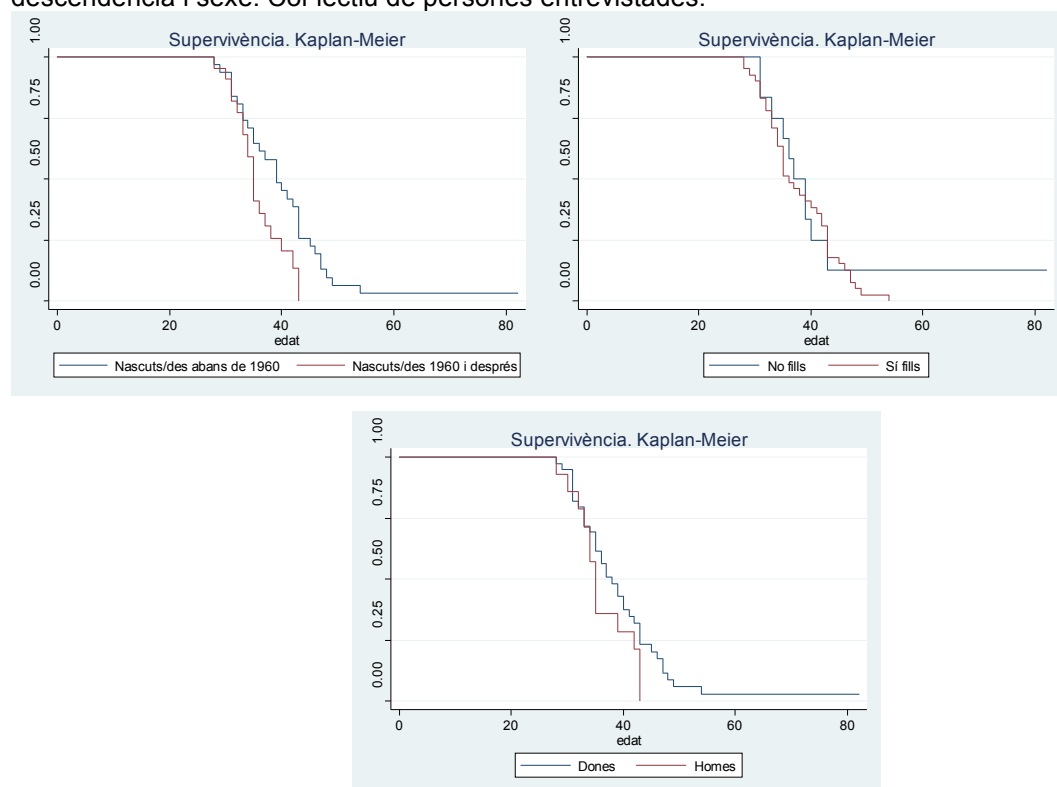
Font: Dades extretes de les entrevistes en profunditat realitzades a les 9 universitats.

per veure si hi ha diferències de gènere en la carrera acadèmica i professional dels/les

entrevistats/des en el mateix sentit que quan ens referim a tot el col·lectiu de professionals. Utilitzarem els gràfics de supervivència Kaplan-Meier, aplicats als mateixos paràmetres de generació, descendència i sexe.

Pel que fa a la lectura de la tesi, trobem un gràfic de generació pràcticament igual al que havíem vist pel conjunt del professorat del que teníem dades: les generacions més joves fan una carrera acadèmica més primerenca. En el cas de la descendència, i aquí potser pel pes de les 40 dones sobre els 54 casos, es veu molt més clara la influència de ser mares o no a l'hora de llegir la tesi, les que tenen fills ho fan més tard. De fet es tracta del gràfic més evident de tots els mostrats. També és força més clar, que en parlar del conjunt del professorat, el gràfic per sexe: aquí només hi ha un solapament just abans dels trenta anys, però per la resta de casos, són ells els qui llegeixen a una edat més jove coincidint amb les dades que teníem pel col·lectiu de membres de les associacions catalanes de geografia, esmentats en l'apartat anterior.

FIGURA 10.3. Supervivència Kaplan Meier fins la primera plaça a la universitat. Per cohort, descendència i sexe. Col·lectiu de persones entrevistades.

Font: Dades extretes de les entrevistes en profunditat realitzades a les 9 universitats.

Quan a la carrera professional, prenent com a paràmetre l'accés a la primera plaça funcional dins la universitat, tenim una diferenciació menys clara per generacions, però

que també mostra com la generació més jove es promociona abans que la de més edat (només en el cas d'aquelles persones que obtenen una plaça de funcionaris abans dels 30 anys, aquest efecte de generació és irrellevant).

En canvi sembla que tenir o no tenir fills no és determinant a l'hora d'avançar o no el moment de l'obtenció d'una plaça, potser aquí caldria tenir en compte que hi ha altres factors que no depenen de la pròpia carrera. Hem de tenir present que estem parlant majoritàriament de places de TU (a excepció de dos TEU) ja que s'ha referenciat la primera plaça i, per tant, no s'ha considerat el segon estadi en que algunes persones han passat a ser catedràtiques, i aquestes places han de ser convocades, per tant el moment no es tria, sinó que cal o no presentar-s'hi quan surt una plaça a concurs públic.

Finalment, la variable sexe, que no és rellevant en els primers anys, si que ho esdevé a partir dels trenta, en que són ells els que clarament s'avancen en l'obtenció d'una plaça en propietat.

10.2. Eixos principals de l'entrevista.

Tot seguit es detalla el procés de concepció, preparació, realització, transcripció, codificació i anàlisi d'aquestes entrevistes en profunditat.

10.2.1. EL GUIÓ D'ENTREVISTA.

Les converses amb les professores es van fer a partir d'un guió d'entrevista (veure document a l'annex). El guió no va es concebre com una eina rígida, sinó més aviat com un instrument de suport, fet que permetia, en el transcurs de l'entrevista, introduir-hi noves preguntes o comentaris i modificar-ne o eliminar-ne d'altres. En tot cas, el guió va permetre mantenir un cert ordre i una certa estructura per tal de facilitar, més endavant, la comparació entre totes les entrevistes.

El guió constava de set blocs. El primer consistia en una sèrie de preguntes concretes de caire personal (any de naixement, estat civil i nombre de fills/es), professional i acadèmic (any de llicenciatura, de doctorat, d'obtenció de la plaça funcional) amb l'objectiu de confeccionar una fitxa personal per a cadascuna de les persones entrevistades. Al segon i tercer bloc es preguntava sobre aspectes referents a la investigació científica (temàtiques estudiades i tècniques metodològiques utilitzades), així com de l'activitat i la producció

científica (mitjana de publicacions al llarg de l'any, projectes de recerca i becaris/es al seu càrrec), temes que seran poc analitzats en aquest treball, però que poden ser un bon material per recerques futures.

Una vegada s'havia trencat el gel amb aquest tipus de preguntes més relacionades amb la nostra disciplina i el desenvolupament laboral i professional de cadascuna de les persones entrevistades, es passava a parlar de qüestions més personals com és la conciliació entre la feina i la família que, com hem dit més amunt, ens sembla un dels elements clau en la recerca dels factors explicatius de la poca presència de dones en la Geografia. Aquí es comentaven les experiències personals i les estratègies portades a terme per tal de compaginar la vida laboral i la vida personal i/o familiar.

Dels tres darrers blocs, els dos primers també constitueixen la part que més ens interessa per poder donar respostes als resultats numèrics: el primer gira entorn a la masculinització de la disciplina, observada, o no, a nivell de l'alumnat, dels becaris/es i del professorat novell; el segon entorn a la carrera professional a la universitat, tot intentant buscar algunes explicacions de forma directa o indirecta, general o específica a la masculinització de la geografia i a les dificultats, en aquest cas de permanència i promoció, el que tindrà a veure amb temes de sexisme i poder, però també de sensibilitats i valors diferenciats entre homes i dones. Finalment un tercer, molt breu, referent a les repercussions que hi tingui la postulació, si és el cas, de la perspectiva de gènere en la docència i en la recerca. En aquest darrer aspecte es tracta més aviat d'un interès per conèixer la situació d'aquest enfocament als departaments de geografia del nostre entorn.

10.2.2. LA SELECCIÓ DE LES PERSONES ENTREVISTADES.

Per a seleccionar les dones entrevistades, i tal com s'ha vist més amunt en definir el col·lectiu estudiat, es va tenir en compte l'edat, per veure el punt de vista de diferents generacions es van establir tres grups d'edat: menors de 45 anys, entre 46 i 60 anys i majors de 61 anys; la situació personal, especialment per temes de conciliació familiar (concretament interessava entrevistar a dones amb i sense fills/es) i amb diferent grau de promoció dins l'acadèmia. En el cas dels homes no es tingueren uns criteris tan estrictes, perquè el que es volia era només tenir un contrapunt al discurs de les dones.

El primer contacte amb les persones entrevistades es va establir a través de cartes enviades al seu lloc de treball. En elles s'hi explicava quins eren els objectius del treball, quina

institució finançava la investigació i quins temes serien tractats. A més, s'insistia en que es guardaria sempre l'anonimat de les seves opinions i experiències. A la carta s'anunciava que ens posaríem en contacte per telèfon o per correu electrònic per tal de, si acceptaven, concretar el dia, l'hora i el lloc per a fer l'entrevista. En el cas de les universitats més llunyanes tot aquest procés es feia previ contacte amb una de les professores del departament que en facilitava la coordinació de les diferents entrevistes en un o dos dies en el cas de les universitats de fora de la província de Barcelona. Per a les de Barcelona, la facilitat d'accés feu que les visites, s'anessin realitzant segons les agendes de les persones entrevistades.

10.2.3. REALITZACIÓ DE L'ENTREVISTA.

Les professores i els professors que van acceptar ser entrevistats (gairebé totes les persones amb les que es va contactar) van escollir el lloc i, en quasi tots els casos, van decidir fer-ho a les seves universitats. Abans de començar l'entrevista es tornaven a comentar breument els objectius de la recerca i la confidencialitat de l'entrevista; i, posteriorment, es demanava permís per gravar-la. Abans de donar per finalitzada l'entrevista es preguntava si volien afegir algun comentari o fer alguna observació sobre algun dels temes tractats. Les entrevistes duraven al voltant de 90 minuts.

A la riquesa proporcionada per les entrevistes en profunditat cal afegir-hi l'aportada per les converses informals *off the record* mantingudes abans i després de les entrevistes formals i gravades. Cal dir que algunes de les dones entrevistades demanaven, en alguna ocasió, apagar la gravadora quan parlaven d'algun tema en concret, especialment els relacionats amb el sexisme i l'assetjament dins la universitat i donaven alguns noms propis.

10.2.4. LA TRANSCRIPCIÓ I LA CODIFICACIÓ DE L'ENTREVISTA.

Les entrevistes han estat transcrites en la seva totalitat. Una vegada transcrites totes les entrevistes es van codificar amb l'objectiu de facilitar-ne l'anàlisi posterior. Les entrevistes van codificar-se amb el programa informàtic ATLAS.ti que va permetre classificar-les temàticament mitjançant l'adjudicació de 27 paraules clau (conceptes o expressions rellevants prèviament definides a partir dels objectius principals de la recerca) a fragments narratius de l'entrevista (presentades en la taula de l'apartat següent).

Les transcripcions i les codificacions de les entrevistes es poden trobar impreses al despatx

B7-1114 del departament de Geografia, Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona¹⁴². Cal fer notar, però, que es tracta de material absolutament confidencial.

10.2.5. L'ANÀLISI I LA REDACCIÓ DELS RESULTATS.

En acabar el treball de camp (recollida de dades, transcripcions i codificacions) es va començar amb l'anàlisi dels resultats obtinguts. Després d'una lectura acurada de les entrevistes es va iniciar la redacció tenint en compte els objectius de la recerca, així com el marc teòric i l'estat de la qüestió esmentat al principi de l'estudi. En la redacció final s'han inclòs els fragments de les entrevistes que resultaven més riques, clares i expressives. Els fragments textuais de les entrevistes apareixen signats amb un pseudònim, un nom imaginari que es consigna entre parèntesi per tal de mantenir l'anonimat de l'entrevista¹⁴³ juntament amb la franja d'edat, la categoria professional i la descendència de cadascuna de les persones. També, en el cas del català, s'intenta fer una transcripció en la varietat dialectal del català central, per no delatar en excés a les persones de les universitats de les Illes Balears o del País Valencià que han respost en aquesta llengua. En canvi sí que s'ha mantingut el castellà original de les persones que l'han emprat¹⁴⁴.

Potser a vegades hi ha una excessiva "recopilació" de cites sobre cada tema o aspecte que es tracta, però s'ha considerat com una riquesa de la recerca que no podia quedar a les fosques dins els calaixos on es guarden les transcripcions completes. Sovint les cites i les expressions extretes de les entrevistes són molt més explícites i manifesten de manera molt més gràfica el que volen dir que no pas ho es pugui fer en un resum de resultats dels diferents punts tractats. Per altra banda, la transcripció també té el seu valor per si mateixa, Krefting (2003) ens diu que és important difondre els discursos de les dones perquè elles puguin veure com altres han actuat davant les dificultats:

"Academic women are often relatively isolated, making texts particularly important in disseminating alternative views on academic identities and social order. In sharing their own experiences, many women are conscious that others may benefit from learning of

---

¹⁴² Lloc on s'arxiva bona part dels treballs del Grup d'Estudis de Geografia i Gènere de la UAB, al qual pertany la doctoranda.

Aquesta ha estat la principal tasca finançada amb els ajuts de l'Institut Català de les Dones i de l'Institut d'Estudis Catalans. Aprofitem per agrair la feina feta, per Anna Ortiz, en la primera etapa, i per Anna Subirats, Anna Mateu, Joan Garcia i Brenda Yépez, en la segona etapa.

¹⁴³ Mitjançant la introducció de lletres (X, Y...) s'han amagat també altres noms de persona (noms de fills/es, marits, col·legues de feina, etc.), noms d'universitats o països.

¹⁴⁴ En els articles i comunicacions a les què ja ha començat a donar lloc aquesta tesi, s'ha unificat la llengua de les transcripcions, emprant la mateixa utilitzada en l'article.

their subversive stories. Alone, dominant discourse encourages women to presuppose their difficulties result from their own, individual shortcomings. Situated within more heterogeneous discourse encompassing experiences of other women, difficulties are more easily understood as part of gendered patterns" (KREFTING, 2003, 273)

Però segons Krefting, cal anar en compte, els discursos dels homes i les dones acadèmics sobre gènere i mèrit no es poden analitzar només com una simple oposició entre homes i dones sinó que cal veure que ambdós, homes i dones, tendeixen a oposar competència i capacitat en les identitats de les dones però no necessàriament en les dels homes. Els estereotips acaben mantenint l'ordre social existent, els comentaris atribueixen el fracàs de les dones a factors interns (manca d'habilitats, esforç) i l'èxit a factors externs (sort, ajut i suport per part dels altres). És per això que segons el tema d'anàlisi es presenten les respostes separatament o de manera conjunta entre homes i dones tal com ja s'anirà comentant a cadascun dels apartats oportunament.

I és que homes i dones expressen de manera diferent els seus sentiments, tenen estructures narratives diferents. Igual que constataven en les seves entrevistes García de Cortázar y García de León (1997), hem observat que les dones donen tota mena de detalls a l'hora d'explicar les seves experiències personals i professionals. Per aquestes autores, aquesta espontaneïtat seria típicament femenina, lluny del model masculí de l'home intel·lectual, amb poder, mesurat i contingut que definia Arnold Hauser el 1967 a la seva obra clàssica de la *Història social sobre la literatura i l'art*.

Per altra banda, el fet que l'entrevista sigui realitzada per una dona sens dubte crea un clima de complicitat amb les professores entrevistades que farà potser més riques les respostes, però, en canvi, pot distorsionar les respostes dels homes, que en alguns punts poden apropar-se més al políticament correcte que no pas als que ells pensen. "... la veracitat de les respostes queda en entredit quan hi ha el desig de donar una bona imatge, de quedar bé davant la persona entrevistadora..." (PRATS, 1997, 321).

Aquest biaix de posicionament d'entrevistat/entrevistadora s'ha de tenir també en compte. Així doncs, els resultats derivaran de l'anàlisi hermenèutica del discurs produït per la interacció d'ambdós subjectes, la qual potser podria ser diferent si qui hagués realitzat les entrevistes hagués estat un home (tant en el cas dels entrevistats, com segurament també, de les entrevistades).

Cal fer notar que en diferents ocasions els temes se superposen o són transversals a les diferents etapes vitals, aquesta és una de les raons per les que no s'han suprimit repeticions,

i sovint, s'ha decidit mostrar-les perquè responen a preocupacions que van reapareixent. El plantejament metodològic qualitatiu, més que uns resultats categòrics, el què fa és reflexionar sobre les problemàtiques i els temes explorats, així com, potser, obrir el debat sobre les mesures possibles de correcció.

Com diu Prats (1997), amb la tècnica qualitativa la vinculació personal en la recerca és molt més intensa, el material de base no són taules i xifres que han passat per un procés previ de transformació en percentatges, sinó un material de primera mà, que ha estat molt poc manipulat (una gravació, una transcripció, una codificació): recordes les cares, les expressions i les situacions de les entrevistes, pel què la involucració és molt més gran que amb les tècniques quantitatives, i el sentiment d'estar donant veu a les persones és constant (PRATS, 1997, 317).

És per aquest motiu també, que volem destacar la gran disposició de totes les persones entrevistades (en particular les dones, ja que alguns homes semblaven més reticents inicialment), la seva actitud col·laboradora i la seva implicació a les entrevistes ha permès extreure la riquesa de la seva experiència tant professional com personal. Els seus comentaris han posat sobre la taula tota una sèrie de preocupacions i problemàtiques que sovint queden amagades en el marc de l'esfera privada i difícilment analitzades en l'àmbit públic. El nostre agraïment sincer cap a totes les persones entrevistades i un record especial a una de les professores de la Universitat de les Illes Balears que va morir sobtadament, pocs mesos després d'haver realitzat l'entrevista.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

"University teaching is a profession where recruitment and promotion are highly dependent on merit, and as such, less dependent on ascribed characteristics such as social class or sex than some occupations (...) These observations lead to the expectation that women will be found in relatively large numbers in university teaching, because there is no discrimination against them; they may combine the job with the roles of wife and mother easily."

G. Williams, T. Blackstone i D. Metcalf (1974, 375) *The academic labour market: economic and social aspects of a profession* (citat per JOHNSTON / BRACK, 1983, 109-11).

11. ELS PRINCIPALS RESULTATS.

Tres són els grans temes sobre els que se'n farà una anàlisi exhaustiva: 1. La conciliació de la vida laboral i familiar a l'Acadèmia (relacionat amb la igualtat d'oportunitats entre homes i dones), 2. La progressiva masculinització de la geografia tant a nivell d'alumnat i becaris com de professorat novell (relacionat amb l'accés), i 3. La carrera acadèmica (en especial pel què fa a la permanència, la promoció i la producció, el què en podríem anomenar: acadèmia i poder).

L'anàlisi es farà en base als discursos de les entrevistes en profunditat i a 20 dels 27 indicadors codificats:

TAULA 11.1. Conceptes clau per a la codificació de les entrevistes.

1. Càrrecs a la universitat	11. Compatibilitat feina-família
2. Trajectòria laboral i acadèmica	12. Estratègies compatibilitat (ajudes)
3. Motivacions per a estudiar geografia	13. Etapes difícils (compatibilitat)
4. Mentors/es o influències	14. Incompatibilitats feina-família
5. Línies de recerca	15. Prioritats vida
6. Metodologia recerca	16. Acceptació de càrrecs
7. Docència	17. Masculinització alumnes
8. Publicacions	18. Masculinització becaris/es
9. Accés xarxes informals	19. Masculinització professors/es
10 Projectes de recerca	
20. Estereotips de gènere	
21. Perspectiva de gènere (aplicada a la docència i/o a la recerca)	
22. Sexisme al departament i/o a la universitat	
23. Tracte diferencial en el departament	
24. Discriminació per sexe	
25. Assetjament sexual a la feina	
26. Valoració personal i professional	
27. Relacions de poder	

Els 20 indicadors són en concret, l'1, el 4, el 9 i de l'11 al 27, ja que set dels deu primers es refereixen a la trajectòria professional de cadascuna de les persones entrevistades i no s'utilitzaran, tot i que poden ser útils a l'hora de dibuixar un perfil general del professorat de geografia que s'ha desestimat de fer en aquest treball de doctorat. Aquests, amb tot, han estat útils a l'hora de referir-nos a les respostes que se'ns donaven, tant per entendre millor algunes de les opinions o punts de vista com per ser una bona referència i per fer-nos una idea més completa de la persona amb la que parlàvem durant poc més d'una hora.

Es tracta d' aspectes que solen ser tractats en estudis semblants al nostre, que s'estan realitzant en diverses disciplines, amb una major o menor profunditat, però amb uns mateixos objectius: els de mostrar les relacions de gènere dins l'acadèmia per intentar matisar la imatge que es té de la universitat com un univers conquerit per la igualtat a causa del gran nombre de dones que es veuen a les aules i que amaguen la pervivència d'una estructura que continua estant regida per criteris masculins i en dificulten l'accés de les dones com a docents i investigadores, així com la seva permanència i promoció.

"If women scholar chooses to bear children, she is expected to drop demurely out of sight temporarily, then stay away partially or permanently. If she should marry, it is usually understood that her career may continue only at the sufferance of her husband; and if both husband and wife are employed, the decision of the man as to the locality in which he will live and work is also binding upon the wife."

Wilbur Zelinsky (1973a, 103)

"In the countries studied in this work, the domestic division of labour is unevenly distributed and women carry out most of the house and child-caring tasks. Therefore, women are more likely to take a career break due to childcare responsibilities and then are also more likely to want to work part-time in order to be able to balance home and work."

European Commission (2008b, 32)

11.1. La conciliació de la vida laboral i familiar a l'acadèmia.

L'estudi de les relacions entre treball i família és important ja que es tracta dels dos espais bàsics (espai laboral i espai domèstic) que connecten l'esfera pública i l'esfera privada de gran part de la població. La conciliació entre ambdues vides és un tema emergent en els darrers anys, ja que no significa només construir nous models i noves formes, sinó d'avançar cap una concepció diferent del repartiment de responsabilitats públiques, familiars, domèstiques i privades de les persones, des d'una òptica de responsabilitat social (NAVARRO, 2005; ÁLVAREZ, 2006).

La normativització sobre la conciliació de la vida laboral amb la vida familiar ha donat lloc en els darrers anys a una abundant legislació a nivell dels estats, a nivell europeu (la darrera reglamentació en aquest àmbit fou el reglament 20/2009 de la Comissió Europea de 13 de gener de 2009), però també s'han establert tota mena de reglaments a nivell d'empreses, universitats i altres organismes.

La literatura que ha suscitat aquesta legislació és tan extensa, que aquí només se'n citaran algunes referències per emmarcar mínimament aquest tema central, ja que en parlar d'accés, promoció i permanència de les dones als departaments universitaris de geografia, la conciliació ha estat un tema recurrent i diríem que, fins i tot, vertebrador del discurs. Finalment, cal recordar que les lleis no són mai neutrals, reflecteixen i potencien unes determinades (i no altres) estructures socials, normes i valors prevalents a la societat, encara que aquestes normes estiguin implícites i no se'n reconegui la seva existència

(PAZOS, 2008).¹⁴⁵

El gènere és el gran organitzador del treball domèstic i, per tant, un eix explicatiu de la compatibilitat de l'àmbit laboral i familiar. I és que la implicació dels homes i les dones en l'anàlisi, és fonamental, ja que molts treballs presenten la conciliació com un problema que només afecta a les dones, com si la responsabilitat familiar fos exclusivament d'elles (MARTÍNEZ I PATERNA, 2009). En un estudi sobre la paternitat on es descrivia la vida quotidiana d'una mostra de pares joves, aquests pràcticament no parlaven de les dificultats que els suposa treballar i tenir cura dels seus fills, del treball domèstic, el que denota una baixa percepció de les responsabilitats familiars en conflicte amb les laborals per part seva (ALBERDI I ESCARIO, 2007, citat per YAGO i MARTÍNEZ, 2009).

Segurament si analitzéssim com organitza un home solter casa seva ens adonaríem de les diferències a l'hora de portar a terme les tasques domèstiques respecte a com ho fa una dona. Alguns homes manifesten que se senten apartats de l'àmbit domèstic tot i que el més generalitzat és que siguin ells els que siguin reticents i defugin involucrar-s'hi allargant, potser innecessàriament, les hores de feina i endarrerint la tornada a casa:

“Hay un acuerdo general en el discurso de las mujeres en torno a la idea de que si las mujeres se han incorporado al mundo del trabajo, los hombres deben también incorporarse al mundo del hogar. Pero los datos recientes que se presentan en este libro muestran que incluso en los hogares de dos ocupados hay una fuerte asimetría entre la rápida y entusiasta incorporación de las mujeres a la actividad laboral y la rezagada actitud de los hombres ante lo familiar y lo doméstico.” (TOBÍO, 2005, 16)

Parlar de compatibilitat o incompatibilitat entre feina i família no és del tot correcte ja que per força qui té família i feina –i vol continuar tenint-la- haurà de tirar endavant ambdós mons ja sigui amb més o menys dedicació o a partir d'estratègies més o menys satisfactòries per les parts implicades. En una societat –que podríem considerar utòpica a hores d'ara- on tant els homes com les dones assumissin de manera igualitària les feines domèstiques i reproductives a la llar, no caldria referir-nos tant sovint a la gairebé incompatible comesa de

---

¹⁴⁵ Pazos (2008) es refereix extensament al paper de la legislació en relació a la igualtat d'oportunitats, comenta que històricament, el recurs més contundent per a sotmetre a les dones a una posició subordinada als homes dins de la família ha estat la força de la llei. Es deia que la diferència era natural però, per si de cas, es reforçava amb lleis que impedièren la desviació: fins a les reformes dels anys 70 i principis dels 80 les dones casades espanyoles eren literalment esclaves, no es podien divorciar, ni canviar de domicili, ni decidir el nombre de fills, ni acceptar un treball, ni fer cap operació amb diners sense el permís del marit. Actualment, diu l'autora, ens trobem en una etapa que s'ha qualificat d'igualtat davant la llei, però amb tot continuem veient que la igualtat d'oportunitats tant en l'àmbit privat com en el públic està lluny d'aconseguir-se. Una explicació, descartada la biològica, podria ser que la desigualtat estigui tan arrelada a la societat, que continua transmetent-se de generació en generació a través de les persones i de les estructures privades com una inèrcia del passat. Si acceptem això potser caldria que les polítiques públiques (les lleis) passessin de la neutralitat a l'acció positiva per compensar la desigualtat que emana de la pròpia societat.

treballar i pujar una família al mateix temps. Segons diverses enquestes, a Espanya les dones assumeixen prop del 80% de les hores de treball no pagat i només reben remuneració pel 25% del temps que dediquen a treballar, mentre que del total d'hores que treballen els homes, el 72% correspon al treball remunerat i 20% al treball no pagat (GÓMEZ TORRALBO, 2003).

Segons l'Enquesta demogràfica de 2007 (IDESCAT, 2009) més de dues terceres parts de les dones solteres de més de 16 anys que viuen a Catalunya participen en el mercat laboral amb una taxa d'activitat del 69,4%, mentre que les dones casades tenen una participació del 52,6%, essent la participació més baixa la de les dones alguna vegada casades (vídues, separades i divorciades) amb una taxa del 29,6%. Els homes en aquestes mateixes situacions els correspon una participació del 77,7%, 68,9% i 53,2% respectivament. Dades com aquestes són reflex de la desigualtat entre homes i dones en la compaginació de l'àmbit laboral i el familiar.

Estudis recents defensen que una veritable conciliació entre vida laboral i familiar pels homes i les dones hauria de donar per suposat que les conseqüències de la maternitat i la paternitat o tenir persones dependents al seu càrrec, són les mateixes per a uns i pels altres. En plantejar-se la conciliació només en termes de facilitar permisos en forma d'absències al treball (que majoritàriament sol·liciten les dones) i de fomentar el treball a temps parcial (al que accedeixen majoritàriament també les dones), s'està perpetuant la desigualtat. Es diu que la conciliació necessita inversió en els sistemes de protecció social (provisió de serveis d'atenció i cura dels infants i les persones dependents), però també canvis culturals que deixin de vincular a les dones en la cura i les tasques domèstiques i als homes en el treball remunerat. Calen condicions laborals adequades que facilitin la flexibilitat en la compatibilització de les responsabilitats familiars i laborals i que garanteixin la igualtat d'oportunitats dins el mercat. Quan algun d'aquests supòsits falla "l'ajustament" entre les dues responsabilitats recau principalment sobre les dones i es produeix una sobrecàrrega femenina (SALIDO, 2006).

És a nivell familiar i de divisió del treball domèstic on sembla, doncs, que els canvis són menors pel que fa a la transformació dels rols d'homes i dones arran de la feminització de la força del treball (PAZOS, 2008). En parlar, per exemple, de la globalització de la reproducció, Lourdes Beneria (2006), es refereix a la crisi de la cura (l'atenció a les persones dependents sigui infants o avis) als països rics, resultat tant de factors demogràfics diversos, com sobretot de l'increment de la participació de les dones en el mercat de treball remunerat, el que ha augmentat la necessitat de cobrir el seu lloc a la llar. Aquest lloc no ha

estat assumit per una major implicació dels seus marits o companys, sinó, primer per les àvies o altres dones de la família i, actualment cada vegada més, per dones procedents de països del Sud, amb els conseqüents canvis de funcionament a les famílies tant al Sud com al Nord. (BENERIA, 2006, 315-16)

Tornant a l'acadèmia, un treball recent, de caire qualitatiu, amb entrevistes en profunditat a professores de menys de 40 anys del Departament de Periodisme de la Universitat Autònoma de Barcelona, mostrava com també aquestes professores joves tenien dificultats per desenvolupar una vida familiar plena, parlaven de discriminació, de segregació als llocs de treball de menor categoria, del treball de gestió no valorat científicament i amb una càrrega horària poc reconeguda, de la solitud i la falta de recolzament i del burocràtic funcionament de la institució universitària, tots ells, factors que són vistos com a desmoralitzadors per les joves acadèmiques:

"Para la mayoría de las entrevistadas parece inevitable tener que decidir entre la vida familiar y la profesional, y la dificultad que conlleva hacer compatible la dualidad vital femenina, familia/trabajo. A su vez la mayoría de ellas, en un primer momento niega la discriminación entre hombres y mujeres, para matizarla luego, reconociendo que existe una discriminación femenina en los ámbitos académicos y que se materializa también en los sistemas de evaluación que no contemplan la diversidad y las características singulares de cada sexo (...). (SIMELIO/ROVETTO, 2008, 303).

Per l'autora d'un altre article sobre la Universitat d'Extremadura, la principal responsabilitat del poc increment de la presència de les professores en les darreres dècades¹⁴⁶, és el doble vincle que fa que les dones es vegin obligades a escollir entre la seva carrera professional o la seva vida familiar:

"Esta dualidad es, a nuestro juicio, la responsable, en parte, de que la mujer no adquiera en la universidad la relevancia que debiera, y la causa de que su presencia sea tan escasa en los puestos de poder universitarios. (...) la carrera docente e investigadora exige un esfuerzo largo y prolongado, a veces incompatible con las funciones de desempeño familiar, y este esfuerzo debe realizarse con mayor intensidad precisamente durante el periodo de fertilidad de la mujer; aquél en el que se está en disposición para concebir y criar a los hijos. Esta situación provoca generalmente en las mujeres una trayectoria dual. Es muy difícil sobrellevar sin traumatismos ambos roles. Nuestra experiencia en la enseñanza universitaria avala la creencia de que, en la Universidad de Extremadura, gran parte del profesorado femenino con hijos ha tomado la decisión (a veces no consciente) de sacrificar una vida profesional más productiva a favor de la familia. Y es cuando los hijos son

---

¹⁴⁶ El treball mostra com mentre entre l'alumnat la presència de noies passava del 44,9% el curs 1973-1974 al 52,9% el curs 1999-2000, a nivell de professorat els percentatges de dones en aquest període tenien un creixement ínfim: del 33,1% al 33,9% tot i que el seu nombre total havia passat de 169 a 1.450, o sigui que malgrat el gran creixement que hi ha en aquests anys, el pes de les dones continua essent pràcticament el mateix. Les xifres del lloc que ocupen dins el professorat segueix la tònica mostrada en la majoria dels estudis: 8,5% de CU, 30,2% TU, 17,9% CEU i 43% de TEU.

mayores y requieren, por tanto, menos cuidados, cuando reanudan con intensidad su carrera profesional, siendo a veces demasiado tarde para ella. Este tipo de circunstancias apenas son tenidas en cuenta por el colectivo masculino y los responsables del gobierno de la universidad y de los organismos nacionales y autonómicos implicados, que se empeñan en no ver la desigualdad que en este caso opera sobre las mujeres" (RAMOS, 2001, 384-385).

En l'enquesta explotada per Villarroja *et al.* (2009) un major nombre de dones que no pas d'homes havia posposat algun fet important de la seva vida no laboral (independitzar-se, casar-se, tenir fills...) per l'assoliment de fites professionals.

Les sociòlogues Ramsay i Letherby denuncien el fet que la segregació de sexes a l'acadèmia es caracteritza per una doble discriminació envers les dones, com totes les dones en professions dominades pels homes s'espera el màxim d'elles com a professionals: eficients, expertes, objectives, imparcials...; i també com a dones, quan a les seves "qualitats naturals", s'espera que siguin igualment capaces de donar suport, tenir cura dels altres, ser empàtiques... i quan aquestes són mares intenten fer-se perdonar aquesta dimensió obviant mencionar-la per no anar en detriment de la seva vessant professional:

"...studies have shown that while men find it easy to combine family life and academic life, women tend to remain single or married and childless (...) the academic life of mothers is characterized by silence and isolation. Children are rarely mentioned and not given as the reason for missing deadlines or non-attendance at meetings" (RAMSAY i LETHERBY, 2006, 26-27)

Altres treballs han observat impactes diferents de les característiques familiars en les probabilitats de promoció d'homes i dones. GINTHER I KAHN (2006) sostenen que les dones solteres obtenen millors resultats que els homes solters en cada un dels escalafons acadèmics; mentre que el fet de tenir fills redueix les probabilitats de les dones d'ascendir en la carrera acadèmica, el matrimoni i els fills incrementen les probabilitats dels homes (citats per VILLARROYA *et al.* 2009, 18)

Bagilhole (2002), convençuda de què les dades no ho expliquen tot, també va portar a terme un estudi qualitatiu basat en 37 entrevistes en profunditat (tant a homes com a dones de les universitats britàniques) per trobar "les barreres invisibles que limiten l'èxit femení". Per a fer front a aquestes barreres defensa la necessitat de polítiques d'igualtat d'oportunitats, però la seva implementació depèn d'aspectes com el compromís, l'entesa, els recursos, la capacitat, i en última instància del poder per efectuar el canvi o per inhibir-lo. Aquest poder –de clara hegemonia masculina- resulta, doncs, la clau de volta del canvi. En l'anàlisi dels discursos de les persones entrevistades, classifica les respostes en quatre grans grups:

- a. Confusió: persones que estan a favor de la millora de la posició dels grups menys

representats però que es perden en els conceptes, confonen igualtat en el tracte amb la igualtat d'oportunitats... un exemple en serien aquells acadèmics que pensen que el major avantatge de tenir dones al departament és que poden tutoritzar molt bé als estudiants.

- b. Confabulació: persones per qui les polítiques d'igualtat d'oportunitats són acceptades sempre i quan no desafien les estructures de poder; solen ser unes respostes paternalistes a favor de millora la representació de les dones, però d'una manera conservadora.
- c. Cinisme: molts dels homes directors de departament entrevistats són reticents a veure les dones com a diferents, especialment quan hi ha dones que encaixen perfectament en l'estructura creada; aquests homes no manifesten ser conscients del conflicte entre el treball productiu i reproductiu.
- d. Obstinació: en aquest grup estarien els que ofereixen resistència, els que s'oposen a les pràctiques de treball flexible, tals com períodes d'inactivitat, perquè és vist com una falta de compromís; les responsabilitats familiars, restarien, per ells, valor a la vida professional, mentre que les activitats realitzades pels homes fora de la feina són legitimades.

Veurem a continuació com es manifesten les dones (i en un segon apartat els homes) respecte a aquesta conciliació de l'esfera pública i privada, aquesta compaginació del la carrera professional i la formació d'una família que implica, primer tenir cura dels fills o filles –descendents-, i més tard dels pares i mares –ascendents-, quelcom de la màxima rellevància social:

“...la situación y los cambios que se han venido produciendo en la universidad afectan la vida de las mujeres universitarias y, por tanto a la sociedad en general. Así, las variaciones con respecto a la esperanza en la estabilidad laboral en el momento de la inserción laboral retrasan las opciones de maternidad y todo que eso conlleva (PÉREZ SEDEÑO, 2009, 103).

Es volen examinar quins són els recursos i les estratègies que es desenvolupen per respondre a la doble presència que exigeix a les dones el món privat de la família i el món públic de la professió.

11.1.1. EL PUNT DE VISTA FEMENÍ.

11.1.1.1. Treballar a la universitat: el privilegi de la flexibilitat.

Una bona part de les dones entrevistades consideren que la seva és una situació privilegiada respecte a moltes altres dones treballadores i ho valoren molt especialment. Algunes professores, sobretot, quan tenen fills/es petits, han comentat que opten per anar al departament només els dies que tenen classe (dos o tres dies a la setmana), mentre la resta de dies es queden a casa treballant. Aquesta flexibilitat ha permès que algunes d'elles hagin

elaborat la seva tesi o s'hagin presentat al concurs de titularitat quan els fills/es encara eren petits.

Crang (2007) opina que aquesta flexibilitat, aquesta facilitat per emportar-se'n el treball a casa acaba essent una espècie de cavall de Troia de la compatibilitat entre treball i família. Segons un estudi de l'Associació de professors universitaris britànics, que ell mateix cita, el professorat universitari a temps complet fa una mitjana de 9 hores diàries, un 60% admet que treballa unes 45 hores setmanals, un 21% parla de 55 hores i només un 40% fa vacances a l'estiu. Un 80% dels acadèmics treballa un 20% del seu temps fora de les hores normals de feina. Un altre estudi realitzat a Finlàndia afirma que la majoria dels entrevistats parla de jornades de 10 a 12 hores. La gran flexibilitat del treball acadèmic es torna en contra de les persones, les quals acaben sacrificant el seu temps personal. No sempre és qüestió de preferències, del fet que un estimi molt la seva feina i s'hi dediqui amb satisfacció, es tracta també que hi ha aspectes que no es poden delegar, especialment en el cas de les dones que són mares. Les estratègies a les que cal recórrer són diverses, des de dormir menys, a passar a contractes a temps parcial:

"Employers' work –life balance policies often offer flexibility as 'the solution'. Academia, of all professions, has massive flexibility. Many use this flexibility, by starting early, or working late, or stopping work and restarting tasks at home to juggle the demands upon them. But this very ability is also one of the problems. Since we can reschedule so much, partly since there are so many different things going on there is the presumption that academic time is almost infinitely malleable. Coupled with this malleability is a sense of the job being almost infinitely extensible" (CRANG, 2007, 512).

En canvi, són moltes les dones que agraeixen la flexibilitat laboral que possibilita la feina a la universitat per tal de conciliar vida laboral i familiar. Les hores de classe i d'atenció a l'alumnat són les úniques hores que requereixen una presència obligada, tot i que no cal oblidar, però, les feines de gestió que, si es tenen, requereixen també d'una certa presència física a la universitat.

Bona part de les professores entrevistades parla de la flexibilitat com d'un avantatge que poques dones poden obtenir d'una feina que, a més, per a totes les entrevistades, resulta gratificant i motivadora. Són les dones que treballen en el "món real"¹⁴⁷, diu la Clara, aquelles que tenen horaris laborals rígids, fixes i inamovibles, algunes d'elles amb contractes precaris o amb feines poc gratificants, les que amb més raó poden "queixar-se" de la dificultat en la

---

¹⁴⁷ És interessant de fixar-nos en aquesta expressió, en el món de l'ensenyament i en altres àmbits de marcat caràcter vocacional, sembla que es considera que es viu en una espècie de paradís, lluny de la realitat del món laboral de la resta dels mortals.

conciliació.

"Jo penso que, malgrat tot, nosaltres som unes privilegiades i que les vides molt intenses les tenen altres dones que treballen en una botiga, en una fàbrica, en un hospital (...). I ja no et dic dones [que treballen] molt de precari sinó dones que treballen, per exemple, en una empresa... jo penso que no som cap víctimes... Dones que treballen en horaris molt inflexibles que no tenen cap oportunitat d'esquivar i en feines potser menys gratificants. O sigui que tots els nostres conflictes sobre com compatibilitzar són molt poca cosa comparat amb el que pot ser el món real, el de fora de la universitat"

(Clara, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Pienso que somos unas privilegiadas de trabajar aquí [en la universidad]. Y lo valoro mucho, yo lo valoro muchísimo. Por eso cuando aquí se ponen a discutir [sobre conciliación], yo me pongo en medio y me río. Somos unas privilegiadas de trabajar en la universidad..."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

La flexibilitat horària no només és considerada avantatjosa per les dones amb fills/es sinó també per altres dones que, en un moment determinat, han hagut de tenir cura de familiars malalts o pares grans. En definitiva en moments en que les responsabilitats familiars requereixen de més dedicació i com que aquesta, en tractar-se de tasques de cura, recau especialment en les dones, són elles que s'hi refereixen (no solem trobar aquests comentaris en les exposicions masculines, com veurem més endavant).

"Des de fa un any que la cosa s'ha complicat. La meva mare s'ha recuperat força bé (...). Ha estat un moment en que he notat que la compatibilitat feina i família ha sigut complicada. Tot i que jo crec que la nostra feina ens permet més flexibilitat i això ho he agraït moltíssim. Tenir una certa flexibilitat com en els moments delicats poder compaginar-ho tot. Per això el fet de no tenir fills ha ajudat"

(Estela, 31-45 anys, casada i sense fills/es, TU).

Gairebé la majoria d'entrevistades fan èmfasi en les facilitats que suposa una feina on no hi ha horaris fixes d'entrada o de sortida i no sembla que valorin negativament aquest fet que, tal com diu Crang (2007), efectivament acaba allargant la seva jornada laboral i envaint el seu temps personal i d'oci. L'opinió de la Laura és molt representativa de l'opinió d'aquestes professionals:

"L'avantatge de la vida acadèmica és que la feina ha de sortir si la fas a les cinc de la tarda, cosa que no la fas quan tens una nena petita, o la fas a les dues de la matinada és igual. La qüestió és que surti la feina"

(Laura, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Per altra banda en algunes entrevistes queda clar que la dedicació a la família fa disminuir la

dedicació laboral, renunciant a participar en activitats de recerca o altres que requereixen d'un temps del que no disposen. Ho veiem molt clar en el cas de la Berta, una jove professora amb un fill petit:

"Distingo dos aspectos. Por un lado, la facilidad que da la universidad y, por otro lado, el hecho de que (...) este trabajo nos permite cogerlo o reducirlo en función del trabajo que tengamos. La ventaja (...) es que si no tengo clase hasta las 10 puedo venir a las 9 pasadas, dejarlo en la guardería y no tener que pagar encima el otro horario de guardería.(...) Mis amigas que no trabajan en la administración o fuera de la universidad tienen muchos más problemas. Por parte del departamento yo tengo el mismo ritmo de trabajo y el mismo nivel, cambia el que yo diga 'no, yo en esto no participo, no contéis conmigo', porque quiero dedicarle el tiempo a mi hijo."

(Berta, menor de 45 anys, soltera, amb fills/es, COL)

Fins i tot algunes professores coincideixen en valorar les tasques de gestió per sobre de la recerca pel fet que les consideren més compatibles amb les responsabilitats familiars, tant en els moments en que tenen els fills petits com quan s'ha de tenir cura de persones grans, aquest darrer, és el cas de la Queralt, que alhora admetia que aquesta dedicació va repercutir en la seva vida professional.

"El treball de gestió té la virtut que és un treball fragmentari. I amb la recerca no pots tenir una activitat fragmentaria, no pots estar entrant i deixant, necessites un temps de reflexió. Fent gestió pots agafar un cotxe i solucionar-ho [es referia a l'atenció que requerien els seus pares malalts i l'organització de les persones que havia contractat com a cuidadores mentre ella era a la feina] I això va repercutir amb la feina... evidentment"

(Queralt, més de 61 anys, soltera i sense fills/es, CU).

Les tasques de gestió, doncs, es veuen com les millors per compaginar la vida laboral i familiar, ja que no requereixen les hores de concentració que cal per la recerca, es tractaria d'una de les vessants de la feina amb una major flexibilitat horària, però per contra es va repetint un cert sentiment de recança en haver de renunciar a la recerca, ja que apreciar la gestió no implica rebutjar la investigació, atès que aquesta no només sol ser més gratificant, sinó que, a més, és més valorada en la carrera acadèmica:

"La recerca, necessita constància, no pots dir tinc vint minuts o una hora, faré alguna cosa. Entre que et concentres en el que has escrit, analitzes aquella estadística... En canvi la gestió, si tens vint minuts, doncs ara faré aquesta carta que em falta per fer, tens el temps hiper seccionat. Avui canta el cor de no-sé-què, doncs has d'anar-hi perquè a les dotze fan la foto de "no-sé-quant", i a les deu tens classe... La gestió et permet gestionar, aquestes coses tontes que et treuen molt de temps però que si les tens organitzades les treus ràpidament. Per a la recerca necessites tranquil·litat. O sigui, no posar-me terminis, si tens cinc hores tens cinc hores, i sinó sis... Però si un dia estàs creatiu i redactes, no pots

estar ara al telèfon, ara "no-sé-què"... És un altre món, i aquesta pau ara mateix no la tinc. I no sé si la tindrè mai."

(Ginesta, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, TU)

Finalment, i coincidint amb Crang (2007), cal dir que algunes professores també veuen la banda perversa de la flexibilitat. És el cas de l'Helga, que ens diu que si bé és veritat que l'horari flexible li ha permès combinar millor la feina i la família, a vegades la flexibilitat se li ha tornat en contra i l'ha viscut "com una trampa". Així, per exemple, alguns vespres i caps de setmana ha de recuperar hores que durant la setmana li ha "robat a la feina per cobrir el tema de casa". Reconeix tenir un cert "sentiment d'enveja" quan als vespres el seu marit havent sopat llegeix el diari tranquil·lament o "fa coses plaents" mentre ella ha de continuar treballant (acabar de preparar classes, acabar d'ajustar un article, preparar una reunió, etc.):

"Ell no s'emporta mai feina a casa i la nostra feina sempre va amb nosaltres. És un desavantatge, com que te la pots endur amb el correu, amb l'ordinador o amb una carpeta doncs on vas tu, va la feina. I això fa que mai acabis de disfrutar del teu temps propi perquè sempre tens aquella mala consciència de que tens feina per fer. Com que és un tipus de feina que mai s'acaba... sempre tens coses pendents per més que facis"

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Un discurs semblant té la Berta, tot i que no té parella, però sí un fill:

"Es que este trabajo es mucho de ir haciendo, ir haciendo y cuando te das cuenta han dado las ocho de la noche... yo también me voy a mi casa con montones de cosas por hacer y algunos días me llevo ingenuamente cosas a mi casa y algunos días no tengo más remedio que cuando acuesto a mi hijo, hacerlo. Pero claro no me quedo aquí a hacerlo. Desde que nació mi hijo que me he quedado un par de días haciendo 12 horas... y porque no he tenido más remedio, estaba en una comisión una vez y en la otra en unas reuniones de una asignatura."

(Berta, menor de 45 anys, soltera, amb fills, COL)

11.1.1.2. Malabaristes en l'ús del temps.

Molt lligat al tema de la flexibilitat, el temps és per a totes les dones entrevistades un recurs molt apreciat que, com diu l'Helga, s'ha de negociar constantment amb la parella per tal de poder gaudir d'un temps personal i propi que, amb l'arribada dels fills/es i la compatibilització amb la feina, es va reduint:

"És una lluita. El que no pots fer és baixar la guàrdia. Tu has d'estar continuament lluitant pel teu espai, pel teu temps. Si estàs sol tens l'espai que vols, el temps que vols, tu decideixes sobre la teva vida i en canvi quan comparteixes la vida amb d'altres persones i sobretot sí són persones petites i

dependents doncs ja no disposes de tot el temps i espai. Hi ha com més desgast. Has de negociar continuament."

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Són doncs, moltes les dones que compensen les hores que dediquen als fills/es (acompanyant-los i/o recollint-los de l'escola o de les activitats extraescolars o, senzillament, passant amb ells/es el temps de lleure) treballant els caps de setmana, als vespres i a les nits quan la presència del marit a casa facilita que es puguin dedicar a acabar alguna feina interrompuda per l'atenció als fills/es. Esdevé sovint un "sacrifici" que fa restar hores d'esbarjo amb la família o, fins i tot, de descans i son. La Beatriu, l'Helga i l'Olga, dels tres grups d'edat diferenciats, ho expressen amb paraules semblants:

"Vaig a buscar els nens igual però sacrifico caps de setmana. Estic plena de contradiccions amb això."

(Beatriu, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU)

"La meua parella no arriba a casa abans de les set. Entre set i nou estem en plena activitat. Un està a la cuina fent el sopar, l'altre està a la banyera i poses una rentadora i prepares les coses pel dia següent... Sopem junts a les nou i entre que recullís, endreces la cuina, treus alguna cosa del congelador per l'endemà, cuines per avançat... son quarts d'onze i a vegades entre quarts d'onze i quarts d'una si el cos i el cap m'ho permeten aprofito per fer una mica de feina."

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Jo treballava a les nits, he hipotecat la son. A la nit tens llibertat absoluta, la gent dorm, no sona el telèfon, no has de fer cap dinar... El model de mestressa de casa no te'l treus de sobre i quan tens temps? Quan no sona el telèfon, quan no has de fer dinars... i quan és? Per la nit."

(Olga, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

Altres ho viuen d'una manera molt més positiva, la Quima ho positivitza tant que fins i tot ho veu com una avantatge sobre les dones que no són mares, ja que aquestes, ens diu, acaben sent menys eficients. La Nora és alhora també molt gràfica respecte a la multitud de tasques diferents que ha estat fent durant bona part de la seva vida adulta:

"...t'acostumes a fer les coses més ràpid... (al ser mare] ... anar més al gra, a utilitzar el teu temps d'una altra manera... Jo recordo que quan els nens dormien, immediatament pam! A la feina! I tu sabies que era de 9 a 12, perquè després et venia la son... I en aquelles hores et concentraves, però també havies d'anar fent un caldo pel dia següent, o sigui que de tant en tant havies d'anar vigilant l'olla... o havies de treure les coses de l'estenedor... Però també és veritat que et dona aquesta cosa més flexible potser..."

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

"Me gusta la casa, la familia... pero quizás los momentos en los que yo me he

encontrado menos presionada para poder hacer bien mi trabajo y no tener que decir: le quito tiempo a la familia... he tenido siempre la costumbre de trabajar de noche. A lo mejor me pasaba trabajando hasta las tres, las cuatro de la mañana, las cinco... luego dormía unas horas y seguía trabajando. Esto hace años que no lo puedo hacer por puro aguante físico (...). Durante mucho tiempo he hecho mis clases, mi jornada diaria, mis hijos, la casa y luego por las noches era que si estudiaba, que si preparaba artículos... "

(Nora, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, TU)

L'Úrsula pertany a una de les primeres generacions de dones que van començar a estudiar a la universitat. Algunes d'elles estudiaven només per tenir una cultura general sense cap intenció d'exercir una professió una vegada casades. En el seu cas, però, va decidir continuar endavant, acabada la carrera, i tot i que el seu marit mai li va qüestionar la seva voluntat de treballar com a professora (primer en un institut de secundària i més tard a la universitat), en una de les etapes més dures de formació acadèmica i que requereixen més concentració i esforç, com ara és l'elaboració de la tesi, ell no la va animar ni es va coresponsabilitzar en l'atenció als fills/es com a ella li hauria agradat. La sobrecàrrega, com tantes altres dones, la suportava traient-se hores de son (treballant als vespres) i de lleure (treballant els caps de setmana).

"Al costat d'aquelles que diuen 'el meu marit no em deixa exercir'... El meu marit era una glòria, però després a l'hora de la veritat estiraves de la mare... el que feia era sortir, portar-los al teatre... no em puc queixar però bueno... era un sobreesforç a les nits, al matí, preparar classes a la matinada, hores de son... (...). El meu marit malgrat entendre-ho, en el moment que es necessita fer tants esforços em deia 'però si tampoc ho acabaràs, tampoc te'n sortiràs, no sé si val la pena tot això'... quan dedicava moltes hores, que si dissabtes, diumenges... em deia 'no sé perquè t'enredes si ja estàs bé'..."

(Úrsula, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

Es diu que el temps es valora diferent si és un temps dedicat a la producció, tradicionalment relacionat amb els homes, o a la reproducció, tradicionalment relacionat amb les dones. Al temps dedicat al treball remunerat se li dóna prioritat i és considerat un temps de primera categoria, mentre que el temps que es dedica a la cura dels altres o al funcionament de la llar és un temps menys valorat. La Tània recorda en l'entrevista com, quan era jove i durant el seu primer any de matrimoni, havia discutit amb el seu marit sobre un fet que considerava injust: el desigual repartiment de les responsabilitats domèstiques i familiars a causa del valor del temps. Ho explica amb aquestes paraules:

"Estàvem a la cuineta de l'apartament i jo reclamant que féssim un pla per dividir la feina de casa. I ell em deia molt seriosament que no ens podíem partir la feina per igual perquè ell treballava i feia altres coses i el seu temps valia

molt més que el meu i que, per tant, no ens podíem repartir la feina per igual. I jo li deia 'però és que si no ho fem el teu temps sempre valdrà més que el meu' (...). Jo aspirava a una relació d'igualtat."

(Tània, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, CU).

Bona part de les dones entrevistades amb fills/es petits comenten que una de les seves "obsessions" va ser o és encara (depenent de l'edat dels fills/es) aprofitar en tot moment el temps, és a dir, no perdre'l o com a mínim no tenir aquesta sensació. El temps que dedicaven al seu lleure quan no tenien fills/es es veu de cop i volta minvat o desapareix quan són mares. Si bé és cert, com comenta Tobío (2005), que els homes "ajuden" cada vegada més a la llar, també ho és que rarament comparteixen les tasques domèstiques. Els homes fan tasques específiques quan se'ls hi demana però no semblen capaços de pensar per ells mateixos en el que s'ha de fer.

Les entrevistades solen parlar d'aquests temes quan se'ls pregunta per la compaginació de feina i família (cap dels entrevistats menciona aquest tipus de qüestions).

Amb tot, unes mateixes situacions són viscudes de manera molt diferent per part de les professores, mentre que per la Júlia el trajecte amb cotxe de casa fins a la feina és ideal per "preparar-se" per passar d'un àmbit a l'altre...:

"Això vol dir que jo cada dia quan vinc cap aquí [a la universitat] tinc 45 minuts sola amb el cotxe i torno [a casa] i tinc 45 minuts sola amb el cotxe. Són vitals per estar a la meva bola, per arribar a casa amb la feina liquidada i també per arribar a casa sabent que aquell vestit s'ha de rentar, això ho faré per sopar, demà faré això per dinar, en X [nom del seu fill] avui té música i li donaran això, la Y [nom de la seva filla] avui tenia un examen a veure com li haurà anat. Aquests minuts, aquest temps és or!"

(Júlia, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

... per la Clara, en canvi representa un "espai intersticial", com diu, i té sentiments de culpabilitat en el trajecte en cotxe que fa de la universitat a casa seva, perquè no és "productiva" ni a la feina ni en la cura dels seus fills/es, és un temps perdut. Està convençuda que aquesta sensació no l'experimenta cap dels seus companys homes perquè a casa d'ells, diu, ja hi ha una dona que solucionarà tots els "maldecaps" domèstics i familiars. Aquesta és una opinió molt compartida per altres dones entrevistades:

"Si arribo més tard de lo normal, penso que ja hauria de ser allà i el tros del cotxe se'm fa molt llarg perquè és l'espai intersticial en que no sóc ni aquí ni enllà i per tant no faig cap bé enlloc. I això segur que un home ni ho pensa. Si arriben més tard arriben més tard."

(Clara, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU).

11.1.1.3. El sentiment de culpa i la manca de temps personal.

La professora Fátima Arranz (2004) en el seu treball sobre les estructures de dominació universitària ens diu que les docents i investigadores tenen dues opcions: esdevenir unes superdones i no renunciar a res o bé assumir les conseqüències de la doble pertinència: la renúncia a l'èxit professional i el sentiment de culpabilitat per la seva menor dedicació a la família:

"... las docentes e investigadoras que se deben enfrentar por lo general a la elección de una de estas dos lealtades suelen abordarlo de distintas maneras: las menos, eligiendo una forma que no implique renunciar a nada, convirtiéndose de ese modo en 'super-mujeres', por lo general mujeres que quieren destacar profesionalmente tanto como sus compañeros mientras al mismo tiempo se ocupan del hogar, de la crianza, educación y cuidados de hijos y progenitores, además de permanecer siempre bellas y jóvenes; el resto de éstas profesionales suelen acometer una de una manera intermitente la doble pertenencia institucional: ora –casi en exclusiva- hogar y familia, ora dedicación –casi plena- a la actividad profesional; asumiendo el coste de tener que renunciar al triunfo profesional y sufriendo el posible asalto del sentimiento de culpabilidad por no haber dedicado una mayor entrega a la causa doméstico-familiar." (ARRANZ, 2009, 238)

El sentiment de culpabilitat i d'angoixa és manifestat per més d'una dona durant l'entrevista. L'Úrsula, del grup d'edat més gran, sentia que havia d'arribar ella sola a tot arreu, demostrar que podia treballar i ser mare a l'hora i fer-ho tot tan bé com fos possible perquè si no se sentia culpable:

"I sobreesforç en el sentit que continuaves fent tot el que s'havia de fer. Ara potser tot està més assumit, que s'ha de compartir... En aquest sentit més culpabilitat, jo crec, més angioixes"

(Úrsula, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

O la Quima que considera que més que de conciliació cal parlar de dicotomia entre el món laboral i el familiar, com veiem, tant una com l'altra fan referència a que són elles i no els seus companys o marits les que han de fer-hi front:

"Jo recordo el meu fill que el portava a una guarderia i sempre era l'últim de sortir pobre... Es quedava amb les senyores de neteja... i això era horrible! Horrible perquè teníem classes fins a les 9 de la nit i entre les assemblees i els follons que hi havia en aquella època i... em feia patir. I a vegades l'anava a buscar i me'l emportava amb mi a la feina... perquè no sabia què fer-ne amb el nen. No... males estones n'he passat moltes eh! No, no... aquesta dicotomia de ser mare i professional també l'he patida eh! (...) Sempre estàs en culpa, si estàs amb els nens perquè hauries d'estar fent alguns cosa de la feina i si estaves a la feina perquè havies d'ocupar-te dels nens!... Sempre, sempre, sempre...! És un sentiment molt comú aquest de la culpabilitat entre les mares, no? És un

sentiment que els pares no tenen.

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

A aquesta angoixa s'hi afegeix també un sentiment de mala consciència, tal com ens expressa la Loreto que es va casar molt jove i va tenir el seu primer fill als inicis d'entrar a la universitat i preparar la tesi:

"Loreto: Allò era un bebè i jo tenia mala consciència, quan jo em tancava per preparar classes o havia de preparar una conferència o havia de preparar un llibre o la tesi, vull dir. Amb la tesi va ser molt dur. Però..."

Pregunta: I per fer la tesi quina edat tenia ella?

Loreto: Ella tenia 4 anys (...) recordo aquell estiu particularment difícil, que em va caure tot... Cabells, em van caure. Vaig tenir de tot, aquell estiu. L'estiu que me vaig tancar per fer la tesi, va ser difícil, va ser difícil."

(Loreto, entre 46 i 60 anys, divorciada, amb fills, CU)

La doble presència també implica sacrificar el temps personal, la Júlia comenta que li sap greu el poc temps que dedica a la "vida dels sentiments", és a dir, a tot aquell temps necessari per desenvolupar-nos emocional i afectivament.

"La vida dels sentiments... vas tant afeixugat que no tens prou temps per acariciar a l'altre... i això em sembla que al final si mai ho racionalitzes dius 'ostres! (...). Vas tan atrafegat que no tens temps. Potser quan tens fills l'estona que tens... tens tant l'obligació que t'has d'abocar amb ells que tot lo altre queda... que la teva vida amb la parella se'n ressent"

(Júlia, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Una altre manera de manifestar la manca de temps personal és el que admeten la Clara, la Neus i l'Helga, de diferents grups d'edat, però amb preocupacions semblants. Les unes parlen de renúncies de tipus cultural, anar a mirar llibres o haver tingut un "lapsus cinematogràfic" en un període molt concret de la seva vida (quan els fills/es eren petits) i l'altra, del "desert cultural" en la que ha estat sotmesa uns anys:

"Jo sí tenia una hora l'aprofitava. Tenia una senyora de fer feines que es quedava meravellada perquè no veia l' "Un, Dos, Tres", el programa de televisió. Perquè sí tenia una estona aprofitava el temps. No anava al cine... tinc un lapsus cinematogràfic. Durant molts anys em vaig perdre les pel·lícules. Ara hi vaig cada cap de setmana"

(Neus, entre 46 i 60 anys, casada en segones núpcies, amb fills, CU).

"Jo ara començo a fer coses, ara que tinc filles de 9 i 14 anys. Però des de fa 14 anys, des de que són petites que era impossible... desert cultural absolut"

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

"I després una de les coses a les que he renunciat automàticament és a les

qüestions personals. Si alguna cosa ha quedat fora és el meu espai personal. (...) Anar-te'n un matí a mirar llibres o mirar vestits o passejar... no, no ho he fet més. He renunciat a la cosa personal (...). L'objectiu sempre és aprofitar tot el temps que tinguís i no perdre'l"

(Clara, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU).

Una vegada més hem de constatar que aquests comentaris no formen part del discurs masculí de cap dels 14 professors entrevistats, potser perquè no era un altre home qui els entrevistava? No ho podem saber en base al nostre treball.

11.1.1.4. Restriccions de la mobilitat.

La qüestió de la mobilitat sol ser un dels aspectes que es veuen afectats per la dedicació a la família¹⁴⁸. Escollir els congressos de geografia més interessants i marxar fora màxim una o dues vegades l'any són algunes de les decisions que les acadèmiques entrevistades prenen per tal de no sobrecarregar la parella (en el cas que es tingui) o els avis/es, o simplement perquè els trenca el cor deixar gaire dies els seus fills petits. En el cas de dones de més edat, aquesta mobilitat a vegades es veu restringida per poder atendre els néts, en aquest darrer cas però també va acompanyat d'unes ganes de major tranquil·litat i menys necessitat de fer currículum, pel que es tria només el que es creu realment interessant:

"No faig mai coses supèrflues, escullo bé. He renunciat a coses... o hi ha feina o jo no marxo a passejar-me [a congressos] perquè em costa molt fer-ho"

(Irene, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Una vegada vaig tornar de Londres el mateix dia. Vaig agafar un vol a les sis del matí i un a les nou del vespre per arribar aquí a les 11 de la nit. Això ho he fet varies vegades"

(Kiruna, 46-60 anys, divorciada, actualment viu en parella i amb fills/es, TU).

Aquesta restricció de la mobilitat afecta la vida professional havent de renunciar, per exemple, a coordinar projectes internacionals, ens en parlen professores de totes les generacions:

"Entonces por el lado profesional coincidí que lei la tesis, cambié de contrato y me quedé embarazada. Y entonces frené lo que me venía, como esta beca de la embajada para ir a Canadá, participación de proyectos, artículos... lo tengo en reserva... por esto porque me ha coincidido."

(Berta, menor de 45 anys, soltera, amb fills, COL)

---

¹⁴⁸ Els resultats de l'enquesta realitzada al professorat de les universitats públiques catalanes per VILLARROYA, et al. (2009) mostrava un menors percentatges de mobilitat: les professores havien realitzat en menor proporció estades postdoctorals a l'estranger, assistien de mitjana a menys congressos a l'any i tenien menys projectes internacionals sota la seva direcció.

"Yo creo que hay una cosa fundamental [en el tema de la conciliación] que son los viajes. Este proyecto europeo... fue el último proyecto europeo que yo he hecho. Ahora estoy metida en otros pero no como investigadora principal. Porque a mí me marcó mucho tener que dejar a mi hijo mayor pequeñito. Yo recuerdo una imagen de yo estar preparando la maleta un domingo por la tarde, porque me iba el lunes por la mañana en avión, ... y el pequeño coger su maletita y ponerla en la cama al lado mío y empezar a poner ropa. Jaja. ¡Trauma!! I él: '¡Nos vamos de viaje!', y yo: 'No, no...' Bueno, yo me fui eh, pero eso fue horrible. (...) O sea, primero el tiempo de salir al extranjero, que es muy importante, ahora yo lo he cortado."

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, CU)

"He rebutjat alguna cosa de la Unió Geogràfica Internacional, una altre de la European Science Fondation jo he dit a bastants coses que no (...) tot això vol dir viatjar bastant. I ara vull triar jo on viatjo. I no que m'imposin. A una havia d'anar a la Xina, de seguida i quatre viatges a l'any! I coses d'aquest tipus... jo he dit molt que no, eh? Ara pels néts. (...) I abans, clar, jo no vaig anar de cap sabàtic i hagués pogut fer-ho. Des del 75, als 4 anys, fins que la meva filla va tenir els 16. O sigui, 10 anys. T'adaptes, i potser no anaves a tants congressos, que n'hi havia menys!"

(Sara, més de 61 anys, casada en segones núpcies, amb fills, CU)

Per l'Aina, especialista en temes de geografia física, el fet de no tenir fills/es li ha permès dedicar-se a la seva feina de manera gairebé exclusiva i això ha volgut dir, en el seu cas, tenir la oportunitat de fer treball de camp i estar fora de casa entre tres o quatre setmanes l'any. Com comenta en la següent narració és, per la seva situació personal, una de les poques dones que surt a fer treball de camp acompanyada dels seus companys, homes, que, malgrat tenir fills/es, no s'han de preocupar per la logística de casa seva ja que les seves dones són les que se'n fan càrrec:

"Aina: A vegades penso 'mare meva! Si tingués fills tot això no ho podria fer'. I ells ho poden fer perquè són homes, clar!"

Pregunta: Les dones ja cuiden als fills...

Aina: Home clar! Les seves dones rondinen... a vegades marxen una setmana però d'altres tres setmanes i amb això has de tenir molta paciència. Si tingués fills per descomptat que no sortiria. Fer treball de camp també és molt dur i hi ha molt poca gent que en vulgui fer i les dones encara menys perquè és molt dur, passes molta calor, molt de fred, has de caminar, de suar, et deixes les cames fetes un nyap. A mí m'agrada molt fer treball de camp."

(Aina, 31-45 anys, soltera i sense fills/es, TU).

La Raquel també especialitzada en Geografia física i tot i que ella no té encara obligacions familiars que li dificultin el treball de camp i la mobilitat, reconeix que aquestes poden ser un problema:

"Yo tengo una compañera que tiene hijos y ella sí que se mueve porque compagina muy bien con su marido... pero yo creo que es más difícil, es lógico".

(Raquel, menor de 45 anys, soltera, sense fills, TU)

Sembla, doncs, que així com elles possibiliten les estades dels seus marits fent-se càrrec de tota la intendència tot i que "rondinen", a ells els hi costa més perquè "s'atabalen":

"...lo único que he notado alguna vez, pero no es de ahora, de siempre, incluso de cuando éramos novios, lo único que me ha costado un poco es en los viajes, en los desplazamientos. Porque claro, cuando éramos novios pues no le apetecía que yo... si yo me hubiera ido... En aquel momento tampoco se iba tanta gente fuera, no era tan habitual...a mí eso me hubiese gustado, pero él no quería. Y tampoco era una cosa tan compulsiva como ahora...yo pensaba: "- Ya lo haré más adelante." Y claro, pues cada vez que hay algún viaje por temas de trabajo y tal, pues él se agobia. Y se agobia porque se tiene que hacer cargo de todo, de toda la infraestructura... Es lo único que...y entonces esto me ha hecho moderarme bastante."

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, CU)

Per la seva feina en tasques de gestió, la Quima ha tret les seves conclusions sobre el tema de la mobilitat en relació a les etapes "familiars" d'homes i dones, elles serien molt més actives pel què fa a la mobilitat abans de tenir els fills i després quan aquests són ja grans, fins que arriba el torn de fer-se càrrec d'uns pares que ja no es poden valdre per si mateixos:

"O sigui jo ho veig per exemple amb les estadístiques de mobilitat de professors. Les dones fins als 30 anys van a tot, entren, surten, tenen beques d'Erasmus, per aquí, per allà... A partir dels trenta comença a baixar les dones i llavors puguen els homes, com que a casa tenen les criatures aprofiten per marxar i les dones estan a casa estancades... Però aleshores resulta que cap als 45 o així, hi ha una gran remuntada de dones i els homes comencen a baixar... es cansen... i les dones no! Han estat lligades i en aquell moment diuen "Bueno, ara podem començar!" I llavors, comencen a remuntar i arriba un moment que s'estabilitza i no surten tant, i dius, "Aquí que ha passat?" Els pares que es fan vells i es posen malalts! I llavors els hi toca ocupar-se dels pares. Es pot veure perfectament com les dones que havien fet aquesta remuntada, aquí es queden enganxades altra vegada!"

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

11.1.1.5. 'Calaixos oberts': organització i gestió de la llar i de la família.

"Les dones tenim més calaixos oberts"

(Ruth, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

Al tractar el tema sobre la conciliació entre feina i família, una de les dones entrevistades utilitza aquesta expressió tot fent referència a la multiplicitat de situacions quotidianes en les

que les dones prenen part activa, perquè, com anem veient en les respostes, homes i dones prenen protagonisme desigual en aquest tema.

En la nostra societat i degut als papers tradicionals de gènere assignats als sexe masculí i femení s'observa que bona part dels homes consideren "normal" dedicar-se en cos i ànima a la feina i puntualment o en menor intensitat "ajuden" a les tasques reproductives, a l'hora que bona part de les dones treballen i a més es responsabilitzen de les tasques familiars i domèstiques. Hi ha, doncs, una desigual dimensió del treball no remunerat a la llar i una desigual distribució de les responsabilitats familiars. No s'ha aconseguit, encara, una corresponsabilitat per part de la parella d'ambdues tasques. Segons algunes enquestes realitzades a Espanya, els espanyols se situen en l'última posició entre els països de la Unió Europea pel que fa a la participació en el treball domèstic. Per anomenar un aspecte positiu, cal a dir, que s'observa un canvi ideològic per part dels homes en el que es refereix a l'atenció als fills/es (especialment aquelles de caràcter lúdic com acompanyar els fills/es a practicar algun esport o a d'altres activitats socials i culturals), que potser portarà a un canvi de posició en les estadístiques (TOBÍO, 2005, 15-16).

La progressiva incorporació de les dones al mercat laboral està suposant una situació de sobrecàrrega de treball ja que la societat continua vinculant a les dones amb les tasques domèstiques i reproductives i als homes al treball remunerat. Segons diferents resultats d'aquestes enquestes, a Espanya només un 12% dels homes ocupats comparteix el seu treball amb les tasques domèstiques, davant un 60% de les dones que tenen una feina remunerada. És a dir, el 87% dels homes ocupats afirma que no realitza cap tasca domèstica (GÓMEZ TORRALBO, 2003).

En el nostre cas, algunes dones, especialment aquelles amb edats compreses entre 35 i 50 anys, comenten que a casa seva han aconseguit que els seus marits s'impliquin més en les activitats referents a la cura dels fills/es. Malgrat tot, les dones continuen reconeixent que són elles les que tenen "la casa al cap" i són, per tant, les que organitzen i controlen les tasques relacionades amb la llar i els nens/es. Són elles les que s'encarreguen de la casa, les que organitzen les activitats quotidianes dels fills/es i les que gestionen el temps de la família. Esdevenen, doncs, agents estructuradors de la maquinària domèstica (TOBÍO, 2005). En relació a aquest tema la Clara comenta:

"L'organització la tinc al cap i més o menys tot rutlla perquè sé com funciona el trencaclosques (...). Sóc la que tinc al cap tota la organització. Coses molt simples com saber en aquest moment què hi ha a la nevera de casa, jo ara mateix t'ho diria exactament o la roba que hi ha en el cubell de la roba bruta també t'ho

diria i no sé si l'altra persona ho sabria"

(Clara, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU).

Estar treballant al despatx de la universitat i de cop i volta recordar alguna cosa relacionada amb els fills/es o amb la casa és una experiència comuna viscuda entre les dones entrevistades. La Beatriu, per exemple, creu que no es concentra prou i que no és tant productiva com pensa que ho hauria de ser ja que, al ser gairebé l'única responsable de tota la logística domèstica, nota com a vegades es distreu pensant en qüestions d'organització familiar:

"A vegades penso que no em concentro prou perquè estic llegint una cosa i de cop 'ostres! Havia de dir no sé què a la mestra de la X [nom de la filla]...' i penso, però que no estava concentrada? Estava concentrada però de cop se m'ha creuat el cable i m'he descuidat de dir una cosa a l'escola. Per tant no podem ser productives al 100%. Jo no arribaré a catedràtica, tampoc hi aspiro perquè també vull veure com creixen els meus fills i com es formen com a persones"

(Beatriu, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU)

El marit de la Beatriu no va a buscar mai els seus fills a l'escola, només un dia va a buscar-los a casa dels seus pares, al voltant de les nou del vespre, ja que són els encarregats, un dia a la setmana, de recollir els nés de l'escola. La Beatriu se'n fa càrrec per la tarda tres dies i un dia més compta amb l'ajuda dels seus pares. Cap allà dos quarts de cinc la Beatriu ha de deixar el que estigui fent al seu despatx per anar a recollir als seus fills/es. Amb aquesta descripció tan gràfica comenta aquesta situació:

"Hi ha moments que a mí se'm cau el bolígraf i he de deixar el que estic fent i a vegades estic molt productiva però haig de deixar el bolígraf perquè he d'anar a buscar els nens"

(Beatriu, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU).

I no només les més joves opinen així, l'Olga és també, com diu ella, la "comandant" de casa seva i, a vegades, té la sensació d'estar a dos llocs a l'hora, com hem vist que li passava a la Beatriu. A més, en la seva narració, afegeix un comentari on exposa les diferències que observa respecte els seus companys homes:

"Les dones aquí són més actives. Pots estar aquí [a la universitat] i dir 'ai! que tinc el pollastre congelat!'. Quin tío pensa això? Ningú. O 'm'he deixat la rentadora engegada!' Els homes això no ho pensen. A casa meva tothom ha ajudat, però la comandant sóc jo"

(Olga, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

Sobre aquesta mateixa sensació, la d'estar en un lloc (al despatx de la facultat) i pensar en un altre (la llar), en parla també la Lluïsa. Segons ella, compatibilitzar feina i família requereix

molta organització i una bona gestió i més quan, com passa en bona part de les parelles, les dones són les veritables responsables de les qüestions domèstiques i familiars. El mòbil és, per la Lluïsa, el fil conductor que uneix els dos mons; un fil que mai talla per poder estar pendent a la feina del que esdevé a casa seva, amb els seus fills/es, quan ella no hi és. Ho expressa amb aquestes paraules:

"No és incompatible perquè si tens família te'n cuides, les filles estan... el que passa és que és molt estressant a nivell de gestió. És lo de la triple presència, estàs aquí, allà i als dos llocs al mateix temps (...). Des de que tinc mòbil no el desconnecto, estic sempre pendent. És compatible, totalment compatible però al ritme que treballem és esgotador."

(Lluïsa, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

11.1.1.6. La corresponsabilització dels marits o companys.

En comptades ocasions trobem marits que es corresponsabilitzen de les tasques domèstiques i l'atenció als fills/es. Aquest és el cas del marit de la Laura que assumeix de bon grat la participació de les responsabilitats domèstiques i familiars. Gràcies a aquesta situació i a la seva iniciativa, la Laura ha anat ocupant càrrecs de gestió de força responsabilitat dins la universitat on treballa. Ho comenta així:

"Al meu marit li agrada cuinar, sempre s'ha cuidat molt de la meua filla i no he tingut cap problema. No és una persona que es dediqui a la casa, ell tampoc. Te la seva feina i, per tant, ens partim les feines de casa. Però no hi ha una sobrecàrrega. Més aviat a vegades es queixa ell de sobrecàrrega i jo no me n'adono."

(Laura, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Un cas similar és el de la Katrina: va poder compaginar un període d'especial càrrega de treball com investigadora principal de projectes europeus gràcies a que va coincidir amb un moment en que el seu marit estava a l'atur:

Katrina: "...se me complicó mucho con el tema de los proyectos europeos (...) aparecí yo como investigadora principal. Entonces eso exigía viajar mucho, bueno mucho tampoco, pero las reuniones eran fuera y entonces el chiquito tenía 4 años. No lo pasé mal porque mi marido se quedaba con el chiquito..."

Pregunta: ¿O sea que tú marido en este sentido te ha ayudado?

Katrina: ¡Muchísimo! Yo me he ido una semana a un curso fuera y durante una semana se ha quedado él con el crío pequeño. Y luego ha coincidido que cuando nació el segundo, él estaba en el paro. Entonces se lo bajaba al parque...cuido mas el segundo que yo...porque yo estaba trabajando mucho. Y él siempre ha estado...con las tareas domésticas y todo eso..."

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, CU)

De fet, els graus d'implicació de les parelles no sempre són les mateixes, però les dones ho reconeixen com un veritable ajut sense el qual no haguessin pogut portar el mateix ritme a nivell professional:

"Jo crec que...aquest cas [per poder realitzar una carrera professional] diríem el meu marit és fonamental. Sense ell no s'entendria tot això. Jo estava fent la tesi, per exemple a l'estiu, i jo em quedava un mes o gairebé tots els dos mesos a X [la ciutat on vivia] i ell agafava la nena i se'n anava a la platja o se l'emportava a passejar. A la nostra filla l'ha passejat més el seu pare o a l'hora de jugar la tingut més a ell que a la seva mare."

(Laia, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, TU)

En el cas de l'Helga s'observa com, essent ella la persona que aporta el salari més elevat dins la unitat familiar, el seu marit s'implica més que d'altres parelles en les tasques domèstiques i familiars. Fa, el que ella anomena, una contribució "en espècies" o així és com ells ho viuen, és clar:

"El fet que la seva situació laboral no sigui tan bona fa que s'impliqui més. Potser s'implicaria igualment... fa una aportació més "en espècies"... potser sí que en la jornada quotidiana jo hi sóc més present però estic contenta perquè penso que hem assolit una situació de ser independents cadascun a nivell de manteniment de la unitat familiar. Per entendre'ns, jo me n'he d'anar a un viatge de feina i no passa res i no he de preparar res, no he de fer cap feina extra abans de marxar. Sento de gent que abans de marxar han de deixar la roba del nen de dilluns, dimarts, dimecres... i que han de deixar no sé quants tapers fets per a tota la setmana... jo al·lucino quan sento això. Ell és absolutament autònom per tot... sembla que ho expliqui com si fos una heroïcitat quan hauria de ser així per a tothom però no és així. I a mi això em dona molta tranquil·litat perquè sé que jo puc anar-me'n de viatge de feina sabent que no passa res"

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

També la Felisa, tot i reconèixer que el pes de la gestió, la coordinació i la organització de les tasques domèstiques recau sobre ella, creu que el seu marit col·labora gairebé de manera igualitària amb les feines quotidianes:

"Al llarg dels anys hem après a que aquestes tasques s'han de repartir. En major o menor mesura puc dir que hi ha una col·laboració. No és co-participada al 50%, però sí que hi ha una col·laboració. Hi ha tasques que s'han derivat cap al rol masculí i unes altres que ja les he assumit jo i encantada d'assumir-les. Penso que ha estat negociat però que aquest procés ha trigat en donar-se perquè la vinguda de les criatures també trasbalsa una mica a la parella. Però s'ha anat parlant, negociant..."

(Felisa, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU).

La Júlia, com fa la majoria de dones entrevistades, també diu "tenir la casa al cap", però de

la mateixa manera que hem vist en el cas de la Xènia i la Felisa, el seu marit participa en tasques reproductives fins al punt que la Júlia pot sentir-se tranquil·la i marxar algunes setmanes a l'estranger prèvia organització conjunta amb el servei domèstic:

"La casa i els nens estan al meu cap. Ell també els hi té però els hi té quan deixa la feina. Jo puc estar aquí treballant i em poden trucar i jo puc resoldre el tema en un moment o saber com està la casa, com estan els nens i ho puc fer tot seguit. El meu home no ho pot fer seguir tot. Quan arriba a casa i obre la porta escombrarà, fregarà, netejarà, parlarà amb el nen o la nena, farà els deures amb un o l'altre però el pes de tot l'acabes portant tu. I ell pregunta i diu 'i ara, que hem de fer?'. També jo me n'he pogut anar. A l'any 92, quan vaig acabar la tesi, me'n vaig anar a X [nom d'un país] tres mesos i he anat dues vegades a Y [nom d'un país], un mes cada vegada"

(Júlia, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Per la Quima, de més edat, en tenia prou amb una col·laboració menor, considera que "és el que hi ha" i si no ho admets, tens dues feines, l'enrabiada i fer-te'n càrrec igualment. Així trobava que mentre el seu marit s'encarrergués d'alguna tasca, en aquest cas banyar-los i entretenir-los abans de sopar, ella ja estava contenta. Podia organitzar l'àpat i la casa i, havent sopat i posat els nens al llit. Cap a les nou del vespre, tots dos es podien dedicar a llegir, preparar classes, articles... la decisió conjunta que van prendre era que no tindrien cangurs i que la seva vida personal acabava en el moment que els nens sortien de l'escola fins que els posaven a dormir.

"Bua... bueno... diguem-n'hi que... el que feia en X [nom del marit] i ho feia molt bé és que ell, era banyar-los i hi va jugar sempre. Mentrestant jo feia el sopar diguéssim...El que ell feia molt bé era entretenir-los...i a mi ja m'anava bé, perquè si ells es posaven a la cuina allò era...terrorífic! Això sí, vam fer un pacte que era que no tindríem cangurs a casa i que per tant la nostre vida s'acabava quan els nens sortissin de l'escola. Després les coses es van complicar (...). Al començament plegàvem, arribàvem a casa i nens i nens i nens... Jo ordenava coses i feia el sopar i ell jugava, banyava els nens... A les 9 els nens dormien i aleshores podíem llegir, treballar, preparar..."

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

La Laia, per la seva banda, es congratula de l'actitud del seu marit i sobretot de la filla tant responsable que ha tingut. Manifesta que ha pogut fer carrera i promocionar-se gràcies a la "corresponsabilització" (sic) del seu company, ella diu que fa anys que no es preocupa de saber què hi ha a la nevera i diu clarament que només va tenir una filla perquè la seva vida professional no permetia un segon embaràs, explica com ha tingut sort de tenir una filla molt tranquil·la i independent. De petita la nena es pensava que era obligatori quedar-se a dinar a l'escola, fins que no va arribar a l'Institut no es va adonar que no ho era. Afegeix que sempre hi ha gent que t'ajuda, que les "superdones" no existeixen:

"Laia: A ella, el que li hagués agradat és tenir germans, això sí que m'ho ha retret. I això de no tenir-ne sí que troba que..."

Pregunta: - I tu creus que és per la vida que has portat...

Laia: Sí... jo crec que sí. La nena bueno...la vam tenir i ja està. Però un altre fill... no va ser ni una qüestió ni de plantejar-t'ho, més que res és que tampoc hi havia, no hi havia ni oportunitat (...) Ella és molt ordenada, molt de les seves coses... i molt independent. De fet ella des de molt petita, i això sí que m'ho ha retret, jo sempre li he dit que havia de ser independent, no? Tu cap aquí, ara cap a Alemanya, ara cap a Anglaterra... fins que em va dir: 'Jo no me'n vull anar enlloc aquest estiu! A mi no em facis anar a enlloc més, jo em quedo aquí a casa'."

(Laia, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, TU)

Les dones entrevistades fan referència sovint als seus companys homes i a les facilitats que ells tenen o han tingut alhora de compaginar feina i família. Respecte al suport de la parella a l'hora de fer-se càrrec de la casa i la família, les opinions de les dones solen ser de retret, o d'admetre que ells tenen més fàcil la conciliació, perquè ells assumeixen que "el funcionament" de la família no és responsabilitat seva:

"Y yo veo aquí las carreras de los hombres, y veo como algunos de ellos han ido directos [a promocionar-se], y además algunos que conozco la intimidad y que conozco a sus familias y que soy amiga de sus mujeres, y de ellos, y siempre he visto que han sido ellas las que han estado ahí... sujetando... y sujetando mucho... Para que él pueda subir. Y que él ha subido, ¡eh! Y se ha conseguido. Y la victoria de él, es una victoria de la familia, o sea, la mujer lo asume como una victoria suya."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills/es, TU)

"Depèn de com t'ho organitzis... no ho sé, potser si tens una parella que està a casa a full time... això els hi passa als nostres col·legues homes que tenen una senyora que els hi resol moltes coses."

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Jo penso que ells ho han tingut més fàcil. Han tingut un suport familiar de la dona. No diré que no s'ocupin de res, tampoc és la realitat però ho han tingut molt més fàcil. Ja ho veus [que en aquest departament] hi ha sis catedràtics i una catedràtica"

(Neus, entre 46 i 60 anys, casada en segones núpcies, amb fills/es, CU).

"Jo recordo una vegada a la Junta de Govern d'aquesta universitat, jo anava a la Junta i eren dos quarts de vuit del vespre i allà seguïem de "xàxara"...i jo tenia el nen amb el xarrampió i va arribar un moment que estava tant histèrica d'estar allà dintre, perquè aquells senyors no tenien cap pressa, cap ni una...I jo vaig dir: "Mirin, escoltin! Són dos quarts de vuit del vespre, hem començat al matí a les nou a treballar...jo tinc un nen amb xarrampió i jo no sé vostès si tenen algun nen amb xarrampió, però segurament sí el tenen hi ha algú que s'està ocupant d'aquest nen. "

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

Altres van més enllà i consideren que a més els seus marits acaben sent una càrrega. La Salomé (separada) és molt contundent i vehement al respecte tot i que acaba admetent que estar sola al càrrec de la família és molt dur i de fet preferiria la situació anterior quan vivia amb el seu marit:

"A pesar que tienes más carga seguramente... Tengo la misma, claro, es que me doy cuenta de que tengo la misma carga pero me organizo ahora mucho mejor, porque no le tengo a él de carga. ¡Que también era una carga! Entonces me he liberado de carga, me organizo mejor, mis hijos no son una carga en el sentido de "qué desgracia, no puedo hacer nada", no ... y profesionalmente me va mejor que nunca. (...) Yo me he liberado de una carga, una carga que yo quería, ¡eh! Que yo no quería liberarme. Yo lo tengo claro, yo no quería liberarme. Tampoco era consciente de estar cargada. Pero ahora que no la tengo... No compensaba las satisfacciones que pudieras dar, Dios mío. (...) Pues muy bien. No, muy bien no. Bueno... Prefiero lo otro, eso también me lo digo. Esto es duro."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

I és que tal com recollien els comentaris fets pels membres de les associacions professionals (veure apartat anterior) per ells la família sol ser un ajut, un recolzament per desenvolupar la seva carrera acadèmica i professional, mentre que per elles és una sobrecàrrega sovint difícil de compaginar. La carrera professional d'ells és per moltes famílies prioritària, ells ho perceben així, i també moltes dones que els recolzen a costa sovint de la pròpia carrera. Això no vol dir que sigui viscut amb resignació per part de les professores:

"Sí. Me casé, tuve los tres hijos y dejé de estudiar. Yo estudiaba físicas, entonces bueno fue una cosa voluntaria, no... Mi marido ya había acabado la carrera y bueno, decidimos que lo dejaba yo. Pero vamos, si yo hubiera acabado la carrera y él no, la hubiera dejado él. Bueno, y en aquel momento lo dejé yo. Entonces yo crié a mis tres hijos sin ningún problema."

(Pina, més de 61 anys, casada, amb fills, TU)

"Entonces yo estaba en paralelo, y vi como yo iba solucionando sus problemas, cuando tuvimos familia, haciéndome cargo yo de la familia. Mientras él se dedicaba... y él tiene un currículum que será catedrático. Él sí será catedrático por currículum. (...) el currículum lo tiene para ser catedrático cuando quiera. Cuando quiera y tiene mis años, eh!. Yo desde luego, no. Entonces al final he llegado a pensar... esto es porque soy mujer, ¿no? En fin."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

Segons alguns autors no només es tracta de qüestions culturals, sinó també de raons econòmiques, les que ho expliquen (CRANG, 2003, 1716).

11.1.1.7. *Trampejant la sobrecàrrega: estratègies per a la compatibilització.*

La major càrrega en l'esfera privada per part de les dones, és també posada de manifest reiteradament quan es refereixen a les estratègies per "trampejar-la", aquesta és l'expressió que fa servir la mare de la Lluïsa: és qüestió "d'anar trampejant la situació", quan vol donar ànims a la seva filla quan aquesta es queixa de la dificultat per compatibilitzar feina i família.

Amb tot, per a la Lluïsa, ser mare ha resultat l'experiència més gratificant de la seva vida i, contràriament al que afirma una altra professora del seu departament que no han tingut fills (i a la qual es refereix en la seva resposta), es pot ser professional i mare alhora, tot i que això requereixi un gran esforç, una bona organització i un ventall d'estratègies per solucionar possibles incompatibilitats entre el món laboral i familiar. La Lluïsa ho comenta amb aquestes paraules:

"La meva experiència contradïu aquesta afirmació. Jo he construït família, he fet trajectòria professional bastant intensiva i sota pressió... jo porto 21 anys aquí (...). Pot parlar d'incompatibilitat qui encara no ha inclòs en el seu projecte la família i en canvi està de ple a la carrera professional. Però un cop ja hi ets no pots dir que és incompatible perquè quan tens fills, en el meu cas filles, és el més meravellós que hi ha. No hi ha cap tesi, cap projecte, cap res que es pugui comparar amb tenir una filla i això és tan apreciat, és una joia, és tan sagrat que no et pots plantejar si és incompatible... tampoc pots deixar de treballar, perquè tampoc està en els meus projectes buscar algú que em mantingui. Alèshores, és compatible, encara que la compatibilitat és difícil. Com diu la meva mare 'és anar trampejant la situació'."

(Lluïsa, 46-60 anys, casada amb fills/es, TU).

Aquesta satisfacció per ser mares és expressada de formes diverses i en tots els casos es positivitza el seu pes sobre les possibles repercussions negatives que puguin tenir sobre la carrera professional, així ho comenta la Quima:

"Però jo em resisteixo a creure que això [tenir fills] retalli la teva vida professional... Perquè et dona moltes altres coses... és a dir, la vida professional no és només escriure articles, és també adquirir una maduresa, una visió sobre les coses, un pensament més profund, etc. I això ho adquireixes vivint, no? I tenint una vida plena, per tant, si tu tens uns fills i disfrutes d'això, és també una part de maduració personal, amb un altre nivell eh! - Però repercuteix a la teva vida professional..."

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

Per a resoldre l'experiència de la conciliació les dones recorren, doncs, a diferents estratègies. La família, especialment els avis/es, i els serveis privats (cangurs i servei domèstic) són les principals ajudes que obtenen fora de la llar. Veiem, a continuació, cadascuna d'aquestes:

Les àvies i els avis

L'ajuda de la xarxa familiar, especialment de les àvies i els avis, és un dels recursos principals que fan servir les dones treballadores per a la conciliació. Portar-los i recollir-los de l'escola, quedar-se amb ells/es quan estan malalts, passar amb ells/es les tardes dels dies laborables, ajudar-los a fer els deures... són algunes de les activitats que els avis/es fan amb els nets/es quan les mares i els pares treballen. A continuació s'exposen algunes narracions de dones de diferents generacions que han comptat amb l'ajuda de les àvies i els avis (materns/es sobretot, però també dels sogres) de manera permanent quan els fills/es eren petits. En moltes narracions es pot copsar l'agraïment que senten cap als seus progenitors per l'ajuda donada:

"Els avis! sort n'he tingut dels quatre avis!"

(Beatriu, menys de 45 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Sort que en tenim d'ells! Els avis tant d'una banda com de l'altra ens ajuden al dia a dia amb la nena. Uns dies va a una casa i dos dies va a una altra"

(Clara, menys de 45 anys, casada i amb fills/es, TU)

"Penso que van estar crucials al primer any de vida dels nens (...). Al primer any tires molt dels avis en general (...). He tingut la sort de comptar amb l'ajuda dels avis i no amb persones estranyes ni de fora"

(Felisa, menys de 45 anys, casada i amb fills/es, TU).

"La mare venia al matí... Amb la meva mare vaig tenir moltíssima ajuda"

(Úrsula, més de 61 anys, casada i amb fills, TU).

"La meva mare va morir i la meva sogra ha estat una persona meravellosa que m'ha permès fer vacances, viatjar, caps de setmana i es quedava els fills i sempre un dia a la setmana ella em deia 'aquest dia és teu' i aquest dia jo anava a comprar, a passejar, al cine..."

(Olga, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

En els comentaris es posa èmfasi al fet que, amb el treball intel·lectual i sense horaris, o amb "horaris extensius" (sinònim per a algunes dones dels horaris flexibles, com ja hem vist més amunt) es necessita encara més de l'ajut dels avis i altres persones, que no pas en les famílies que es té un horari més reglamentat:

"Sí, las abuelas, aquí es la clave. Tengo ayuda también, dos tardes a la semana. Tengo ayuda, pero no puedo pagar todos los días. (...) Lo pensé en su día cuando estaba casada, lo comenté con mi entonces marido... necesitamos una persona en casa. Y él se negó siempre. 'No, no, no, nosotros podemos'. 'Nosotros' siempre era yo. Claro, ahora me doy cuenta, y... '¡pero si era yo!'. Tengo claro, que una mujer que trabaja, necesita... y sobretodo si trabaja en lo nuestro que es más... que no sólo es un trabajo... De 8 a 14.30h. No es un horario... y además necesitas concentración. Para poder... en fin, trabajo intelectual y tal. Entonces, se

necesita ayuda en casa."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

Algunes professores grans entrevistades tenen cura ara dels néts petits, les tardes dels dies laborables o els caps de setmana:

"Desde que tengo a la nieta he apartado dos tardes a la semana para cuidarla, la recojo en la guardería para que mi nuera pueda trabajar más (...). Y yo me comprometo dos tardes, no necesariamente la misma cada semana"

(Silvia, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

I, a més, la Xènia té la percepció d'estar gaudint més dels néts que del que va gaudir amb seus propis fills/es. La seva situació contractual amb la universitat, és professora emèrita, li permet disposar de més temps del que disposava quan tenia els fills/es petits en plena etapa productiva:

"Ara em cuido molt dels néts. Més dels néts del que m'he cuidat dels fills. Ara em trec de sobre una mica allò i ara ajudo molt a la meva filla".

(Xènia, més de 61 anys, casada i amb fills/es, CU).

En canvi, hi ha algunes professores joves que troben injust que els seus pares hagin de cuidar dels néts, sobretot en els casos que ja són grans:

"Procuro no hacerlo porque una de mis hermanas tiene un hijo y desde el día que nació está en casa de mis padres y a mí me parece injusto que mi madre ahora que está jubilada tenga que dedicarse a pelearse con un niño a diario para educarle. Pienso que si tenemos hijos una cosa es que nos ayuden y otra que nos suplanten. Entonces procuro no hacerlo."

(Berta, menor de 45 anys, soltera, amb fills, COL)

"Amb els meus pares he pogut comptar de manera puntual en el sentit que jo sempre he pensat que els pares som els que tenir cura de les criatures a la vida quotidiana. Mai he volgut que els meus pares tinguessin unes obligacions amb els meus fills."

(Helga, 45-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Cangurs i servei domèstic

Per a fer compatible els dos mons, hi ha parelles que opten per altres estratègies, en aquest cas, pagades. L'opció més freqüent és contractar a cangurs (en la seva majoria noies joves) que treballen unes hores a la setmana tenint cura dels més petits. En el cas de la Katrina, la Sílvia i la Júlia aquestes persones han estat imprescindibles per a la compatibilització de la feina i la família. En els tres casos, han estat dones (una d'elles immigrada) que han treballat durant molt anys a casa seva (18, 20 i 12 anys, respectivament).

"Tengo una persona contratada que la he tenido desde que nació el primero. Todas las mañanas, cuando eran más pequeños la tenía incluso dos tardes a la semana también, pero ahora solo por las mañanas. Entró cuando nació el primero, ¡18 años lleva conmigo! ¡Y todos los días! Tienes que adaptarte al principio, es una persona nueva en casa y tal, pero... Yo eso siempre lo he tenido muy claro, ¡que sin apoyo en casa, no hay ninguna mujer que haga carrera! Yo se lo dije a X [una colega del Departament] el otro día, tiene una persona que la apoya pero solo por horas. Y le dije: -No conozco ninguna mujer que haya hecho carrera profesional, teniendo niños y responsabilidades familiares, sin tener un apoyo doméstico en casa. Porque tener la madre y las hermanas y todo esto está muy bien, pero como segunda línea de apoyo, tu necesitas una primera línea."

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, CU)

"Me ofrecieron una [chica] y esta duró 20 años. La misma persona (...). Él siempre dijo 'yo pago chica pero yo no hago nada'. Es la generación del típico hombre español que no hace nada en casa (...). De vez en cuando dice: 'no hay nada en la nevera' y yo: 'ya iré cuando pueda'..."

(Silvia, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

La Júlia, a més de la noia cangur, té una senyora de fer feines, com moltes de les dones entrevistades, que l'ajuda en les tasques domèstiques:

"Toda la vida cangurs (...) A l'escola hi havia una noia que estava donant menjar i en aquell moment no estava ni casada ni emmainada ni res i sabia que li agradava la mainada i li vaig dir si li venia bé ser el cangur i ha estat cangur permanent... amb això he tingut molta sort... ha estat cangur permanent dels meus fills (...). He tingut sort de la X [noia cangur] i també de la Y [senyora de fer feines]. La Y és una noia que ve a casa tres dies a la setmana de 8 a 12 del migdia i jo no he rentat cap vidre mai"

(Júlia, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

També la Cèlia que va canviar de residència a una altra província per qüestions de feina del marit, i que no tenia a prop ni pares ni altres familiars, ens diu que sempre va tenir l'ajuda d'una noia. En el cas de l'Eva, la professora entrevistada de més edat, catedràtica, tenia una noia a casa perquè l'ajudés a cuidar al pare malalt.

La Ruth tenia també una cangur quan els fills/es eren petits però comptava amb l'ajuda de la seva mare quan els nens/es es posaven malalts. Aquesta ajuda puntual, però no per això de menys importància, és una pràctica comuna entre les dones entrevistades, com la Loreto que també parla de la combinació de familiars i persones contractades:

"Jo tenía una ajuda d'una persona que em venia a netejar un parell de cops a la setmana i després canguros, dos cops a la setmana. Quan la meva filla era molt petita i treballava a X [nom d'una empresa privada] vaig tenir una canguro fixa a casa fins que arribava a les tres. Jo portava el nen a la guarderia i

aquesta noia venia a cuidar a la Y [nom de la filla]. Els meus pares i els meus sogres eren suports de lluny, sobretot la meva mare. "Mare, tinc classe i el nen està en febre, te'l porto."

(Ruth, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Era una àvia jove, tenia 50 anys i tenia... I sí, li anàvem a dur. Per exemple teníem una casa a la mar i la mamà venia i al mateix temps jo anava i venia si anàvem de viatge l'haviem de deixar a ella o a ma germana o a la mare d'en X [el seu marit] que abans no treballava. Sí, vam tenir ajuda però també vam invertir molts diners en tenir gent a casa."

(Loreto, entre 46 i 60 anys, divorciada, amb fills, CU)

Algunes d'aquestes dones ja vénen de famílies benestants que sempre havien tingut una minyona a casa per ajudar tant en les feines domèstiques com amb tenir cura dels nens de la casa, tenim exemples de les tres generacions tot i que les dues més joves parlen dels seus pares i no d'elles mateixes, com diu la Katrina "eren altres temps", actualment és proporcionalment més difícil i costós tenir una persona contractada vivint amb la família:

"Mi madre tenía una persona en casa. Todos los días. Que nos levantaba... bueno, nos levantaban ellos, pero hacía las cosas de la casa, tenía la comida preparada... Mis padres llegaban a las seis de la tarde. Desde las 9h de la mañana, a las 18h de la tarde. Y entonces teníamos una persona, todos los días."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

"Yo siempre he tenido apoyo, mi madre también tuvo siempre apoyo, tenía una persona siempre. Claro que eran otros tiempos y dormía en casa y todo, pero mientras nosotras éramos pequeñas había una persona siempre. Tuvimos una personas desde que nacimos hasta que se jubiló y se fue a su casa."

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, CU)

"Xènia: Jo sóc d'una família benestant que teníem minyona a casa.

Pregunta: Interna?

Xènia: Sí. Joestic en un pis que inclús té dues entrades, una per la família i l'altra pel servei. Tenia minyona tot el dia. Es queda a dormir i tu te'n vas i els nens no es queden mai sols."

(Xènia, més de 61 anys, casada i amb fills/es, CU).

La Neus comptava també amb l'ajuda d'una cangur i podia comptar amb la col·laboració del seu marit que, pel tipus de feina, disposava de diversos matins o tardes lliures:

"El primer any tenia una noia que venia a casa. Vam intentar portar-lo a la guarderia però cada dia s'encostipava. Amb això el meu marit m'ha ajudat molt perquè es podia quedar moltes hores amb ell. Ell és metge i en aquella època tenia uns horaris de guàrdia i tenia molts dies festa (...). I el cangur venia unes horetetes."

(Neus, més de 61 anys, casada i amb fills/es, CU).

La Sara, també catedràtica i de la mateixa generació pensa que en la seva època es pagava més per noies que es quedaven a casa per ajudar, que potser ara s'utilitzen més els avis, ella s'ho repartia amb una altra professora. Opina, com d'altres dones, que aquest anar i venir no li anava malament a la seva filla:

"Jo crec que era tema de qualitat, tu havies de ser-hi i havies de fer les coses que calia, però la meva filla, amb la família, amb els cangurs, estava tant bé, amb les cosines... i ens ho tornàvem, la meva cunyada i jo... jo me'n recordo que amb la X [una altra professora], els caps de setmana ens ho tornàvem, mentre jo escrivia tesi, això devia ser al 73 o així. 'Doncs jo els dissabtes a la tarda t'agafo les criatures, i tu me les agafes la pròxima'. Doncs aquell dissabte jo treballava de 16 a 21h. Fins que em portaven la criatura. I rendia molt. I llavors jo agafava els dos seus i la meva... això ho feia jo i el seu marit, perquè ella no portava cotxe. Però aquest intercanvi no el feia el meu ex, eh? I també l'he deixat amb cangurs a molta gent. Mira, una mica en aquest sentit em sento molt identificada amb la X [una professora jove que fa una estada fora amb la seva filla, sense parella], bueno que la vaig veure que estava allà i que deixava els nens amb els veïns, uns àrabs, i ella se'n anava, tres dies, és que és veritat, ella, no tenia la necessitat de justificar-se. Deia que li anava molt bé a la nena."

(Sara, més de 61 anys, casada en segones núpcies, amb fills, CU)

Mentre que per la Quima, del mateixa generació, aquesta estratègia no té cap sentit, però tampoc per la Ginesta, que és més jove:

"I per mi era molt prioritari estar amb els meus fills i no deixar-los en mans de cangurs...perquè pensava, per tenir-lo amb un cangur no cal que el tingui no? Perquè me'l criï la cangur o la meva mare...això no tenia massa sentit..."

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

"He tingut els fills perquè he volgut i he de pagar pràcticament la meitat del sou perquè me'ls cuidi algú, i al final els disfrutarà l'argentina, la xilena, la rumana, mentre jo faig papers? I això em genera un problema moral, clar, els fills són meus i m'agraden molt i es vull disfrutar jo, sóc així d'egoista. A ma mare els hi deixo perquè és l'àvia..."

(Ginesta, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, TU)

Altres estratègies

La Lluïsa compta amb una xarxa d'amigues que l'ajuden a tenir cura de la seva filla quan ella marxa de viatge per qüestions laborals. El seu marit té un horari nocturn i li resulta impossible fer-se càrrec de la nena (representa una "col·laboració incerta"):

"Tinc la meva xarxa de dones. La relació entre amigues és intensa i ens ajudem molt i això ens ho resol. Aquest any he marxat 15 dies a X [nom del país] i em passo una tarda planificant amb qui es lleva i amb qui se'n va a dormir la meva filla, amb quines amigues... els caps de setmana amb una tieta, durant la

setmana dos dies dorm a casa de..."

(Lluïsa, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

La Tània, per altra banda, comenta que quan els seus fills/es eren petits i vivien a l'estranger, mentre ella estudiava i el seu marit treballava, deixaven els fills/es a unes guarderies obertes fins al vespre i els dissabtes. Sembla però que tenia una mica de mala consciència perquè comenta que és allà on duïen els fills els "mals pares":

"Pregunta: I com t'ho feies per compaginar?"

"Tània: Hí havia unes guarderies molt bèsties, tancaven a les vuit del vespre i obrien els dissabtes. I els mals pares i mares els portàvem allà. I jo encara que la portava vestida però hi havia gent que els portava en pijama. I a sobre al vespre et donaven un biberó amb alguna sopa. Era la guarderia de la residència universitària"

(Tània, més gran de 61 anys, divorciada i amb fills/es, CU).

La Salomé fa menció dels tres aspectes (el què anomena el primer cercle de treball pagat, un segon cercle constituït per la família propera, es especial la mare i, un tercer cercle d'amistats o coneguts que es puguin anar alternant), perquè ella té claríssim que la compaginació dels dos mons és impossible sense aquests ajuts perquè la feina a casa no acaba mai i es repeteix diàriament:

"Ni horarios flexibles ni nada. Yo me he estado engañando durante años (...) No es verdad es totalmente incompatible. Se necesita alguien. Ayuda fuera, ayuda en casa, ayuda pagada. (...) Es una red social. (...) El primer círculo está pagado, es decir, una persona en casa que cubra la intendencia. Las cosas de la casa y las comida y tal. El segundo círculo es familiar, del que si ese te falla, puedes echar mano. Tener la madre en casa todos los días no puede ser. Yo por lo menos, no puede ser. Y el tercer círculo es la red social que son amigos, mamás de nenes de la misma clase, vecinos... lo que sea. Gente de confianza también pero son un tercer círculo. Entonces claro, yo hecho mano de todos los círculos, eh! Yo sola, aunque tuviera pareja y mi pareja se implicara y tal... imposible, es imposible. (...) El trabajo en una casa no acaba nunca. (...) Lavadoras, limpiezas... y todos los días la familia se cambia de ropa, tiene que comer, hay que comprar, todos los días. Todos los días."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

Algunes dones entrevistades han hagut de marxar per qüestions laborals alguns mesos a l'estranger per fer estades de recerca o s'han hagut de dedicar intensament a la feina. En aquests períodes van portar els seus fills/es durant uns mesos a casa els avis/es o altres parents. La Tània i la Xènia, dues professores catedràtiques, deixaven els fills/es durant l'estiu a casa l'àvia materna, mentre que la Petra, professora titular, els va deixar a cura del seu marit (el pare dels nens/es) durant els sis mesos que redactava la tesi. Els fills/es

d'aquestes dones, les tres majors de 61 anys, retreuen, encara avui, la decisió de les seves respectives mares. Comenten aquest fet amb les següents paraules:

"Llavors vaig trucar a la meva mare i li vaig enviar els nens quatre mesos. Després el meu fill em diu que el vam deixar tirat a casa la iaia"

(Tània, més de 61 anys, casada i amb fills/es, CU).

"Als fills els hi dolia que jo els deixés tots els estius... això que es fa ara dels casals d'estiu abans no es feia. I els deixava amb la meva mare"

(Xènia, més de 61 anys, casada i amb fills/es, CU).

"Per fer la tesi i fer-la el més ràpid possible vaig tenir la sort de poder tancar-me en una casa que teníem fora i que el marit es dedicqués al cuidado de les nenes. Em vaig tancar durant sis mesos... també donava classe així que anava amunt i avall però la major part del temps estava allà i en sis o set mesos vaig redactar la tesi. Havia fet tota la recopilació de material i només era redactar. Baixava dos cops a la setmana a donar classes i cada 15 dies venien les meves filles al poble a passar el cap de setmana. El que passa és que això les ha marcat per sempre. Encara m'ho retreuen. Em diuen 'et penses que farem com tu? que farem tesi i farem tot això?' Una tenia tres anys i l'altre sis o set"

(Petra, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, TU).

Però no tots els fills/es viuen aquesta experiència de forma tan negativa. La Júlia que, apart de la seva activitat docent i investigadora, és des de fa uns anys presidenta d'una associació professional i, a més, va marxar durant uns mesos a l'estranger en diferents estades de recerca, no ha rebut per part dels seus fills/es cap retret ni comentari negatiu per haver-se dedicat tant intensament a la feina:

"No m'ho han retret mai que em dedicqués a la feina perquè penso que quan estic a casa sóc una mare molt absorbent. Pregunto molt, enraono molt, explico molts contes... Hi sóc molt present. Ara el de 18 anys diria que li sobro, que li sobre mare que és el que li toca dir. Però no, no m'ho han retret mai"

(Júlia, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Així doncs queda palès que l'estratègia principal és la de substitució de la mare per altres dones de la família, o fora d'aquesta (noies estudiants o dones estrangeres de països del Sud), que ocupen el lloc i les tasques de mare i de mestressa de casa.

11.1.1.8. Quan els avis i les àvies tenen necessitat de ser atesos.

Sobretot les professores més grans ens parlen ja no tant de les dificultats per atendre els fills, un tema que ja els queda lluny, sinó de les dificultats a l'hora d'atendre els pares (tal com ja hem vist una mica en parlar de la flexibilitat horària), ja que el procés d'envelliment de la població, fa que aquests arribin a edats avançades i, sovint, amb poca autonomia

personal. En aquest cas la necessitat de tenir cura dels altres afecta tant a casades com a solteres. De fet les solteres sembla que s'hi sentin encara més obligades en no tenir la seva pròpia família descendent.

En alguns casos aquesta atenció als més grans arriba en el moment de màxima activitat, una vegada ja s'és catedràtica o professora titular en plena carrera professional, i aleshores els problemes de conciliació tornen a veure's com una trava, el què a la vegada provoca sentiments de culpa, és el cas de la Sara:

"Però saps el que ha sigut més difícil? ... lo dels meus pares... Els meus pares van ser 11 anys difícils, molt difícils... a partir del 95', just quan jo vaig ser directora del Departament, el meu pare va perdre una mica l'ús de raó i la meua mare va tenir problemes amb el caminar (...), ha sigut potser més dur aquesta etapa que no l'anterior [amb la filla petita]... sí, perquè ets més gran ja... Et canses més però tens moltes més responsabilitats! Mira, el meu pare va passar això i jo tenia 52 anys... és el màxim de responsabilitats i de la producció i tot! Això ho he viscut amb molta angúnia. (...) alguna vegada ho he pensat, mala filla... tot el que vulguis."

(Sara, més de 61 anys, casada en segones núpcies, amb fills, CU)

En altres casos aquesta atenció és vista com a natural i no es qüestiona, fins i tot, com en el cas de la Nora que es va haver de fer càrrec del seu sogre, però la vitalitat d'aquesta professora li va permetre conciliar aquesta càrrega amb la seva activitat laboral (ella, però, es refereix a l'ajut incondicional del seu marit, però tal i com ho explica, sembla que és ella l'ajut incondicional del seu marit:

"Yo soy una persona que le gusta su casa, me gusta la familia, soy de familia numerosa y siempre he considerado que la familia es muy importante. He tratado siempre de conciliarlo, pero qué duda cabe que es muy difícil y tengo claro que puedo hacerlo porque tengo un marido que me apoya incondicionalmente. Él tuvo que sacar sus oposiciones y yo lo ayudé. Él tuvo la mala suerte de tener un padre que tuvo Alzheimer y yo he sido una hija más. Me ha tocado asumir el rol y lo he compatibilizado... tiene que ver en cómo te educan. También forma parte de la naturaleza de cada persona, de la vitalidad, de la fortaleza que tengas."

(Nora, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, TU)

A l'Elvira amb responsabilitats d'alt nivell, fins i tot a la política, el fet de ser soltera la fa "naturalment" més responsable que els seus germans casats, de la seva mare, així que fins i tot se l'acaba emportant a l'estranger amb ella:

"La mare es va fer gran... Jo vaig estar un any a X (ciutat europea) de professora invitada, i llavors mentre jo acabava l'estada, la mare va fer un infart. Llavors jo vaig vindre immediatament, i tal, i llavors, és evident que era

jo, els dos germans estaven casats,... i llavors clar, era jo qui em vaig fer càrrec de la mare... vaig venir cap aquí, més tard la mare es va estar a la clínica, clar, això va ser a l'estiu, i això va venir en un moment que jo ja era catedràtica a Y ... (ciutat espanyola), va ser complicat, una cosina va vindre aquí... i jo anava i venia els caps de setmana, finalment la mare va vindre amb mi a Y, llavors la mare va viure més a mi..., (...) La mare va estar uns anys... 11 anys complicada. Però ... la meua mare va recaure i li van diagnosticar un càncer. (...) en aquell moment jo era secretària d'Estat i vaig deixar la secretaria d'Estat. (...). Els meus germans, els de Barcelona i el meu cosí, s'ho prenen una mica... ells la venien a veure, saps?"

(Elvira, més de 61 anys, soltera, sense fills, CU)

Aquesta resignació a tenir cura dels pares de manera prioritària pel fet de ser soltera, no sembla però que sigui vist com un agreujant per aquestes professores que ho assumeixen com allò més natural, i de fet, fins i tot agraeixen molt la col·laboració puntual dels germans casats:

Eva: A l'època de les oposicions vaig tenir la mort de la meua tia. Que vivia al pis de sobre i que estava sola. I llavors va ser terrible, saps? Però bueno, m'ho vaig convinar i me'n vaig ensortir! I després vaig tenir el meu pare set anys malalt. (...) Anava amb cadira de rodes...

Pregunta: els teus germans no se'n cuidaven i te'n cuidaves tu?

Eva: Sí, jo els cuidava perquè els tenia a casa. Però els caps de setmana el tenien els meus germans. Ells es tornaven perquè ells tenien la seva família i les seves coses, però no em van fallar mai, eh? Nosaltres, gràcies a Déu, sempre hem sigut una família molt unida..."

(Eva, més de 61 anys, soltera, sense fills, CU)

En definitiva, aquest segon període en que moltes dones tornen a veure limitada la seva vida professional (i segurament personal) per tenir cura dels pares, pot ser tant o més dura que la que de més jove cal compaginar amb l'atenció als fills, així ho veu la Ginesta en parlar sobre una col·lega de feina, més gran, soltera, que també té cura de la seva mare:

"La X [nom de la professora], ella no té fills, però és pitjor que si en tingués, els fills creixen, el camí que li queda a la mare és morir, és una inversió de temps cap a la tomba. El que té persones dependents, clar, això ho fa molt difícil de compaginar, i pagues aquesta dependència. És una espècie de deure que t'autoimposes, perquè també hi ha molta gent que diu, mira, no podem, i envia el pare o la mare a una residència, està ple de les residències així. I gent que no n'envia més perquè són molt cares."

(Ginesta, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, TU)

En el futur, amb l'endarreriment de l'edat de maternitat, aquesta situació la tindran que resoldre les dones a una edat més jove que l'actual, ja que fàcilment, professores de menys de 45 anys (la nostre primera franja d'edat) poden tenir pares entorn dels vuitanta anys.

11.1.1.9. Prioritats a la vida.

Ja hem vist, en apartats anteriors, com les opinions divergeixen en el grau de dificultat en la relació entre família, feina, i també temps personal, des les que opinen que és totalment incompatible a les que pensen que amb una certa organització les dificultats són menors, totes, però, estan parlant d'alguna mena d'ajuts, de col·laboració o de suport:

"Tener un hijo y tener tiempo para educarlo... yo creo que es totalmente incompatible [amb la carrera professional] porque requiere que estés aquí una cantidad de horas y con una disponibilidad y un horario y tienes que trabajar los sábados y los domingos... y un niño es totalmente distinto. La dedicación nuestra es una cuestión personal mientras que la facilidad o la dificultad que tengas en la carrera están muy determinadas por la coyuntura. Depende de las plazas..."

(Berta, menor de 45 anys, soltera, amb fills, COL)

Però sempre hi ha prioritats. Són moltes les dones amb fills/es que manifesten clarament que la seva prioritat principal és la família per davant de la feina. Gaudir dels fills/es, especialment, quan són petits i requereixen més atenció, esdevé un objectiu prioritari per a moltes d'elles malgrat que això signifiqui abandonar, en part, la seva carrera professional:

"Díguem que la meva vida personal compta. Jo crec que és un equilibri entre l'aspecte personal, familiar i professional. Per mi tots són importants. Jo de cap manera sacrificaría la meva vida personal ni familiar per la feina"

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills, TU).

"Jo m'he casat dues vegades i tant la primera vegada com ara m'he dedicat al 100% a les tasques domèstiques. No el 99, no, al 100% (...). Jo no he sigut mai de tenir masses cangurs. Si he pogut estar amb els nanos ho he estat. Sempre els he acompanyat a l'escola i el meu marit a buscar-los. Jo he estat al matí per portar-los i a la tarda buscar-los... Quan el meu fill, el gran, sortia de l'escola tornàvem caminant a casa i ens paràvem a la plaça un hora i compràvem chuches, miràvem aparadors"

(Neus, entre 46 i 60 anys, casada en segones núpcies, amb fills, CU).

"Jo diria que he estat una mestressa de casa... no típica, però ho he estat. Havia d'haver el sopar a taula... mongeta bullida, no comprant a corre cuïta una pizza. Segurament els meus fills han tingut mancances però jo he intentat de fer bastant la vida en família, mirar la TV junts, intentar que a l'hora de sopar tots estem junts..."

(Ruth, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

Són, però, conscients, com assenyalen dues de les professores joves, que això té repercussions directes en el seu currículum ja que, en menor o major mesura, pot incidir en la davallada del nombre de publicacions tan importants després per a la promoció acadèmica:

"Desde la tesis no publico nada. Me he ido incorporando poco a poco y todavía no estoy al ritmo que yo estaba antes de quedarme embarazada. Si tengo que elegir prefiero a mi hijo."

(Berta, menor de 45 anys, soltera, amb fills, COL)

"Per a mi els meus fills són la màxima prioritat i si això em fa decidir que no arribaré aquí [allarga la mà cap a dalt] doncs no arribaré (...). Jo podria anar pujant, anar pujant però tinc una prioritat i si he tingut fills no és per a que me'ls cuidin els avis sinó per cuidar-los jo i llavors potser no seré tan prolífica però... per exemple els trams de recerca. És evident que jo no podré tenir mai els trams de recerca que té una altra persona que pot dedicar-se al 100% a la feina."

(Beatriu, menor de 45 anys, casada i amb fills/es, TU).

La Gala i la Mila, dues dones sense fills/es, que actualment tenen càrrecs importants de gestió dins les seves respectives universitats, han prioritzat la feina i pensen que si haguessin tingut responsabilitats familiars els hi hagués resultat més difícil (o impossible) arribar a assolir el seu 'status' dins la professió:

"Gala: No és casual que no tingui fills. No es una raó biològica, és sociològica. No vaig tenir temps. Havia de dedicar els cinc sentits a obrir-me camí. No vaig tenir temps."

Pregunta: N'eres conscient?

Gala: Absolutament conscient. Es que vaig pensar si em dedico a això no arribaré."

(Gala, 46-60 anys, viu en parella i sense fills/es, TU).

"Jo he viscut molt únicament per la professió (...). Mai he tingut la necessitat de ser mare. Ni ara ho enyoro perquè veig clarament que les dues vides són incompatibles (...). Jo he tingut una vida amb plena disponibilitat, sense horaris, si s'ha d'anar de viatge s'hi va, si necessites hores les tens... he portat aquesta vida."

(Mila, 46-60 anys, divorciada i sense fills/es, CU).

Alguna professora manifesta clarament que no es pot progressar sense sacrificis per part de tots dos, no admet que hagi de ser la dona qui sempre hagi de seguir al marit, parla així de l'esposa d'un col·lega que també és professora a la universitat:

"Per exemple ara tenim un professor, que ha tingut el tercer fill i se'n va anar d'estades a X [nom d'un país llunyà] l'any passat, se'n va anar un mes sencer... Clar, jo no hi he d'entrar... Jo no seria la seva dona, però per una qüestió de principis i perquè la seva dona és professora associada d'Y [nom del Departament], però clar, serà associada tota la vida... mai farà res, una altra persona no ho acceptaria... El sacrifici és dels dos, o una vegada cadascun. Aquest sacrifici és pels nens, però jo no em sacrificaria per una persona adulta, que entenc que està en les mateixes condicions que jo. No seria prou generosa"

com per dir 'yo... voy con la maleta donde vaya mi marido'."

(Ginesta, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, TU)

La paraula "sacrifici" és força recurrent, sobretot en el sentit de considerar que són elles les que se sacrifiquen sempre, mentre que els seus marits o companys prioritzen la seva vida professional per sobre de la seva vida familiar:

"Salomé: Y en cuanto a la carrera profesional, que las mujeres se sacrifican. Y ellos no. El ejemplo que os digo de quién nos levantamos en esa reunión, fuimos las mujeres. Ellas se sacrifican. (...) Y veo que lo que os he comentado antes, que aquí hay mujeres en este departamento con la valía suficiente y de sobra para ser catedráticas y que abandonaron.

Pregunta: ¿Se sacrifican o tienen otras prioridades?

Salomé: Tienen otras prioridades, y se sacrifican por ellas. Y las otras prioridades las tiene detrás, las tienen en casa, no las tienen aquí. No es "ay, me conformo con lo que tengo", no. Es que vamos a ver, yo tengo una vida muy compleja, y tengo que atender a todo y para atender a todo tengo que bajar la guardia en algún sitio. ¿Qué sacrifico? Y ellos no tienen... ¡Y ellos no sacrifican su vida profesional ni personal!"

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

Una de les professores de més edat, catedràtica, relata que quan ella era jove o es feia carrera acadèmica o es constituïa una família, però les dues coses eren incompatibles. "Einstein es va casar, però no va ser un pare de família", diu, homes i dones no tenen els mateixos drets, les lleis no són suficients per assegurar la conciliació, calen actuacions concretes que són difícils de portar a terme:

"Elvira: Jo dic sempre, que les primeres dones, ens vam colar per les esclètxes. I quan tu entres per una esclètxa, has d'anar lleugera d'equipatge.

Pregunta: A què et refereixes quan dius lleugeres d'equipatge?

Elvira: Sense càrregues familiars! Perquè jo si hagués dit al Dr. X: 'miri és que haig d'anar a portar el nen al metge... doncs escolti, senyora, trii', entens? I és clar, jo crec que això és una diferència entre homes i dones, perquè si l'home té dret a ser pare de família i científic, una dona també té els mateixos drets! Potser sí que un Einstein es va casar, però un pare de família, no va ser l'Einstein! I qui diu l'Einstein, els altres! (...) ara segueix havent-t'hi problemes no per estar o no casada, per ser mare de família, segueix havent-t'hi problemes! Els problemes de discriminació de la dona, no n'hi ha prou amb lleis! S'ha de fer accions... guarderies, horaris adequats... per homes i per dones! Això és el gran problema!"

(Elvira, més de 61 anys, soltera, sense fills, CU)

També la Salomé parla de renúncies per poder constituir la seva família (no agafar-se el permís per matrimoni que li corresponia, ni la baixa per maternitat, deixar la recerca en els

moments de màxima activitat com a mare) i tot això mentre s'adona que al seu marit no li va caldre fer cap concessió a la feina gràcies a la implicació que hi va posar ella:

... a mí me dijeron que sí me iba a poner de baja, por estar embarazada, no me iban a dar la plaza. No me darían la plaza. - ¿La plaza de T.E.U.? - No, la plaza de asociada. Y yo tenía una continuidad, entonces no la quise perder. Cuando me casé al día siguiente vine a trabajar. No cogí ni una baja. Nada. Cuando me casé también estaba como asociada, y yo me casé un domingo y el lunes estaba trabajando. No tuve ni viaje de novios ni nada. (...) Y luego, cuando nació mi hijo, yo no cogí baja de maternidad... Cuando nació mi niña, sí. ¡Y me quedé más contenta! Dije "¡esto existe!". "Dios mío, existe, qué alegría". (...) Entonces cuando ellos nacieron, yo dejé de investigar, vamos a ver, cuando nació el niño no, porque todavía no tenía plaza, pero cuando nació la niña, esto fue un punto de inflexión, es que 2... no son dos, son... se multiplican. Cada uno lleva un ritmo, estaba... en fin, madre para todo, y no podía ser.

Pregunta: Porque no contabas con tu marido entonces?

"Salomé: Mi marido... no. Me he separado este año. Es profesor también en la universidad, y el no dejó de trabajar, no dejó de publicar y no dejó de hacer currículum. Para que el pudiera hacerlo, me sacrifiqué yo. ¡Así me lo ha agradecido! En ese momento no lo llevé mal porque fue un pacto. Era un pacto con él. Ahora trabajas tú, yo me cargo los niños, y yo llevo la familia. '¿Pero en algún momento yo lo podré hacer, verdad?'. 'Sí, sí, sí'. Ja!"

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

Altres, en canvi, manifesten que no ha estat la carrera professional el que els ha impedit tenir fills o formar una família, sinó que ha estat conseqüència de la seva manera personal de viure, i és que efectivament, tal com es comenta en més d'una ocasió, cal parlar d'una tercera dimensió en la vida dels individus: la personal. Així de clar ho manifesta la Cèlia:

"O sea, no tener hijos ha sido una opción personal que no ha tenido nada que ver con el trabajo, sino que ha tenido más bien relación con mi forma de vida personal... de salir por la noche, de ... disfrutar. De ir de viaje ... y llega un momento que no has encontrado el tiempo y dices pues nada... Pues eso..., si no me ha preocupado hasta ahora, tampoco me va a preocupar a partir de ahora..."

(Cèlia, menys de 45 anys, sense fills/es, TU)

En canvi, la Sara, de la generació de dones més grans, creu que aquest tema de triar entre fer carrera o formar una família, és una modernitat, que quan era ella jove era una cosa que ni se la plantejava, calia fer les dues coses i n'estaves orgullosa:

"... jo crec que mai vaig fer l'opció entre feina i família. Res. És que ni se'm presentava. Jo crec que les noies d'ara ho pensen. O almenys ho verbalitzen. Nosaltres, la nostra generació era tant important la feina, però també la maternitat. Jo me'n recordo que estava molt contenta que als enquestadors, em deien, i tu ets professora, i jo els deia "sí" i "estàs casada", i dic "sí", i "tens

família?" i dic "sí" i deien "tens una filla?" i jo deia "sí" i jo estava tant satisfeta!!! I jo deia; "sí, és que es pot fer tot, no?" Si t'organitzes ... això, mai, mai m'ho vaig haver de plantejar. A mi m'ho han plantejat les generacions més joves. I la meva filla mateix s'ho planteja... és que jo penso que ara hi ha com un revifar de cuidar-se més de les criatures."

(Sara, més de 61 anys, casada en segones núpcies, amb fills, CU)

Finalment, algunes dones majors de 61 anys comenten haver patit, quan eren més joves i dins l'àmbit familiar, algun tipus de desincentivació o desmotivació en les etapes més difícils de compatibilització per tal d'encoratjar-les a deixar de treballar, fer-se càrrec a temps complet dels fills/es i esdevenir, així, millors mestresses de casa:

"Som una generació que vam ser una mica frontissa. Per exemple, de part de la família del meu marit, la meva sogre concretament, no entenia gaire... la seva preocupació va ser que si el seu fill no guanyava prou per a que jo continués treballant (...). Som una generació bastant de frontissa en el sentit que arrossegaves molt de l'educació."

(Úrsula, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Hi va haver una època que li vaig dir al meu pare 'no puc més!'. I em va dir 'doncs deixa-ho, el X [nom del seu marit] té una feina bona, guanya calers, queda't amb els nens. Va ser quan va néixer el Y [nom del seu fill] llavors en tenia un de 5, un de 3 i l'acabat de néixer. El meu pare em veia angoixada"

(Olga, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

Cap d'elles va renunciar als seus diferents papers de mare, esposa i professora, és clar que la majoria no van arribar a catedràtiques.

11.1.1.10. Les etapes més difícils en la conciliació família i feina.

Els períodes relacionats amb l'elaboració de la tesi doctoral i les oposicions per a la categoria de Titular d'Universitat i fins i tot a Càtedra, han estat per a moltes de les dones entrevistades les etapes més difícils alhora de compaginar feina i família. En bona part dels casos estudiats, les dones han redactat la tesi i/o s'han presentat a oposicions quan els seus fills/es eren petits, fet que ha suposat un "estrès", com diu la Beatriu, o viure "escenes de molta tensió", com diu l'Helga. D'una manera molt gràfica i a tall d'exemple, aquestes dues dones coincideixen en descriure com s'ho feien per compatibilitzar la feina de redacció amb la de cura dels fills/es:

"Beatriu: Recordo fent les oposicions que estava amb la X [nom de la filla] de mesos preparant les oposicions i amb el peu anar balancejant la ganduleta i jo estava de baixa maternal però jo estava fent la memòria docent. La vaig tenir a finals de desembre i vaig tenir la titularitat al juliol."

Pregunta: Aquesta etapa va ser la més dura?

Beatriu: No, per a mi l'etapa més dura va ser amb la tesi... (...). L'estrès que suposa fer una tesi, el fet d'estar pensant continuament, de que quan estàs amb el nano estàs pensant amb el que hauries d'estar fent, no estàs vivint al 100%. Jo dic que he disfrutat molt més a la X [nom de la filla] que no pas al Y [nom del fill]. Jo, quan el nen era petit, tenia una angoixa permanent per la tesi.

(Beatriu, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Jo tinc records d'haver estat davant de l'ordinador amb la criatura a la falda o gronxant amb un peu i escrivint al teclat amb l'altre. Escenes d'aquestes de molta tensió. Suposo que et lïes la manta al cap i dius endavant que jo puc i ets jove, et sents forta... (...). A les meves filles les vaig tenir, una a l'acabar de llegir la tesina i vaig llegir la tesi embarassada de l'altra. Vaig tenir a les filles a l'època de la plena producció acadèmica."

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Una catedràtica jove explica una situació semblant per preparar l'oposició:

"Pregunta: Cuando tú te presentabas para la cátedra, ¿tus hijos eran pequeños no?"

Katrina: El segundo era pequeño, nació en el 96 y la cátedra es en el 2001, pues tendría cinco añitos. ¡Fue horrible, fue horrible! ¡Fue horroroso! Yo lo pasé muy mal. Además aún tengo remordimientos porque yo tenía muchos proyectos en marcha que dirigía, tenía que redactar los informes de los proyectos... Y al fin me pude poner a preparar la memoria de oposición... Yo por las mañanas venía aquí a clase, llegaba a mi casa al mediodía, llevaba al chiquito al colegio, me ponía a trabajar y enseñada tenía que ir a buscarlo otra vez."

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, CU)

No tothom viu, però, les situacions de la mateixa manera. Així la Irene, per exemple, també va fer la tesi doctoral i les oposicions mentre els seus fills/es eren petits i en cap moment, comenta, va notar que la seva productivitat baixés, ni va viure aquesta etapa com un període especialment complicat. La corresponsabilització en les tasques domèstiques i familiars del seu marit i l'ajuda de serveis privats (cangurs i guarderies) poden explicar aquesta sensació:

"Hi ha èpoques que potser no tens obligacions familiars i també ets poc productiva. I en canvi he fet tesis i oposicions tenint fills i acabats de néixer"

(Irene, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Mentre que la Salomé, acabada de separar, ha hagut de reduir la seva activitat investigadora i limitar-se a les tasques docents:

"Ahora no tengo nada, porque él ha abandonado totalmente a su familia. No visita a sus hijos, no hace nada. Estoy de madre soltera. Entonces lo de la conciliación me podéis preguntar lo que queráis. ¿Como se concilia? Teniendo una abuela, es que eso es fundamental! Contratando una persona por las tardes,

no haciendo... en fin. La cosa está muy complicada. Y en el momento actual, vuelvo a no investigar. Estoy en los proyectos pero no puedo hacer nada. Los directores de los proyectos me llaman y me preguntan, '¿oye, que te parece si hacemos esto... qué harías tu?' No estoy investigando. Mi objetivo es volver.

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

L'Helga explica les conseqüències i els costos en salut personal que li van suposar aquests anys de sobreesforç per tirar endavant la casa i la seva carrera acadèmica:

"Del 92 al 2002 va ser l'etapa més dura perquè les nenes eren petites. I en aquesta dècada vaig fer la tesina i la tesi. Recordo aquesta dècada de no viure, de no existir jo... com de sentir-me anul·lada. Vaig fer una baixada molt forta després de la tesi, jo havia fet un sobreesforç molt gran i després vaig fer una baixada d'estat d'ànim. Em van diagnosticar una depressió que em va costar anys de sortir-me. Vaig fer una mica de remuntada quan les oposicions i vaig tornar a recaure i al final vaig necessitar tractament. I m'ha costat uns 5 anys sortir-me'n. Quan jo dic que té costos, crec que en salut és important. Et pot sortir psíquicament, psicològicament, al moment o al cap d'uns anys... (...). Jo com a persona havia desaparegut i em va caldre treballar per a recuperar aquest aspecte personal"

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Un altre cas és la Clara que va preparar la tesi i les oposicions quan encara no tenia fill/es i és, ara, en una situació estable a nivell acadèmic i professional, que ha hagut d'aprendre a compaginar les responsabilitats laborals i familiars. Veu d'una manera molt positiva la seva nova situació de mare i professional i creu que ara s'organitza millor i és, fins i tot, més productiva. Veiem, doncs, una altra vegada com el tema de la productivitat preocupa a les dones entrevistades:

"Tinc molta més feina, he d'organitzar moltes més peces del puzzle, és més complexa però és molt enriquidor i una cosa que he après és que jo aprofito molt més el temps, per tant ja em va bé. Amb tota aquesta complexitat al final estic molt més cansada però jo penso que he après a organitzar-me millor i crec que sóc més productiva"

(Clara, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU).

La Ruth va presentar la tesi i va passar les oposicions quan els seus fills/es ja eren grans. És per això que, segons ella, l'etapa més difícil per a la compaginació entre feina i família va resultar ser quan els seus fills/es eren petits, fet que va coincidir amb l'entrada a la universitat com a professora. La Ruth pertany a una generació de professors/es que van estudiar Filosofia i Lletres i, per tant, durant la llicenciatura havien cursat algunes assignatures, poques, relacionades amb la Geografia. Per aquesta raó quan va començar a donar classes a la universitat, després d'haver treballat a l'empresa privada, es va veure amb la obligació de preparar les classes assignades de bell nou i necessitava, com és lògic,

molta dedicació. Ho explica amb aquestes paraules:

"Ruth: Nosaltres no teníem cap formació de geògrafs. Jo anava a la classe i estudiava per la nit el que l'endemà explicava. Llegies tres articles a la nit que els resumies com podies per l'endemà vomitar-los i el dia següent el mateix. Amb criatures volia dir que te n'anaves a dormir a les tres, a les quatre per aixecar-te a les sis. Això de dormir poc ho he fet molt. Molt dur. I per altra banda he estat molt mare, acompanyant els nens a música, a gimnàs... Jo no vaig tenir mai una ajuda al 100%.

Pregunta: Llavors feies els mínims a la feina, no podies fer articles...

Ruth: Ni se'm passava pel cap"

(Ruth, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

Dues dones, del grup de professores més grans, davant la dificultat de compaginar feina i família, van decidir en un moment determinat deixar les classes a la universitat i dedicar-se a escriure la tesi doctoral mentre tenien cura dels fills/es. L'Olga, amb quatre fills/es, va demanar un any sabàtic per dedicar-se de manera intensiva a la redacció de la tesi, mentre que la Sílvia, amb dos fills/es, va trencar la seva relació contractual amb la universitat durant tres anys per la mateixa raó. Cal a dir que la Sílvia va poder fer això perquè els anys als que fa referència, principis dels anys setanta, la universitat no era tan competitiva com ho és ara; actualment seria impensable poder deixar la universitat i reincorporar-se al cap d'uns anys:

"Sílvia: En enero del 73 nació el primer hijo y no podía hacer las dos cosas. Del 71 al 73 trabajé en la universidad y luego me di de baja y para no quedarme sin hacer nada, sólo daba seis horas de clase a la semana en el X [nom del lloc on treballava fora de la universitat] y luego volví aquí en el 77. Estuve fuera del 74 al 77. Desde que nació el segundo.

Pregunta: Estuviste fuera de la universidad para cuidar a tus hijos.

Sílvia: Y también para terminar la tesis"

(Sílvia, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

Pina que va tornar a estudiar quan ja el fill més petit va començar a anar a escola també valora que el seu marit s'ocupés de la família:

"Pregunta: Vas tenir el suport del teu marit?

Pina: Ahí sí que puedo decir que él me dijo - si tu quieres estudiar...- yo tenía clases por la tarde y él hizo todo lo que tocara. No tuve ningún problema en eso. Las épocas de exámenes él se cuidaba de los niños, yo llegaba a las ocho o nueve de la noche estaban ya duchados y cenados..."

(Pina, més de 61 anys, casada, amb fills, TU)

Tots aquests comentaris ens porten a considerar la maternitat com una de les raons més clares que condueixen a un endarreriment en la lectura de tesi i en l'obtenció d'una plaça funcional per part de les dones, que ja constàvem a la part numèrica d'aquest treball.

Però no només les dones amb fills/es comenten haver passat etapes complicades alhora de compaginar treball remunerat i de cura, sinó que també ho fan les dones sense fills/es han hagut de cuidar als familiars malalts, concretament a germans/es, pares i mares tal com també hem anat veient en punts anteriors. Durant els mesos o anys que això ha succeït algunes d'aquestes dones reconeixen que ha afectat a la seva feina en la mesura que han abandonat la recerca o han deixat de publicar dedicant-se exclusivament a la docència.

També hi ha alguna d'aquestes dones sense fills que reivindica la seva vida personal com a una part d'ella que "pateix" de les exigències de la carrera professional, i sobretot es lamenta que pel fet de no tenir família, els altres suposen que ho té més fàcil, però per ella no només existeix la feina. Valora molt la seva vida personal i considera que també es ressenteix de la compatibilització amb la professional, la seva, ens diu, és una família unipersonal, un tipus de família que és menystinguda pels col·legues que són mares o pares.

"En el meu cas no hi ha canalla i llavors doncs clar, el grau de dependència familiar és molt menor. Els pares, fins ara, (...) gaudeixen de bona salut, pel què, més o menys he pogut anar compatibilitzant, no? Això sí, he tingut que fer bastants sacrificis personals, que aquests no es tenen en compte, no? Quant es parla de família, i ara et comentaré una situació que genera molta incomprensió personal respecte als altres companys. El fet de que no tinguis... o de que siguis una família, jo sempre ho dic, una família unipersonal, perquè la meua família sóc jo. Sóc una família!!!"

(Delina, menor de 45 anys, soltera, sense fills, TU)

Les sociòlogues Ramsay i Letherby centren el seu darrer treball justament en aquest sentiment de les dones que no han tingut fills i que se senten tan discriminades o més que les que són mares. El seu estudi basat en entrevistes en profunditat a professores universitàries sense fills, mostra com s'espera que especialment les no-mares siguin les que facin una carrera particularment brillant, o atenguin moltes més càrregues departamentals, perquè s'entén que no tenen una vida familiar que les pugui condicionar tant com a les mares, la qual cosa no sempre és així, per això es queixen que sovint s'ha parlat de les diferències entre homes i dones i no gaire de les diferències entre dones a l'hora de fer carrera.

"The experience of the women in our research also suggest that while non-mothers do feel empathy with mothers, they themselves often feel excluded and or marginalized (that is "othered") by mothers at work. Female identity is not homogeneous or unitary. In the academy the expectations of women do not merely to be influenced by our age, ethnicity, dress code, discipline area and so on" (RAMSAYi LETHERBY, 2006, 40).

Segurament el sentiment de la Delina, s'inscriuria en aquesta línia, ella vol ser considerada com qualsevol altra persona amb obligacions fora de la carrera acadèmica, igual que ho són

les dones mares de família, ella ha d'atendre a la seva família unipersonal, és a dir a ella mateixa i les seves necessitats com a persona fora de la feina, que potser no passen només per progressar en la seva carrera professional, com potser és el cas de molts dels seus companys de sexe masculí.

11.1.1.11. *La docència, la recerca i la gestió amb càrrecs.*

Fins ara hem anat comentant diferents valoracions pel que fa a la major o menor conciliació de les obligacions dins l'acadèmia i la vida familiar i personal. Semblava que hi havia unanimitat en que la gestió era la tasca amb més possibilitats de compaginació, però què passa si la gestió comporta càrrecs d'alt nivell i responsabilitat?

"Si ara mateix, amb les seves circumstàncies personals actuals, li oferissin un càrrec, l'acceptaria?": aquesta va ser una de les preguntes que es va formular a les professores durant l'entrevista. I la resposta, en bona part dels casos va ser negativa i per diverses raons: menys dedicació a la recerca, atenció a la família, manca d'interès per a la gestió, excés de responsabilitat, idiosincràsia...

Algunes d'elles, les que tenen o ja han tingut algun càrrec (en la direcció de departament, secretaria de departament, coordinació de titulació, de postgrau, d'ERASMUS, etc.), comenten que la feina de gestió treu temps de dedicació a la recerca i contesten que, si els hi proposessin, no acceptarien cap càrrec (o cap altre càrrec, si ja en tenen un). La Irene, que té un càrrec important dins el seu departament, ho explica amb aquestes paraules:

"Podria acceptar-ho perquè, és lleig que ho digui, però a mi em resulta bastant fàcil. No em costa. Es fa i ja està. Intentaria no acceptar, no per la família perquè crec que ho podria fer sinó per tenir temps per fer recerca."

(Irene, casada i amb fills/es, 46-60 anys, TU).

La Lluïsa té una opinió molt semblant a la de la Irene i a més, afegeix, que si ja de per si la compatibilitat entre feina i família és difícil amb càrrecs encara ho seria més:

"No. Ni de directora, ni de degana, ni de rectora... Res, no! (...) Perquè ara el meu objectiu és fer més espai a la recerca. Compatibilitzar família i treball t'esgota. Compatibilitzar docència, al nivell que hem de fer docència, amb recerca és molt complicat. Jo ja considero que he fet la meua (...) contribució a la gestió. Els honors que això suposaria no m'interessen gens i en canvi seria un cost d'oportunitats de dedicar-me a altres coses. I no està dintre de les meves prioritats"

(Lluïsa, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Altres clarament prioritzen la família tot i que com la Berta, consideren la gestió una assignatura pendent, en el seu cas encara és jove i no ho descarta per més endavant quan el seu fill sigui més gran:

"No, yo pienso que no, con mi hijo no. Me gustaría y se que es mi asignatura pendiente de las tres cosas que tenemos que hacer: docencia, gestión e investigación. En gestión no he ido más allá y me gustaría porque me gusta trabajar en equipo y pienso que las personas cuando lo hacemos nos multiplicamos. Creo que sería un reto. Pero también veo los secretarios de departamento que conozco y veo la cantidad de horas que tienen que dedicar. Entonces desde que tengo a mi hijo me doy cuenta que no llevo a todo..."

(Berta, menor de 45 anys, soltera, amb fills, COL)

L'Helga tampoc acceptaria càrrecs remunerats a la universitat o càrrecs que suposessin un volum de feina addicional perquè, ara que els seus fills/es comencen a fer-se grans, el que més desitja és recuperar temps per a ella mateixa:

"... per principi no acceptaria cap feina o cap càrrec dins de la universitat que representés un pagament addicional al meu sou habitual de professora titular. Jo entenc que si en una feina t'hi posen uns diners a sobre és que hi ha un plus d'hores i de responsabilitat i si jo ja tinc dificultats per tirar endavant la meva jornada seria absurd i deshonest acceptar una feina que requereix més responsabilitat i més hores perquè no les tinc.

Pregunta: I quan les filles siguin més grans?

Helga: No ho crec perquè si més endavant em requereix menys atenció la família voldré recuperar el meu temps propi."

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

En d'altres casos, la gestió senzillament no agrada, no interessa o no s'està disposat a acceptar la pressió, el temps o la responsabilitat que suposen:

"És que no m'interessa el més mínim"

(Olga, més gran de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Potser és la gestió que no m'apassiona tant (...). És que crec que no és gaire atractiu. I l'altra és, què comporta això? Si has d'estar aquí fins les tantes de la nit i rebre trucades a casa i tot el dia amb aquests embolics... molt temps, molta pressió..."

(Clara, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU).

"A mi no m'agradaria de moment. Sempre els hi dic quan tingui 60 anys potser. (...) Perquè penso que hi ha molta més gent encara per fer-ho. Són càrrecs de molta responsabilitat"

(Aina, 31-45 anys, soltera i sense fills/es, TU).

A vegades, com és el cas de l'Vinjet i la Petra, no s'accepten càrrecs de gestió per motius

personals relacionats amb la manera d'entendre el perfil de les persones que haurien d'exercir-los, o, com diu la Delina, per "idiosincràsia":

"Jo no tinc visió política (...). No tinc visió de gestió"

(Vinyet, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, CU).

"Per ser director s'ha de ser bastant diplomàtic i jo no ho sóc. És una qüestió de tarannà i de manera de fer. M'han proposat varies vegades ser directora del departament i sempre he buscat algú que pogués ser un director bo en el sentit de ser molt diplomàtic... he fet de secretària..."

(Petra, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, TU).

"No, i t'ho dic així directament. No perquè no m'ha interessat mai, no m'interessen ni els rols ni les estructures de poder, n'he fugit sempre. No m'agrada prendre decisions pels altres i això, és un tema que no m'ha interessat mai. Alguna cosa se'm ha ofert i sempre he dit que no. - I no està pas vinculat a que tinguis més o menys feina sinó que és per idiosincràcia..."

(Delina, menor de 45 anys, soltera, sense fills/es, TU)

Una de les dones entrevistades que actualment té un càrrec de pes dins la Facultat on treballa explica que en el moment en el que havia de decidir formar equip de treball la seva universitat ja havia establert la norma de la paritat, de manera que totes les comissions, tribunals, equips de deganat, etc. havien de constituir-se en base a la igualtat numèrica entre homes i dones. Per tant, explica, per formar equip va haver d'entrevistar-se amb nombrosos professors i professores d'edats i situacions personals semblants. Les respostes entre uns i altres, però, van ser ben diferents. Mentre els homes s'excusaven fent referència a la seva carrera professional i amb la necessitat de dedicar-se exclusivament a la recerca, les dones...

"Començaven dient moltes gràcies i llavors t'explicaven 'és que ara amb el nen petit o amb la nena petita... la veritat és que moltes hores... ara hem decidit tenir un nen...' i/o 'mira el que passa és que jo tinc el meu pare amb una malaltia..."

(Queralt, més gran de 61 anys, soltera i sense fills/es, CU).

Les dones, doncs, no acceptaven formar part de l'equip de treball per qüestions personals relacionats amb la compatibilitat amb la família.

El cert és, però, que aquesta normativa de la paritat, ha permès a algunes dones ocupar llocs que potser altrament no els hi haguessin proposat, no pas perquè tinguessin menys vàlua, sinó perquè no s'hi hagués pensat, la Laura ho té així de clar:

"Jo sé que m'ha elegit perquè sóc dona. Però això no vol dir que sigui més dolenta que qualsevol home que haguessin pogut elegir (...). La meva percepció

és dir segur que joestic aquí per afirmative action, segur, però el fet que haguessin elegit aleatòriament o de la mateixa manera que em van elegir a mí un home... estic segura que ho hagués fet igual però més bé no ho sé... s'hagués equivocat en d'altres coses... jo crec que les dones tenim molt potencial per donar, el que passa és que no se'ns deixa donar"

(Laura, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Però també és cert que les tasques de gestió són vistes sovint com una servitud. L'escàs poder i abundant feina que donen la majoria d'elles, fan que siguin defugides tant per homes com per dones, però sovint són elles les que en les darreres dècades se n'estan fent càrrec de manera cada vegada més majoritària. Aquest fet de segur que ha estat positiu per a imprimir un caire diferent a la manera d'entendre l'organització d'un departament i ha donat més visibilitat a la presència de les dones en aquest departament.

Susan Hanson (2007) elogia aquestes dones (a l'article que dedica a la tasca feta per la geògrafa australiana, nacionalitzada americana, Janice Monk) perquè la seva tasca ha estat decisiva per impulsar canvis dins i fora de l'acadèmia. Segons Hanson, la gestió (que en anglès anomenen "servei"), és associada a la servitud, a l'esclavatge (del llatí servus=esclau i servitium=esclavatge) i per això defugida generalment, en canvi cal que sigui vista com una espècie d'activisme en la vida acadèmica, les activitats de gestió tenen impactes vitals en la vida de les persones, asseguren l'aprenentatge, la capacició envers els desafiaments la resolució de problemes. Així també ho veuen algunes de les professores entrevistades (com ho són els casos de la Quima i la Loreto de les quals hem anat transcrivint alguns fragments de les seves intervencions al respecte).

11.1.2. LA PERCEPCIÓ MASCULINA.

A continuació passarem a l'anàlisi de les entrevistes fetes als professors de geografia dels mateixos departaments. Es tracta, com hem dit a l'inici, d'una petita mostra a manera de contrapunt, però que en una segona etapa del treball, es va considerar d'interès afegir. Veurem que en parlar de vida professional i vida familiar les diferències són notables, és per això que ens ha semblat interessant separar clarament els comentaris fets per els uns i les altres tot i que en els següents apartats, l'anàlisi serà feta de forma conjunta per poder contrastar millor la proximitat o llunyania de les inquietuds, sentiments, dificultats, de les unes i dels altres.

"He conocido personajes de la vida académica geográfica de este país, auténticos maestros, he tenido la suerte de compartir jornadas con ellos... y esa

misma convivencia muchas veces me ha evidenciado que esos grandes maestros de la geografía tenían una vida familiar realmente caótica, catastrófica. Yo no quiero ser un maestro de la geografía a ese precio. He visto en la trastienda unas vidas familiares rotas, desconexas... cada uno que elija."

(Dario, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

El fet que hi hagi polítiques a favor de la conciliació no vol dir que aquestes sempre siguin utilitzades, es demostra que sovint ni homes ni dones són molt partidaris d'aprofitar els descansos per paternitat o la reducció d'hores de treball, segurament perquè saben que els perjudicarà laboralment. Per això no n'hi ha prou en que les polítiques de conciliació existeixin, fa falta alguna cosa més per resoldre el conflicte entre família i feina. Cal canviar la cultura del treball. Tant la promoció com l'obtenció de plaça depenen d'un sistema de reconeixement que premia només un determinat tipus d'activitat (la recerca) i n'exclou altres. El què és descoratjador és que en l'acadèmia aquesta valoració està en les mateixes mans del col·lectiu de professorat, pel que és ell mateix qui perpetua aquest model:

"Faculty members have a considerable degree of control over the criteria for such things as tenure, promotion, an merit pay. In many respects, expectations for the ideal academic worker are created by and reinforced by faculty members themselves. While it would be naïve to expect that these criteria can be changed overnight, there is still a lot that faculty members themselves can do to modify the criteria so that faculty members with family responsibilities can have career success and meet their family responsibilities" (RUSHING, 2002, 583)

Tal com hem vist els departaments de geografia són departaments masculinitzats, per tant la valoració dels professionals que hi treballen tindrà un biaix d'apreciació masculina pel que fa a facilitar la compaginació de la vida laboral i familiar, això ens porta a considerar l'interès de veure quina és la percepció que els homes tenen d'aquests temes.

11.1.2.1. La compatibilitat professional i familiar.

La diferència més important que trobem en les respostes dels professors, i que ja ha estat apuntada més amunt- és la que alguns manifesten de manera molt clara: la família ha estat per ells un suport, un estímul, més que una dificultat en moments en que la seva carrera requeria especial dedicació:

"Home, es clar, és una dificultat tenir una família. És una cosa que tu la vols, però que assumeixes que té uns costos de cara a la vida laboral, això està clar. Llavors, podem detallar els múltiples costos, però jo també apuntaria que de vegades també té un efecte contrari, ja que pot ser estimulante. Des de diferents punts de vista, des del punt de vista de que tens un suport i a mi em sembla que això és molt important, és un compartir quan les coses se't poden complicar. I per altre banda, tens unes necessitats i aquestes necessitats també poden ser

estímulants. Has de tirar endavant, t'has de forçar en determinades coses i en aquest sentit jo crec que pot tenir una lectura doble. No ho posaria directament en negatiu en relació a la feina..."

(Eudalt, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

Una de les professores entrevistades explicava el cas d'un catedràtic preocupat per un doctorant seu molt bo que no acabava de centrar-se en la feina; pel catedràtic el més important era que el seu deixeble es casés per així establir-se com a persona i poder dedicar-se a treballar en cos i ànima:

"A títol d'anècdota: deia X (nom del catedràtic) d'un dels seus deixebles 'si quiere casarse que se case... para la vida intelectual hay que casarse pronto' i treure's les cabòries de davant. Per ell casar-se era solucionar un tema... 'para poderse dedicar en cuerpo y alma a la investigación que es lo serio'. Et dona estabilitat, et soluciona qüestions d'infraestructura a molts nivells i llavors et pots concentrar amb el que és el veritablement seriós que és la investigació."

(Mila, entre 46 i 60 anys, divorciada, sense fills, CU)

I els comentaris que fan sobre la seva parella també són radicalment diferents i van des de considerar que són el puntal estructurant de la família, fins a parlar d'elles com una espècie d'eficient tècnic de suport a la recerca:

"Fonamental... Era l'estructura, si no hagués estat ella hagués sigut impossible."

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills/es, TU)

"... des de la mecanografia, que és el més elemental fins a estadístiques, i recollir dades... bé totes les feines que podríem dir "auxiliars" m'ha ajudat si ha calgut. I bé, si la feina que tenia que fer era massiva, doncs els nens a ca les ties"

(Roger, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

En diferents casos s'admet que s'ha prioritzat la carrera d'ell per sobre de la d'ella, com en el cas de l'Arnau, o haver-se recolzat en l'estabilitat d'ella per fer la pròpia carrera, tal com ens comenta en Bernat:

"Clar, de fet una miqueta tot ha vingut vinculat a la meva carrera. (...) en aquell moment va ser la meva carrera la que va tenir prioritat (...) Clar, és una qüestió estratègica i moltes vegades és psicològica. No és tant planificada. És a dir, jo quan... fins que no vaig arribar a ser titular, per una qüestió psicològica, les coses no estaven assegurades. Hi ha certs passos que no vaig fer abans. És a dir o la paternitat o la maternitat. Jo no vaig dir que sí a ser pare fins molt tard."

(Arnau, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"En mi caso siempre digo que yo tengo mucha suerte de haberme casado con la mujer que me he casado, porque ella estaba trabajando y ya había un respaldo económico que te permitía lanzarte un poco a la aventura sin saber lo que iba a

pasar, sabiendo que había un ingreso económico."

(Bernat, menor de 45 anys, casat, amb fills, CU)

L'Eudalt ha fet diferents estades a l'estranger, la més llarga de tres mesos als Estats Units, hi va a anar amb la seva dona i el seu fill, diu que li va ser molt útil llegir un llibre que repartien al campus sobre la compaginació entre la vida familiar i l'acadèmica, on amb síntesi es deia que com més es cuidessin els aspectes familiars més satisfet es quedaria de la part acadèmica. Allà la seva dona es cuidava als matins del fill mentre ell era a la facultat i a les tardes estaven junts, menys una estona en que ella feia classes d'anglès.

En Marc, casat i sense fills, diu que aquest fet li ha facilitat compaginar feina i família, amb la seva dona, que també treballa, arriba a pactes en moments puntuals de feina, per exemple durant les vacances d'estiu. Per ell va ser més dur haver de compaginar un negoci familiar (o sigui una altra feina) que va haver de portar conjuntament amb la seva feina a la universitat durant uns anys i que li va impedir de viatjar i dedicar-se al que després ha ocupat bona part de la seva vida acadèmica, la recerca i sobretot la gestió:

"A veure, hi ha hagut sempre pactes. Jo recordo quan havíem d'acabar l'estudi aquest d'ordenació territorial de X (lloc). S'havia d'acabar abans de l'octubre del 86, doncs llavors vam pactar, tot i que la feina anava molt malament, doncs 15 dies de vacances a l'agost. O sigui, sempre hi ha hagut pactes d'aquests i clar s'ha hagut de parlar una mica del tema. Inicialment era molt més partidària d'això, de que complís un horari i aquestes coses... però bueno, amb el temps... Ella també té un cercle d'amistats i algunes vegades doncs s'organitza pel seu compte."

(Marc, més de 61 anys, casat, sense fills, CU)

La parella de l'Homer és professora universitària, però d'un departament, on, pel tipus de tasques, cal anar-hi diàriament, això feia que ell, que podia realitzar la seva recerca a casa els dies que no tenia docència, s'ocupés del fill quan era petit (de tota manera van ser pares una vegada tots dos ja havien obtingut plaça de titulars). Pensa que el fet que tots dos siguin del mateix "gremi" facilita entendre que hi poden haver moments puntuals de feina, els diumenges, per exemple:

"I llavors bé, ens ho hem d'organitzar sobretot quan el nen era més petit i tal, jo que tenia més flexibilitat, potser em quedava més a casa que ella, en aquest sentit. I quan no hi havia més remei, trucàvem a l'ajuda familiar, les mares, les àvies i tal, no? Però en aquest sentit, el fet de treballar tots dos aquí, jo penso que flexibilitza bastant la... i ara que el nen ja és més gran i ja va més pel seu compte i tal, mmmm bastant compatible, diria jo, eh!"

(Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

En general els homes entrevistats manifesten no tenir problemes d'harmonització entre la vida laboral i familiar, solen parlar d'un pacte amb la seva parella (tal com hem vist que comentava anteriorment en Marc), de com ella ha assumit la part més feixuga de les tasques familiars perquè ell es pogués dedicar a fer la tesi, a preparar unes oposicions, a avançar un projecte o a tenir una major activitat de gestió.

"Ahí reconozco que el esfuerzo mayor para llevar la familia adelante lo ha hecho mi mujer, con ese acuerdo tácito de que te das un tiempo para tal... pero ha sido una labor fundamental."

(Bernat, menor de 45 anys, casat, amb fills, CU)

Pregunta: Ella t'ha recolzat en la teva feina? -

Jeremies: Molt. Jo penso que si no fos per ella, no estaria aquí, ara."

(Jeremies, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

Tot i que se sol admetre que hi ha moments puntuals de dificultat en la compaginació, no sembla que aquesta dificultat recaigui especialment sobre ells. Quasi tots venen a dir que "si t'organitzes" (suposem que amb les esposes) tot és molt més lleuger. Es tracta de pactes implícits o explícits, ajuda pagada... Si ho comparem amb els comentaris fets per les geògrafes entrevistades observem una coincidència: l'esment a l'avantatge que suposa la flexibilitat horària de la universitat; i una important diferència: en cap dels discursos masculins es percep angoixa, preocupació o sentiment de culpabilitat. Tenim exemples a totes les franges d'edat:

"Jo crec que incompatible, no. El que s'ha de tenir és molt cuidado. Però incompatible, no. És a dir, jo crec que es pot fer, és a dir, bueno, jo més o menys estic fent... el que passa és que t'has de concentrar. (...) I jo crec que si et divideixes el temps bé, jo crec que es pot fer una carrera professional correcta. (...) jo, ha estat fácil perquè som funcionaris, jo això ho tinc claríssim... (...) Per la flexibilitat horària, clar. (...) I llavors tenim negociacions amb la meua dona, i arribem a pactes, i tenim plantilles d'horaris, és a dir "tu entres aquest dia a aquesta hora", i ho hem de fer d'aquesta manera, no?"

(Arnau, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"Incompatible no és. Si s'entenen totes les parts.... És difícil. És difícil. Perquè aquesta feina és molt exigent, o almenys un mateix s'exigeix, i... hi ha dies que no coincideixes amb ningú de la família, no? I això al final es nota."

(Jeremies, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

"No, no. Mai hem tingut la sensació d'agobí en aquest sentit. No, no. En absolut, eh? Puntualment, si el nen està malalt (...) I el cas de la universitat és molt, peculiar, no? Jo penso, per la enorme flexibilitat horària que hi ha, no? Jo penso que aquesta és la nostra gran avantatge. Nosaltres no hem d'estar de 8 a 15 h com molta d'altra gent."

(Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

"Nosotros hemos compartido con el sentido común, es decir, sin pretender hacer mitad y mitad, sino un poco en función de lo que nos gustaba, del tiempo, y de lo que tenía que hacer cada uno. Si es un momento que yo tengo que hacer un artículo y estoy más apretado pues ella hace más cosas, si es un momento que ella está trabajando en un libro pues yo hacía muchas más cosas."

(Néstor, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

A diferència de les seves col·legues respecte als seus marits, la figura de l'esposa és sempre valorada pels professors:

"... jo no he tingut cap problema digne de menció, perquè sempre he tingut clar que les dues coses [feina i família] havien de ser compatibles. (...) no he tingut cap mania de sacrificar hores de la ciència, a la família si calia. Per exemple els punts forts de les oposicions, tesis, i tot això, no hi ha hagut cap problema perquè la X [seva dona] sempre m'ha ajudat amb aquestes coses, i quan hi havia el moment fort, enviàvem els nens a les ties. Que ells s'ho passaven bé, - I la X m'ajudava."

(Roger, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

Algun dels que sembla més implicat amb les tasques familiars, es queixa del fet que la seva dona limita la seva col·laboració en les tasques domèstiques perquè el considera maldestre per fer-les bé, aquest és el cas d'en Lluç, pare de quatre fills:

"El que passa és que ella és molt, d'una manera... que ella és poc feminista en el sentit convencional, i diguem, ella té una certa dificultat en acceptar que se li facin les coses. És a dir, com que té una gran capacitat, ella sempre s'ha considerat capaç de portar totes les coses. No? La família i la feina... i la família amb el sentit de ... molt ampli, perquè nosaltres hem tingut el sogre a casa fins ara... s'ha hagut de fer càrrec de moltes coses i... aleshores una gran dificultat d'acceptar... és a dir, els altres sempre fem malament les coses. La meua dona considera que ella planxa bé i jo planxo malament, que jo estenc la roba malament... no? Jo potser no netejo els plats immediatament, i a ella li molesta que estiguin allà... i no sé què. Ara... crec que... dins d'aquetes cosetes, compartim bastant. "

(Lluç, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

Altres manifesten clarament el protagonisme de les seves dones en les tasques domèstiques i són conscients que no s'han ocupat prou dels seus fills i ha estat la seva esposa la que n'ha assumit totalment la criança:

"Pues... jo he de reconèixer que aquí... jo no he arribat a separar-me... de miracle. Perquè... ho puc dir, no... i sobretot els anys que jo era a X [nom d'una ciutat], que venia els caps de setmana aquí, i el nen ja tenia mesos, va néixer estant jo allà, i que jo, un poc encogat amb el tema d'anar investigant, fent coses o llegint, pues no atenia el que tenia que atendre (...) Jo venia aquí i el nen se posava a plorar. I tenia mesos!"

(Jeremies, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

Encara que no n'assumeixin la responsabilitat de l'atenció, si que són conscients de la feina que donen, especialment quan hi ha més d'un fill. De fet algunes de les professores han explicat la voluntat de no haver tingut més que un fill o una filla, justament per aquest increment exponencial del temps de dedicació i a la major dificultat per obtenir ajut extern a l'hora de fer-se càrrec d'un o de dos infants.

"Pregunta: I en algun moment aquestes responsabilitats familiars et sembla que han dificultat la teva carrera professional?"

Isaac: No, quan teníem només la nena no. No, perquè va ser tot bastant rodat ... Però després, uns anys més tard quan va néixer l'altre va ser més complicat, perquè eren dos. Sí, va ser més complicat. (...) Per deixar-ne dos o un és molt diferent."

(Isaac, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

O reconeixen que per les dones és més complicat que per ells la conciliació de la vida laboral i familiar:

"Yo creo que si se trabaja, digamos, en la vida familiar, o se colabora o se hacen tareas, si uno quiere mantener el ritmo de investigación, hay que buscarse horas. Pienso yo...hay que sacar horas de donde sea. No lo quiero ver como un impedimento ni en el caso del hombre ni en el de la mujer pero sí que reconozco que tradicionalmente la mujer lo ha tenido más complicado."

(Bernat, menor de 45 anys, casat, amb fills, CU)

És cert però, que una bona part mostren una certa sensibilitat per poder compensar les hores que no estan "al peu de canó" i intenten organitzar-se de manera que puguin almenys col·laborar amb la dinàmica familiar. En especial se sol tractar d'anar a recollir o a buscar els fills a escola, a les activitats extraescolars o al metge en hores que la seva dona treballa i, ells, gràcies a la flexibilitat horària de la universitat, ho poden compaginar millor. La majoria dels què així s'expressen solen ser els més joves, entre els de més edat, aquest discurs no se sol trobar, ni que sigui per contestar a les entrevistadores d'una manera políticament correcte.¹⁴⁹

"Això, veus? És important, perquè com jo tinc un horari flexible ..., com ella té un horari de 9 a 5..., ja està! ... quan el nen havia estat malalt de petit m'havia tocat sempre a mí. M'he fet un fart d'anar al pediatra... Ara potser sí és per la

---

¹⁴⁹ En algun cas en que l'entrevistadora coneixia força bé l'entorn personal i familiar de l'entrevistat, ha tingut la sensació que aquest responia més en funció del què s'esperava que digués des del punt del què s'anomena políticament correcte, que no pas el que realment pensava o feia (tal com s'ha apuntat més amunt). De fet, fins en una ocasió que la seva esposa sentia part de l'entrevista, aquesta anava apuntant: "això no és ben bé així, eh!".

tarda s'encarrega ella. Tots els temes dels esports i tot això ho fa ella perquè jo arribo tard..."

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"Llavors, jo el que he vist, és que, clar, el que he hagut de fer és marcar molt bé els horaris. Abans jo podia no tenir hora de sortida, això no ho planificava, depenia de com anava el dia, i ara sí que ho haig de tenir molt clar. Tres o quatre dies a la setmana a les 16 h doncs jo vaig a buscar els nens i pel matí hi ha un parell de dies que haig de marxar de casa a les 8 h, perquè sinó no faig les hores que jo vull fer."

(Arnau, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"Yo, por ejemplo desde que hemos tenido a la niña mayor he madrugado mucho y he llegado muy temprano a la facultad; esas horas me ayudan mucho a sacar trabajo adelante y así a las 5 o 5.30 si hay que recoger a las niñas y llevarlas a la academia y tal... Sí, ha sido un poco el madrugar mucho para poder irme temprano. (...) Y los domingos, si ha convenido me he quedado en casa, o vuelvo a madrugar los fines de semana para poderlo hacer [l'article] y a las 11 o 11.30 todos a la calle a comprar o hacer lo que haya que hacer."

(Bernat, menor de 45 anys, casat, amb fills, CU)

De fet alguns d'ells admeten que potser la seva visió de com han anat les coses sigui subjectiva, i si preguntéssim a la seva dona, ella explicaria una altra versió tal com ens comenta en Cosme, potser perquè en el seu cas els primers anys no van ser gens fàcils degut a que va haver de fer estada a l'estranger amb tota la família:

"Això li haurieu de preguntar a la meva dona i us diria una versió molt diferent de la meva. Però bé, ha sigut dur! Dur, molt dur."

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

11.1.2.2. La carrera professional de les esposes.

En aquest punt de la conversa, a vegades es preguntava sobre la carrera de l'esposa, en particular si pensaven que elles no havien pogut desenvolupar-la a causa d'aquesta major implicació familiar que tots reconeixen. Cap dels entrevistats opina que elles no hagin pogut fer la carrera que haguéssin volgut. En algun cas es reconeix que ha estat la vitalitat de la seva dona la que li ha permès de portar a terme la doble jornada familiar i laboral amb molt d'èxit:

"Jo per ser just hauria de dir que he tingut una dona d'una gran capacitat intel·lectual i vital, diguéssim, no? Que m'ho ha fet més fàcil i més difícil a la vegada. Perquè ella ha tingut la capacitat de suplir totes les meves carències, però sense que es notés. (...) Tampoc a expenses d'ella. Ella va ser vicerectora durant vuit anys i un càrrec que absorbeix molt, però també ho ha pogut fer (...) la X [la seva dona] va fer la tesi i les oposicions embarassada i donant de

mamar a les dues criatures petites. Però ella, quan està embarassada, multiplica per 10 la seva capacitat d'actuació. Mai es troba malament."

(Lluc, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

Altres perquè pensen que és ella la que no ha tingut interès en promocionar-se, no creuen que hagi estat un sacrifici sinó una elecció:

"En la seva situació, jo crec que en aquets moments pel perfil que ella vol seguir portant professionalment, (...) no s'ha plantejat un ascens a la carrera professional, sinó que està en una situació estable i no es planteja molt clarament que hi hagi aquest sacrifici. Inclús nosaltres a vegades ho hem parlat de dir escolta, i no voldries..."

(Eudalt, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

"La X [nom de la seva dona] té 4 trams... però, no, no té una ambició de ser catedràtica. Ella vol viure tranquil·la, no vols els merders... ja està bé com està i a part que amb la seva àrea és molt difícil (...) I de moment, ella ni s'ho planteja, és que diu que "no tinc ganes"."

(Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

En algun cas, en que sembla que ella sí que se n'ha queixat, és ell qui no s'ho acaba de creure, potser perquè el fet que la dona no tingui necessitat de fer una carrera sigui acceptat com a natural:

"Però ella m'ho retreu que el que he fet carrera he estat jo i ella s'ha quedat una mica on estava abans de començar. El que passa és que pel meu gust, i això sí em sent ella em mata, no tinc tan clar que sigui culpa meva si no que ella tampoc no ha volgut fer... I jo li he dit moltes vegades. Quan vulguis fer una altra cosa plegues i la fas, ja t'ho arreglaràs."

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

Un element de mesura d'aquestes preferències el dona el treball a temps parcial en els països en que està més extès. Segons un estudi sobre la geografia acadèmica al Regne Unit, el 2001 el 47% de les dones que tenia aquest tipus de contractes ho feia per tenir cura d'infants o persones grans, només un 5% dels homes manifestava aquesta motivació (BIRNIE *et al.* 2005, 258).

11.1.2.3. Persones de suport.

El tema de l'ajut familiar és sovint tractat sense l'èmfasi de satisfacció que hi posaven les dones entrevistades; o no se'n parla, o bé s'ementa als avis, als cangurs que fan estades al matí o a la tarda per fer-se càrrec de la casa i/o dels nens, quasi com de passada. Per ells sembla que és un engranatge més a l'hora de facilitar el funcionament de la família.

"Y también desde que tuvimos a la primera hija contratamos a una chica que estaba en casa por las mañanas. Porque X [nom de la seva dona] a trabajar se iba temprano, yo también me iba temprano así que desde hace tiempo a las 7.30 viene una chica, ahora es otra, pero sigue viniendo."

(Bernat, menor de 45 anys, casat, amb fills, CU)

"El que vam tenir en aquells moments era una cangur, que cuidava a la criatura a les hores de feina i llavors a l'any i mig a la nena la vam portar a la guarderia, que llavors això també és important."

(Eudalt, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

"Jo recuerdo que els matins a primera hora me'n cuidava jo, que tenia un horari més flexible i podía anar a la universitat més tard. Ella començava a dos quarts de vuit i llavors una veïna, una mena de cangur, quan jo havia de marxar i a partir del migdia-tarda se'n cuidava, que era quan jo solia estar fora. En aquell moment jo tenia classes a les tardes, més que als matins."

(Isaac, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

"Siempre nos hemos arreglado, primero compartiendo y luego pagando. Esto han sido los dos elementos. Primero hay que tener en cuenta que la universidad da bastante margen y que ella escogió el trabajo de la Administración en parte también por razones femeninas. Teniendo en cuenta que cuando acabó la carrera empezó a echar curriculums y como no respondían hizo las oposiciones para entrar a la Administración..."

(Néstor, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

Encara que en Néstor i en Cosme, un dels professors més joves i un dels de més edat, si que sembla que hi donen més importància a aquest ajut extern:

"Després, la xarxa familiar per aguantar el nens va ser molt important. Els meus pares, perquè allò..., els nens es posaven malalts i els has de treure de la guarderia..."

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"Una persona... Sí... ya a partir del momento que yo saco la cátedra, antes no, que nos vamos a X (una altra ciutat), entonces hemos tenido una persona siempre. Siempre... Siempre hemos tenido una persona... cuando están enfermos, los días de fiesta de colegio, para hacer la comida, siempre hemos tenido una persona... eso es verdad, (...) Es que claro sí no sería imposible... con ese tipo de vida..."

(Néstor, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

11.1.2.4. El nivell de corresponsabilitat vista per ells mateixos.

Tal com manifestaven algunes de les professores trobem homes, a tots els nivells d'edat, amb una implicació important pel que fa a les tasques domèstiques i d'atenció a les persones depenents, és el cas d'en Dario, que es va casar i més tard va tenir els seus fills essent ja Titular d'universitat, pel que ja havia passat per les etapes de més tensió per iniciar

pròpiament la seva carrera; o en Gerard, pel qui la família és el més important; o el cas d'en Néstor, que tot i tenir una carrera molt productiva, com la seva dona, amb molts canvis a l'universitat, a la política, a l'administració, sempre s'ha ocupat molt de la família. Hem de fer notar que els comentaris del professor més jove, són els que ens han semblat més convincents potser perquè traspua un nou tarannà, més perceptible en les noves generacions d'homes, els quals no es volen perdre les satisfaccions que dona el dedicar més hores a la família i a veure com creixen els seus fills.

"Yo lo he llevado cómodamente si pienso las ventajas que disfrutamos los profesores en la universidad en comparación con otros colectivos laborales. He dicho antes que somos unos privilegiados. Mi mujer no tiene la suerte que yo tengo. Trabaja en la empresa pública pero no es funcionaria y tiene un horario más rígido, una dedicación más difícil. Yo he procurado aprovechar la situación y he disfrutado de mis hijas. Quizás podría intentar sacar tiempo para publicar o para irme no sé donde pero mis hijas ahora tienen 7 y 9 años y he procurado disfrutar de esos años bastante. Me he implicado mucho en la educación de mis hijas y en pasar tiempo con mis hijas y me costó mucho dejar de estar en la universidad 14 horas diarias. Antes de tener a mi primera hija sí que echaba muchísimas horas y ahora lo pienso que eran innecesarias."

(Darío, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"Per a mi la família és una gran prioritat. Si no puc escriure més articles doncs no s'escriuen, ho sento. Però la família és una prioritat perquè penso que és la màxima responsabilitat que tenim. És l'únic que només podem fer nosaltres."

(Gerard, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)¹⁵⁰

"Mi mujer sabe que he compartido mucho, y si se lo preguntas de verdad y en serio te dirá que sí. Yo ahora noto en mi hijo que ellos comparten todo, yo por ejemplo nunca planchaba, nunca he cosido y no cocino. Pero soy muy manazas, compro yo siempre, otras montones de tareas de ocuparme de la casa, de lo que sea, me ocupo yo... o sea, de pinche hago yo mucho. La cocina por ejemplo la hace ella siempre... le gusta entre otras cosas... Ahora, termina de la cocina y ya no se levanta. Es decir, recoger, poner el lavaplatos, tender también lo he hecho... cuando tenemos a la chica pues no. Yo lo que no he hecho son aquellas cosas más de educación femenina... de nuestra época... coser, planchar... y cocinar porque le gusta, tengo amigos que hacen lo contrario, cocina él y compra ella. En el mercado me conocen a mí, a ella no la conocen..."

(Néstor, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

El Marc no ha tingut fills, però la intendència de la casa també l'ocupa, la seva dona té clar que és cosa de dos i malgrat que ara ella ja està jubilada, no cedeix en aquest sentit, almenys aquesta és la impressió que es desprèn de la conversa, és a dir, es tracta d'una

---

¹⁵⁰ Aquest, per exemple, és un dels casos on l'entrevistadora ha percebut que la resposta era fruit, més, del políticament correcte, en el sentit que és el que toca dir, que no pas una creença assumida per l'entrevistat.

corresponsabilitat producte de la pressió que fan algunes dones i no sempre producte del reconeixement que cal compartir les tasques d'aquesta "institució" de parella:

"... la compaginació és problemàtica si no fas determinades coses. Per exemple, doncs no sé, inclús ara, molts dies cuino jo encara que arribi tard a casa. O sigui que algunes feines de casa s'han de compartir. O sigui, ara està jubilada i no, la meva dona no accepta que pel fet de que ella estigui jubilada doncs faci més feina. Per tant en aquest sentit, aquest acord implica això, que també s'ha de fer feina a casa... jo per exemple rento les màquines de roba i les penjo, hi ha rondinades de que a l'estiu no reparteixo bé la roba i coses d'aquestes...c uinar sí, cuino bastant millor i cuino bastant jo..."

(Marc, més de 61 anys, casat, sense fills, CU)

En parlar de prioritats a la vida, els homes solen parlar de la seva vida professional que sí que la consideren una responsabilitat pròpia i esmenten molt menys a la família. En el cas de l'Eudalt, per exemple va donar per entès que se li preguntava per prioritats de caire laboral i no familiars:

"Llavors, per mi la prioritat ara és trobar uns temes que realment a mi m'interessin de veritat i ja ho veurem. I per altre banda, la carrera acadèmica és una carrera molt llarga, i llavors jo diria que professionalment per una banda hi ha la carrera acadèmica i a mi m'agrada anar-la compatibilitzant, i ho estic fent, amb activitats més aplicades o professionals. (...) Potser hagués publicat més articles. No seria només per la qüestió familiar, sinó que els articles també els hauria publicat més sinó m'hagués dedicat a activitats més de caràcter aplicat o professional."

(Eudalt, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

Aquest aspecte queda també clar en preguntar sobre l'acceptació de càrrecs. Un dels professors entrevistats ha estat vicerector i ha ajudat al futur rector a "reclutar" el seu equip, segons ell, convèncer a una dona suposa un mes de feina, mentre que un home es decideix en una setmana. Sovint les més adequades pel càrrec, declinen l'oferiment per causes familiars i acaben acceptant les que potser no eren tan adequades i aquest fet crea tensions. Els professors que no accepten, no solen fer-ho a causa de la família sinó perquè la gestió no els motiva, o els interessa més la docència i la recerca, vegem-ne alguns exemples:

"Acepté el vicedecanato porque me parecía una oportunidad interesante por la relación con los estudios de geografía y para conocer un poquito mejor todo esto, pero no es un mundo, por así decirlo, que me guste. Prefiero la investigación, la docencia, la vida del departamento... Me gusta más."

(Bernat, menys de 45 anys, casat, amb fills, CU)

"Doncs crec que sí, ara m'atreveixo més que el que m'he atrevit abans. Crec que les he passat tan magres abans i he hagut de fer tantes coses alhora que inclús el pitjor càrrec d'aquests no seria més feina."

(Cosme, menys de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"No perquè estàs molt condicionat. Sobretot... ser titular i director de departament, estàs molt condicionat a l'opinió, la supervisió de la jerarquia. Per això hi ha companys aquí que ho tenen clar, i jo he observat, que efectivament, com us he dit abans, algunes decisions es prenen tenint en compte el parer de determinades persones, no? I jo no podria viure aquesta situació. I a més que tampoc m'agrada... el treball burocràtic i administratiu."

(Jeremies, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

Pel que fa a les etapes més difícils per compaginar la seva vida professional i familiar, alguns homes han comentat que sí que hi ha hagut moments de més dificultat però sembla que aquests no han estat en els moments en que els fills són petits (com comenten la majoria de les dones) sinó més aviat en l'etapa de l'adolescència (algunes dones també hi feien esment, però la màxima dedicació l'havien tingut quan els nens eren petits). En aquest cas potser si que es tractaria molt clarament del protagonisme de les dones en les etapes en què les criatures són més depenents d'una atenció a nivell més físic, que segons diu en Lluç, és més fàcil d'atendre que quan es tracta de pendre decisions sobre la seva vida:

"El més difícil és quan els fills són grans i tenen demandes que no són fàcils de cobrir, en el sentit que hauries d'estar amb ells al costat perquè han de prendre alguna decisió. Quan demanen coses d'aquestes que no és allò donar de mamar, posar-lo a dormir, això... és molt fàcil. Les coses pràctiques no ens han preocupat. El que ens ha preocupat són les coses... quan el fill deia que no vol estudiar una carrera, que en vol estudiar una altra, i aleshores, segurament requeriria molta més dedicació de la que tens."

(Lluç, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

"A l'adolescència va ser... L'Adela notava més la meva absència quan era en congressos i aquí i allà, que no pas quan eren petits."

(Isaac, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

En canvi, si que coincideixen amb les professores quan afirmen que han hagut de reduir la mobilitat a causa de les responsabilitats familiars, però també reconeixen que ha afectat molt més a les seves esposes:

"Pregunta: ¿Te ha impedido salir a congresos?"

Dario: No es que te impida pero eres mucho más racional a la hora de ver dónde vas. He estado diez días en X (nom d'una ciutat llunyana) y mi hija tenía un año y había días que volvía por la noche a mi cuarto, miraba la foto de mi mujer y de mi hija y decía "pero yo qué puñetas hago aquí!". Las primeras palabras de mi hija me las perdí porque estaba trabajando en Y (país llunyà). ¿Qué es lo que saqué de Y en esos momentos? Pues sacas muchas cosas pero te queda esa espina clavada de decir hubiera preferido estar ahí cuando mi hija empezó a hablar y a decir cosas. Economizas más."

(Dario, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"Vam tornar i el més dur i lo més desagradable és que durant l'any... Això va ser el 96. El 96, el 97, el 98, el 99 i el 2000 jo anava casi 2 o 3 mesos a X (país llunyà) sol, i deixava aquí la meva sòcia amb el crio."

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"Si vols fer una estada fora doncs ja has de començar a valorar els lligams, però evidentment que els lligams arriben quan la família té nens i quan aquests són petits, és quan et trobes més lligat. Per tant, en el moment en que coincideix això, en el meu cas és en els anys que començo i encara de formació, doncs és quan hi ha potser més tensions sí."

(Eudalt, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

"Una altra cosa que sí que és veritat és que jo he tendit a viatjar molt més que ella. Sí, això sí, eh? Jo he tendit a viatjar molt més. Ella s'ha quedat molt més a casa que jo, i quan hi ha hagut incompatibilitats i tal, doncs hem cridat ajut familiar o un cangur i tal. Però jo he viatjat molt més que ella. (...) He viatjat molt, vaig estar un sabàtic... vaig estar tres mesos fora."

(Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

També els professors fan referència a les dificultats que comporta el tenir cura dels pares grans i algun d'ells en fa menció explícita, és el cas d'en Cosme, tot i que Dario va més enllà i proposa també solucions de compaginació per tenir-ne cura:

"Ara començo a tenir un altre problema que és que els meus pares cada vegada estan més grans...S'han envellit molt en molt poc temps. Me'n recordo que això tu m'ho havies explicat fa molts anys, que hi ha un moment que estan normals i que fan, pam! I cauen de cop. Llavors és un dia que estàs xerrant amb ells i ja no reaccionen de la forma que..."

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"Formamos parte, mi mujer y yo, de una generación en la que las familias empezaron a tener hijos más mayores. Mi padre tiene 85 años, 83 mi madre y mis hijas son de 7 y 9 años. Entonces nos ayudan, nos han ayudado... pero estás más para cuidar a tus hijos y a tus padres a la vez que pedirles que te ayuden. Somos una generación que ha tenido que asumir, los que tengan vida familiar, que hay un coste en la vida familiar. Quizás por eso desde el punto de vista sindical, me preocupa la conciliación de la vida familiar. Una de las grandes peleas que tenemos con este equipo rectoral es que sus promesas eran generar aquí una guardería y un centro de mayores. Y estamos un poco luchando porque parece que la guardería se entiende bien pero el centro de mayores no. Si vamos con nuestros hijos porque son familia nuestra, ¿porque no podemos ir con nuestros padres que también son nuestra familia?. A nivel de infraestructura ya que construyes una para tener niños puedes aprovecharla para tener mayores."

(Dario, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

Fixem-nos que en ambdós casos es tracta d'homes joves que formarien part d'un nou model

d'home més empàtic amb les tasques, però també amb les satisfaccions familiars. És a dir, homes, que no només diuen que ajuden, si nó que comparteixen les preocupacions de la intendència familiar i a la vegada no es volen perdre la part de recompensa afectiva que aquesta vida familiar proporciona, en el sentit de gaudir dels seus fills, de veure com creixen i poder-ho compartir amb la seva parella.

"The image of geography today is clearly more masculine than 15 years ago. The near future might bring changes but it is not clear in which direction."

M. Dolors Garcia-Ramón i Herminia Pujol (2004, 117)

11.2. Cap a una masculinització de la geografia.

A les universitats anglosaxones el tema central de debat era l'escassa presència de dones entre el professorat universitari d'aquesta disciplina, malgrat un equilibri de sexes entre l'alumnat. Una presència minoritària que anava, però, creixent al llarg del temps a mida que començaven a implementar-se mesures incentivadores per a la incorporació de les dones al món de la ciència. Era el cas de la geògrafa absent.

Aquesta evolució, que també es dona a l'entorn universitari del nostre país de forma global, no és generalitzada: la geografia experimenta una tendència contrària, tal com ja s'intuïa en finalitzar la primera etapa del nostre treball, els resultats dels quals van ser publicats en aquell moment (GARCIA RAMON/PUJOL, 2004), però tal com dèiem a la cita que encapçala aquest apartat, no sabem quina seria l'evolució futura; la realització de l'actualització de les dades durant la segona etapa de la recerca va confirmar-nos la tendència. Així, com hem vist a la part numèrica, es parteix d'uns percentatges més elevats que els anglosaxons (estimats per una expansió de l'abast de la universitat coincident amb una legislació afavoridora per a la incorporació femenina i una feble institucionalització de la geografia que permet una major permeabilitat), però en lloc de consolidar-se aquesta major presència de professores i tendir a la paritat, s'observa en la darrera dècada una disminució dels efectius, fins i tot entre l'alumnat¹⁵¹. És el cas de la geògrafa desapareguda.

És aquesta evolució contracorrent la que volem explicar-nos, i és per això que també es preguntava a les persones entrevistades sobre la masculinització de la geografia, tant si l'havien observat en relació als alumnes o entre els becaris, com respecte a les noves

---

¹⁵¹ Les darreres xifres obtingudes abans de tancar la redacció d'aquesta tesi, en base a les pàgines web de la Universitat de Girona i a les dades facilitades pels Departaments de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona i de la Universitat de Barcelona, mostren per als darrers dotze anys (on establím dos períodes entre el curs 1996/97 i 2010/11) una disminució en la mitjana de matriculació de noies de 48,5% a 43,2% a la Universitat de Girona, 44,2% a 40,9% a la Universitat Autònoma de Barcelona i de 35% a 28,9% a la Universitat de Barcelona.

incorporacions de professorat. Entre les dones, només una d'elles es va sorprendre que se li preguntés sobre aquesta qüestió doncs no pensava que s'estés donant aquest fet, va dir que de tota manera mai s'havia parat a comptar-ho; altres dues van manifestar que observaven més aviat paritat. Entre els homes tots, en major o menor grau, s'havien adonat d'aquesta tendència a la masculinització en els darrers anys.

En el cas de l'alumnat, les principals explicacions giren entorn de diferents canvis. Destaquen aquells associats als nous plans d'estudis amb un disseny curricular de les assignatures que tendeix cap a un enfocament de la geografia molt més aplicat. En el cas del professorat (ja sigui el què està en formació, com aquell que guanya una plaça funcional), les causes es troben més aviat en la genderització de la carrera acadèmica dominada per un model masculí que les dones posen, cada vegada més, en qüestió (i que seria extrapolable a altres ciències).

Aquesta gendarització té a veure sobretot amb la conciliació de la vida familiar i professional, especialment en els primers anys de formació i accés a la universitat, quan la urgència de finalització de la tesi doctoral o la preparació d'oposicions, d'acreditacions o d'habilitacions (segons el moment i la convocatòria) per alguna de les categories universitàries, coincideix en el temps amb la plenitud de l'etapa reproductiva, pel que els costos diferencials per les dones són molt importants. Més endavant la genderització té a veure amb la permanència, la promoció i la producció diferencial producte de factors més culturals o de caire sociològic i fins i tot psicològic, vinculats al diferent tracte, consideració i/o avaluació de la tasca docent i investigadora que reben homes i dones; serien aspectes més relacionats amb qüestions de sexisme o de poder, però també d'intangibles com l'ambició, la seguretat, el reconeixent, el recolzament, la cooperació, la prioritització d'uns o altres valors..., que no sempre són objectivables.

11.2.1. L'ALUMNAT.

Els nombres mostren que en els darrers anys s'està donant una clara disminució de les noies que inicien la carrera de geografia, respecte als percentatges de nois que s'incorporen a aquesta disciplina acadèmica¹⁵², però no sempre la percepció de les persones està d'acord amb aquestes xifres objectives, per això algunes de les professores entrevistades ho han

---

¹⁵² Recordem algunes de les xifres: García Ramón *et al.* (1988) parlaven del 52% de noies matriculades en Geografia el curs 1984, mentre que les xifres del CIDE/Instituto de la Mujer (2001) pel curs 1998/99 van passar a ser del 40,7%, quan pel conjunt de les disciplines el nombre de matriculades era del 53,13%.

volgut comprovar amb dades que tenia a l'abast. A la Universitat de les Illes Balears una de les professores havia fet números (preparant una mica l'entrevista) i havia comptat els alumnes de la seva assignatura obligatòria, que feia anys que impartia, el percentatge de noies havia passat de 43,90%, el curs 1998/99, al 20% en el darrer curs 2007/08. Curiosament una altra de les professores de la mateixa universitat que en principi li semblava que el percentatge era del 50/50, en comentar aquestes dades van revisar la seva llista d'alumnes i es va adonar, sorpresa¹⁵³, que efectivament hi havia més noies. Veient els noms, va comentar que la meitat dels nois no assistien a classe, per això la percepció que en tenia era més igualitària, "molts dels nois treballen i tenen poca presència a la universitat", digué.

De les persones que responen afirmativament a la pregunta sobre la masculinització de l'alumnat, no totes s'han parat a preguntar-se el perquè, però sí que la majoria apunta una o més causes possibles. A continuació presentem les principals línies explicatives del canvi de tendència i que podem resumir en: a) Una major tecnificació de la disciplina i una tendència a un increment de l'aplicabilitat convertint-la en una disciplina menys teòrica, més professionalitzada i allunyada de la seva antiga vessant docent, especialment en els nivells preuniversitaris; b) Una menor exigència en la nota d'accés, respecte a altres disciplines, que permet una major facilitat d'entrada als nois, els quals solen tenir pitjors resultats acadèmics, i c) La permanència de la consideració de la geografia física com una branca molt més masculina, bé per raons de caràcter físic, bé per raons de caire psicològic, ja que hi ha força consens en considerar que ells són més immadurs (en el moment d'elegir carrera), per afrontar temes de caire social, més vinculats a la geografia humana.

11.2.1.1. La tecnificació i la professionalització de la disciplina.

L'explicació que es refereix a la tecnificació que en les darreres dècades ha experimentat la geografia, amb un major domini d'assignatures de caire aplicat i menys teòric i amb la implantació dels sistemes d'informació geogràfica (GIS), destaca per sobre de totes les argumentacions que donen les persones entrevistades (al voltant de la meitat hi estaria d'acord).

Aquesta tecnificació i professionalització ha estat ja recollida com una evolució de la ciència geogràfica en el nostre país. REQUES (2004) parla d'una tercera gran etapa de la geografia amb la utilització de les noves tecnologies en geografia: la primera etapa s'iniciaria en

---

¹⁵³ Fou tanta la sorpresa que va consultar llistes més antigues, el resultat fou que el curs 1997/98 hi va trobar 68 nois i 32 noies, mentre que ara en tenia 29 i 7.

separar-se la Llicenciatura de Geografia i Història de la de Filosofia i Lletres, la segona en iniciar-se la titulació específica de Geografia i la tercera en professionalitzar-se més enllà de la docència coincidint amb la seva inserció en l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior. Segons l'autor aquest fet comporta un canvi de perspectiva consolidant la disciplina com una ciència aplicada i no només teòrica¹⁵⁴.

Pel què fa a les entrevistes, en alguns casos fins i tot es parla de que s'ha convertit en una pseudoenginyeria i algun professor es lamenta de la pèrdua de pes que han anat experimentant les assignatures de caire teòric i conceptual:

"Veus més homes que dones i jo ho he relacionat amb la tecnificació de la geografia, el fet de que part de la geografia s'hagi convertit en sistemes d'informació geogràfica, que es percep com una eina molt més tecnificada, doncs això fa que atregui més al sexe masculí. Aquesta és la meva percepció."

(Laura, entre 46 i 60 anys, casada i amb fills/es, TU)

"Jo crec que s'ha tornat com una pseudoenginyeria a vegades, les geografies... Ara que només fan GIS i aquestes coses molt tècniques i aplicades i ordenacions del territori i tots aquests rotllos, s'ha tornat una cosa que s'assembla més a una enginyeria i llavors té aquest perfil més d'home."

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills/es, TU)

"Perquè potser la geografia l'hem anada esbiaixant molt a nivell de cosa tècnica i sistemes i fotointerpretació i teledetecció i coses que a lo millor no ho sé, sí inconscientment les lliguen a temes d'enginyeria..."

(Loreto, entre 46 i 60 anys, divorciada, amb fills, CU)

Altres van més enllà en la recerca d'explicacions i ens parlen també d'habilitats genderitzades, en el cas de la Quima, una de les professores de més edat, utilitza un cert to pejoratiu en referir-se a aquesta predilecció masculina per una geografia més tècnica i menys social; mentre que, contràriament, en Darío, un dels professors més joves, defensa la vàlua de moltes geògrafes en la utilització de les tecnologies i potser acaba coincidint amb la Quima, en parlar d'una sensibilitat major per part d'elles a l'hora d'interpretar les dades:

"És que això lliga amb això que et dic, que els homes són molt més poca cosa! I la tècnica els hi dona una seguretat i un control..., i en canvi posar-te amb un tipus de treballs que són més de pensament, més culturals, que afecten als sentiments de les persones i a la manera de com es posicionen damunt d'un espai determinat, és un terreny on es mouen molt malament! No controlen gens aquest tipus d'anàlisi! I en canvi una tècnica sí! Perquè?... és com construir un Lego...entens? Tens les fitxes i saps que si poses una aquí i una allà fas la

---

¹⁵⁴ Segons les dades de BURRIEL DE ORUETA (2004) en els plans d'estudis més recents s'estan ofertant 113 assignatures (20% del total) de tipus tècnic en matèria de teledetecció, sistemes d'informació geogràfica, fotointerpretació, etc.

construcció. Lo altre és molt més difícil i més relliscós... analitzar, veure... i això es porta malament... és una qüestió d'intel·ligència emocional! I jo crec que aquí hi ha diferències importants! Per educació, pel que sigui... m'és igual, però ja es veu que som diferents."

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

"No sé a qué responde ese nivel de misoginia a la hora de formar grupos con tecnologías de la información. Parece que hay más predilección o más gusto por la faceta tecnológica por parte de los chicos. No sé si la cultura que tenemos a la hora de ser pequeños condiciona a que a la hora de hacer unas cocinitas sea más de niñas y a la hora de apretar una bombilla sea más de niños. Mientras compramos cocinitas de juguete a las niñas y juegos de herramientas a los niños... o igual no tiene nada que ver. (...) Yo he tenido trabajando conmigo mujeres con una capacidad para utilizar las tecnologías de la información geográfica increíble y con un sexto sentido del que muchas veces carecían otros hombres."

(Dario, menor de 45 anys, casat, amb fills/es, TU)

Aquesta tecnificació aniria acompanyada sovint d'una visió més professionalitzada de la geografia que engrescaria més als nois. Si antigament es veia com una disciplina lligada a l'ensenyament secundari, amb un component més aviat teòric, la creixent tecnificació faria que esdevingués una disciplina de caire més aplicat, i per tant, més allunyada de la docència com a sortida professional, una sortida que atreia més a les noies. Tenim moltíssims exemples d'aquests comentaris entre dones i homes de les tres generacions i de les diferents universitats, que sovint parlen de les dues vessants, la de l'abandonament de l'ensenyament preuniversitari i la de la tecnificació:

"Jo penso que deu ser per l'aspecte professional, per la via més aplicada o més professional que se li ha donat a la disciplina. Això i perquè s'ha ignorat, s'ha volgut ignorar a propòsit la branca de l'ensenyament que atreia més a noies. (...) S'ha volgut orientar a la geografia a una vessant molt aplicada i molt tècnica i s'ha volgut obviar la sortida de l'ensenyament."

(Clara, menor de 45 anys, casada i amb fills/es, TU)

"I a les classes tampoc m'he dedicat a comptar però potser sí que és veritat que ha augmentat el nombre d'homes estudiants i segurament això és degut a que la geografia ha intentat en els darrers anys adoptar un caràcter més professionalitzat, s'han incorporat continguts més tecnificats i això d'entrada atrau una demanda més important d'estudiants homes."

(Felisa, menor de 45 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Però jo diria que hi ha dues raons fonamentals. Una, és que potser la geografia ja no està tan volcada a una professió que era tradicionalment femenina, que era l'ensenyament. (...) I que després... jo crec que en el futur, això canviarà, però en un primer moment, al professionalitzar-se i a l'entrar més el tema de les tècniques i tal, doncs hi ha hagut més homes."

(Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

Altres se centren més en la professionalització amb treballs vinculats a l'administració pública en serveis de planificació, medi ambient..., noves sortides professionals molt vinculades a la tecnificació de la disciplina especialment amb la introducció dels Sistemes d'Informació Geogràfica:

"Antes es que entrabas por Geografía e Historia y la Geografía la veías más como docencia, no había salidas profesionales tan claras como las que hay ahora, como planificación... yo no sé si eso asusta a las mujeres, no lo sé."

(Raquel, menor de 45 anys, soltera, sense fills, TU)

"Abans hi havia la sortida de la docència a secundària i ara no. I ara hi ha molt més SIGs. Sí, estic convençuda d'això (de l'augment de nois). El món de l'ensenyament està absolutament rebutjat (...)."

(Olga, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Perquè la geografia em sembla que ara obre uns nous camins, té unes certes possibilitats que abans no les tenia. Possibilitats ... econòmiques, on pots treballar després, als ajuntaments... hi ha tantes possibilitats ara a geografia! (...) Jo crec que als homes els hi és bastant interessant això."

(Eva, més de 61 anys, soltera, sense fills/es, CU)

"Està més professionalitzada en el sentit que diem... tot el que va lligat a la informàtica i els sistemes d'informació... Això d'entrada sembla com més masculí."

(Úrsula, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

"I llavors jo crec que és a partir possiblement dels projectes aquests de recerca més institucionalitzats, més aplicats, que hi ha hagut més nois que noies, (...) a partir dels noranta sobretot."

(Marc, més de 61 anys, casat, sense fills/es, CU)

L'Arnau afegeix que en els darrers temps s'està donant una imatge de la geografia allunyada del seu caire de ciència social. Segons ell (i tal com també comentava més amunt la Quima), les dones estan més interessades en disciplines que tinguin un paper més social, per poder intervenir més a la micro-escala, i la geografia actual no transmet aquesta imatge, sinó una de molt més tècnica. De fet, per aquest professor, actualment si se li veu alguna utilitat a la geografia és justament per aquest caire tècnic, i aquest no interessaria de manera particular a les noies.

Alguna professora apunta el fet que li sembla que les noies estan adoptant models masculins justament per poder exercir en una carrera que prèn preferentment aquesta tipologia, convertint-se en una disciplina més neutre, menys crítica en definitiva:

"No t'ho sabria quantificar, no t'ho sabria dir però segurament sí hi ha una certa masculinització perquè hi ha més nois, perquè les línies en les que

s'orienta la geografia són més tècniques i interessen fonamentalment als nois. I perquè les noies que veig em donen aquest efecte de masculinització o d'una actitud neutre de la geografia o sigui masculina de la geografia perquè és la que domina en el sentit d'acceptar la carrera professional tal i com ve donada, els temes de recerca tal i com venen donats..."

(Mila, 46-60 anys, divorciada i sense fills/es, CU).

Veiem, doncs, com quan es parla que la geografia s'ha professionalitzat, ens estem referint a que ha deixat de ser una disciplina vinculada majoritàriament a l'ensenyament i que ha esdevingut una matèria de caire aplicat al servei, sobretot, de l'ordenació territorial¹⁵⁵. Per altra banda, les referències a aquesta professionalització tenen sovint un caire pejoratiu, com si l'aplicabilitat no necessités de pensament i fos purament una tasca mecànica, i, a més, de major atractiu pels nois ja que es considera que ells tenen una menor inclinació pels temes socials. En definitiva, es tractaria d'una visió amb un fort to pessimista.

11.2.1.2. Major facilitat en l'accés.

Les àmplies possibilitats d'accés que actualment té la geografia des de diferents branques del batxillerat, s'apunta com un altre dels factors causals de la major entrada de nois a la carrera. La Queralt comenta que la visió que es té de la geografia és la d'una enginyeria sense ser-ho. Segons ella, es va fer una política molt intel·ligent per part de l'Asociación de Geógrafos Españoles en propiciar que es pugui entrar a la carrera de geografia tant des de batxillerats de ciències com de lletres. Els batxillerats de ciències estan molt més masculinitzats que els de lletres i això també hauria contribuït a tenir un major nombre de nois en les preinscripcions a geografia.

Una de les professores es queixa del fet que el seu departament està al campus de les humanitats, i que per tant quan els instituts visiten la universitat ja no hi vénen els alumnes de la branca de ciències socials, que és l'única que té l'assignatura de geografia al batxillerat:

"A nosotros ni siquiera nos visitan los institutos que hacen grupos y van a visitar según ramas. ¡A nosotros no nos visita la rama de ciencias sociales! ¡Que son los únicos que dan geografía en bachillerato! ¡Que se van al otro campus! Claro, la cosa es complicada. Y los de humanidades vienen aquí, ven el laboratorio de física y se van corriendo porque no quieren ver ni un número."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

---

¹⁵⁵ Aquesta sembla una visió curiosa, sobretot si tenim en compte que qui opina així és el professorat universitari, que té, òbviament un marcat caràcter docent. No és una professió l'ensenyament de la geografia? Només ho és si s'exerceix al nivell superior?

Però la facilitat d'accés es postula sobretot pel que fa a la menor nota de tall que s'exigeix a geografia. En aquest punt altra vegada sembla que són els nois els que en treuen més rèdit. Ni els professors, ni les professores estan contents d'aquesta situació i semblen coincidir en aquest cas.

Diferents estudis d'avaluació a nivell internacional (PISA, PIRLS...) mostren que les noies obtenen millors resultats acadèmics que els nois¹⁵⁶ pel que són elles les que escullen el que més els agrada, el que els sembla que té més futur, mentre que els nois acaben fent aquelles carreres que tenen una nota de tall més baixa. Així nois que no arriben a la nota de tall per accedir a Ciències Ambientals o a d'altres carreres amb una nota de tall superior acaben fent Geografia. L'Helga que ha estat coordinadora de la titulació de Ciències Ambientals va observar que s'hi inscriben més noies que nois, ella té la teoria que en presentar les dues disciplines un àmbit de temes molt comuns, elles poden optar per la que té una nota de tall més alta i ells s'han de conformar amb una segona o tercera opció, la geografia és "la carrera escombradora".

Aquesta seria una explicació que representaria una empitjorament en el nivell qualitatiu dels estudiants, ja no només per tenir pitjors notes en general (el que no sempre està lligat amb el nivell d'intel·ligència), sinó perquè haurien escollit una carrera que veritablement no és la que més els interessa, sinó la que s'ajusta a les notes obtingudes a la selectivitat. Com podem veure aquesta és una de les explicacions que té un major consens i a la que s'hi refereixen un bon nombre de les persones entrevistades de totes les edats, vegem-ne alguns exemples:

"De vegades tinc una percepció negativa, perquè els nois que tenim, homes, a mi em sembla que són de pitjor qualitat que les dones. En tenim més, però diríem que d'una qualitat... (...) A lo millor la pregunta és, 'per què atraiem homes de poca, diríem, de poca qualitat o amb poques perspectives de fer carrera?'..."

(Arnau, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"I com a geografia la nota de tall és cinc pelat doncs els nois que tenen de mitjana una nota més baixa s'han de conformar amb aquelles titulacions que no tenen una nota de tall tan alta. I agafem geografia que és el premi de consolació pels que no poden fer ambientals. Jo sempre pregunto als meus estudiants de les tutories si volien estudiar geografia o una altra cosa... Aquest

---

¹⁵⁶ Es tracta d'estudis recents realitzats per a països desenvolupats. En contrast, les noies van molt per darrera dels nois en el països subdesenvolupats, com ho mostren les avaluacions fetes en països francòfons d'Àfrica (PASEC) i d'Àfrica oriental i meridional (SACMEQ) que evidencien les baixes taxes d'escolarització de les nenes però sobretot el seu altíssim grau d'abandonament dels estudis a primària i, encara més, a secundària (IFIIE, 2009, 61).

matí he fet tutories a cinc estudiants i no n'hi havia cap que volgués fer geografia, uns volien fer magisteri en educació física, uns altres ciències polítiques, uns altres sociologia, un altre volia fer periodisme... i havien posat geografia com a quarta, cinquena, sisena... vuitena opció. Som una mica la màquina escombradora."

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Perquè les noies són molt trempades i tenen molt bones notes i van a carreres de més nota. Les noies són molt responsables als instituts i els nens encara són petits. Els dos anys de batxillerats que és quan han de decidir la carrera les nenes són super més estudioses, super més ordenades i van a carreres de notes més altes. I a nosaltres ens ve la gent que té notes més baixes (els nois)".

(Júlia, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

"La nota de tall a Ciències Ambientals és més alta i potser per això... Les noies són molt més pencones! Aquí arriba cada ganso que bueno!"

(Olga, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Les noies, són molt més bones estudiants en general, i en general aconseguixen anar allà on volen anar. I nosaltres tenim això, "fracassats" de carreres tècniques. I vénen aquí i els agrada això... aquí té un gran èxit sobretot la climatologia, mig neopositivista (...) i els hi encanta molt, o la branca més del SIG, que fa que sigui tot més tècnica, i que tot es pot fer amb maquinetes i no sé què. El maquinisme aquest (...) té un gran èxit. Ens costa molt mantenir el perfil de les humanitats, que ens agradaria mantenir-lo."

(Lluc, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

En una de les universitats es va fer un estudi, una espècie de pla estratègic per la geografia, quan aquesta es va separar de la història. Es va observar que, amb el canvi de titulació, hi va haver un canvi total de perfil: si abans els arribaven alumnes procedents de batxillers de ciències socials i humanitats que venien per la història i els acabava atraient la geografia, ara, en canvi, els arribaven més nois del batxillerat de ciències amb notes insuficients per les carreres de ciències que opten per la geografia com un mal menor:

"A partir del momento que se separaron las dos titulaciones fueron especialmente varones procedentes de bachiller de ciencias y con una nota de corte muchísimo más baja. Geografía se convirtió en una carrera de ciencias de segunda, siendo antes una carrera de letras de primera. Pero pasamos a coger los alumnos que no podían entrar a la carrera de ciencias por su nota de corte... Había un grupo que venía de primera y de segunda opción, una tercera parte de los alumnos, a los que les gustaba, lo cual no quería decir que la nota media fuera alta, pero entraban de primera o de segunda. El resto, las dos terceras partes, ¡eran sexta, séptima y octava opción!"

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, CU)

Una darrera explicació lligada a l'accés, en aquest cas d'un major nombre de noies en els anys vuitanta, és la relacionada amb l'entrada de mestres (majoritàriament dones) que volien

convertir la seva diplomatura en una llicenciatura. La geografia era una de les disciplines, juntament amb història o art, que més va atreure a aquestes diplomades en magisteri. En Marc i l'Eudalt hi fan referència i, aquest darrer també esmenta el fet que moltes de les noies que ara fan humanitats (una titulació que abans no existia) potser abans feien geografia, entre altres especialitats afins.

11.2.1.3. *La geografia física, és cosa d'homes?*

Algunes professores, en particular les de la Universitat de Barcelona, parlen del major interès, per part dels nois, per la geografia física i en concret per la climatologia¹⁵⁷, tot i que aquest no seria un tema de recent interès, ja que aquesta branca és impartida des de l'inici. Aquí no es tractaria d'una explicació sobre la recent masculinització experimentada en les nostres universitats, sinó que aniria en la línia de l'atracció que la geografia sempre ha tingut pels nois, tal com esmenta tota la literatura anglosaxona en parlar de la major presència dels homes en aquesta ciència social, gràcies al pes que hi tenen les capacitats físiques masculines en relació al treball de camp, vinculat al nostre país també a l'excursionisme:

"Sembla que hi hagi més preferència d'homes... és clar que hi ha climatòlogues... a geografia física tots els becaris són nois (...). No sé si es tant per les notes sinó que hi ha algun professor al darrera que els anima a presentar-se (...). Les noies tenen preferència per temes més socials i els homes més físics. He tingut anys en que només tinc nois a classe."

(Dora, 31-45 anys, casada i sense fills/es, TU).

Es destaca el fet que, a vegades, la geografia és vista més com una branca de les ciències més propera a la geologia o a l'ecologia que a les ciències socials o humanes, i això, segons l'opinió d'algunes entrevistades atrauria més a un perfil masculí.

La Petra comenta que la proporció d'obligatòries i optatives que hi ha actualment prima més aquests aspectes, que potser antigament hi havia una proporció més alta d'assignatures amb una altra perspectiva, històrica, territorial, mentre que, en els darrers quinze anys és molt més mediambiental i atreu gent que potser volia fer biologia i no hi ha tingut accés (torna a aparèixer el tema de les notes de tall, també, com hem dit, molt recurrent). L'Aina i la Júlia són de la mateixa opinió:

"No ho puc entendre. És la carrera de lletres on hi ha més nois. No sé si és que és gent que volia fer biologia o ciències ambientals o geologia i no han pogut

---

¹⁵⁷. Potser és interessant esmentar l'existència d'un professor mediàtic (que fa "d'home del temps") especialitzat en climatologia en aquesta universitat que podria explicar part d'aquest interès. En canvi en altres universitats, on hi ha hagut importants professors molt destacats en aquesta matèria a nivell acadèmic, no se'n parla, el que sembla confirmar que fins i tot en aquest camp el poder de la televisió és més gran que el de la ciència.

entrar i acaben fent geografia. Sembla com si les carreres d'humanitats són més de dones. A Art hi ha moltes més dones i a Història també. Jo no ho he entès mai el perquè hi ha més nois que noies."

(Aina, menys de 45 anys, soltera i sense fills/es, TU).

"... és potser perquè pels temes medi ambientals, de reivindicacions... fem una carrera destinada als nens que van amb (el mocador) palestí. Hi ha més nens que porten palestí que nenes. El tema ecologista... jo penso que influeix més amb els nens. I les nenes fan més medecines, més enginyeries..."

(Júlia, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Un cert nombre d'entrevistes ressalten el fet que hi ha noies a qui també agrada la geografia física, un aspecte que ja ha estat comentat per la literatura geogràfica dels darrers anys (BRACKEN i MAWDSLEY, 2004).

"... hi ha moltes noies que els hi està agradant la geografia física i els hi està agradant les tecnologies de cartografia, n'hi ha moltes treballant aquí en el corredor del Departament... (de Geografia Física)"

(Eudalt, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

"La Geografia Física els agrada poc a les noies, no sé per què, potser per les sortides de camp, perquè exigeix més esports. I el tema de SIG tampoc els agrada gaire, però les que s'hi posen són molt millors que ells. Dit per la gent del laboratori, són més responsables, són més metòdiques, acaben les feines quan toca..."

(Ginesta, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, TU)

Tot i que sovint s'apunten una sèrie de matisos que diferenciarien els comportaments de nois i noies: un professor manifesta que els nois solen tenir gran interès pels aspectes tècnics que els absorbeixen totalment ('es pengen' que diu ell), mentre que les noies que també mostren interès per aquestes temes, tenen una visió més àmplia, amb altres interessos que anirien més enllà dels aspectes merament tècnics:

"Ara últimament molts més nois. Sí. Jo penso, no he trobat cap noia, a la meva assignatura, que pel GIS estigués penjada, en canvi de nois me n'he trobat bastants. (...) A elles les veig més capaces de... Com t'ho diria? De seguir tant un camí com l'altre. (...) els nois ... que van directament a les qüestions més humanístiques se la fumen i les fan a desgrat. ... Jo diria que elles tenen uns interessos més amplis en aquest sentit. I potser s'acabaran dedicant al GIS, però malgrat tot tenen un... No sé, com més obertura. Els altres ho veus que no..."

(Isaac, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

"Luego en los alumnos, siguiendo la tónica, más hombres que mujeres pero las mujeres mejores alumnas que los hombres, más dedicadas y con más interés."

(Bernat, menor de 45 anys, casat, amb fills, CU)

Altres, fins i tot ens parlen d'una major immaduresa per part dels nois, que faria que se

sentissin més segurs amb unes matèries més objectives com serien les de geografia física i més insegurs amb altres de caire més interpretatiu com serien les de geografia humana, es tractaria d'un argument semblant a l'utilitzat anteriorment en contraposar la geografia aplicada al pensament geogràfic:

"Però els nois sí que els hi noto una tendència per la geografia física. Com que tenen 18 anys i diuen tot el que els hi passa pel cap i es queden tan amples... un menyspreu per coses que els hi semblen més qualitatives... comencen a dir és que això és molt subjectiu, això no és científic... les engeguen molt fortes. I jo com que tampoc no predico grans veritats sinó que prefereixo que dubtin i no els hi dono la resposta i els hi dic que tot és molt complicat... I, en canvi, la geografia física els hi sembla la bomba de la ciència. Jo sempre dic que com que la geografia física és més fàcil que l'estudi de la societat i els nois als 17-18 anys són bastant immadurs, les noies també, però menys... són joves, immadurs i no donen per més."

(Irene, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Com apunt final que voldríem destacar, arrel d'aquest darrer comentari, però que s'observa si es llegeix el conjunt de les entrevistes, és el fet que les professores no semblen tenir cap complex en dir les coses tal com les pensen, algunes de les seves opinions podrien considerar-se políticament incorrectes. En canvi, els professors solen mesurar molt més el seu discurs, a vegades amb afegitons tipus "potser l'explicació podria relacionar-se amb tal cosa" o "és el meu punt de vista però podria equivocar-me", sobretot en moments en que els hi sembla que potser no és correcte parlar malament de les seves col·legues o de les dones en general.

En aquest sentit, la professora Pastor, en el seu estudi on analitza els discursos de professors i professores de la Universitat Rovira i Virgili, comenta que en la majoria dels casos, els homes entrevistats han desplegat una estratègia defensiva i distant davant les preguntes plantejades, amb respostes breus i quasi estandaritzades. En canvi, les narracions de les dones es defineixen a partir d'una actitud més participativa i fluida, possiblement perquè no hi havia tanta tensió entre la temàtica tractada i l'entrevistada. Els discursos de les professores, ens diu, plens de contradiccions, incerteses i trencaments, mostren la complexitat i les dificultats viscudes al llarg de la trajectòria professional (PASTOR, 2010).

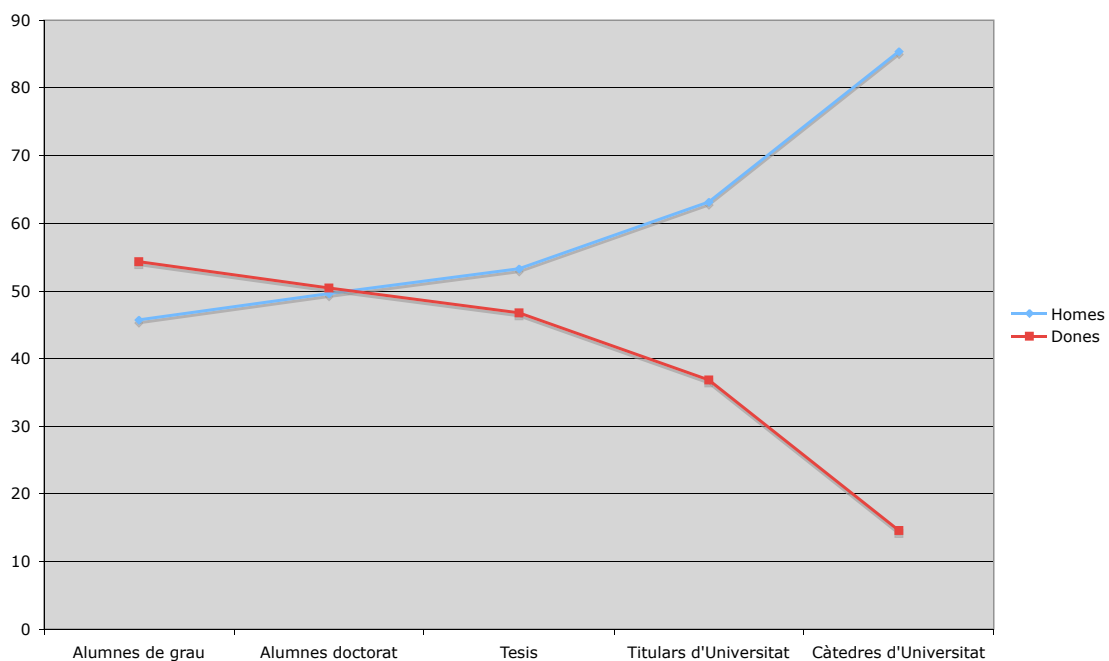
"...for many students and early career faculty, to be an academic geographer means prioritizing their careers relative to their families, friends and hobbies"

H. Bauder (2006, citat per DOWLING, 2008, 816)

11.2.2. ELS BECARIS I LES BECÀRIES DE DOCTORAT.

Les estadístiques sobre el sistema d'ensenyament universitari de diferents àmbits: europeu, espanyol, català... (EUSTAT, INE, IDESCAT), ens diuen que es llicencien o es graduen més noies que nois (tot i que la recent masculinització de les aules a geografia potser també inverteixi properament aquests números), en canvi, hi ha un major nombre de becaris que de becàries, i a la vegada hi ha l'apreciació per part del professorat que les noies abandonen la carrera investigadora amb uns percentatges més alts que no pas els nois. En representar els/les becaris/es la "cantera" del futur professorat, aquest fet resulta del tot rellevant.

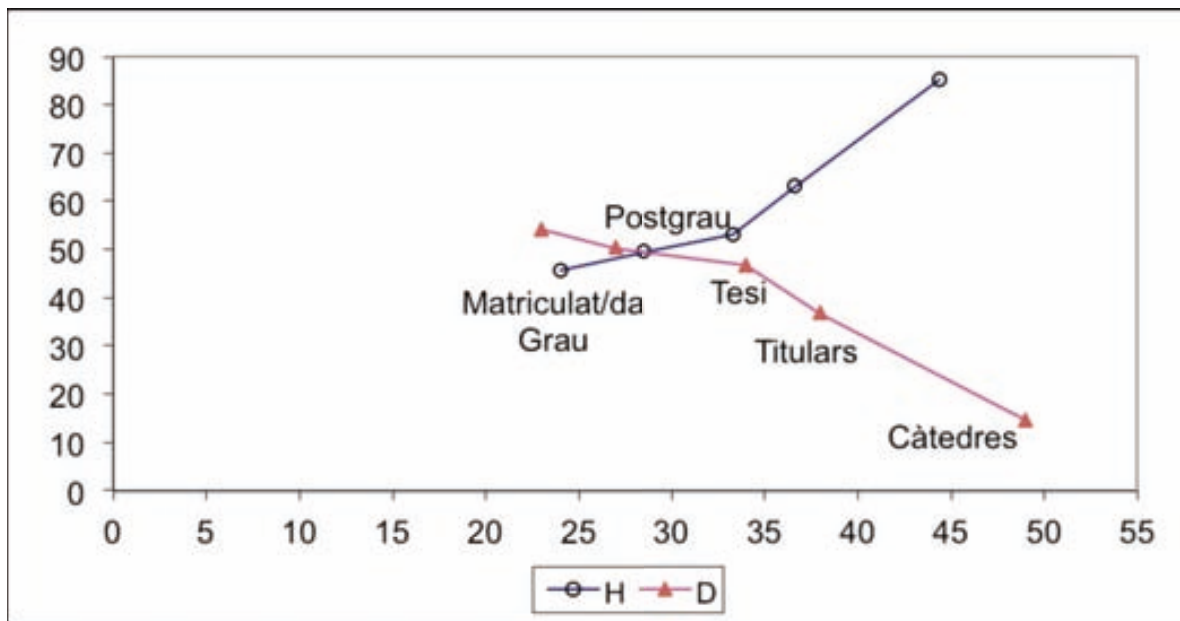
FIGURA 11.1. Carrera acadèmica i professional a les universitats espanyoles, 2007 (%).

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades d'IFIIE (2009, 154, 169, 173 i 186)

En les primeres etapes de la carrera professional dins l'acadèmia la masculinització és clara. El gràfic mostra la inversió de la tendència just en l'etapa del doctorat o de postgrau, moment en que aquells estudiants que volen seguir una carrera professional com a investigadors/es o professors/es opten a beques que els permetin portar a terme les seves

tesis sense haver de buscar-se una feina complementària. Si aquest gràfic l'adaptessim a les edats mitjanes de cadascuna de les etapes, la disparitat encara es faria més evident.

Es tracta, almenys fins el moment, dels inicis d'una bona part del futur professorat que comença amb un ajut institucional com a becari o becària. Així s'anomenen a les persones que obtenen algun dels ajuts per a la formació del personal docent o investigador, que convoquen a concurs públic els departaments d'universitats i recerca dels governs autonòmics o el ministeri corresponent del govern central. També hi ha becaris estrangers que fan el doctorat amb ajuts comunitaris o d'altres institucions internacionals.

Antigament aquest era un treball molt precaritzat i sense contracte, i actualment està més dignificat amb una contractació en el segon o tercer any del període pel qual es dona l'ajut i que sol ser de quatre anys. Durant aquest temps, el becari o becària ha d'avançar en la redacció de la seva tesi, de fet, caldria que la completessin, però també sovint (més abans que ara) les tasques¹⁵⁸ que complementen l'ajut, n'endarrereixen la lectura, i a la beca segueixen diferents períodes amb contractes que antigament eren els d'Ajudant i actualment es fan en base a projectes aplicats o competitius que els permeten continuar tenint uns ingressos fins finalitzar la tesi.

És doncs, una etapa de formació que es pot allargar durant un temps variable. En finalitzar,

¹⁵⁸ Com seria el cas de fer una part de docència (normalment les pràctiques d'una assignatura, les suplències del professor/a titular...) o de recolzament, en forma de treball tècnic, en els equips de recerca als quals estan vinculats els ajuts.

amb la defensa de la tesi, es pot optar a una plaça com a professor o professora. Tot i que en aquest punt també hi ha hagut canvis en la darrera dècada, cal que aquestes places es convoquin, i per tant, l'espera per obtenir-les es pot allargar uns quants anys més després d'haver llegit la tesi¹⁵⁹. En definitiva, és un camí llarg i no sempre planer cap a l'obtenció d'una plaça estable com a professor o professora universitaris o com a part del personal investigador dels centres de recerca.

Aquest camí, que atès el major nombre de llicenciades, podrien fer-lo tants nois com noies, no sembla el preferit per elles, i les que l'inicien solen desertar en una proporció més alta que els seus companys, pel què el nombre de tesis llegides per noies, és també menor, i, darrerament, tal com hem vist a la part quantitativa del nostre treball, amb tendència a la davallada. Els motius que s'apunten a les entrevistes d'aquesta deserció femenina de la carrera universitària de tipus professional són fonamentalment dos: a) una major urgència per part de les noies en iniciar la seva vida independent i formar la seva pròpia família, el què comporta que no vulguin ni puguin esperar la finalització d'aquest llarg camí per tenir la seguretat que necessiten per la consolidació del seu projecte de vida; i b) raons de caràcter més psicològic com seria el cas d'una menor perseverança per part de les noies o de major ambició per part dels nois; o d'una maduresa diferencial que portaria als nois a no tenir cap pressa per independitzar-se i a anar fent tot continuant a casa dels pares, mentre que elles tindrien més clar el què volen i aquesta seguretat les portaria a no poder esperar una plaça incerta. Vegem-ho a continuació.

11.2.2.1. Diferents ritmes biològics entre nois i noies.

Les noies són més madures? saben més el que volen? tenen més necessitat d'independitzar-se? o són menys constants? Algunes professores, com hem dit, tenen l'experiència d'una major deserció per part de les noies en aquesta etapa de la seva carrera acadèmica i professional. Les explicacions giren entorn d'una major preferència, per part d'aquestes, per acceptar ofertes de treball amb una estabilització a curt termini fora de l'acadèmia.

La carrera universitària es veu com massa llarga i dura, sense seguretat per tenir un lloc en el futur. Es diu que els nois són més "corredors de fons", que no tenen tanta pressa per

---

¹⁵⁹ Actualment, hi ha diferents nous ajuts que fan que la carrera investigadora estigui força més acotada: beques per estades a l'estranger de caràcter postdoctoral, beques semblants per estades en una universitat diferent a la què s'ha llegit la tesi (a l'Estat Espanyol serien actualment les dels programes Juan de la Cierva o Ramón y Cajal) que després permeten a les universitats beneficiar-se també d'ajuts a la contractació dels primers anys de les persones que han seguit aquest itinerari amb un nivell de qualitat que sigui avaluat com a suficient, etc.

formar la seva pròpia família, no tenen tanta urgència per tenir un salari que els permeti fer la seva pròpia vida lluny dels pares, com seria el cas de les noies. En aquest punt és on hi ha una major discrepància amb el treball dirigit per la professora Pérez Sedeño:

"...se ha mencionado que la universidad es un sitio donde las mujeres pueden acceder porque tienen más *paciencia* o mayores posibilidades de *aguantar* más tiempo hasta obtener una plaza o unos ingresos económicos, mientras que para los hombres sigue siendo una condición muy impotrante el hecho de empezar a trabajar y ganar dinero y per eso buscan una salida laboral más ràpida en la empresa privada" (PÉREZ SEDEÑO, *et al.* 2007, 112).

El cert és que els comentaris de les professores de geografia entrevistades van totalment en el sentit invers, serien les noies i no els nois les que buscarien una independència econòmica i desertarien més fàcilment. Potser caldria buscar-hi una explicació plausible en el fet que la geografia té uns paràmetres diferents quan a la inserció laboral, i que, aquesta, és menys atractiva fora de la universitat que no pas en el cas d'altres especialitats¹⁶⁰.

S'apunta que elles necessiten més estabilitat de manera més immediata, potser per tenir l'estabilitat que requereix el fet de poder ser mares i d'aquí la major dificultat de seguir una carrera acadèmica llarga i sense seguretat d'aconseguir una plaça, especialment en els darrers temps en què les noves places són escasses. Elg i Jonnergard (2003) que centren el seu estudi de cas en un grup de noies doctorands que intenten establir-se en un departament acadèmic dominat per homes, comenten que el rellotge biològic sol presentar-se justament en les primeres etapes de la carrera d'aquestes noies, moment en que la pressió professional coincideix amb la pressió de la seva vida privada. Alhora apunten que cal considerar altres característiques de les noies que comencen, com els seus recursos econòmics, el suport de la seva família, els seus amics, pel que el fet de tenir una seguretat o un recolzament resulta important en aquest moments. Vegem els comentaris de les professores entrevistades de tots els grups d'edat:

"És que pleguen de becàries, aquest és el drama. Els nois continuen i les noies volen passar a qualsevol feina fixa. La vida acadèmica i investigadora és massa exigent, massa competitiva... molt llarga... es pinta més insegura del que és perquè no és tan insegura perquè la majoria se n'acaba sortint... i després hi ha la tesi, que si l'acreditació... i sempre amb un ai al cor, que si no passo que passarà amb mi... i això no ho volen perquè volen tenir criatures... estan pagant la hipoteca... no es que no vulguin treballar però de 9 a 5 o de 10 a 7, que sàpiguen quins horaris, que sàpiguen a què es comprometen, que es comprometen a coses que les poden fer però que no els hi demanis coses

---

¹⁶⁰ Professionals d'altres disciplines concorren a un mercat de treball molt més atractiu en l'empresa privada, i no com a tècnics en l'administració pública, que és una de les principals sortides professionals de la geografia, fora de l'ensenyament o la recerca (vegeu més amunt l'apartat 9 corresponent a l'entorn professional de la geografia).

heroiques i competitives."

(Tània, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, CU).

"Si algú està disposat estar quatre anys fent una tesi és més fàcil que sigui un noi que una noia (...) No fan l'esforç. Una feina vol dir una estabilitat. Què li està passant a la acadèmia? Quatre anys i no hi ha estabilitat. Per tenir-la es necessiten 12 o 14. Qui espera això? Si tu tens 22, 23 anys voldràs tenir un fill i què el tindrà quan tinguis 32, 33, 34 o 35... com li ha passat a X? (una altra professora) És que la gent no està disposada. Aquesta elecció no se li planteja en un home. Volen tenir fills però no paguen un preu tant alt. Els homes es poden esperar més temps per tenir els fills i tenir estabilitat."

(Kiruna, 46-60 anys, divorciada, actualment viu en parella i amb fills/es, TU).

"Nosaltres havíem tingut una noia de biogeografia però li van oferir una feina fora i la va agafar. Era una noia molt estudiant. Li van oferir la feina a la Generalitat. El sou de becari no té res a veure a un sou ja de llicenciat. (...) Ella veia que aquí és molt difícil. D'aquí 7 anys aquesta noia en tindrà 40 anys i veia molt bé que d'aquí 7 anys aquí no hi haurà res."

(Aina, menor de 45 anys, soltera i sense fills/es, TU).

Una altra professora ens parla d'una becària que estava molt implicada amb activitats de tipus voluntari fora de l'acadèmia. Quan aquestes activitats li van permetre accedir a un lloc de treball en aquesta mateixa matèria, va deixar la beca, tot i havent demostrat una gran capacitat per a la recerca. La professora considerava que la becària veia la carrera investigadora com massa llarga i l'allunyava dels seus altres interessos.

La diversificació d'interessos fora de la vida professional, per part de les noies, és també apuntada reiteradament en parlar de la llarga trajectòria de la carrera universitària:

"Jo crec que va amb la diversitat d'interessos. Crec que nosaltres tenim una vida... és com les quatre potes d'una taula i potser la seva és un tamboret de tres, de dos o d'una. Jo crec que nosaltres no posem tots els ous en un cistell. Jo parlo per mi. Crec que nosaltres distribuïm més els riscos, les oportunitats i potser no hi ha cap que llueixi molt perquè és un equilibri de tot plegat. Però potser valorem més aquest equilibri."

(Helga, 46-60, casada i amb fills/es, TU)

Els nois, en canvi, focalitzarien tots els seus esforços en la realització de la tesi, encara que això signifiqui allargar la seva dependència familiar continuant a casa dels pares. Aquesta dependència no sembla que els preocupi, comenta l'Helga, més aviat és considerada un avantatge que no pas un inconvenient ja que així es poden dedicar només a la seva formació.

Els professors també comenten la manca de perspectives d'inserció laboral estable dins la universitat a mitjà termini i la necessitat de formar la seva pròpia família com a les dues

principals explicacions per l'abandonament -per part de les becàries- de la carrera professional a la universitat malgrat ser persones amb talent:

"Que sembla com si els homes, estan més disposats a córrer el risc d'entrar en una carrera acadèmica de futur incert i de molts anys de precarietat, etc, etc, en canvi, les estudiants que he tingut, doncs de seguida han volgut anar cap a una cosa més estable. La X, per exemple que va deixar la beca al tercer any, que era molt bona, va dir: bé, tinc una parella, ens volem casar i jo he de trobar una feina fixa, no puc estar marejant la perdiu tant de temps i tal... i això m'ha passat molt més amb les dones."

(Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

En aquesta línia, fins i tot hi ha un professor que manifesta clarament que, ateses les escasses probabilitats de poder aconseguir una plaça després del llarg camí en la precarietat, és ell qui no busca becaris ni fa cap proposta als seus alumnes en aquest sentit perquè a la seva universitat no hi ha cap possibilitat de poder establitzar-se:

"Y yo... pues no he querido... esto también ha sido una renuncia explícita en los últimos años de buscar gente por dos razones. Una, porque no tienes luego un equipo de investigación formado y no me parecía bueno... Y en segundo lugar, porque no había salida, y no voy a engañar a la gente. Muchos de los que están cogiendo gente los están engañando, los tienen con trabajos mal pagados, en trabajos que los podría hacer un auxiliar administrativo y tal... y yo eso no lo he querido. Hay gente que busca... está claro que si hubiera estado buscando pues... Yo nunca le he dicho a un alumno: '¿quieres venir conmigo?' ¡Jamás! No, no he querido... expresamente... no he querido."

(Néstor, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

Respecte a la família es matisa que no és que sigui incompatible formar una família i entrar a la universitat, el què sí que ho seria, és la família i la promoció dins la carrera acadèmica, en les paraules d'una de les professores, si es vol estar a primera divisió i no a regional, l'esforç que cal és molt alt:

"Jo vaig tenir una becària boníssima de ciències ambientals i em va dir 'és que jo em vull casar' i aquí es va acabar l'assumpte. L'esforç que significa és molt alt. (...) Si tu vols estar a primera divisió la demanda és fortíssima. És una opció i jo l'assumeixo. No t'estic dient el meu cas, t'estic dient la realitat. Si vols estar a regional, la carrera universitària és una carrera com qualsevol altre. La demanda que significa d'esforç personal i professional d'estar a primera divisió no és compatible amb la vida familiar estàndard. (...)"

(Kiruna, 46-60 anys, divorciada, actualment viu en parella i amb fills/es, TU).

Es tractaria de focalitzar els interessos en una o altra direcció, de prioritzar feina o família. Una de les professores parla així d'una de les seves becàries que va deixar la universitat una vegada llegida la tesi:

"Perquè per ella era molt fort el projecte de família. Ella tenia un company que portava un nuviatge llarg, amb projectes de casar-se i de tenir criatures i a l'acabar de tenir el doctorat... li va sortir una feina d'administrativa al departament d'economia en el tema d'intercanvis i continua allà i jo crec que s'ha oblidat dels seus interessos. Jo crec que és un tema de focus, centres el focus amb la família o la professió. I les dues coses, en equilibri, és molt difícil."

(Lluïsa, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Aquesta necessitat de prioritzar és expressada també per bona part de la literatura consultada (BAUDER, 2006, DOWLING, 2008).

11.2.2.2. Diferència de capacitats, diversitat de valors.

En ocasions les motivacions per deixar la universitat sense acabar la tesi són associades a capacitats diferencials entre homes i dones, ells serien més competitius, i més perseverants:

"Les dones estem educades a ser menys competitives i veuen la carrera universitària com una cosa insalvable, llarga i durant una etapa. Als 30 que comencen a pensar a tenir família... A mi m'ha passat amb les becaries, abandonen perquè prefereixen una feina concreta... i els homes són més corredors de fons..."

(Vinyet, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, CU).

"Les noies no. Les noies se'n van a treballar fora. Les noies que han acabat la beca, generalment no han acabat la tesi, i han marxat a treballar. Alguna ha acabat després la tesi però amb molts esforços. I moltes l'han deixat penjada (...). Les noies sembla que s'ho plantegin més a curt termini i els nois estan més disposats a ser competitius."

(Estela, menor de 45 anys, casada, sense fills/es, TU)

Elles aguantarien menys, veurien la tesi com una experiència traumàtica i, a la vegada, serien més sensibles al corrent pessimista que sovint s'instal·la en els departaments sobre la possibilitat d'estabilització una vegada llegida la tesi, els professors s'expressen en aquests termes, coincidint amb les seves col·legues:

"Sí, per fer la tesi doctoral. Aquesta exigència és complicada per tothom, no? Però els homes, em sembla que l'accepten amb més naturalitat i per les dones em sembla que... no sé, eh? Bueno, jo a mi per experiència també amb X (una noia que no ha fet la tesi), ho veuen com una crisi que... no sé si estan disposades a passar. Potser les experiències d'altres dones que veuen, que han vist un procés més patidor, més crític, no? Si hagués de donar una explicació seria d'aquesta via."

(Arnau, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

Per alguna professora, en canvi, el què portaria als nois a aguantar el llarg camí cap a la defensa de la tesi doctoral seria fruit, més aviat, de la seva incompetència personal,

considera que són més immadurs i que es limiten a anar fent. Elles, en canvi, serien més responsables i sentirien la necessitat de guanyar-se la vida, tant per alliberar del pes dels seus estudis als pares, com poder independitzar-se:

"L'última generació de becaris que entren tenen tant clar que no tindran feina aquí... Diria que les noies s'han espavilat a trobar la feina a fora i els nois estan més distrets i el pal ja els hi baixará més tard. Els becaris d'aquí jo els trobo més... bueno, anem fent... i les noies potser tenen més pressa. Se senten més responsables davant de casa seva, haver de guanyar més ràpid..."

(Júlia, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

La impressió de la immaduresa dels nois, contrasta amb la que també s'apunta sobre una major ambició masculina:

"... i els nois són més jovenets i més immadurs i perquè són més ambiciosos. Quan les noies acaben la carrera són persones adultes i els nois acaben sense saber què volen fer de la vida. I jo crec que hi ha un gen d'ambició i es troben a sí mateixos guapos, encantadors i a més són ambiciosos. I això és un gen..."

(Queralt, més de 61 anys, soltera i sense fills/es, CU).

Així, doncs, a les noies se les veu més madures, més segures, més coneixedores del què volen:

"Aquí no hi ha hagut mai aquest contrast... a vegades sí que veiem que les noies quan arriben aquí en general saben el què volen, no estan per perdre el temps per tonteries i se'n volen anar a fer de missioneres... Cooperació internacional... Això ho fan sobretot les dones (...) aquí són les que tenen més tirada... perquè els hi és igual no tenir un nòvio, o saben que en poden tenir i bueno, i en canvi, un tio, si té una nòvia, no surt d'Espanya, no fa ni erasmus. I li dius, escolta el món està ple de gent! Trobaràs novies a tot arreu!"

(Lluc, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

És clar que no sempre tot és blanc o negre i també n'hi alguna altra que pensa que ni a ells ni a elles els atrau la carrera universitària, o fins i tot que són elles les que aguanten el temps que calgui per fidelitat al compromís adquirit amb la beca que se li ha atorgat des de l'administració pública:

"En general gairebé cap té interès per la vida universitària. Tenen molt poc interès pel tema de la recerca, els hi sembla que és molt llarg, molt difícil, molt exigent... no hi ha gaire vocacions de becaris. No, ni nois ni noies tenen massa interès..."

(Dora, menor de 45 anys, casada i sense fills/es, TU).

"El que marca que un becarí acabi o no, almenys per l'experiència que en tinc, és precisament si li surt una feina atractiva fora de la universitat o no. I tan és que sigui noi com noia. En el meu cas recordo experiències tan d'un cas com de

l'altre. Al contrari, et diria que segons com, hi ha com més fidelitat, en el sentit d'acabar el compromís dels quatre anys... Així ara de memòria estic pensant els casos de la gent... Aguanten més les noies que els nois."

(Isaac, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

Però en general, el que preocupa als professors i a les professores és la manera d'atreure gent jove, ja que pensen que els departaments estan molt envellits, amb uns percentatges elevats de professorat en edats avançades, aquest fet a la vegada representaria una dificultat més a l'hora d'afavorir l'entrada de nous efectius, almenys en el moment actual, i per això aquests abandonarien. Ho diu una de les professores més joves, la Dora, però també ho comenten altres de més grans com la Neus o l'Olga:

"I ara no hi ha ningú que sigui associat (...). Aquest departament està molt envellit, té un perfil molt especial i és que molta gent té 50 i molts anys, que és el moment que es va muntar el departament. (...) I no estem formant a gent..."

(Dora, menor de 45 anys, casada i sense fills/es, TU).

"Fins que no marxem, qui vols que entri? Si tenim més professors que alumnes! L'any que ve es jubila un professor però és que aquí els més vells no es jubilen! Hi ha un tap horrorós."

(Olga, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Però la universitat la veuen molt difícil. La universitat si no fa una aposta claríssima, al nostre departament serà la tercera edat absoluta. Si la universitat no fa una aposta valenta de gent jove farà riure. De més de 50 anys jo crec que som majoria i entre 40 i 50 jo crec que en són 4 o 5. Hi ha algun becari..."

(Neus, més de 61 anys, casada i amb fills/es, CU).

Per aquestes professores l'efecte edat seria molt més important que no pas l'efecte sexe per mantenir la vitalitat i la pluralitat dels departaments de geografia.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

"Cultural belief systems influence and control behaviour by means of common-sense notions of what is "natural" as well as through moral precepts of what is right and appropriate. The beliefs that are incorporated in the cultural dimensions of femininity and family, as well as the supposed masculinity of many work organizations, continue to be powerful controlling forces in women's working lives (...) The cultural dimension of explanations have been used to emphasize the difficulties for and the determinants of women's career choices, and the continuation and reproduction of gender differences in career achievements."

Julia Evetts (2000, 59-60)

"Relations of gender are hierarchical because women and men are not simply social groups, neutrally distinguished from each other, rather, they are differentially ranked and evaluated, usually according to standards of masculine norms and behavior. Science, in turn, is fundamentally hierarchical (...) science is an institutional medium of power."

Mary Frank Fox (2001, 654-655)

"Academic work is a labour process that occurs in particular spatial and temporal contexts ripe with relation of power and constitutive of identities."

Robyn Dowling (2008, 813)

"El aspecto de la relación de las mujeres con el poder pone de manifiesto la falta de integración en una suerte de cultura masculina del poder cuyas manifestaciones (redes de poder informal, que se tejen de manera paralela a los mecanismos que regulan el acceso a los diversos escalafones del profesorado) resultan incómodas para las mujeres y difíciles de asumir, con las consecuencias de marginación de las mismas."

Nuria Simelio i Florencia Rovetto (2008, 303)

11.2.3. LA CARRERA PROFESIONAL DEL PROFESSORAT.

Com hem vist a la primera part, el predomini dels professors dins els departaments universitaris de geografia, ha estat sempre una constant. Amb tot, al nostre país la situació era més positiva (recordem que el percentatge de professores representava un terç del total quan als països anglosaxons es trobava entre el 10 i el 20%) pel què va ser vista com una bona notícia en el desolador panorama existent (MONK, 1994), dibuixat pels diferents treballs realitzats en les universitats del Regne Unit, Estats Units, Canadà... (que hem repassat a la part quantitativa d'aquest treball).

És per aquest motiu que la paulatina masculinització en les etapes inicials de la carrera acadèmica i professional dels darrers anys, fa preveure un enfortiment del model masculí que ja imperava en els departaments de geografia i de la desigualtat d'oportunitats fruit de les desigualtats de gènere que aquest model comporta. Amb la part qualitativa del nostre treball hem volgut explorar quina és la vivència de les professores (i també d'alguns dels professors) en aquest entorn, per entendre millor el seu funcionament i les possibilitats de canvi d'aquest model, que puguin contrarestar el creixement de la relació de masculinitat i

facilitin una promoció equitativa entre homes i dones.

A l'apartat anterior hem fet referència a algunes circumstàncies que poden explicar la masculinització en les primeres etapes de la carrera acadèmica i professional. Ara volem veure, quin és el discurs explicatiu per al manteniment d'una estructura tan masculinitzada, especialment en tractar-se d'una ciència social on l'esperable és un major equilibri i fins un predomini de les dones. El nostre interès se centra en veure en quins paràmetres es mouen les geògrafes una vegada ja tenen una plaça amb certa estabilitat, quines són les seves possibilitats de promoció, quins factors influeixen en la seva menor producció científica, en la seva menor presència en els òrgans de decisió. En definitiva, com veuen –i com viuen- les mateixes professores, i també alguns dels seus col·legues, la construcció de la seva carrera professional en els departaments universitaris de geografia, deixant una mica de banda, tot i que com veurem resulta gairebé impossible, les qüestions derivades dels problemes de conciliació entre la vida laboral i familiar, tan àmpliament tractats més amunt, en l'apartat corresponent.

El centre, ara, es trasllada a les relacions de poder de la societat patriarcal del nostre entorn, efecte de la qual són també les tensions en la compatibilització de feina i família, però que tindrien un abast molt més profund quan a models de comportament, actituds... molt arrelades en les relacions entre els sexes:

"To understand the different relation the sexes have to technology today, we need to recognise the relevance of technology to power and the emergence of power systems in the past when technological skills, defined as male property, were both a cause and an effect of male supremacy. Male power over technology is both a product of an a reinforcement for their other power in society." (KIRKUP/KELLER, 1992, 196) citat per European Commission (2008, 16).

Introduïrem el tema amb una cita de la Mila, una professora que ha estat uns anys en un departament molt masculinitzat i que ha seguit una trajectòria molt marcada per aquest model masculí. Ella va aconseguir una ràpida promoció, és reconeguda i respectada per la seva tasca científica, però admet que ha hagut de pagar un preu alt renunciant a una part de la seva vida personal i familiar. En el moment de l'entrevista es mostra molt crítica amb aquest model que ella qualifica de "masculí i misogin", un model que no l'interessa, que pensa que les dones (i també els homes) han de començar a defugir, tot i que ho dificulti el caràcter competitiu que, cada vegada més, impera a la universitat neoliberal dels nostres dies. Segons ella, ara que està a un altre departament menys masculinitzat nota la diferència en les relacions, en la manera de treballar... :

"Era un grup absolutament masculí i misogin. És molt dur. Quan dic masculí

què vull dir? Com no dubtant que l'ordre del món són els valors masculins, que són els únics importants. I que si les dones hem de fer alguna cosa important és homologant-nos a homes. I això ho vius en el dia a dia. I et sents malament com a dona moltes vegades. Estàs treballant amb ells i et sents malament. (...) És molt mimètic i absurd dir que on hi ha dones les relacions són més càlides o més properes però és veritat que són molt més properes. És un tipus de relació menys encarcarada, menys regida per l'escalafó acadèmic o per les publicacions que té l'altre. Encara que no es digui, allà era allò de mirar-se i anar valorant el currículum de l'altre."

(Mila, 46-60 anys, divorciada i sense fills/es, CU).

En parlar de les diferències de model, les professores entrevistades, i també algun professor, ens parlen de necessitats dispars entre homes i dones (seguretat envers reconeixement), interessos i actituds divergents davant la recerca, la docència i la gestió que cal dur a terme en el dia a dia de la tasca professional, i sobretot envers la pròpia promoció: ambició envers humilitat, individualisme envers cooperació, interès exclusiu per la ciència o per la seva aportació social... serien algunes de les característiques contraposades entre homes i dones.

També es fa referència al sexisme emparat en el poder que exerceixen els homes. Des del sexisme més explícit en forma d'assetjament sexual, al més implícit i subtil que s'amaga darrera la menysvaloració de la tasca de les dones, la defensa i enaltiment dels valors recíprocs que se solen donar entre homes, el manteniment de paternalisme mal entès, l'avaluació basada en l'amiguisme, en l'antiguitat, en els favors de xarxes de col·legues on no hi solen ser presents les dones, on els catedràtics (la majoria homes) promocionen als seus doctorands que han de mantenir una família i critiquen a les seves doctorandes i a les seves col·legues que desatenen alguna reunió perquè han de portar el seu fill al metge, etc.

A continuació veurem com aquests temes surten al llarg de les entrevistes i com també altres treballs, ja publicats, apunten en aquesta mateixa direcció, tant des de la geografia, com des d'altres ciències. En aquest cas, no hem sabut veure particularitats atribuïbles a l'objecte de la disciplina, més enllà de la particularitat de les professores que treballen temes relacionats amb la geografia del gènere i que apunten comentaris de menyspreu per una part dels seus col·legues, afegits als anteriors.

Els professors per la seva banda solen parlar més aviat de diferències vinculades, en primer lloc, a la repercussió de les responsabilitats familiars en la promoció de les professores; i, en segon lloc, en una menor autoestima femenina i al seu interès focalitzat en molts altres aspectes fora de la pròpia carrera professional que explicarien la seva menor presència en

càrrecs amb poder de decisió o el seu major percentatge en les categories acadèmiques més baixes.

L'alentiment en les carreres professionals de les dones es vincula reiteradament, tal com es va veient al llarg del treball, a la prioritització de la família (en particular en la seva etapa reproductiva), però també a altres factors que configurarien un model masculí i un model femení. Es tractaria sobretot de la diferent actitud davant la pròpia carrera professional amb prioritats sovint contraposades i, també, al diferent tipus de responsabilitats que homes i dones assumeixen dins els departaments en relació als càrrecs, optant pels que donen poder (més sovint en el cas d'ells) o pels que acaben essent més aviat càrregues que dificulten la progressió acadèmica (més sovint en el cas d'elles). Començarem per aquest darrer aspecte com un exemple de com les diferents actituds es tradueixen en accions concretes.

11.2.3.1. Els càrrecs i les càrregues.

Alguns/es autors/es, com BROOKS (1997), asseguren que a les dones -i no tant als homes- se les acostuma a carregar amb més docència, més tasques administratives i més tasques d'acompanyament o tutorització d'estudiants. Elles solen participar en nombrosos comitès de tot tipus (de direcció d'estudis, de consultories, d'admissions d'alumnes, etc) i, en canvi, no estan tan presents en els principals òrgans de decisió o càrrecs de responsabilitat amb poder de presa de decisions. Aquestes tasques no ajudarien gaire al desenvolupament de les seves carreres ni a la seva promoció, ans al contrari, els hi prendrien energia per fer recerca i per publicar (les mesures de productivitat, com s'ha vist a la part numèrica del treball, acostumen a mostrar que les dones publiquen menys que els seus col·legues).

Una de les professores entrevistades comenta que els homes solen tenir interès pels càrrecs amb poder real (com el cas dels rectors), però han deixat de tenir interès en càrrecs que porten més feina que prestigi (com seria el cas de la direcció dels departaments). En el seu departament, actualment, hi ha una dona titular d'universitat perquè cap dels catedràtics va voler aquesta càrrega:

"Últimament en aquesta universitat és bastant difícil fer bellugar a algú per tenir càrrecs. És molta feina, molta responsabilitat... Jo no sé a nivell de rectors perquè ets molt visible, però a nivell de director que no ho ets... les dones ja estem acostumades a no ser visibles. Actualment tenim una directora de departament (...) però no hi va haver ningú que volgués fer-ho. Vam tenir feina per convèncer a algú."

(Petra, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, TU).

També, s'observa reiteradament com a retret de les professores que els seus col·legues homes solen defugir tot el que els pugui alentir la pròpia carrera com és el cas dels càrrecs de gestió i "van directes" a treballar únicament pel seu currículum:

"I aquí s'ha demostrat que gent que mai ha volgut tenir un càrrec de gestió, que s'ha negat a fer res pel col·lectiu, són els que més ràpidament s'han promocionat, perquè s'han dedicat a fer feina per ells (...) però en general als homes els hi agrada molt poc el tema de la gestió, ho fan si no tenen més remei. Però com no té cap crèdit la gestió universitària, no dóna més que feina i maldecaps, perquè pels complements que et paguen de diners no val la pena..."

(Ginesta, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, TU)

"Entonces yo me pregunto... es porque soy mujer, que he tenido que hacer todo el camino, paso a paso... aquí puedo ver compañeros... pero yo he estado casada con uno, ¡eh! Que ha hecho el mismo camino que yo. Era compañero mío de promoción. Que no tenía ni mucho menos, ni la mitad de expediente del que tenía yo. Que no consiguió una beca para hacer la tesis. ¿Vale? Y su camino fue directo."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

La Quima, va més enllà i parla d'immaduresa d'alguns homes que ostenten càrrecs de responsabilitat, incapaços sovint de fer front a qüestions d'autoritat davant d'altres col·legues professors:

"Hi falta molta solidesa! Jo estic bastant decebuda del gènere masculí fa molts anys díquem-ne... (...) En els moments clau jo trobo que hi ha molta immaduresa i molta... covardia! Donen molt poc la cara...! Quan hi ha problemes s'afronten molt poc. O sigui, quants degans agafen un professor per les orelles i li diuen 'Escolta noi, tu no véns a classe! Què passa?'"

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

Tomas *et al.* (2008) observen una especificitat sociodemogràfica de les dones que es troben en aquests llocs: la majoria tenen una edat superior a la dels homes i els fills ja emancipats. Afegixen, que malgrat la creixent participació de les dones als òrgans de govern, aquestes tenen una menor visibilitat a causa, principalment, d'un estil diferent d'intervenció, atorgant-se una menor representativitat (solen manifestar-se en termes de "en la meva opinió, des de la meva perspectiva...", contràriament a l'estil masculí), essent més directes, buscant més el diàleg, el consens o preocupant-se pels aspectes relacionats amb els processos més que no pas amb els continguts de la presa de decisions.

La Ginesta i la Nora es refereixen a aquest diferent estil de gestió, per aquestes professores, les dones estarien més interessades en una gestió de tipus conciliador, més integrador i més generalista:

"O síguí gestionar per a eliminar espereses o per a llimar, posar gotetes d'olí que tot rodí i que tothom estigui content..., això és una tasca totalment femenina."

(Ginesta, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, TU)

"Pregunta: Tienes un cargo de responsabilidad importante, ¿tú crees que por el hecho de ser mujer tienes una forma de dirigir distinta a cómo lo haría un hombre?"

Nora: Sí. (...) tenemos una visión mucho más integradora, tenemos más panorámica y más capacidad en no ver sólo lo de ahora sino las repercusiones que va a tener una determinada decisión."

(Nora, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, TU)

Sobre l'estil més cooperador també s'hi refereixen algunes professores quan parlen de la manera diferent d'organitzar la recerca. Segons la Delina, ells tindrien una forma més individualista de fer recerca, mentre que elles pensarien més des d'una dinàmica de grup. En el seu departament només hi ha recerques unipersonals, i això considera que no és una manera de construir departaments, fa impossible el treball en equip i el pensar processos col·lectius d'investigació, creu que aquest és un mètode molt masculí de fer recerca, prioritzant l'individu per damunt del grup. També la Quima coincideix amb aquesta visió individualista del què és masculí i en l'interès femení per allò que és col·lectiu:

"En el cas d'aquest departament tant masculinitzat succeeix que, per exemple, les dinàmiques de treball, són molt individuals, i això afecta al procés de recerca i al funcionament del departament. Jo crec que les dones quan treballen pensen i articulen la seva metodologia d'una forma molt diferent. I no comencen tant pensant en el individu, sinó pensen primer en el grup. I això crec que es trasllada al funcionament del departament i al funcionament de la recerca."

(Delina, menor de 45 anys, soltera, sense fills, TU)

"Trobos molts pocs homes disposats a ocupar-se de coses col·lectives, s'ocuparan de la seva unitat o del seu equip de recerca... de controlar allò on ells són els "jefes" díguéssim... Però les coses col·lectives tu creus que interessen a cap home? Jo diria que tenen molt poc interès..."

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

Amb aquesta visió coincidirien les conclusions de PÉREZ SEDEÑO *et al.* (2007), quan afirmen que per arribar a aconseguir càrrecs de responsabilitat s'ha de tenir ambició i unes certes ànsies de poder. L'estatus, el prestigi, el reconeixement social, vinculats tradicionalment a l'exercici de les professions realitzades pels homes, van lligades intrínsecament a qualsevol lloc de responsabilitat laboral i, quan s'assumeixen aquest tipus de responsabilitats, es sobreentén que s'haurà de dedicar molt temps i esforç a la consecució dels seus objectius. Per les autores, semblaria que la "cultura de les llargues

hores" i la disponibilitat absoluta cap al treball, així com, l'ambició i la competitivitat no són "valors intrínsecament femenins", sinó que les dones primarien més les relacions interpersonals i afectives, per sobre de les seves fites professionals.

11.2.3.2. *Contraposició d'actituds, necessitats i interessos.*

Entrem més a fons en aquesta diferenciació de conductes. Sonnert (1996) apunta dos tipus de línies sobre aquesta qüestió: 1) la línia biologista que es refereix a una predisposició biològica en els homes a sistematitzar, analitzar, competir agressivament i a oblidar-se dels altres, mentre les dones tindrien una tendència innata a la comunicació, l'empatia i a la cura dels altres; i 2) la línia psicològica on es diu que, com a conseqüència de característiques innates o com a resultat de valors culturals i socials, les dones tendeixen a ser menys ambicioses, menys agressives, i per tant, solen decantar-se menys per la carrera científica i a tenir menys possibilitats que aquesta arribi a ser reeixida (SONNERT, 1996, citat per VILLARROYA *et al.* 2009, 18).

Lourdes Beneria (2006) parla de les diferències de gènere com a construccions vinculades a la mateixa identitat d'homes i dones, a la manera com les persones es veuen a elles mateixes i al sexe oposat, i que es tradueixen en normes, en costums, en responsabilitats assumides, en conductes diferencials que estarien lligades també a l'economia i es pregunta sobre les dificultats de combinar la diferència entre els gèneres amb els objectius d'igualtat dintre del sistema econòmic predominant:

"Històricament, les dones i les formes de conducta femenina han estat associades amb l'afectiu i el relacional, la solidaritat i la cooperació que predominen dins de l'economia domèstica, mentre que els homes s'han associat amb el racional, la competència i la conducta econòmicament maximitzant. Fins al punt que considerem els trets femenins positius voldríem mantenir-los però això és més difícil en economies on dominen els dictàmens del mercat basats en la racionalitat econòmica i la competitivitat, tal com és el cas de les economies lligades al model de globalització actual." (BENERIA, 2006, 320)

En les entrevistes es destaca especialment el fet que les diferències d'actuació d'homes i de dones tenen sobretot un fort component cultural i educatiu, més enllà de les inclinacions biològiques o psicològiques vinculades al sexe, tot i que en altres ocasions es tracta més aviat de la sustentació d'estereotips de gènere¹⁶¹. Un exemple clar seria el de l'ambició, ja que no només es considera l'ambició com una característica més masculina que femenina,

---

¹⁶¹ És interessant al respecte dels estereotips de gènere a l'hora d'explicar les variables que influeixen en el desenvolupament de les carreres professionals de les dones, el treball publicat per MOSTEIRO *et al.* (2001). Hi podem trobar una revisió dels principals models que, des dels anys cinquanta, han intentat definir el perquè de les diferències de gènere en les motivacions, expectatives, valors... en les carreres d'homes i dones.

sinó que a més a més es comenta que és mal vist que una dona sigui ambiciosa:

"Entre los hombres está bien ser ambicioso y en cambio ser una mujer ambiciosa está fatal. Entonces yo creo que entre las propias mujeres nos acortamos, es decir, "que pensarán de mí..." "se piensan que voy a por eso..." Entonces, es una cosa de carácter, pero ya conformado, desde el principio. - ¿Algo cultural quizá? - ¡Sí! Cultural, o educativo...¡sí! En el sentido de que está mal ser ambicioso '¿esta que quiere!?' ¿no? Yo siempre he sido muy echada para delante, ahora es cuando lo soy menos, pero siempre lo he sido."

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills/es, CU)

"Però alguns casos a la geografia espanyola, pel què m'han arribat veus i tal, de dones que han volgut ser catedràtiques i que se les ha titllat automàticament de ser molt ambicioses, de ser això i allò (...) persones que no tenen gaire bona fama, (...) però clar, aquest mateixa ambició amb un home, no sé si seria tant evident, jo aquesta reflexió l'he fet. Potser està més ben vist o diguem-ho així, no està tant mal vist que els homes vulguin arribar a ser catedràtics."

(Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills/es, CU)

La visió dels homes no sempre és coincident en aquest tema, alguns opinen que tant homes com dones tenen ambició per fer carrera professional:

"Sí, n'hi ha més d'homes que de dones, però també hi ha dones... amb ambició per pujar"

(Marc, més de 61 anys, casat, sense fills/es, CU)

En Néstor pensa que encara tenen més ambició que no pas ells; però si es llegeix detingudament el seu discurs es veu que no està parlant ben bé d'ambició, sinó que més aviat ho confon amb el fer bé la feina per mantenir el lloc de treball o progressar:

"Las chicas están pensando en su profesión. El hijo es un elemento que vendrá... y luego, ¡tienen mucha más ambición! Yo te lo digo que he trabajado mucho con mujeres en trabajos de la política y tal... tienen mucha más ambición... Te hablo de la técnico, de la auxiliar... ¡muchísima más ambición! Están dispuestas a emplear el tiempo que sea para salir adelante. Y los chicos no. (...) Son más decididas. (...) En el caso de la universidad la ambición no depende del género, creo que en este caso depende del nivel académico."

(Néstor, més de 61 anys, casat, amb fills/es, CU)

En canvi, segons l'Helga la major ambició per part dels nois, està lligada a les majors expectatives que des de petits es posa sobre ells. Ella ho percebia així a casa seva, d'ella no se n'esperava res, o almenys no tant com dels seus germans, per tant mai es va sentir obligada a fer un esforç especial per arribar més amunt (aquesta també seria una raó que podria explicar el major abandonament de les carreres de les noies que hem comentat en l'apartat anterior):

"En tot aquest tema de l'ambició... penso que hi ha un aspecte que és diferent entre homes i dones que és el de les expectatives del teu entorn. Del que s'espera de tu i el que no. Tinc la sensació de que potser no m'he posat més les piles perquè ningú esperava que ho fes. Penso que és un aspecte de gènere perquè sobre els nois es posen més expectatives. D'un noi s'espera que arribi a no sé on, faci no sé què. Quan dic expectatives dic sobretot de part dels pares. Ho dic perquè a les etapes d'estudiant els pares encara tenen bastant influència... Per tant, les noies si pengem la beca ningú els hi retraurà i en canvi a un noi se li pot dir és que has tirat el teu futur per la borda..."

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Aquesta percepció seria coincident amb les paraules d'Homer quan diu que, en el cas dels homes existeix una concepció més pronunciada que les dones de "l'anhel de progressió" perquè ells estarien més obligats a progressar. S'espera d'ells que ho facin i no s'entendria que havent seguit una determinada carrera professional no es fes l'esforç d'aconseguir una càtedra. És més, en el seu cas es reconeix que de no haver-ho aconseguit hagués estat percebut com un fracàs, perquè tal com diu, el mateix entrevistat "tenia els mèrits per fer-ho":

"Però potser és el que s'espera, no? Vull dir, què hauria dit la gent al Departament si jo m'hagués quedat assegut en una cadira... (...) Jo ho veia com una cosa evolutiva. Si jo segueixo per aquesta línia de tenir un grup d'investigació, de publicar, de tenir projectes i tal, doncs ja eventualment, arribaré a catedràtic. També t'he de dir una cosa. Per a mi hagués estat una gran frustració no aconseguir-ho, però perquè jo creia que tenia els mèrits. (...) Sí, i amb això sí que hi ha diferència. Perquè jo crec que la X (la seva dona també professora d'Universitat) ni l'importa ni mai s'ho ha plantejat. Està tranquil·la, està bé com està. Arribarà fins al final, tindrà tots els trams haguts i per haver... però no serà mai catedràtica. Segurament, eh! "

(Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

La professora Pastor (2010) també comenta que els discursos dels professors entrevistats es caracteritzen per una trajectòria professional marcada per la continuïtat i la linealitat. Aquesta promoció es presenta en els discursos dels homes com un fenomen "natural", com si no pogués ser d'una altra manera.

El tema de la importància de la seguretat per les dones, és comentat en més d'una ocasió per les professores de geografia. Reproduïm a continuació una cita relativament llarga però molt il·lustrativa d'aquesta argumentació. Per la Tània el fet diferencial entre homes i dones a l'hora de plantejar-se la seva carrera professional es basa en una qüestió d'una diferent escala de valors: les dones tenen necessitat de seguretat (que vincula estretament a la seva etapa reproductiva) i els homes necessitat de reconeixement (especialment a nivell professional):

"Jo crec que les dones donem més importància a les qüestions de seguretat pròpia i dels nostres i els homes donen més importància a les qüestions de promoció i èxit pròpies i dels seus. La qüestió de seguretat per les dones és molt important, (...) Si les dones tenen seguretat es cuiden més de la carrera dels 40 en amunt que dels 40 en avall i en canvi ells no. Allò de si en els 40 no has mostrat què saps fer o no, això és bo pels homes, però per les dones no. Perquè les dones tenen criatures (...) dels 27 als 40 necessiten tenir dos o tres vides i no sempre es prioritza la feina. Quan les criatures ja funcionen soles llavors poden desplegar-se i mostrar tot el que saben fer. I potser tenen menys pressió de demostrar qui són. Jo crec que les dones tenim menys necessitat de ser reconegudes excepte si d'això depèn la teva seguretat. Si tu necessites ser reconeguda per assegurar-te que no et quedaràs al carrer sense poder "alimentar" als teus filllets llavors seràs famosa i reconeguda."

(Tània, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, CU).

Aquesta necessitat d'estabilitat explicaria el fet que una vegada aconseguida una plaça funcional, en la primera etapa de l'escalafó i ja no sentirien la necessitat de "treballar activament" per la promoció. Contràriament la necessitat de reconeixement estimularia als homes a perseguir categories professionals més altes, la qual cosa es vincula, també, a una major ambició i necessitat de poder per part seva. Efectivament, Pérez Sedeño *et al.* (2007), en l'apartat qualitatiu del seu estudi, constaten que diverses entrevistes manifesten poques ganes de promocionar-se, una vegada ja tenen un lloc permanent.

Els homes perceben aquesta situació com una conseqüència de la necessitat de prioritjació de la família per part de les dones, així quan se'ls pregunta per l'escassa presència de catedràtiques solen respondre en aquest sentit:

" (...) mira... quizá han sido las circunstancias de la vida que ha coincido que hemos sido una generación... que las mujeres que han entrado tampoco han dedicado todo el tiempo o todo el esfuerzo... que podrían haberlo hecho siendo personas muy inteligentes y en su momento, los primeros años, publicando. Pero yo pienso también por circunstancias de la vida, que se casan tienen hijos y tal y a lo mejor la producción no ha sido la suficiente para luego estar arriba... que eso es un problema social y no intelectual."

(Bernat, menor de 45 anys, casat, amb fills, CU)

Pel què fa a la necessitat de reconeixement extern per part dels homes, es diu que ells necessiten que se'ls digui que són els millors i que ells mateixos pressuposen que tenen una major capacitat intel·lectual que no pas les dones. Tenim mostres d'aquests comentaris en les tres generacions de geògrafes entrevistades:

"Veus també certa actitud de pressuposar que els homes són més intel·ligents, tenen més capacitat intel·lectual que les dones... potser algun cop també ho he vist. Aquest comportament que no arriba a ser misogin però sí de pressuposar

que davant la tria entre un home i una dona per fer un determinat tipus de tasca... en algun moment he pogut entreveure que es tria l'home per aquesta presumpció de que tenen més capacitat intel·lectual que les dones."

(Felisa, menys de 45 anys, casada i amb fills/es, TU).

"A mi em sembla que hi ha maneres diferents de fer ciència per les dones i els homes. I els homes es creuen que fan coses molt importants. Quan penses en això, penses en persones concretes... hi ha unes tradicions també concretes... (...) crec que les dones avancem com més lentament però de forma més segura sobre aquells espais que anem coneixent i els homes descobren la sopa de ceba i els hi sembla que han descobert la gran cosa. Els homes diuen 'el meu article... i ara m'han demanat...' Jo no ho diria mai això. (...) Ambició de reconeixement extern... és molt efímera, per a mi."

(Lluïsa, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Perquè molta gent l'únic que vol és això, que li diguis que és el millor, fantàstic. Sobretot els homes! I les dones també eh! Algunes... Però els homes sempre són ells els que han pensat més i els que han reflexionat més sobre el tema."

(Quima, més de 61 anys, divorciada, amb fills, TEU)

Sembla que, en canvi, les dones tinguin un comportament totalment diferent davant l'èxit. Fátima Arranz (2004, 238) cita el treball sobre l'experiència de l'èxit per les dones de Markus (1990), on s'afirma que per les dones professionals l'èxit no engendra cap reconeixement extern, no és viscut com un èxit a nivell social sinó com una experiència privada. Una experiència personal interpretada com a satisfacció per la superació dels obstacles i les dificultats, satisfacció de ser útil i de donar alguna cosa als altres.

La necessitat de reconeixement, la competència, la competitivitat i l'ambició que s'atribueixen als homes es vinculen també amb el poder i amb la necessitat d'ostentar-lo que sembla que tenen més els homes que no pas les dones:

"Perquè (l'acadèmia) és un món híper competitiu. Jo crec que les dones som més solidàries, però és una impressió..."

(Ginesta, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, TU)

"Els homes potser tenen més necessitat de reconeixement però jo crec que tant els homes com les dones poden ser ambiciosos a nivell professional. Els homes, en canvi, necessiten la seva parcel·la de poder. Jo no he tingut mai la necessitat de crear-me la meua parcel·leta de poder aquí dintre. I si ho he pogut fer no ho he sabut fer."

(Ruth, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

"En els homes els hi agrada molt més exercir rols de poder."

(Delina, menor de 45 anys, soltera, sense fills, TU)

Una necessitat, la de poder, que fins i tot algunes de les dones que han arribat més amunt

manifesten no interessar-los-hi. La Sara, que comentava que havia renunciat al llarg de la seva vida a molts càrrecs, tot i ser catedràtica relativament jove, diu que no té cap interès pel poder que la seva categoria professional li podria donar, a ella l'interessen més els seus alumnes, les seves recerques i el poder el relaciona amb el conflicte que moltes dones defugen:

"Però en principi ha sigut bàsicament perquè no m'agrada i perquè... en això de la docència sempre m'ha agradat dedicar-m'hi i que aquests càrrecs són molt administratius i que et donen poder, això sí, però a mi el poder en sí no m'interessa ni m'ha agradat mai. A més no m'agrada el conflicte tampoc."

(Sara, més de 61 anys, casada en segones núpcies, amb fills, CU)

En alguns casos es va més enllà. Especialment els professors, però també algunes professores, comenten que les dones solen retallar-se elles mateixes les seves possibilitats de promoció, per manca d'ambició, per manca "d'empenta", més que per manca de recolzament:

"Había un grupo de mujeres... bueno, ahora son profesoras, que quizás sí que podían haber sido más impulsadas, pero no se si fue por falta de apoyo o si ellas mismas... yo creo que ellas mismas también ya se han recortado, se han echado para atrás para esas cosas. No se las veía ambiciosas..."

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, CU)

"Però és que som nosaltres que no ens agrada...!!! Jo crec que és això! Nosaltres no tenim empenta... Jo tinc aquesta idea de que si no ho fem és perquè no volem! (...) No tenim prou ambició. Moltes vegades ens retirem abans de que ens ho ofereixin. (...). Les dones ens tirem enredera. A vegades ens falta aquesta cosa de dir, 'jo sóc igual que un home i puc fer el que em dóna la gana, el que a mi m'agrada'. (...) trobo que les dones estem com una mica apoquinades."

(Eva, més de 61 anys, soltera, sense fills, CU)

La Petra confirmaria aquesta opinió. Ella ens diu, literalment, que "passa de ser catedràtica", perquè barallar-te per ser-ho és una "sagnia emocional", que no val la pena, "és un esforç inútil, prefereix la cooperació a la competició per aconseguir els primers llocs:

"D'entrada, l'esperit competitiu jo penso que voler-ho tenir és un esforç inútil perquè amb la competència no hi guanyes, perds. Guanyes amb la cooperació però amb la competència perds. Personalment penso així. Jo no tinc esperit competitiu, sí vols passar davant, passa."

(Petra, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, TU).

També, com comentaven algunes dones, ells pensen que hi ha certs càrrecs de major nivell, visibilitat i poder que poden interessar especialment als homes, i que en aquest cas se'n prioritzi la seva candidatura, però també s'afirma que potser les dones no hi tinguin massa

interès per ocupar-los. L'Eudalt remarca que ni a nivell de departament o de facultat, el prestigi és tan alt com per disputar-se el lloc, només a nivell d'universitat el poder és realment important i aleshores sol ser ocupat per homes:

"Una altra cosa és quan parlem d'universitat, jo crec que aquí hi ha un canvi, perquè em sembla que hi ha un salt. Els càrrecs d'universitat em sembla que tenen molt més prestigi, es disposa de més possibilitats de tenir recursos i és possible que aquest tema doncs ja sigui més important. I potser hi ha una certa tradició entre el col·lectiu que mana a triar més homes o a les dones a no presentar-s'hi en aquest tipus de càrrecs."

(Eudalt, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

Finalment, hi ha algun home que considera que no sempre elles no es promocionen per manca d'ambició, d'autoestima o de recolzament, sinó perquè tenen molts altres interessos fora de la feina, en particular familiars (però també d'altres, com la política...), que en dispersarien l'esforç:

"Però ella mateixa no s'ha postulat (per la càtedra). Sí, però potser en una primera fase no ho ha fet per evitar un possible conflicte. (...) En aquest cas concret, que és tan concret que no és extrapolable, però jo diria que no ha estat tant per un problema de conciliació familiar o de diferències amb els seus companys, sinó perquè fan tantes altres activitats també, que l'interessen... polítiques..."

(Isaac, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

A aquesta diferència de prioritats estarien lligades altres actituds contraposades, és el cas de les observacions respecte a una major o menor competitivitat dels uns i de les altres, de la persecució o no de l'excel·lència professional... a la que es refereixen diferents professores, tot i que la Irene afegeix que, en ocasions, darrera de la manca de competitivitat de les dones, i també de molts homes, s'amaga la desídia:

"Jo penso que potser les dones no som tan competitives com els homes. Si que hi ha dones que volen anar a dalt de tot. Però crec que això es dona més en homes que en dones."

(Beatriu, menys de 45 anys, casada i amb fills/es, TU).

"... les qüestions d'excel·lència, de carrera, de currículum... jo crec que està més present en ells."

(Tània, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, CU).

"Aquí les dones són molt poc competitives. Sobretot aquesta generació que ara tenen entre 50 i 60. Són molt poc competitives. (...) D'homes també n'hi ha que no tenen cap ambició. Aquí hi ha una certa correlació entre la falta d'ambició i la falta de producció científica. És una manera de justificar que no fas coses, dius... com que no tinc ambició... Hi ha molta gent que li sento dir: aquesta gent que només vol fer trams! Per tenir trams has de fer alguna cosa abans... Hi ha

gent que confon les coses."

(Irene, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

Aquesta multiplicitat de factors són apuntats des de diferents treballs. Els resultats d'un qüestionari que es va fer a Itàlia a 40 noies estudiants de geografia d'entre 23 i 25 anys, respecte a la importància de la carrera professional per a les dones (on una bona part de les preguntes se centraven en la dificultat de compaginar la vida laboral i familiar), mostrava com la majoria de respostes respecte a perquè pensaven que hi havia tant poques dones en les categories superiors anaven en una d'aquestes direccions: o bé parlaven de la tradicional discriminació de les dones, sobretot per factors culturals, o bé sobre les dificultats d'arribar a dalt de tot si calia tenir també cura de la família, o bé, (encara que de manera més minoritària) culpaven a les pròpies dones per manca d'ambició o per la seva renúncia a la competitivitat. I encara un grup molt reduït parlava de l'escassa capacitat de gestió i organització atribuïda a les dones (IMARISIO, 2007).

En un estudi citat per MOSTEIRO *et al.* (2001), en el qual es va demanar a homes i dones que es definissin a ells mateixos i al sexe contrari, les diferències de gènere que van aparèixer són molt properes a les que acabem de veure: els homes són associats a actituds d'ambició, agressivitat, personalitat forta, dominants, defensors de les pròpies idees (tant per part d'ells mateixos, com per part de les dones), mentre que a elles se les associa a característiques relacionades amb la cura dels altres: carinyoses, compassives, sensibles a les necessitats dels altres, però, en canvi les dones també s'autoatribueixen algunes de les característiques de tipus masculí. És interessant aquesta diferència a l'hora de veure quines característiques destaquen d'uns i de les altres els professors i les professores entrevistades, ja que sembla clar que l'adquisició d'aquests estereotips és producte d'un procés d'aprenentatge que comença a la família (amb els rols sexuals d'homes i de dones) i continua a l'escola (amb les normes de comportament, recursos educatius, distribució de l'espai), però que ells mateixos com a professors continuaran transmetent amb les seves actituds, actuacions, valors i habilitats.

11.2.3.3. Diferents models de carrera dins l'acadèmia.

La diferent concepció que les dones tenen de la ciència contribuiria a la seva menor presència a l'acadèmia. L'elevat component vocacional que té per elles l'activitat científica fa que passi a ser el centre de la vida, ja que entenen que el compromís social i personal contribueix a desenvolupar una ciència que posa en el centre dels seus objectius el benestar de les persones, la seva és una concepció de la ciència èticament responsable. Aquesta

posició condiona no només la seva presència, sinó la seva dedicació i les seves prioritats, sovint contraposades al model masculí centrat en els mèrits individuals i a la competència entre individus a l'hora d'avaluar i ser avaluats. Aquesta avaluació perjudicaria doblement a les dones geògrafes, ja que les regles del joc són definides pels grups socials dominants a la universitat: els homes per una banda, i les ciències experimentals i tecnològiques, per l'altra (IZQUIERDO, 2008).

Una de les desigualtats de gènere més significatives dins l'acadèmia és la imatge simbòlica de la ciència i l'ideal de la figura acadèmica. Aquesta imatge representa la ciència com un sistema voraç, com una "torre d'ivori" en la què, per a accedir-hi, necessàriament s'han de complir unes regles molt restrictives que no toleren ni el treball a temps parcial, ni les distraccions familiars. El científic ideal es percep com aquell que "viu i respira acadèmia" i, per tant, treballa les 24 hores del dia (BENSCHOP i BROUNS, 2003; IZQUIERDO, 2008).

La diferent manera d'abordar el treball intel·lectual i científic, també és apuntat per altres estudis. BRONUS (2004), per exemple, ens parla de dos models: 1) el model Olimp, basat en la recerca desinteressada de la veritat, lluny de les preocupacions de la vida quotidiana i que representa el treball científic com una activitat individual. Les seves característiques serien la neutralitat, l'autonomia, la competitivitat i l'entrega. I 2) el model Àgora, que concep la ciència com a una pràctica social, estretament unida a altres pràctiques socials, amb una forta interacció entre la producció, la transmissió i la transferència de coneixement; les seves característiques serien el compromís, la cooperació i la compatibilització¹⁶².

En la mateixa línia, García de Cortázar i García de León (1997) en la seva anàlisi de les elits a la universitat espanyola, subratllen el fet que les catedràtiques semblaven mostrar un procés d'aculturació professional cap a un model masculí, el model dominant. Les autores, però, s'inclinaven per dibuixar un futur model híbrid entre un model masculí i un model femení (GARCÍA DE CORTÁZAR/GARCÍA DE LEÓN, 1997, 9 i 64-65).

En les entrevistes, en parlar d'elles mateixes i dels seus companys de departament, la diferent visió del tipus de rols lligats al gènere, conformadors de models diferents, és recurrent. Per la majoria, els comportaments i els objectius són ben diversos i ho expliciten reiteradament:

"Tenim una manera de fer diferent i això descol·loca."

---

¹⁶² Aquests dos models foren utilitzats, entre altres, per a la professora Izquierdo en una enquesta entre el professorat de diferents universitats espanyoles, i el resultat fou que un 72% dels homes va subscriure el model Olimp i un 66% de les dones va inclinar-se pel model Àgora (IZQUIERDO, 2008, 72 i 73).

(Vinyet, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, CU).

"El que sí que em molesta són els homes que encara són molt masculins i em molesta molt. I com que em molesta molt, ara que ja tinc els meus anys, em permeto posar els punts sobre les "is".

(Laura, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU)

"Jo penso que deu pesar molt el rol tradicional. Els homes, sigui on sigui, estan acostumats a ser competitiu i a fer carrera. (...) Jo crec que els homes ho tenen més fàcil... pel tema del rol a casa i tot plegat... inclús les pròpies dones hi col·laborem amb això. Jo crec que encara funciona l'esquema que funcionava a la meua època... tenim exemples que la dona és a l'ombra en geografia. Tot per la carrera d'ell. (...) I encara el rol que socialment s'assigna... Com el tema aquest del permís de paternitat, no el demanen... ho deia el diari. (...) Sí, és més social. Crec que hi ha molt d'auto convenciment, de tenir tant assumit el rol que costa més."

(Úrsula, més de 61 anys, casada i amb fills/es, TU).

Per la Mila, que és catedràtica, es tracta sobretot de la diferent prioritització que homes i dones tenen pel què fa a la seva carrera professional, a la seva vida personal i emocional. El model masculí prioritzaria per sobre de tot el primer aspecte, i el fet que a la societat es valori més aquest model portaria a una manera de viure que, com hem comentat a l'inici d'aquest apartat, a ella no l'interessa gens, però admet que ha seguit a contracor perquè si hi vols competir "o et masculinitzes o has perdut el tren":

"Em sembla que potser hauríem de fer passos per dir que la carrera acadèmica ha de ser diferent per a tothom. En general la relació entre la vida personal i professional potser ens l'hem de replantejar tots plegats i en el món acadèmic no està replantejada. (...) El model masculí ha fet això, simplificant molt, s'ha posat en una feina, ha apartat tota la resta i les dones s'encarregaven de lo emocional, de lo infraestructural i de tot plegat. Humanament jo crec que és un model nefast perquè genera uns personatges que són molt eficients però són molt esquemàtics i, des del punt de vista emocional, són molt discapacitats. (...) Les dones ja fa estona que hi pensem. Alguns homes ja s'ho replanteixen. El perill és que entrin en crisi total. A vegades observo la desorientació d'alguns homes. Es perden. Segurament és replantejar-se el pes que té la professió a la vida, sigui la professió que sigui, perquè pels homes ha tingut un pes absolut, per a les dones no en tenia cap i ho hem anat equilibrant això però sobre la base d'una certa esquizofrènia."

(Mila, 46-60 anys, divorciada i sense fills/es, CU).

Altres professores també pensen que les dones no han d'imitar el model masculí dominant i senten la necessitat que les coses canviïn:

"Això que parlàvem de la competència i de l'ambició... a mi em sembla que aquests valors formen part de les estructures de poder que són fonamentalment masculines i sí suposen que les dones han de tenir aquests comportaments, que

són els comportaments estandarditzats... potser hauríem de canviar. No tenim per què ser iguals, podem ser iguals en número però no en maneres de ser..."

(Petra, més de 61 anys, divorciada i amb fills/es, TU).

Alguns professors reconeixen que el "sistema" és molt masculí, segueix uns paràmetres molt individualistes, d'homes "lliures", ens diu l'Arnau, sense càrregues familiars, o almenys no assumides per ell, amb una dedicació molt més important a la vida professional:

"Des de fora, clar jo diria que posem les mateixes metes a tothom, no? I igual el que fem és voler passar a les dones per un itinerari molt masculí. El sistema és molt masculí, molt masculí en el sentit d'homes a "la antiga usanza", no? Homes "lliures", no? Homes que no tenen molta responsabilitat familiar i que llavors pots concentrar-te en la teva vida professional, no?"

(Arnau, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

Són els homes, doncs, els que defineixen des de les seves posicions de poder, les quals dominen abastament, quin és el model acadèmic a seguir, el qual no sol afavorir les possibilitats de les dones que han de compaginar, a uns nivells molt més elevats, la seva vida professional i familiar:

"Heward and Taylor (1993) argued that apparent resistance to Equal Opportunities from old universities stems not from tradition or conservatism, but because it struck at the heart of the elite male cultures within in them. It can be added that an assessment of power within universities is important, in terms of who controls and has the power to ignore or contravene policies and set the cultural environment that resists change and maintains self-interest. Men were in universities first, so they set the agenda and the model for *proper academic*" (BAGILHOLE, 2002,31).

11.2.3.4. El sistema meritocràtic antagònic amb el cicle vital de les dones.

Es critiquen els sistemes d'avaluació dins l'acadèmia per considerar que discriminen a les dones en seguir un model purament masculí; la sensació és que les normes utilitzades per a jutjar el treball són predominantment masculines, és a dir, es valoren les llargues jornades laborals, una carrera ininterrompuda i el centrar-se, bàsicament, en la recerca científica (MARTÍNEZ, 2008). Aquestes normes, però, no reflecteixen el dia a dia de les experiències laborals de les dones i, per aquesta raó, les seves contribucions tendeixen a veure's marginades i infravalorades (WILSON/NUTLEY, 2003). La carrera típicament acadèmica està estructurada d'acord amb la percepció masculina de l'èxit i el sistema de meritocràcia – en el que es basen els fixatges i les promocions- reforça aquest enfocament masculí d'èxit en la carrera, reflecteix i reproduïx les pràctiques discursives de la masculinitat i presenta desavantatges per a la majoria de dones i per alguns homes (KNIGHTS/RICHARDS,

2003)¹⁶³.

La universitat, malgrat la massificació de les darreres dècades, continua essent elitista i masculina. Les posicions de poder i control continuen estant en mans dels homes que decideixen l'organització i distribució dels llocs de treball, així com les formes d'entrada i de selecció del nou professorat. El sistema meritocràtic i desigual constitueix una barrera de vidre que no permet a les dones anar més enllà de la categoria de titulars, si no és a costa d'un gran sacrifici personal i familiar (ALMARCHA *et al.* 2001).

I és que les dones encara no han estat capaces, malgrat la introducció de polítiques d'igualtat d'oportunitats, de fer front als obstacles ambientals d'un poder masculí, que a la universitat, té una forta tradició i arrelament. Fins i tot es diu, que la universitat és utilitzada com un instrument, per part dels professors, de reforçar el seu prestigi:

“... la universitat es prestava a ser utilitzada fonamentalment, no com a àmbit de docència i recerca, sinó com un exercici de poder acadèmic o com una ajuda per saltar a una altra escala de poder, sobretot a l'esfera política (...) qualsevol lloc on existeixin possibilitats d'obtenir poder o intercanviar influències, es converteix en un reducte fonamentalment masculí” (ALMARCHA *et al.* 2001, 294).

Altres treballs, com els de Deem (2003) i Wood i Newton (2006), han analitzat les trajectòries dels homes i les dones acadèmiques per veure fins a quin punt les relacions de poder de gènere han afectat en les seves carreres professionals i les seves expectatives. Les dones senten que les responsabilitats familiars frenen la seva carrera i perceben comportaments sexistes i de discriminació en la promoció, mentre que els homes confessen que la paternitat no la veuen problemàtica i que segurament si haguessin estat dones els hi hagués costat més aconseguir les seves categories acadèmiques actuals. Els homes no manifesten la mateixa sensació d'estrès o d'incompatibilitat com l'expressada explícitament per les dones respecte a les obligacions familiars.

La majoria de dones que hi triomfen no tenen fills¹⁶⁴, o només en tenen un, i en moments no crucials per a les seves carreres; i les que en tenen, solen manifestar que podrien haver anat encara més lluny si haguessin tingut més temps i haguessin pogut moure's més

---

¹⁶³ Knights i Richards, en el seu article fa una crítica al sistema de l'*Exercici d'Avaluació de la Recerca (Research Assessment Exercise RAE)* que té lloc a les universitats britàniques des de l'any 1986. Cada cert temps cada departament escull uns quants professors (els que tenen les millors publicacions) per a poder presentar-se a la RAE i el departament és qualificat en funció d'ells. El finançament del departament per part de l'estat depèn dels resultats d'aquesta avaluació. Poques dones s'escullen per a la RAE ja que aquestes tenen una carrera més complicada: amb permisos de maternitat, més dedicació a la docència, etc. Esdevé, doncs, un sistema de discriminació generitzada.

¹⁶⁴ En l'enquesta realitzada a 254 catedràtiques d'universitat espanyoles per part de les professores García de Cortázar y García de León (1997) es constata que el 73% eren dones casades, però només un 37% tenia fills.

(BAGILHOLE, 2002). Les professores sense fills són conscients de les complexitats i dificultats que tindrien si fossin mares per a realitzar les seves activitats professionals (per exemple, l'assistència freqüent a congressos i el treball de camp de llarga durada) amb la mateixa intensitat que les desenvolupen sense la responsabilitat de ser progenitores.

Els professors entrevistats solen ser conscients d'aquestes limitacions per part de les dones:

"Sí que hem vist que les noies que feien carrera acadèmica han tingut els fills molt tard i això ha suposat una parada a la seva carrera acadèmica. Amb totes. Això ho he vist bastant. Això es veu molt clar, perquè estàs fora de circulació durant un temps. Encara que tinguís tots els criteris perquè aquella persona continués, està aturada, i això a la carrera acadèmica després pot passar-te factura"

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"¿Que lo tienen más difícil las mujeres por el tema de la maternidad? Eso es evidente. Eso no tiene solución. ¡Eso no tiene solución! Si vamos a otro tipo de maternidad... pero mientras haya maternidad, es evidente que la mujer va a tener ahí un hándicap, pero que ese hándicap va a ser... cada vez menor... yo creo que sí. ¡Siempre va a existir! Es decir, el problema en que los años que los hijos tiene entre tres y cuatro años... y cuantos hijos tengas. La que vaya a tener tres hijos lo va a tener más difícil."

(Bernat, menys de 45 anys, casat, amb fills/es, CU)

I en aquesta dicotomia entre la maternitat o la família i la carrera, ells hi reconeixen una dificultat important per les dones, especialment si en el seu entorn familiar no es facilita la seva dedicació a la feina, per ells es tractaria, doncs, d'un problema d'ordre personal, no pas social o cultural:

"Hi ha dones que són molt ambicioses, que treballen molt... potser les dones en aquesta opció que parlàvem de dedicar-se als fills potser estan fent l'opció més intel·ligent. (...) L'únic problema que veig és que quan hi ha una càrrega familiar que només assumeix la dona i això l'impedeix fer una cosa que vol que és dedicar-se més a la seva feina i a les seves inquietuds intel·lectuals. Aquí veuria el problema. És un problema més d'ordre personal de les relacions que s'estableixen dins la família."

(Gerard, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

"Jo sincerament al nostre departament no n'hi veig, eh?. A veure, que alguna professora podria fer de catedràtica i només perquè s'ha hagut de dedicar més a la família a les tasques domèstiques i per tant ha fet menys currículum? Això segurament és cert, però en el sentit com una decisió col·lectiva no, que va!"

(Isaac, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

Així, més aviat, pels comentaris que fan alguns professors, sembla que pensen que potser elles no fan prou esforç, quan tenen fills descuiden la carrera i no són prou decidides:

"Pero bueno, sí que es cierto que a la vez que yo había dos chicas que eran ayudantes y sí que hay un cierto elemento de género en que las otras dos no siguieron adelante, tenían hijos y... no sé, no hicieron el esfuerzo o fueron menos decididas... no sé..."

(Néstor, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

Per molt que es vulgui objectivar, els condicionants que acompanyen l'activitat laboral femenina (sobretot la compaginació de tasques professionals amb altres lligades a les responsabilitats familiars), sempre apareixen i mai són preses en consideració, a excepció de quan són utilitzades per explicar el menor èxit de les trajectòries laborals de les dones, així ho manifesta la professora Pilar Carrasquer:

"Cabe insistir en que, dada la vigencia de las estructuras y las cosmovisiones patriarcales, el colectivo femenino sigue siendo el colectivo protagonista de los dilemas cotidianos entre empleo y familia, así como el grupo más expuesto a la penalización social y, por supuesto, profesional y académica que de todo ello se deriva."
(CARRASQUER, 2008, 222)

El què és evident, és que cal considerar el curs de vida, tenint en compte el que suposa la interacció entre professió i trajectòria vital, amb l'objectiu de facilitar el disseny de processos de consolidació i promoció professional menys onerosos per aquelles persones que no tinguin només l'activitat laboral com a horitzó vital.

Per altra banda, segons Carrasquer, les polítiques per una major compaginació de la vida laboral i familiar i d'igualtat d'oportunitats, sovint tampoc són ben vistes per les mateixes dones perquè pensen que resta credibilitat a la seva vàlua:

"Sin embargo, el ámbito académico presenta una especificidad que no siempre parece jugar a favor de la intervención (...) la actividad académica se mueve en un escenario donde los valores vocacionales y de confianza en los méritos que se asocian a ese trabajo, dificultan la acción colectiva y la transparencia. Desde el punto de vista de promover la igualdad de género, a ello se añade el hecho de que, por parte de las propias interesadas existe el temor a que se cuestione su valía académica y científica si se toman medidas de discriminación positiva. Un temor no exclusivo de este ámbito laboral, pero que cobra relieve en un contexto formalmente meritocrático."
(CARRASQUER, 2008, 225).

García de Cortázar y García de León (1997) constaten com quasi la meitat de les catedràtiques que responen al qüestionari, no estan d'acord en que es fomentin polítiques específiques de promoció per les dones, no ho consideren necessari i emfatitzen particularment en l'esforç personal de cadascú. El mateix observava en el seu treball la professora Arranz (2004):

"En nuestra investigación constatamos que si bien las profesoras mayoritariamente se auto-reconocían como grupo con igual o mayor valía que sus compañeros varones

(por ejemplo, mejores en preparación académica, dedicación, capacidad organizativa, etc.) declaraban, asimismo, contar con una situación social y universitaria más negativa que la de ellos (por ejemplo, decían sentir un menor apoyo por parte del departamento, menores posibilidades de promoción, mayores cargas familiares, etc.), por el contrario, y aquí se encuentra la paradoja, las mismas profesionales no estaban conformes con la propuesta de fomento de algún tipo de política de igualdad específica o acción positiva que les procurase alguna compensación ante esta situación de desventaja debida a su condición genérica." (ARRANZ, 2004, 227)

No existeix cap pendent natural que ens porti cap a la igualtat, qüestió que queda explicitada en l'efecte tísora de la composició del personal docent i de recerca de les universitats. Encara que aquest efecte no sigui exclusiu de l'àmbit acadèmic, és aquí on té una particular gravetat, ja que ens trobem en un entorn caracteritzat, aparentment pel mèrit objectivat com a mecanisme d'estabilització i de promoció social (BAILYN, 2003).

Justament cal tenir en compte que aquesta avaluació de la carrera científica, no es basa tant en factors més o menys objectius que marqui la política acadèmica de l'estat o de la universitat, sinó en el judici d'altres acadèmics (majoritàriament homes) de la qualitat del treball i de la potencialitat dels individus que són avaluats per a l'entrada al sistema o per a la seva promoció. Es tractaria d'una especificitat de l'acadèmia que la diferencia molt clarament respecte a altres sectors professionals:

"While in the very early stages of an academic career the views of senior staff in the employing organization may be particularly important, for the most part it is the judgements of peers and senior figures nationally and internationally which really counts. To describe this as patronage perhaps undervalues the care with which most senior academics make such judgements about the work of others; nonetheless there is a critical element in promoting academic careers –or not- which lies outside the gift of the employing organization. If progress is ever to be made in promoting more women to senior levels, the power of disciplinary groupings is a key factor; it is evident that some disciplinary organizations have taken this issue very seriously while others seem not to be particularly concerned." (FINCH, 2003, 134)

I aquesta seria també una de les seves principals febleses, els criteris establerts d'antiguitat o d'amiguisme, de favors a retornar, fa que el sistema s'hagi pervertit i el que sovint compta no siguin els mèrits sinó "l'ordre que cal seguir". Vegem el comentari d'una de les professores entrevistades:

"... para llegar a catedrático había que seguir un orden... Si hasta que llegué yo y otra compañera. Allí se saltaron el orden. Totalmente. Esto ha tenido una repercusión y es que a colación de esto el departamento está mal. Antes el departamento estaba más o menos avenido y desde entonces se ha creado muy mal ambiente. Nosotras éramos dos chicas pero a partir de allí hubo un poco una alteración de ese orden establecido. No sólo a nosotras sino que a varios compañeros les afectó, hubo posicionamientos de gente... mucha gente no entendía cómo se había evaluado o cómo se había resuelto una cátedra de esta

naturaleza sabiendo cual era la trayectoria curricular y la capacidad de ciertas personas y la de otras (...) De hecho muchos de los catedráticos habían sido alumnos nuestros. "

(Nora, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, TU)

Per prevenir la discriminació de gènere, alguns països, Noruega (1988), Finlàndia (1995), Suècia (1999) i Espanya (2007) han introduït l'obligatorietat d'un mínim de dones en els comitès on s'avalua la promoció acadèmica. Bagues i Zinovyeva (2010) han estudiat les repercussions d'aquesta legislació en el cas espanyol per als comitès avaluadors per a places de Titular d'Universitat i de Càtedra d'entre el 2002 i el 2006. En les seves conclusions afirmen que la composició de sexe dels comitès afecta molt les oportunitats de les candidates a la categoria de càtedra: per un comitè de set membres, una dona avaluadora incrementa les oportunitats d'èxit de les dones en un 14%, en canvi no resulten rellevants en les convocatòries a Titular d'Universitat.

En el treball sobre els homes i les dones a la ciència espanyola publicat per l'Instituto de la Mujer (GARCIA, ARRANZ, *et al.* 2006, Citat per SANTOS, *et al.*, 2008), del què hem parlat més amunt, es constata (en base a les enquestes distribuïdes entre 1.294 professors i professores Titulars d'Universitat i Catedràtics) que tant ells com elles coincideixen en la importància d'utilitzar el mateix tipus d'indicadors d'avaluació, pel què semblaria que les dones confien en el sistema avaluador i en la seva transparència. Amb tot l'estudi conclou que no sempre el sistema d'avaluació d'iguals és equitatiu i citen nombrosos articles que així ho entenen.

Efectivament, entre les professores entrevistades trobem casos de dones que han estat víctimes d'avaluacions clarament manipulades, en tots ells a favor d'un professor, és clar que segurament trobaríem casos semblants entre dos professors, però el cert és que posa en qüestió aquest sistema de promoció:

"Pensaven amb una altra persona (...) se'ls hi va escapar. I jo ho tenia per anar a judici, això és prevaricació, que m'ho va dir el rector (...) Jo vaig dir. Això és meu (la plaça de catedràtica). A per totes. (...) no sé don va sortir la meva força, jo vaig dir (...) jo conec aquest tio i jo sóc superior, a nivell internacional, a nivell nacional, jo he fet llibres, jo he publicat, he estat IP de projectes... Aquí a per totes. Efectivament, a la primera prova jo vaig tenir cinc vots i ell en va tenir quatre. A la primera prova ja estava decidit, vaig ser molt superior a ell, molt, molt. Ho he de dir perquè és així. El tribunal, el president sabia a que venia, vull dir, el president sabia que hi havia un candidat oficial i una senyora que s'hi presentava que 'el Departamento no estaba con ella, una buena parte'. Hi havia una part que sí, la meitat aproximadament, però l'altra meitat no ho estava... És a dir més amb ell que amb mí, perquè nosaltres érem

minoría en aquell moment però... A nivell general tot és lliure i tothom, s'hi presenta qui vol, no! Sabeu que no és així la universitat. No és veritat."

(Loreto, entre 46 i 60 anys, divorciada, amb fills, CU)

Vegem a continuació com els professors i les professores de les universitats del nostre entorn, es manifesten respecte a aquestes limitacions, i en especial quina és la seva percepció d'actituds que porten a perpetuar l'hegemonia masculina de l'acadèmia, en especial amb actituds i accions sexistes; així com veure quin paper hi tenen altres factors tant en la promoció com en la productivitat científica, i la seva valoració, dins la universitat.

11.2.3.5. El sexisme i les possibilitats de promoció.

L'avaluació que es faci dels expedients del professorat sovint està també precedida d'actituds sexistes cap a les dones, les quals influiran en el seu rendiment i capacitació futures. Aquesta apreciació no sembla que sigui tendenciosa, ja que estudis sobre el tema la avalen, un informe de la Comissió Europea comenta:

"Likewise, Wenneras and Wold (1997) published analyses showing that "peer-reviewers" overestimated male achievements and/or underestimated female performance in the grant awards of Sweden's Medical Research Council (citat per European Commission, 2008a, 18)

En aquest treball, els autors Wenneras i Wold, del *Massachusetts Institute of Technology* posen de manifest que a igualtat de mèrits, el lloc de treball que s'obté és més baix, i el temps mitjà que es tarda a superar un nivell determinat és sempre superior al dels homes (citats per GONZÁLEZ DUARTE, 2004, 7).

En un entorn més proper, el sexisme pot anar des d'una major incentivació dels homes que de les dones en un mateix departament a l'hora de presentar-se a una plaça o aconseguir uns trams de recerca, passant per una menysvaloració dels mèrits d'aquestes, fins l'extrem, ja no només intel·lectual, sinó també físic de l'assetjament sexual.

Hi ha autors que parlen del sexisme ambivalent. Es tractaria de la continua necessitat per part de les dones de provar que s'està a l'alçada del lloc que s'ocupa. Representa un greuge acumulatiu, resultat d'haver estat en desavantatge al llarg de cada nivell del procés de la carrera acadèmica, tant per la manca d'autoritat i de respecte que senten les professores per part dels seus col·legues i a vegades també per part dels seus alumnes, com pel seu aïllament o per la seva dificultat per poder conciliar la vida familiar i laboral:

"...ambivalent sexism more completely places sexism in the broader context of social relationships and the social order. Ambivalent sexism is particularly able to account for

gendered micropolitics: the persistence of gnatlike problems, creativity applied to undermining academic women, the emotional quality in 'angry denial' of resources available to others, and the continuing need to prove the skill to play the game. This lens also provides a perspectives on controversies over equity" (KREFTING, 2003, 268)¹⁶⁵.

També es refereixen al sexisme ambivalent Bagues i Zinovyeva (2010) quan es referien a l'avaluació de les professores en els comitès de promoció: segons els resultats dels seus estudis, els avaluadors podrien experimentar sexisme cap a les dones candidates que postulen per a les categories superiors i no cap a les que ho fan a nivells inferiors.

Altres parlen d'assetjament antifeminista a l'acadèmica, referint-se a qualsevol política, declaració, acció o comportament que descoratja la llibertat de pensament de les dones o l'aplicació apropiada de teories feministes o metodologies de la recerca o de la docència (ROMITO, 2005). Es tractaria també de la devaluació de les habilitats intel·lectuals de les dones pel què fa a la seva activitat científica o intel·lectual.

L'Institut Català de les Dones, en el seu document sobre el disseny i la implantació de plans d'igualtat a les universitats estén el sexisme fins al nivell de la percepció:

"Percepció d'una major dificultat a ser promocionada, proposada per a un càrrec o per al reconeixement públic pel fet de ser dona. Percepció de tracte discriminatori en les relacions personals pel fet de ser dona (tracte diferent de la resta de companys homes) o grau de satisfacció del tracte respectuós i just tribut per part dels companys i companyes, col.laboradors i col.laboradores, i personal superior." (INSTITUT CATALÀ DE LES DONES, 2006, 73)

Amb tot la forma de poder més agressiva és la que es manifesta de manera clarament abusiva, la de l'assetjament sexual, que a la vegada és la que menys és admesa, sobretot perquè no sempre mostra formes clares.

El Protocol d'actuacions per a la intervenció en casos d'assetjament sexual en l'àmbit del lloc de treball de la Generalitat de Catalunya defineix l'assetjament sexual en aquests termes:

"L'assetjament sexual és un comportament sexual inadequat de peticions i/o oferiments de tipus sexual i/o comportaments verbals o físics amb connotacions sexuals, en persones de diferent o del mateix sexe que no han establert cap acord, ni explícit ni tàcit, entre elles". (GENERALITAT DE CATALUNYA, 2008)

És una forma d'abús que s'exerceix, generalment, des de posicions de poder jeràrquic en qualsevol àmbit que suposi subordinació de la persona assetjada. És un exercici de poder

---

¹⁶⁵ L'autora cita a GERSICK *et al*, 2000 sobre la importància de les relacions socials en la vida professional tot afirmant que la micropolítica de la vida acadèmica està genderitzada, les dones es mantenen al marge intentant provar les seves habilitats per "jugar el joc de totes totes" mentre els homes es fan costat i s'intercanvien reputació.

en la majoria de casos, dels homes sobre les dones. L'assetjament sexual a la feina està unit amb l'estatus desavantatjós de les dones i en la seva posició subordinada en la societat en general. El comportament sexual és assetjament quan no és desitjat i és intrusiu; quan ofèn i suposa una amenaça i crea un ambient intimidador, hostil o humiliant (WILSON/THOMPSON, 2001).

Diferents estudis parlen d'aquest tema a l'acadèmia. En el treball de BROOKS (1997) es deia que un 58% de les dones acadèmiques entrevistades tenien coneixement d'algun acte d'aquest tipus a les seves universitats. Cita ja des de la introducció l'obra de Ramazanoglu (1987) que defensa el fet que a la universitat es reproduïen els paràmetres del patriarcat i els vincula a la violència que es dona igual que en altres àmbits:

"The exercise and experience in academic life is part of the general need for men to control women and the general dependence of women on men... A violent academic situation is not so much an experience of fisticuffs and flying chairs as one of diminishing other human beings with the use of sarcams, raised voices, jokes, veiled insults or the patronising put down" (RAMAZANOGLU, 1987, 61; citat per BROOKS 1997, 6).

En el guió de les entrevistes que aquí s'analitzen, hi havia una pregunta sobre assetjament sexual, respecte si havien viscut alguna experiència, si n'havien sentit parlar. Sovint, aquest resultava un tema incòmode, fins al punt que algunes de les dones entrevistades demanaven respondre sobre aquesta qüestió amb la gravadora apagada per tal de parlar amb més tranquil·litat sobre el tema. Aquesta petició venia, sobretot, per part de dones que havien viscut alguna experiència personal d'assetjament o quan volien explicar algun cas que coneixen dins el seu departament o la seva universitat.

Cal dir, però, que són molt poques les dones que han patit en primera persona aquest abús de poder i són dones de la generació més gran –les de més de 60 anys-. Alguna d'aquestes dones confessa haver patit de jove i al principi de la seva carrera professional algun tipus de tracte intimidador per part d'algun company de feina. Malgrat tot, aquests dones coincideixen a dir que "abans no li dèiem assetjament", és a dir, no es conceptualitzava com a tal, i es veia més com "un tio que molestava" (Elvira) o que "era un pesat" (Sara). Podríem dir, doncs, que actualment hi ha més consciència social d'aquest comportament discriminatori.

La majoria de dones afirma que no n'ha sentit parlar, ni en té cap experiència pròpia. Alguna comenta que ha sentit casos d'algun professor i d'alguna alumna, d'altres ens parlen de casos en el mateix sentit en algun altre departament (amb denúncies incloses), però es tractaria de casos aïllats. En algun departament diferents professores ens parlen d'un

d'aquests professors, actualment ja fora de la universitat, però al qual no se li donava massa importància perquè les seves actuacions no passaven de la insinuació.

En tractar aquest tema totes les dones solen personalitzar molt, tant si en tenen notícia d'algun cas, com si no, com fins i tot en casos que només s'imaginem que el hi poguéssim passar:

"No... es que no creo que a nadie se le ocurriera acosarme. Yo creo que también en parte es una cuestión de carácter. Porque tengas un perfil que la gente crea que te puede acosar, pero es que en serio, no creo que a nadie se le ocurriera ni insinuarme ni decirme nada. No, en serio. Supongo que es como te muestras tú también a los demás".

(Cèlia, menor de 45 anys, soltera, sense fills, TU)

Alguns professors que han tingut càrrecs dins la universitat expliquen que tenen notícies de casos d'assetjament, amb denúncies incloses, sobretot de professors cap a alumnes, però també envers professores. En altres casos es coneixen situacions de promocionar a becàries i algun becari que havien estat amants d'algun professor i/o professora, però no sembla que aquest hagi estat mai un cas que s'hagi donat a cap departament de geografia. Generalment es tracta sobretot de relacions de poder, fins i tot entre col·legues en tractar-se de professors en diferents categories:

"No de cerca, no en mi departamento pero en otro departamento sí. Siempre hombres en posición de superioridad. Sí, que se han beneficiado de esto."

(Bernat, menor de 45 anys, casat, amb fills, CU)

Altres, fins i tot han sentit a parlar que en altres departaments hi ha "històries de terror, de canvi de favors", però no en els de geografia. També comenten que si en algun moment hi ha hagut favoritisme per uns i no per altres, no hauria estat tant per raons de sexe sinó per afinitats o per antiguitat.:

"Potser a Dret... a Dret sí que sents històries de terror. Algunes històries de terror, bueno de sexisme, i de favors i de canvi de favors... i coses d'aquest estil. Però aquí aquest Departament... no sé, crec que és molt tranquil, no?"

(Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

"Si que veus que hi ha alguna cosa discriminatòria, però amb dues persones amb el mateix perfil, amb la mateixa edat i amb la mateixa història no hi ha gaires criteris. El que mana més és l'antiguitat, més que el sexe en el meu departament."

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

Rebaixant la gravetat del sexisme, també es preguntava per tot allò relacionat amb la menysvaloració pel fet de ser dones o per sentiments de discriminació, o fins i tot d'una

incentivació diferencial, encoratjant més als homes que a les dones. Una gran majoria de dones comenta que tampoc existeix, almenys al seu departament.

Brooks (1997) ens diu, en referència a la qüestió de la discriminació de les dones, que sovint es troba implícita en l'aplicació d'estàndards masculins, prioritats o pràctiques que no són vistes fàcilment com a discriminació i per això moltes de les dones entrevistades diuen que no s'han sentit discriminades. Pastor (2010) comenta que la negació de la discriminació és una constant en els discursos de les persones entrevistades en el seu treball a la Universitat Rovira i Virgili. Tant els homes com les dones recullen testimonis de situacions en què la discriminació o desigualtat s'ha donat però aquests testimonis són catalogats com a rumors i, en les entrevistes, es fuig d'entrar en detalls perquè, diuen, són casos que no es coneixen de primera mà. (PASTOR, 2010)

Efectivament, aquest és el cas d'algunes de les entrevistades, les quals després d'haver negat tractaments diferenciats, a mida que la conversa avança van sortint exemples clars del contrari, però elles els descriuen com a no representatius, o que vénen donats per factors no imputables al fet de ser dones, sinó per amiguismes o altres causes:

"Más de otro tipo de cosas, no. De amiguito, de no amiguito, de si eres de mi cuerda o no eres de mi cuerda. Yo creo que más de eso que de mujer y hombre."

(Pina, més de 61 anys, casada, amb fills, TU)

"No, no. No es una qüestió de sexes, és una qüestió d'amiguets, capelletes... hi ha comportaments una mica feudals en algun cas. "

(Irene, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills/es, TU)

Per exemple, algunes consideren que es tracta a vegades d'una discriminació o menysvaloració per pertànyer a un grup o altre del departament, que el tracte diferencial no és tant per ser dona o no, sinó pel tema de recerca que es treballa, per diferents tendències polítiques, perquè pertanyen a un altre equip, etc.

És clar que a vegades els comentaris no deixen massa lloc als dubtes sobre la seva intencionalitat marcadament sexista, com és el cas d'una professora que va fer la carrera tard (després d'haver criat els seus fills):

"En el año 90 cuando me dieron la beca hubo gente en este departamento que si que llegó a decir que yo lo que tenía que estar haciendo es lavando platos en mi casa."

(Pina, més de 61 anys, casada, amb fills, TU)

Tampoc els professors veuen una diferència de tracte:

"Sinceramente no creo que se potencie más a los hombres que a las mujeres. Pero es que esto no ha sido así siempre. Yo creo que la conciliación de la vida laboral con la vida familiar no está bien favorecida todavía en la universidad, independientemente de que la conciliación la tenga que llevar adelante un hombre o una mujer. Si tú eres hombre y quieres conciliar bien la vida familiar y laboral ya puedes renunciar a ser catedrático. Y en eso la mujer no lo tiene nada fácil. Antes mucho peor que ahora."

(Darío, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

Les mateixes professores accepten, a vegades, com un mal inevitable el doble esforç de les càrregues familiars i laborals com les que dificulten la carrera de les dones i no hi busquen altres explicacions, ni ho consideren un greuge comparatiu:

"Només dir que jo en aquest departament discriminació no n'he vist o jo no m'he sentit però sí que veig que un home pot anar més enllà i li és més fàcil. Pot tenir menys pressió i estar menys cansat. Les dones, n'estic segura, fan el doble i el triple d'esforç. Pots arribar tant lluny com vulguis però hi deixes la salut. Penso que si després tens èxit te l'has ben guanyat."

(Clara, menor de 45 anys, casada, amb fills, TU)

Alguns professors manifesten que és aquesta conciliació, que sovint s'esgrimeix a l'hora de defugir algunes responsabilitats a la feina, la que de fet acaba sent disfuncional per la resta del professorat, però que tant es dona amb homes com amb dones i que no observen cap discriminació de gènere.

"Si que la he vivido en protesta de las mujeres por poner la reunión por la tarde, 'oye que tenemos los niños y no podemos venir', cosas de esas... cosas que me han cabreado. Porque a mí siempre me han cargado las excusas de los niños de los hombres y de las mujeres en la universidad. Porque yo nunca la he utilizado. (...) 'Es que yo no puedo dar clase a las nueve de la mañana porque tengo que llevar los niños...'; ¡qué lo lleve otro!, o 'es que yo por la tarde no puedo venir... porque los niños...'; o sea, eso siempre me ha molestado. Tanto cuando lo han utilizado los hombres como las mujeres. Es lo único. Pero yo no he vivido, de verdad, esa discriminación, nunca."

(Néstor, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

Com diem més amunt, en ocasions, després de negar aquest tipus de sexisme, s'explica un cas personal o molt proper, on objectivament s'ha donat una clara discriminació o s'ha dificultat la promoció d'una professora. Sol tractar-se de casos on s'ha fet passar per davant la tesi o la plaça d'un home per davant d'una dona amb mèrits superiors i per tant l'evidència és clara. Trobem comentaris fets per professores de totes les edats:

"Ella ha dirigido tesis y tal, vamos, cuenta con méritos más que suficientes para ser catedrática, y tampoco lo ha sido ni lo será. (...) Yo no lo sé. No sé si decir que es cosa de hombres y mujeres, pero... la verdad es que ha ocurrido así. La

verdad es que hay mujeres con muchísimo mérito en este departamento y que no han sido catedráticas."

(Salomé, menys de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

"Me la va tenir tancada (la tesi) un any. Perquè no volia que la llegís abans que un altre company del Departament. (...) Va voler que la llegís primer l'altre i de fet hi va haver una diferència de 30 dies. Aleshores, acadèmicament era doctor abans que jo, però a la plaça per raons d'oposició jo la vaig fer abans que ell, per tant acadèmicament jo vaig ser titular abans que ell. Per tant aquesta jugada li va sortir malament."

(Loreto, entre 46 i 60 anys, divorciada, amb fills, CU)

"Però... això és un exemple, però molts altres eh! Sempre passaven els nois davant de les noies... de mi. És l'únic que m'ha fet una mica de cosa, que m'ha molestat d'ell... (el catedràtic que era el seu mentor), que tenia certs privilegis pels homes. És que és una generació molt ..."

(Eva, més de 61 anys, soltera, sense fills, CU)

Una altra lamenta el menysteniment de les seves opinions, clarament percebut com un gest masculista i discriminatori ja que s'arriba al punt de posar en boca d'un home opinions que acaben de ser expressades per una dona:

"Durant un temps, quan tu t'introdueixes al departament, penses que tens moltes coses a dir i a vegades et sents menystinguda, invisible moltes vegades i això amb un home trobo que no és tan evident perquè un home ho viu d'una altra manera. (...)"

(Laura, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, TU)

"Sí, invisible, menystinguda... Si aquí me n'he sentit o al departament me n'he sentit, ho dic. Ara no me n'estic de dir-ho. Lo pitjor de tot això no és el fet d'una actitud evidentment masculista sinó que és mesquina... tu ho perceps i un home al costat teu no ho percebrà. Jo he estat en reunions de recerca on jo era l'única dona i expresses la teva opinió, el teu parer de com haurien d'anar les coses i al cap d'un moment veus que un altre home intervé i diu és que tal 'home' diu que... i diu el que has dit tu. I dius, a veure què estan dient."

(Laura, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, TU)

Acker (2000) comenta exemples similars, com és el cas d'homes que interrompeixen o completen frases iniciades per les dones, el que provoca en elles un sentiment d'inseguretat i fomenta la seva inhibició. (ACKER, 2000, 163)

Un menysteniment que s'explicita també en els termes en què els professors es refereixen a les professores quan parlen d'elles com "les nenes":

"Y bueno eso ya, supongo que esto es confidencial, pero las formas de hablarme a mí eso me irritaba muchísimo. ¡Las profesoras del departamento parecían chiquitas! (...) Y luego... no se, no me acuerdo en que acto de homenaje, pero

decían... para referirse a nosotras "las mujeres del departamento" y decían mujeres porque estaban en público que si no... no se "las chicas del departamento", o las "nenas" o "las chiquitas"...

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, CU)

El sentiment de si "hagués estat un home les coses m'haguessin anat millor", no només es percep entre línies, sinó que és expressat literalment:

"Potser no m'hi he sentit però sí que ho estat. Potser sí hagués estat un home les coses m'haguessin anat d'una altra manera. Segurament que sí. No ostensible... però crec que sí."

(Irene, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills/es, TU)

"Yo no sé si es la casualidad, quiero pensar que es otra cosa, quiero pensar que es la casualidad, de verdad os lo digo. Pero a veces he pensado que mi trayectoria ha sido tan difícil porque soy mujer. ¿Porque me han hecho pasar a mí por todas las categorías profesionales existentes? ¡Por todas! Cuando llega otro y... resulta que casualmente es chico y no las pasa todas!"

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

El tracte diferencial entre homes i dones no sempre és evident i la subtileza en que es pot portar a terme, és el què ho fa encara més inacceptable. El fet que estem parlant de la universitat, on semblaria que imperen unes lleis no sexistes, és el què acaba de fer sentir a la Gala més desconcertada i amb la sensació que la situació és molt pitjor que en altres àmbits on les regles del joc entre homes i dones són més clares:

"Pregunta: Creus que reben un tracte diferent els homes i les dones en el departament a l'hora de potenciar a uns i no a les altres?"

Gala: Absolutament. És que si diem que no, neguem evidències.

Pregunta: Ho has observat amb tu i amb d'altres persones?"

Gala: Sí. Però no és perquè algú ho vulgui fer... sempre. En aquest departament molt pitjor que a d'altres llocs perquè no és explícit. En un lloc molt explícit i molt clar tu saps les regles del joc i tu fas la teva estratègia. El problema ve quan ens plantegen espais on no hi ha discriminació i una s'ho creu. És molt més complicat aquí que en d'altres llocs. Perquè aquí teòricament no hi és això."

(Gala, entre 46 i 60 anys, cohabita, sense fills, TU)

Contràriament, a vegades, la diferència de tracte no només es veu amb els fets i les conseqüències d'aquests, sinó que és verbalitzada i fins i tot mantinguda com una qüestió de dret:

"Sí, conozco casos de profesoras marginadas por el hecho de ser profesoras y yo misma si lo quisiera pensar así, en la defensa de mi tesis pienso que fui retrasada respecto a un compañero chico. Pero esas cosas son siempre tan susceptibles... no llegó a lo que pasaba en otros momentos como les pasó a

profesoras de aquí de decir 'este chico es hombre y tendrá que mantener una familia y tendremos que sacarle la plaza antes'. Esto hará 15 años o así."

(Berta, menor de 45 anys, soltera, amb fills, COL)

Si a més de dona s'és jove aquesta condescendència és més evident:

"Aquesta condescendència que no sé si és perquè ets dona... 'Es que Dora és una noia molt guapa i molt simpàtica i s'explica bé, eh!'... Jo crec que és aquesta combinació dona jove amb gent que et mira i pensa que podríes ser la seva filla. A nivell acadèmic no et prenen molt en serio."

(Dora, menor de 45 anys, cohabita, sense fills, TU)

Una altra professora, fins i tot, manifesta que més que menysvaloració sent menyspreu i ho atribueix a raons de caire psicològic: sentiments d'inferioritat o de superioritat, d'enveja... que porten a reaccions desmesurades que fan evident el masclisme:

"Irene: Aquí hi ha homes que menyspreen a les dones perquè consideren que intel·lectualment no tenim categoria."

Pregunta: I com mostren aquest despreci?

Irene: Doncs això, dient això de la categoria intel·lectual... Sí. Ho diuen tranquil·lament... diuen aquí hi ha gent que no dona la talla... quan es refereixen aquesta gent en abstracte sempre són dones... s'hauria de veure fins a quin punt és veritat i fins a quin altre és masclista. Després hi ha una altra part que jo crec que és enveja. Hi ha molta enveja cap a les dones. Jo la percebo. Per una banda és el complex de superioritat però també hi ha homes que tenen un complex d'inferioritat. Se senten insegurs i... Tot això és molt viscut i molt intangible... Inseguretat intel·lectual... jo la percebo... unes reaccions de dir i ara què passa... Tenen reaccions que no són de menyspreu però són reaccions anòmales i bàsicament desproporcionades. Això és el que crida l'atenció, la desproporció."

(Irene, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills/es, TU)

Algunes professores manifesten que es troba quasi natural el privilegiar els homes, una espècie de dret consuetudinari, un tret cultural, es reconeix que aquest privilegi apareix sota formes subtils, poc concretes, pel llenguatge... no per mecanismes universitaris. Per altra banda se'ns diu que com ells són majoria, entre ells s'entenen millor, saben com tractar-se:

"Pregunta: ¿Tú crees que aquí se incentiva más la carrera de los hombres que la de las mujeres?"

Berta: Es que ellos son todos hombres. Entonces ellos saben tratar con hombres, saben dirigirse a hombres, están acostumbrados a ellos."

(Berta, menys de 45 anys, soltera, amb fills, COL)

"Delina: Però clar, el pes de la tradició, les formes de fer històriques i tradicionals encara són molt importants. (...) De forma directe no, difícilment podria assenyalar mecanismes concrets. Però indirectament jo crec que sí."

Pregunta: Tu t'has sentit discriminada pel fet de ser dona?

Delina: Mmm... en moments molt puntuals. I més per actituds i llenguatges que per mecanismes universitaris o per normes universitàries. Més per les formes, actituds concretes o llenguatges, això sí."

(Delina, menys de 45 anys, soltera, sense fills, TU)

"Jo penso que no és un problema del departament, potser ho podria ser a les habilitacions. S'ha dit, en general, que les habilitacions afavoreixen molt als homes perquè com que el tribunal tot són homes. Inconscientment o no. Tothom és molt correcte políticament però perceps coses que... com dir aquesta noia ha de fer més, no li toca... És evident que per motius externs s'està masculinitzant el departament, potser perquè també arriben més homes a la carrera acadèmica."

(Laura, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, TU)

Els professors, en general, no observen un tracte diferencial entre homes i dones, no tenen una percepció de sexisme, de promocionar més a uns que a les altres. Més aviat parlen d'actituds igualitàries i d'alternança de càrrecs entre homes i dones, sobretot en el cas d'algunes de les universitats amb una política d'igualtat més consolidada. És clar que primer hi ha la normativa i molt més tard, la seva aplicació efectiva:

"Jo l'única cosa que voldria afegir és que una de les qüestions importants en el nostre departament jo crec que ha sigut el fet de que des d'un bon principi hi ha hagut una actitud bastant igualitària en la relació entre professors i professores. Aquesta relació igualitària ha fet que mai es plantegés una situació de jerarquia, allò gènere i jerarquia acadèmica. El primer cap va ser X (un dels professors considerats mestres) i llavors si es mira una mica hi hagut una alternança bastant gran entre dones i homes..."

(Marc, més de 61 anys, casat, sense fills, CU)

Alguns admeten, si no comportaments sexistes, si comentaris, que potser actualment són menys corrents, però no perquè s'hagi canviat d'opinió, més aviat perquè s'ha canviat de discurs, per la qüestió de respectar el què ara tenim per "políticament correcte":

"Lo que sí que me ha llegado antiguamente eran los comentarios despectivos a nivel sexista o homófono entre los mismos compañeros de trabajo. Ahora no, somos más políticamente correctos. Los mismos que lo pensaban hace 15 años, ahora se lo callan, pero yo creo que lo seguirán pensando."

(Darío, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

Altres són encara més clars i manifesten que efectivament hi ha actituds sexistes en el sentit de prioritzar més als homes per por que les dones no responguin a les expectatives. A la vegada, però, matitzen –en aquest cas els de més edat- que no es tracta d'un sexisme "militant" si no més aviat tradicional, residual..., i en tot cas, mai sobre dones de vàlua, les qual no eren considerades, com d'altres, "les noies dels encàrrecs".

"El problema es que a veces el sexismo es priorizar más a hombres que a mujeres porque sabes que invertir en esta persona a la larga te puede resultar un poco mal. La gente esto lo dice... En este departamento puede quedar algo, sí, porque se ha visto que a lo mejor las mujeres que había en el departamento no respondían a las expectativas..."

(Bernat, menor de 45 anys, casat, amb fills, CU)

"Jo crec que sí que hi ha hagut una proporció inferior... el sexisme ambiental, o sigui que dins de l'ambient menys que en el context, però una mica... sense cap dubte. (...) Segurament no hi ha hagut cap cas així flagrant, però com passa també en el carrer, però en el moment de triar un home o una dona, segons els casos, doncs segurament s'ha desviat més cap a un home que cap a una dona, no? Jo crec que un sexisme militant no hi és, ara que... residual, segur."

(Roger, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

"Si que puede que en una visión más tradicional se haya utilizado las mujeres para que hagan cosas "traéme..." pues la chica de los recados, un poco. En los anteriores a nosotros. Haber visto un poco que no se le hubiera pedido a un hombre, por ejemplo, ¿no?. Pero no en... si era buena trabajadora, la trataban igual."

(Néstor, més de 61 anys, casat, amb fills, CU)

Finalment, el tema de la discriminació per sexe, portava sovint a parlar amb les professores de si se sentien valorades professionalment. La majoria responia afirmativament, hi ha però excepcions. La Dora, per exemple, deia que el fet d'haver anat sempre "per lliure" i no haver "resat en la capella que hagués hagut de resar" li havia provocat maldecaps. La Mila, tot i no sentir-se poc valorada personalment, sí que ha notat que sovint els arguments donats per dones són ràpidament despersonificats, en el sentit que no es recorda qui els exposa, mentre que si és un home qui els aporta, sempre se cita qui ho va dir, hi ha un major reconeixement entre homes:

"Menystinguda jo no ho he notat mai a la universitat. Has de ser més forta que l'altre. Te n'adones que quan dius alguna cosa costa més que se les escolti, que es facin sentir. A vegades has argumentat i els homes no se'n recorden... se'n recorden de l'argumentació però no que és d'aquella i entre ells s'identifiquen de seguida. Els arguments de les dones queden surant en l'aire, queda l'argument però no se'n recorden o no s'han fixat qui ho ha dit. Coses molt subtils. I això m'ha portat a mi aquesta duresa que et deia."

(Mila, entre 46 i 60 anys, divorciada, sense fills, CU)

Altres vegades es fa referència a actituds davant determinades situacions, en gestos, en comentaris que poden semblar sense importància, i que sovint fan sentir a les dones invisibles, en aquest cas no per la "decadència" física que comporta l'edat (en el sentit en què sovint es parla de la invisibilitat de les dones) sinó en referència a la seva capacitat per raonar o emetre opinions intel·ligents:

"Pregunta: Què vols dir molt masculíns?"

Laura: Actituds... moltes vegades no pots dir masculistes perquè moltes vegades no són les paraules sinó les maneres de dir-ho, o les maneres de fer, que tu siguis invisible per segons què."

(Laura, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU)

Un treball realitzat a la Universitat Rovira i Virgili per sociòlegs (PASTOR, *et al.* 2010) mostrava uns resultats propers als que es desprenen de les nostres entrevistes. En aquest cas s'utilitzà un ampli qüestionari que fou analitzat estadísticament elaborant fins i tot uns índexs de percepció de gènere (un índex de funcionament paritari, un índex de sensibilització de gènere, un índex d'igualtat formal i un índex general de percepció de gènere). A les conclusions els autors destaquen el fet que per una banda hi ha una visió generalitzada, tant per part dels homes com de les dones, que la institució universitària és prou igualitària; però per altra banda, en plantejar diferents aspectes de la carrera acadèmica s'observa que les dones tenen la percepció que existeixen factors que es podrien incloure en la lògica organitzativa de tipus informal i que afecten negativament a les seves trajectòries professionals:

"Les dones donen més importància, amb gairebé 30 punts percentuals de diferència respecte als homes, als grups informals en la promoció (69,5% del col·lectiu femení així ho afirma), al pes del treball domèstic i reproductiu en la carrera professional (84,2%), a l'existència d'un tipus de discriminació oculta que dificulta que elles arribin als llocs de poder i prestigi (59,3%) i a la influència d'actituds i conductes dels companys i les companyes en la discriminació (46,3%)." (PASTOR, *et al.* 2010, 478)

Els índexs elaborats mostren com són les dones les que entenen de manera majoritària que són necessàries mesures paritàries de sensibilització en gènere més que no pas el col·lectiu masculí, el qual, en canvi, sí que defensa mesures d'igualtat formal. La sensibilització de gènere és superior entre les dones joves i va disminuint a mesura que augmenten l'edat i la categoria professional del professorat, independentment del seu sexe.

11.2.3.6. Mentors i/o influències.

Tal com descriuen García de Cortázar i García de León (1997) en el seu treball sobre les catedràtiques d'universitat a Espanya, quan un professor o una professora d'universitat es presenta a càtedra reuneix tota una sèrie de requisits de tipus professional que el/la fan mereixedor/a d'aquesta màxima categoria (anys de docència, publicacions reconegudes, investigacions dirigides i sobretot un reconeixement d'aquests mèrits intel·lectuals i científics per part dels seus col·legues de professió). A la vegada també necessita d'un impuls o un recolzament institucional del seu departament, per a figurar a la línia de sortida amb

garanties d'èxit. Els jocs de poder que es donen en els departaments i en les àrees de coneixement amb motiu de la convocatòria d'una plaça de càtedra són ben coneguts dins la universitat. És per això que els gestos d'ànim i ajut per a les persones candidates són necessaris per la pròpia estima i seguretat, però també per a la comunitat científica en la que es mou i que haurà de determinar si mereix la plaça (GARCÍA DE CORTÁZAR/GARCÍA DE LEÓN, 1997,48-49).

Aquests moviments de recolzament i de poder, també es donen quan el que es convoca és una plaça de titular d'universitat i fins i tot en optar a altres places no funcionaries (tant a les estables com a les temporals). En aquests moments és quan les figures dels mentors (directors/es de les seves tesis, del departament, catedràtics/ques influents que han seguit la seva trajectòria professional...) hi tenen un paper especialment important. En les respostes de les catedràtiques entrevistades per García de Cortázar i García de León, un 80% reconeix la influència intel·lectual i de recolzament d'altres persones de l'entorn acadèmic¹⁶⁶.

Els mentors o les persones que més han influït des d'un punt de vista intel·lectual en les carreres professionals dels professors i de les professores entrevistades han estat, sovint membres dels mateixos departaments estudiats i, en alguns casos, de les universitats estrangeres on s'han fet estades pre/postdoctorals¹⁶⁷. Molt sovint són anomenats els mateixos directors/es de tesi per haver confiat amb ells/es, per haver-los ajudat, orientat i animat a continuar endavant; però, també, són citats professors/es de llicenciatura que els hi van aportar "nous aires", que feien "obrir els ulls", en definitiva, persones crítiques, provocadores, innovadores, apassionades per la seva feina. Les persones dins del món professional més admirades són aquelles que tenen idees pròpies, que treballen amb rigor i que introdueixen noves temàtiques o perspectives dins la geografia espanyola.

Hi ha unanimitat en afirmar que els tutors, els mentors, solen incentivar més als nois que a

---

¹⁶⁶ Entre aquestes dominen les que pertanyen a especialitats de ciències socials. Sembla que la importància que se'ls hi dona entre les de ciències experimentals, és menor.

¹⁶⁷ La majoria dels mentors citats són homes, entre els quals són anomenats especialment els professors Enric Lluch –al que es refereixen com "un bon mestre" les persones entrevistades del Departament de Geografia de la UAB i del de la Universitat de Girona-, Joan Vilà Valentí, Horacio Capel, Salvador Llobet i Lluís Casasses – especialment anomenats pels professors/es de la Universitat de Barcelona- Josep Maria Bernabé a la Universitat de València, en Joan Vilagrassa a la Universitat de Lleida, Enrique Matarrodona i Antonio Gil Olcina a la Universitat d'Alacant i, finalment, com a dona cal destacar la professora Maria Dolors Garcia Ramon i, en un segon lloc, Helena Estalella (en el cas dels professors i de les professores joves del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona). En alguns casos, quasi tots per part d'homes, se citen profusament una colla de professors que els han influït durant les seves estades a l'estranger, en particular al Regne Unit i als Estats Units (alguns d'ells molt coneguts i reconeguts, com en David Harvey). Un parell d'aquests homes van tenir una directora de tesi, en les universitats estrangeres, que reconeixen com a mentora.

les noies, pel què ens trobaríem amb un nou element de caire sexista. Aquesta explicació, que com hem vist a la primera part del treball, també es dona sovint a la literatura anglosaxona, sembla que tindria sentit en els entorns on el professorat fos altament masculinitzat. En el nostre país, i en especial en els departaments més feminitzats inicialment (com és el cas del de la UAB), aquest cert domini femení no ha portat a que les dones promoguessin més a les seves alumnes, pel que hem de considerar tres situacions: o bé aquesta teoria no es consistent, o bé les professores tenen un comportament menys corporativista que els seus col·legues, o pitjor, tenen tan incorporada l'apriorística que els nois són millors, o donaran menys problemes, que segueixen els comportaments dels seus companys de departament.

Les professores entrevistades ens parlen de les majors expectatives dirigides cap els nois, més que cap a les noies, per part del professorat integrat bàsicament per homes, pel què aquests tenen un paper important com a mentors a l'hora d'impulsar la carrera d'uns o de les altres:

(...) Jo crec que es pensa que un home farà més carrera que una dona. Potser en el tema de les expectatives també hi seria en aquesta selecció de becaris... encara que sigui de manera inconscient... crec que els directors poden pensar un noi no tindrà tantes distraccions, no tindrà qüestions familiars que el despistin, voler tenir fills... Si es posen expectatives en tu és una cosa que t'anima, t'engresca i a vegades pot ser fins i tot determinant... això pot passar a nivell familiar i a nivell dels caps i del nivell laboral".

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

"Pregunta: I alguna altre raó del major nombre de becaris que de becàries?"

Clara: Potser perquè els seus tutors són homes..."

(Clara, 31-45 anys, casada i amb fills/es, TU)

En aquesta mateix sentit s'expressen Yentsch i Sindermann (1992) quan afirmen que els becaris solen considerar que un professor els podrà ajudar millor en la seva carrera professional que no pas una professora, i que els nois solen trobar-s'hi malament treballant amb una dona. Un darrer treball de Droogleever (2004) mostra que, quan els estudiants poden escollir un supervisor per les seves tesis, només un 11% dels nois i un 31% de les noies s'han inclinat per una professora.

Luzzadder-Beach i Macfarlane comenten que alguna de les seves entrevistades manifesta que un col·lega li desaconsellava molt fermament buscar una mentora, les xifres del seu treball mostren com només 8 de les 66 dones i 5 dels 136 que van respondre a la pregunta sobre aquest tema, havien tingut una professora com a mentora (LUZZADDER-

BEACH/MACFARLANE, 2000, 418).

També apareix el comentari que entre homes s'entenen millor i per tant es recolzen més, es tracta d'un comportament que potser és inconscient, ens diuen, però que no és tan freqüent entre les dones:

"Jo el que crec és que els congèneres s'ajuden entre ells. N'estic convençuda. Potser també entre nosaltres i això potser ho fem d'una manera inconscient. (...) Els homes es recolzen molt entre ells, en els comitès d'avaluació, en les oposicions, s'encoratgen molt entre ells i fan lobby... potser ho fan d'una mena inconscient perquè com ho porten fent tota la història de la humanitat... això de donar ànims que això també ajuda seguir endavant. Encoratjar-se mútuament... s'elogien mútuament... tenen una estratègia incorporada que des de petits ja els hi ha ensenyat de com lluir-se... i nosaltres no, és al revés més aviat."

(Helga, 46-60 anys, casada i amb fills/es, TU).

En alguns casos aquests mentors semblen indispensables per fer carrera, el seu ajut dins el departament pot fer avançar o alentir la promoció, la Katrina ho tenia molt clar, tant, que quan el seu mentor va morir, va pensar que mai arribaria a catedràtica:

"Aquí lo fundamental, por lo menos en ese departamento pero me imagino que es en general en toda la geografía, el apoyo que tu tengas en el departamento condiciona mucho. Yo, en el momento en que X (nom del seu mentor, un catedràtic) murió (...) yo pensé: '¡Ya no voy a ser catedrática nunca!'. (...) Él siempre nos apoyó, no nos apoyaba institucionalmente pero sí que nos reuníamos con él y le informábamos de lo que estábamos trabajando y él nos daba ideas. Seguía siendo un poco nuestro mentor intelectual. (...) recuerdo que en el momento en que se murió, un compañero me dijo: 'Pues ahora la plaza de catedrático...' Y le dije: '¡Olvídate! ¡Quién me va a apoyar aquí!'"

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, CU)

"Esta persona que decías que quería ser catedrática y que no pudo, no estaría en el club... Posiblemente no está en el grupo o no es la persona que directamente está cogida de la mano del de arriba."

(Dario, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

A vegades el mentoratge és tan fort que va més enllà d'una generació: algunes professores es consideren deixebles d'algun mentor que de fet quasi no han conegut sinó que ha sigut el mentor de la persona que els hi ha dirigit la tesi:

"Porque yo ni lo conocía físicamente... ni lo conocía... y su discípula era X (la directora de tesi), entonces a mí me llamaba la atención el trabajo de X, que es el trabajo de Y (el mentor de X). (...) ¡Pero no he trabajado con él! He trabajado científicamente con X. (...) Más tarde Y me decía 'eres como mi nieta académica', porque soy tercera generación."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

Una darrera casuística es manifesta en departaments on hi ha algun catedràtic home que durant anys ha tingut el poder absolut recolzant a unes persones en detriment d'altres. Sovint aquestes "altres" eren dones, però no pas sempre, de fet solen ser departaments molt masculinitzats, pel que és natural que també hi hagi homes que estiguin relegats a una segona fila:

"... sí perquè quan el departament es va fundar hi havia un catedràtic que era el X (nom del catedràtic) que va portar a uns professors... els professors sempre han passat al davant de tot i de tot i de tot (...) i quan els fills (acadèmics s'entén) s'han hagut de promocionar ho han fet a capa i espasa."

(Neus, entre 46 i 60 anys, casada en segones núpcies, amb fills, CU)

"És que ell era dissuasiu. Les noies ja no s'hi apuntaven, per tot, pel grup, per la manera de plantejar les coses, per la pròpia incomoditat que et generava. Han treballat molt poques noies amb ell. És difícil d'explicar. (...) Primer que ja et sents incòmode pel sol fet de ser dona treballant amb aquella colla perquè la seva manera de veure el món, d'estar al món, és tant absolutament masculina que et sents com un marcià."

(Mila, entre 46 i 60 anys, divorciada, sense fills, CU)

"Y no sé, es que todo el mundo estaba como muy atemorizado en aquel momento. ¡Sí en las reuniones de departamento nadie hablaba! ¡Solo el catedrático!"

(Katrina, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, CU)

Alguns d'aquests catedràtics mantenen aquest poder fins i tot quan ja estan jubilats i continuen tenint despatx al departament com a professors emèrits:

"Y le consultan... su gente le consulta. Yo no, porque estoy en otra área y además soy joven y no... A mí el hombre me cae bien y tal... quiero decir para lo de la jerarquía. Está ahí y antes de tomar cualquier decisión... él no tiene voz ni voto ni puede ir al Consejo... todavía hay gente en su área y sus discípulos y tal... que antes de hacer nada, le consultan. (...) Y entonces claro, la jerarquía está muy marcada. ¡Aquí está muy marcada! ¡Pero porque es muy antiguo! ¡Este señor aún está ahí! Y este es uno de los grandes geógrafos de la era... no lo sé. (...) Y sigue."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

Aquesta tipologia però s'apartaria del que és considerat pròpiament el mentoratge i que no consistiria tant en l'exercici del poder, més o menys en exclusiva, sinó en l'acció de promoure a aquelles persones que, d'alguna manera, es protegeixen. Per Moss *et al.* (1999) es tractaria de promoure especialment a les persones pitjor posicionades dins l'acadèmia, la seva inferioritat de condicions no tindria a veure amb la seva vàlua, sinó amb consideracions totalment extra científiques, com el seu sexe, raça o altres. Per elles el mentoratge passaria

així a ser una pràctica feminista¹⁶⁸ atès el marcat caràcter masculí de l'acadèmia. Es considera que l'experiència dels tutors pot ajudar a afrontar els reptes de la carrera acadèmica, que és necessari tenir uns models a seguir i unes persones que recolzin a les més joves a descobrir i integrar la professió i la vida, gradualment, al llarg del temps:

"The imbalance in numbers of women and other marginalised people in positions of authority has implications for mentoring: there are fewer women whom other women can ask for guidance, particularly in the more masculinised sub-fields of geography; there are fewer alternative role models, the diversity of which is important in building academic careers for marginalised women; and there are increased workloads for the relatively few women and marginalised persons positioned within the academy (...) because of the additional responsibility of being both mentors and role models while making their own way through the academy." (MOSS *et al.* 1999, 416)

Tornem, així, al cercle viciós que s'esmenta sovint en la literatura sobre el tema: la manca de professores fa difícil trobar mentores que encoratgin a les estudiants i les poques que hi ha no sempre es mostren disposades, per la manca de temps, s'espera potser massa d'elles i sovint la multitud de demandes provinents d'altres tasques relacionades amb la gestió¹⁶⁹, les aclapara i suposen una trava més per a la seva promoció en restar dedicació a la producció científica (LUZZADDER-BEACH/MACFARLANE, 2000, 418-419).

11.2.3.7. La perspectiva de gènere en Geografia.

Tot i que l'objectiu d'aquest treball no era el de veure quines són les opinions del professorat objecte d'estudi respecte a la geografia feminista o a la inclusió de la perspectiva de gènere en geografia, es va incloure una pregunta que hi feia referència, ja que, com hem comentat, en les converses inicials, algunes professores manifestaren que se sentien menysvalorades pel fet de centrar la seva recerca en temes de gènere i en algun cas semblava que fins i tot s'havien vist obligades a portar un doble currículum. En ser el menysteniment un aspecte important a l'hora de valorar la tasca del professorat, en especial en els moments en què aquesta valoració implica una avaluació que pot impulsar o frenar la carrera investigadora, ens va semblar interessant de veure quins eren els sentiments, les opinions, l'apreciació que provocaven els estudis de geografia i gènere en el professorat entrevistat.

Algunes dones consideren que hi ha temàtiques, enfocaments, metodologies, assignatures i

---

¹⁶⁸ El gruix de l'article és un llistat d'estratègies que consideren útils a l'hora d'escollir un mentora o mentora i alhora d'actuar com a tals i fins i tot per exercir l'automentoratge.

¹⁶⁹ Un exemple d'aquesta "sobredemanda" el comportaria la nova legislació sobre quotes de gènere en les comitès de promoció, que hem esmentat més amunt. Des de 2007 els comitès espanyols de promoció han de tenir un mínim de 40% de membres de cada sexe, com que hi ha menys catedràtiques, aquestes poden haver d'estar en aquests comitès 4 vegades més que un catedràtic! (BAGUES/ZINOVYEVA, 2010).

facultats on s'imparteixen cursos més valorats que d'altres i és per aquesta raó que algunes senten que la seva feina no es valora al mateix nivell que la d'altres companys/es. Sovint aquest sentiment és manifestat per professores que han centrat la seva recerca en temes de gènere, i és per aquest motiu que ho considerem una vessant més del sexisme, més o menys explícit, i que traspuen un bon nombre d'entrevistes.

Així doncs, fer recerca des d'un enfocament de gènere o utilitzar mètodes qualitius no estaria, segons la percepció d'algunes geògrafes entrevistades, ni de lluny a la mateixa alçada que treballar en Sistemes d'Informació Geogràfica o en mètodes quantitius. Ho veiem a continuació:

"Aquest valorar la recerca de primera, segona i tercera es fa... i no només en la recerca, també si fas mètodes quantitius o qualitius... si fas classe a educació [es refereix a la Facultat de Ciències de l'Educació] o a ciències ambientals [es refereix a la Facultat de Ciències i a la llicenciatura de Ciències Ambientals], fer classes de GIS o de regional o les de pensament..."

(Clara, menor de 45 anys, casada, amb fills, TU).

"Hi ha temes que són més respectats que d'altres. Si tu fas SIG no hi ha dubte (...). Si fas segons quines coses ningú qüestiona que sigui científic... algú, algun dia, em va dir que això [es refereix a l'enfocament de gènere] és una mica perduda de temps (...). També és cert que tenen més valor un tipus d'assignatura que un altre. Hi ha assignatures que ningú qüestionarà que en un moment determinat es puguin treure del pla d'estudis"

(Kiruna, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, CU)

"Sí, la moda del gènere, ja no és tant nou. Allò era moda, i estaves a la última. Però ara, a sobre que és un tema que no els interessa..."

(Sara, més de 61 anys, casada en segones núpcies, amb fills, CU)

Algunes de les persones entrevistades, homes i dones, que fan docència relacionada amb la geografia humana, la geografia regional, la geografia social i cultural, el pensament geogràfic i la demografia social afirmen que han introduït d'una manera o un altre, com un tema d'anàlisi específic o de manera transversal, la perspectiva de gènere dins el seu programa de curs. Justifiquen la introducció d'aquesta perspectiva tot assegurant que, a hores d'ara, resulta incomprensible que en temàtiques com el desenvolupament, la mobilitat, la vida quotidiana, la terciarització de les àrees rurals, l'envelliment, les estratègies residencials, entre moltes d'altres, no s'introdueixi aquest enfocament, ja que la seva consideració dona una perspectiva més àmplia per comprendre situacions i problemàtiques actuals.

Pel què fa a l'alumnat, hi ha professores que diuen que han percebut una certa reticència cap al gènere, sobretot en aquelles ocasions en que la perspectiva s'ha introduït de manera

transversal en alguna assignatura o a partir de lectures obligatòries. És el cas de la Dora (menor de 45 anys, cohabita, sense fills, TU) que sap que els estudiants pensen "ya viene esta con el rollo de las mujeres" i el de la Mila (entre 46 i 60 anys, divorciada, sense fills, CU) que "notava inquietud, una certa irritació... sobretot amb els nois (...). Normalment, les noies tenien una actitud positiva, una certa empatia".

Fins i tot, tal i com explica una de les dones entrevistades que havia centrat la seva recerca en geografia del gènere, al principi de la seva carrera acadèmica professional, el fet que tingués publicacions majoritàriament en aquesta àrea va suposar reiterades avaluacions negatives, segons la seva percepció, per part dels diferents comitès avaluadors de l'experiència investigadora. Ja fa uns anys que va decidir, segons les seves paraules, "redreçar la meva trajectòria investigadora per altres àmbits que fossin, entre cometes, més ben vistos (...). És una minoria la que es dedica a aquests temes i això passa factura" (Kiruna, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, CU).

Per aquelles persones que incorporen aquesta perspectiva en la docència, la participació com a membres investigadors/es en projectes de recerca que tenen en compte la perspectiva de gènere, els/les ha ajudat a introduir la variable gènere amb una major naturalitat en les seves classes. És, en especial, el cas del paper exercit pel Grup d'Estudis en Geografia i Gènere Universitat Autònoma de Barcelona, que des de finals dels anys vuitanta treballa en l'aplicació i en la difusió d'aquesta perspectiva.

Tivers (1978), en un article referent a la manca d'estudis geogràfics sobre les dones, coincideix amb Zelinsky a l'advertir que una de les causes d'aquesta mancança és el predomini dels homes en la professió:

"Most geographers are men. This is a fundamentally important point to remember when seeking an understanding of the predominant, rather patronizing attitude of geographers towards the consideration of women as a valid focus for geographical study" (TIVERS, 1978, 304)

En canvi en altres ciències socials aquests estudis han tingut un pes molt important, especialment en els Estats Units, però també al nostre país, especialment en les darreres dècades. Un treball recent de García de León/Fernández-Figares (2009) fa un repàs de la bibliografia existent en antropologia, politicologia i sociologia. La part qualitativa que acompanya a aquest estat de la qüestió es basa en entrevistes en profunditat a les pioneres que en aquests camps han treballat en estudis de gènere, tot intentant fer-ne història, però sobretot destacant les dificultats que aquestes acadèmiques han trobat en la recerca i els reptes de futur que aquesta presenta. És interessant destacar, i aquí coincidiríem amb les

nostres apreciacions, que tampoc aquestes professores semblen haver estat capaces de tenir una generació, tant o més nombrosa que les rellevi, potser per la inexistència de "rituals de transmissió":

"...no han querido o no han sabido pasar su legado a una generación intermedia o más joven (ya sea por falta de tradición en lo que a códigos de quehacer científico se refiere o por la confortabilidad de esta generación de grandes mujeres precursoras que están al final de sus carreras)." (RUILOBA, 2010, 872)

El treball dirigit per Pastor (2010), feia una anàlisi de les assignatures impartides a la Universitat Rovira i Virgili on el gènere hi tingués un paper més o menys rellevant. El resultat fou que de 173 assignatures analitzades per el curs 2002/03 molt poques introduïen el gènere com un variable explicativa dels comportaments de la realitat social, econòmica, tecnològica o científica en general i del les 46 assignatures de la llicenciatura de Geografia del Pla d'Estudis de 2001, en cap programa de cap assignatura s'hi incloïen temes de gènere.

No és el cas del departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona, on sí que trobem, durant aquests anys diferents assignatures que integren el gènere de forma central o transversal. En canvi, en la recerca, el tractament de la temàtica de gènere en les diverses línies temàtiques no s'ha estès de manera tan fluïda com en la docència. Una de les raons que esgrimeix un dels entrevistats és que "no passa només amb el gènere, sinó que s'ha anat perdent tota la part que té a veure amb les temàtiques més humanístiques" (Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU).

En la mateixa línia, i malgrat el respecte i el reconeixement que mereix el seu treball i la seva trajectòria investigadora des més de vint anys, l'esmentat Grup d'Estudis en Geografia i Gènere del departament de Geografia de la UAB, és vist com un grup que "fa coses poc geogràfiques i molt sociològiques (...) massa qualitatives" fins i tot en el seu propi departament (Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU).

En general aquest sentiment de menysvaloració està força estès, es considera un tema menor, cosa de dones, una moda que –a més- ja ha passat i per tant ja no interessa, un motiu de bromes que poden arribar a ser de mal gust, ridiculitzant, escarnint..., vegem alguns comentaris:

"No, problemes no. Suposo que la opinió dels companys és una mica de "cabra loca" que fa una mica de tot. Ho faig perquè m'agrada. (...) Sí fos així despertaria acudits i comentaris hilarants i tal. Per que clar, són majoria aclaparadora, som quatre dones i vint homes. Però ho consideren un tema

menor."

(Ginesta, entre 46 i 60 anys, cohabita, amb fills, TU)

"Pregunta: I els companys o la gent del departament com creus que ho veuen això?"

Delina: Fatal... jajaja. I tu dic així de clar. Fatal perquè hi ha hagut alguna vegada que jo he fet algun suggeriment de dir, "ostres això seria interessant!" i m'han mirat allò... Has perdut el cap... Sí, sí...et diuen: "Això tu perquè ets dona, no?"

(Delina, menor de 45 anys, soltera, sense fills, TU)

"Els d'humana no ho sé, però al meu departament més aviat se'n en fumen!"

(Eva, més de 61 anys, soltera, sense fills, CU)

"En alguns moments, puntualment, hi pot haver una mica de broma... a vegades de mal gust, penso, per part d'algun professor. En alguna reunió de departament quan hi ha alguna precisió de gènere, especialment per part d'X (una professora que tracta temes de gènere), hi ha algú que fa la brometa i ella s'ho agafa malament i altres dones que estem allà també. Però puntualment."

(Estela, menor de 45 anys, casada, sense fills/es, TU)

"Irene: El que sí que hi ha, i a mi m'empipa molt, són aquests comentaris que es fan per darrera amb bastanta crueltat i mala llet que van dirigits a dones.

Pregunta: Quins comentaris?"

Irene: Aquesta com que estudiava aquestes xorrades... "

(Irene, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills, TU)

"Més que discriminada, m'he sentit ridiculitzada. Sentir el típic acudit 'por lo bajín' de les pesadetes del gènere, ja venen les no sé què girls... a vegades he sentit la típica brometa. Potser passa més amb gent més jove que més gran. Tampoc no són coses que passin cada dia."

(Helga, entre 46 i 60 anys, casada, amb fills/es, TU)

Només tenen un reconeixement per part de la resta del professorat aquelles persones que, malgrat treballar en geografia feminista, han demostrat anteriorment que eren competents en una recerca més seriosa, com la geografia quantitativa, o la geomorfologia, o amb qualsevol altra tema que no es consideri menor com seria el cas de la geografia del gènere, o fins i tot la incorporació d'aquesta perspectiva a qualsevol altra tema:

"¡No... yo creo que sí que se valora, eh! Porque además ella tiene buen... yo creo que es por ella (es parla d'una altra professora que sí que fa recerca incorporant temes de gènere). Porque ella esta bien valorada como científica digamos. Entonces, cualquier cosa que haga, le da caché porque como ella hace las cosas muy bien hechas y tal... pues entonces... sí, ella es la única persona."

(Salomé, menor de 45 anys, divorciada, amb fills, TU)

"Mila: Menystinguda no perquè la gent et té un cert respecte. Amb els companys... no volen entrar-hi. No entendre-ho però no voler entrar a

entendre-ho. Dir 'ja s'ho farà, això són coses d'ella'. No entren a discutir-te res perquè ja t'ho faràs, alguns perquè més val no discutir... en general, amb una certa distància.

-Pregunta: Ja havies demostrat que valies amb la geografia X (especialitat en geografia)...

Mila: Una mica sí. Respecte en el sentit de dir aquesta dona tonta no és..."

(Mila, entre 46 i 60 anys, divorciada, sense fills, CU)

Les dones que treballen en temes de geografia i gènere i que coincideixen en aquest parer consideren que una de les estratègies que més les ha ajudat a sentir-se valorades i a fer-se valorar és el fet d'haver-se projectat a nivell internacional a través de la publicació en revistes internacionals indexades i assistència a congressos internacionals:

"Jo vaig ser catedràtica quan encara no treballava sobre gènere i jo tenia una sòlida investigació sobre geografia d'X (una especialitat en geografia) i publicacions i amb Y (una altra especialitat en geografia). (...) Jo crec, i això és molt important, que a mi no m'han devaluat mai, ni a nivell d'Espanya ni a nivell d'aquí, malgrat que fes gènere, perquè sempre he tingut molta projecció internacional i publicacions internacionals en la matèria. Això els fa tapar la boca."

(Sara, més de 61 anys, casada en segones núpcies, amb fills, CU)

En canvi hi ha un cas en que la percepció és totalment diferent. La següent entrevistada veu que se li ha demostrat respecte i reconeixement per la geografia feminista i per la seva pròpia feina:

"No a mi no m'ho han dit mai. Quan començàvem recordo que el nostre estimat company X (nom d'un professor sorneguer) ens deia 'las mujeres G' però precisament per venir d'ell mai ho vem entendre com un despreci. I dels companys... no sé, suposo que també depèn de la teva personalitat, que et diguin o no et diguin. Més aviat al revés. A mi el que m'ha arribat al cap dels anys són comentaris de companys, que han respectat el que jo he fet, i que m'han vingut i m'han dit 'tot això que jo he fet en aquest àmbit de recerca, m'ha vingut perquè tu un dia vas explicar no sé què i jo vaig començar a introduir la perspectiva de gènere'. I potser ho introdueixen sense dir-ho explícitament."

(Lluïsa, entre 46 i 60 anys, casada en segones núpcies, amb fills, TU)

Opinió que seria recolzada per algun col·lega seu del mateix departament:

"A veure, jo entenc que està dins del que jo entenc per geografia social i per tant és perfectament geogràfic i a més a més, no sé, potser algú ho ha dit, jo diria que en aquest departament ja s'ha creat una cultura de que tindriem bastant... no se, que formaria bastant part de la nostra cultura. Jo crec que ho hem integrat bastant dins de la cultura de la pròpia geografia que es fa en el nostre departament. En aquest departament diria que potser pot haver-hi algú... no sé... però jo crec que tothom ho tenim bastant assumit (...)

concretament recordo una persona que es dedica justament a tecnologia de la informació geogràfica dient que a ell el tema del gènere li interessava molt, no s'hi dedicava però que el trobava molt rellevant i jo crec que aquesta seria la paraula... "

(Eudalt, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

Al departament de Geografia de la UAB es reconeix la influència del Grup d'Estudis de Geografia i Gènere com el principal promotor dels estudis de gènere i de la integració d'aquesta perspectiva en els diferents àmbits de recerca, dos dels professors del departament així ho reconeixen. En Marc parla de les tres etapes, que segons ell, ha viscut aquest tema en el propi departament. Una primera, que situa a finals dels anys setanta, en els que el tema del gènere era un tema militant: la desigualtat de les dones, la demanda dels mateixos drets, de les mateixes oportunitats, una millor distribució de les feines de la casa..., aquí ell s'hi va involucrar quasi per la seva militància política. Una segona etapa, entre els anys vuitanta i una bona part dels noranta, en què hi ha una teorització del tema, entra de ple en el món acadèmic; es busca reforçar a les dones en la realitat social que s'estudia, diferenciant-la. Una darrera etapa, a partir de finals dels noranta, en que el què es diu és que cal integrar el gènere en l'explicació normal dels fets, és en aquesta tercera etapa, on segons aquest professor, s'ha començat a perdre el fil, el tema ha decaïgut i fins i tot s'ha començat a menystenir científicament.

"Llavors en aquesta tercera fase jo crec que ha estat molt bé dir-ho, però s'ha perdut bastant la sensibilitat de molta gent del departament que tenien aquesta inclusió més diferenciada de gènere i això ha comportat, jo diria, un cert enfrontament entre la gent que són més misògins, que a tots els llocs n'hi ha, i la gent de gènere. I per tant jo crec que hi ha com una tercera etapa en la qual la gent de gènere es reconeix, és un grup de recerca important, però és un grup de recerca més. (...) Llavors això en comptes d'afavorir aquesta transversalitat que hi havia en les dues primeres etapes hi ha una mica com d'antagonisme i que pot portar en alguns moments a dir bueno, és que científicament això no... O sigui una miqueta treure-li valor a la recerca, més que un enfrontament d'enfoc de recerca i no pas aquest element més militant que hi havia hagut abans..."

(Marc, més de 61 anys, casat, sense fills, CU)

Per la seva banda, l'Homer, que introdueix la perspectiva de gènere en els estudis que el seu grup de recerca porta a terme en temes mediambientals, reconeix la influència del Grup d'estudis de Geografia i Gènere i sobretot la seva tasca de divulgació internacional. Admet, però, que en general es considera poc científic, o almenys poc geogràfic i més sociològic:

"Homer: Jo crec que l'element fonamental per integrar el gènere, a part d'una certa... afinitat a treballar amb dones, (...) crec que ha sigut bàsicament del contacte amb el vostre grup. Això ha sigut fonamental. Per tots els congressos

que heu organitzat, tot el que heu fet, la trajectòria que heu tingut... el contacte i a més l'amistat que tinc amb molta gent del grup... i una admiració molt gran per la recerca que feu...

Pregunta: Però tu creus que el que tu penses ho pensa altra gent del departament?

Homer: A veure, jo crec que... a nivell de Departament potser hi ha un cert desconeixement. (...) El que passa és que jo diria que potser, tenen com la sensació de que és poc, ehhh, bueno, ja saps els debats que hi ha aquí entre lo quantitatiu i lo qualitatiu, entre el discurs i el número... el geogràfic poc científic... no sé què... Massa qualitatiu... Massa qualitatiu, molt sociològic... sociològic, jo això ho he sentit molt! "és que el que fan és molt sociològic, no?"

(Homer, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, CU)

No és el cas d'altres departaments. Tant dins com fora de Catalunya¹⁷⁰, trobem persones aïllades que tracten aquests aspectes però de manera força individual. També s'opina que es tracta d'un tema que ja no és novedós i per tant no dóna "glamour" i s'està oblidant:

"Pregunta: ¿Se dedica alguien a temas de género en tu departamento?"

Dario: No, me temo que no. No ha habido escuela...

Pregunta: ¿Está desprestigiado quizás?

Dario: Yo no lo veo como desprestigiado, digamos que no ha habido promoción. Como en todas las cosas que no te vienen dadas hay que moverlas y alguien tiene que hacer un poco de profeta, hay que vender la idea y la vida académica no es tan abierta como yo creía... (...) Y yo creo que en mi departamento ha faltado alguien que abandere la cuestión y que genere escuela. No lo ha habido. En el fondo la gente que manda políticamente no te dice que eso le parezca menosvalorable pero que en el fondo lo piensa... Yo creo que hay mucha gente dentro del alto standing de la geografía que piensa o pensó en su momento que el tema de género era como el hijo de un Dios menor o un tema marginal dentro de la geografía. Quizás ahora no lo dice pero lo sigue pensando. Entonces eso anima a que la gente busque otras cosas."

(Dario, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"Pregunta: Dius que ha passat de moda, però en canvi s'ha incorporat en el discurs?"

Cosme: Amb alguna gent una mica intel·ligent sí, però molta gent l'ha deixat de fer perquè ja no dóna glamour."

(Cosme, menor de 45 anys, casat, amb fills, TU)

"Pregunta: A tu el fet de tractar temes de gènere en el seu dia no et va suposar comentarís com 'aquesta cosa rara que fa aquest senyor'.

Jeremies: No..., bé, la geografia del tèxtil que una vegada li van dir a la X (nom d'una professora que estudiava temes de gènere), no sé qui.. Em sembla que va ser

---

¹⁷⁰ A excepció del departament de la Universitat de Girona, molt lligat al de la UAB.

el X (nom d'un professor) que li va dir "estos temas de género..."

(Jeremies, entre 46 i 60 anys, casat, amb fills, TU)

El fet és que aquesta "geografia del tèxtil", com veiem que algun professor l'ha anomenada, ha portat a terme recerques molt reconegudes a nivell internacional, i no tant en el context espanyol, on aquests estudis són menys nombrosos. Esperem que treballs com el que presentem, contribueixin a esperonar-ne l'interès.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

---

12. CONCLUSIONS.

De la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda, aquest és el subtítol del treball que presentem. Al llarg de les pàgines que precedeixen a aquest capítol de conclusions hem volgut explicar-ne el sentit d'aquest estrany cas, la recerca del qual ens ha ocupat uns quants anys.

La meva professora d'història al Batxillerat, la Mercè Puntí, ens deia sempre que calia buscar les causes i les conseqüències de qualsevol fet històric, que aquestes eren les que explicaven d'una manera més completa el fet en sí, del qual el menys important era recordar-ne les dates exactes o els seus protagonistes més rellevants. Després quan vaig dedicar-me a fer de mestra de Ciències Socials utilitzava uns materials de didàctica de la història de l'ICE de la UAB que consistien en assimilar l'historiador a un detectiu per poder fer entendre als alumnes quines eren les fonts per a portar a terme una investigació, que aprenguessin a analitzar-les i a deduir hipòtesis basades en proves, per adonar-se de les llacunes que solen aparèixer a l'hora d'enunciar conclusions definitives. Segurament és per tot aquest bagatge previ que em va seduir l'article que he esmentat en més d'una ocasió al llarg d'aquesta recerca: *The Strange Case of the Missing Female Geographer*, signat per en Wilbur Zelinsky.

La geògrafa absent

Es tractava d'un cas a investigar! Quines són en aquest cas les proves? Els recomptes fets des dels anys setanta en els departaments de geografia de les universitats anglosaxones, estesos els anys vuitanta i noranta a altres entorns universitaris (entre el que destaquen els fets per Espanya, per la directora d'aquesta Tesi doctoral, la Dra. M. Dolors Garcia-Ramón), sobre el nombre de professores de geografia, la posició que ocupaven en aquests departaments, i, en ocasions, la seva producció científica, mostraven com, efectivament, les dones hi eren minoritàries.

En la primera part del nostre treball, que hem anomenat "Estat de la qüestió", hem fet un repàs d'aquests estudis, dels seus resultats numèrics, així com de les diverses explicacions que els diferents autors i, sobretot, autores, han anat donant a aquesta situació de subrepresentació femenina dins la geografia acadèmica.

D'entrada, qui no conegui el tema, o no estigui familiaritzat amb les dades pot pensar que aquest no és pas un cas estrany, sobretot si tenim en compte les paraules de Maria Ángeles Duran, que citem a la introducció: "la recerca de la petjada de les dones en el primer mil·lenni de la universitat europea es resumeix en una paraula: res". De fet, l'accés de les dones al món universitari en particular i a la ciència en general, és, com hem vist en la breu pinzellada introductòria, molt recent. Fa ben poc acabem de commemorar els cent anys de l'entrada de la primera dona a la universitat espanyola, i la seva presència als països del Nord no comença a tenir certa importància fins al darrer terç del segle passat. Sense tornar a fer un resum del què s'ha comentat a la introducció, no semblaria que la geografia presentés cap característica especial, si afirmem que les dones hi tenien una escassa presència com a professores universitàries, als anys setanta del segle passat.

La qüestió és que, si es realitzava una anàlisi comparativa amb altres disciplines, o de manera particular respecte a les altres ciències socials, els percentatges de geògrafes eren molt inferiors en el primer cas, i per dessota de les disciplines més properes, en el segon. D'aquí el preguntar-nos el perquè de l'absència de geògrafes. A aquesta pregunta, la literatura apareguda sobre el tema hi ha anat donant respostes coincidents: l'objecte de la geografia i la seva vinculació a les habilitats generalment enteses com a masculines (millor orientació espacial, una força física que facilitaria l'exploració de nous territoris o el treball de camp en llocs inhòspits...), en general es tracta d'explicacions de tipus social o cultural més que no pas biològiques, tot i que aquestes també presenten defensors. Amb tot, el cercle viciós que s'acaba donant és el que té major unanimitat: l'escassetat de professores de geografia portaria a una manca de models, de suport o d'estímuls per a les futures postgraduades, mermant les seves expectatives per a dedicar-se a aquesta disciplina.

Potser el tema de la promoció, pel què fa a les poques noies que finalment entraven a formar part del professorat i la seva ascensió a categories superiors, sí que seria extrapolable a d'altres ciències, i aquí pesarien més raons de genderització de la universitat, dominada des dels seus inicis pels homes, reticents a cedir ni una part del seu protagonisme consuetudinari.

L'actualització de les dades dels primers treballs, en dècades posteriors, evidenciaven un increment de la presència de les dones dins la geografia acadèmica, especialment en el cas dels països anglosaxons on es partia d'uns números molt baixos, tant pel què feia a la seva presència a les associacions professionals de geografia o les que estaven vinculades a les universitats, com, sobretot, respecte al nombre de doctores en aquesta disciplina. Les ratios

pels EUA el 1970 d'homes/dones eren de 7:1, 15:1 i 21:1, respectivament. Els percentatges de membres de l'Associació de Geògrafs Americans (AAG) vinculades a les universitats passen del 8,36% el 1970 al 26,20 el 2008, mentre que les que acaben el doctorat experimenten una progressió encara més important: del 4,79% el 1970 al 29,53% el 2008. Aquest increment dels efectius de les geògrafes, també és correspost per una producció menys exigua de publicacions científiques, arribant a ser equivalents els percentatges d'articles publicats amb els de la seva presència als departaments de geografia; i aquest fenomen és extensiu, en major o menor amplitud, a les diferents universitats a les que se n'ha fet estudis.

Sobre el tema de la producció científica, hi ha també un important nombre de treballs que hi fan referència, tant des de la geografia, com des d'altres disciplines. Les primeres xifres mostraven una menor producció per part de les dones i les causes d'aquest baix rendiment s'atribuïen, com hem vist, a diferents factors. Destaquen els relacionats amb les majors necessitats, per part de les dones, de compaginar la seva tasca professional a l'esfera pública amb les seves responsabilitats familiars i domèstiques a l'esfera privada, on el paper dels homes és, i sembla que es manté, secundari. Però també, altres treballs, mostren que les variables familiars no són rellevants pel què fa a la productivitat i, en canvi, ho són més factors de tipus professional: la categoria acadèmica, la diferent orientació cap a la recerca, la docència o la gestió, el nivell d'especialització; o bé de caire més sociològic: un menor desig pel reconeixement, un estil de recerca més perfeccionista, un interès per la ciència que prima el seu paper social per sobre de l'afany estricte de coneixement, però sobretot, un major aïllament pel fet de no pertànyer a les xarxes informals d'intercanvi d'informació i de recursos, que a més són les que solen legitimar la recerca feta.

En relació a aquesta productivitat, cada vegada més objecte de quantificació i avaluació per part de la universitat neoliberal que s'imposa, cal incidir en dos altres aspectes, els relatius a aquesta mateixa valoració, com és portada a terme, per qui i sota quins paràmetres i, com a conseqüència, la promoció dins l'acadèmia, que se'n deriva.

Comencem per aquest darrer aspecte, encara que sigui resultat del primer. Així com les xifres mostren una progressió cap a una major equiparació entre sexes, pel què fa al nombre de professores universitàries de geografia, les dades que es refereixen a la categoria assolida per homes i dones, tenen una tendència molt més lenta a confluïr. El gràfic de tiora que mostren avui molts dels treballs que hi fan referència, evidencien, el superior percentatge del nombre d'alumnes universitàries i, encara més de graduades, respecte als

seus companys; aquests superen lleugerament al nombre de les estudiants de doctorat i encara una mica més el nombre de doctores. Una vegada s'ha accedit a formar part del professorat, ells són els que tenen una progressió més ràpida, i fins als escalafons més alts amb una proporció més elevada. Paradoxalment, les noies, tot i graduar-se en major nombre i amb millors notes, resulta que, una vegada formen part del professorat universitari, tenen una carrera professional menys exitosa que els seus companys. No sembla que aquí hi tingui un gran paper el major o menor nombre de llicenciades de la mateixa cohort, la progressió professional, no té massa a veure amb la promoció i grandària de les diferents cohorts, sinó més aviat amb el sistema meritocràtic que impera en l'àmbit acadèmic.

Les xifres per il·lustrar-ho són clares, el nombre de les *Full Professors*, la màxima categoria als EUA, passa del 2,9% el 1970 al 8% el 1997; la de les *Professors*, la màxima categoria al Regne Unit passa del 6,8% el 1978 al 8,2% el 2001 (davallant al 5,3% el 1988 i al 4,5% el 1995 en l'època de restriccions en l'administració pública); als Països Baixos representaven el 4,9% el 2002; mentre que a les universitats espanyoles les catedràtiques de geografia representen un 3,7% del professorat el 2005 (el 6,9% el 1984). Cal recordar també aquí, el tema de la dedicació a temps parcial, tan estesa entre el sexe femení dels països anglosaxons, amb la conseqüent merma de possibilitats pel què fa a una avaluació basada en els resultats, que pren per patró la jornada completa. En definitiva, ja sigui per l'existència d'un "sostre de vidre" o a causa d'una "canonada amb pèrdues" (dues metàfores usades amb freqüència), les dones es promocionen molt menys i més tard.

Un i altre aspecte, la categoria i el tipus de jornada, repercuteixen directament en el nivell salarial, que des de sempre i, sembla que sense possibilitats de canvi, beneficia als homes. S'han abordat tota mena de càlculs estadístics (diferències a nivell individual, de mercat, de capacitat, tenint en compte la mobilitat, la promoció, els mèrits...), per explicar quelcom que sembla inexplicable atesa la normativa que obliga a la no discriminació per causa de sexe pel què fa a les retribucions salarials, però aquest és un cas encara més enigmàtic que el de les geògrafes absents o desaparegudes: en tots els àmbits hi ha sempre un decalatge que no té cap explicació plausible, però que existeix.

Quan a l'avaluació de la tasca docent i investigadora, les crítiques arriben des de totes les disciplines. El que resulta més greu és que aquesta valoració es refugia sota una aparença d'objectivitat lligada al què és científic, que aquí es demostra falsa. Per una banda es basa en el judici d'altres acadèmics, la majoria homes, que són els que ostenten, o potser millor detenten, el poder quasi absolut dins la universitat; i per altra es prenen models totalment

masculinitzats per establir el barems de l'avaluació. L'excel·lència sovint es basa més en la visibilitat i el reconeixement que no pas en el talent o el mèrit. Un mèrit que tampoc és neutre i pren com a paràmetres les trajectòries a temps complet i ininterrompudes, que no tenen en compte la funció reproductiva que assumeixen, inevitablement, les dones (i que es completa amb un predomini femení, també, en les tasques de cura o d'atenció a les persones dependents) i com aquesta afecta la seva carrera professional. Els objectius igualitaris topen amb la realitat d'unes carreres competitives, jerarquitzades i dominades pels homes. Una vegada més les diferències de gènere dificulten la igualtat entre sexes.

Les hipòtesis de treball de la part quantitativa

Constatem, doncs, les tres hipòtesis a les que fa referència la nostra anàlisi quantitativa, tant pel que fa a la geògrafa absent (part del nostre treball teòric), que acabem de repassar, com –tot i que amb alguns matisos– pel què fa a la geògrafa desapareguda (part del nostre treball empíric) i que veurem a continuació. Recordem-les:

- Relatiu al seu nombre. L'accés.

Hi ha un major percentatge d'homes que de dones entre el professorat dels departaments universitaris de Geografia (i també en la seva pràctica professional més àmplia). Malgrat que en el període d'estudis superiors hi ha una major igualtat numèrica entre l'alumnat, un percentatge menor de noies graduades en Geografia arriba a doctorar-se, i quan ho fan, sol ser a unes edats més tardanes que els seus companys.

- Relatiu a la categoria assolida. La promoció.

Les dones ocupen posicions jeràrquiques inferiors en l'organització acadèmica i, si aconsegueixen millors llocs, es promocionen més tard que els seus col·legues. Conseqüentment estan pitjor pagades, reben menys recompenses honorífiques dels seus superiors i exerceixen menys poder.

- Relatiu a la seva activitat científica. La producció.

Les geògrafes publiquen menys freqüentment, en menor quantitat i en suports de pitjor qualitat o difusió. Els temes als quals es refereixen els seus estudis tenen també una diferenciació de gènere.

La geògrafa desapareguda.

En parlar del nombre de geògrafes vinculades a les universitats, no hem fet referència al cas espanyol en general, ni al català en particular. En aquest darrer centrem el nostre treball empíric, que estenem a les universitats públiques dels Països Catalans amb un departament de geografia. Considerem que aquest àmbit, relativament ampli, és representatiu del què succeeix als departaments de geografia de la resta de l'Estat.

Ha estat aquesta una decisió presa amb voluntat de poder aplegar les dades dels estudis previs i les que han resultat del nostre treball, per a poder presentar una evolució de les

xifres que és la que ens porta a parlar, pel nostre entorn, del cas de la geògrafa desapareguda.

Efectivament, els treballs dels anys vuitanta ens parlen d'una geografia espanyola, on la presència femenina hi té un pes més important que a la resta de països analitzats fins aquell moment, tots ells de l'entorn anglosaxó. La situació de les dones a la geografia acadèmica espanyola era llavors envejable: per a 1983, elles representaven el 33% del professorat d'aquests departaments, tot i que un 90% d'aquestes professores no superava els 45 anys. Es tractava d'una disciplina institucionalitzada de forma tardana, una dècada abans d'aquestes dades (per tant amb unes estructures de poder poc consolidades), i en un moment en que l'entrada de noies a la universitat ja era important, pel que es disposava d'un bon nombre de llicenciades: les noies representaven el 52,9% de les matrícules a Geografia. Les dades de les que disposem per Catalunya, són per 1996, quan les geògrafes vinculades a les universitats com a professores representaven ja un 38,9%, amb un 40,5% de doctores.

Però a finals dels anys noranta, una xifra ens crida l'atenció, el nombre d'alumnes matriculades als departaments de geografia a Espanya, han baixat al 40,7%, mentre que elles representen el 53,1% del total de l'alumnat universitari. A Catalunya, a les darreries dels noranta, també ja estan per sota del 50%, només arriben al 42,7%, mentre que eren el 59,6% al conjunt de les Ciències Socials i el 69,5% a les d'Humanitats. Sembla que hi ha una davallada en el nombre de noies que trien la geografia com a carrera universitària? Quines són les dades que tenim pel professorat?

El nostre treball empíric de tipus quantitatiu sobre la presència de les dones a la geografia acadèmica, s'inicia també a finals de la dècada dels noranta, un primer qüestionari per als set departaments de geografia de les universitats públiques de Catalunya dona les següents dades per al curs 1998/99: les dones representen un 35,6% (34,3% si hi afegim els/les becaris/becàries), el percentatge de professores ha augmentat en menys de 3 punts respecte a quinze anys abans, un creixement que no té res a veure amb l'experimentat en els països anglosaxons, però també és veritat que ells partien d'unes xifres molt més baixes. En aquest moment, un 60% d'aquestes professores tenia menys de 45 anys.

L'actualització de les xifres, realitzada en la segona etapa del nostre treball empíric, i que recull les dades per una dècada més tard, mostra ara clarament l'evolució contrarorrend de la geografia al nostre país, els percentatges ja no augmenten, ni lleugerament, ans al contrari, han reulat a uns nivells inferiors als de 1983, per al curs 2008/09 se situen en un 31,8% de professores universitàries de geografia. Ara ja poc més del 50% d'aquestes, se

situen en la franja d'edat per sota dels 45 anys. En estendre, en aquesta segona etapa, el nostre estudi a tres altres universitats de la resta dels Països Catalans, augmentant així la representativitat a nivell espanyol, ens trobem que el resultat no canvia pràcticament gens: elles constitueixen el 31,5% del professorat dels departaments de geografia de les nou universitats, mantenint la mateixa estructura per edats (un 52,6% per sota dels 45 anys).

Aquest retrocés en el nombre de professores i d'alumnes, va acompanyat per una reducció en la presentació de tesis. En aquest cas, prenent com a exemple els departaments de dues de les universitats estudiades, uns de molt masculinitzats, els dos de la Universitat de Barcelona, i un de molt feminitzat, el de la Universitat Autònoma de Barcelona, observem com en el primer cas els percentatges de doctores van pujant atès que parteixen d'unes xifres molt més baixes, entre el primer període estudiat de 1969-1991 i el segon període, de 1992-1998 en el què es passa d'un 28% a un 38% de tesis presentades per dones (no hem tingut oportunitat d'actualitzar aquestes dades), mentre que a la UAB, on sí que ho hem fet, ens trobem amb un 56,3% de tesis presentades per dones en el període 1981-1990, que ja experimenten una davallada pel període 1991-2000 (45,2%), la qual continua en el darrer període 2001-2007, fins arribar al 37,1%.

Aquesta evolució contracorrent dins la geografia, que experimenta en els darrers anys una masculinització que no sembla tenir correspondència en altres disciplines, també afecta, com era d'esperar, a les categories professionals de les professores, sobretot al seu més alt nivell, el de catedràtiques. Si el curs 1998/99 representaven el 33,3% de totes les càtedres, el curs 2008/09 havien disminuït al 24%, amb unes ratios homes/dones de 2:1 a 3,17:1. O vist des d'un altre punt de vista, les catedràtiques de geografia representaven un 3,3% del total del professorat fa una dècada (6,5% els catedràtics), mentre que ara només representen el 2,45% (7,8% els catedràtics). Fins i tot si només ens fixem en el seu pes respecte al professorat del mateix sexe, mentre el percentatge de catedràtics es manté entorn al 9%, el de catedràtiques baixa del 11,4% al 7,7%. Pel que fa a les places de Titulars d'Universitat, la seva proporció es manté al voltant del 11% del total del professorat, especialment per la promoció d'algunes Titulars d'Escola Universitària (la categoria més feminitzada, recordem que és la més baixa amb caràcter estable). En tractar-se encara d'un contingent molt reduït, no hem pogut veure quina incidència tenen les noves formes contractuals de professorat dins la geografia (agregats, lectors...), però atès l'observat pel total de disciplines, sembla que les dones estan ocupant majoritàriament les categories més precàries, de col·laboradores temporals, no pensem que la situació sigui millor a geografia.

També hem constatat diferències de gènere en el calendari de lectura de tesi o d'accés a una plaça universitària entre el professorat de geografia del nostre entorn, (encara que sobre una mostra una mica més petita, ja que no es van aconseguir totes les dades pel conjunt del professorat universitari objecte del nostre estudi), especialment entre les franges d'edat on aquests esdeveniments tenen lloc de manera majoritària: al voltant dels 30 anys en el primer cas i al voltant dels 35 en el segon. Els homes ho aconsegueixen abans. Però les diferències són més evidents si tenim en compte les generacions: els més joves han avançat el calendari dels dos esdeveniments. La importància de tenir o no tenir fills, tampoc presenta uns resultats molt clars.

Els resultats del buidatge bibliomètric de les revistes de geografia editades per les universitats analitzades, mostra com les xifres d'autoria femenina estan per sota de la presència de les dones a aquests departaments, però cada vegada més properes a aquesta, atès que, tot i que tenim una mitjana per tot el període i per totes les revistes analitzades a l'entorn del 28,1%, en el període 2004-2008 arriben al 30,6% (havent-se iniciat ja una davallada des del període anterior, el més àlgid, amb un 32,9%), quan representen el 31,8% del professorat de geografia el curs 2008/09. És cert, però, que en el període 1984-88 la mitjana de signatures femenines es trobava en el 22,9%, quan entre el professorat universitari representaven el 33%, per tant hi havia un decalatge de poc més de deu punts.

El seguiment de les temàtiques tractades confirma l'apreciació que elles tracten més temes de geografia humana (en particular sobre població, activitat i turisme) i ells de geografia física (en especial medi ambient, ecologia, biogeografia i paisatge), tot que en aquests segon cas les distàncies són menors. També es confirma una preferència, per part d'elles de l'estudi d'àmbits més propers (món estatal o món local), però amb poca diferència percentual. També són els geògrafs els que publiquen més articles de tipus teòric, però les diferències superen lleugerament els dos punts. En canvi, sí que ells s'inclinen per treballs sobre Espanya (15 punts per sobre) i elles sobre Llatinoamèrica (tretze punts per sobre). En aquest cas, sí que s'han observat diferències en introduir l'anàlisi de les revistes de les tres noves universitats de fora del Principat, segurament el comportament d'aquestes darreres seria més extrapolable a la resta de revistes espanyoles. Un dels fets més destacables seria el menor interès pels temes teòrics i un major interès per l'àmbit espanyol i, és clar, la pèrdua de pes dels articles sobre Barcelona (amb predomini de les geògrafes) o el Pirineu (amb domini del geògrafs).

El breu apunt sobre l'entorn professional, realitzat a la primera etapa del treball, va servir per

contextualitzar el perfil dels geògrafs i de les geògrafes al nostre país, però ara només en destacarem dos aspectes: en primer lloc la constatació que a nivell de les associacions professionals també hi ha una disminució de la presència de les dones, malgrat l'augment d'efectius: el 47,6% el 1995 al 36,8% el 2010; i en segon lloc l'evidència que les diferències salarials a favor dels homes són, també, aquí clares: 14,1% d'homes i un 8,5% de dones a la franja de majors ingressos a la Societat Catalana de Geografia o un 61% de les dones a les dues franges salarials inferiors a l'Associació de Geògrafs Professionals de Catalunya (AGPC) envers un 34,6% d'homes en la mateixa posició. Aquestes diferències es manifesten sobretot entre els membres de l'AGPC, entre els que no hi ha un percentatge menor de socis vinculats a la universitat (uns 7 punts per sota), el que indicaria que fora de l'acadèmia la desigualtat per salari és, com manifestaven molts d'aquests membres, major.

Les preguntes de recerca de la part qualitativa

Entre aquests comentaris, fets en resposta a algunes preguntes obertes de caire qualitatiu de l'esmentat qüestionari, es començà a covar el germen de les entrevistes en profunditat que es van realitzar en la segona part de l'estudi i que constitueixen el gruix de la part explicativa de la nostra recerca tot seguint el model dels treballs de la professora Janice Monk. Les principals línies d'aquesta anàlisi qualitativa girarien entorn a les dificultats que expressaven les dones, i no tant els homes, en conciliar la seva vida professional i familiar. Per ells la família, havia constituït un suport i un estímul per la seva carrera; per elles, tot i estar-ne satisfetes i orgulloses, representava sovint un llast que restava dedicació a la seva progressió acadèmica, i el fet és que també ells, quan es refereixen a la carrera professional de les seves col·legues, en parlen en els mateixos termes. Aquest, doncs, era un dels punts clau per contrastar també les nostres hipòtesis de partida, juntament amb l'aprofundiment en qüestions relacionades amb la genderització de l'acadèmica i les relacions de poder, a l'hora d'explicar-nos les desigualtats en l'accés, la promoció i la producció científica. Finalment, i com no podia ser d'altra manera, calia preguntar-nos sobre les causes de la masculinització de la geografia al nostre país, el perquè de la geògrafa desapareguda, que constatarem a la part quantitativa del nostre treball. Un i altre aspecte constitueixen el què hem anomenat, a l'inici del treball, les nostres preguntes de recerca, que com veurem tenen una resposta afirmativa en tots els seus punts. Recordem-les també:

- Està genderitzada la carrera professional de les geògrafes (i de les professores universitàries en general)? Si aquest és el cas, és atribuïble a una manca de conciliació entre la vida professional i familiar? i/o a l'estructura patriarcal, més general, de la societat?
- S'està masculinitzant la geografia acadèmica espanyola?.

L'anàlisi qualitativa

Intentar compatibilitzar feina i família, no sembla una tasca fàcil. Especialment en determinats moments clau per un o altre àmbit, la doble presència que exigeixen presenten tensions a l'hora de realitzar la tesi doctoral o de preparar les oposicions per una plaça, sobretot si coincideixen en períodes d'alta necessitat de dedicació a l'entorn domèstic, especialment a causa de l'atenció a persones dependents, ja siguin nens petits o persones d'edat i/o malaltes. Sovint l'atenció als infants coincideix en el moment en que es prepara l'accés a la universitat i la possibilitat de permanència, l'atenció als pares, ja grans, pot coincidir en moments de promoció a les categories més altes.

En general, les professores parlen positivament de la flexibilitat de la tasca universitària, quan a horaris i dedicació, però algunes remarquen que es tracta d'una arma de doble tall, empenyorant hores de descans o de lleure, i descuidant el seu enriquiment personal o de parella. Les estratègies són diverses, però predominen aquelles de substitució per altres dones, de dins o de fora de la família, que assumeixen part de les tasques que elles no poden realitzar. Les professores senten que el temps dedicat a la producció o a la reproducció compta diferent, aquest és menys valorat, però a la vegada resta possibilitats a un increment del preu del seu temps productiu. Per altra banda una major dedicació a l'èxit professional fa aflorar sentiments culpa, per part de les dones, que pensen que descuiden les seves responsabilitats familiars, sobretot pel què fa a l'atenció als fills quan aquests són petits. Pels homes, en canvi, són els fills adolescents els que els preocupen i ocupen més part del seu temps, però ells mai fan referència a sentiments d'angoixa o culpabilitat per manca de dedicació.

Els uns, però sobretot, les altres es refereixen a restriccions de mobilitat que fan que no acceptin projectes internacionals, o participin de manera fugaç en els congressos, o en el cas de les geògrafes que es dediquen a la geografia física, dificultin el treball de camp. D'aquesta manera en la trajectòria professional d'algunes professores es pot seguir la seva trajectòria vital, segons la major o menor mobilitat, en les diferents etapes.

Un curs de vida que també se sol fer evident a l'hora d'acceptar càrrecs que impliquin dedicació addicional. En alguns casos s'admet que no interessa la gestió o no s'està en disposició d'acceptar la pressió o la responsabilitat que suposen, en altres es diu que pren temps a la recerca (una raó argumentada molt més pels homes), però per la majoria es

tracta de manca de compatibilitat amb les tasques familiars. Per les professores de més edat, en canvi, el tema d'haver d'escollir entre la família i la feina és una *modernitat*, quan eren joves ni s'ho plantejaven, calia fer les dues coses i se'n sentien orgulloses de poder-les fer.

El discurs dels homes entrevistats sol ser més políticament correcte que el de les seves col·legues, en especial quan es refereixen a l'altre sexe o als seus marits i companys. Ells valoren molt la figura de les seves esposes, són les "artífex i estructuradores" de la família, reconeixen que tenen la part més feixuga en aquest àmbit, però, en canvi, no accepten que aquest fet hagi limitat les seves possibilitats de de promoció professional. Cal esmentar que es dibuixa l'emergència d'un home que té un major interès en la corresponsabilització amb l'educació dels fills i que no es vol perdre les satisfaccions de dedicar més temps a la família.

Les dificultats de conciliació entre les responsabilitats familiars i professionals, serien extensibles a qualsevol disciplina, resseguir les opinions que sobre el tema manifesten les geògrafes, resulta una aportació més al seguit de treballs que volen posar-ho de manifest. Així, tot i que representa una contribució a l'estudi del tema, no representa una particularitat de la geografia. El paper específic, en canvi, recau en la ja esmentada masculinització de la nostra disciplina, que la part quantitativa del nostre treball, posa de relleu.

S'han abordat tres etapes de la carrera acadèmica i professional: les dues etapes de formació, quan s'és estudiant de llicenciatura o de grau, i l'etapa purament professional quan ja es forma part del cos del professorat. En la darrera etapa, primen factors també extrapolables a altres ciències i que tenen a veure amb les diferències de gènere, la manca d'equitat i les relacions de poder que es donen a l'acadèmia; a la segona, a aquestes, s'hi sumen factors d'emancipació, de decisions sobre continuar una vida laboral dins o fora de la universitat; però és a la primera on l'especificitat de la disciplina i els canvis que ha sofert en les darreres dècades hi tenen un major pes.

Quatre són els eixos principals explicatius per aquesta masculinització, que recauria principalment entre l'alumnat i de retruc afectaria al professorat: la tecnificació, la professionalització, la facilitat d'accés i les connotacions masculines que tindria la geografia física. La tecnificació i la professionalització serien dues mateixes conseqüències dels canvis que ha experimentat la disciplina en la darreres dècades, en perdre dels seus plans d'estudis bona part del seu caràcter teòric i en primar l'aplicabilitat, el que ha comportat una major atenció a les tècniques geogràfiques en ares d'unes sortides professionals fora de l'àmbit de l'ensenyament a secundària. Tant la creixent tecnificació com la distanciament del

vessant docent han estat formes indirectes de masculinització, la primera per ser més atractiva als nois i la segona per ser més atractiva a les noies. Es tractaria en el fons de raons de tipus cultural i sociològic, com el que tradicionalment ha acompanyat a la geografia física, lligant-la a unes facultats del que és més masculí. Pel que fa a la facilitat d'accés, es referiria a un aspecte que comportaria de fet una depreciació en el nivell de l'alumnat. Es basa en el fet que, atès el baix nivell de la nota de tall per accedir a aquests estudis, arriben a la geografia alumnes que han triat aquesta especialitat en segona, tercera o quarta opció, i que no tenen la nota suficient per altres disciplines amb una major exigència d'accés. El nois solen ser els que tenen unes pitjors notes en els exàmens de selectivitat a la universitat pel que en facilitaria el seu predomini. Podrien doncs coincidir un menor interès i un menor nivell de formació dels estudiants.

En l'etapa de professorat en formació, en el moment en que s'accedeixen a ajuts per a realitzar la tesi doctoral que ha de permetre poder participar en les convocatòries per a una plaça dins del professorat, s'esgrimeixen raons entorn als diferents ritmes biològics de nois i noies. A ells se'ls suposa més immadurs i amb una menor urgència per aconseguir una feina, per tenir una independència econòmica que els permeti emancipar-se. A elles se les veu amb més interessos fora de la vida professional, interessos que també es troben entorn a tenir la seva pròpia família i, la manca d'expectatives d'inserció laboral, a curt, o fins i tot a mitjà termini, a la universitat, fa desistir a moltes bones candidates. Però les referències a les motivacions diferencials entre homes i dones per continuar la llarga carrera de fons fins aconseguir una plaça són recurrents: ells serien més competitius i perseverants, elles se sentirien més segures i sabrien més el que volen, s'entén que fora de la carrera acadèmica.

Una vegada s'és membre del professorat amb una plaça estable, la forma de masculinització recau, no tant en el nombre com en la promoció d'homes i dones. Aquí els principals arguments giren entorn del model masculí que regeix la vida universitària, les relacions de poder que se'n deriven i que afecten al reconeixement professional i fins a l'autoestima de les persones. La valoració dels mèrits segons paràmetres masculins però també el sexisme i els biaixos de gènere, configuraran una disciplina que enforteix la seva masculinitat.

Les persones entrevistades parlen sobretot de conductes i de valors diferencials: una major necessitat d'estabilitat per part de les dones, en oposició a la necessitat de reconeixement extern per part dels homes; característiques com l'ambició o la competitivitat, que són vistes com a virtuts masculines i com a pecats femenins; els càrrecs que s'ofereixen als homes i les càrregues que assumeixen les dones (en tant que uns solen ocupar llocs de gestió amb

més poder i les altres amb més dedicació); fins i tot actituds relacionals i de comunicació diferencials respecte al treball de recerca en equip, les reunions, la gestió...; o el component vocacional que té en les dones l'activitat científica, per sobre dels mèrits individuals.

Curiosament, i com també assenyalen altres treballs, les professores s'autoreconeixen tan competents com els seus companys que sovint es troben en posicions superiors, però en canvi no són partidàries de fomentar polítiques d'igualtat que pensen que els restarien credibilitat a la seva vàlua. Algunes solen atribuir clares discriminacions sexistes a altres factors no relacionats amb el fet de ser dones, però d'altres en canvi, reconeixen formes de menysteniment molt subtil que s'amaguen sota l'aplicació d'estàndards masculins. La devaluació de les idees de les professores s'observa, a vegades, en reunions de treball on opinions manifestades per dones no són recordades o són atribuïdes a algun dels seus col·legues, els quals poden interrompre-les i completar frases iniciades per elles, el que pot provocar sentiments d'inseguretat i inhibició. La diferència de tracte també és verbalitzada en parlar, per exemple, de les "nenes" del departament.

Algun d'aquests tipus de menyspreu, de comentaris o de gestos despectius és apuntat, per una professora com a una mostra de sentiments de superioritat o d'inferioritat, per part dels seus companys que els porten a reaccions desmesurades. Professores que s'han dedicat a treballar des d'una perspectiva feminista, en temes de geografia i gènere, són algunes de les que han manifestat haver sentit expressions condescendents per part d'altres professors, que l'anomenaven "geografia del tèxtil". En alguns casos se'ns comenta que s'ha deixat de treballar en aquesta línia per aconseguir una avaluació favorable que permetés la promoció, o també que el fet d'haver treballat en temes "més seriosos" anteriorment, o el reconeixement de publicacions a nivell internacional, feia que algunes professores que ara s'hi dedicaven, els hi fos perdonada aquesta "coqueteria" femenina.

Per acabar, i tot i que no hem fet un repàs exhaustiu de tot el treball que hem presentat fins aquí, sinó que ens hem limitat a extreure'n les principals conclusions que recolzen les hipòtesis de treball i responent afirmativament a les preguntes de recerca, volem fer referència al paper que les geògrafes (i segurament també molts geògrafs) que actualment exerceixen a les nostres universitats, poden tenir alhora d'apaivagar la situació de domini masculí, mentre no tinguin un major efecte les mesures de tipus legislatiu i normatiu. Un domini masculí, que no només tindria a veure amb el nombre, sinó també amb el model d'universitat que hem de desitjar, on es respectin les diferències de gènere, però on s'aconsegueixi una igualtat de sexes. Aquest paper tindria a veure amb el mentoratge i amb

els referents, que amb les actituds d'uns i de les altres, es transmetin a l'alumnat i al professorat en formació. Un mentoratge o una tutorització en aquest sentit de respecte a la igualtat d'oportunitats, pot tenir efectes directes immediats en una altra manera de *viure* l'acadèmia, tant per part dels homes com, sobretot, per part de les dones.

En resum, la (re-)masculinització -en el nostre entorn- de la geografia, relacionada amb el canvi de la disciplina, per una major presència tècnica orientada al mercat de treball i per un augment de la competitivitat de la universitat neoliberal, ha anat en detriment de les geògrafes i ha reforçat la idea "masculina" que tradicionalment s'ha tingut de la geografia. Queda en mans del professorat donar una imatge diferent a les futures generacions de geògrafs i, sobretot, de geògrafes. A nivell més general, de l'acadèmia, les qüestions de conciliació familiar i laboral, de manca d'equitat o de genderització de la ciència, amb el predomini d'un model masculí d'avaluació de la tasca científica, s'afegeixen a l'especificitat de la nostra disciplina, però aquí, a banda dels mateixos professionals hi tenen també un paper important les polítiques públiques i l'aplicació de la legislació en favor de la igualtat d'oportunitats d'homes i dones.

13. BIBLIOGRAFIA CITADA

1. AAUP (1975) "Two steps Backward: Report on the Economic Status of Profession, 1974-75"; *AAUP Bulletin*, 61, 118-199.
2. ABBOTT, P; WALLACE, C (1997) *An Introduction to Sociology: Feminist Perspectives*. London: Routledge.
3. ACKER, Sandra (2000) *Género y Educación. Reflexiones sociológicas sobre mujeres, enseñanzas y feminismo*, Madrid: Narcea.
4. ALBERDI, Inés; ESCARIO, Pilar (2007) *Los hombres y la paternidad*, Bilbao: Fundación BBVA.
5. ALBET, Abel; GARCIA-RAMON, Maria-Dolors (2001) "Geography in Spanish Universities: Old Trends and New Developments", *Geographies*, 2; p. 88-99.
6. ALCALÀ, Paloma (coord) (2005) *Mujer y ciencia. La situación de las mujeres investigadoras en el sistema español de ciencia y teconología*, Madrid: Fundación española por la ciencia y la tecnología, pp. 59.
7. ALTABA, María S. (2004) *Conciliación de la vida laboral y familiar. El quiero y no puedo de la madre trabajadora*, Familia y Educación, AGEA (Asociación de Grupos de Estudio de Actualidad), (<http://www.agea.org.es/>), 15 de diciembre de 2007, (en línea).
8. ALMARCHA, Amparo; CRISTÓBAL, Patricia; FERNÁNDEZ, Mairena; ARIAS, M. Antonia; DOMÍNGUEZ, Juan (2001) "Cambio y desigualdad en la Universidad actual: el avance de las mujeres", RALD, Rita (Ed), *Cuestiones actuales de Sociología del Género*, Madrid: Colección Academia, Centro de Investigaciones Sociológicas, 281-297.
9. ÁLVAREZ LIRES, María; PÉREZ RODRÍGUEZ, Uxío (2008) "¿Evolución o revolución? Ciencia moderna-tecnociencia y cambios producidos en la situación de las mujeres", *Estudios iberoamericanos de género en Ciencia, Tecnología y Salud*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 247-254.
10. ÁLVAREZ, Tamara (2006) "La conciliación de la vida personal, laboral y familiar ¿una utopía la corresponsabilidad?", *Codo con codo: comparte tareas y responsabilidades domésticas*, Granada: Ayuntamiento de Granada.
11. ARRANZ, Fátima (2004) "Las mujeres y la universidad española: estructuras de dominación y disposiciones feminizadas en el profesorado universitario", *Política y Sociedad*, 41(2), 223-242.
12. ASHRAF, J (1996) "The influence of gender on faculty salaries in the United States, 1969-89", *Applied Economics*, 28, 857-864.

13. ASTELARRA, Judith (2006) "Veinte años de feminismo y políticas de equidad en España: 1980-2000", ESPERANZA BOSCH, Victoria A. FERRER PÉREZ; NAVARRO GUZMÁN, Capilla (comp.), *Los feminismos como herramientas de cambio social (I): Mujeres tejiendo redes históricas, desarrollos en el espacio público y estudios de las mujeres*, Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, 17-45.
14. ASTIN, H.S. (1969) *The Woman Doctorate in America*, New York: Russell Sage Foundation.
15. AQU Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya (2007) *El professorat universitari a Catalunya: Dades per a les polítiques d'acreditació i contractació 2003-2006*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.
16. AWUMBILA, Mariana (2006) "Developments in gender and geography in Sub-Saharan Africa", *Actes del Seminari internacional: Geography and Gender Worldwide: Contesting Angloamerican Hegemony*, Bellaterra: 22-25 de febrer de 2006.
17. BAGILHOLE, Barbara (2002) "Challenging equal opportunities: changing and adapting male hegemony in academia", *British Journal of Sociology of Education*, 23 (1), 19-33.
18. BAGUES, Manuel F. & ZINOVYEVA, Natalia (2010) "Does gender matter for academic promotion? Evidence from a randomised natural experiment", VOX Research-based policy analysis and commentary from leading economists (19 de desembre de 2010, <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/5943>)
19. BAILY, Lotte (2003) Academic Careers and Gender Equity: Lessons Learnt from MIT, *Gender, Work and Organization*, 10 (2), 137-153.
20. BALLARÍN DOMINGO, Pilar; GALLEGO MÉNDEZ, M. Teresa, MARTÍNEZ BENLLOCH, Isabel (1995) *Los estudios de las Mujeres en las Universidades españolas, 1975-1991*, Madrid: Instituto de la Mujer, Estudios, 44, 490 pp.
21. BARBERÀ HEREDIA, Ester (2006) "¿Qué aportamos las mujeres en el espacio público?", Esperanza Bosch, Victoria A. Ferrer Pérez; Capilla Navarro Guzmán (comp.), *Los feminismos como herramientas de cambio social (I): Mujeres tejiendo redes históricas, desarrollos en el espacio público y estudios de las mujeres*, Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears, 145-160.
22. BARON-COHEN, S. (2003) *The essential difference. Men, women and the extreme male brain*. London: Allen Lane.
23. BAUDER, H (2006) "Learning to become a geographer: reproduction and transformation in academia", *Antipode*, 38, 671-679.
24. BAUDOUX, Claudine (1998) "La mobilité sociale et la mobilité de sexe chez les femmes cadres des universités", *Recherche féministes*, 11, (1), 155-185.
25. BAYER, A.E.; i ASTIN, H.S. (1968) "Sex Differences in Academic Rank and Salary among Science Doctorates in Teaching" *Journal of Human Resources*, 3, 191-200.
26. BAYLINA, Mireia (1997) "Metodología cualitativa y estudios de geografía y género", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 30, 123-138.

27. BAYLINA, Mireia (2004), "Metodología para el estudio de las mujeres y la sociedad rural", *Estudios Geográficos*, 65, (254), 5-28
28. BECKWITH, Karen (1977) "The status of Women Professionals in Geography", *The Professional Geographer*, 4, (29), 404-405.
29. BELLAS, Marcia L.; TOUTKOUSHIAN, R. K. (1999) "Faculty time allocations and research productivity: Gender, race, and family effects", *The Review of Higher Education*, 22, 367-390.
30. BELLAS, Marcia L; RITCHEY, P. Neal; PARMER, Penelope (2001) "Gender differences in the salaries and salary growth rates of university faculty: an exploratory study", *Sociological perspectives*, 44, (2), 163-187.
31. BENERÍA, Lourdes (2006) "Globalització, mercats de treball i transformació dels rols de les dones", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 61-62, 305-324.
32. BENSCHOP, Yvonne; BROUNS, Margo (2003) "Crumbling ivory towers: academic organizing and its gender effects", *Gender, Work and Organization*, 10 (2), 194-212.
33. BERG, Lawrence D. (2001) "University salaries" a *International Journal for Critical Geographies*, (Nota distribuïda per Internet).
34. BERG, Lawrence D. (2002) "Gender equity as 'boundary object': or the same old sex and power in geography all over again", *The Canadian Geographer*, 46, 3, 248-254.
35. BERGANZA, M. R., SÁNCHEZ, J. J. (2000) *Itinerarios formativos y laborales de las tituladas de Universidad de Navarra, 1994-1999*, Pamplona, Instituto Navarro de la Mujer, 99 pp.
36. BERMAN, Mildred (1977a) "Facts and Attitudes on Discrimination as Perceived by AAG Members: Survey Results", *The Professional Geographer*, 29, (1), 71-80.
37. BERMAN, Mildred (1984) "On Being a Woman in American Geography: A Personal Perspective", *Antipode*, 16 (3), 61-66.
38. BERMAN, Mildred (1977b) "A response to the Wolf who cried Wolf" a *The Professional Geographer*, 29, (4), 402-404.
39. BERNARD, Jessie (1964) *Academic Women*, Pennsylvania: University Park.
40. BERTRAN GONZÀLEZ, Enric (2000) "La societat catalana de Geografia als anys noranta", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, XV, (50), 221-232.
41. BIRNIE, Jacky, MADGE, Clare; PAIN, Rachel; RAGHURAM, Parvati; ROSE, Gillian (2005) "Working a fraction and making a fraction work: a rough guide for geographers in the academy", *Area*, 37 (3), 251-259.
42. BLACKSTONE, T, FULTON, O (1974) "Men and women academics", *Higher Education*, 3, 119-140.
43. BLAZQUEZ, N. i FLORES, J. (Ed.) (2005) *Ciencia y tecnología y género en Iberoamérica*, México D. F.: Universidad Nacional de México.

44. BLUMEN, Orna (2002) "Women's professional choice in Geography: National sentiments and national exclusion", *Women's Studies International Forum*, 25, (5), 555-571
45. BLUMEN, Orna i BAR-GAL, Yoram (2006) "The academic Conference and the Status of Women: The Annual Meetings of the Israeli Geographical Society", *The Professional Geographer*, 58:3, 341-355.
46. BOLETÍN DE EDUCACIÓN SUPERIOR (2008) *Las mujeres en la Educación Superior*, Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya, 21 pp.
47. BORDONS, Maria i MUÑOZ, Anna (2004) *Estudio bibliométrico sobre mujer y ciencia: segundo informe para el grupo de expertas sobre mujer y ciencia*, Madrid: Fundación española por la ciencia y la tecnología, 59 pp.
48. BORDONS, Maria, MURILLO, Fernanda, FERNÁNDEZ, M. Teresa; GÓMEZ, Isabel (2003) "One step further in the production of bibliometric indicators at the microlevel: differences by gender and professional category of scientists", *Scientometrics*, 57, (2), 159-173.
49. BORREGO, Àngel; BARRIOS, Maite; VILLARROYA, Anna; OLLÉ, Candela (2009) "Scientific output and impact of postdoctoral scientist: a gender perspective", *Scientometrics*, www.springerlink.com/content/dr76j81741l650k6/ (en línia).
50. BOTÍA MORILLAS, Carmen (2010) "Negociar en la vida cotidiana para transformar las relaciones de genero: una propuesta teòrica", *Papers*, 95 (1), 119-137.
51. BRACKEN, Louise; MAWDSLEY, Emma (2004) "Muddy glee: Rounding out the picture of women and physical geography fieldwork", *Area*, 36, (3), 280-286.
52. BRINEGAR, Sarah J. (2001) "Female Representation in the Discipline of Geography", *Journal of Geography in Higher Education*, 3 (25), 311-320.
53. BROOKS, Ann (1997) *Academic Women. The society for Research into Higher Education*. Bristol (USA) Open University Press i SRHE, 174 pp.
54. BUEHLER, Elisabeth (2006) "From Migration der Frau aus Berggebieten to Gender and Sustainable Development: Dynamics in the field of gender an geography in Switzerland and in the German speaking context"; *Actas del Seminari internacional: Geography and Gender Worldwide: Contesting Angloamerican Hegemony*. Bellaterra:Universitat Autònoma de Barcelona, 22-25 de febrer de 2006.
55. BURRIEL DE ORUETA, Eugenio L. (2004) "La geografia en la universidad española actual"; GARCIA RAMÓN, M. Dolors, MARTÍN LOU, M. Asunción *et al.* (Eds) *La geografia española ante los retos de la sociedad actual*, Madrid: Comité Español de la Unión Geográfica Internacional, 19-46.
56. CABALLÉ, Alba (1997) "Aproximación al marco teórico y metodológico en la investigación de geografía y género", *Cuadernos Geográficos*, 27, 7-27.
57. CABRÉ, Anna, AJENJO, Marc, BLANES, Amand (2001) *El professorat del sistema universitari català: evolució i projecció*, Barcelona: Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació, 132 pp.
58. CANOSA, Elia; FROCHOSO, Manuel; MUÑOZ, Julio (2004) "Los departamentos universitarios de geografía y su producción científica", GARCIA RAMÓN, M. Dolors, MARTÍN LOU, M. Asunción *et al.* (Eds) *La geografia española ante los retos de la*

- sociedad actual*," Madrid: Comité Español de la Unión Geográfica Internacional, 121-144
59. CAPEL, Horacio , RODRIGUES, Paulo Roberto i UEDA, Vanda (2001) "La revista Scripta Nova: 1997-2001", *Scripta Nova. Revista electrònica de Geografia y Ciencias Sociales*, V, 104.
  60. CARRASQUER, Pilar (2008) Moderadora. *Actas del I Congreso Internacional sobre Sesgo de género y desigualdades en la evaluación de la calidad académica*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 221-226.
  61. CARREÑO, Antonieta, FABRA, Maria Luïsa, LLORET, Caterina, PALLEJÀ, Mercè, PASTOR, Chei, PÉREZ DE LARA, Núria (1998) *La carrera de les professores universitàries*, Bellaterra, Institut de Ciències de l'Educació de la UAB, 189 pp.
  62. CARRERA, Victoria, LAMEIRAS, Maria *et al.* (2008) "Análisis descriptivo del sistema universitario gallego desde una perspectiva de género"; MIQUEO, Consuelo, BARRAL, M. José i MAGALLÓN, Carmen (eds) *Estudios iberoamericanos de género en Ciencia, Tecnología y Salud*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 303-307.
  63. CASTANER, Margarida, CENTELLES, Núria (1985) "La mujer y la geografía universitaria española", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 7, 103-140.
  64. CASAS AMETLLER, Montserrat (2008) "Mujeres en los rectorados: ¿es más cómoda la segunda fila?", *Mujeres en la alta dirección. La carrera profesional de las mujeres en la empresa, la administración y la universidad*, Madrid: Instituto de la Mujer, 89-98.
  65. CIDE, la, Mujer Instituto de (2001) *Las mujeres en el sistema educativo*, Madrid: Instituto de la Mujer, 130 pp.
  66. COLE, Jonathan R. (1979) *Fair Science: Women in the Scientific community*, New York: Free Press.
  67. COLE, Jonathan R.; ZUCKERMAN, Harriet (1984) "The productivity Puzzle: Persistence and Change in Patterns of Publication of Men and Women Scientists"; M.W. STEINKAMP; M.L. MAEHR (eds), *Advances in Motivation and Achievement*, 2, 217-258. Greenwich: JAI Press.
  68. COLE, Jonathan R.; ZUCKERMAN, Harriet (1987) "Marriage, motherhood and research performance in science", *Scientific American*, 255, 119-125.
  69. *Congreso Internacional Share 2008: Igualdad en la innovación, innovación para la igualdad*, Vitoria: Emakunde, 77-82.
  70. COTERILL, P. (1992) "Interviewing women: Issues of friendship vulnerability and power", *Women's Studies International Forum*, 15, (5/6), 593-606.
  71. CRANG, Mike (2003) "Malestream geography: gender patterns among UK geography faculty", *Environment and Planning A*, 35, 1711-1716
  72. CRANG, Mike (2007) "Flexible and fixed times working in the academy", *Environment and Planning A*, 39, 509-514.

73. CRETON, Dominique (2007) "Gender issues in French geography", *Belgeo*, 3, 313-322.
74. CROSS, William (1936-37) "Women as Felows", *Journal of the Manchester Geographical Society*, 47, 52-53.
75. CRUE Conferencia de Rectores de las Universidades Españolas (2000) *Indicadores universitarios (curso académico 2000/01)*. <http://www.crue.org>
76. CRUE Conferencia de Rectores de las Universidades Españolas (2008) *La universidad española en cifras (2008)*. <http://www.crue.org>
77. DAVIS, Diane E; ASTIN, Helen S. (1990) "Life cycle, career patterns and gender stratification in academe: Breaking myths and exposing truths", Suzanne S. LIE i Virginia, E. O'LEARY, *Storming the Tower: Women in the Academic World*, New York: Nicholas Publishing, 89-107.
78. DEEM, Rosemary (2003) "Gender, organizational cultures and the practices of manager-academics in UK Universities", *Gender, Work and Organization*, 10 (2), 239-259.
79. DEASY, George F. (1948) "The Geographer's Salary", *The Professional Geographer*, 8, 4-16;
80. DORY, Daniel, DOUZANT-ROSENFELD, Denise, KNAFOU, Rémy (1993) *Materiaux pour une sociologie de la Géographie*, Paris: L'Harmattan, Géotextes, 187 pp.
81. DOWLING, Robyn (2008) "Geographies of identity: labouring in the 'neoliberal' university", *Progress in Human Geography*, 32 (6), 812-820.
82. DROOGLEEVER, Joos Furtuijn (2004) "Gender representation and participation in Dutch Human Geography Departments", *Journal of Geography in Higher Education*, 28, (1), 133-141.
83. DUMAYNE-PEATY, Lisa, WELLENS, Jane (1998) "Gender and physical geography in the United Kingdom", *Area*, 3, (30), 197-205.
84. DURÀ GUIMERÀ, Antonio; OLIVERAS GONZÀLEZ, Xavier & VILLANUEVA, Maria (2007). "Vint-i-cinc anys de difusió de la recerca geogràfica: anàlisi bibliomètrica de la revista Documents d'Anàlisi Geogràfica", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 50, 29-50.
85. DURAN, María Ángeles (1981) "Una ausencia de mil años (La mujer en la Universidad)", María Ángeles DURAN (Eds.), *La mujer en el mundo contemporaneo*, 53-67, Madrid: Universidad Autónoma de Madrid.
86. ELG, Ulg; JONNERGARD, Karin (2003) "The inclusion of female PhD students in academia: a case study of a Swedish university department" a *Gender, work and organization*, 10 (2), 154-174.
87. ETAN, Grup de Treball sobre dones i ciència (2001) *Política científica de la Unión Europea. Promover la excelencia mediante la integración de la igualdad entre géneros.*, Luxemburg: European Communities, 157 pp.

88. EUROPEAN COMMISSION (2008a) *Mapping the Maze: Getting more women to the top in research*, Luxemburg: European Communities, 71 pp.
89. EUROPEAN COMMISSION (2008b) *Benchmarking policy measures for gender equality in Science*, Luxemburg: European Communities, 162 pp.
90. EVETTS, Julia (2000) "Analysing Change in Women's Careers: Cultures, Structures and Action Dimensions", *Gender, work and organization*, 7, (1), 57-67.
91. FALCONER, Karen (2000) "Women in Geography in the 21th Century. Introductory Remarks: Structure, Agency and Women Geographers in Academia at the end long twentieth Century", *The Professional Geographer*, 52 (4), 697-702.
92. FINCH, Janet (2003) "Foreword: why be interested in women's position in academe?", *Gender, work and organization*, 10 (2), 133-153.
93. FERNÁNDEZ CORDÓN, Juan Antonio; TOBÍO SOLER, Constanza (2006) *Conciliar las responsabilidades familiares y laborales: políticas y prácticas sociales*, Madrid: Fundación Alternativas, Documento de Trabajo 79/2005, 89 pp.
94. FLECHA, Consuelo (2001), *Las primeras mujeres universitarias*, Conferència impartida en el marc del Simposi Universitat, Gènere i Poder, organitzat pel Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona el 25 de maig de 2001.
95. FOUNDATION, NATIONAL SCIENCE (1996) "Women, Minorities and Persons with Disabilities in Science and Engineering", <http://www.nsf.gov/sbe/srs/nsf96311/5women.htm> (en línia).
96. FOX, Mary Frank (1991) "Gender, environmental milieu, and productivity in science", ZUCKERMAN, H.; COLE, J.; BUER, J. (Eds), *The outer circle: Women in the scientific community*, New York: W.W. Norton.
97. FOX, Mary Frank (1996) "Gender equity"; *Issues in Science and Technology*, 12, p.
98. FOX, Mary Frank (2001) "Women, science and academia: graduate education and careers", *Gender & Society*, 15, 654-666.
99. FOX, Mary Frank (2005) "Gender, Family Characteristics, and Publication Productivity among Scientists", *Social Studies of Science*, 35 (1), 131-150.
100. FRÍAS, R. (2006) "Estudio de satisfacción del profesorado en la Universidad Pública Española", *Empiria. Revista de metodología de las Ciencias Sociales*, 11.
101. FECYT, FUNDACIÓN ESPAÑOLA PARA LA CIENCIA Y LA TECNOLOGÍA (2007) *Indicadores bibliométricos de la actividad científica española (1990-2004)*, Granada: Universidad de Granada, 305 pp.
102. GALLIVAN, M.J.; BENBUNAN-FICH, R. (2006) "Examining the Relationship between Gender and the Research Productivity of IS Faculty", *Special Interest Group on Computer Personnel Research, Annual Conference Proceedings of the 2006 ACM SIGMIS CPR Conference on Computer Personnel Research: Forty four years of Computer Personnel Research: achievements challenges and the future. April 13-15, 2006*, California: Claremont.
103. GARCÍA BALLESTEROS, Aurora (1982) "El papel de la mujer en el desarrollo de la geografía", M. Ángeles DURAN (Eds.), *Liberación y utopía*, Madrid: Akal, 119-141.

104. GARCÍA BALLESTEROS, Aurora (1998) "Métodos y técnicas cualitativas de investigación en geografía social", García Ballesteros, Aurora (coord.) *Métodos y técnicas cualitativas en geografía social*, Barcelona: Oikos-Tau, 13-26.
105. GARCÍA DE CORTÁZAR, Marisa, GARCÍA DE LEÓN, M. Antonia (1996) *Las catedráticas de Universidad. Un caso de mujeres en minoría en un círculo de poder androcéntrico*, Madrid: Instituto de la Mujer, col. Sociología de las relaciones de género, 18, 187 pp.
106. GARCÍA DE CORTAZAR, Marisa; GARCÍA DE LEÓN, María (1997) *Mujeres en minoría. Una investigación sociológica sobre las catedráticas de universidad en España*, Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, col. Opiniones y Actitudes, 16, 88 pp.
107. GARCÍA DE CORTÁZAR, María, ARRANZ LOZANO, Fátima, et al. (2006) *Mujeres y hombres en la ciencia española. Una investigación empírica*. Madrid: Instituto de la Mujer, Estudios, 96, 347 pp.
108. GARCÍA DE CORTÁZAR, Marisa, DEL VAL, Consuelo (2008) "La investigación científica (I+D) en el sector público en España desde la perspectiva de género: trayectorias vitales y profesionales del personal investigador" a MIQUEO, Consuelo, BARRAL, M. José i MAGALLÓN, Carmen (eds) *Estudios iberoamericanos de género en Ciencia, Tecnología y Salud*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 215-219.
109. GARCÍA DE LEÓN, M. Antonia (2001), *Sobre el poder académico*, Conferència impartida en el marc del Simposi Universitat, Gènere i Poder, organitzat pel Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona el 25 de maig de 2001
110. GARCÍA DE LEÓN, M. Antonia; GARCÍA DE CORTÁZAR, María; ALONSO, María José; et al. (2001) *Las académicas. Profesorado universitario y género*, Madrid: Instituto de la Mujer, Estudios, 72, 623 pp.
111. GARCIA RAMON, Maria Dolors, BELIL, Mireia, CLOS, Isabel (1988) "La receptividad a influencias extranjeras en revistas españolas de geografía: un análisis bibliométrico", *Anales de geografía de la Universidad Complutense*, 8, 11-24.
112. GARCIA RAMON, Maria Dolors, CASTAÑER, Margarita, CENTELLES, Núria (1988) "Women and Geography in Spanish Universities" *The Professional Geographer*, 3, (40), 307-315. (Existeix una versió prèvia en castellà a *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 1985, 7).
113. GARCIA RAMON, Maria Dolors, NOGUÉ i FONT, Joan, ALBET i MAS, Abel (1992) *La práctica de la geografía en España (1940-1990). Innovación metodológica y trayectorias individuales en la geografía académica española*, Barcelona: Oikos-tau, Colección Estudios Geográficos, 250 pp.
114. GARCIA RAMON, Maria Dolors, CABALLÉ, Alba (1997) "Situating Gender Geographies. A Bibliometrical Analysis of Geographical Academic Journals", *Working Paper of the IGU/Commission on Gender and Geography*, 35, 1-13+anexes.

115. GARCIA RAMON, Maria Dolors; ALBET, Abel; ZUSMAN, Perla (2003) "Recent developments in social and cultural geography in Spain", *Social and Cultural Geography*, 4 (3), 419-431.
116. GARCIA RAMON, Maria Dolors; PUJOL, Herminia (2004) "Gender representation in academic geography in Catalonia (Spain)", *Journal of Geography in Higher Education*, 28 (1), 111-119.
117. GELONCH, Antoni (1992) *El sistema universitari de Catalunya*, Barcelona: Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, 186 pp.
118. GENERALITAT DE CATALUNYA (2008). Protocol d'actuacions per a la intervenció en casos d'assetjament sexual en l'àmbit del lloc de treball <http://www.gencat.net/icdona/docs/assetjamentsexual.pdf> (pàgina web consultada el 26/10/2008).
119. GERSICK, C.J.G.; BARTUNEK, J.M.; DUTTON, J.E. (2000) "Learning from academia: the importance of relationships in professional life", *Academy of Management Journal*, 43, 1026-1045.
120. GIMENO i TORRENT, Xavier (2006) "Classificació i jerarquia. L'estructura de desigualtats del Departament de Sociologia de la UAB (1998-2003) vista a través d'un anàlisi de l'estructura de relacions", *Revista Catalana de Sociologia*, 21, 72-112.
121. GINTHER, D.K; KHAN, S. (2006) "Does science promote women? Evidence from academia 1973-2001", *NBER Working Paper Series*, W12691.
122. GOLLEDGE, Reginald G., HALPERIN, William C. (1983) "On the status of women in geography", *The Professional Geographer*, 2, (35), 214-218.
123. GÓMEZ TORRALBO, Rosa (2003) "Hacia un equilibrio entre el trabajo productivo y reproductivo", *Congreso Internacional sobre Mujer y empleo, Victoria-Gasteiz, 9-10 de octubre de 2003* http://www.garapen.net/castellano/publicaciones_ponencias_mujer.htm. (en línia)
124. GONZÁLEZ DUARTE, R, (Coord.) (2004) Document sobre dones i ciència, Barcelona: Observatori de Bioètica i dret, 75 pp.
125. GREENFIELD, S; PETER, J.; LANE, N.; REES, T., SAMUELS, G. (2002) *Set Fair: A Report on Women in Science, Engineering and Technology to the Secretary of State for Trade and Industry*, London: Department of Trade and Industry, 1.
126. HAMOVITCH, W.; MORGENSTERN, R. D. (1977) "Children and the productivity of academic women", *Journal of Higher Education*, 48, (6), 633-645.
127. HANSON, Susan (2000) "Networking", *The Professional Geographer*, 4, (52), 751-758.
128. HANSON, Susan (2007) "Service as subversive activity: on the centrality of service to an academic career", *Gender, Place and Culture*, 14 (1), 29-34.
129. HEALY, Geraldine (1999) "Structuring commitments in interrupted careers: career breaks, commitment and life cycle in teaching", *Gender, work and organization*, 6 (4), 185-201.

130. HOLDEN, Constance (1996) "Social science: Researchers find feminization a two-edged sword, *Science*, 271 (5257), 1919-1920.
131. ICD/IDESCAT (2001) *Les dones a Catalunya: dades estadístiques*, Barcelona: Institut Català de la Dona i Institut d'Estadística de Catalunya, 245 pp.
132. IFIIE (2009) *Las mujeres en el sistema educativo*, Madrid: Instituto de la Mujer, 201 pp.
133. IGLÉSIES, Josep (1989) "Els quaranta anys de la Societat Catalana de Geografia", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 19, (XV), 11-29.
134. INE (2010) "Encuesta sobre recursos humanos en Ciencia y Tecnología", *Notas de prensa*, Madrid: 4 d'octubre de 2010 (Butlletí difós per internet).
135. IMARISIO, Caterina Simonetta (2007) "Il genere nella geografia accademica italiana", Dansero, Egidio; Di Meglio, Giovanna; Donini, Elisabetta; Governa, Francesca (Eds), *Geografia, Società, Politica. La ricerca in geografia come impegno sociale*, Torino: Ed. Franco Angeli, pp. 215-231.
136. IZQUIERDO, María Jesús (dir), BORRÀS, Alexis, FERRER, Anna, SANZ, Noemí, VIANYA, Ignasi (1999) *El sexisme a la universitat. Estudi comparatiu del personal assalariat de les universitats públiques catalanes*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona/Comissions Obreres, 283 pp.
137. IZQUIERDO, María Jesús (2008) "Androcentrismo y promoción de las mujeres en la universidad", *Mujeres en la alta dirección. La carrera profesional de las mujeres en la empresa, la administración y la universidad*, Madrid: Instituto de la Mujer, p. 69-79.
138. JACOBS, J.A. (1996) "Gender inequality and higher education", *Annual Review of Sociology*, 22, 153-185.
139. JOHNSTON, R.J. , BRACK, E.V. (1983) "Appointment and promotion in the academic labour market: a preliminary survey of British University Departments of Geography, 1933-1982" *Transaccions*, 1, (8), 109-110.
140. KIRKUP, G i SMITH KELLER, L (Eds) (1992) *Inventing Women, Science, Technology an Gender*, Cambridge:Polity/Open Universty.
141. KYVIK, Svein (1990) "Motherhood and Scientific Productivity"; *Social Studies of Science*, 20, 149-160.
142. KYVIK, Svein; TEIGEN, Mari (1996) "Child Care, Research Collaboration, and Gender Differences in Scientific Productivity"; *Science, Technology and Human Values*, 21 (1), 54-71.
143. KNIGHTS, David; RICHARDS, Wendy (2003) "Sex discrimination in UK academia", *Gender, work and organization*, 10 (2), 213-238.
144. KREFTING, Linda A. (2003) "Interwined discourses of merit and gender: evidence from academic employment in the USA", *Gender, work and organization*, 10 (2), 260-278.
145. JOHNSTON, R.J. , BRACK, E.V. (1983) "Appointment and promotion in the academic labour market: a preliminary survey of British University Departments of Geography, 1933-1982", *Transaccions*, 1, (8), 100-111.

146. LAPOINTE, Claire (1998) "Les libertés et les contraintes dans l'expérience de professeures d'université: une analyse féministe de la culture organisationnelle", *Recherches féministes*, 1, (11), 133-154.
147. LA SORTE Michael A. (1971) "Sex differences in Salary among Academic Sociology Teachers" *American Sociologist*, 6, 304-307.
148. LAWRENCE, P.A. (2006) "Men, women and ghosts in Science", *PLoS Biology*, 4, (1), 13-15.
149. LEACH, V (1976) *Women in academic geography; an examination of the situation and its problems*. St. Paul Minnesota: Macalester College, Departament of Geography, senior honor paper.
150. LEAHEY, E. (2006) "Gender Differences in Productivity. Research Specialization as a Missing Link", *Gender and Society*, 20, (6), 754-780.
151. LEE, David R. (1990) "The status of women in geography: things change, things remain the same", *The Professional Geographer*, 2, (42), 202-211.
152. LEFFLER, Kay E. (1965) *The Role of Women in Geography in the United States*, Norman: University of Oklahoma, (tesis no publicada).
153. LEWISON, Grant (2001) "The quantity and quality of female researchers: a bibliometric study of Iceland", *Scientometrics*, 52, (1), 29-43.
154. LEWTHWAITE, Gordon; PRICE, Edward T.; Jr. i AL WINTERS, Harold eds. (1970) "A Geographical Bibliography for American College Libraries", *AAG Comm. on College Geography*, 9.
155. LITTLE, Jo "Gender and Geography: developments in the United Kingdom 1980-2006", *Actas del Seminari internacional: Geography and Gender Worldwide: Contesting Angloamerican Hegemony*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 22-25 de febrer de 2006.
156. LONG, J. Scott (1992) "Measures of sex differences in scientific productivity", *Social Forces*, 71, 159-178.
157. LONG, J. Scott (1993) "Rank advancement in academic careers; sex differences and the effects of productivity", *American Sociological Review*, 58, 703-722.
158. LUZZADDER-BEACH, Sheryl i MACFARLANE, Allison (2000) "The Environment of Gender and Science: Status and Perspectives of Women and Men in Physical Geography", *Professional Geographer*, 52 (3), 407-424.
159. LLOBET, Salvador (1989) "Lluís Solé i Sabarís i la Geografia Catalana de la immediata postguerra", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 19, (XV), 51-54
160. LLUCH, Enric, ALBET, Abel, PUJOL, *Herminia et al.* (1998) *Reports de la recerca a Catalunya: Geografia i Demografia*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 64 pp.

161. MACHO STADLER, Marta; MARRENO RODRÍGUEZ, Isabel; *et al.* (2008) "Situación actual de las mujeres matemáticas españolas en el ámbito de la docencia y la investigación universitaria", *Estudios iberoamericanos de género en Ciencia, Tecnología y Salud*, Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 165-170.
162. MARKUS, María (1990) "Mujeres, éxito y sociedad civil. Sumisión o subversión del principio de logro", BENHABIB Seyla, DRUCILLA, Cornella (Eds.), *Teoría feminista y teoría crítica*, València: Edicions Alfons el Magnànim, 151-168.
163. MARTÍNEZ, Carme; LUSA, Amaia; CALVET, M. Dolors; GALLEGO, Isabel, PONS, Olga i TURA, Marta (2006) *Guia per al disseny i la implantació d'un pla d'igualtat d'oportunitats a les universitats*, Barcelona: Institut Català de les Dones, 134 pp.
164. MARTÍNEZ MARTÍNEZ, M. del Carmen; PATERNA, Consuelo (2009) "Perspectiva de género aplicada a la conciliación", *Género y conciliación de la vida familiar y laboral: un análisis psicosocial*, Murcia: Universidad de Murcia, 17-44.
165. MARTÍNEZ COSTA, Carme (2008) "El acceso a la cátedra en las Politécnicas", *Mujeres en la alta dirección. La carrera profesional de las mujeres en la empresa, la administración y la universidad*, Madrid: Instituto de la Mujer, 79-88.
166. MATEU I LLEVADOT, Xavier (1988) "Notas sobre la geografía profesional en Cataluña. La asociación de técnicos geógrafos de Cataluña", *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 51-55.
167. McDOWELL, Linda (1979) "Women in British Geography", *Area*, 11, (2), 151-154.
168. McDOWELL, Linda, PEAKE, Linda (1990) "Women in British Geography Revisited: or the same old story", *Journal of Geography in Higher Education*, 1, (14), 19-30.
169. McDOWELL, Linda (1992) "Doing gender: feminism, feminists and research methods in human geography", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 17, 399-416.
170. McDOWELL, Linda (1994) "Making a difference: geography, feminism and everyday life -an interview with Susan Hanson", *Journal of Geography in Higher Education*, 1, (18), 19-32.
171. MIYARES, Alicia (2008) "De catedráticas a rectoras ¿Dónde están las mujeres?", *Mujeres en la alta dirección. La carrera profesional de las mujeres en la empresa, la administración y la universidad*, Madrid: Instituto de la Mujer, p. 64-69.
172. MORLEY, Louise (2006) "Including women: Gender in commonwealth higher education", *Women's Studies International Forum*, 29, 539-542.
173. MOMSEN, Janet (1980) "Women in Canadian Geography", *Professional Geographer*, 32, (3), 365-369.
174. MOSS, Pamela; DEBRES, Karen, J.; CRAVEY, Altha; HYNDMAN, Jennifer; HIRSCHBOECK, Catherine K. & MASUCCI, Michele (1999). "Toward mentoring as feminist praxis: strategies for ourselves and others", *Journal of Geography in Higher Education*, 23 (3), pp. 413-427.
175. MONK, Janice J. (1989) "Finding Their Place. Women Geographers in the United States, in the Twentieth Century", *85th Annual Meeting of Association of American Geographers*, Baltimore.

176. MONK, Janice (1994), "Place matters: comparative international perspectives on feminist geography", *The Professional Geographer*, 46 (3), 277-288.
177. MONK, Janice (1995) "The Women were always welcome at Clark", *Economic Geography*, (Special Issue), 14-29.
178. MONK, Janice (2004a) "Histories of American Geography", *Annals of the Association of American Geographers*, 94 (1), 1-22.
179. MONK, Janice (2004b) "Women, Gender, and the Histories of American Geography", *Annals of the Association of American Geographers*, 1-22.
180. MONK, Janice (2006) "Changing expectations and institutions: American women geographers in the 1970s", *The Geographical Review*, 96 (2), 259-277.
181. MONK, Janice (2010) "Time, place, and the lifeworlds of feminist geographers: the US in the 1970s", *Gender, Place and Culture*, 17 (1), 35-42.
182. MONK, Janice, DROOLEEVER FORTUIJN, Joos; RALEIGH, Clionadh (2004) "The representation of Women in Academia Geography Contexts, Climate and Curricula", *Journal of Geography in Higher Education*, 28, (1), 83-90.
183. MONK, Janice i HANSON, Susan (1982) "On not excluding half or the human in human geography", *Professional Geographer*, 34 (1), 11-23.
184. MORCILLO GÓMEZ, Aurora (1990) "Aproximación a un análisis comparativo de la presencia de las mujeres en las universidades norteamericana y española (1939-1950), Pilar BALLARÍN, Teresa ORTIZ (Eds.), *La mujer en Andalucía*, Granada: Universidad de Granada, 471-481.
185. MORLEY, Louise (2006) "Including women: Gender in commonwealth higher education", *Women's Studies International Forum*, 29, 539-542.
186. MORRILL, Richard L. (1980) "Productivity of American Ph. D.-Granting Departments of Geography", *The Professional Geographer*, 32, (1), 85-89.
187. MOSTEIRO, M. Josefa; CAJIDE, José; PORTO, Ana M. (2001) "Modelos y factores que influyen en el desarrollo de la carrera de las mujeres" Rita Rald (Ed) *Cuestiones actuales de Sociología del Género*, Madrid: Colección Academia, Centro de Investigaciones Sociológicas, 301-315.
188. MUÑOZ MUÑOZ, Ana María (2006) *Presencia y producción de las profesoras de la Universidad de Granada (1975-1990)*, Granada: Universidad de Granada, 248 pp.
189. NADAL PIQUÉ, Francesc (1991) "El pensament geogràfic a la Catalunya contemporània fins els anys quaranta", Societat Catalana de Geografia (Eds), *Primer Congrés Català de Geografia*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, volum II, 5-20.
190. NAKHAIE Reza M. (2002) Gender differences in publication among university professors in Canada, *The Canadian Review of Sociology and Anthropology*, 39 (2), 151-179.

191. NAVARRO ARDOY, Luis (2005) "Trabajo y familia: un conflicto en las parejas", *Revista de Estudios de Juventud*, 4 (67).
192. OLAZARAN, M i LAVÍA, C (2004) "¿Hacia una segunda transición en la ciencia? Política científica y grupos de investigación", *Revista Española de Sociología*, 4.
193. OLSEN, Deborah, MAPLE, Sue A., STAGE, Frances K. (1995) "Women and minority faculty job satisfaction", *Journal of Higher Education*, 66, 267-293.
194. ORNSTEIN, M, STEWART, P (1996) "Gender and faculty pay in Canada" a *Canadian Journal of Sociology*, 21, p. 461-481.
195. ÖZGÜÇ, Nazmiye (2006) "Gender representation in academic geography in Turkey" *Actas del Seminari internacional: Geography and Gender Worldwide: Contesting Angloamerican Hegemony*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 22-25 de febrer de 2006.
196. PALOMBA, Rossella (2000) "Ricerca, sostantivo maschile", Rossella Palomba (ed.), *Figlie di Minerva. Il primo rapporto sulle carriere femminili negli enti pubblici di ricerca italiani*, Milà: FrancoAngeli, 9-14.
197. PALOMBA, Rossella (2000) "Donne e uomini nella scienza: mai uguali", Rossella Palomba (ed.), *Figlie di Minerva. Il primo rapporto sulle carriere femminili negli enti pubblici di ricerca italiani*, Milà: FrancoAngeli, 167-177.
198. PASTOR GOSÁLBEZ, Inma (2010). "Les dones a la universitat. De la igualtat d'oportunitats a la igualtat efectiva?", *VVAA. Doctes, doctores i catedràtiques. Cent anys d'accés lliure de la dona a la universitat*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Consell Interuniversitari de Catalunya, 114-126.
199. PASTOR GOSÁLBEZ, Inma; BELZUNEGUI ERASO, Àngel; MORENO TRIGUERO, Blanca; MAÑAS RODRÍGUEZ, Carmen; (2010) "La igualtat d'oportunitats a la universitat: les percepcions del PDI", *Papers*, 95 (2), 457-481
200. PAZOS MORAN, Maria (2008) "Roles de género: comportamientos privados y políticas públicas", *Congreso internacional Sare 2007: masculinidad y vida cotidiana*. Vitoria: Emakunde, 225-264
201. PEAKE, Linda (1989) "The challenge of feminist geography", *Journal of Geography in Higher Education*, 13 (1), 85-121.
202. PÉREZ SEDEÑO, Eulalia (1996) *Family versus career in women mathematicians*. EWM, Copenhagen/Madrid.
203. PÉREZ SEDEÑO, Eulalia et al. (2007) *La situación de las mujeres en el sistema educativo de ciencia y tecnología en España y su contexto internacional*. Programa de análisis y estudios de acciones destinadas a la mejora de la calidad de la enseñanza superior y de actividades del profesorado universitario (REF: S2/EA2003-0031), 207 pp. <http://www.usc.es/smucea/IMG/pdf/EA2003-0031.pdf>.
204. PÉREZ SEDEÑO, Eulalia (2009) "Situación y retos en relación con la investigación científica y tecnológica en el ámbito académico" a *Congreso Internacional Sare 2008: Igualdad en la innovación, innovación para la igualdad*. Vitoria: Emakunde 99-117.
205. PRATS, Maria (1997) "Geografía feminista y metodología. Reflexión sobre un proceso de aprendizaje paralelo", *Cuadernos de Geografía*, 64, 313-323.

206. PRPIC, Katarina (2002) "Gender and productivity differentials in science", *Scientometrics*, 55 (1), 27-58.
207. PUJOL, Hermínia (2003) "El perfil dels membres de la Societat Catalana de Geografia i de l'Associació de Geògrafs Professionals de Catalunya", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 56, 169-199.
208. PUJOL, Hermínia (2004a) "La presència de les dones a la geografia acadèmica. Un estat de la qüestió al tombant de segle", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 57, 221-236.
209. PUJOL, Hermínia (2004b) "De la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda?", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 45, 135-152
210. RAMAZANOGLU, Caroline (1987) "Sex and violence in Academic life or you can keep a good woman down", HANMER, Jaina, MAYNARD, Mary (Eds), *Women, violence and social control*, New Jersey: Humanities Press International.
211. RAMIRO, Enric (2005) "Discriminació de la dona a les revistes de geografia valencianes. Estudi bibliomètric", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm 59, 131-155.
212. RAMOS GOROSPE, Esther (2001) "Docentes nosotras, docentes ellos. Un estudio cuantitativo de lapresneicia de las mujeres en los centros de la Universidad de Extremadura", Rita Rald (Ed) *Cuestiones actuales de Sociología del Género*, Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, Colección Academia, 363-393.
213. RAMSAY, Karen; LETHERBY, Gayle (2006) "The experience of academic non-mothers in the gendered university", *Gender, work and organization*, 13 (1), 25-44.
214. REAY, Diane (2004) "Cultural capitalist and academia habitus: classed and gendered labour in UK hiher education", *Women's Studies Internacional Forum*, 27, 31-39.
215. REQUES, Pedro (2004) Geografía y sociedad en España: presencia (y ausencias); GARCIA RAMÓN, M. Dolors, MARTÍN LOU, M. Asunción *et al.* (Eds), *La Geografía española ante los retos de la sociedad actual*, Madrid: Comité español de la Unión Geográfica Internacional, 375-392.
216. RIBBENS, J.. (1989) "Interviewing –An unnatural situation in women's studies" *Women's Studies Internacional Forum*, 12 (6), 579-592.
217. RODER, Wolf (1977) "An alternative interpretation of men and women in Geography", *The Professional Geographer*, 29, (4), 396-400.
218. ROMITO, Patrizia & VOLPATO, Chiara (2005). "Women inside and outside Academia: a struggle to access knowledge, legitimacy and influence", *Social Science Information*, 44 (1), 41-63.
219. ROSSI, Alice S. (1964) "Women in Science: Why So Few?", *Science*, 148, 1196-1292.

220. ROTHAUSEN-VANGE, Teresa J.; MARLER, Janet H.; WRIGHT, Patrick M. (2005) "Research Productivity, Gender, Family and Tenure in Organization Science Careers", *Sex Roles*, 53 (9-10), 727-738.
221. RUBIN, Barbara (1979) "Women in geography revisited: present status, new options" a *The Professional Geographer*, 33, (2), 125-134.
222. RUILOBA NÚÑEZ, Juana María (2010) "Resseña de García de León, María Antonia; Fernández- Fígares, María Dolores: *Antropólogas, polítólogas y sociólogas. Género y ciencias sociales*, Madrid y México D.F.: Plaza y Valdés, 2009, 355 pp", *Papers*, 95/3, 871-973.
223. RUSHING, Beth (2002) "Academic Work and Personal Lives", *Gender and Society*, 16 (5), 581-584
224. SABATÉ, Ana (1984) "La mujer en la investigación geográfica" *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, (4), 273-282.
225. SALIDO CORTÉS, Olga (2006) "La participación laboral de las mujeres: un reto para el bienestar social", *Working Paper 06-09*, Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
226. SANTOS, Pablo, SIERRA, Juan Carlos, BUELA-CASAL, Gualberto (2008) "Diferencias por sexo en los indicadores de productividad científica para la acreditación en los profesores funcionarios en España" *Actas del I Congreso Internacional sobre Sesgo de género y desigualdades en la evaluación de la calidad académica*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 21-33
227. SAX, Linda J; SERRA HAGEDORN, Linda; ARREDONDO, Marisol; DICRISI, Frank.A. (2002) "Faculty Research Productivity: Exploring the Role of Gender and Family-Related Factors"; *Research in Higher Education*, 43 (4), 423-446.
228. SCHNEIDER, Alison (1998) "Why don't women publish as much as men" *The Chronicle of Higher Education*, 3, (45), 14-16.
229. SHELTON, Nicola Jane (2005) "The future for new geographers", *Area*, 37 (1), 110-114.
230. SIDAWAY, James D. (2000) "Recontextualising positionality: geographical research and academia fields of power", *Antipode*, 32 (3), 260-270.
231. SIMELIO, Nuria; ROVETTO, Florencia (2008) "La mujer joven en la Universidad ¿Una doble discriminación?", *Actas del I Congreso Internacional sobre Sesgo de género y desigualdades en la evaluación de la calidad académica*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 289-303.
232. SMITH, Guy-Harold (1960) "Salaries of Geographers in the Universities" *The Professional Geographer*, 12, 15-18,
233. SCHNEIDER, Alison (1998) "Why don't women publish as much as men", *The Chronicle of Higher Education*, 45 (3), 14-16;

234. SOLÉ i SABARÍS, Lluís (1989) "Sobre la naixença i el desenvolupament de la moderna Geografia catalana", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 19, (XV), 31-46.
235. SONNERT, Gerhard; HOLTON, Gerald (1996) "Careers patterns of women and men in Sciences", *American Scientist*, 84, 63-71
236. SONNERT, Gerhard; HOLTON, Gerald (1995) *Gender Differences in Science Careers: The Project Access Study*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press;
237. SOSIN, K, RIVER, J, WEST, J (1998) "Unions and gender pay equity in academe: a study of US institutions", *Feminist Economics*, 4, 25-45.
238. STACK, Steven (2004) "Gender, children and research productivity"; *Research in Higher Education*, 45 (8), 891-920.
239. STEA, D. (1969) "Positions, purposes, pragmatics: A journal of radical geography", *Antipode*, 1, 1-12.
240. STEPHENS, S. (2004) "Tacking the unequal academy" *AUT Outlook*, 232, 18-19
241. SUMMERS, L. (2005) *Letter to the faculty Regarding NBER Remarks*. www.president.harvard.edu/speeches/summers/2005/facletter.html. (En línia)
242. SYMONDS, M.R.E; GEMMELL, N. J.; BRAISHER, T.L.; GORRINGE, K.L.; ELGAR, M.A. (2006) "Gender Differences in Publication Output: Towards an Unbiased Metric of Research Performance", *Plos One*, 1 (1).
243. TARROJA, Àlex (2004) "El Colegio de Geógrafos: una institució para promocionar la utilitat social de la geografia como profesioón"; GARCIA RAMÓN, M. Dolors, MARTÍN LOU, M. Asunción. *et al.* (Eds), *La Geografía española ante los retos de la sociedad actual*, Madrid, Comité español de la Unión Geográfica Internacional, 423-446.
244. TANG, Ning; COUSINS, Christine (2005) "Working time, gender and family: an east-west European comparison", *Gender, work and organization*, 12 (6), 527-550.
245. TIMAR, Judit; JELENSZKYNÉ, Ildikó Fábíán (2004) "Female representation in the higher education of geography in Hungary", *Journal of Higher Education*, 28 (1), 101-110.
246. TIVERS, Jacqueline (1978) "How the other half lives: the geographical study of women", *Area*, 4, (10), 302-306.
247. TOBÍO, Constanza (2005) *Madres que trabajan. Dilemas y estrategias*, Madrid: Ediciones Càtedra, 296 pp.
248. TOMÀS, Marina; DURAN, María del Mar; GUILLAMÓN, Cristina (2008) "La implicación de las profesoras en la gestión universitaria", *Actas del I Congreso Internacional sobre Sesgo de género y desigualdades en la evaluación de la calidad académica*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 195-205.

249. TORT I DONADA, Joan (2000) "Notes sobre l'aportació de la Societat Catalana de Geografia a la geografia catalana (1935-1991)", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 50, (XV), 197-210.
250. TOUTKOUSHIAN, Robert K. (1998) "Sex matters less for younger faculty: Evidence of disaggregate pay disparities from the 1988 and 1993 NCEES surveys", *Economics of Education Review*, (17), 55-71.
251. TOUTKOUSHIAN, Robert K. (1999) "The status of academic women in 1990s: no longer outsiders, but not yet equals" *Quarterly Review of Economics and Finance*, 39, 679-698.
252. TOWER, G; PLUMMER, J; RIDGEWELL, B. (2007) "A multidisciplinary study of gender-based research productivity in the world's best journals", *Journal of Diversity Management*, 2, (4), 23-32.
253. UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA (2008) *Primer Pla d'Acció per a la igualtat entre dones i homes a la UAB, 2006*, http://publicacions.uab.es/cd/tot/cat/pla_igualtat_homes_i_dones.pdf. (En línia).
254. UNTERHALTER, Elaine (2006) "New times and new vocabularies: theorising and evaluating gender equality in Commonwealth higher education", *Women's Studies International Forum*, 29, 620-628.
255. VALIAN, Virginia (1998) *Why so Slow?* Cambridge, Massachussets: MIT Press.
256. VALENZUELA, Manuel (2004) "La geografía en los estudios de tercer ciclo de las universidades españolas (1983-2004)"; GARCIA RAMÓN, M. Dolores, MARTÍN LOU, M. Asunción *et al.* (Eds) *La geografía española ante los retos de la sociedad actual*, Madrid: Comité Español de la Unión Geográfica Internacional, 83-104.
257. VILLARROYA, Anna; BARRIOS, Maite; BORREGO, Ángel; FRÍAS, Amparo (2008a) "La obtención del doctorado en España: un análisis de género", *Actas del I Congreso Internacional sobre Sesgo de género y desigualdades en la evaluación de la calidad académica*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 157-165.
258. VILLARROYA, Anna; BARRIOS, Maite; BORREGO, Ángel; FRÍAS, Amparo (2008b) "PhD Theses in Spain: A gender study covering the years 1990-2004", *Scientometrics*, 77, (3), 469-483.
259. VILLARROYA, Anna; BARRIOS, Maite; BORREGO, Ángel; OLLÉ, Candela (2009) *La productivitat científica per gènere en les Universitats públiques catalanes*. Barcelona: Informe AGAUR (2007RDG00005), 83 pp.
260. WARD, K. B. ; GRANT, L. (1995) "Gender and academic publishing"; BAYER, A.E. ; SMART, J.C. (Eds) *Higher Education: Handbook of Theory and Research*. Agathon, 172-212.
261. WENNEREAS, C; WOLD, A. (1997) "Nepotism ans Sexism in Peer-Review", *Nature*, 387.
262. WENNEREAS, C; WOLD, A. (2000) "A chair of one's own"; *Nature*, 408, 647.
263. WEST, Martha, S. (1995) "Frozen in time", *Academe*, 81, 26-29.
264. WHITLOCK (2001) "Doing Fieldwork in the Mud", *Geographical Review*, 91, (1/2), 19-25.

265. WIDMER, Maya (2008) "Mujeres en altos puestos académicos en Europa", *Mujeres en la alta dirección. La carrera profesional de las mujeres en la empresa, la administración y la universidad*, Madrid: Instituto de la Mujer, p. 89-98.
266. WILSON, B, BYRNE, E (1987) *Women in the University: a policy report*, Queensland: University of Queensland Press, 193 pp.
267. WILSON, Fiona; NUTLEY, Sandra (2003) "A critical look at staff appraisal: the case of women in Scottish universities", *Gender, work and organization*, 10 (3), 301-319.
268. WILSON, Fiona; THOMPSON, Paul (2001) "Sexual harassment as an exercise of power", *Gender, Work and Organization*, 8 (1), 61-83
269. WILLIAMS, G.; BLACKSTONE, T.; METCALF, D. (1974) *The academic labour market: economic and social aspects of a profession*, Amsterdam, 375 pp.
270. WINCKLER, Julie, A., TUCHER, Donna, SMITH, Anne K. (1996) "Salaries and advancement of women faculty in atmospheric science: Some reasons for concern" *Bulletin of the American Meteorological Society*, 77, 473-490.
271. WINCKLER, Julie A. (2000) "Faculty reappointment, Tenure, and Promotion: Barriers for Women", *The Professional Geographer*, 4, (52), 737-750.
272. WOOD, Glenice J.; NEWTON, Janice (2006) "Childlessness and Women Managers: 'Choice', Context and Discourses", *Gender, Work and Organization*, 13 (4), 338-358.
273. XIE, Yu; SHAUMAN, Kimberlee A. (1998) "Sex differences in research productivity: new evidence about an old puzzle", *American Sociological Review*, 63 (6), 847-870.
274. XIE, Yu; SHAUMAN, Kimberlee A. (1999) "Gender Difference in Research Productivity", *The Scientist*, 13, (19), 10.
275. YAGO, Carmen; MARTÍNEZ, M. del Carmen (2009) "La distribución del trabajo doméstico y la percepción de injusticia de las mujeres", *Género y conciliación de la vida familiar y laboral: un análisis psicosocial*. Murcia: Universidad de Murcia, 125-142.
276. YASMEEN, Gisèle (2002) "Attracting and keeping women and visible minorities in Canadian geography departments", *The Canadian Geographer*, 46 (3): 240-244.
277. YENTSCH, Clarice M.; SINDERMAN, Carl, J. (1992) *The Women Scientist: Meeting the Challenges for a Successful Career*, New York: Plenum Press.
278. YEOH, Brenda S.A; HUANG, Shirlena; Wong, Theresa (2004) "Gender Representation in Geography: Singapore", *Journal of Geography in Higher Education*, 28 (1), 121-131
279. ZELINSKY, Wilbur (1973a) "The Strange Case of the Missing Female Geographer", *The Professional Geographer*, 25, (2), 101-105.
280. ZELINSKY, Wilbur (1973b) "Women in Geography: a brief factual account", *The Professional Geographer*, 25, (2), 151-165.
281. ZELINSKY, Wilbur (1977) "Vive la différence géographique? Futher thoughts on Geography as a male preserve", *The Professional Geographer*, 29, (4), 400-402.

282. ZELINSKY, Wilbur; MONK, Janice; HANSON, Susan (1982) "Women and Geography: a review and prospectus", *Progress in Human Geography*, 6, (3), 317-366.

Índex de taules

TAULA 5.1. Membres de l'Association of American Geographers (AAG) 1970.	38
TAULA 5.2. Tesis de geografia llegides a les universitats dels EUA.	39
TAULA 5.3. Membres de l'Association of American Geographers (AAG) 1973-1995.	39
TAULA 5.4. Membres de l'AAG vinculats a les universitats dels EUA.	41
TAULA 5.5. Graduats en diferents disciplines de Ciències Socials.	42
TAULA 5.6. Graduats en diferents disciplines universitàries.	42
TAULA 5.7. Frequència de dones en els departaments de geografia dels EUA (1997/98).	45
TAULA 5.8. Departaments de geografia dels EUA amb doctorat (% de dones).	46
TAULA 5.9. Membres de l'AAG segons el seu grau més alt d'estudis (2008).	46
TAULA 5.10. Departaments de geografia de les universitats canadenques (1978/79).	47
TAULA 5.11. Professorat dels departaments de geografia del Regne Unit.	49
TAULA 5.12. Estudiants de geografia de les universitats del Regne Unit.	50
TAULA 5.13. Estudiants de recerca als departaments de geografia del Regne Unit (1996).	51
TAULA 5.14. Personal de plantilla dels departaments de geografia. Regne Unit (1996).	51
TAULA 5.15. Professorat dels departaments de geografia del Regne Unit.	51
TAULA 5.16. Professorat. Departaments de geografia de les universitats espanyoles (1983/84).	53
TAULA 5.17. Alumnat dels departaments de geografia de les universitats espanyoles (1984).	54
TAULA 5.18. Professorat de geografia de les universitats públiques de Catalunya (1996).	55
TAULA 5.19. Tesis presentades als departaments de geografia de Catalunya (1990/96).	55
TAULA 5.20. Alumnat matriculat a les universitats públiques de Catalunya.	55
TAULA 5.21. Alumnat graduat a les universitats públiques de Catalunya.	55
TAULA 5.22. Tesis presentades a les universitats públiques de Catalunya.	56
TAULA 5.23. Alumnat matriculat a les universitats de Catalunya per especialitats (2006).	56
TAULA 5.24. Alumnat graduat a les universitats de Catalunya per especialitats (2006/07).	56
TAULA 5.25. Alumnat matriculat a les universitats de Catalunya i de tot Espanya.	57
TAULA 5.26. Professorat de les universitats de Turquia.	58
TAULA 5.27. Professorat dels departaments de geografia de les universitats de Turquia.	59
TAULA 5.28. Professorat dels departaments de geografia de les universitats italianes.	62
TAULA 5.29. Membres de la AAG vinculats a les universitats, segons categoria.	68
TAULA 5.30. Dones en els departaments de geografia de les universitats dels EUA (%)	68
TAULA 5.31. Professorat a temps complet segons els anys d'experiència (EUA, 1993)	68
TAULA 5.32. Professorat de geografia de les universitats dels EUA, 1997/98.	69
TAULA 5.33. Professores en els departaments de geografia dels EUA (curs 1997/98).	69
TAULA 5.34. Professorat dels departaments de geografia del Regne Unit a temps complet.	70
TAULA 5.35. Professorat dels departaments de geografia del Regne Unit (temporalitat).	70
TAULA 5.36. Professorat dels departaments de geografia del Regne Unit (categories).	70
TAULA 5.37. Personal acadèmic de les universitats d'Anglaterra i Gales, 1991.	71
TAULA 5.38. Professores de geografia física. Universitats del Regne Unit, 1996.	71
TAULA 5.39. Professorat dels 15 doctorats de més prestigi als EUA en G. Física (1995/96).	71
TAULA 5.40. Professores dels departaments de geografia del Canadà.	72
TAULA 5.41. Personal quadre i professorat amb càrrecs de les universitats canadenques.	72
TAULA 5.42. Professorat quatre departaments de geografia humana dels Països Baixos (2002).	73
TAULA 5.43. Càtedres als departaments de geografia de les universitats espanyoles.	76
TAULA 5.44. Nombre de càtedres a les universitats espanyoles (1994-2007).	77
TAULA 5.45. Distribució dels càrrecs a les universitats públiques catalanes (1997).	80
TAULA 5.46. Distribució dels càrrecs per àrees de coneixement, (1997).	80
TAULA 5.47. Professorat de geografia de les universitats públiques espanyoles.	81
TAULA 5.48. Professorat de les universitats públiques espanyoles, curs 2007/08.	81
TAULA 5.49. Professorat de geografia de les universitats públiques catalanes.	82
TAULA 5.50. Professorat de les universitats públiques de Catalunya (1997).	83
TAULA 5.51. Professores de les universitats públiques de Catalunya (1990-1998) en %.	83
TAULA 5.52. Professorat dels departament de geografia de les universitats italianes.	84

TAULA 5.53. Professorat dels departaments de geografia de les universitats turques.	85
TAULA 5.54. Salari anual dels membres de col·legis i universitats dels EUA.	88
TAULA 5.55. Perceptors de més de 20.000 \$ per edat (col·legis i universitats dels EUA).	88
TAULA 5.56. Salari anual dels membres de col·legis i universitats dels EUA, per categories.	88
TAULA 5.57. Retribucions salarials del professorat universitari als EUA, 1993.	89
TAULA 5.58. Factors explicatius de les diferències salarials (EUA, 1993).	90
TAULA 5.59. Salaris postgraduats/es de les universitats públiques de Navarra, 1994-1999.	92
TAULA 5.60. Ingressos anuals del professorat de les universitats públiques catalanes, 1997.	92
TAULA 5.61. Nombre d'articles en les principals revistes de geografia dels EUA.	102
TAULA 5.62. Nombre d'articles en les principals revistes de geografia del Regne Unit.	103
TAULA 5.63. Nombre d'articles en les principals revistes de geografia de diferents països.	104
TAULA 5.64. Nombre d'articles a les revistes de geografia espanyoles.	108
TAULA 5.65. Principals temes tractats per articles signats per dones a les revistes espanyoles.	110
TAULA 5.66. Nombre d'articles en revistes de geografia de Catalunya, 1990/96.	112
TAULA 5.67. Nombre d'articles a les revistes de geografia de les universitats valencianes.	113
TAULA 7.1. Evolució del professorat de les universitats públiques de Catalunya (1994-1998).	139
TAULA 7.2. Evolució del professorat de les universitats públiques de Catalunya (1999-2006).	139
TAULA 7.3. Professorat geografia de les universitats públiques de Catalunya (1992-2009).	140
TAULA 7.4. Relació de masculinitat a les universitats públiques catalanes (1994-1998)	140
TAULA 7.5. Relació de masculinitat als departaments de geografia, 1996-2009.	141
TAULA 7.6. Departaments de Geografia de les universitats públiques de Catalunya (1998-1999)	141
TAULA 7.7. Departaments de Geografia de les universitats públiques de Catalunya (2008-2009)	141
TAULA 7.8. Professorat de geografia de les universitats de Catalunya, 1998/99.	147
TAULA 7.9. Professorat de geografia de les universitats públiques de Catalunya, 2008/09.	148
TAULA 7.10. Professorat de geografia de les sis universitats públiques de Catalunya.	150
TAULA 7.11. Professorat contractat, Llei 1/2003 de 19/02 d'Universitats de Catalunya, 2006/07.	152
TAULA 7.12. Professorat de geografia de les nou universitats públiques, 2008/09.	161
TAULA 7.13. Professorat de geografia de les sis universitats públiques, 2008/09.	161
TAULA 8.1. Classificació emprada en el buidatge bibliomètric.	169
TAULA 8.2. Nombre d'articles signats per geògrafes per períodes quinquenals (%).	193
TAULA 8.3. Articles signats per geògrafes per tres grans períodes (%).	193
TAULA 8.4. Revistes estudiades per sexe, nombre d'articles i període analitzat.	194
TAULA 8.5. Temes tractats en els articles analitzats.	202
TAULA 8.6. Àmbits geogràfics tractats en els articles analitzats.	202
TAULA 8.7. Tesis presentades als Departaments de Geografia de la UB, 1969-2001.	205
TAULA 8.8. Tesis presentades al Departament de Geografia de la UB, 1969-1998.	206
TAULA 8.9. Tesis presentades al Departament de Geografia de la UAB, 1981-2007.	206
TAULA 8.10. Doctorands/des (a les abscesses) i directores/es (a les ordenades) en percentatges.	206
TAULA 8.11. Tesis presentades al Departament de Geografia de la UAB, períodes.	207
TAULA 8.12. Tesis de doctorat presentades a les universitats públiques catalanes.	209
TAULA 9.1. Membres de la Societat Catalana de Geografia (SCG)	213
TAULA 9.2. Membres de l'Associació de Geògrafs Professionals de Catalunya i de la Delegació del Col·legi de Geògrafs a Catalunya.	213
TAULA 9.3. Membres de l'AAG (Association of American Geographers).	213
TAULA 9.4. Estructura per edats dels membres de les dues societats catalanes (%).	214
TAULA 9.5. Lloc de residència dels membres de les societats de geografia, 2001 (%).	214
TAULA 9.6. Situació de convivència dels membres de les societats de geografia, 2001 (%).	215
TAULA 9.7. Lloc de treball dels membres de les societats de geografia, 2001 (%).	217
TAULA 9.8. Vinculació laboral dels membres de les societats de geografia, 2001 (%).	218
TAULA 9.9. Sector d'ocupació dels membres de les societats de geografia, 2001 (%).	218
TAULA 9.10. Nivell de salaris dels membres de les societats de geografia, 2001.	219
TAULA 10.1. Professorat de geografia de les universitats estudiades (curs 2007/2008)	230
TAULA 10.2. Perfil de les persones entrevistades.	232
TAULA 11.1. Conceptes clau per a la codificació de les entrevistes.	241

Índex de figures

FIGURA 5.1. Carrera acadèmica típica. Unió Europea (25 països)	65
FIGURA 5.2. Alumnat i professorat de les universitats espanyoles, 1999/2000.	78
FIGURA 5.3. Professorat de les universitats espanyoles per categories, 2000/01.	78
FIGURA 7.1. Professorat de les universitats públiques catalanes en funció de la seva categoria	143
FIGURA 7.2. Professorat de geografia. Universitats de Catalunya, curs 1998/99.	144
FIGURA 7.3. Professorat del departament de geografia de Catalunya per categoria (%).	146
FIGURA 7.4. Professorat de geografia. Universitats de Catalunya, curs 2008/09.	150
FIGURA 7.5. Professorat de geografia de les universitats de Catalunya per edat i sexe (%)	157
FIGURA 7.6. Professorat de geografia per edat i sexe, curs 2008/09.	159
FIGURA 7.7. Professorat de geografia per sexe i edat (diferent agrupació), 2008/09.	160
FIGURA 7.8. Professorat de geografia amb plaça estable o funcionarial, 2008/09.	160
FIGURA 7.9. Professorat de geografia per categories, curs 2008/09.	162
FIGURA 7.10. Supervivència Kaplan –Meier fins la lectura de la tesi. Per cohort, fills o no i sexe. Mostra sobre tot el professorat de les universitats estudiades	164
FIGURA 7.11. Supervivència Kaplan Meier fins obtenir plaça funcionarial. Per cohort, fills o no i sexe. Mostra sobre tot el professorat de les universitats estudiades, curs 2008/2009.	165
FIGURA 7.12. Tesis universitats públiques catalanes (percentatges per sexe).	208
FIGURA 7.13. Tesis de geografia UAB (percentatges per sexe).	208
FIGURA 10.1 Grups d'edat i categories de les persones entrevistades.	231
FIGURA 10.2. Supervivència Kaplan Meier fins la lectura de la tesi. Per cohort, descendència i sexe. Col·lectiu de persones entrevistades.	232
FIGURA 10.3. Supervivència Kaplan Meier fins la primera plaça a la universitat. Per cohort, descendència i sexe. Col·lectiu de persones entrevistades.	233
FIGURA 11.1. Carrera acadèmica i professional a les universitats espanyoles, 2007 (%).	317

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

ANNEXOS.

Hermínia Pujol i Estragués

"La presència de les dones a la geografia acadèmica: de la geògrafa absent a la geògrafa desapareguda"

Qüestionari associacions professionals.

PERFIL DELS MEMBRES DE LA SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA I DE L'ASSOCIACIÓ DE GEÒGRAFS PROFESSIONALS DE CATALUNYA

Dades personals

Sexe: • Home   • Dona

Any de naixement: _____

Lloc de naixement: _____ / _____ / _____

Població   Comarca   País

Lloc de residència: _____ / _____ / _____

Població   Comarca   País

Perfil acadèmic

Nivell d'estudis assolit (assenyalar amb una X sobre el punt)

• Diplomatura en: _____

Any de finalització (   )

• Llicenciatura en: _____ Especialitat: _____

Any de finalització (   )

• Mestratge en: _____

Any de finalització (   )

• Doctorat en: _____

Any de finalització (   )

• Altres: _____

Quins, especificar any de finalització (   )

Si és el cas

Tema de la memòria final de mestratge o bé de la "tesina" (Paraules clau):

1. _____

2. _____

Tema de la tesi de doctorat (Paraules clau):

1. _____

2. _____

Perfil professional

Situació actual (assenyalar amb una X sobre el punt)

1 • Estudiant

2 • Becari/ària

3 • Funcionari/ària

4 • Contractat/ada

5 • Treballador/a per compte pròpia

6 • Jubilat/da

7 • Aturat/da

8 • Sense ocupació

CONTINUA AL DORS

Si és el cas

Lloc de treball actual 1 • Sector públic 2 • Sector privat
1 • Universitat 2 • Centre de recerca 3 • Ensenyament primari/secundari
4 • Administració central o autonòmica 5 • Administració Local
6 • Altres (pot especificar?) _____

Any d'ingrés: _____

Categoria professional actual: _____

Any d'obtenció de la categoria actual: _____

Dedicació: 1 • temps complet 2 • temps parcial

Si és el cas

Lloc de treball anterior: 1 • Sector públic 2 • Sector privat
1 • Universitat 2 • Centre de recerca 3 • Ensenyament primari/secundari
4 • Administració central o autonòmica 5 • Administració Local
6 • Altres (pot especificar?) _____

Any d'ingrés: _____ Any de baixa: _____

Categoria professional assolida: _____

Any d'obtenció d'aquesta categoria: _____

Dedicació: 1 • temps complet 2 • temps parcial

En l'actualitat està portant a terme algun treball d'investigació? • Si • No

Sobre quin tema? _____

Amb finançament: 1 • privat 2 • públic 3 • Sense finançament?

En l'actualitat té algun càrrec de gestió i/o administració, paral·lel a la seva tasca principal?

• Si • No

Vol especificar quin? _____

Implica tasques de direcció? Comporta una remuneració addicional? _____

Temes del seu principal interès en geografia:

1. _____

2. _____

3. _____

Àrees territorials del seu principal interès per a l'estudi:

1. _____

2. _____

3. _____

Idiomes estrangers que llegeix:

-

-

-

parla:

-

-

-

escriu:

-

-

-

Situació familiar

Ens pot indicar la seva situació convivencial actual? (assenyalar amb una X sobre el/s punt/s)

- 1 • Viu sol
- 2 • Viu amb parella sense fills
- 3 • Viu amb parella amb fills
- 4 • Viu sense parella amb fill/s
- 5 • Viu/en també amb vostè algun/s altre/s familiar/s
- 6 • Viu/en també amb vostè algun/s amic/s o conegut/s

Creu que la seva situació familiar, en tenir persones al seu càrrec (si és el cas) li ha dificultat la seva carrera professional? Quins comentaris vol fer al respecte.

Altres

Amb la finalitat d'establir el nivell econòmic dels membres de l'AGPC el/la convidem a indicar els seus ingressos bruts anuals (assenyalar amb una X):

- 1 • Menys de 1,5 milions de pessetes brutes anuals
- 2 • De 1,5 a 3 milions de pessetes brutes anuals
- 3 • De 3 a 5 milions de pessetes brutes anuals
- 4 • De 5 a 7 milions de pessetes brutes anuals
- 5 • Més de 7 milions de pessetes brutes anuals

Pensa que professionalment existeixen diferències entre els geògrafs i les geògrafes pel que fa al seu salari? Perquè? _____

la seva carrera professional? Perquè? _____

els seu temes d'interès? Perquè? _____
altres? _____

Si ho creu convenient pot afegir, al dors, altres comentaris que ajudin a situar el perfil dels membres de l'Associació de Geògrafs Professionals de Catalunya.

Gràcies per la seva col.laboració.

Li preguem que ens retorni el qüestionari a l'adreça del sobre que adjuntem.

Guió entrevistes en profunditat.

Fitxa personal

Nom:
Any de naixement:
Estat civil:
Nombre de fills/es (i any de naixement):
Any de llicenciatura:
Any de lectura de tesi:
Any de titularitat (i, si és el cas, càtedra):
Categoria professional:
Càrrecs a la universitat:
Trajectòria laboral i acadèmica:

Temes que treballa dins la geografia

- Què va influir, en general, el seu interès per la geografia? (Per què vas decidir estudiar geografia?)
- Quins geògrafs/es o persones d'altres disciplines han influït en el seu treball? Considera a algun d'ells/es el seu mentor/a?
- Quines són les seves principals línees d'investigació? Han canviat al llarg dels anys o són les mateixes?
- Quin tipus de metodologia utilitza de manera preferent?

Producció científica

- Quina mitjana de publicacions/any té o ha tingut en el període més productiu de la teva vida (quin ha estat?).
- Creu que les dones tenen un menor accés a les xarxes informals que propicien la publicació d'articles?
- Té projectes de recerca en curs? Per via competitiva? Encàrrecs?
- Té becaris al seu càrrec? Dirigeix alguna tesi? Memòria de recerca?
- Té en compte la perspectiva de gènere en la docència, en la recerca? En cas afirmatiu, com valoren els seus companys/es de feina el seu treball?
- S'ha sentit alguna vegada menystinguda pels seus companys/es pel fet d'haver-se dedicat a temes de gènere, si és el cas?

Compatibilitat feina i família

- Com ha compatibilitzat la feina amb la família? Tensions derivades de la doble funció familiar i professional: el fet de tenir parella i/o persones depenents (fills, pares...), li resulta complicat per compatibilitzar feina i família? En cas afirmatiu, quines són? com les soluciona? quines estratègies utilitza per fer-hi front?.
- En quina etapa de la seva vida va ser més difícil compaginar vida professional i familiar (mentre feia la tesi, mentre preparava oposicions...).
- Creu que una vida professional molt intensa a la universitat pot resultar incompatible amb la vida familiar?
- Si ara (amb les seves pròpies circumstàncies personals) li oferissin un càrrec de directora de departament, vicedegana, degana, vicerectora... l'acceptaria? Per què?

Masculinització de la geografia

- Ha observat algun canvi tant en la llicenciatura (percentatge de nois i noies, plans d'estudis amb major èmfasi en els mètodes i tècniques de la professió...), com en el seu departament (incorporació de nou professorat, becaris/es).
- Si n'ha observat, quines explicacions o raons donaria?

Sexisme a la universitat

- Creu que hi ha sexisme al seu departament? A la universitat? (pràctiques discriminatòries en matèria de nomenaments de càrrecs, gestió... i ascensos professionals).
- Creu que homes i dones reben un tracte diferent dins del departament (més o menys facilitats, incentius...) per arribar a ser catedràtic/a?
- S'ha sentit alguna vegada discriminada pel fet de ser dona (obstacles/recolzament)? No ho ha viscut de manera directa però ho ha vist en d'altres persones al seu departament?.
- Ha viscut algun tipus d'assetjament per part d'algun company/a de feina?

(En el cas de les entrevistes a professors aquest apartat era lleugerament modificat).

Taules anàlisi bibliomètrica.

A continuació es presenten les taules analitzades a l'apartat 8 del nostre treball. En aquest apartat s'han comentat abastament els diferents ítems, segons cada revista, pel conjunt de revistes de Catalunya, o juntament amb les editades a les universitats del País Valencià i les Illes Balears. També s'ha fet una anàlisi separatament dels articles, o de les ressenyes i notícies inventariades, així com d'altres consideracions, per períodes, etc.

Per a cada revista o conjunt de les revistes disposem de les dades pels diferents ítems referents a l'autoria (homes, dones, mixta, si aquesta és individual o compartida i la institució a la qual pertany l'autor o autora), l'àmbit territorial i la temàtica de l'article (segons el llistat de la Taula 8.1.), així com l'idioma emprat i si és publicat en la seva versió original o és una traducció al català o al castellà. Finalment es fa una periodització per a copsar l'evolució de les signatures femenines.

A continuació s'exposa una bona part de les taules emprades per a l'anàlisi, les quals s'han elaborat amb el programa estadístic SPSS. S'ha triat de presentar les que poden ser més útils per altres treballs, per als quals el detall del que s'ha comentat en el text del nostre estudi pot resultar insuficient. Així es mostra l'explotació pel total de casos analitzats de totes les revistes i per cadascuna de les revistes per separat. Tot i que el total de casos és de 3.928, en no tenir detall del sexe per 44 casos (pel fet que només hi constava la inicial del nom i no s'ha pogut trobar per altres vies) només hi ha quantificats per sexe 3.884 casos, és a dir el 98,9% del total. Per la resta d'ítems es va perdent informació, per exemple, en el cas de la institució a la qual està vinculat l'autor o autora, que no sempre hi figura. En tot cas, el percentatge sempre està per sobre del 95%, a excepció de l'àrea geogràfica concreta (ja que només hi consta l'àmbit territorial) o bé en el cas del tema secundari (perquè no existeix).

Finalment, s'inclouen alguns dels exercicis fets per analitzar només els articles (i no les ressenyes i notícies) o bé, separatament, per veure les diferències entre només analitzar les publicacions de les universitats catalanes, o les de la resta d'universitats estudiades del País Valencià i les Illes Balears.

TOTES LES REVISTES ANALITZADES

Total d'articles per revistes

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
DAG	242	151	41	434
	9,8%	13,9%	12,5%	11,2%
Revista de Geografia	178	52	18	248
	7,2%	4,8%	5,5%	6,4%
Geocritica	91	4	1	96
	3,7%	,4%	,3%	2,5%
Tarraco	61	9	0	70
	2,5%	,8%	,0%	1,8%
Scripta Nova	222	83	19	324
	9,0%	7,6%	5,8%	8,3%
Biblio 3w	222	90	17	329
	9,0%	8,3%	5,2%	8,5%
Cuadernos de Geografia	353	154	54	561
	14,3%	14,1%	16,4%	14,4%
Investigaciones Geográficas	285	52	41	378
	11,6%	4,8%	12,5%	9,7%
Territoris	50	14	8	72
	2,0%	1,3%	2,4%	1,9%
Ressenyes DAG	78	25	6	109
	3,2%	2,3%	1,8%	2,8%
Notícies DAG i GEO	69	48	23	140
	2,8%	4,4%	7,0%	3,6%
Notas de Geografia Física	96	35	13	144
	3,9%	3,2%	4,0%	3,7%
Col·loquis Scripta Nova	519	372	88	979
	21,0%	34,2%	26,7%	25,2%
Total	2466	1089	329	3884
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tipus d'autoria

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Individual	1962	882	0	2844
	82,2%	83,1%	,0%	75,4%
Compartida	426	180	323	929
	17,8%	16,9%	100,0%	24,6%
Total	2388	1062	323	3773
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Institució a la que pertany l'autor/a

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
UAB	157 6,9%	127 12,4%	38 12,3%	322 8,9%
UdG	32 1,4%	11 1,1%	7 2,3%	50 1,4%
UB	450 19,7%	185 18,1%	37 11,9%	672 18,6%
URV	25 1,1%	3 ,3%	1 ,3%	29 ,8%
UdLL	20 ,9%	9 ,9%	1 ,3%	30 ,8%
UPF	4 ,2%	2 ,2%	0 ,0%	6 ,2%
UPC	20 ,9%	2 ,2%	3 1,0%	25 ,7%
UV	255 11,2%	117 11,4%	42 13,5%	414 11,4%
UIB	32 1,4%	4 ,4%	4 1,3%	40 1,1%
Inst. Catalana	93 4,1%	21 2,1%	8 2,6%	122 3,4%
UJI	20 ,9%	3 ,3%	2 ,6%	25 ,7%
UA	226 9,9%	38 3,7%	21 6,8%	285 7,9%
Univ. Espanyola	332 14,5%	119 11,6%	58 18,7%	509 14,1%
Inst. Espanyola	68 3,0%	19 1,9%	2 ,6%	89 2,5%
USA/Canada	36 1,6%	14 1,4%	2 ,6%	52 1,4%
UK	29 1,3%	9 ,9%	1 ,3%	39 1,1%
Univ. europea	110 4,8%	52 5,1%	13 4,2%	175 4,8%
Univ. Llatinoamericana	353 15,4%	271 26,5%	63 20,3%	687 19,0%
Resta	3 ,1%	4 ,4%	2 ,6%	9 ,2%
Inst. Extranjera	21 ,9%	14 1,4%	5 1,6%	40 1,1%
Total	2286 100,0%	1024 100,0%	310 100,0%	3620 100,0%

Idioma de l'article

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Català	269 11,4%	129 12,2%	42 13,3%	440 11,8%
Castellà	1735 73,2%	704 66,8%	212 67,1%	2651 70,9%
Anglès	103 4,3%	53 5,0%	10 3,2%	166 4,4%
Francès	43 1,8%	10 ,9%	2 ,6%	55 1,5%
Italià	23 1,0%	12 1,1%	0 ,0%	35 ,9%
Portuguès	186 7,8%	146 13,9%	49 15,5%	381 10,2%
Alemanys	9 ,4%	0 ,0%	1 ,3%	10 ,3%
Altres	2 ,1%	0 ,0%	0 ,0%	2 ,1%
Total	2370 100,0%	1054 100,0%	316 100,0%	3740 100,0%

Versió original o traducció

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Original	2194 95,7%	983 95,6%	306 98,7%	3483 96,0%
Trad. Català	24 1,0%	31 3,0%	0 ,0%	55 1,5%
Trad. Castellà	74 3,2%	14 1,4%	4 1,3%	92 2,5%
Total	2292 100,0%	1028 100,0%	310 100,0%	3630 100,0%

Àmbit territorial

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Món global	79	45	6	130
	3,3%	4,3%	1,9%	3,5%
Món zonal	147	56	13	216
	6,2%	5,3%	4,1%	5,8%
Món estatal	234	180	36	450
	9,9%	17,1%	11,4%	12,1%
Món local	173	157	48	378
	7,3%	14,9%	15,2%	10,1%
Espanya estatal	210	75	23	308
	8,9%	7,1%	7,3%	8,3%
Espanya nacional/reg	211	70	35	316
	8,9%	6,6%	11,1%	8,5%
Espanya provincial	205	82	30	317
	8,7%	7,8%	9,5%	8,5%
Espanya comarcal	179	47	23	249
	7,6%	4,5%	7,3%	6,7%
Espanya municipal	252	115	38	405
	10,7%	10,9%	12,0%	10,8%
Sense loc.	673	227	64	964
	28,5%	21,5%	20,3%	25,8%
Total	2363	1054	316	3733
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Àrea geogràfica

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Catalunya	167 10,3%	52 6,6%	21 8,5%	240 9,0%
Barcelona	70 4,3%	49 6,2%	13 5,3%	132 5,0%
Pirineu	23 1,4%	1 ,1%	2 ,8%	26 1,0%
Espanya	798 49,0%	290 36,7%	110 44,5%	1198 45,0%
Europa	116 7,1%	61 7,7%	14 5,7%	191 7,2%
EUA	17 1,0%	8 1,0%	3 1,2%	28 1,1%
Llatinoamerica	378 23,2%	305 38,6%	75 30,4%	758 28,5%
Canadá	4 ,2%	3 ,4%	1 ,4%	8 ,3%
Àfrica	14 ,9%	5 ,6%	3 1,2%	22 ,8%
Àsia	15 ,9%	3 ,4%	1 ,4%	19 ,7%
Oceania	3 ,2%	0 ,0%	1 ,4%	4 ,2%
Europa sud/mediterrania	22 1,4%	13 1,6%	3 1,2%	38 1,4%
Total	1627 100,0%	790 100,0%	247 100,0%	2664 100,0%

Tema principal

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Humana General	140	75	9	224
	6,0%	7,2%	3,0%	6,1%
Població	211	121	41	373
	9,1%	11,7%	13,5%	10,2%
Rural y Pesca	164	55	25	244
	7,0%	5,3%	8,2%	6,7%
Indústria energia	53	22	2	77
	2,3%	2,1%	,7%	2,1%
Economia/Activitat	137	98	20	255
	5,9%	9,5%	6,6%	7,0%
Urbana	252	136	33	421
	10,8%	13,1%	10,9%	11,5%
Transports comunicacions	48	27	2	77
	2,1%	2,6%	,7%	2,1%
Turisme i oci	77	28	17	122
	3,3%	2,7%	5,6%	3,3%
Divisio i org. territorial	116	76	14	206
	5,0%	7,3%	4,6%	5,6%
Serveis	18	7	1	26
	,8%	,7%	,3%	,7%
Política	92	49	14	155
	4,0%	4,7%	4,6%	4,2%
Històrica	116	42	6	164
	5,0%	4,1%	2,0%	4,5%
Física general	45	10	8	63
	1,9%	1,0%	2,6%	1,7%
Climatologia	114	29	19	162
	4,9%	2,8%	6,3%	4,4%
Geomorfologia	98	42	24	164
	4,2%	4,1%	7,9%	4,5%
Biogeografia/paisatge	87	18	9	114
	3,7%	1,7%	3,0%	3,1%
Media ambient/ecologia	74	26	13	113
	3,2%	2,5%	4,3%	3,1%
Geo. del risc	20	9	0	29
	,9%	,9%	,0%	,8%
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	263	94	18	375
	11,3%	9,1%	5,9%	10,2%
Ensenyament, didàctica	103	29	12	144
	4,4%	2,8%	3,9%	3,9%
Tècniques (GIS/Cartogr.)	66	32	14	112
	2,8%	3,1%	4,6%	3,1%
Altres	35	10	3	48
	1,5%	1,0%	1,0%	1,3%
Total	2329	1035	304	3668
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tema secundari

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Humana General	97	66	16	179
	8,4%	12,1%	10,1%	9,6%
Població	54	45	13	112
	4,7%	8,2%	8,2%	6,0%
Rural y Pesca	63	26	9	98
	5,5%	4,8%	5,7%	5,3%
Indústria energia	20	8	3	31
	1,7%	1,5%	1,9%	1,7%
Economia/Activitat	105	46	16	167
	9,1%	8,4%	10,1%	9,0%
Urbana	101	67	16	184
	8,7%	12,3%	10,1%	9,9%
Transports comunicacions	11	6	4	21
	1,0%	1,1%	2,5%	1,1%
Turisme i oci	17	6	1	24
	1,5%	1,1%	,6%	1,3%
Divisio i org. territorial	91	31	11	133
	7,9%	5,7%	7,0%	7,2%
Serveis	14	5	1	20
	1,2%	,9%	,6%	1,1%
Política	104	61	7	172
	9,0%	11,2%	4,4%	9,3%
Històrica	188	70	17	275
	16,3%	12,8%	10,8%	14,8%
Física general	76	12	19	107
	6,6%	2,2%	12,0%	5,8%
Climatologia	26	9	1	36
	2,3%	1,6%	,6%	1,9%
Geomorfologia	12	6	2	20
	1,0%	1,1%	1,3%	1,1%
Biogeografia/paisatge	27	10	5	42
	2,3%	1,8%	3,2%	2,3%
Media ambient/ecologia	45	20	7	72
	3,9%	3,7%	4,4%	3,9%
Geo. del risc	2	1	0	3
	,2%	,2%	,0%	,2%
Concepte i metode, hª pensament/biografies	41	23	3	67
	3,5%	4,2%	1,9%	3,6%
Ensenyament, didàctica	18	10	2	30
	1,6%	1,8%	1,3%	1,6%
Tècniques (GIS/Cartogr.)	32	15	5	52
	2,8%	2,7%	3,2%	2,8%
Altres	11	3	0	14
	1,0%	,5%	,0%	,8%
Total	1155	546	158	1859
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Any de publicació

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
1964-1968	25 1,1%	6 ,6%	1 ,3%	32 ,9%
1969-1973	83 3,5%	13 1,2%	6 1,9%	102 2,7%
1974-1978	77 3,3%	30 2,9%	10 3,2%	117 3,1%
1979-1983	144 6,1%	42 4,0%	15 4,7%	201 5,4%
1984-1988	219 9,2%	72 6,9%	23 7,3%	314 8,4%
1989-1993	245 10,3%	90 8,6%	27 8,5%	362 9,7%
1994-1998	337 14,2%	131 12,5%	41 13,0%	509 13,6%
1999-2003	644 27,2%	353 33,6%	76 24,1%	1073 28,7%
2004-2008	595 25,1%	314 29,9%	117 37,0%	1026 27,5%
Total	2369 100,0%	1051 100,0%	316 100,0%	3736 100,0%

TOTES LES REVISTES -NOMÉS ARTICLES-
EXCLOENT ELS COL·LOQUIS, NOTÍCIES I RESSENYES

Totes les revistes

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
DAG	242	151	41	434
	15,3%	27,3%	21,0%	18,7%
Revista de Geografia	178	52	18	248
	11,3%	9,4%	9,2%	10,7%
Geocritica	91	4	1	96
	5,8%	,7%	,5%	4,1%
Tarraco	61	9	0	70
	3,9%	1,6%	,0%	3,0%
Scripta Nova	222	83	19	324
	14,1%	15,0%	9,7%	13,9%
Cuadernos de Geografia	353	154	54	561
	22,4%	27,8%	27,7%	24,1%
Investigaciones Geográficas	285	52	41	378
	18,1%	9,4%	21,0%	16,2%
Territoris	50	14	8	72
	3,2%	2,5%	4,1%	3,1%
Notas de Geografia Física	96	35	13	144
	6,1%	6,3%	6,7%	6,2%
Total	1578	554	195	2327
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tipus d'autoria

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Individual	1299	471	0	1770
	82,3%	85,0%	,0%	76,1%
Compartida	279	83	195	557
	17,7%	15,0%	100,0%	23,9%
Total	1578	554	195	2327
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Institució a la que pertany l'autor/a

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
UAB	118 8,0%	89 17,3%	29 15,9%	236 10,9%
UdG	22 1,5%	8 1,6%	4 2,2%	34 1,6%
UB	284 19,2%	81 15,8%	13 7,1%	378 17,4%
URV	19 1,3%	3 ,6%	1 ,5%	23 1,1%
UdLL	12 ,8%	5 1,0%	1 ,5%	18 ,8%
UPF	1 ,1%	0 ,0%	0 ,0%	1 ,0%
UPC	10 ,7%	1 ,2%	0 ,0%	11 ,5%
UV	250 16,9%	115 22,4%	40 22,0%	405 18,6%
UIB	25 1,7%	2 ,4%	4 2,2%	31 1,4%
Inst. Catalana	53 3,6%	7 1,4%	4 2,2%	64 2,9%
UJI	20 1,4%	3 ,6%	2 1,1%	25 1,2%
UA	217 14,7%	37 7,2%	21 11,5%	275 12,7%
Univ. Espanyola	220 14,9%	64 12,5%	42 23,1%	326 15,0%
Inst. Espanyola	24 1,6%	11 2,1%	1 ,5%	36 1,7%
USA/Canada	26 1,8%	13 2,5%	1 ,5%	40 1,8%
UK	23 1,6%	8 1,6%	0 ,0%	31 1,4%
Univ. europea	72 4,9%	29 5,6%	7 3,8%	108 5,0%
Univ. Llatinoamericana	69 4,7%	31 6,0%	10 5,5%	110 5,1%
Resta	2 ,1%	1 ,2%	2 1,1%	5 ,2%
Inst. Extranjera	9 ,6%	6 1,2%	0 ,0%	15 ,7%
Total	1476 100,0%	514 100,0%	182 100,0%	2172 100,0%

Idioma de l'article

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Català	214 14,4%	89 17,1%	27 14,8%	330 15,1%
Castellà	1131 76,3%	366 70,5%	145 79,7%	1642 75,2%
Anglès	67 4,5%	40 7,7%	5 2,7%	112 5,1%
Francès	24 1,6%	7 1,3%	2 1,1%	33 1,5%
Italià	9 ,6%	4 ,8%	0 ,0%	13 ,6%
Portuguès	28 1,9%	13 2,5%	2 1,1%	43 2,0%
Alemanys	9 ,6%	0 ,0%	1 ,5%	10 ,5%
Total	1482 100,0%	519 100,0%	182 100,0%	2183 100,0%

Versió original o traducció

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Original	1387 93,6%	475 91,7%	178 97,8%	2040 93,5%
Trad. Català	22 1,5%	30 5,8%	0 ,0%	52 2,4%
Trad. Castellà	73 4,9%	13 2,5%	4 2,2%	90 4,1%
Total	1482 100,0%	518 100,0%	182 100,0%	2182 100,0%

Àmbit territorial

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Món global	11 1,6%	4 1,8%	1 1,0%	16 1,6%
Món zonal	22 3,2%	7 3,2%	2 1,9%	31 3,1%
Món estatal	9 1,3%	4 1,8%	1 1,0%	14 1,4%
Món local	7 1,0%	5 2,3%	2 1,9%	14 1,4%
Espanya estatal	56 8,1%	12 5,5%	10 9,7%	78 7,7%
Espanya nacional/reg	117 17,0%	45 20,5%	23 22,3%	185 18,3%
Espanya provincial	163 23,7%	57 25,9%	22 21,4%	242 23,9%
Espanya comarcal	87 12,6%	23 10,5%	12 11,7%	122 12,1%
Espanya municipal	133 19,3%	46 20,9%	20 19,4%	199 19,7%
Sense loc.	83 12,1%	17 7,7%	10 9,7%	110 10,9%
Total	688 100,0%	220 100,0%	103 100,0%	1011 100,0%

Àrea geogràfica

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Catalunya	135 12,6%	37 9,3%	14 9,5%	186 11,5%
Barcelona	26 2,4%	20 5,0%	10 6,8%	56 3,5%
Pirineu	19 1,8%	1 ,3%	1 ,7%	21 1,3%
Espanya	659 61,6%	229 57,5%	97 65,5%	985 61,0%
Europa	72 6,7%	35 8,8%	6 4,1%	113 7,0%
EUA	7 ,7%	4 1,0%	1 ,7%	12 ,7%
Llatinoamerica	113 10,6%	57 14,3%	14 9,5%	184 11,4%
Canadá	2 ,2%	3 ,8%	0 ,0%	5 ,3%
Àfrica	9 ,8%	4 1,0%	2 1,4%	15 ,9%
Àsia	9 ,8%	0 ,0%	1 ,7%	10 ,6%
Oceania	2 ,2%	0 ,0%	1 ,7%	3 ,2%
Europa sud/mediterrania	17 1,6%	8 2,0%	1 ,7%	26 1,6%
Total	1070 100,0%	398 100,0%	148 100,0%	1616 100,0%

Tema principal

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Humana General	46	20	2	68
	3,1%	3,9%	1,1%	3,2%
Població	141	60	29	230
	9,6%	11,8%	16,3%	10,7%
Rural y Pesca	130	35	16	181
	8,9%	6,9%	9,0%	8,4%
Industria energia	37	14	1	52
	2,5%	2,8%	,6%	2,4%
Economia/Activitat	75	49	9	133
	5,1%	9,6%	5,1%	6,2%
Urbana	109	44	12	165
	7,5%	8,7%	6,7%	7,7%
Transports comunicacions	29	15	2	46
	2,0%	3,0%	1,1%	2,1%
Turisme i oci	56	25	2	83
	3,8%	4,9%	1,1%	3,9%
Divisio i org. territorial	49	24	5	78
	3,4%	4,7%	2,8%	3,6%
Serveis	10	4	1	15
	,7%	,8%	,6%	,7%
Política	46	18	6	70
	3,1%	3,5%	3,4%	3,3%
Històrica	86	25	5	116
	5,9%	4,9%	2,8%	5,4%
Física general	35	9	7	51
	2,4%	1,8%	3,9%	2,4%
Climatologia	106	28	19	153
	7,3%	5,5%	10,7%	7,1%
Geomorfologia	91	36	21	148
	6,2%	7,1%	11,8%	6,9%
Biogeografia/paisatge	67	11	7	85
	4,6%	2,2%	3,9%	4,0%
Media ambient/ecologia	51	12	10	73
	3,5%	2,4%	5,6%	3,4%
Geo. del risc	14	6	0	20
	1,0%	1,2%	,0%	,9%
Concepte i metode, hª pensament/biografies	168	42	7	217
	11,5%	8,3%	3,9%	10,1%
Ensenyament, didàctica	62	18	7	87
	4,2%	3,5%	3,9%	4,1%
Tècniques (GIS/Cartogr.)	32	10	8	50
	2,2%	2,0%	4,5%	2,3%
Altres	22	3	2	27
	1,5%	,6%	1,1%	1,3%
Total	1462	508	178	2148
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tema secundari

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Humana General	64	37	12	113
	9,4%	15,0%	13,0%	11,1%
Població	17	20	6	43
	2,5%	8,1%	6,5%	4,2%
Rural y Pesca	40	12	2	54
	5,9%	4,9%	2,2%	5,3%
Indústria energia	14	5	2	21
	2,1%	2,0%	2,2%	2,1%
Economia/Activitat	58	21	8	87
	8,5%	8,5%	8,7%	8,5%
Urbana	32	19	6	57
	4,7%	7,7%	6,5%	5,6%
Transports comunicacions	9	1	1	11
	1,3%	,4%	1,1%	1,1%
Turisme i oci	11	3	1	15
	1,6%	1,2%	1,1%	1,5%
Divisio i org. territorial	52	14	4	70
	7,6%	5,7%	4,3%	6,9%
Serveis	10	3	0	13
	1,5%	1,2%	,0%	1,3%
Política	38	7	0	45
	5,6%	2,8%	,0%	4,4%
Històrica	117	33	14	164
	17,2%	13,4%	15,2%	16,1%
Física general	74	12	19	105
	10,9%	4,9%	20,7%	10,3%
Climatologia	26	9	1	36
	3,8%	3,7%	1,1%	3,5%
Geomorfologia	12	6	2	20
	1,8%	2,4%	2,2%	2,0%
Biogeografia/paisatge	21	8	4	33
	3,1%	3,3%	4,3%	3,2%
Media ambient/ecologia	28	13	4	45
	4,1%	5,3%	4,3%	4,4%
Geo. del risc	1	1	0	2
	,1%	,4%	,0%	,2%
Concepte i metode, hª pensament/biografies	27	9	3	39
	4,0%	3,7%	3,3%	3,8%
Ensenyament, didàctica	14	6	0	20
	2,1%	2,4%	,0%	2,0%
Tècniques (GIS/Cartogr.)	11	5	3	19
	1,6%	2,0%	3,3%	1,9%
Altres	4	2	0	6
	,6%	,8%	,0%	,6%
Total	680	246	92	1018
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Any de publicació

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
1964-1968	18 1,2%	6 1,2%	1 ,5%	25 1,1%
1969-1973	76 5,1%	12 2,3%	2 1,1%	90 4,1%
1974-1978	74 5,0%	27 5,2%	8 4,4%	109 5,0%
1979-1983	135 9,1%	37 7,1%	10 5,5%	182 8,3%
1984-1988	193 13,0%	58 11,2%	21 11,5%	272 12,5%
1989-1993	209 14,1%	65 12,5%	22 12,1%	296 13,6%
1994-1998	251 16,9%	102 19,7%	30 16,5%	383 17,5%
1999-2003	290 19,6%	120 23,1%	35 19,2%	445 20,4%
2004-2008	236 15,9%	92 17,7%	53 29,1%	381 17,5%
Total	1482 100,0%	519 100,0%	182 100,0%	2183 100,0%

LES REVISTES DE LES UNIVERSITATS DEL PAÍS VALENCIÀ I
LES ILLES BALEARS

Totes les revistes

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Cuadernos de Geografia	353	154	54	561
	51,3%	70,0%	52,4%	55,5%
Investigaciones Geográficas	285	52	41	378
	41,4%	23,6%	39,8%	37,4%
Territoris	50	14	8	72
	7,3%	6,4%	7,8%	7,1%
Total	688	220	103	1011
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tipus d'autoria

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Individual	542	179	0	721
	78,8%	81,4%	,0%	71,3%
Compartida	146	41	103	290
	21,2%	18,6%	100,0%	28,7%
Total	688	220	103	1011
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Institució a la que pertany l'autor/a

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
UAB	4 ,6%	7 3,2%	3 2,9%	14 1,4%
UdG	1 ,1%	0 ,0%	1 1,0%	2 ,2%
UB	15 2,2%	4 1,8%	2 1,9%	21 2,1%
URV	2 ,3%	0 ,0%	0 ,0%	2 ,2%
UV	247 35,9%	115 52,3%	39 37,9%	401 39,7%
UIB	19 2,8%	2 ,9%	4 3,9%	25 2,5%
Inst. Catalana	0 ,0%	1 ,5%	0 ,0%	1 ,1%
UJI	19 2,8%	3 1,4%	2 1,9%	24 2,4%
UA	214 31,1%	37 16,8%	19 18,4%	270 26,7%
Univ. Espanyola	143 20,8%	41 18,6%	27 26,2%	211 20,9%
Inst. Espanyola	10 1,5%	6 2,7%	0 ,0%	16 1,6%
USA/Canada	1 ,1%	0 ,0%	1 1,0%	2 ,2%
UK	1 ,1%	0 ,0%	0 ,0%	1 ,1%
Univ. europea	11 1,6%	2 ,9%	1 1,0%	14 1,4%
Univ. Llatinoamericana	1 ,1%	2 ,9%	2 1,9%	5 ,5%
Resta	0 ,0%	0 ,0%	2 1,9%	2 ,2%
Total	688 100,0%	220 100,0%	103 100,0%	1011 100,0%

Idioma de l'article

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Català	73 10,6%	19 8,6%	3 2,9%	95 9,4%
Castellà	609 88,5%	198 90,0%	97 94,2%	904 89,4%
Anglès	4 ,6%	1 ,5%	3 2,9%	8 ,8%
Italià	2 ,3%	0 ,0%	0 ,0%	2 ,2%
Portuguès	0 ,0%	2 ,9%	0 ,0%	2 ,2%
Total	688 100,0%	220 100,0%	103 100,0%	1011 100,0%

Versió original o traducció

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Original	684 99,4%	220 100,0%	103 100,0%	1007 99,6%
Trad. Castellà	4 ,6%	0 ,0%	0 ,0%	4 ,4%
Total	688 100,0%	220 100,0%	103 100,0%	1011 100,0%

Àmbit territorial

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Món global	33	22	4	59
	2,2%	4,2%	2,2%	2,7%
Món zonal	92	32	7	131
	6,2%	6,2%	3,8%	6,0%
Món estatal	82	41	9	132
	5,5%	7,9%	4,9%	6,0%
Món local	47	33	7	87
	3,2%	6,4%	3,8%	4,0%
Espanya estatal	134	35	16	185
	9,0%	6,7%	8,8%	8,5%
Espanya nacional/reg	179	61	32	272
	12,1%	11,8%	17,6%	12,5%
Espanya provincial	177	72	25	274
	11,9%	13,9%	13,7%	12,6%
Espanya comarcal	169	43	21	233
	11,4%	8,3%	11,5%	10,7%
Espanya municipal	184	76	30	290
	12,4%	14,6%	16,5%	13,3%
Sense loc.	385	104	31	520
	26,0%	20,0%	17,0%	23,8%
Total	1482	519	182	2183
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Àrea geogràfica

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Catalunya	7 1,2%	1 ,5%	2 2,2%	10 1,1%
Barcelona	1 ,2%	1 ,5%	1 1,1%	3 ,3%
Pirineu	2 ,3%	0 ,0%	0 ,0%	2 ,2%
Espanya	547 91,5%	180 90,0%	82 89,1%	809 90,9%
Europa	20 3,3%	11 5,5%	1 1,1%	32 3,6%
EUA	1 ,2%	0 ,0%	0 ,0%	1 ,1%
Llatinoamerica	3 ,5%	2 1,0%	3 3,3%	8 ,9%
Canadá	0 ,0%	1 ,5%	0 ,0%	1 ,1%
Àfrica	3 ,5%	1 ,5%	1 1,1%	5 ,6%
Àsia	2 ,3%	0 ,0%	0 ,0%	2 ,2%
Oceania	0 ,0%	0 ,0%	1 1,1%	1 ,1%
Europa sud/mediterrania	12 2,0%	3 1,5%	1 1,1%	16 1,8%
Total	598 100,0%	200 100,0%	92 100,0%	890 100,0%

Tema principal

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Humana General	14	6	0	20
	2,0%	2,7%	,0%	2,0%
Població	91	29	14	134
	13,2%	13,2%	13,6%	13,3%
Rural y Pesca	69	14	11	94
	10,0%	6,4%	10,7%	9,3%
Industria energia	17	8	0	25
	2,5%	3,6%	,0%	2,5%
Economia/Activitat	45	24	4	73
	6,5%	10,9%	3,9%	7,2%
Urbana	31	8	7	46
	4,5%	3,6%	6,8%	4,5%
Transports comunicacions	14	9	1	24
	2,0%	4,1%	1,0%	2,4%
Turisme i oci	30	10	2	42
	4,4%	4,5%	1,9%	4,2%
Divisio i org. territorial	27	13	2	42
	3,9%	5,9%	1,9%	4,2%
Serveis	3	0	0	3
	,4%	,0%	,0%	,3%
Política	16	5	3	24
	2,3%	2,3%	2,9%	2,4%
Històrica	51	12	3	66
	7,4%	5,5%	2,9%	6,5%
Física general	32	8	7	47
	4,7%	3,6%	6,8%	4,6%
Climatologia	75	17	18	110
	10,9%	7,7%	17,5%	10,9%
Geomorfologia	75	30	19	124
	10,9%	13,6%	18,4%	12,3%
Biogeografia/paisatge	29	6	3	38
	4,2%	2,7%	2,9%	3,8%
Media ambient/ecologia	12	2	4	18
	1,7%	,9%	3,9%	1,8%
Concepte i metode, hª pensament/biografies	35	13	1	49
	5,1%	5,9%	1,0%	4,8%
Ensenyament, didàctica	10	3	1	14
	1,5%	1,4%	1,0%	1,4%
Tècniques (GIS/Cartogr.)	12	3	3	18
	1,7%	1,4%	2,9%	1,8%
Total	688	220	103	1011
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tema secundari

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Humana General	57	32	11	100
	13,4%	24,1%	16,2%	16,0%
Població	5	7	4	16
	1,2%	5,3%	5,9%	2,6%
Rural y Pesca	26	7	2	35
	6,1%	5,3%	2,9%	5,6%
Industria energia	8	2	1	11
	1,9%	1,5%	1,5%	1,8%
Economia/Activitat	38	13	7	58
	9,0%	9,8%	10,3%	9,3%
Urbana	9	2	1	12
	2,1%	1,5%	1,5%	1,9%
Transports comunicacions	5	1	1	7
	1,2%	,8%	1,5%	1,1%
Turisme i oci	7	2	0	9
	1,7%	1,5%	,0%	1,4%
Divisio i org. territorial	30	9	2	41
	7,1%	6,8%	2,9%	6,6%
Serveis	3	1	0	4
	,7%	,8%	,0%	,6%
Política	24	4	0	28
	5,7%	3,0%	,0%	4,5%
Històrica	72	14	10	96
	17,0%	10,5%	14,7%	15,4%
Física general	71	12	19	102
	16,7%	9,0%	27,9%	16,3%
Climatologia	19	8	1	28
	4,5%	6,0%	1,5%	4,5%
Geomorfologia	7	5	2	14
	1,7%	3,8%	2,9%	2,2%
Biogeografia/paisatge	14	3	3	20
	3,3%	2,3%	4,4%	3,2%
Media ambient/ecologia	8	5	3	16
	1,9%	3,8%	4,4%	2,6%
Concepte i metode, hª pensament/biografies	8	0	0	8
	1,9%	,0%	,0%	1,3%
Ensenyament, didàctica	8	3	0	11
	1,9%	2,3%	,0%	1,8%
Tècniques (GIS/Cartogr.)	4	2	1	7
	,9%	1,5%	1,5%	1,1%
Altres	1	1	0	2
	,2%	,8%	,0%	,3%
Total	424	133	68	625
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Any de publicació

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
1964-1968	9 1,3%	4 1,8%	0 ,0%	13 1,3%
1969-1973	28 4,1%	5 2,3%	0 ,0%	33 3,3%
1974-1978	30 4,4%	14 6,4%	4 3,9%	48 4,7%
1979-1983	40 5,8%	23 10,5%	5 4,9%	68 6,7%
1984-1988	88 12,8%	29 13,2%	10 9,7%	127 12,6%
1989-1993	105 15,3%	33 15,0%	11 10,7%	149 14,7%
1994-1998	155 22,5%	39 17,7%	18 17,5%	212 21,0%
1999-2003	127 18,5%	37 16,8%	27 26,2%	191 18,9%
2004-2008	106 15,4%	36 16,4%	28 27,2%	170 16,8%
Total	688 100,0%	220 100,0%	103 100,0%	1011 100,0%

LES REVISTES INDIVIDUALITZADES
Documents d'Anàlisi Geogràfica
(1982-2008)

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Autoria	Individual	204	126	0	330
		84,3%	83,4%	,0%	76,0%
	Compartida	38	25	41	104
		15,7%	16,6%	100,0%	24,0%
Total		242	151	41	434
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Llengua	Català	112	66	23	201
		46,3%	43,7%	56,1%	46,3%
	Castellà	70	40	14	124
		28,9%	26,5%	34,1%	28,6%
	Anglès	41	37	2	80
		16,9%	24,5%	4,9%	18,4%
	Francès	9	4	2	15
		3,7%	2,6%	4,9%	3,5%
	Italià	7	3	0	10
		2,9%	2,0%	,0%	2,3%
	Portuguès	3	1	0	4
		1,2%	,7%	,0%	,9%
Total		242	151	41	434
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Traducció	Original	192	112	38	342
		79,3%	74,2%	92,7%	78,8%
	Trad. Català	19	30	0	49
		7,9%	19,9%	,0%	11,3%
	Trad. Castellà	31	9	3	43
		12,8%	6,0%	7,3%	9,9%
Total		242	151	41	434
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Universitat	UAB	94	74	24	192
		39,8%	50,3%	58,5%	45,3%
	UdG	15	8	3	26
		6,4%	5,4%	7,3%	6,1%
	UB	11	6	1	18
		4,7%	4,1%	2,4%	4,2%
	URV	2	0	0	2
		,8%	,0%	,0%	,5%
	UdLL	4	1	0	5
		1,7%	,7%	,0%	1,2%
	UPF	1	0	0	1
		,4%	,0%	,0%	,2%
	UPC	3	0	0	3
		1,3%	,0%	,0%	,7%
	UV	2	0	0	2
		,8%	,0%	,0%	,5%
	UIB	1	0	0	1
		,4%	,0%	,0%	,2%
	Inst. Catalana	22	3	2	27
		9,3%	2,0%	4,9%	6,4%
	UJI	1	0	0	1
		,4%	,0%	,0%	,2%
	UA	0	0	1	1
		,0%	,0%	2,4%	,2%
	Univ. Espanyola	17	7	4	28
		7,2%	4,8%	9,8%	6,6%
	Inst. Espanyola	4	0	1	5
		1,7%	,0%	2,4%	1,2%
	USA/Canada	12	12	0	24
		5,1%	8,2%	,0%	5,7%
	UK	14	7	0	21
		5,9%	4,8%	,0%	5,0%
	Univ. europea	23	17	4	44
		9,7%	11,6%	9,8%	10,4%
	Univ. Latinoamericana	5	7	1	13
		2,1%	4,8%	2,4%	3,1%
	Resta	2	1	0	3
		,8%	,7%	,0%	,7%
	Inst. Extranjera	3	4	0	7
		1,3%	2,7%	,0%	1,7%
Total		236	147	41	424
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Territori	Món global	10	14	1	25
		4,1%	9,3%	2,4%	5,8%
	Món zonal	10	17	3	30
		4,1%	11,3%	7,3%	6,9%
	Món estatal	18	16	6	40
		7,4%	10,6%	14,6%	9,2%
	Món local	12	7	2	21
		5,0%	4,6%	4,9%	4,8%
	E estatal	24	9	2	35
		9,9%	6,0%	4,9%	8,1%
	E nacional/reg	24	10	4	38
		9,9%	6,6%	9,8%	8,8%
	E provincial	2	7	0	9
		,8%	4,6%	,0%	2,1%
	E comarcal	39	10	6	55
		16,1%	6,6%	14,6%	12,7%
	E municipal	12	14	5	31
		5,0%	9,3%	12,2%	7,1%
	Sense loc.	91	47	12	150
		37,6%	31,1%	29,3%	34,6%
Total		242	151	41	434
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Any de publicació

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
1979-1983		10	5	2	17
		4,1%	3,3%	4,9%	3,9%
1984-1988		56	21	7	84
		23,1%	13,9%	17,1%	19,4%
1989-1993		44	18	9	71
		18,2%	11,9%	22,0%	16,4%
1994-1998		48	47	11	106
		19,8%	31,1%	26,8%	24,4%
1999-2003		38	31	3	72
		15,7%	20,5%	7,3%	16,6%
2004-2008		46	29	9	84
		19,0%	19,2%	22,0%	19,4%
Total		242	151	41	434
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Àmbit territorial

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
QUIN	Catalunya	51	25	7	83
		35,2%	27,5%	25,0%	31,4%
	Barcelona	5	6	4	15
		3,4%	6,6%	14,3%	5,7%
	Pirineu	16	0	1	17
		11,0%	,0%	3,6%	6,4%
	Espanya	31	19	4	54
		21,4%	20,9%	14,3%	20,5%
	Europa	23	18	5	46
		15,9%	19,8%	17,9%	17,4%
	EUA	3	3	0	6
		2,1%	3,3%	,0%	2,3%
	Llatinoamerica	9	12	5	26
		6,2%	13,2%	17,9%	9,8%
	Canadá	0	1	0	1
		,0%	1,1%	,0%	,4%
	Àfrica	2	2	1	5
		1,4%	2,2%	3,6%	1,9%
	Àsia	1	0	1	2
		,7%	,0%	3,6%	,8%
	Oceania	2	0	0	2
		1,4%	,0%	,0%	,8%
	Europa sud/mediterrania	2	5	0	7
		1,4%	5,5%	,0%	2,7%
Total		145	91	28	264
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Tematica	Humana General	9	10	0	19
		4,0%	7,1%	,0%	4,7%
	Població	12	13	6	31
		5,4%	9,2%	16,2%	7,7%
	Rural y Pesca	29	10	3	42
		12,9%	7,1%	8,1%	10,4%
	Industria energia	5	3	0	8
		2,2%	2,1%	,0%	2,0%
	Economia/Activitat	10	20	3	33
		4,5%	14,2%	8,1%	8,2%
	Urbana	23	19	3	45
		10,3%	13,5%	8,1%	11,2%
	Transports comunicacions	5	1	0	6
		2,2%	,7%	,0%	1,5%
	Turisme i oci	10	8	0	18
		4,5%	5,7%	,0%	4,5%
	Divisio i org. territorial	6	2	1	9
		2,7%	1,4%	2,7%	2,2%
	Política	9	7	3	19
		4,0%	5,0%	8,1%	4,7%
	Històrica	2	2	0	4
		,9%	1,4%	,0%	1,0%
	Climatologia	1	0	0	1
		,4%	,0%	,0%	,2%
	Geomorfologia	1	0	0	1
		,4%	,0%	,0%	,2%
	Biogeografia/paisatge	14	1	3	18
		6,3%	,7%	8,1%	4,5%
	Media ambient/ecologia	15	7	5	27
		6,7%	5,0%	13,5%	6,7%
	Geo. del risc	8	5	0	13
		3,6%	3,5%	,0%	3,2%
	Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	22	17	0	39
		9,8%	12,1%	,0%	9,7%
	Ensenyament, didàctica	32	11	6	49
		14,3%	7,8%	16,2%	12,2%
	Tècniques (GIS/Cartogr.)	6	4	3	13
		2,7%	2,8%	8,1%	3,2%
	Altres	5	1	1	7
		2,2%	,7%	2,7%	1,7%
Total		224	141	37	402
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tematica 2		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Humana General		2	2	0	4
		2,7%	4,4%	,0%	3,1%
Població		3	6	0	9
		4,0%	13,3%	,0%	6,9%
Rural y Pesca		4	3	0	7
		5,3%	6,7%	,0%	5,3%
Industria energia		1	1	0	2
		1,3%	2,2%	,0%	1,5%
Economia/Activitat		4	3	0	7
		5,3%	6,7%	,0%	5,3%
Urbana		3	5	2	10
		4,0%	11,1%	18,2%	7,6%
Transports comunicacions		4	0	0	4
		5,3%	,0%	,0%	3,1%
Turisme i oci		1	1	1	3
		1,3%	2,2%	9,1%	2,3%
Divisio i org. territorial		10	2	1	13
		13,3%	4,4%	9,1%	9,9%
Política		3	1	0	4
		4,0%	2,2%	,0%	3,1%
Històrica		6	6	2	14
		8,0%	13,3%	18,2%	10,7%
Física general		1	0	0	1
		1,3%	,0%	,0%	,8%
Climatologia		2	1	0	3
		2,7%	2,2%	,0%	2,3%
Geomorfologia		1	0	0	1
		1,3%	,0%	,0%	,8%
Biogeografia/paisatge		3	1	0	4
		4,0%	2,2%	,0%	3,1%
Media ambient/ecologia		9	5	1	15
		12,0%	11,1%	9,1%	11,5%
Geo. del risc		1	0	0	1
		1,3%	,0%	,0%	,8%
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies		6	4	2	12
		8,0%	8,9%	18,2%	9,2%
Ensenyament, didàctica		5	1	0	6
		6,7%	2,2%	,0%	4,6%
Tècniques (GIS/Cartogr.)		5	2	2	9
		6,7%	4,4%	18,2%	6,9%
Altres		1	1	0	2
		1,3%	2,2%	,0%	1,5%
Total		75	45	11	131
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Resenyes Documents d'Anàlisi Geogràfica (1982-2008)

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Llengua	Català	8	1	1	10
		10,3%	4,0%	16,7%	9,2%
	Castellà	17	8	0	25
		21,8%	32,0%	,0%	22,9%
	Anglès	33	12	5	50
	42,3%	48,0%	83,3%	45,9%	
	Francès	18	3	0	21
		23,1%	12,0%	,0%	19,3%
	Italià	2	1	0	3
		2,6%	4,0%	,0%	2,8%
Total		78	25	6	109
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Territori	Món global	1	0	0	1
		1,3%	,0%	,0%	,9%
	Món zonal	5	0	0	5
		6,4%	,0%	,0%	4,6%
	Món estatal	4	2	1	7
		5,1%	8,0%	16,7%	6,4%
	Món local	3	1	0	4
		3,8%	4,0%	,0%	3,7%
	E estatal	5	1	0	6
		6,4%	4,0%	,0%	5,5%
	E nacional/reg	4	0	1	5
		5,1%	,0%	16,7%	4,6%
	E provincial	1	0	0	1
		1,3%	,0%	,0%	,9%
	E comarcal	0	1	0	1
	,0%	4,0%	,0%	,9%	
E municipal	2	0	0	2	
	2,6%	,0%	,0%	1,8%	
	Sense loc.	53	20	4	77
		67,9%	80,0%	66,7%	70,6%
Total		78	25	6	109
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
QUIN	Catalunya	5	1	1	7
		20,8%	20,0%	50,0%	22,6%
	Barcelona	1	0	0	1
		4,2%	,0%	,0%	3,2%
	Espanya	6	1	0	7
		25,0%	20,0%	,0%	22,6%
	Europa	8	2	0	10
		33,3%	40,0%	,0%	32,3%
	EUA	0	1	1	2
		,0%	20,0%	50,0%	6,5%
Llatinoamerica	2	0	0	2	
	8,3%	,0%	,0%	6,5%	
Europa sud/mediterrania	2	0	0	2	
	8,3%	,0%	,0%	6,5%	
Total		24	5	2	31
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Any de publicació

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
1979-1983	1	0	0	1
	1,3%	,0%	,0%	,9%
1984-1988	22	6	0	28
	28,2%	24,0%	,0%	25,7%
1989-1993	26	10	2	38
	33,3%	40,0%	33,3%	34,9%
1994-1998	29	9	4	42
	37,2%	36,0%	66,7%	38,5%
Total	78	25	6	109
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Temàtica	Població	Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
		5	2	0	7
		6,4%	8,0%	,0%	6,4%
	Rural y Pesca	4	4	0	8
		5,1%	16,0%	,0%	7,3%
	Indústria energia	5	0	0	5
		6,4%	,0%	,0%	4,6%
	Economia/Activitat	1	0	0	1
		1,3%	,0%	,0%	,9%
	Urbana	3	1	1	5
		3,8%	4,0%	16,7%	4,6%
	Transports comunicacions	1	0	0	1
		1,3%	,0%	,0%	,9%
	Turisme i oci	5	0	1	6
		6,4%	,0%	16,7%	5,5%
	Divisio i org. territorial	3	0	0	3
		3,8%	,0%	,0%	2,8%
	Política	11	1	1	13
		14,1%	4,0%	16,7%	11,9%
	Històrica	3	0	0	3
		3,8%	,0%	,0%	2,8%
	Física general	0	1	1	2
		,0%	4,0%	16,7%	1,8%
	Climatologia	1	0	0	1
		1,3%	,0%	,0%	,9%
	Geomorfologia	1	0	0	1
		1,3%	,0%	,0%	,9%
	Biogeografia/paisatge	4	1	0	5
		5,1%	4,0%	,0%	4,6%
	Media ambient/ecologia	7	1	0	8
		9,0%	4,0%	,0%	7,3%
	Geo. del risc	2	0	0	2
		2,6%	,0%	,0%	1,8%
	Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	15	12	1	28
		19,2%	48,0%	16,7%	25,7%
	Ensenyament, didàctica	2	1	0	3
		2,6%	4,0%	,0%	2,8%
	Tècniques (GIS/Cartogr.)	4	1	1	6
		5,1%	4,0%	16,7%	5,5%
	Altres	1	0	0	1
		1,3%	,0%	,0%	,9%
	Total	78	25	6	109
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Temàtica 2	Humana General	0	0	1	1
		,0%	,0%	100,0%	4,2%
	Població	0	1	0	1
		,0%	33,3%	,0%	4,2%
	Economia/Activitat	1	1	0	2
		5,0%	33,3%	,0%	8,3%
	Urbana	1	0	0	1
		5,0%	,0%	,0%	4,2%
	Turisme i oci	1	0	0	1
		5,0%	,0%	,0%	4,2%
	Divisió i org. territorial	4	0	0	4
		20,0%	,0%	,0%	16,7%
	Política	2	0	0	2
		10,0%	,0%	,0%	8,3%
Històrica	5	0	0	5	
	25,0%	,0%	,0%	20,8%	
Biogeografia/paisatge	3	0	0	3	
	15,0%	,0%	,0%	12,5%	
Medi ambient/ecologia	2	0	0	2	
	10,0%	,0%	,0%	8,3%	
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	1	0	0	1	
	5,0%	,0%	,0%	4,2%	
Tècniques (GIS/Cartogr.)	0	1	0	1	
	,0%	33,3%	,0%	4,2%	
Total		20	3	1	24
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Notícies de DAG i de Revista de Geografia (1967-2008)

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Autoria	Individual	50	37	0	87
		72,5%	77,1%	,0%	62,1%
	Compartida	19	11	23	53
		27,5%	22,9%	100,0%	37,9%
Total		69	48	23	140
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Universitat	UAB	24	22	7	53
		34,8%	45,8%	30,4%	37,9%
	UdG	6	1	3	10
		8,7%	2,1%	13,0%	7,1%
	UB	28	18	12	58
		40,6%	37,5%	52,2%	41,4%
	UPF	2	0	0	2
		2,9%	,0%	,0%	1,4%
	Inst.Catalana	5	4	1	10
		7,2%	8,3%	4,3%	7,1%
	Univ.Espanyola	0	2	0	2
		,0%	4,2%	,0%	1,4%
	Inst. Espanyola	2	0	0	2
		2,9%	,0%	,0%	1,4%
	USA/Canada	0	1	0	1
		,0%	2,1%	,0%	,7%
	Univ. Llatinoamericana	2	0	0	2
		2,9%	,0%	,0%	1,4%
Total		69	48	23	140
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Llengua	Català	28	24	11	63
		40,6%	50,0%	47,8%	45,0%
	Castellà	41	24	12	77
		59,4%	50,0%	52,2%	55,0%
Total		69	48	23	140
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Traducció	Original	69	47	23	139
		100,0%	97,9%	100,0%	99,3%
	Trad. Català	0	1	0	1
		,0%	2,1%	,0%	,7%
Total		69	48	23	140
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Territori	Món zonal	7	10	2	19
		11,1%	20,8%	8,7%	14,2%
	Món estatal	1	2	3	6
		1,6%	4,2%	13,0%	4,5%
	E estatal	0	0	1	1
		,0%	,0%	4,3%	,7%
	E nacional/reg	4	3	0	7
		6,3%	6,3%	,0%	5,2%
	E provincial	1	0	0	1
		1,6%	,0%	,0%	,7%
	E comarcal	1	0	2	3
		1,6%	,0%	8,7%	2,2%
	E municipal	1	1	0	2
		1,6%	2,1%	,0%	1,5%
	Sense loc.	48	32	15	95
		76,2%	66,7%	65,2%	70,9%
Total		63	48	23	134
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Àmbit territorial

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
QUIN	Catalunya	4	3	1	8
		18,2%	18,8%	12,5%	17,4%
	Barcelona	1	1	0	2
		4,5%	6,3%	,0%	4,3%
	Pirineu	2	0	1	3
		9,1%	,0%	12,5%	6,5%
	Espanya	2	0	1	3
		9,1%	,0%	12,5%	6,5%
	Europa	2	7	3	12
		9,1%	43,8%	37,5%	26,1%
Latinoamerica	9	1	0	10	
	40,9%	6,3%	,0%	21,7%	
Àsia	1	0	0	1	
	4,5%	,0%	,0%	2,2%	
Europa sud/mediterrania	1	4	2	7	
	4,5%	25,0%	25,0%	15,2%	
Total	22	16	8	46	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Any d'edició

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
1964-1968	7	0	0	7
	10,3%	,0%	,0%	5,1%
1969-1973	7	1	4	12
	10,3%	2,2%	17,4%	8,8%
1974-1978	3	3	2	8
	4,4%	6,7%	8,7%	5,9%
1979-1983	8	5	5	18
	11,8%	11,1%	21,7%	13,2%
1984-1988	4	8	2	14
	5,9%	17,8%	8,7%	10,3%
1989-1993	10	15	3	28
	14,7%	33,3%	13,0%	20,6%
1994-1998	29	13	7	49
	42,6%	28,9%	30,4%	36,0%
Total	68	45	23	136
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Temàtica	Població	Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
		1	4	1	6
		2,1%	10,0%	6,3%	5,8%
	Rural y Pesca	2	4	5	11
		4,2%	10,0%	31,3%	10,6%
	Indústria energia	2	0	0	2
		4,2%	,0%	,0%	1,9%
	Economia/Activitat	1	0	1	2
		2,1%	,0%	6,3%	1,9%
	Urbana	8	2	1	11
		16,7%	5,0%	6,3%	10,6%
	Turisme i oci	1	1	2	4
		2,1%	2,5%	12,5%	3,8%
	Divisió i org. territorial	2	1	0	3
		4,2%	2,5%	,0%	2,9%
	Política	0	1	1	2
		,0%	2,5%	6,3%	1,9%
	Històrica	1	0	0	1
		2,1%	,0%	,0%	1,0%
	Física general	4	0	0	4
		8,3%	,0%	,0%	3,8%
	Climatologia	3	1	0	4
		6,3%	2,5%	,0%	3,8%
	Geomorfologia	4	6	3	13
		8,3%	15,0%	18,8%	12,5%
	Biogeografia/paisatge	2	3	0	5
		4,2%	7,5%	,0%	4,8%
	Medi ambient/ecologia	4	3	1	8
		8,3%	7,5%	6,3%	7,7%
	Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	5	5	1	11
		10,4%	12,5%	6,3%	10,6%
	Ensenyament, didàctica	5	4	0	9
		10,4%	10,0%	,0%	8,7%
	Tècniques (GIS/Cartogr.)	2	3	0	5
		4,2%	7,5%	,0%	4,8%
	Altres	1	2	0	3
		2,1%	5,0%	,0%	2,9%
Total		48	40	16	104
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Tematica 2	Rural y Pesca	2	0	0	2
		13,3%	,0%	,0%	8,3%
	Economia/Activitat	1	1	0	2
		6,7%	12,5%	,0%	8,3%
	Divisio i org. territorial	3	0	0	3
		20,0%	,0%	,0%	12,5%
	Política	2	0	0	2
		13,3%	,0%	,0%	8,3%
	Media ambient/ecologia	1	1	0	2
		6,7%	12,5%	,0%	8,3%
	Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	1	3	0	4
	6,7%	37,5%	,0%	16,7%	
Ensenyament, didàctica	2	1	1	4	
	13,3%	12,5%	100,0%	16,7%	
Tècniques (GIS/Cartogr.)	3	1	0	4	
	20,0%	12,5%	,0%	16,7%	
Altres	0	1	0	1	
	,0%	12,5%	,0%	4,2%	
Total		15	8	1	24
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Revista de Geografia (1967-2005)

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Autoria	Individual	161	49	0	210
		90,4%	94,2%	,0%	84,7%
	Compartida	17	3	18	38
		9,6%	5,8%	100,0%	15,3%
Total		178	52	18	248
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Universitat	UAB	1	3	0	4
		,6%	5,8%	,0%	1,6%
	UdG	1	0	0	1
		,6%	,0%	,0%	,4%
	UB	118	39	10	167
		66,3%	75,0%	55,6%	67,3%
	URV	1	0	1	2
		,6%	,0%	5,6%	,8%
	UdLL	3	1	0	4
		1,7%	1,9%	,0%	1,6%
	UIB	2	0	0	2
		1,1%	,0%	,0%	,8%
	Inst. Catalana	19	1	2	22
		10,7%	1,9%	11,1%	8,9%
	Univ. Espanyola	8	0	1	9
		4,5%	,0%	5,6%	3,6%
	Inst. Espanyola	2	3	0	5
		1,1%	5,8%	,0%	2,0%
	USA/Canada	4	0	0	4
		2,2%	,0%	,0%	1,6%
	Univ. europea	12	4	2	18
		6,7%	7,7%	11,1%	7,3%
	Univ. Llatinoamericana	5	1	2	8
		2,8%	1,9%	11,1%	3,2%
	Inst. Extranjera	2	0	0	2
		1,1%	,0%	,0%	,8%
Total		178	52	18	248
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Llengua	Català	22	4	1	27
		12,4%	7,7%	5,6%	10,9%
	Castellà	141	44	16	201
		79,2%	84,6%	88,9%	81,0%
	Anglès	5	1	0	6
		2,8%	1,9%	,0%	2,4%
	Francès	4	1	0	5
		2,2%	1,9%	,0%	2,0%
	Portuguès	4	2	0	6
		2,2%	3,8%	,0%	2,4%
	Alemany	2	0	1	3
		1,1%	,0%	5,6%	1,2%
Total		178	52	18	248
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Territori	Món global	4	0	0	4
		2,2%	,0%	,0%	1,6%
	Món zonal	17	0	1	18
		9,6%	,0%	5,6%	7,3%
	Món estatal	16	0	0	16
		9,0%	,0%	,0%	6,5%
	Món local	2	2	0	4
		1,1%	3,8%	,0%	1,6%
	E estatal	17	4	2	23
		9,6%	7,7%	11,1%	9,3%
	E nacional/reg	13	3	1	17
		7,3%	5,8%	5,6%	6,9%
	E provincial	3	1	1	5
		1,7%	1,9%	5,6%	2,0%
	E comarcal	22	8	3	33
		12,4%	15,4%	16,7%	13,3%
	E municipal	17	10	3	30
		9,6%	19,2%	16,7%	12,1%
	Sense loc.	67	24	7	98
		37,6%	46,2%	38,9%	39,5%
Total		178	52	18	248
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Any de publicació

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
1964-1968	9	2	1	12
	5,1%	3,8%	5,6%	4,8%
1969-1973	48	7	2	57
	27,0%	13,5%	11,1%	23,0%
1974-1978	26	13	4	43
	14,6%	25,0%	22,2%	17,3%
1979-1983	20	3	3	26
	11,2%	5,8%	16,7%	10,5%
1984-1988	21	8	3	32
	11,8%	15,4%	16,7%	12,9%
1989-1993	25	9	2	36
	14,0%	17,3%	11,1%	14,5%
1994-1998	18	7	1	26
	10,1%	13,5%	5,6%	10,5%
1999-2003	6	1	1	8
	3,4%	1,9%	5,6%	3,2%
2004-2008	5	2	1	8
	2,8%	3,8%	5,6%	3,2%
Total	178	52	18	248
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Traducció	Original	165	48	17	230
		92,7%	92,3%	94,4%	92,7%
	Trad. Català	2	0	0	2
		1,1%	,0%	,0%	,8%
	Trad. Castellà	11	4	1	16
		6,2%	7,7%	5,6%	6,5%
Total		178	52	18	248
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Àmbit territorial

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
QUIN	Catalunya	32	8	5	45
		30,5%	26,7%	45,5%	30,8%
	Barcelona	11	9	2	22
		10,5%	30,0%	18,2%	15,1%
	Pirineu	1	1	0	2
		1,0%	3,3%	,0%	1,4%
	Espanya	22	8	3	33
		21,0%	26,7%	27,3%	22,6%
	Europa	8	1	0	9
		7,6%	3,3%	,0%	6,2%
	EUA	1	1	0	2
		1,0%	3,3%	,0%	1,4%
	Llatinoamerica	25	2	1	28
		23,8%	6,7%	9,1%	19,2%
	Canadá	1	0	0	1
		1,0%	,0%	,0%	,7%
	Àfrica	1	0	0	1
		1,0%	,0%	,0%	,7%
	Àsia	1	0	0	1
		1,0%	,0%	,0%	,7%
	Europa sud/mediterrania	2	0	0	2
		1,9%	,0%	,0%	1,4%
Total		105	30	11	146
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Temàtica		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Humana General		5	0	2	7
		2,8%	,0%	11,1%	2,8%
Població		9	3	1	13
		5,1%	5,9%	5,6%	5,3%
Rural y Pesca		10	5	0	15
		5,6%	9,8%	,0%	6,1%
Indústria energia		2	0	0	2
		1,1%	,0%	,0%	,8%
Economia/Activitat		0	2	0	2
		,0%	3,9%	,0%	,8%
Urbana		14	8	1	23
		7,9%	15,7%	5,6%	9,3%
Transports comunicacions		4	1	1	6
		2,2%	2,0%	5,6%	2,4%
Turisme i oci		1	0	0	1
		,6%	,0%	,0%	,4%
Divisió i org. territorial		5	1	1	7
		2,8%	2,0%	5,6%	2,8%
Serveis		6	3	1	10
		3,4%	5,9%	5,6%	4,0%
Política		2	0	0	2
		1,1%	,0%	,0%	,8%
Històrica		8	3	0	11
		4,5%	5,9%	,0%	4,5%
Física general		2	1	0	3
		1,1%	2,0%	,0%	1,2%
Climatologia		19	5	1	25
		10,7%	9,8%	5,6%	10,1%
Geomorfologia		10	5	2	17
		5,6%	9,8%	11,1%	6,9%
Biogeografia/paisatge		15	4	1	20
		8,4%	7,8%	5,6%	8,1%
Medi ambient/ecologia		5	1	0	6
		2,8%	2,0%	,0%	2,4%
Geo. del risc		1	0	0	1
		,6%	,0%	,0%	,4%
Concepte i mètode, h ^a pensament/biografies		46	8	5	59
		25,8%	15,7%	27,8%	23,9%
Ensenyament, didàctica		7	0	0	7
		3,9%	,0%	,0%	2,8%
Tècniques (GIS/Cartogr.)		5	1	2	8
		2,8%	2,0%	11,1%	3,2%
Altres		2	0	0	2
		1,1%	,0%	,0%	,8%
Total		178	51	18	247
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Temàtica 2	Humana General	2	0	0	2
		3,6%	,0%	,0%	2,5%
	Població	1	1	1	3
		1,8%	5,0%	25,0%	3,8%
	Rural y Pesca	1	1	0	2
		1,8%	5,0%	,0%	2,5%
	Indústria energia	1	2	0	3
		1,8%	10,0%	,0%	3,8%
	Economia/Activitat	4	0	0	4
		7,1%	,0%	,0%	5,0%
	Urbana	7	5	0	12
		12,5%	25,0%	,0%	15,0%
	Divisió i org. territorial	4	1	0	5
		7,1%	5,0%	,0%	6,3%
	Serveis	3	0	0	3
		5,4%	,0%	,0%	3,8%
	Política	3	0	0	3
		5,4%	,0%	,0%	3,8%
	Històrica	10	2	1	13
		17,9%	10,0%	25,0%	16,3%
	Física general	1	0	0	1
		1,8%	,0%	,0%	1,3%
	Climatologia	2	0	0	2
		3,6%	,0%	,0%	2,5%
	Geomorfologia	3	1	0	4
		5,4%	5,0%	,0%	5,0%
	Biogeografia/paisatge	2	2	1	5
		3,6%	10,0%	25,0%	6,3%
	Medi ambient/ecologia	2	1	0	3
		3,6%	5,0%	,0%	3,8%
	Concepte i mètode, hª pensament/biografies	5	3	1	9
		8,9%	15,0%	25,0%	11,3%
	Ensenyament, didàctica	1	1	0	2
		1,8%	5,0%	,0%	2,5%
	Tècniques (GIS/Carogr.)	2	0	0	2
		3,6%	,0%	,0%	2,5%
	Altres	2	0	0	2
		3,6%	,0%	,0%	2,5%
Total		56	20	4	80
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

GeoCrítica (1976-1995)

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Autoria	Individual	77	4	0	81
		84,6%	100,0%	,0%	84,4%
	Compartida	14	0	1	15
		15,4%	,0%	100,0%	15,6%
Total		91	4	1	96
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Universitat	UdG	1	0	0	1
		1,1%	,0%	,0%	1,0%
	UB	53	4	0	57
		58,2%	100,0%	,0%	59,4%
	UdLL	2	0	0	2
		2,2%	,0%	,0%	2,1%
	Inst. Catalana	1	0	0	1
		1,1%	,0%	,0%	1,0%
	Univ. Espanyola	4	0	1	5
		4,4%	,0%	100,0%	5,2%
	Inst. Espanyola	1	0	0	1
		1,1%	,0%	,0%	1,0%
	USA/Canada	8	0	0	8
		8,8%	,0%	,0%	8,3%
	UK	6	0	0	6
		6,6%	,0%	,0%	6,3%
	Univ. europea	13	0	0	13
		14,3%	,0%	,0%	13,5%
	Univ. Llatinoamericana	2	0	0	2
		2,2%	,0%	,0%	2,1%
Total		91	4	1	96
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Llengua	Castellà	64	4	1	69
		70,3%	100,0%	100,0%	71,9%
	Anglès	15	0	0	15
		16,5%	,0%	,0%	15,6%
	Francès	6	0	0	6
		6,6%	,0%	,0%	6,3%
	Alemanys	6	0	0	6
		6,6%	,0%	,0%	6,3%
Total		91	4	1	96
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Traducció	Original	66	4	1	71
		72,5%	100,0%	100,0%	74,0%
	Trad. Castellà	25	0	0	25
		27,5%	,0%	,0%	26,0%
Total		91	4	1	96
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Territori	Món zonal	5	0	0	5
		5,5%	,0%	,0%	5,2%
	Món estatal	4	0	0	4
		4,4%	,0%	,0%	4,2%
	E estatal	7	2	0	9
		7,7%	50,0%	,0%	9,4%
	E provincial	0	0	1	1
	,0%	,0%	100,0%	1,0%	
	E municipal	1	0	0	1
		1,1%	,0%	,0%	1,0%
	Sense loc.	74	2	0	76
		81,3%	50,0%	,0%	79,2%
Total		91	4	1	96
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Àmbit territorial

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
QUIN	Barcelona	1	0	0	1
		5,9%	,0%	,0%	5,0%
	Espanya	7	2	1	10
		41,2%	100,0%	100,0%	50,0%
	Europa	5	0	0	5
		29,4%	,0%	,0%	25,0%
	Llatinoamerica	4	0	0	4
		23,5%	,0%	,0%	20,0%
Total		17	2	1	20
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Any de publicació

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
1974-1978	18	0	0	18
	19,8%	,0%	,0%	18,8%
1979-1983	27	1	0	28
	29,7%	25,0%	,0%	29,2%
1984-1988	28	0	1	29
	30,8%	,0%	100,0%	30,2%
1989-1993	17	3	0	20
	18,7%	75,0%	,0%	20,8%
1994-1998	1	0	0	1
	1,1%	,0%	,0%	1,0%
Total	91	4	1	96
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tema	Subtema	Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Població		1	0	0	1
		1,1%	,0%	,0%	1,0%
Rural y Pesca		4	0	0	4
		4,4%	,0%	,0%	4,2%
Industria energia		1	0	0	1
		1,1%	,0%	,0%	1,0%
Economia/Activitat		1	0	0	1
		1,1%	,0%	,0%	1,0%
Urbana		2	1	0	3
		2,2%	25,0%	,0%	3,1%
Transports comunicacions		1	0	0	1
		1,1%	,0%	,0%	1,0%
Turisme i oci		1	0	0	1
		1,1%	,0%	,0%	1,0%
Política		7	0	0	7
		7,7%	,0%	,0%	7,3%
Històrica		10	2	1	13
		11,0%	50,0%	100,0%	13,5%
Física general		1	0	0	1
		1,1%	,0%	,0%	1,0%
Climatologia		2	0	0	2
		2,2%	,0%	,0%	2,1%
Biogeografia/paisatge		1	0	0	1
		1,1%	,0%	,0%	1,0%
Media ambient/ecologia		2	0	0	2
		2,2%	,0%	,0%	2,1%
Geo. del risc		2	0	0	2
		2,2%	,0%	,0%	2,1%
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies		45	0	0	45
		49,5%	,0%	,0%	46,9%
Ensenyament, didàctica		5	1	0	6
		5,5%	25,0%	,0%	6,3%
Tècniques (GIS/Cartogr.)		2	0	0	2
		2,2%	,0%	,0%	2,1%
Altres		3	0	0	3
		3,3%	,0%	,0%	3,1%
Total		91	4	1	96
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			
		Home	Dona	Mixte	Total
Tematica 2	Economia/Activitat	1	0	1	2
		6,3%	,0%	100,0%	10,5%
	Urbana	1	0	0	1
		6,3%	,0%	,0%	5,3%
	Divisio i org. territorial	2	0	0	2
		12,5%	,0%	,0%	10,5%
	Política	1	0	0	1
		6,3%	,0%	,0%	5,3%
	Històrica	6	1	0	7
		37,5%	50,0%	,0%	36,8%
Media ambient/ecologia	1	0	0	1	
	6,3%	,0%	,0%	5,3%	
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	4	0	0	4	
	25,0%	,0%	,0%	21,1%	
Ensenyament, didàctica	0	1	0	1	
	,0%	50,0%	,0%	5,3%	
Total		16	2	1	19
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tàrraco. Cuadernos de Geografía. (1980-1995)

		Sexe		
		Home	Dona	Total
Autoria	Individual	60	9	69
		98,4%	100,0%	98,6%
	Compartida	1	0	1
		1,6%	,0%	1,4%
Total		61	9	70
		100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe		
		Home	Dona	Total
Universitat	UAB	2	0	2
		3,3%	,0%	2,9%
	UB	37	3	40
		60,7%	33,3%	57,1%
	URV	10	3	13
		16,4%	33,3%	18,6%
	UPC	1	0	1
		1,6%	,0%	1,4%
	Inst. Catalana	4	1	5
		6,6%	11,1%	7,1%
	Univ. Espanyola	4	2	6
		6,6%	22,2%	8,6%
	Inst. Espanyola	1	0	1
		1,6%	,0%	1,4%
	Univ. europea	1	0	1
		1,6%	,0%	1,4%
	Univ. Llatinoamericana	1	0	1
		1,6%	,0%	1,4%
Total		61	9	70
		100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe		
		Home	Dona	Total
Llengua	Català	3	0	3
		4,9%	,0%	4,3%
	Castellà	53	7	60
		86,9%	77,8%	85,7%
	Francès	5	2	7
		8,2%	22,2%	10,0%
Total		61	9	70
		100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe		
		Home	Dona	Total
Traducció	Original	61	9	70
		100,0%	100,0%	100,0%
Total		61	9	70
		100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe		
		Home	Dona	Total
Territori	Món zonal	3	0	3
		4,9%	,0%	4,3%
	Món estatal	1	0	1
		1,6%	,0%	1,4%
	E estatal	4	0	4
		6,6%	,0%	5,7%
	E nacional/reg	5	0	5
		8,2%	,0%	7,1%
	E provincial	6	0	6
		9,8%	,0%	8,6%
	E comarcal	19	1	20
		31,1%	11,1%	28,6%
	E municipal	9	3	12
		14,8%	33,3%	17,1%
	Sense loc.	14	5	19
		23,0%	55,6%	27,1%
Total		61	9	70
		100,0%	100,0%	100,0%

Àmbit territorial

		Sexe		Total
		Home	Dona	
QUIN	Catalunya	36	3	39
		76,6%	100,0%	78,0%
	Espanya	7	0	7
		14,9%	,0%	14,0%
	Europa	1	0	1
		2,1%	,0%	2,0%
	Llatinoamerica	2	0	2
		4,3%	,0%	4,0%
	Europa sud/mediterrania	1	0	1
		2,1%	,0%	2,0%
Total		47	3	50
		100,0%	100,0%	100,0%

Any de publicació

		Sexe		Total
		Home	Dona	
1979-1983		38	5	43
		62,3%	55,6%	61,4%
1989-1993		18	2	20
		29,5%	22,2%	28,6%
1994-1998		5	2	7
		8,2%	22,2%	10,0%
Total		61	9	70
		100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe		
		Home	Dona	Total
Temàtica	Població	2	0	2
		3,3%	,0%	2,9%
	Rural y Pesca	5	0	5
		8,2%	,0%	7,1%
	Indústria energia	3	0	3
		4,9%	,0%	4,3%
	Economia/Activitat	3	0	3
		4,9%	,0%	4,3%
	Urbana	5	1	6
		8,2%	11,1%	8,6%
	Transports comunicacions	1	0	1
		1,6%	,0%	1,4%
	Turisme i oci	6	0	6
		9,8%	,0%	8,6%
	Històrica	1	0	1
		1,6%	,0%	1,4%
	Climatologia	8	4	12
		13,1%	44,4%	17,1%
	Geomorfologia	2	1	3
		3,3%	11,1%	4,3%
	Biogeografia/paisatge	4	0	4
		6,6%	,0%	5,7%
	Medi ambient/ecologia	12	0	12
		19,7%	,0%	17,1%
	Geo. del risc	1	0	1
		1,6%	,0%	1,4%
	Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	5	0	5
		8,2%	,0%	7,1%
	Ensenyament, didàctica	0	1	1
		,0%	11,1%	1,4%
	Tècniques (GIS/Cartogr.)	2	2	4
		3,3%	22,2%	5,7%
	Altres	1	0	1
		1,6%	,0%	1,4%
Total		61	9	70
		100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe		Total
		Home	Dona	
Temàtica 2	Població	3	0	3
		14,3%	,0%	13,6%
	Rural y Pesca	3	0	3
		14,3%	,0%	13,6%
	Industria energia	1	0	1
		4,8%	,0%	4,5%
	Turisme i oci	1	0	1
		4,8%	,0%	4,5%
	Divisio i org. territorial	1	0	1
		4,8%	,0%	4,5%
	Serveis	1	0	1
		4,8%	,0%	4,5%
	Històrica	2	0	2
		9,5%	,0%	9,1%
	Física general	1	0	1
		4,8%	,0%	4,5%
	Climatologia	2	0	2
	9,5%	,0%	9,1%	
Geomorfologia	1	0	1	
	4,8%	,0%	4,5%	
Medi ambient/ecologia	4	1	5	
	19,0%	100,0%	22,7%	
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	1	0	1	
	4,8%	,0%	4,5%	
Total	21	1	22	
	100,0%	100,0%	100,0%	

Scripta Nova (1997-2008)

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Autoria	Individual	602	367	0	969
		81,2%	81,0%	,0%	74,5%
	Compartida	139	86	107	332
		18,8%	19,0%	100,0%	25,5%
Total		741	453	107	1301
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Llengua	Català	13	9	3	25
		1,8%	2,0%	2,8%	1,9%
	Castellà	554	310	58	922
		74,8%	68,1%	54,2%	70,8%
	Anglès	5	2	0	7
		,7%	,4%	,0%	,5%
	Italià	9	7	0	16
		1,2%	1,5%	,0%	1,2%
	Portuguès	158	127	46	331
		21,3%	27,9%	43,0%	25,4%
	Alemany	1	0	0	1
		,1%	,0%	,0%	,1%
	Altres	1	0	0	1
		,1%	,0%	,0%	,1%
Total		741	455	107	1303
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Traducció	Original	735	453	107	1295
		99,2%	99,8%	100,0%	99,5%
	Trad. Català	3	0	0	3
		,4%	,0%	,0%	,2%
	Trad. Castellà	3	1	0	4
		,4%	,2%	,0%	,3%
Total		741	454	107	1302
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Universitat	UAB	29	18	4	51
		3,9%	4,0%	3,7%	3,9%
	UdG	6	1	0	7
		,8%	,2%	,0%	,5%
	UB	124	87	3	214
		16,7%	19,2%	2,8%	16,4%
	URV	8	0	0	8
		1,1%	,0%	,0%	,6%
	UdLL	10	7	1	18
		1,3%	1,5%	,9%	1,4%
	UPF	1	2	0	3
		,1%	,4%	,0%	,2%
	UPC	14	1	3	18
		1,9%	,2%	2,8%	1,4%
	UV	4	2	3	9
		,5%	,4%	2,8%	,7%
	UIB	10	2	0	12
		1,3%	,4%	,0%	,9%
	Inst.Catalana	26	10	3	39
		3,5%	2,2%	2,8%	3,0%
	UA	9	1	1	11
		1,2%	,2%	,9%	,8%
	Univ.Espanyola	111	47	24	182
		15,0%	10,4%	22,4%	14,0%
	Inst. Espanyola	30	4	1	35
		4,0%	,9%	,9%	2,7%
	USA/Canada	9	1	1	11
		1,2%	,2%	,9%	,8%
	UK	5	2	1	8
		,7%	,4%	,9%	,6%
	Univ. europea	43	27	5	75
		5,8%	5,9%	4,7%	5,8%
	Univ. Llatinoamericana	288	235	54	577
		38,9%	51,8%	50,5%	44,3%
	Resta	1	0	0	1
		,1%	,0%	,0%	,1%
	Inst. Extranjera	13	7	3	23
		1,8%	1,5%	2,8%	1,8%
Total		741	454	107	1302
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Territori	Món global	45	24	3	72
		6,1%	5,3%	2,8%	5,5%
	Món zonal	59	16	4	79
		8,0%	3,5%	3,7%	6,1%
	Món estatal	160	142	23	325
		21,6%	31,2%	21,5%	25,0%
	Món local	137	131	41	309
		18,5%	28,8%	38,3%	23,7%
	E estatal	74	36	8	118
		10,0%	7,9%	7,5%	9,1%
	E nacional/reg	33	7	6	46
		4,5%	1,5%	5,6%	3,5%
	E provincial	23	16	6	45
		3,1%	3,5%	5,6%	3,5%
	E comarcal	10	3	0	13
		1,4%	,7%	,0%	1,0%
	E municipal	58	32	10	100
		7,8%	7,0%	9,3%	7,7%
	Sense loc.	141	48	6	195
		19,1%	10,5%	5,6%	15,0%
Total		740	455	107	1302
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Àmbit territorial

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
QUIN	Catalunya	28	9	5	42
		5,0%	2,3%	5,1%	4,0%
	Barcelona	34	26	6	66
		6,1%	6,7%	6,1%	6,3%
	Pirineu	2	0	0	2
		,4%	,0%	,0%	,2%
	Espanya	136	63	19	218
		24,4%	16,2%	19,2%	20,9%
	Europa	37	17	5	59
		6,6%	4,4%	5,1%	5,7%
	EUA	10	3	2	15
		1,8%	,8%	2,0%	1,4%
	Llatinoamerica	291	265	60	616
		52,2%	68,3%	60,6%	59,0%
	Canadá	3	1	1	5
		,5%	,3%	1,0%	,5%
	Àfrica	6	2	1	9
		1,1%	,5%	1,0%	,9%
	Àsia	9	1	0	10
		1,6%	,3%	,0%	1,0%
	Europa sud/mediterrania	1	1	0	2
		,2%	,3%	,0%	,2%
Total		557	388	99	1044
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Any de publicació

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
1994-1998	24	7	0	31
	3,2%	1,5%	,0%	2,4%
1999-2003	372	248	38	658
	50,2%	54,5%	35,5%	50,5%
2004-2008	345	200	69	614
	46,6%	44,0%	64,5%	47,1%
Total	741	455	107	1303
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Temàtica		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Humana General		88	45	5	138
		11,9%	9,9%	4,7%	10,6%
Població		81	62	19	162
		11,0%	13,6%	17,9%	12,5%
Rural y Pesca		34	15	6	55
		4,6%	3,3%	5,7%	4,2%
Indústria energia		16	11	2	29
		2,2%	2,4%	1,9%	2,2%
Economia/Activitat		68	48	12	128
		9,2%	10,5%	11,3%	9,8%
Urbana		138	83	20	241
		18,7%	18,2%	18,9%	18,5%
Transports comunicacions		16	14	0	30
		2,2%	3,1%	,0%	2,3%
Turisme i oci		21	9	10	40
		2,8%	2,0%	9,4%	3,1%
Divisio i org. territorial		63	52	8	123
		8,5%	11,4%	7,5%	9,5%
Serveis		3	3	0	6
		,4%	,7%	,0%	,5%
Política		37	28	6	71
		5,0%	6,2%	5,7%	5,5%
Històrica		23	16	2	41
		3,1%	3,5%	1,9%	3,2%
Física general		1	0	0	1
		,1%	,0%	,0%	,1%
Climatologia		3	2	0	5
		,4%	,4%	,0%	,4%
Geomorfologia		4	0	0	4
		,5%	,0%	,0%	,3%
Biogeografia/paisatge		17	3	1	21
		2,3%	,7%	,9%	1,6%
Media ambient/ecologia		14	10	3	27
		1,9%	2,2%	2,8%	2,1%
Geo. del risc		6	2	0	8
		,8%	,4%	,0%	,6%
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies		42	25	2	69
		5,7%	5,5%	1,9%	5,3%
Ensenyament, didàctica		18	4	5	27
		2,4%	,9%	4,7%	2,1%
Tècniques (GIS/Cartogr.)		28	17	3	48
		3,8%	3,7%	2,8%	3,7%
Altres		18	6	2	26
		2,4%	1,3%	1,9%	2,0%
Total		739	455	106	1300
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Temàtica 2	Humana General	23	26	4	53
		5,0%	8,6%	6,2%	6,4%
	Població	39	29	8	76
		8,5%	9,6%	12,3%	9,2%
	Rural y Pesca	23	14	5	42
		5,0%	4,7%	7,7%	5,1%
	Indústria energia	9	2	2	13
		2,0%	,7%	3,1%	1,6%
	Economia/Activitat	52	27	7	86
		11,3%	9,0%	10,8%	10,4%
	Urbana	72	50	11	133
		15,7%	16,6%	16,9%	16,1%
	Transports comunicacions	2	4	3	9
		,4%	1,3%	4,6%	1,1%
	Turisme i oci	7	3	0	10
		1,5%	1,0%	,0%	1,2%
	Divisió i org. territorial	34	18	8	60
		7,4%	6,0%	12,3%	7,3%
	Serveis	7	4	1	12
		1,5%	1,3%	1,5%	1,5%
	Política	64	54	7	125
		13,9%	17,9%	10,8%	15,2%
	Històrica	78	43	4	125
		17,0%	14,3%	6,2%	15,2%
	Física general	1	0	0	1
		,2%	,0%	,0%	,1%
	Climatologia	1	0	0	1
		,2%	,0%	,0%	,1%
	Biogeografia/paisatge	4	3	0	7
		,9%	1,0%	,0%	,8%
	Medi ambient/ecologia	16	5	3	24
		3,5%	1,7%	4,6%	2,9%
	Geo. del risc	0	1	0	1
		,0%	,3%	,0%	,1%
	Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	8	8	0	16
		1,7%	2,7%	,0%	1,9%
	Ensenyament, didàctica	1	2	0	3
		,2%	,7%	,0%	,4%
	Tècniques (GIS/Cartogr.)	14	8	2	24
		3,1%	2,7%	3,1%	2,9%
	Altres	4	0	0	4
		,9%	,0%	,0%	,5%
Total		459	301	65	825
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Biblio 3w (1997-2008)

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Autoria	Individual	192	78	0	270
		86,5%	86,7%	,0%	82,1%
	Compartida	30	12	17	59
		13,5%	13,3%	100,0%	17,9%
Total		222	90	17	329
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Llengua	Català	10	6	0	16
		4,5%	6,7%	,0%	4,9%
	Castellà	186	69	14	269
		83,8%	76,7%	82,4%	81,8%
	Francès	1	0	0	1
		,5%	,0%	,0%	,3%
	Italià	3	1	0	4
		1,4%	1,1%	,0%	1,2%
	Portuguès	21	14	3	38
		9,5%	15,6%	17,6%	11,6%
	Altres	1	0	0	1
		,5%	,0%	,0%	,3%
Total		222	90	17	329
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Traducció	Original	222	90	17	329
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Total		222	90	17	329
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Universitat		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
UAB		3	3	0	6
		1,4%	3,3%	,0%	1,8%
UdG		2	1	0	3
		,9%	1,1%	,0%	,9%
UB		64	24	9	97
		28,8%	26,7%	52,9%	29,5%
URV		2	0	0	2
		,9%	,0%	,0%	,6%
UdLL		1	0	0	1
		,5%	,0%	,0%	,3%
UPC		2	1	0	3
		,9%	1,1%	,0%	,9%
UV		2	0	0	2
		,9%	,0%	,0%	,6%
Inst.Catalana		16	1	0	17
		7,2%	1,1%	,0%	5,2%
UA		3	0	0	3
		1,4%	,0%	,0%	,9%
Univ.Espanyola		45	20	1	66
		20,3%	22,2%	5,9%	20,1%
Inst. Espanyola		18	6	0	24
		8,1%	6,7%	,0%	7,3%
USA/Canada		2	0	0	2
		,9%	,0%	,0%	,6%
UK		3	0	0	3
		1,4%	,0%	,0%	,9%
Univ. europea		7	2	1	10
		3,2%	2,2%	5,9%	3,0%
Univ. Llatinoamericana		49	26	4	79
		22,1%	28,9%	23,5%	24,0%
Resta		0	3	0	3
		,0%	3,3%	,0%	,9%
Inst. Extranjera		3	3	2	8
		1,4%	3,3%	11,8%	2,4%
Total		222	90	17	329
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Territori	Món global	8	3	1	12
		3,6%	3,3%	5,9%	3,6%
	Món zonal	19	6	1	26
		8,6%	6,7%	5,9%	7,9%
	Món estatal	21	14	2	37
		9,5%	15,6%	11,8%	11,2%
	Món local	12	11	3	26
		5,4%	12,2%	17,6%	7,9%
	E estatal	23	11	0	34
		10,4%	12,2%	,0%	10,3%
	E nacional/reg	11	2	0	13
		5,0%	2,2%	,0%	4,0%
	E provincial	6	1	0	7
		2,7%	1,1%	,0%	2,1%
	E comarcal	1	1	0	2
		,5%	1,1%	,0%	,6%
	E municipal	19	9	0	28
		8,6%	10,0%	,0%	8,5%
	Sense loc.	102	32	10	144
		45,9%	35,6%	58,8%	43,8%
Total		222	90	17	329
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Àmbit territorial

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
QUIN	Catalunya	4	2	0	6
		3,6%	3,6%	,0%	3,5%
	Barcelona	16	6	0	22
		14,3%	10,9%	,0%	12,7%
	Espanya	40	17	0	57
		35,7%	30,9%	,0%	32,9%
	Europa	12	5	0	17
		10,7%	9,1%	,0%	9,8%
	EUA	2	0	0	2
		1,8%	,0%	,0%	1,2%
	Llatinoamerica	33	23	6	62
		29,5%	41,8%	100,0%	35,8%
	Àfrica	2	0	0	2
		1,8%	,0%	,0%	1,2%
Àsia	1	2	0	3	
	,9%	3,6%	,0%	1,7%	
Oceania	1	0	0	1	
	,9%	,0%	,0%	,6%	
Europa sud/mediterrania	1	0	0	1	
	,9%	,0%	,0%	,6%	
Total	112	55	6	173	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Any de publicació

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
1994-1998	28	7	0	35
	12,6%	7,8%	,0%	10,6%
1999-2003	101	36	7	144
	45,5%	40,0%	41,2%	43,8%
2004-2008	93	47	10	150
	41,9%	52,2%	58,8%	45,6%
Total	222	90	17	329
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Temàtica		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Humana General		24	14	2	40
		10,8%	15,6%	11,8%	12,2%
Població		9	8	0	17
		4,1%	8,9%	,0%	5,2%
Rural y Pesca		7	3	0	10
		3,2%	3,3%	,0%	3,0%
Indústria energia		2	0	0	2
		,9%	,0%	,0%	,6%
Economia/Activitat		8	4	0	12
		3,6%	4,4%	,0%	3,6%
Urbana		28	13	0	41
		12,6%	14,4%	,0%	12,5%
Transports comunicacions		6	2	0	8
		2,7%	2,2%	,0%	2,4%
Turisme i oci		2	0	2	4
		,9%	,0%	11,8%	1,2%
Divisio i org. territorial		10	7	2	19
		4,5%	7,8%	11,8%	5,8%
Serveis		6	1	0	7
		2,7%	1,1%	,0%	2,1%
Política		10	7	0	17
		4,5%	7,8%	,0%	5,2%
Històrica		17	7	0	24
		7,7%	7,8%	,0%	7,3%
Física general		5	0	0	5
		2,3%	,0%	,0%	1,5%
Climatologia		2	0	0	2
		,9%	,0%	,0%	,6%
Geomorfologia		1	0	0	1
		,5%	,0%	,0%	,3%
Biogeografia/paisatge		1	0	1	2
		,5%	,0%	5,9%	,6%
Media ambient/ecologia		3	2	0	5
		1,4%	2,2%	,0%	1,5%
Geo. del risc		0	2	0	2
		,0%	2,2%	,0%	,6%
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies		48	14	8	70
		21,6%	15,6%	47,1%	21,3%
Ensenyament, didàctica		24	4	0	28
		10,8%	4,4%	,0%	8,5%
Tècniques (GIS/Cartogr.)		5	1	2	8
		2,3%	1,1%	11,8%	2,4%
Altres		4	1	0	5
		1,8%	1,1%	,0%	1,5%
Total		222	90	17	329
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Temàtica 2		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Humana General		13	6	0	19
		18,8%	18,2%	,0%	17,4%
Població		3	1	0	4
		4,3%	3,0%	,0%	3,7%
Rural y Pesca		4	1	2	7
		5,8%	3,0%	28,6%	6,4%
Industria energia		0	1	0	1
		,0%	3,0%	,0%	,9%
Economia/Activitat		4	1	1	6
		5,8%	3,0%	14,3%	5,5%
Urbana		8	5	2	15
		11,6%	15,2%	28,6%	13,8%
Transports comunicacions		0	1	0	1
		,0%	3,0%	,0%	,9%
Divisio i org. territorial		3	1	0	4
		4,3%	3,0%	,0%	3,7%
Política		5	2	0	7
		7,2%	6,1%	,0%	6,4%
Històrica		9	4	0	13
		13,0%	12,1%	,0%	11,9%
Física general		1	0	0	1
		1,4%	,0%	,0%	,9%
Biogeografia/paisatge		1	1	1	3
		1,4%	3,0%	14,3%	2,8%
Media ambient/ecologia		2	2	0	4
		2,9%	6,1%	,0%	3,7%
Geo. del risc		1	0	0	1
		1,4%	,0%	,0%	,9%
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies		7	5	0	12
		10,1%	15,2%	,0%	11,0%
Ensenyament, didàctica		1	1	1	3
		1,4%	3,0%	14,3%	2,8%
Tècniques (GIS/Cartogr.)		4	1	0	5
		5,8%	3,0%	,0%	4,6%
Altres		3	0	0	3
		4,3%	,0%	,0%	2,8%
Total		69	33	7	109
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Cuadernos de Geografía (1964-2008)

		Sexe			
		Home	Dona	Mixte	Total
Autoria	Individual	283	118	0	401
		80,2%	76,6%	,0%	71,5%
	Compartida	70	36	54	160
		19,8%	23,4%	100,0%	28,5%
Total		353	154	54	561
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			
		Home	Dona	Mixte	Total
Universitat	UAB	3	7	0	10
		,8%	4,5%	,0%	1,8%
	UB	1	0	0	1
		,3%	,0%	,0%	,2%
	URV	1	0	0	1
		,3%	,0%	,0%	,2%
	UV	230	114	38	382
		65,2%	74,0%	70,4%	68,1%
	UIB	0	1	1	2
		,0%	,6%	1,9%	,4%
	UJI	13	2	0	15
		3,7%	1,3%	,0%	2,7%
	UA	46	5	1	52
		13,0%	3,2%	1,9%	9,3%
	Univ.Espanyola	55	24	14	93
		15,6%	15,6%	25,9%	16,6%
	Inst. Espanyola	1	1	0	2
		,3%	,6%	,0%	,4%
	UK	1	0	0	1
		,3%	,0%	,0%	,2%
	Univ. europea	2	0	0	2
		,6%	,0%	,0%	,4%
Total		353	154	54	561
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Llengua	Català	54	13	2	69
		15,3%	8,4%	3,7%	12,3%
	Castellà	298	141	52	491
		84,4%	91,6%	96,3%	87,5%
	Anglès	1	0	0	1
		,3%	,0%	,0%	,2%
Total		353	154	54	561
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Traducció	Original	353	154	54	561
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Total		353	154	54	561
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Territori	Món global	4	4	1	9
		1,1%	2,6%	1,9%	1,6%
	Món zonal	11	7	1	19
		3,1%	4,5%	1,9%	3,4%
	Món estatal	3	1	0	4
		,8%	,6%	,0%	,7%
	Món local	1	1	0	2
		,3%	,6%	,0%	,4%
	E estatal	23	7	4	34
		6,5%	4,5%	7,4%	6,1%
	E nacional/reg	66	29	15	110
		18,7%	18,8%	27,8%	19,6%
	E provincial	89	44	15	148
		25,2%	28,6%	27,8%	26,4%
	E comarcal	39	13	4	56
		11,0%	8,4%	7,4%	10,0%
	E municipal	79	37	10	126
		22,4%	24,0%	18,5%	22,5%
	Sense loc.	38	11	4	53
		10,8%	7,1%	7,4%	9,4%
Total		353	154	54	561
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Àmbit territorial

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
QUIN	Catalunya	2	1	0	3
		,6%	,7%	,0%	,6%
	Pirineu	1	0	0	1
		,3%	,0%	,0%	,2%
	Espanya	293	128	47	468
		93,3%	91,4%	95,9%	93,0%
	Europa	10	6	0	16
		3,2%	4,3%	,0%	3,2%
	Canadá	0	1	0	1
	,0%	,7%	,0%	,2%	
Àfrica	2	1	1	4	
	,6%	,7%	2,0%	,8%	
Europa sud/mediterrania	6	3	1	10	
	1,9%	2,1%	2,0%	2,0%	
Total	314	140	49	503	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Any de publicació

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Año recodificado	1964-1968	9	4	0	13
		2,5%	2,6%	,0%	2,3%
	1969-1973	28	5	0	33
		7,9%	3,2%	,0%	5,9%
	1974-1978	30	14	4	48
		8,5%	9,1%	7,4%	8,6%
	1979-1983	34	20	5	59
		9,6%	13,0%	9,3%	10,5%
	1984-1988	44	20	6	70
		12,5%	13,0%	11,1%	12,5%
	1989-1993	43	20	6	69
		12,2%	13,0%	11,1%	12,3%
1994-1998	77	31	11	119	
	21,8%	20,1%	20,4%	21,2%	
1999-2003	57	22	17	96	
	16,1%	14,3%	31,5%	17,1%	
2004-2008	31	18	5	54	
	8,8%	11,7%	9,3%	9,6%	
Total	353	154	54	561	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Temàtica	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Humana General	8	5	0	13
	2,3%	3,2%	,0%	2,3%
Població	61	20	8	89
	17,3%	13,0%	14,8%	15,9%
Rural y Pesca	41	8	6	55
	11,6%	5,2%	11,1%	9,8%
Industria energia	9	5	0	14
	2,5%	3,2%	,0%	2,5%
Economia/Activitat	17	20	4	41
	4,8%	13,0%	7,4%	7,3%
Urbana	17	7	1	25
	4,8%	4,5%	1,9%	4,5%
Transports comunicacions	6	9	1	16
	1,7%	5,8%	1,9%	2,9%
Turisme i oci	8	4	0	12
	2,3%	2,6%	,0%	2,1%
Divisio i org. territorial	7	9	2	18
	2,0%	5,8%	3,7%	3,2%
Serveis	1	0	0	1
	,3%	,0%	,0%	,2%
Política	10	3	2	15
	2,8%	1,9%	3,7%	2,7%
Històrica	26	6	2	34
	7,4%	3,9%	3,7%	6,1%
Física general	11	5	0	16
	3,1%	3,2%	,0%	2,9%
Climatologia	28	8	7	43
	7,9%	5,2%	13,0%	7,7%
Geomorfologia	53	24	15	92
	15,0%	15,6%	27,8%	16,4%
Biogeografia/paisatge	10	3	1	14
	2,8%	1,9%	1,9%	2,5%
Media ambient/ecologia	8	2	2	12
	2,3%	1,3%	3,7%	2,1%
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	23	10	0	33
	6,5%	6,5%	,0%	5,9%
Ensenyament, didàctica	2	3	1	6
	,6%	1,9%	1,9%	1,1%
Tècniques (GIS/Cartogr.)	7	3	2	12
	2,0%	1,9%	3,7%	2,1%
Total	353	154	54	561
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Temàtica 2	Humana General	36	24	5	65
		16,0%	26,1%	14,3%	18,5%
	Població	3	7	2	12
		1,3%	7,6%	5,7%	3,4%
	Rural y Pesca	7	1	1	9
		3,1%	1,1%	2,9%	2,6%
	Indústria energia	4	2	1	7
		1,8%	2,2%	2,9%	2,0%
	Economia/Activitat	19	9	2	30
		8,4%	9,8%	5,7%	8,5%
	Urbana	2	1	0	3
		,9%	1,1%	,0%	,9%
	Transports comunicacions	2	1	1	4
		,9%	1,1%	2,9%	1,1%
	Turisme i oci	2	0	0	2
		,9%	,0%	,0%	,6%
	Divisió i org. territorial	15	6	0	21
		6,7%	6,5%	,0%	6,0%
	Serveis	3	0	0	3
		1,3%	,0%	,0%	,9%
	Política	13	2	0	15
		5,8%	2,2%	,0%	4,3%
	Històrica	49	11	10	70
		21,8%	12,0%	28,6%	19,9%
	Física general	32	9	10	51
		14,2%	9,8%	28,6%	14,5%
	Climatologia	11	8	0	19
		4,9%	8,7%	,0%	5,4%
	Geomorfologia	5	4	1	10
		2,2%	4,3%	2,9%	2,8%
	Biogeografia/paisatge	8	1	2	11
		3,6%	1,1%	5,7%	3,1%
	Medi ambient/ecologia	3	2	0	5
		1,3%	2,2%	,0%	1,4%
	Concepte i mètode, h ^a pensament/biografies	3	0	0	3
		1,3%	,0%	,0%	,9%
	Ensenyament, didàctica	3	2	0	5
		1,3%	2,2%	,0%	1,4%
	Tècniques (GIS/Cartogr.)	4	1	0	5
		1,8%	1,1%	,0%	1,4%
	Altres	1	1	0	2
		,4%	1,1%	,0%	,6%
Total		225	92	35	352
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Investigaciones Geográficas (1983-2007)

		Sexe			
		Home	Dona	Mixte	Total
Autoria	Individual	221	49	0	270
		77,5%	94,2%	,0%	71,4%
	Compartida	64	3	41	108
		22,5%	5,8%	100,0%	28,6%
Total		285	52	41	378
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			
		Home	Dona	Mixte	Total
Universitat	UAB	1	0	3	4
		,4%	,0%	7,3%	1,1%
	UdG	1	0	1	2
		,4%	,0%	2,4%	,5%
	UB	11	4	1	16
		3,9%	7,7%	2,4%	4,2%
	URV	1	0	0	1
		,4%	,0%	,0%	,3%
	UV	16	1	1	18
		5,6%	1,9%	2,4%	4,8%
	UIB	5	0	2	7
		1,8%	,0%	4,9%	1,9%
	UJI	6	1	2	9
		2,1%	1,9%	4,9%	2,4%
	UA	168	32	18	218
		58,9%	61,5%	43,9%	57,7%
	Univ. Espanyola	64	14	11	89
		22,5%	26,9%	26,8%	23,5%
	Inst. Espanyola	6	0	0	6
		2,1%	,0%	,0%	1,6%
	Univ. europea	6	0	1	7
		2,1%	,0%	2,4%	1,9%
	Univ. Llatinoamericana	0	0	1	1
		,0%	,0%	2,4%	,3%
Total		285	52	41	378
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Llengua	Castellà	283	52	41	376
		99,3%	100,0%	100,0%	99,5%
	Italià	2	0	0	2
		,7%	,0%	,0%	,5%
Total		285	52	41	378
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Traducció	Original	283	52	41	376
		99,3%	100,0%	100,0%	99,5%
	Trad. Castellà	2	0	0	2
		,7%	,0%	,0%	,5%
Total		285	52	41	378
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Territori	Món global	5	0	0	5
		1,8%	,0%	,0%	1,3%
	Món zonal	10	0	1	11
		3,5%	,0%	2,4%	2,9%
	Món estatal	3	0	0	3
		1,1%	,0%	,0%	,8%
	Món local	4	3	2	9
		1,4%	5,8%	4,9%	2,4%
	E estatal	31	5	6	42
		10,9%	9,6%	14,6%	11,1%
	E nacional/reg	44	13	8	65
		15,4%	25,0%	19,5%	17,2%
	E provincial	60	9	7	76
		21,1%	17,3%	17,1%	20,1%
	E comarcal	43	10	6	59
		15,1%	19,2%	14,6%	15,6%
	E municipal	49	7	8	64
		17,2%	13,5%	19,5%	16,9%
	Sense loc.	36	5	3	44
		12,6%	9,6%	7,3%	11,6%
Total		285	52	41	378
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Àmbit territorial

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
QUIN	Catalunya	4	0	1	5
		1,6%	,0%	2,6%	1,5%
	Barcelona	1	0	1	2
		,4%	,0%	2,6%	,6%
	Pirineu	1	0	0	1
		,4%	,0%	,0%	,3%
	Espanya	222	44	33	299
		90,6%	93,6%	86,8%	90,6%
	Europa	6	3	1	10
		2,4%	6,4%	2,6%	3,0%
	EUA	1	0	0	1
		,4%	,0%	,0%	,3%
	Llatinoamerica	2	0	2	4
		,8%	,0%	5,3%	1,2%
	Àfrica	1	0	0	1
	,4%	,0%	,0%	,3%	
Àsia	2	0	0	2	
	,8%	,0%	,0%	,6%	
Europa sud/mediterrania	5	0	0	5	
	2,0%	,0%	,0%	1,5%	
Total	245	47	38	330	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Any de publicació

	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
1979-1983	6	3	0	9
	2,1%	5,8%	,0%	2,4%
1984-1988	44	9	4	57
	15,4%	17,3%	9,8%	15,1%
1989-1993	62	13	5	80
	21,8%	25,0%	12,2%	21,2%
1994-1998	61	7	7	75
	21,4%	13,5%	17,1%	19,8%
1999-2003	61	11	9	81
	21,4%	21,2%	22,0%	21,4%
2004-2008	51	9	16	76
	17,9%	17,3%	39,0%	20,1%
Total	285	52	41	378
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Temàtica	Sexe			Total
	Home	Dona	Mixte	
Humana General	4	0	0	4
	1,4%	,0%	,0%	1,1%
Població	29	4	2	35
	10,2%	7,7%	4,9%	9,3%
Rural y Pesca	26	6	5	37
	9,1%	11,5%	12,2%	9,8%
Industria energia	8	2	0	10
	2,8%	3,8%	,0%	2,6%
Economia/Activitat	28	3	0	31
	9,8%	5,8%	,0%	8,2%
Urbana	12	1	5	18
	4,2%	1,9%	12,2%	4,8%
Transports comunicacions	6	0	0	6
	2,1%	,0%	,0%	1,6%
Turisme i oci	19	5	2	26
	6,7%	9,6%	4,9%	6,9%
Divisio i org. territorial	17	3	0	20
	6,0%	5,8%	,0%	5,3%
Serveis	2	0	0	2
	,7%	,0%	,0%	,5%
Política	6	2	1	9
	2,1%	3,8%	2,4%	2,4%
Històrica	24	6	1	31
	8,4%	11,5%	2,4%	8,2%
Física general	20	3	7	30
	7,0%	5,8%	17,1%	7,9%
Climatologia	32	8	11	51
	11,2%	15,4%	26,8%	13,5%
Geomorfologia	11	4	3	18
	3,9%	7,7%	7,3%	4,8%
Biogeografia/paisatge	19	3	1	23
	6,7%	5,8%	2,4%	6,1%
Media ambient/ecologia	2	0	1	3
	,7%	,0%	2,4%	,8%
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	7	2	1	10
	2,5%	3,8%	2,4%	2,6%
Ensenyament, didàctica	8	0	0	8
	2,8%	,0%	,0%	2,1%
Tècniques (GIS/Cartogr.)	5	0	1	6
	1,8%	,0%	2,4%	1,6%
Total	285	52	41	378
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Temàtica 2	Humana General	18	3	4	25
		11,2%	9,7%	14,8%	11,4%
	Població	2	0	1	3
		1,2%	,0%	3,7%	1,4%
	Rural y Pesca	18	6	1	25
		11,2%	19,4%	3,7%	11,4%
	Indústria energia	4	0	0	4
		2,5%	,0%	,0%	1,8%
	Economia/Activitat	17	4	5	26
		10,6%	12,9%	18,5%	11,9%
	Urbana	7	1	1	9
		4,3%	3,2%	3,7%	4,1%
	Transports comunicacions	3	0	0	3
		1,9%	,0%	,0%	1,4%
	Turisme i oci	4	2	0	6
		2,5%	6,5%	,0%	2,7%
	Divisio i org. territorial	15	3	2	20
		9,3%	9,7%	7,4%	9,1%
	Serveis	0	1	0	1
		,0%	3,2%	,0%	,5%
	Política	7	1	0	8
		4,3%	3,2%	,0%	3,7%
	Històrica	19	2	0	21
		11,8%	6,5%	,0%	9,6%
	Física general	22	2	8	32
		13,7%	6,5%	29,6%	14,6%
	Climatologia	5	0	1	6
		3,1%	,0%	3,7%	2,7%
	Geomorfologia	2	1	1	4
		1,2%	3,2%	3,7%	1,8%
	Biogeografia/paisatge	5	2	1	8
		3,1%	6,5%	3,7%	3,7%
	Medi ambient/ecologia	4	2	1	7
		2,5%	6,5%	3,7%	3,2%
	Concepte i metode, h ^a pensament/biografies	5	0	0	5
		3,1%	,0%	,0%	2,3%
	Ensenyament, didàctica	4	0	0	4
		2,5%	,0%	,0%	1,8%
	Tècniques (GIS/Cartogr.)	0	1	1	2
		,0%	3,2%	3,7%	,9%
Total		161	31	27	219
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Territoris (1998-2008)

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Autoria	Individual	38	12	0	50
		76,0%	85,7%	,0%	69,4%
	Compartida	12	2	8	22
		24,0%	14,3%	100,0%	30,6%
Total		50	14	8	72
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Universitat	UB	3	0	1	4
		6,0%	,0%	12,5%	5,6%
	UV	1	0	0	1
		2,0%	,0%	,0%	1,4%
	UIB	14	1	1	16
		28,0%	7,1%	12,5%	22,2%
	Inst.Catalana	0	1	0	1
		,0%	7,1%	,0%	1,4%
	Univ.Espanyola	24	3	2	29
		48,0%	21,4%	25,0%	40,3%
	Inst. Espanyola	3	5	0	8
		6,0%	35,7%	,0%	11,1%
	USA/Canada	1	0	1	2
		2,0%	,0%	12,5%	2,8%
	Univ. europea	3	2	0	5
		6,0%	14,3%	,0%	6,9%
	Univ. Llatinoamericana	1	2	1	4
		2,0%	14,3%	12,5%	5,6%
	Resta	0	0	2	2
		,0%	,0%	25,0%	2,8%
Total		50	14	8	72
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Llengua	Català	19	6	1	26
		38,0%	42,9%	12,5%	36,1%
	Castellà	28	5	4	37
		56,0%	35,7%	50,0%	51,4%
	Anglès	3	1	3	7
		6,0%	7,1%	37,5%	9,7%
	Portuguès	0	2	0	2
		,0%	14,3%	,0%	2,8%
Total		50	14	8	72
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Traducció	Original	48	14	8	70
		96,0%	100,0%	100,0%	97,2%
	Trad. Castellà	2	0	0	2
		4,0%	,0%	,0%	2,8%
Total		50	14	8	72
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Any de publicació

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
1994-1998		17	1	0	18
		34,0%	7,1%	,0%	25,0%
1999-2003		9	4	1	14
		18,0%	28,6%	12,5%	19,4%
2004-2008		24	9	7	40
		48,0%	64,3%	87,5%	55,6%
Total		50	14	8	72
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Territori	Món global	2	0	0	2
		4,0%	,0%	,0%	2,8%
	Món zonal	1	0	0	1
		2,0%	,0%	,0%	1,4%
	Món estatal	3	3	1	7
		6,0%	21,4%	12,5%	9,7%
	Món local	2	1	0	3
		4,0%	7,1%	,0%	4,2%
	E estatal	2	0	0	2
		4,0%	,0%	,0%	2,8%
	E nacional/reg	7	3	0	10
		14,0%	21,4%	,0%	13,9%
	E provincial	14	4	0	18
	28,0%	28,6%	,0%	25,0%	
E comarcal	5	0	2	7	
	10,0%	,0%	25,0%	9,7%	
E municipal	5	2	2	9	
	10,0%	14,3%	25,0%	12,5%	
Sense loc.	9	1	3	13	
	18,0%	7,1%	37,5%	18,1%	
Total	50	14	8	72	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Àmbit territorial

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
QUIN	Catalunya	1	0	1	2
		2,6%	,0%	20,0%	3,5%
	Barcelona	0	1	0	1
		,0%	7,7%	,0%	1,8%
	Espanya	32	8	2	42
		82,1%	61,5%	40,0%	73,7%
	Europa	4	2	0	6
		10,3%	15,4%	,0%	10,5%
	Llatinoamerica	1	2	1	4
		2,6%	15,4%	20,0%	7,0%
Oceania	0	0	1	1	
	,0%	,0%	20,0%	1,8%	
Europa sud/mediterrania	1	0	0	1	
	2,6%	,0%	,0%	1,8%	
Total	39	13	5	57	
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

Tematica		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Humana General		2	1	0	3
		4,0%	7,1%	,0%	4,2%
Població		1	5	4	10
		2,0%	35,7%	50,0%	13,9%
Rural y Pesca		2	0	0	2
		4,0%	,0%	,0%	2,8%
Industria energia		0	1	0	1
		,0%	7,1%	,0%	1,4%
Economia/Activitat		0	1	0	1
		,0%	7,1%	,0%	1,4%
Urbana		2	0	1	3
		4,0%	,0%	12,5%	4,2%
Transports comunicacions		2	0	0	2
		4,0%	,0%	,0%	2,8%
Turisme i oci		3	1	0	4
		6,0%	7,1%	,0%	5,6%
Divisio i org. territorial		3	1	0	4
		6,0%	7,1%	,0%	5,6%
Històrica		1	0	0	1
		2,0%	,0%	,0%	1,4%
Física general		1	0	0	1
		2,0%	,0%	,0%	1,4%
Climatologia		15	1	0	16
		30,0%	7,1%	,0%	22,2%
Geomorfologia		11	2	1	14
		22,0%	14,3%	12,5%	19,4%
Biogeografia/paisatge		0	0	1	1
		,0%	,0%	12,5%	1,4%
Media ambient/ecologia		2	0	1	3
		4,0%	,0%	12,5%	4,2%
Concepte i metode, h ^a pensament/biografies		5	1	0	6
		10,0%	7,1%	,0%	8,3%
Total		50	14	8	72
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

		Sexe			Total
		Home	Dona	Mixte	
Temàtica 2	Humana General	3	5	2	10
		7,9%	50,0%	33,3%	18,5%
	Població	0	0	1	1
		,0%	,0%	16,7%	1,9%
	Rural y Pesca	1	0	0	1
		2,6%	,0%	,0%	1,9%
	Economia/Activitat	2	0	0	2
		5,3%	,0%	,0%	3,7%
	Turisme i oci	1	0	0	1
		2,6%	,0%	,0%	1,9%
	Política	4	1	0	5
		10,5%	10,0%	,0%	9,3%
	Històrica	4	1	0	5
		10,5%	10,0%	,0%	9,3%
Física general	17	1	1	19	
	44,7%	10,0%	16,7%	35,2%	
Climatologia	3	0	0	3	
	7,9%	,0%	,0%	5,6%	
Biogeografia/paisatge	1	0	0	1	
	2,6%	,0%	,0%	1,9%	
Medi ambient/ecologia	1	1	2	4	
	2,6%	10,0%	33,3%	7,4%	
Ensenyament, didàctica	1	1	0	2	
	2,6%	10,0%	,0%	3,7%	
Total		38	10	6	54
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%